నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స

అభిధమ్మపిటకే

అట్ఠసాలినీ నామ

ధమ్మసఙ్గణీ-అట్ఠకథా

గన్థారమ్భకథా

కరుణా వియ సత్తేసు, పఞ్ఞా యస్స మహేసినో;
ఞేయ్యధమ్మేసు సబ్బేసు, పవత్తిత్థ యథారుచి.

దయాయ తాయ సత్తేసు, సముస్సాహితమానసో;
పాటిహీరావసానమ్హి, వసన్తో తిదసాలయే.

పారిచ్ఛత్తకమూలమ్హి, పణ్డుకమ్బలనామకే;
సిలాసనే సన్నిసిన్నో, ఆదిచ్చోవ యుగన్ధరే.

చక్కవాళసహస్సేహి, దసహాగమ్మ సబ్బసో;
సన్నిసిన్నేన దేవానం, గణేన పరివారితో.

మాతరం పముఖం కత్వా, తస్సా పఞ్ఞాయ తేజసా;
అభిధమ్మకథామగ్గం, దేవానం సమ్పవత్తయి.

తస్స పాదే నమస్సిత్వా, సమ్బుద్ధస్స సిరీమతో;
సద్ధమ్మఞ్చస్స పూజేత్వా, కత్వా సఙ్ఘస్స చఞ్జలిం.

నిపచ్చకారస్సేతస్స, కతస్స రతనత్తయే;
ఆనుభావేన సోసేత్వా, అన్తరాయే అసేసతో.

విసుద్ధాచారసీలేన, నిపుణామలబుద్ధినా;
భిక్ఖునా బుద్ధఘోసేన, సక్కచ్చం అభియాచితో.

యం దేవదేవో దేవానం, దేసేత్వా నయతో పున;
థేరస్స సారిపుత్తస్స, సమాచిక్ఖి వినాయకో.

అనోతత్తదహే కత్వా, ఉపట్ఠానం మహేసినో;
యఞ్చ సుత్వాన సో థేరో, ఆహరిత్వా మహీతలం.

భిక్ఖూనం పయిరుదాహాసి, ఇతి భిక్ఖూహి ధారితో;
సఙ్గీతికాలే సఙ్గీతో, వేదేహమునినా పున.

తస్స గమ్భీరఞాణేహి, ఓగాళ్హస్స అభిణ్హసో;
నానానయవిచిత్తస్స, అభిధమ్మస్స ఆదితో.

యా మహాకస్సపాదీహి, వసీహిట్ఠకథా పురా;
సఙ్గీతా అనుసఙ్గీతా, పచ్ఛాపి చ ఇసీహి యా.

ఆభతా పన థేరేన, మహిన్దేనేతముత్తమం;
యా దీపం దీపవాసీనం, భాసాయ అభిసఙ్ఖతా.

అపనేత్వా తతో భాసం, తమ్బపణ్ణినివాసినం;
ఆరోపయిత్వా నిద్దోసం, భాసం తన్తినయానుగం.

నికాయన్తరలద్ధీహి, అసమ్మిస్సం అనాకులం;
మహావిహారవాసీనం, దీపయన్తో వినిచ్ఛయం.

అత్థం పకాసయిస్సామి, ఆగమట్ఠకథాసుపి;
గహేతబ్బం గహేత్వాన, తోసయన్తో విచక్ఖణే.

కమ్మట్ఠానాని సబ్బాని, చరియాభిఞ్ఞా విపస్సనా;
విసుద్ధిమగ్గే పనిదం, యస్మా సబ్బం పకాసితం.

తస్మా తం అగ్గహేత్వాన, సకలాయపి తన్తియా;
పదానుక్కమతో ఏవ, కరిస్సామత్థవణ్ణనం.

ఇతి మే భాసమానస్స, అభిధమ్మకథం ఇమం;
అవిక్ఖిత్తా నిసామేథ, దుల్లభా హి అయం కథాతి.

నిదానకథా

తత్థ కేనట్ఠేన **అభిధమ్మో?** ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేన. అతిరేకవిసేసత్థదీపకో హేత్థ 'అభి'-సద్దో. "బాళ్హా మే దుక్ఖా వేదనా అభిక్కమన్తి నో పటిక్కమన్తి" (మ॰ ని॰ ౩.౩౮౯; సం॰ ని॰ ౫.౧౯౫) "అభిక్కన్తవణ్ణా"తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౧.౧-౨) వియ. తస్మా యథా సముస్సితేసు బహూసు ఛత్తేసు చేవ ధజేసు చ యం అతిరేకప్పమాణం విసేసవణ్ణసణ్ఠానఞ్చ ఛత్తం, తం 'అతిచ్ఛత్త'న్తి వుచ్చతి, యో అతిరేకప్పమాణో నానావిరాగవణ్ణవిసేససమ్పన్నో చ ధజో సో 'అతిధజో'తి వుచ్చతి, యథా చ ఏకతో సన్నిపతితేసు బహూసు రాజకుమారేసు చేవ దేవేసు చ యో జాతిభోగయసఇస్సరియాదిసమ్పత్తీహి అతిరేకతరో చేవ విసేసవన్తతరో చ రాజకుమారో సో 'అతిరాజకుమారో'తి వుచ్చతి, యో ఆయువణ్ణఇస్సరియయససమ్పత్తిఆదీహి అతిరేకతరో చేవ విసేసవన్తతరో చ దేవో సో 'అతిదేవో'తి వుచ్చతి, తథారూపో బ్రహ్మాపి 'అతిబ్రహ్మా'తి వుచ్చతి, ఏవమేవ అయమ్పి ధమ్మో ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేన **'అభిధమ్మో'**తి వుచ్చతి.

సుత్తన్తఞ్హి పత్వా పఞ్చక్ఖన్ధా ఏకదేసేనేవ విభత్తా, న నిప్పదేసేన; అభిధమ్మం పత్వా పన సుత్తన్తభాజనీయఅభిధమ్మభాజనీయపఞ్హాపుచ్ఛకనయానం వసేన నిప్పదేసతో విభత్తా. తథా ద్వాదసాయతనాని, అట్ఠారస ధాతుయో, చత్తారి సచ్చాని, బావీసతిన్ద్రియాని, ద్వాదసపదికో పచ్చయాకారో. కేవలఞ్హి ఇన్ద్రియవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయం నత్థి, పచ్చయాకారే చ పఞ్హాపుచ్ఛకం నత్థి. సుత్తన్తఞ్చ పత్వా చత్తారో సతిపట్ఠానా ఏకదేసేనేవ విభత్తా, న నిప్పదేసేన; అభిధమ్మం పత్వా పన తిణ్ణమ్పి నయానం వసేన నిప్పదేసతోవ విభత్తా. తథా చత్తారి సమ్మప్పధానాని, చత్తారో ఇద్ధిపాదా, సత్త బోజ్ఝఙ్గా, అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో, చత్తారి ఝానాని, చతస్సో అప్పమఞ్ఞాయో, పఞ్చ సిక్ఖాపదాని, చతస్సో పటిసమ్భిదా. కేవలఞ్హేత్థ సిక్ఖాపదవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయం నత్థి. సుత్తన్తం పత్వా చ ఞాణం ఏకదేసేనేవ విభత్తం న నిప్పదేసేన; తథా కిలేసా. అభిధమ్మం పత్వా పన "ఏకవిధేన ఞాణవత్థూ"తిఆదినా (విభ॰ ౭౫౧) నయేన మాతికం ఠపేత్వా నిప్పదేసతోవ విభత్తం. తథా ఏకకతో పట్ఠాయ అనేకేహి నయేహి కిలేసా. సుత్తన్తం పత్వా చ భూమన్తరపరిచ్ఛేదో ఏకదేసేనేవ విభత్తో, న నిప్పదేసేన; అభిధమ్మం పన పత్వా తిణ్ణమ్పి నయానం వసేన భూమన్తరపరిచ్ఛేదో నిప్పదేసతోవ విభత్తో. ఏవం ధమ్మాతిరేకధమ్మవిసేసట్ఠేన అభిధమ్మోతి వేదితబ్బో.

పకరణపరిచ్ఛేదతో పనేస ధమ్మసఙ్గణీవిభఙ్గధాతుకథాపుగ్గలపఞ్ఞత్తికథావత్థుయమకపట్ఠానానం సత్తన్నం పకరణానం వసేన ఠితో. అయమేత్థ ఆచరియానం సమానకథా. వితణ్డవాదీ పనాహ – 'కథావత్థు కస్మా గహితం? నను సమ్మాసమ్బుద్ధస్స పరినిబ్బానతో అట్ఠారసవస్సాధికాని ద్వే వస్ససతాని అతిక్కమిత్వా **మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరేనేతం** ఠపితం? తస్మా సావకభాసితత్తా ఛడ్డేథ న'న్తి. 'కిం పన ఛప్పకరణాని అభిధమ్మో'తి? 'ఏవం న వదామీ'తి. 'అథ కిం వదేసీ'తి. 'సత్తప్పకరణానీ'తి. 'కతరం గహేత్వా సత్త కరోసీ'తి? 'మహాధమ్మహదయం నామ అత్థి, ఏతేన సహ సత్తా'తి. 'మహాధమ్మహదయే అపుబ్బం నత్థి, కతిపయావ పఞ్హావారా అవసేసా, కథావత్థునావ సద్ధిం సత్తా'తి. 'నో కథావత్థునా, మహాధాతుకథా నామ అత్థి, తాయ సద్ధిం సత్తా'తి. 'మహాధాతుకథాయం అపుబ్బం నత్థి, అప్పమత్తికావ తన్తి అవసేసా. కథావత్థునావ సద్ధిం సత్తా'తి.

సమ్మాసమ్బుద్ధో హి సత్తప్పకరణాని దేసేన్తో కథావత్థుం పత్వా యా ఏసా పుగ్గలవారే తావ చతూసు పఞ్హేసు ద్విన్నం పఞ్చకానం వసేన అట్ఠముఖా వాదయుత్తి తం ఆదిం కత్వా సబ్బకథామగ్గేసు అసమ్పుణ్ణభాణవారమత్తాయ పాళియా మాతికం ఠపేసి. సా పనేసా "పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనాతి. ఆమన్తా. యో సచ్చికట్ఠో పరమత్థో తతో సో పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనాతి. నహేవం వత్తబ్బే. ఆజానాహి నిగ్గహం... పే... పుగ్గలో నుపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనాతి. ఆమన్తా. యో సచ్చికట్ఠో పరమత్థో తతో సో పుగ్గలో నుపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనాతి. నహేవం వత్తబ్బే. ఆజానాహి నిగ్గహం...పే..... సబ్బత్థ పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సబ్బత్థ పుగ్గలో నుపలబ్భతి, సబ్బదా పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సబ్బదా పుగ్గలో నుపలబ్భతి, సబ్బేసు పుగ్గలో ఉపలబ్భతి సబ్బేసు పుగ్గలో నుపలబ్భతి సచ్చికట్ఠపరమత్థేనా"తి (కథా॰ ౧౫-౧౬) ఏవం పఠమం వాదం నిస్సాయ పఠమం నిగ్గహం, దుతియం నిస్సాయ దుతియం ...పే... అట్ఠమం నిస్సాయ అట్ఠమం నిగ్గహం దస్సేన్తేన సత్థారా ఠపితా. ఇమినా నయేన సబ్బత్థ మాతికాఠపనం వేదితబ్బం. తం పనేతం మాతికం ఠపేన్తో ఇమం దిస్వా ఠపేసి – మమ పరినిబ్బానతో అట్ఠారసవస్సాధికానం ద్విన్నం వస్ససతానం మత్థకే **మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరో** నామ భిక్ఖు భిక్ఖుసహస్సమజ్ఝే నిసిన్నో సకవాదే పఞ్చ సుత్తసతాని పరవాదే పఞ్చాతి సుత్తసహస్సం సమోధానేత్వా దీఘనికాయప్పమాణం కథావత్థుప్పకరణం భాజేస్సతీతి.

మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరోపి ఇదం పకరణం దేసేన్తో న అత్తనో ఞాణేన దేసేసి, సత్థారా పన దిన్ననయేన ఠపితమాతికాయ దేసేసి. ఇతి సత్థారా దిన్ననయేన ఠపితమాతికాయ దేసితత్తా సకలమ్పేతం పకరణం బుద్ధభాసితమేవ నామ జాతం. యథా కిం? యథా మధుపిణ్డికసుత్తన్తాదీని . మధుపిణ్డికసుత్తన్తస్మిఞ్హి భగవా "యతోనిదానం భిక్ఖు పురిసం పపఞ్చసఞ్ఞాసఙ్ఖా సముదాచరన్తి, ఏత్థ చే నత్థి అభినన్దితబ్బం అభివదితబ్బం అజ్ఝోసితబ్బం, ఏసేవన్తో రాగానుసయాన"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౨) మాతికం ఠపేత్వా ఉట్ఠాయాసనా విహారం పావిసి.

ధమ్మప్పటిగ్గాహకా భిక్ఖూ **మహాకచ్చానత్థేరం** ఉపసఙ్కమిత్వా దసబలేన ఠపితమాతికాయ అత్థం పుచ్ఛింసు. థేరో పుచ్ఛితమత్తకేనేవ అకథేత్వా దసబలస్స అపచితిదస్సనత్థం "సేయ్యథాపి ఆవుసో పురిసో సారత్థికో సారగవేసీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౩) సారోపమం ఆహరిత్వా సారరుక్ఖో వియ భగవా సాఖాపలాససదిసా సావకా, "సో హావుసో భగవా జానం జానాతి, పస్సం పస్సతి చక్ఖుభూతో ఞాణభూతో ధమ్మభూతో బ్రహ్మభూతో వత్తా పవత్తా అత్థస్స నిన్నేతా అమతస్స దాతా ధమ్మస్సామీ తథాగతో"తి సత్థారం థోమేత్వా పునప్పునం థేరేహి యాచితో సత్థారా ఠపితమాతికాయ అత్థం విభజిత్వా "ఆకఙ్ఖమానా చ పన తుమ్హే ఆయస్మన్తో భగవన్తంయేవ ఉపసఙ్కమిత్వా ఏతమత్థం పటిపుచ్ఛేయ్యాథ సచే సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన సద్ధిం సంసన్దియమానం సమేతి గణ్హేయ్యాథ, నో చే మా గణ్హిత్థా"తి ఇమినా అధిప్పాయేన "యథా వో భగవా బ్యాకరోతి తథా నం ధారేయ్యాథా"తి వత్వా ఉయ్యోజేసి.

తే సత్థారం ఉపసఙ్కమిత్వా పుచ్ఛింసు. సత్థా దుక్కథితం కచ్చానేనాతి అవత్వా సువణ్ణాలిఙ్గం ఉస్సాపేన్తో వియ గీవం ఉన్నామేత్వా సుపుప్ఫితసతపత్తసస్సిరికం మహాముఖం పూరేన్తో బ్రహ్మస్సరం నిచ్ఛారేత్వా సాధు సాధూతి థేరస్స సాధుకారం దత్వా "పణ్డితో, భిక్ఖవే, మహాకచ్చానో, మహాపఞ్ఞో భిక్ఖవే మహాకచ్చానో, మం చేపి తుమ్హే, భిక్ఖవే, ఏతమత్థం పటిపుచ్ఛేయ్యాథ, అహమ్పి తం ఏవమేవం బ్యాకరేయ్యం యథా తం మహాకచ్చానేన బ్యాకత"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౦౫) ఆహ.

ఏవం సత్థారా అనుమోదితకాలతో పట్ఠాయ చ పన సకలం సుత్తం బుద్ధభాసితం నామ జాతం. **ఆనన్దత్థేరాదీహి** విత్థారితసుత్తేసుపి ఏసేవ నయో. ఏవమేవ సమ్మాసమ్బుద్ధో సత్తప్పకరణాని దేసేన్తో కథావత్థుం పత్వా వుత్తనయేన మాతికం ఠపేసి. ఠపేన్తో చ పన ఇమం అద్దస –

> మమ పరినిబ్బానతో అట్ఠారసవస్సాధికానం ద్విన్నం వస్ససతానం మత్థకే **మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరో** నామ భిక్ఖు భిక్ఖుసహస్సమజ్ఝే నిసిన్నో సకవాదే పఞ్చ సుత్తసతాని పరవాదే పఞ్చాతి సుత్తసహస్సం సమోధానేత్వా దీఘనికాయప్పమాణం కథావత్థుప్పకరణం భాజేస్సతీతి.

మోగ్గలిపుత్తతిస్సత్థేరోపి ఇమం పకరణం దేసేన్తో న అత్తనో ఞాణేన దేసేసి, సత్థారా పన దిన్ననయేన ఠపితమాతికాయ దేసేసి. ఇతి సత్థారా దిన్ననయేన ఠపితమాతికాయ దేసితత్తా సకలమ్పేతం పకరణం బుద్ధభాసితమేవ జాతం. ఏవం కథావత్థునావ సద్ధిం సత్త పకరణాని అభిధమ్మో నామ.

తత్థ **ధమ్మసఙ్గణీపకరణే** చతస్సో విభత్తియో – చిత్తవిభత్తి రూపవిభత్తి నిక్ఖేపరాసి అత్థుద్ధారోతి. తత్థ కామావచరకుసలతో అట్ఠ, అకుసలతో ద్వాదస, కుసలవిపాకతో సోళస, అకుసలవిపాకతో సత్త, కిరియతో ఏకాదస; రూపావచరకుసలతో పఞ్చ, విపాకతో పఞ్చ, కిరియతో పఞ్చ; అరూపావచరకుసలతో చత్తారి, విపాకతో చత్తారి, కిరియతో చత్తారి; లోకుత్తరకుసలతో చత్తారి, విపాకతో చత్తారీతి ఏకూననవుతి చిత్తాని చిత్తవిభత్తి నామ. **చిత్తుప్పాదకణ్డ**న్తిపి ఏతస్సేవ నామం. తం వాచనామగ్గతో అతిరేకఛభాణవారం, విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం ఏకవిధేన దువిధేనాతిఆదినా నయేన మాతికం ఠపేత్వా విత్థారేన విభజిత్వా దస్సితా రూపవిభత్తి నామ. **రూపకణ్డ**న్తిపి ఏతస్సేవ నామం. తం వాచనామగ్గతో అతిరేకద్విభాణవారం. విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం మూలతో ఖన్ధతో ద్వారతో భూమితో అత్థతో ధమ్మతో నామతో లిఙ్గతోతి ఏవం మూలాదీహి నిక్ఖిపిత్వా దేసితో నిక్ఖేపరాసి నామ. సో –

మూలతో ఖన్ధతో చాపి, ద్వారతో చాపి భూమితో;
అత్థతో ధమ్మతో చాపి, నామతో చాపి లిఙ్గతో;
నిక్ఖిపిత్వా దేసితత్తా, నిక్ఖేపోతి పవుచ్చతి.

నిక్ఖేపకణ్డన్తిపి తస్సేవ నామం. తం వాచనామగ్గతో తిమత్తభాణవారం. విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం పన తేపిటకస్స బుద్ధవచనస్స అత్థుద్ధారభూతం యావ సరణదుకా నిక్ఖిత్తం **అట్ఠకథాకణ్డం** నామ. యతో మహాపకరణియా భిక్ఖూ మహాపకరణే గణనచారం అసల్లక్ఖేన్తా గణనచారం సమానేన్తి. తం వాచనామగ్గతో ద్విమత్తభాణవారం. విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

ఇతి సకలమ్పి ధమ్మసఙ్గణీపకరణం వాచనామగ్గతో అతిరేకతేరసమత్తభాణవారం. విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి. ఏవమేతం –

చిత్తవిభత్తి రూపఞ్చ, నిక్ఖేపో అత్థజోతనా;
గమ్భీరం నిపుణం ఠానం, తమ్పి బుద్ధేన దేసితం.

తదనన్తరం **విభఙ్గప్పకరణం** నామ. తం ఖన్ధవిభఙ్గో ఆయతనవిభఙ్గో ధాతువిభఙ్గో సచ్చవిభఙ్గో ఇన్ద్రియవిభఙ్గో పచ్చయాకారవిభఙ్గో సతిపట్ఠానవిభఙ్గో సమ్మప్పధానవిభఙ్గో ఇద్ధిపాదవిభఙ్గో బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గో మగ్గఙ్గవిభఙ్గో ఝానవిభఙ్గో అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గో సిక్ఖాపదవిభఙ్గో పటిసమ్భిదావిభఙ్గో ఞాణవిభఙ్గో ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గో ధమ్మహదయవిభఙ్గోతి అట్ఠారసవిధేన విభత్తం.

తత్థ ఖన్ధవిభఙ్గో సుత్తన్తభాజనీయఅభిధమ్మభాజనీయపఞ్హాపుచ్ఛకానం వసేన తిధా విభత్తో. సో వాచనామగ్గతో పఞ్చమత్తభాణవారో, విత్థారియమానో పన అనన్తో అపరిమాణో హోతి. తతో పరం ఆయతనవిభఙ్గాదయోపి ఏతేహేవ తీహి నయేహి విభత్తా. తేసు ఆయతనవిభఙ్గో వాచనామగ్గతో అతిరేకభాణవారో, ధాతువిభఙ్గో ద్విమత్తభాణవారో. తథా సచ్చవిభఙ్గో. ఇన్ద్రియవిభఙ్గే సుత్తన్తభాజనీయం నత్థి; వాచనామగ్గతో పనేస అతిరేకభాణవారమత్తో. పచ్చయాకారవిభఙ్గో ఛమత్తభాణవారో, పఞ్హాపుచ్ఛకం పనేత్థ నత్థి. సతిపట్ఠానవిభఙ్గో అతిరేకభాణవారమత్తో; తథా సమ్మప్పధాన ఇద్ధిపాదబోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గవిభఙ్గా. ఝానవిభఙ్గో ద్విభాణవారమత్తో, అప్పమఞ్ఞావిభఙ్గో అతిరేకభాణవారమత్తో. సిక్ఖాపదవిభఙ్గేపి సుత్తన్తభాజనీయం నత్థి; వాచనామగ్గతో పనేస అతిరేకభాణవారమత్తో; తథా పటిసమ్భిదావిభఙ్గో. ఞాణవిభఙ్గో దసవిధేన విభత్తో; వాచనామగ్గతో పనేస తిమత్తభాణవారో. ఖుద్దకవత్థువిభఙ్గోపి దసవిధేన విభత్తో; వాచనామగ్గతో పనేస తిమత్తభాణవారో. ధమ్మహదయవిభఙ్గో తివిధేన విభత్తో; వాచనామగ్గతో పనేస అతిరేకద్విభాణవారమత్తో. సబ్బేపి విత్థారియమానా అనన్తా అపరిమాణా హోన్తి. ఏవమేతం విభఙ్గప్పకరణం వాచనామగ్గతో పఞ్చతింసమత్తభాణవారం; విత్థారతో పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం **ధాతుకథాపకరణం** నామ. తం సఙ్గహో అసఙ్గహో, సఙ్గహితేన అసఙ్గహితం, అసఙ్గహితేన సఙ్గహితం, సఙ్గహితేన సఙ్గహితం, అసఙ్గహితేన అసఙ్గహితం; సమ్పయోగో విప్పయోగో, సమ్పయుత్తేన విప్పయుత్తం, విప్పయుత్తేన సమ్పయుత్తం, సమ్పయుత్తేన సమ్పయుత్తం, విప్పయుత్తేన విప్పయుత్తం; సఙ్గహితేన సమ్పయుత్తం విప్పయుత్తం; సమ్పయుత్తేన సఙ్గహితం అసఙ్గహితం, అసఙ్గహితేన సమ్పయుత్తం

విప్పయుత్తం, విప్పయుత్తేన సఙ్గహితం అసఙ్గహితన్తి చుద్దసవిధేన విభత్తం. తం వాచనామగ్గతో అతిరేకఛభాణవారమత్తం, విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం **పుగ్గలపఞ్ఞత్తి** నామ. సా "ఖన్ధపఞ్ఞత్తి ఆయతనపఞ్ఞత్తి ధాతుపఞ్ఞత్తి సచ్చపఞ్ఞత్తి ఇన్ద్రియపఞ్ఞత్తి పుగ్గలపఞ్ఞత్తీ"తి ఛబ్బిధేన విభత్తా. సా వాచనామగ్గతో అతిరేకపఞ్చభాణవారా; విత్థారియమానా పన అనన్తా అపరిమాణావ హోతి.

తదనన్తరం **కథావత్థుప్పకరణం** నామ. తం సకవాదే పఞ్చ సుత్తసతాని పరవాదే పఞ్చాతి సుత్తసహస్సం సమోధానేత్వా విభత్తం. తం వాచనామగ్గతో ఇదాని పోత్థకే లిఖితం అగ్గహేత్వా సఙ్గీతిఆరోపితనయేన దీఘనికాయప్పమాణం, విత్థారియమానం పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం **యమకం** నామ. తం మూలయమకం ఖన్ధయమకం ఆయతనయమకం ధాతుయమకం సచ్చయమకం సఙ్ఖారయమకం అనుసయయమకం చిత్తయమకం ధమ్మయమకం ఇన్ద్రియయమకన్తి దసవిధేన విభత్తం. తం వాచనామగ్గతో వీసభాణవారసతం, విత్థారతో పన అనన్తమపరిమాణం హోతి.

తదనన్తరం **మహాపకరణం** నామ. **పట్ఠాన**న్తిపి తస్సేవ నామం. తం హేతుపచ్చయో ఆరమ్మణపచ్చయో అధిపతిపచ్చయో అనన్తరపచ్చయో సమనన్తరపచ్చయో సహజాతపచ్చయో అఞ్ఞమఞ్ఞపచ్చయో నిస్సయపచ్చయో ఉపనిస్సయపచ్చయో పురేజాతపచ్చయో పచ్ఛాజాతపచ్చయో ఆసేవనపచ్చయో కమ్మపచ్చయో విపాకపచ్చయో ఆహారపచ్చయో ఇన్ద్రియపచ్చయో ఝానపచ్చయో మగ్గపచ్చయో సమ్పయుత్తపచ్చయో విప్పయుత్తపచ్చయో అత్థిపచ్చయో నత్థిపచ్చయో విగతపచ్చయో అవిగతపచ్చయోతి. పచ్చయవసేన తావ చతువీసతివిధేన విభత్తం.

ఇమస్మిం పన ఠానే పట్ఠానం సమానేతబ్బం. కుసలత్తికాదయో హి ద్వావీసతి తికా, నామ హేతూ ధమ్మా నహేతూ ధమ్మా...పే.... సరణా ధమ్మా అరణా ధమ్మాతి ఇమే సతం దుకా. అపరేపి విజ్జాభాగినో ధమ్మా అవిజ్జాభాగినో ధమ్మా...పే.... ఖయే ఞాణం, అనుప్పాదే ఞాణన్తి ద్వాచత్తాలీస సుత్తన్తికదుకా నామ. తేసు ద్వావీసతి తికా సతం దుకాతి అయం ఆహచ్చభాసితా జినవచనభూతా సబ్బఞ్ఞుబుద్ధేన దేసితా సత్తన్నం పకరణానం మాతికా నామ.

అథాపరే ద్వాచత్తాలీస సుత్తన్తికదుకా కుతోపభవా కేన ఠపితా కేన దేసితాతి? **ధమ్మసేనాపతిసారిపుత్తత్థేరప్పభవా,** తేన ఠపితా, తేన దేసితాతి. ఇమే ఠపేన్తో పన థేరో న సాముక్కంసికేన అత్తనో ఞాణేన ఠపేసి. ఏకుత్తరియం పన ఏకనిపాతదుకనిపాతసఙ్గీతి దసుత్తరసుత్తన్తేహి సమోధానేత్వా ఆభిధమ్మికత్థేరానం సుత్తన్తం పత్వా అకిలమత్థం ఠపితా. తే పనేతే ఏకస్మిం నిక్ఖేపకణ్డేయేవ మత్థకం పాపేత్వా విభత్తా. సేసట్ఠానేసు యావ సరణదుకా అభిధమ్మో విభత్తో.

సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి అనులోమపట్ఠానే ద్వావీసతి తికే నిస్సాయ **తికపట్ఠానం** నామ నిద్దిట్ఠం. సతం దుకే నిస్సాయ **దుకపట్ఠానం** నామ నిద్దిట్ఠం. తతో పరం ద్వావీసతి తికే గహేత్వా దుకసతే పక్ఖిపిత్వా **దుకతికపట్ఠానం** నామ దస్సితం. తతో పరం దుకసతం గహేత్వా ద్వావీసతియా తికేసు పక్ఖిపిత్వా **తికదుకపట్ఠానం** నామ దస్సితం. తికే పన తికేసుయేవ పక్ఖిపిత్వా **తికతికపట్ఠానం** నామ దస్సితం. దుకే చ దుకేసుయేవ పక్ఖిపిత్వా **దుకదుకపట్ఠానం** నామ దస్సితం. ఏవం –

తికఞ్చ పట్ఠానవరం దుకుత్తమం,
దుకతికఞ్చేవ తికదుకఞ్చ;
తికతికఞ్చేవ దుకదుకఞ్చ,
ఛ **అనులోమమ్హి** నయా సుగమ్భీరాతి. (పట్ఠా॰ ౧.౧.౩౮);

పచ్చనీయపట్ఠానేపి ద్వావీసతితికే నిస్సాయ **తికపట్ఠానం** నామ. దుకసతం నిస్సాయ **దుకపట్ఠానం** నామ. ద్వావీసతితికే దుకసతే పక్ఖిపిత్వా **దుకతికపట్ఠానం** నామ. దుకసతం ద్వావీసతియా తికేసు పక్ఖిపిత్వా **తికదుకపట్ఠానం** నామ. తికే తికేసుయేవ పక్ఖిపిత్వా **తికతికపట్ఠానం** నామ. దుకే దుకేసుయేవ పక్ఖిపిత్వా **దుకదుకపట్ఠానం** నామాతి పచ్చనీయేపి ఛహి నయేహి పట్ఠానం నిద్దిట్ఠం. తేన వుత్తం –

తికఞ్చ పట్ఠానవరం దుకుత్తమం,
దుకతికఞ్చేవ తికదుకఞ్చ;

తికతికఞ్చేవ దుకదుకఞ్చ,

చ **పచ్చనీయమ్హి** నయా సుగమ్భీరాతి. (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౪);

తతో పరం అనులోమపచ్చనీయేపి ఏతేనేవ ఉపాయేన చ నయా దస్సితా. తేనాహ –

తికఞ్చ పట్ఠానవరం దుకుత్తమం,

దుకతికఞ్చేవ తికదుకఞ్చ;

తికతికఞ్చేవ దుకదుకఞ్చ,

చ **అనులోమపచ్చనీయమ్హి** నయా సుగమ్భీరాతి. (పట్ఠా॰ ౧.౧.౪౮);

తదనన్తరం పచ్చనీయానులోమేపి ఏతేహేవ ఛహి నయేహి నిద్దిట్ఠం. తేనాహ –

తికఞ్చ పట్ఠానవరం దుకుత్తమం,

దుకతికఞ్చేవ తికదుకఞ్చ;

తికతికఞ్చేవ దుకదుకఞ్చ,

చ **పచ్చనీయానులోమమ్హి** నయా సుగమ్భీరాతి. (పట్ఠా॰ ౧.౧.౫౨);

ఏవం అనులోమే ఛ పట్ఠానాని, పటిలోమే ఛ, అనులోమపచ్చనీయే ఛ, పచ్చనీయానులోమే ఛ పట్ఠానానీతి ఇదం చతువీసతిసమన్తపట్ఠానసమోధానం పట్ఠానం మహాపకరణం నామ.

ఇదాని ఇమస్స అభిధమ్మస్స గమ్భీరభావవిజాననత్థం **చత్తారో సాగరా** వేదితబ్బా – సంసారసాగరో, జలసాగరో, నయసాగరో, ఞాణసాగరోతి. తత్థ **సంసారసాగరో** నామ –

ఖన్ధానఞ్చ పటిపాటి, ధాతుఆయతనాన చ;
అబ్బోచ్ఛిన్నం వత్తమానా, సంసారోతి పవుచ్చతీతి.

ఏవం వుత్తం సంసారవట్టం. స్వాయం యస్మా ఇమేసం సత్తానం ఉప్పత్తియా పురిమా కోటి న పఞ్ఞాయతి ఏత్తకానఞ్హి వస్ససతానం వా వస్ససహస్సానం వా వస్ససతసహస్సానం వా, కప్పసతానం వా కప్పసహస్సానం వా కప్పసతసహస్సానం వా మత్థకే సత్తా ఉప్పన్నా, తతో పుబ్బే నాహేసున్తి వా, అసుకస్స నామ రఞ్ఞో కాలే ఉప్పన్నా, అసుకస్స బుద్ధస్స కాలే ఉప్పన్నా తతో పుబ్బే నాహేసున్తి వా, అయం పరిచ్ఛేదో నత్థి; ‘‘పురిమా, భిక్ఖవే, కోటి న పఞ్ఞాయతి అవిజ్జాయ, ఇతో పుబ్బే అవిజ్జా నాహోసి అథ పచ్ఛా సమభవీ’’తి (అ॰ ని॰ ౧౦.౬౧) ఇమినా పన నయేన సంసారసాగరో అనమతగ్గోవ.

మహాసముద్దో పన **జలసాగరో** నామాతి వేదితబ్బో. సో చతురాసీతియోజనసహస్సగమ్భీరో. తత్థ ఉదకస్స ఆళ్హకసతేహి వా ఆళ్హకసహస్సేహి వా ఆళ్హకసతసహస్సేహి వా పమాణం నామ నత్థి . అథ ఖో అసఙ్ఖ్యేయ్యో అప్పమేయ్యో మహాఉదకక్ఖన్ధోత్వేవ సఙ్ఖ్యం గచ్ఛతి. అయం జలసాగరో నామ.

కతమో **నయసాగరో**? తేపిటకం బుద్ధవచనం. ద్వేపి హి తన్తియో పచ్చవేక్ఖన్తానం సద్ధాసమ్పన్నానం పసాదబహులానం ఞాణుత్తరానం కులపుత్తానం అనన్తం పీతిసోమనస్సం ఉప్పజ్జతి. కతమా ద్వే? వినయఞ్చ అభిధమ్మఞ్చ. వినయధరభిక్ఖూనఞ్హి వినయతన్తిం పచ్చవేక్ఖన్తానం దోసానురూపం సిక్ఖాపదపఞ్ఞాపనం నామ – ఇమస్మిం దోసే ఇమస్మిం వీతిక్కమే ఇదం నామ హోతీతి సిక్ఖాపదపఞ్ఞాపనం – అఞ్ఞేసం అవిసయో, బుద్ధానమేవ విసయోతి. ఉత్తరిమనుస్సధమ్మపేయ్యాలం పచ్చవేక్ఖన్తానం నీలపేయ్యాలం పచ్చవేక్ఖన్తానం సఞ్చరిత్తపేయ్యాలం పచ్చవేక్ఖన్తానం అనన్తం పీతిసోమనస్సం ఉప్పజ్జతి. ఆభిధమ్మికభిక్ఖూనమ్పి ఖన్ధన్తరం ఆయతనన్తరం ధాత్వన్తరం ఇన్ద్రియన్తరం బలబోజ్ఝఙ్గకమ్మవిపాకన్తరం రూపారూపపరిచ్ఛేదం సణ్హసుఖుమధమ్మం గగనతలే తారకరూపాని గణ్హన్తో వియ రూపారూపధమ్మే పబ్బం పబ్బం కోట్ఠాసం కోట్ఠాసం కత్వా విభజన్తో దస్సేసి వత నో సత్థాతి అభిధమ్మతన్తిం పచ్చవేక్ఖన్తానం అనన్తం పీతిసోమనస్సం ఉప్పజ్జతి.

ఏవం ఉప్పత్తియా పనస్స ఇదం వత్థుపి వేదితబ్బం – **మహాగతిగమియతిస్సదత్తత్థేరో** కిర నామ మహాబోధిం వన్దిస్సామీతి పరతీరం గచ్ఛన్తో నావాయ ఉపరితలే నిసిన్నో మహాసముద్దం ఓలోకేసి. అథస్స తస్మిం సమయే నేవ పరతీరం పఞ్ఞాయిత్థ, న ఓరిమతీరం, ఊమివేగప్పభేదసముగ్గతజలచుణ్ణపరికిణ్ణో పన పసారితరజతపట్టసుమనపుప్ఫసన్థరసదిసో మహాసముద్దోవ పఞ్ఞాయిత్థ. సో కిం ను ఖో మహాసముద్దస్స ఊమివేగో బలవా ఉదాహు చతువీసతిప్పభేదే సమన్తపట్ఠానే నయముఖం బలవన్తి చిన్తేసి. అథస్స మహాసముద్దే పరిచ్ఛేదో పఞ్ఞాయతి – అయఞ్హి హేట్ఠా మహాపథవియా పరిచ్ఛిన్నో, ఉపరి ఆకాసేన, ఏకతో చక్కవాళపబ్బతేన, ఏకతో వేలన్తేన పరిచ్ఛిన్నో; సమన్తపట్ఠానస్స పన పరిచ్ఛేదో న పఞ్ఞాయతీతి సణ్హసుఖుమధమ్మం పచ్చవేక్ఖన్తస్స బలవపీతి ఉప్పన్నా. సో పీతిం విక్ఖమ్భేత్వా విపస్సనం వడ్ఢేత్వా యథానిసిన్నోవ సబ్బకిలేసే ఖేపేత్వా అగ్గఫలే అరహత్తే పతిట్ఠాయ ఉదానం ఉదానేసి –

> అత్థేవ గమ్భీరగతం సుదుబ్బుధం,
> సయం అభిఞ్ఞాయ సహేతుసమ్భవం;
> యథానుపుబ్బం నిఖిలేన దేసితం,
> మహేసినా రూపగతంవ పస్సతీతి.

అయం నయసాగరో నామ.

కతమో **ఞాణసాగరో**? సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం ఞాణసాగరో నామ. అయం సంసారసాగరో నామ, అయం జలసాగరో నామ, అయం నయసాగరో నామాతి హి అఞ్ఞేన న సక్కా జానితుం, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేనేవ సక్కా జానితున్తి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం ఞాణసాగరో నామ. ఇమేసు చతూసు సాగరేసు ఇమస్మిం ఠానే నయసాగరో అధిప్పేతో. ఇమఞ్హి సబ్బఞ్ఞుబుద్ధావ పటివిజ్ఝన్తి.

అయమ్పి భగవా బోధిమూలే నిసిన్నో ‘ఇమం పటివిజ్ఝిత్వా ఇమం వత మే ధమ్మం ఏసన్తస్స గవేసన్తస్స కప్పసతసహస్సాధికాని చత్తారి అసఙ్ఖ్యేయ్యాని వీతివత్తాని, అథ మే ఇమస్మిం పల్లఙ్కే నిసిన్నేన దియడ్ఢకిలేససహస్సం ఖేపేత్వా అయం ధమ్మో పటివిద్ధో’తి పటివిద్ధధమ్మం పచ్చవేక్ఖన్తో సత్తాహం ఏకపల్లఙ్కేన నిసీది. తతో తమ్హా పల్లఙ్కా వుట్ఠాయ ‘ఇమస్మిం వత మే పల్లఙ్కే సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం పటివిద్ధ’న్తి అనిమిసేహి చక్ఖూహి సత్తాహం పల్లఙ్కం ఓలోకేన్తో అట్ఠాసి. తతో దేవతానం ‘అజ్జాపి నూన సిద్ధత్థస్స కత్తబ్బకిచ్చం అత్థి, పల్లఙ్కస్మిఞ్హి ఆలయం న విజహతీ’తి పరివితక్కో ఉదపాది.

సత్థా దేవతానం వితక్కం ఞత్వా తావదేవ తాసం వితక్కవూపసమనత్థం వేహాసం అబ్భుగ్గన్త్వా యమకపాటిహారియం దస్సేసి. మహాబోధిపల్లఙ్కస్మిఞ్హి కతపాటిహారియఞ్చ, ఞాతిసమాగమే కతపాటిహారియఞ్చ, పాటియపుత్తసమాగమే కతపాటిహారియఞ్చ, సబ్బం కణ్డమ్బరుక్ఖమూలే కతయమకపాటిహారియసదిసమేవ అహోసి. ఏవం యమకపాటిహారియం కత్వా పల్లఙ్కస్స ఠితట్ఠానస్స చ అన్తరే ఆకాసతో ఓరుయ్హ సత్తాహం చఙ్కమి. ఇమేసు చ ఏకవీసతియా దివసేసు ఏకదివసేపి సత్థు సరీరతో రస్మియో న నిక్ఖన్తా.

చతుత్థే పన సత్తాహే పచ్ఛిముత్తరాయ దిసాయ రతనఘరే నిసీది – రతనఘరం నామ నేవ సత్తరతనమయం గేహం. సత్తన్నం పన పకరణానం సమ్మసితట్ఠానం రతనఘరన్తి వేదితబ్బం – తత్థ ధమ్మసఙ్గణిం సమ్మసన్తస్సాపి సరీరతో రస్మియో న నిక్ఖన్తా. విభఙ్గప్పకరణం ధాతుకథం పుగ్గలపఞ్ఞత్తిం కథావత్థుప్పకరణం యమకప్పకరణం సమ్మసన్తస్సాపి సరీరతో రస్మియో న నిక్ఖన్తా. యదా పన మహాపకరణం ఓరుయ్హ “హేతుపచ్చయో ఆరమ్మణపచ్చయో…పే… అవిగతపచ్చయో”తి సమ్మసనం ఆరభి, అథస్స చతువీసతిసమన్తపట్ఠానం సమ్మసన్తస్స ఏకన్తతో సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం మహాపకరణేయేవ ఓకాసం లభి. యథా హి తిమిరపిఙ్గలమహామచ్ఛో చతురాసీతియోజనసహస్సగమ్భీరే మహాసముద్దేయేవ ఓకాసం లభతి, ఏవమేవ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం ఏకన్తతో మహాపకరణేయేవ ఓకాసం లభి.

సత్థు ఏవం లద్ధోకాసేన సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన యథాసుఖం సణ్హసుఖుమధమ్మం సమ్మసన్తస్స సరీరతో నీలపీతలోహితోదాతమఞ్జిట్ఠపభస్సరవసేన ఛబ్బణ్ణరస్మియో నిక్ఖమింసు. కేసమస్సూహి చేవ అక్ఖీనఞ్చ నీలట్ఠానేహి **నీలరస్మియో** నిక్ఖమింసు, యాసం వసేన గగనతలం అఞ్జనచుణ్ణసమోకిణ్ణం వియ ఉమాపుప్ఫనీలుప్పలదలసఞ్ఛన్నం వియ వీతిపతన్తమణితాలవణ్టం వియ సమ్పసారితమేచకపటం వియ చ అహోసి.

ఛవితో చేవ అక్ఖీనఞ్చ పీతట్ఠానేహి **పీతరస్మియో** నిక్ఖమింసు; యాసం వసేన దిసాభాగా సువణ్ణరసధారాభిసిఞ్చమానా వియ సువణ్ణపటపసారితా వియ కుఙ్కుమచుణ్ణకణికారపుప్ఫసమ్పరికిణ్ణా వియ చ విరోచింసు.

మంసలోహితేహి చేవ అక్ఖీనఞ్చ రత్తట్ఠానేహి **లోహితరస్మియో** నిక్ఖమింసు యాసం వసేన దిసాభాగా చీనపిట్ఠచుణ్ణరఞ్జితా వియ సుపక్కలాఖారససిఞ్చమానా వియ రత్తకమ్బలపరిక్ఖిత్తా వియ జయసుమనపారిభద్దకబన్ధుజీవకకుసుమసమ్పరికిణ్ణా వియ చ విరోచింసు.

అట్ఠీహి చేవ దన్తేహి చ అక్ఖీనఞ్చ సేతట్ఠానేహి **ఓదాతరస్మియో** నిక్ఖమింసు; యాసం వసేన దిసాభాగా రజతఘటేహి ఆసిఞ్చమానఖీరధారాసమ్పరికిణ్ణా వియ సమ్పసారితరజతపట్టవితానా వియ, వీతిపతన్తరజతతాలవణ్టా వియ, కున్దకుముదసిన్దువారసుమనమల్లికాదికుసుమసఞ్ఛన్నా వియ చ విరోచింసు.

మఞ్జిట్ఠపభస్సరా పన తమ్హా తమ్హా సరీరప్పదేసా నిక్ఖమింసు. ఇతి తా ఛబ్బణ్ణరస్మియో నిక్ఖమిత్వా ఘనమహాపథవిం గణ్హింసు.

చతునహుతాధికద్వియోజనసతసహస్సబహలా మహాపథవీ నిద్ధన్తసువణ్ణపిణ్డి వియ అహోసి. అథ మహాపథవిం భిన్దిత్వా హేట్ఠా ఉదకం గణ్హింసు. పథవిసన్ధారకం అట్ఠనహుతాధికచతుయోజనసతసహస్సబహలం ఉదకం సువణ్ణకలసేహి ఆసిఞ్చమానవిలీనసువణ్ణం వియ అహోసి. ఉదకం వినివిజ్ఝిత్వా వాతం అగ్గహేసుం. ఛనహుతాధికనవయోజనసతసహస్సబహలో వాతో సముస్సితసువణ్ణక్ఖన్ధో వియ అహోసి. వాతం వినివిజ్ఝిత్వా హేట్ఠా అజటాకాసం పక్ఖన్దింసు.

ఉపరిభాగేన ఉగ్గన్త్వాపి చాతుమహారాజికే గణ్హింసు. తే వినివిజ్ఝిత్వా తావతింసే తతో యామే తతో తుసితే తతో నిమ్మానరతీ తతో పరనిమ్మితవసవత్తీ తతో నవ బ్రహ్మలోకే తతో వేహప్ఫలే తతో పఞ్చ సుద్ధావాసే వినివిజ్ఝిత్వా చత్తారో ఆరుప్పే గణ్హింసు. చత్తారో చ ఆరుప్పే వినివిజ్ఝిత్వా అజటాకాసం పక్ఖన్దింసు.

తిరియభాగేహి అనన్తా లోకధాతుయో పక్ఖన్దింసు. ఏత్తకేసు ఠానేసు చన్దమ్హి చన్దప్పభా నత్థి, సూరియే సూరియప్పభా నత్థి, తారకరూపేసు తారకరూపప్పభా నత్థి, దేవతానం ఉయ్యానవిమానకప్పరుక్ఖేసు చేవ సరీరేసు చ ఆభరణేసు చాతి సబ్బత్థ పభా నత్థి. తిసహస్సిమహాసహస్సిలోకధాతుయా ఆలోకఫరణసమత్థో మహాబ్రహ్మాపి సూరియుగ్గమనే ఖజ్జోపనకో వియ అహోసి. చన్దసూరియతారకరూపదేవతుయ్యానవిమానకప్పరుక్ఖానం పరిచ్ఛేదమత్తకమేవ పఞ్ఞాయిత్థ. ఏత్తకం ఠానం బుద్ధరస్మీహియేవ అజ్ఝోత్థటం అహోసి. అయఞ్చ నేవ బుద్ధానం అధిట్ఠానిద్ధి, న భావనామయిద్ధి. సణ్హసుఖుమధమ్మం పన సమ్మసతో లోకనాథస్స లోహితం పసీది, వత్థురూపం పసీది, ఛవివణ్ణో పసీది. చిత్తసముట్ఠానా వణ్ణధాతు సమన్తా అసీతిహత్థమత్తే పదేసే నిచ్చలావ అట్ఠాసి. ఇమినా నీహారేన సత్తాహం సమ్మసి.

సత్త రత్తిన్దివాని సమ్మసితధమ్మో కిత్తకో అహోసీతి? అనన్తో అపరిమాణో అహోసి. అయం తావ మనసాదేసనా నామ. సత్థా పన ఏవం సత్తాహం మనసా చిన్తితధమ్మం వచీభేదం కత్వా దేసేన్తో వస్ససతేనపి వస్ససహస్సేనపి వస్ససతసహస్సేనపి మత్థకం పాపేత్వా దేసేతుం న సక్కోతీతి న వత్తబ్బం. అపరభాగేపి హి తథాగతో తావతింసభవనే పారిచ్ఛత్తకమూలే పణ్డుకమ్బలసిలాయం దససహస్సచక్కవాళదేవతానం మజ్ఝే నిసిన్నో మాతరం కాయసక్ఖిం కత్వా కుసలా ధమ్మా, అకుసలా ధమ్మా, అబ్యాకతా ధమ్మాతి ధమ్మం దేసేన్తో సతభాగేన సహస్సభాగేన సతసహస్సభాగేన ధమ్మన్తరా ధమ్మన్తరం సఙ్కమిత్వా సఙ్కమిత్వావ దేసేసి. తయో మాసే నిరన్తరం పవత్తితదేసనా వేగేన పవత్తా ఆకాసగఙ్గా వియ అధోముఖఠపితఉదకఘటా నిక్ఖన్తఉదకధారా వియ చ హుత్వా అనన్తా అపరిమాణా అహోసి.

బుద్ధానఞ్హి భత్తానుమోదనకాలేపి థోకం వడ్ఢేత్వా అనుమోదేన్తానం దేసనా దీఘమజ్ఝిమనికాయప్పమాణా హోతి. పచ్ఛాభత్తం పన సమ్పత్తపరిసాయ ధమ్మం దేసేన్తానం దేసనా సంయుత్తఅఙ్గుత్తరికద్వేమహానికాయప్పమాణావ హోతి. కస్మా? బుద్ధానఞ్హి భవఙ్గపరివాసో లహుకో దన్తావరణం సుఫుసితం ముఖాదానం సిలిట్ఠం జివ్హా ముదుకా సరో మధురో వచనం లహుపరివత్తం. తస్మా తం ముహుత్తం దేసితధమ్మోపి ఏత్తకో హోతి. తేమాసం దేసితధమ్మో పన అనన్తో అపరిమాణోయేవ.

ఆనన్దత్థేరో హి బహుస్సుతో తిపిటకధరో పఞ్చదస గాథాసహస్సాని సట్ఠి పదసహస్సాని లతాపుప్ఫాని ఆకడ్ఢన్తో వియ ఠితపదేనేవ ఠత్వా గణ్హాతి వా వాచేతి వా దేసేతి వా. ఏత్తకో థేరస్స ఏకో ఉద్దేసమగ్గో నామ హోతి. థేరస్స హి అనుపదం ఉద్దేసం దదమానో అఞ్ఞో దాతుం న సక్కోతి, న సమ్పాపుణాతి. సమ్మాసమ్బుద్ధోవ సమ్పాపుణేయ్య. ఏవం అధిమత్తసతిమా అధిమత్తగతిమా అధిమత్తధితిమా సావకో సత్థారా తేమాసం ఇమినా నీహారేన దేసితదేసనం వస్ససతం వస్ససహస్సం ఉగ్గణ్హన్తోపి మత్థకం పాపేతుం న సక్కోతి.

ఏవం తేమాసం నిరన్తరం దేసేన్తస్స పన తథాగతస్స కబళీకారాహారప్పటిబద్ధం ఉపాదిన్నకసరీరం కథం యాపేసీతి? పటిజగ్గనేనేవ. బుద్ధానఞ్హి సో సో కాలో సువవత్థితో సుపరిచ్ఛిన్నో సుపచ్చక్ఖో. తస్మా భగవా ధమ్మం దేసేన్తోవ మనుస్సలోకే కాలం ఓలోకేతి. సో భిక్ఖాచారవేలం సల్లక్ఖేత్వా

నిమ్మితబుద్ధం మాపేత్వా 'ఇమస్స చీవరగ్గహణం పత్తగ్గహణం సరకుత్తి ఆకప్పో చ ఏవరూపో నామ హోతు, ఏత్తకం నామ ధమ్మం దేసేతూ'తి అధిట్ఠాయ పత్తచీవరమాదాయ అనోతత్తదహం గచ్ఛతి. దేవతా నాగలతాదన్తకట్ఠం దేన్తి. తం ఖాదిత్వా అనోతత్తదహే సరీరం పటిజగ్గిత్వా మనోసిలాతలే ఠితో సురత్తదుపట్టం నివాసేత్వా చీవరం పారుపిత్వా చాతుమహారాజదత్తియం సేలమయం పత్తం ఆదాయ ఉత్తరకురుం గచ్ఛతి. తతో పిణ్డపాతం ఆహరిత్వా అనోతత్తదహతీరే నిసిన్నో తం పరిభుఞ్జిత్వా దివావిహారాయ చన్దనవనం గచ్ఛతి.

ధమ్మసేనాపతిసారిపుత్తత్థేరోపి తత్థ గన్త్వా సమ్మాసమ్బుద్ధస్స వత్తం కత్వా ఏకమన్తం నిసీదతి. అథస్స సత్థా నయం దేతి. 'సారిపుత్త, ఏత్తకో ధమ్మో మయా దేసితో'తి ఆచిక్ఖతి. ఏవం సమ్మాసమ్బుద్ధే నయం దేన్తే పటిసమ్భిదాప్పత్తస్స అగ్గసావకస్స వేలన్తే ఠత్వా హత్థం పసారేత్వా దస్సితసముద్దసదిసం నయదానం హోతి. థేరస్సాపి నయసతేన నయసహస్సేన నయసతసహస్సేన భగవతా దేసితధమ్మో ఉపట్ఠాతియేవ.

సత్థా దివావిహారం నిసీదిత్వా ధమ్మం దేసేతుం కాయ వేలాయ గచ్ఛతీతి? సావత్థివాసీనం కులపుత్తానం సమ్పత్తానం ధమ్మదేసనవేలా నామ అత్థి, తాయ వేలాయ గచ్ఛతి. ధమ్మం దేసేత్వా గచ్ఛన్తం వా ఆగచ్ఛన్తం వా కే జానన్తి కే న జానన్తీతి? మహేసక్ఖా దేవతా జానన్తి, అప్పేసక్ఖా దేవతా న జానన్తి. కస్మా న జానన్తీతి? సమ్మాసమ్బుద్ధస్స వా నిమ్మితబుద్ధస్స వా రస్మిఆదీసు నానత్తాభావా. ఉభిన్నమ్పి హి తేసం రస్మీసు వా సరేసు వా వచనేసు వా నానత్తం నత్థి.

సారిపుత్తత్థేరోపి సత్థారా దేసితం దేసితం ధమ్మం ఆహరిత్వా అత్తనో సద్ధివిహారికానం పఞ్చన్నం భిక్ఖుసతానం దేసేసి. తేసం అయం పుబ్బయోగో – తే కిర కస్సపదసబలస్స కాలే ఖుద్దకవగ్గులియోనియం నిబ్బత్తా పబ్భారే ఓలమ్బన్తా ద్విన్నం ఆభిధమ్మికభిక్ఖూనం అభిధమ్మం సజ్ఝాయన్తానం సరే నిమిత్తం గహేత్వా కణ్హపక్ఖసుక్కపక్ఖే అజానిత్వాపి సరే నిమిత్తగ్గాహమత్తకేనేవ కాలం కత్వా దేవలోకే నిబ్బత్తింసు. ఏకం బుద్ధన్తరం దేవలోకే వసిత్వా తస్మిం కాలే మనుస్సలోకే నిబ్బత్తా యమకపాటిహారియే పసీదిత్వా థేరస్స సన్తికే పబ్బజింసు. థేరో సత్థారా దేసితం దేసితం ధమ్మం ఆహరిత్వా తేసం దేసేసి. సమ్మాసమ్బుద్ధస్స అభిధమ్మదేసనాపరియోసానఞ్చ తేసం భిక్ఖూనం సత్తప్పకరణఉగ్గహణఞ్చ ఏకప్పహారేనేవ అహోసి.

అభిధమ్మే వాచనామగ్గో నామ **సారిపుత్తత్థేరప్పభవో**. మహాపకరణే గణనచారోపి థేరేనేవ ఠపితో. థేరో హి ఇమినా నీహారేన ధమ్మన్తరం అమక్ఖేత్వావ సుఖం గహేతుం ధారేతుం పరియాపుణితుం వాచేతుఞ్చ పహోతీతి గణనచారం ఠపేసి. ఏవం సన్తే థేరోవ పఠమతరం ఆభిధమ్మికో హోతీతి? న హోతి. సమ్మాసమ్బుద్ధోవ పఠమతరం ఆభిధమ్మికో. సో హి నం మహాబోధిపల్లఙ్కే నిసీదిత్వా పటివిజ్ఝి. బుద్ధో హుత్వా చ పన సత్తాహం ఏకపల్లఙ్కేన నిసిన్నో ఉదానం ఉదానేసి –

"యదా హవే పాతుభవన్తి ధమ్మా,
ఆతాపినో ఝాయతో బ్రాహ్మణస్స;
అథస్స కఙ్ఖా వపయన్తి సబ్బా,
యతో పజానాతి సహేతుధమ్మం.

"యదా హవే పాతుభవన్తి ధమ్మా,
ఆతాపినో ఝాయతో బ్రాహ్మణస్స;
అథస్స కఙ్ఖా వపయన్తి సబ్బా,
యతో ఖయం పచ్చయానం అవేది.

"యదా హవే పాతుభవన్తి ధమ్మా,
ఆతాపినో ఝాయతో బ్రాహ్మణస్స;
విధూపయం తిట్ఠతి మారసేనం,
సూరియోవ ఓభాసయమన్తలిక్ఖ"న్తి. (మహావ. ౧-౩; ఉదా. ౧-౩);

ఇదం **పఠమబుద్ధవచనం** నామ. ధమ్మపదభాణకా పన –

"అనేకజాతిసంసారం, సన్ధావిస్సం అనిబ్బిసం;
గహకారం గవేసన్తో, దుక్ఖా జాతి పునప్పునం.

“గహకారక దిట్ఠోసి, పున గేహం న కాహసి;

సబ్బా తే ఫాసుకా భగ్గా, గహకూటం విసఙ్ఖతం;

విసఙ్ఖారగతం చిత్తం, తణ్హానం ఖయమజ్ఝగా”తి. (ధ॰ ప॰ ౧౫౩-౧౫౪);

ఇదం **పఠమబుద్ధవచనం** నామాతి వదన్తి.

యమకసాలానమన్తరే నిపన్నేన పరినిబ్బానసమయే “హన్ద దాని, భిక్ఖవే, ఆమన్తయామి వో, వయధమ్మా సఙ్ఖారా, అప్పమాదేన సమ్పాదేథా”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౨౧౮) వుత్తవచనం **పచ్ఛిమబుద్ధవచనం** నామ.

ఉభిన్నమన్తరే పఞ్చచత్తాలీస వస్సాని పుప్ఫదామం గన్థేన్తేన వియ, రతనావలిం ఆవునన్తేన వియ, చ కథితో అమతప్పకాసనో సద్ధమ్మో **మజ్ఝిమబుద్ధవచనం** నామ.

తం సబ్బమ్పి సఙ్గయ్హమానం పిటకతో **తీణి పిటకాని** హోన్తి, నికాయతో **పఞ్చ నికాయా,** అఙ్గతో **నవఙ్గాని,** ధమ్మక్ఖన్ధతో **చతురాసీతిధమ్మక్ఖన్ధసహస్సాని**. కథం? సబ్బమ్పి హేతం పిటకతో వినయపిటకం సుత్తన్తపిటకం అభిధమ్మపిటకన్తి తిప్పభేదమేవ హోతి. తత్థ ఉభయాని పాతిమోక్ఖాని ద్వే విభఙ్గా ద్వావీసతి ఖన్ధకా సోళస పరివారాతి ఇదం **వినయపిటకం** నామ. బ్రహ్మజాలాదిచతుత్తింససుత్తసఙ్గహో దీఘనికాయో. మూలపరియాయసుత్తాదిదియడ్ఢసతద్వేసుత్తసఙ్గహో మజ్ఝిమనికాయో. ఓఘతరణసుత్తాదిసత్తసుత్తసహస్ససత్తసతద్వాసట్ఠిసుత్తసఙ్గహో సంయుత్తనికాయో. చిత్తపరియాదానసుత్తాదినవసుత్తసహస్సపఞ్చసతసత్తపఞ్ఞాససుత్తసఙ్గహో అఙ్గుత్తరనికాయో. ఖుద్దకపాఠధమ్మపదఉదానఇతివుత్తకసుత్తనిపాతవిమానవత్థుపేతవత్థుథేరగాథాథేరీగాథాజాతకనిద్దేసపటిసమ్భిదాఅపదానబుద్ధవంసచరియాపిటకవసేన పన్నరసప్పభేదో ఖుద్దకనికాయోతి ఇదం **సుత్తన్తపిటకం** నామ. ధమ్మసఙ్గణీఆదీని సత్త పకరణాని **అభిధమ్మపిటకం** నామ. తత్థ –

వివిధవిసేసనయత్తా, వినయనతో చేవ కాయవాచానం;

వినయత్థవిదూహి అయం, వినయో వినయోతి అక్ఖాతో.

వివిధా హి ఏత్థ పఞ్చవిధపాతిమోక్ఖుద్దేసపారాజికాదిసత్తఆపత్తిక్ఖన్ధమాతికావిభఙ్గాదిప్పభేదా నయా విసేసభూతా చ దళ్హీకమ్మసిథిలకరణప్పయోజనా అనుపఞ్ఞత్తినయా. కాయికవాచసికఅజ్ఝాచారనిసేధనతో చేస కాయం వాచఞ్చ వినేతి. తస్మా వివిధనయత్తా విసేసనయత్తా కాయవాచానఞ్చ వినయనతో అయం వినయో వినయోతి అక్ఖాతో. తేనేతమేతస్స వచనత్థకోసల్లత్థం వుత్తం –

“వివిధవిసేసనయత్తా , వినయనతో చేవ కాయవాచానం;

వినయత్థవిదూహి అయం, వినయో వినయోతి అక్ఖాతో”తి.

ఇతరం పన –

అత్థానం సూచనతో, సువుత్తతో సవనతోథ సూదనతో;

సుత్తాణా సుత్తసభాగతో చ ‘సుత్త’న్తి అక్ఖాతం.

తఞ్హి అత్తత్థపరత్థాదిభేదే అత్థే సూచేతి. సువుత్తా చేత్థ అత్థా వేనేయ్యజ్ఝాసయానులోమేన వుత్తత్తా. సవతి చేతం అత్థే, సస్సమివ ఫలం, పసవతీతి వుత్తం హోతి. సూదతి చేతం, ధేను వియ ఖీరం, పగ్ఘరతీతి వుత్తం హోతి. సుట్ఠు చ నే తాయతి రక్ఖతీతి వుత్తం హోతి. సుత్తసభాగఞ్చేతం. యథా హి తచ్ఛకానం సుత్తం పమాణం హోతి ఏవమేతమ్పి విఞ్ఞూనం. యథా చ సుత్తేన సఙ్గహితాని పుప్ఫాని న వికిరియన్తి న విద్ధంసియన్తి ఏవమేతేన సఙ్గహితా అత్థా. తేనేతమేతస్స వచనత్థకోసల్లత్థం వుత్తం –

“అత్థానం సూచనతో, సువుత్తతో సవనతోథ సూదనతో;

సుత్తాణా సుత్తసభాగతో చ సుత్తన్తి అక్ఖాత”న్తి.

అభిధమ్మస్స వచనత్థో వుత్తోయేవ. అపరో నయో –

యం ఏత్థ వుడ్ఢిమన్తో, సలక్ఖణా పూజితా పరిచ్ఛిన్నా;
వుత్తాధికా చ ధమ్మా, అభిధమ్మో తేన అక్ఖాతో.

అయఞ్హి అభిసద్దో వుడ్ఢిలక్ఖణపూజితపరిచ్ఛిన్నాధికేసు దిస్సతి. తథా హేస "బాళ్హా మే దుక్ఖా వేదనా అభిక్కమన్తి, నో పటిక్కమన్తీ"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౩౮౪; సం॰ ని॰ ౫.౧౯౫) వుడ్ఢియం ఆగతో. "యా తా రత్తియో అభిఞ్ఞాతా అభిలక్ఖితా"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౧.౪౯) లక్ఖణే. "రాజాభిరాజా మనుజిన్దో"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౨.౩౯౯; సు॰ ని॰ ౫౫౩) పూజితే. "పటిబలో వినేతుం అభిధమ్మే అభివినయే"తిఆదీసు (మహావ॰ ౮౫) పరిచ్ఛిన్నే; అఞ్ఞమఞ్ఞసఙ్కరవిరహితే ధమ్మే చ వినయే చాతి వుత్తం హోతి. "అభిక్కన్తేన వణ్ణేనా"తిఆదీసు (వి॰ వ॰ ౭౫) అధికే.

ఏత్థ చ "రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతి మేత్తాసహగతేన చేతసా ఏకం దిసం ఫరిత్వా విహరతీ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧౬౩ ఆదయో) నయేన వుడ్ఢిమన్తోపి ధమ్మా వుత్తా. "రూపారమ్మణం వా సద్దారమ్మణం వా"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧) నయేన ఆరమ్మణాదీహి లక్ఖణీయత్తా సలక్ఖణాపి. "సేక్ఖా ధమ్మా, అసేక్ఖా ధమ్మా, లోకుత్తరా ధమ్మా"తిఆదినా (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౧౧; దుకమాతికా ౧౨) నయేన పూజితాపి; పూజారహాతి అధిప్పాయో. "ఫస్సో హోతి, వేదనా హోతీ"తిఆదినా (ధ॰ స॰ ౧) నయేన సభావపరిచ్ఛిన్నత్తా పరిచ్ఛిన్నాపి. "మహగ్గతా ధమ్మా, అప్పమాణా ధమ్మా, అనుత్తరా ధమ్మా"తిఆదినా (ధ॰ స॰ తికమాతికా ౧౨; దుకమాతికా ౯౯) నయేన అధికాపి ధమ్మా వుత్తా. తేనేతమేతస్స వచనత్థకోసల్లత్థం వుత్తం –

"యం ఏత్థ వుడ్ఢిమన్తో, సలక్ఖణా పూజితా పరిచ్ఛిన్నా;
వుత్తాధికా చ ధమ్మా, అభిధమ్మో తేన అక్ఖాతో"తి.

యం పనేత్థ అవిసిట్ఠం, తం –

పిటకం పిటకత్థవిదూ, పరియత్తిబ్భాజనత్థతో ఆహు;
తేన సమోధానేత్వా, తయోపి వినయాదయో ఞేయ్యా.

పరియత్తిపి హి "మా పిటకసమ్పదానేనా"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౩.౬౬) పిటకన్తి వుచ్చతి. "అథ పురిసో ఆగచ్ఛేయ్య కుదాలపిటకంఆదాయా"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౧.౨౨౮; అ॰ ని॰ ౩.౭౦) యంకిఞ్చి భాజనమ్పి. తస్మా పిటకం పిటకత్థవిదూ పరియత్తిభాజనత్థతో ఆహు.

ఇదాని **తేన సమోధానేత్వా తయోపి వినయాదయో ఞేయ్యా**తి. తేన ఏవం దువిధత్థేన పిటకసద్దేన సహ సమాసం కత్వా వినయో చ సో పిటకఞ్చ పరియత్తిభావతో, తస్స తస్స అత్థస్స భాజనతో చాతి వినయపిటకం. యథావుత్తేనేవ నయేన సుత్తన్తఞ్చ తం పిటకఞ్చాతి సుత్తన్తపిటకం. అభిధమ్మో చ సో పిటకఞ్చాతి అభిధమ్మపిటకన్తి ఏవమేతే తయోపి వినయాదయో ఞేయ్యా.

ఏవం ఞత్వా చ పునపి తేస్వేవ పిటకేసు నానప్పకారకోసల్లత్థం –

దేసనాసాసనకథాభేదం తేసు యథారహం;
సిక్ఖాపహానగమ్భీరభావఞ్చ పరిదీపయే.
పరియత్తిభేదం సమ్పత్తిం, విపత్తిఞ్చాపి యం యహిం;
పాపుణాతి యథా భిక్ఖు, తమ్పి సబ్బం విభావయే.

తత్రాయం పరిదీపనా విభావనా చ – ఏతాని హి తీణి పిటకాని యథాక్కమం ఆణావోహారపరమత్థదేసనా, యథాపరాధయథానులోమయథాధమ్మసాసనాని, సంవరాసంవరదిట్ఠివినివేఠననామరూపపరిచ్ఛేదకథాతి చ వుచ్చన్తి.

ఏత్థ హి వినయపిటకం ఆణారహేన భగవతా ఆణాబాహుల్లతో దేసితత్తా **ఆణాదేసనా;** సుత్తన్తపిటకం వోహారకుసలేన భగవతా వోహారబాహుల్లతో దేసితత్తా **వోహారదేసనా;** అభిధమ్మపిటకం పరమత్థకుసలేన భగవతా పరమత్థబాహుల్లతో దేసితత్తా **పరమత్థదేసనా**తి వుచ్చతి.

తథా పఠమం యే తే పచురాపరాధా సత్తా తే యథాపరాధం ఏత్థ సాసితాతి **యథాపరాధసాసనం;** దుతియం అనేకజ్ఝాసయానుసయచరియాధిముత్తికా సత్తా యథానులోమం ఏత్థ సాసితాతి **యథానులోమసాసనం;** తతియం ధమ్మపుఞ్జమత్తే 'అహం మమా'తి

సఞ్ఞినో సత్తా యథాధమ్మం ఏత్థ సాసితాతి **యథాధమ్మసాసనన్తి** వుచ్చతి.

తథా పరమం అజ్ఝాచారపటిపక్ఖభూతో సంవరాసంవరో ఏత్థ కథితోతి **సంవరాసంవరకథా;** సంవరాసంవరోతి ఖుద్దకో చేవ మహన్తో చ సంవరాసంవరో, కమ్మాకమ్మం వియ చ ఫలాఫలం వియ చ; దుతియం ద్వాసట్ఠిదిట్ఠిపటిపక్ఖభూతా దిట్ఠివినివేఠనా ఏత్థ కథితాతి **దిట్ఠివినివేఠనకథా;** తతియం రాగాదిపటిపక్ఖభూతో నామరూపపరిచ్ఛేదో ఏత్థ కథితోతి **నామరూపపరిచ్ఛేదకథాతి** వుచ్చతి.

తీసుపి చేతేసు తిస్సో సిక్ఖా తీణి పహానాని చతుబ్బిధో చ గమ్భీరభావో వేదితబ్బో. తథా హి వినయపిటకే విసేసేన **అధిసీలసిక్ఖా** వుత్తా, సుత్తన్తపిటకే **అధిచిత్తసిక్ఖా,** అభిధమ్మపిటకే **అధిపఞ్ఞాసిక్ఖా.**

వినయపిటకే చ **వీతిక్కమప్పహానం** , కిలేసానం వీతిక్కమపటిపక్ఖత్తా సీలస్స; సుత్తన్తపిటకే **పరియుట్ఠానప్పహానం,** పరియుట్ఠానపటిపక్ఖత్తా సమాధిస్స; అభిధమ్మపిటకే **అనుసయప్పహానం,** అనుసయపటిపక్ఖత్తా పఞ్ఞాయ.

పఠమే చ **తదఙ్గప్పహానం** కిలేసానం, ఇతరేసు **విక్ఖమ్భనసముచ్ఛేదప్పహానాని.** పఠమే చ **దుచ్చరితసంకిలేసస్స** పహానం, ఇతరేసు **తణ్హాదిట్ఠిసంకిలేసానం** పహానం.

ఏకమేకస్మిఞ్చేత్థ చతుబ్బిధోపి ధమ్మత్థదేసనాపటివేధగమ్భీరభావో వేదితబ్బో – తత్థ **ధమ్మోతి** తన్తి. **అత్థోతి** తస్సాయేవత్థో. **దేసనాతి** తస్సా మనసా వవత్థాపితాయ తన్తియా దేసనా. **పటివేధోతి** తన్తియా తన్తిఅత్థస్స చ యథాభూతావబోధో. తీసుపి చేతేసు ఏతే ధమ్మత్థదేసనాపటివేధా. యస్మా ససాదీహి వియ మహాసముద్దో మన్దబుద్ధీహి దుక్ఖోగాహా అలబ్భనేయ్యపతిట్ఠా చ తస్మా గమ్భీరా. ఏవం ఏకమేకస్మిం ఏత్థ చతుబ్బిధోపి గమ్భీరభావో వేదితబ్బో.

అపరో నయో – **ధమ్మోతి** హేతు. వుత్తఞ్హేతం – ''హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా''తి (విభ. ౭౨౦). **అత్థోతి** హేతుఫలం. వుత్తఞ్హేతం – ''హేతుఫలే ఞాణం అత్థపటిసమ్భిదా''తి (విభ. ౭౨౦). **దేసనాతి** పఞ్ఞత్తి, యథాధమ్మం ధమ్మాభిలాపోతి అధిప్పాయో; అనులోమపటిలోమసఙ్ఖేపవిత్థారాదివసేన వా కథనం. **పటివేధోతి** అభిసమయో. సో చ లోకియలోకుత్తరో. విసయతో చ అసమ్మోహతో చ; అత్థానురూపం ధమ్మేసు, ధమ్మానురూపం అత్థేసు, పఞ్ఞత్తిపథానురూపం పఞ్ఞత్తీసు అవబోధో. తేసం తేసం వా తత్థ తత్థ వుత్తధమ్మానం పటివిజ్ఝితబ్బో సలక్ఖణసఙ్ఖాతో అవిపరీతసభావో.

ఇదాని యస్మా ఏతేసు పిటకేసు యం యం ధమ్మజాతం వా అత్థజాతం వా యా చాయం యథా యథా ఞాపేతబ్బో అత్థో సోతూనం ఞాణస్స అభిముఖో హోతి తథా తథా తదత్థజోతికా దేసనా, యో చేత్థ అవిపరీతావబోధసఙ్ఖాతో పటివేధో తేసం తేసం వా ధమ్మానం పటివిజ్ఝితబ్బో సలక్ఖణసఙ్ఖాతో అవిపరీతసభావో – సబ్బమ్పేతం అనుపచితకుసలసమ్భారేహి దుప్పఞ్ఞేహి, ససాదీహి వియ మహాసముద్దో, దుక్ఖోగాహం అలబ్భనేయ్యపతిట్ఠఞ్చ, తస్మా గమ్భీరం. ఏవమ్పి ఏకమేకస్మిం ఏత్థ చతుబ్బిధోపి గమ్భీరభావో వేదితబ్బో. ఏత్తావతా చ –

దేసనాసాసనకథాభేదం తేసు యథారహం;
సిక్ఖాపహానగమ్భీరభావఞ్చ పరిదీపయేతి –

అయం గాథా వుత్తత్థా హోతి.

పరియత్తిభేదం సమ్పత్తిం, విపత్తిఞ్చాపి యం యహిం;
పాపుణాతి యథా భిక్ఖు, తమ్పి సబ్బం విభావయేతి.

ఏత్థ పన తీసు పిటకేసు తివిధో పరియత్తిభేదో దట్ఠబ్బో. తిస్సో హి పరియత్తియో – అలగద్దూపమా నిస్సరణత్థా భణ్డాగారికపరియత్తీతి.

తత్థ యా దుగ్గహితా ఉపారమ్భాదిహేతు పరియాపుటా అయం **అలగద్దూపమా.** యం సన్ధాయ వుత్తం – ''సేయ్యథాపి, భిక్ఖవే, పురిసో అలగద్దత్థికో అలగద్దగవేసీ అలగద్దపరియేసనం చరమానో, సో పస్సేయ్య మహన్తం అలగద్దం, తమేనం భోగే వా నఙ్గుట్ఠే వా గణ్హేయ్య, తస్స సో అలగద్దో పటిపరివత్తిత్వా హత్థే వా బాహాయ వా అఞ్ఞతరస్మిం వా అఙ్గపచ్చఙ్గే డంసేయ్య, సో తతో నిదానం మరణం వా నిగచ్ఛేయ్య మరణమత్తం వా దుక్ఖం. తం కిస్స హేతు? దుగ్గహితత్తా, భిక్ఖవే, అలగద్దస్స. ఏవమేవ ఖో, భిక్ఖవే, ఇధేకచ్చే మోఘపురిసా ధమ్మం పరియాపుణన్తి సుత్తం…పే.… వేదల్లం, తే తం

ధమ్మం పరియాపుణిత్వా తేసం ధమ్మానం పఞ్ఞాయ అత్థం న ఉపపరిక్ఖన్తి, తేసం తే ధమ్మా పఞ్ఞాయ అత్థం అనుపపరిక్ఖతం న నిజ్ఝానం ఖమన్తి, తే ఉపారమ్భానిసంసా చేవ ధమ్మం పరియాపుణన్తి ఇతివాదప్పమోక్ఖానిసంసా చ. యస్స చత్థాయ ధమ్మం పరియాపుణన్తి తఞ్చస్స అత్థం నానుభోన్తి. తేసం తే ధమ్మా దుగ్గహితా దీఘరత్తం అహితాయ దుక్ఖాయ సంవత్తన్తి. తం కిస్స హేతు? దుగ్గహితత్తా, భిక్ఖవే, ధమ్మాన"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౩౮).

యా పన సుగ్గహితా సీలక్ఖన్ధాదిపారిపూరింయేవ ఆకఙ్ఖమానేన పరియాపుటా న ఉపారమ్భాదిహేతు, అయం నిస్సరణత్థా. యం సన్ధాయ వుత్తం – "తేసం తే ధమ్మా సుగ్గహితా దీఘరత్తం హితాయ సుఖాయ సంవత్తన్తి. తం కిస్స హేతు? సుగ్గహితత్తా, భిక్ఖవే, ధమ్మాన"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౩౯).

యం పన పరిఞ్ఞాతక్ఖన్ధో పహీనకిలేసో భావితమగ్గో పటివిద్ధాకుప్పో సచ్ఛికతనిరోధో ఖీణాసవో కేవలం పవేణిపాలనత్థాయ వంసానురక్ఖణత్థాయ పరియాపుణాతి, అయం **భణ్డాగారికపరియత్తీ**తి.

వినయే పన సుప్పటిపన్నో భిక్ఖు సీలసమ్పదం నిస్సాయ తిస్సో విజ్జా పాపుణాతి, తాసంయేవ చ తత్థ పభేదవచనతో. సుత్తే సుప్పటిపన్నో సమాధిసమ్పదం నిస్సాయ ఛళభిఞ్ఞా పాపుణాతి, తాసంయేవ చ తత్థ పభేదవచనతో. అభిధమ్మే సుప్పటిపన్నో పఞ్ఞాసమ్పదం నిస్సాయ చతస్సో పటిసమ్భిదా పాపుణాతి తాసఞ్చ తత్థేవ పభేదవచనతో. ఏవమేతేసు సుప్పటిపన్నో యథాక్కమేన ఇమం విజ్జాత్తయఛళభిఞ్ఞాచతుపటిసమ్భిదాప్పభేదం సమ్పత్తిం పాపుణాతి.

వినయే పన దుప్పటిపన్నో అనుఞ్ఞాతసుఖసమ్ఫస్సఅత్థరణపావురణాదిఫస్ససామఞ్ఞతో పటిక్ఖిత్తేసు ఉపాదిన్నకఫస్సాదీసు అనవజ్జసఞ్ఞీ హోతి. వుత్తఞ్హేతం – "తథాహం భగవతా ధమ్మం దేసితం ఆజానామి, యథా యేమే అన్తరాయికా ధమ్మా వుత్తా భగవతా తే పటిసేవతో నాలం అన్తరాయాయా"తి (పాచి॰ ౪౧౭; మ॰ ని॰ ౧.౨౩౪). తతో దుస్సీలభావం పాపుణాతి. సుత్తే దుప్పటిపన్నో "చత్తారోమే, భిక్ఖవే, పుగ్గలా సన్తో సంవిజ్జమానా లోకస్మి"న్తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౪.౫) అధిప్పాయం అజానన్తో దుగ్గహితం గణ్హాతి. యం సన్ధాయ వుత్తం – "అత్తనా దుగ్గహితేన అమ్హే చేవ అబ్భాచిక్ఖతి అత్తానఞ్చ ఖనతి బహుఞ్చ అపుఞ్ఞం పసవతీ"తి (పాచి॰ ౪౧౭; మ॰ ని॰ ౧.౨౩౬). తతో మిచ్ఛాదిట్ఠితం పాపుణాతి. అభిధమ్మే దుప్పటిపన్నో ధమ్మచిన్తం అతిధావన్తో అచిన్తేయ్యానిపి చిన్తేతి, తతో చిత్తక్ఖేపం పాపుణాతి. వుత్తఞ్హేతం – "చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, అచిన్తేయ్యాని, న చిన్తేతబ్బాని, యాని చిన్తేన్తో ఉమ్మాదస్స విఘాతస్స భాగీ అస్సా"తి (అ॰ ని॰ ౪.౭౭). ఏవమేతేసు దుప్పటిపన్నో యథాక్కమేన ఇమం దుస్సీలభావమిచ్ఛాదిట్ఠితాచిత్తక్ఖేపప్పభేదం విపత్తిం పాపుణాతీతి. ఏత్తావతా చ –

పరియత్తిభేదం సమ్పత్తిం, విపత్తిఞ్చాపి యం యహిం;
పాపుణాతి యథా భిక్ఖు, తమ్పి సబ్బం విభావయేతి.

అయమ్పి గాథా వుత్తత్థా హోతి. ఏవం నానప్పకారతో పిటకాని ఞత్వా తేసం వసేన సబ్బమ్పేతం సఙ్గయ్హమానం తీణి పిటకాని హోన్తి.

కథం నికాయతో పఞ్చ నికాయాతి? సబ్బమేవ హేతం దీఘనికాయో మజ్ఝిమనికాయో సంయుత్తనికాయో అఙ్గుత్తరనికాయో ఖుద్దకనికాయోతి పఞ్చప్పభేదం హోతి. తత్థ కతమో **దీఘనికాయో?** తివగ్గసఙ్గహాని బ్రహ్మజాలాదీని చతుత్తింస సుత్తాని.

చతుత్తింసేవ సుత్తన్తా, తివగ్గో యస్స సఙ్గహో;
ఏస దీఘనికాయోతి, పఠమో అనులోమికో.

కస్మా పనేస దీఘనికాయోతి వుచ్చతి? దీఘప్పమాణానం సుత్తానం సమూహతో నివాసతో చ. సమూహనివాసా హి నికాయోతి వుచ్చన్తి. "నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకనికాయమ్పి సమనుపస్సామి ఏవం చిత్తం యథయిదం, భిక్ఖవే, తిరచ్ఛానగతా పాణా (సం॰ ని॰ ౩.౧౦౦), పోణికనికాయో, చిక్ఖల్లికనికాయో"తి. ఏవమాదీని చేత్థ సాధకాని సాసనతో లోకతో చ. ఏవం సేసానమ్పి నికాయభావే వచనత్థో వేదితబ్బో.

కతమో **మజ్ఝిమనికాయో**? మజ్ఝిమప్పమాణాని పఞ్చదసవగ్గసఙ్గహాని మూలపరియాయసుత్తాదీని దియడ్ఢసతం ద్వే చ సుత్తాని.

దియడ్ఢసతసుత్తన్తా, ద్వే చ సుత్తాని యత్థ సో;
నికాయో మజ్ఝిమో పఞ్చ, దసవగ్గపరిగ్గహో.

కతమో **సంయుత్తనికాయో**? దేవతాసంయుత్తాదివసేన ఠితాని ఓఘతరణాదీని సత్త సుత్తసహస్సాని సత్త సుత్తసతాని చ ద్వాసట్ఠి చ సుత్తాని.

సత్త సుత్తసహస్సాని, సత్త సుత్తసతాని చ;
ద్వాసట్ఠి చేవ సుత్తన్తా, ఏసో సంయుత్తసఙ్గహో.

కతమో **అఙ్గుత్తరనికాయో**? ఏకేకఅఙ్గాతిరేకవసేన ఠితాని చిత్తపరియాదానాదీని నవ సుత్తసహస్సాని పఞ్చ సుత్తసతాని సత్తపఞ్ఞాసఞ్చ సుత్తాని.

నవ సుత్తసహస్సాని, పఞ్చ సుత్తసతాని చ;
సత్తపఞ్ఞాససుత్తాని, సఙ్ఖ్యా అఙ్గుత్తరే అయం.

కతమో **ఖుద్దకనికాయో**? సకలం వినయపిటకం, అభిధమ్మపిటకం, ఖుద్దకపాఠ, ధమ్మపదాదయో చ పుబ్బే దస్సితా పఞ్చదసప్పభేదా; ఠపేత్వా చత్తారో నికాయే అవసేసం బుద్ధవచనన్తి.

ఠపేత్వా చతురోపేతే, నికాయే దీఘఆదికే;
తదఞ్ఞం బుద్ధవచనం, నికాయో ఖుద్దకో మతోతి.

ఏవం నికాయతో పఞ్చ నికాయా హోన్తి.

కథం అఙ్గవసేన నవఙ్గానీతి? సబ్బమేవ హిదం 'సుత్తం గేయ్యం వేయ్యాకరణం గాథా ఉదానం ఇతివుత్తకం జాతకం అబ్భుతధమ్మం వేదల్ల'న్తి నవప్పభేదం హోతి. తత్థ ఉభతోవిభఙ్గనిద్దేసఖన్ధకపరివారా సుత్తనిపాతే మఙ్గలసుత్తరతనసుత్తనాలకసుత్తతువట్టకసుత్తాని అఞ్ఞమ్పి చ సుత్తనామకం తథాగతవచనం **సుత్త**న్తి వేదితబ్బం. సబ్బమ్పి సగాథకం సుత్తం **గేయ్య**న్తి వేదితబ్బం. విసేసేన సంయుత్తనికాయే సకలోపి సగాథావగ్గో. సకలమ్పి అభిధమ్మపిటకం, నిగ్గాథకం సుత్తం, యఞ్చ అఞ్ఞమ్పి అట్ఠహి అఙ్గేహి అసఙ్గహితం బుద్ధవచనం, తం **వేయ్యాకరణ**న్తి వేదితబ్బం. ధమ్మపదం థేరగాథా థేరీగాథా సుత్తనిపాతే నోసుత్తనామికా సుద్ధికగాథా చ **గాథా**తి వేదితబ్బా. సోమనస్సఞాణమయికగాథాప్పటిసంయుత్తా ద్వాసీతి సుత్తన్తా **ఉదాన**న్తి వేదితబ్బం. 'వుత్తఞ్హేతం భగవతా'తిఆదినయప్పవత్తా (ఇతివు. ౧) దసుత్తరసతసుత్తన్తా **ఇతివుత్తక**న్తి వేదితబ్బం. అపణ్ణకజాతకాదీని పఞ్ఞాసాధికాని పఞ్చ జాతకసతాని **జాతక**న్తి వేదితబ్బం. "చత్తారోమే, భిక్ఖవే, అచ్ఛరియా అబ్భుతా ధమ్మా ఆనన్దే"తిఆదినయపవత్తా (దీ. ని. ౨.౨౦౯; అ. ని. ౪.౧౨౯) సబ్బేపి అచ్ఛరియఅబ్భుతధమ్మప్పటిసంయుత్తా సుత్తన్తా **అబ్భుతధమ్మ**న్తి వేదితబ్బం.

చూళవేదల్లమహావేదల్లసమ్మాదిట్ఠిసక్కపఞ్హసఙ్ఖారభాజనీయమహాపుణ్ణమసుత్తాదయో సబ్బేపి వేదఞ్చ తుట్ఠిఞ్చ లద్ధా లద్ధా పుచ్ఛితసుత్తన్తా **వేదల్ల**న్తి వేదితబ్బం. ఏవమేతం అఙ్గతో నవఙ్గాని.

కథం ధమ్మక్ఖన్ధతో చతురాసీతి ధమ్మక్ఖన్ధసహస్సానీతి? సబ్బమేవ హిదం బుద్ధవచనం.

"ద్వాసీతి బుద్ధతో గణ్హిం, ద్వే సహస్సాని భిక్ఖుతో;
చతురాసీతి సహస్సాని, యే మే ధమ్మా పవత్తినో"తి. (థేరగా. ౧౦౨౪);

ఏవం పరిదీపితధమ్మక్ఖన్ధవసేన చతురాసీతిసహస్సప్పభేదం హోతి. తత్థ ఏకానుసన్ధికం సుత్తం ఏకో ధమ్మక్ఖన్ధో. యం అనేకానుసన్ధికం తత్థ అనుసన్ధివసేన ధమ్మక్ఖన్ధగణనా. గాథాబన్ధేసు పఞ్హాపుచ్ఛనం ఏకో ధమ్మక్ఖన్ధో, విస్సజ్జనం ఏకో. అభిధమ్మే ఏకమేకం తికదుకభాజనం ఏకమేకఞ్చ చిత్తవారభాజనం ఏకో ధమ్మక్ఖన్ధో. వినయే అత్థి వత్థు, అత్థి మాతికా, అత్థి పదభాజనీయం, అత్థి ఆపత్తి, అత్థి అనాపత్తి, అత్థి అన్తరాపత్తి, అత్థి తికచ్ఛేదో. తత్థ ఏకమేకో కోట్ఠాసో ఏకమేకో ధమ్మక్ఖన్ధోతి వేదితబ్బో. ఏవం ధమ్మక్ఖన్ధతో చతురాసీతి ధమ్మక్ఖన్ధసహస్సాని.

ఏవమేతం సబ్బమ్పి బుద్ధవచనం పఞ్చసతికసఙ్గీతికాలే సఙ్గాయన్తేన మహాకస్సపప్పముఖేన వసీగణేన అయం ధమ్మో అయం వినయో, ఇదం పఠమబుద్ధవచనం, ఇదం మజ్ఝిమబుద్ధవచనం, ఇదం పచ్ఛిమబుద్ధవచనం, ఇదం వినయపిటకం, ఇదం సుత్తన్తపిటకం, ఇదం అభిధమ్మపిటకం, అయం దీఘనికాయో…పే… అయం ఖుద్దకనికాయో, ఇమాని సుత్తాదీని నవఙ్గాని, ఇమాని చతురాసీతి ధమ్మక్ఖన్ధసహస్సానీతి ఇమం పభేదం

వవత్థపేత్వావ సఙ్గీతం. న కేవలఞ్చ ఇమమేవ అఞ్ఞమ్పి ఉద్దానసఙ్గహవగ్గసఙ్గహపేయ్యాలసఙ్గహఏకనిపాతదుకనిపాతాదినిపాతసఙ్గహసంయుత్తసఙ్గహపణ్ణాససఙ్గహాదిఅనేకవిధం, తీసు పిటకేసు సన్దిస్సమానం సఙ్గహప్పభేదం వవత్థపేత్వావ సత్తహి మాసేహి సఙ్గీతం.

సఙ్గీతిపరియోసానే చస్స ఇదం మహాకస్సపత్థేరేన దసబలస్స సాసనం పఞ్చవస్ససహస్సపరిమాణకాలం పవత్తనసమత్థం కతన్తి సఞ్జాతప్పమోదా సాధుకారం వియ దదమానా అయం మహాపథవీ ఉదకపరియన్తం కత్వా అనేకప్పకారం కమ్పి సఙ్కమ్పి సమ్పకమ్పి సమ్పవేధి. అనేకాని చ అచ్ఛరియాని పాతురహేసుం.

ఏవం సఙ్గీతే పనేత్థ అయం అభిధమ్మో పిటకతో అభిధమ్మపిటకం, నికాయతో ఖుద్దకనికాయో, అఙ్గతో వేయ్యాకరణం, ధమ్మక్ఖన్ధతో కతిపయాని ధమ్మక్ఖన్ధసహస్సాని హోన్తి.

తం ధారయన్తేసు భిక్ఖూసు పుబ్బే ఏకో భిక్ఖు సబ్బసామయికపరిసాయ నిసీదిత్వా అభిధమ్మతో సుత్తం ఆహరిత్వా ధమ్మం కథేన్తో "రూపక్ఖన్ధో అబ్యాకతో, చత్తారో ఖన్ధా సియా కుసలా సియా అకుసలా సియా అబ్యాకతా; దసాయతనా అబ్యాకతా, ద్వే ఆయతనా సియా కుసలా సియా అకుసలా సియా అబ్యాకతా; సోళస ధాతుయో అబ్యాకతా, ద్వే ధాతుయో సియా కుసలా సియా అకుసలా సియా అబ్యాకతా; సముదయసచ్చం అకుసలం, మగ్గసచ్చం కుసలం, నిరోధసచ్చం అబ్యాకతం, దుక్ఖసచ్చం సియా కుసలం సియా అకుసలం సియా అబ్యాకతం; దసిన్ద్రియా అబ్యాకతా, దోమనస్సిన్ద్రియం అకుసలం, అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం కుసలం, చత్తారి ఇన్ద్రియాని సియా కుసలా సియా అబ్యాకతా, ఛ ఇన్ద్రియాని సియా కుసలా సియా అకుసలా సియా అబ్యాకతా"తి ధమ్మకథం కథేసి.

తస్మిం ఠానే ఏకో భిక్ఖు నిసిన్నో 'ధమ్మకథిక త్వం సినేరుం పరిక్ఖిపన్తో వియ దీఘసుత్తం ఆహరసి, కిం సుత్తం నామేత'న్తి ఆహ. 'అభిధమ్మసుత్తం నామ, ఆవుసో'తి. 'అభిధమ్మసుత్తం కస్మా ఆహరసి? కిం అఞ్ఞం బుద్ధభాసితం సుత్తం ఆహరితుం న వట్టతీ'తి? 'అభిధమ్మో కేన భాసితో'తి? 'న ఏసో బుద్ధభాసితో'తి. 'కిం పన తే, ఆవుసో, వినయపిటకం ఉగ్గహిత'న్తి? 'న ఉగ్గహితం, ఆవుసో'తి. 'అవినయధారితాయ మఞ్ఞే త్వం అజానన్తో ఏవం వదేసీ'తి. 'వినయమత్తమేవ, ఆవుసో, ఉగ్గహిత'న్తి. 'తమ్పి తే దుగ్గహితం, పరిసపరియన్తే నిసీదిత్వా నిద్దాయన్తేన ఉగ్గహితం భవిస్సతి; తుమ్హాదిసే హి పబ్బాజేన్తో వా ఉపసమ్పాదేన్తో వా సాతిసారో హోతి'. 'కిం కారణా'? వినయమత్తస్సపి దుగ్గహితత్తా; వుత్తఞ్హేతం – "తత్థ అనాపత్తి, న వివణ్ణేతుకామో ఇఙ్ఘ తావ, ఆవుసో, సుత్తన్తం వా గాథాయో వా అభిధమ్మం వా పరియాపుణస్సు, పచ్ఛాపి వినయం పరియాపుణిస్ససీ"తి (పాచి. ౪౪౨) భణతి. "సుత్తన్తే ఓకాసం కారాపేత్వా అభిధమ్మం వా వినయం వా పుచ్ఛతి, అభిధమ్మే ఓకాసం కారాపేత్వా సుత్తన్తం వా వినయం వా పుచ్ఛతి, వినయే ఓకాసం కారాపేత్వా సుత్తన్తం వా అభిధమ్మం వా పుచ్ఛతీ"తి (పాచి. ౧౨౨౧). 'త్వం పన ఏత్తకమ్పి న జానాసీ'తి ఏత్తకేనపి పరవాదీ నిగ్గహితో హోతి.

మహాగోసిఙ్గసుత్తం పన ఇతోపి బలవతరం. తత్ర హి ధమ్మసేనాపతి **సారిపుత్తత్థేరో** అఞ్ఞమఞ్ఞం పుచ్ఛితపఞ్హఞ్చ విస్సజ్జనఞ్చ ఆరోచేతుం సత్థు సన్తికం గన్త్వా మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స విస్సజ్జనం ఆరోచేన్తో "ఇధావుసో సారిపుత్త, ద్వే భిక్ఖూ అభిధమ్మకథం కథేన్తి , తే అఞ్ఞమఞ్ఞం పఞ్హం పుచ్ఛన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞస్స పఞ్హం పుట్ఠా విస్సజ్జేన్తి, నో చ సంసాదేన్తి, ధమ్మీ చ నేసం కథాపవత్తినీ హోతి, ఏవరూపేన ఖో, ఆవుసో, సారిపుత్త, భిక్ఖునా గోసిఙ్గసాలవనం సోభేయ్యా"తి (మ. ని. ౧.౩౪౩) ఆహ. సత్థా ఆభిధమ్మికా నామ మమ సాసనే పరిబాహిరాతి అవత్వా సువణ్ణాలిఙ్గసదిసం గీవం ఉన్నామేత్వా పుణ్ణచన్దసస్సిరీకం మహాముఖం పూరేత్వా బ్రహ్మఘోసం నిచ్ఛారేన్తో "సాధు సాధు సారిపుత్తా"తి మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స సాధుకారం దత్వా "యథా తం మోగ్గల్లానో చ సమ్మా బ్యాకరమానో బ్యాకరేయ్య, మోగ్గల్లానో హి సారిపుత్త ధమ్మకథికో"తి (మ. ని. ౧.౩౪౩) ఆహ. ఆభిధమ్మికభిక్ఖూయేవ కిర ధమ్మకథికా నామ, అవసేసా ధమ్మకథం కథేన్తాపి న ధమ్మకథికా. కస్మా? తే హి ధమ్మకథం కథేన్తా కమ్మన్తరం విపాకన్తరం రూపారూపపరిచ్ఛేదం ధమ్మన్తరం ఆలోళేత్వా కథేన్తి. ఆభిధమ్మికా పన ధమ్మన్తరం న ఆలోళేన్తి. తస్మా ఆభిధమ్మికో భిక్ఖు ధమ్మం కథేతు వా మా వా, పుచ్ఛితకాలే పన పఞ్హం కథేస్సతీతి. అయమేవ ఏకన్తధమ్మకథికో నామ హోతి. ఇదం సన్ధాయ సత్థా సాధుకారం దత్వా 'సుకథితం మోగ్గల్లానేనా'తి ఆహ.

అభిధమ్మం పటిబాహేన్తో ఇమస్మిం జినచక్కే పహారం దేతి, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం పటిబాహతి, సత్థు వేసారజ్జఞ్ఞాణం పటినివత్తేతి, సోతుకామం పరిసం విసంవాదేతి, అరియమగ్గే ఆవరణం బన్ధతి, అట్ఠారససు భేదకరవత్థూసు ఏకస్మిం సన్దిస్సతి ఉక్ఖేపనీయకమ్మతజ్జనీయకమ్మారహో హోతి. తం తం కమ్మం కత్వా ఉయ్యోజేతబ్బో 'గచ్ఛ విఘాసాదో హుత్వా జీవిస్ససీ'తి.

అథాపి ఏవం వదేయ్య – "సచే అభిధమ్మో బుద్ధభాసితో, యథా అనేకేసు సుత్తసహస్సేసు 'ఏకం సమయం భగవా రాజగహే విహరతీ'తిఆదినా నయేన నిదానం సఙ్గీతం, ఏవమస్సాపి నిదానం సఙ్గీతం భవేయ్యా"తి. సో 'జాతకసుత్తనిపాతధమ్మపదాదీనం ఏవరూపం నిదానం నత్థి, న చేతాని న

బుద్ధభాసితానీ’తి పటిక్ఖిపిత్వా ఉత్తరిపి ఏవం వత్తబ్బో – ‘పణ్డిత, అభిధమ్మో నామేస సబ్బఞ్ఞుబుద్ధానంయేవ విసయో, న అఞ్ఞేసం విసయో. బుద్ధానఞ్హి ఓక్కన్తి పాకటా, అభిజాతి పాకటా, అభిసమ్బోధి పాకటా, ధమ్మచక్కప్పవత్తనం పాకటం. యమకపాటిహారియం పాకటం, తిదివక్కమో పాకటో, దేవలోకే దేసితభావో పాకటో, దేవోరోహనం పాకటం. యథా నామ చక్కవత్తిరఞ్ఞో హత్థిరతనం వా అస్సరతనం వా థేనేత్వా యానకే యోజేత్వా విచరణం నామ అట్ఠానం అకారణం; చక్కరతనం వా పన థేనేత్వా పలాలసకటే ఓలమ్బిత్వా విచరణం నామ అట్ఠానం అకారణం; యోజనప్పమాణం ఓభాసనసమత్థం మణిరతనం వా పన కప్పాసపచ్ఛియం పక్ఖిపిత్వా వళఞ్జనం నామ అట్ఠానం అకారణం. కస్మా? రాజారహభణ్డతాయ; ఏవమేవ అభిధమ్మో నామ న అఞ్ఞేసం విసయో, సబ్బఞ్ఞుబుద్ధానంయేవ విసయో. తేసం వసేన దేసేతబ్బదేసనా. బుద్ధానఞ్హి ఓక్కన్తి పాకటా…పే… దేవోరోహనం పాకటం. అభిధమ్మస్స నిదానకిచ్చం నామ నత్థి పణ్డితా’తి. న హి సక్కా ఏవం వుత్తే పరవాదినా సహధమ్మికం ఉదాహరణం ఉదాహరితుం.

మణ్డలారామవాసీ **తిస్సభూతిత్థేరో** పన మహాబోధినిదానో ఏస అభిధమ్మో నామాతి దస్సేతుం “యేన స్వాహం, భిక్ఖవే, విహారేన పఠమాభిసమ్బుద్ధో విహరామి తస్స పదేసేన విహాసి”న్తి (సం. ని. ౫.౧౧) ఇమం పదేసవిహారసుత్తన్తం ఆహరిత్వా కథేసి. దసవిధో హి పదేసో నామ – ఖన్ధపదేసో, ఆయతనపదేసో, ధాతుపదేసో, సచ్చపదేసో, ఇన్ద్రియపదేసో, పచ్చయాకారపదేసో, సతిపట్ఠానపదేసో, ఝానపదేసో, నామపదేసో, ధమ్మపదేసోతి. తేసు సత్థా మహాబోధిమణ్డే పఞ్చక్ఖన్ధే నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం వేదనాక్ఖన్ధవసేనేవ విహాసి. ద్వాదసాయతనాని అట్ఠారస ధాతుయో నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి. ఇమం తేమాసం ధమ్మాయతనే వేదనావసేన ధమ్మధాతుయఞ్చ వేదనావసేనేవ విహాసి. చత్తారి సచ్చాని నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం దుక్ఖసచ్చే వేదనావసేనేవ విహాసి. బావీసతిన్ద్రియాని నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం వేదనాపఞ్చకఇన్ద్రియవసేన విహాసి. ద్వాదసపదికం పచ్చయాకారవట్టం నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం ఫస్సపచ్చయా వేదనావసేనేవ విహాసి. చత్తారో సతిపట్ఠానే నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం వేదనాసతిపట్ఠానవసేనేవ విహాసి. చత్తారి ఝానాని నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం ఝానఙ్గేసు వేదనావసేనేవ విహాసి. నామం నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం తత్థ వేదనావసేనేవ విహాసి. ధమ్మే నిప్పదేసేన పటివిజ్ఝి, ఇమం తేమాసం వేదనాత్తికవసేనేవ విహాసీతి. ఏవం థేరో పదేసవిహారసుత్తన్తవసేన అభిధమ్మస్స నిదానం కథేసి.

గామవాసీ **సుమనదేవత్థేరో** పన హేట్ఠాలోహపాసాదే ధమ్మం పరివత్తేన్తో ‘అయం పరవాదీ బాహా పగ్గయ్హ అరఞ్ఞే కన్దన్తో వియ, అసక్ఖికం అడ్డం కరోన్తో వియ చ, అభిధమ్మే నిదానస్స అత్థిభావమ్పి న జానాతీ’తి వత్వా నిదానం కథేన్తో ఏవమాహ – ఏకం సమయం భగవా దేవేసు విహరతి తావతింసేసు పారిచ్ఛత్తకమూలే పణ్డుకమ్బలసిలాయం. తత్ర ఖో భగవా దేవానం తావతింసానం అభిధమ్మకథం కథేసి – “కుసలా ధమ్మా, అకుసలా ధమ్మా, అబ్యాకతా ధమ్మా”తి.

అఞ్ఞేసు పన సుత్తేసు ఏకమేవ నిదానం. అభిధమ్మే **ద్వే నిదానాని** – అధిగమనిదానఞ్చ దేసనానిదానఞ్చ . తత్థ **అధిగమనిదానం** దీపఙ్కరదసబలతో పట్ఠాయ యావ మహాబోధిపల్లఙ్కా వేదితబ్బం. **దేసనానిదానం** యావ ధమ్మచక్కప్పవత్తనా. ఏవం ఉభయనిదానసమ్పన్నస్స పనస్స అభిధమ్మస్స నిదానకోసల్లత్థం ఇదం తావ **పఞ్హాకమ్మం** వేదితబ్బం – అయం అభిధమ్మో నామ కేన పభావితో? కత్థ పరిపాచితో? కత్థ అధిగతో? కదా అధిగతో? కేన అధిగతో? కత్థ విచితో? కదా విచితో? కేన విచితో? కత్థ దేసితో? కస్సత్థాయ దేసితో? కిమత్థం దేసితో? కేహి పటిగ్గహితో? కే సిక్ఖన్తి? కే సిక్ఖితసిక్ఖా? కే ధారేన్తి? కస్స వచనం? కేనాభతోతి?

తత్రిదం **విస్సజ్జనం – కేన పభావితోతి** బోధిఅభినీహారసద్ధాయ పభావితో. **కత్థ పరిపాచితోతి** అడ్ఢఛక్కేసు జాతకసతేసు. **కత్థ అధిగతోతి** బోధిమూలే. **కదా అధిగతోతి** విసాఖాపుణ్ణమాసియం. **కేనాధిగతోతి** సబ్బఞ్ఞుబుద్ధేన. **కత్థ విచితోతి** బోధిమణ్డే. **కదా విచితోతి** రతనఘరసత్తాహే. **కేన విచితోతి** సబ్బఞ్ఞుబుద్ధేన. **కత్థ దేసితోతి** దేవేసు తావతింసేసు. **కస్సత్థాయ దేసితోతి** దేవతానం. **కిమత్థం దేసితోతి** చతురోఘనిత్థరణత్థం. **కేహి పటిగ్గహితోతి** దేవేహి. **కే సిక్ఖన్తీతి** సేక్ఖా చ పుథుజ్జనకల్యాణా చ. **కే సిక్ఖితసిక్ఖాతి** అరహన్తో ఖీణాసవా. **కే ధారేన్తీతి** యేసం వత్తతి తే ధారేన్తి. **కస్స వచనన్తి** భగవతో వచనం, అరహతో సమ్మాసమ్బుద్ధస్స. **కేనాభతోతి** ఆచరియపరమ్పరాయ.

అయఞ్హి సారిపుత్తత్థేరో భద్దజి సోభితో పియజాలీ పియపాలో పియదస్సీ కోసియపుత్తో సిగ్గవో సన్దేహో మోగ్గలిపుత్తో సుదత్తో ధమ్మియో దాసకో సోణకో రేవతోతి ఏవమాదీహి యావ తతియసఙ్గీతికాలా ఆభతో. తతో ఉద్ధం తేసంయేవ సిస్సానుసిస్సేహీతి ఏవం తావ జమ్బుదీపతలే ఆచరియపరమ్పరాయ ఆభతో. ఇమం పన దీపం –

తతో మహిన్దో ఇట్టియో, ఉత్తియో సమ్బలో తథా;

పణ్డితో భద్దనామో చ, ఏతే నాగా మహాపఞ్ఞా.

జమ్బుదీపా ఇధాగతాతి (పరి॰ ౩, ౮).

ఇమేహి మహానాగేహి ఆభతో. తతో ఉద్ధం తేసంయేవ సిస్సానుసిస్ససఙ్ఖాతాయ ఆచరియపరమ్పరాయ యావజ్జతనకాలా ఆభతో.

సుమేధకథా

ఏవం ఆభతస్స పనస్స యం తం **దీపఙ్కరదసబలతో** పట్ఠాయ యావ మహాబోధిపల్లఙ్కా అధిగమనిదానం, యావ ధమ్మచక్కప్పవత్తనా దేసనానిదానఞ్చ వుత్తం, తస్స ఆవిభావత్థం అయం అనుపుబ్బికథా వేదితబ్బా –

ఇతో కిర కప్పసతసహస్సాధికానం చతున్నం అసఙ్ఖ్యేయ్యానం మత్థకే అమరవతీ నామ నగరం అహోసి. తత్థ **సుమేధో** నామ బ్రాహ్మణో పటివసతి ఉభతో సుజాతో, మాతితో చ పితితో చ, సంసుద్ధగహణికో, యావ సత్తమా కులపరివట్టా అక్ఖిత్తో అనుపకుట్ఠో జాతివాదేన, అభిరూపో దస్సనీయో పాసాదికో పరమాయ వణ్ణపోక్ఖరతాయ సమన్నాగతో. సో అఞ్ఞం కమ్మం అకత్వా బ్రాహ్మణసిప్పమేవ ఉగ్గణ్హి. తస్స దహరకాలేయేవ మాతాపితరో కాలమకంసు. అథస్స రాసివడ్ఢకో అమచ్చో ఆయపోత్థకం ఆహరిత్వా సువణ్ణరజతమణిముత్తాదిపూరితే గబ్భే వివరిత్వా 'ఏత్తకం తే కుమార మాతు సన్తకం, ఏత్తకం పితు సన్తకం, ఏత్తకా అయ్యకపయ్యకానం సన్తకాతి యావ సత్తమా కులపరివట్టా ధనం ఆచిక్ఖిత్వా ఏతం పటిపజ్జాహీ'తి ఆహ. **సుమేధపణ్డితో** చిన్తేసి – 'ఇమం ధనం సంహరిత్వా మయ్హం పితుపితామహాదయో పరలోకం గచ్ఛన్తా ఏకకహాపణమ్పి గహేత్వా న గతా, మయా పన గహేత్వా గమనకారణం కాతుం వట్టతీ'తి సో రఞ్ఞో ఆరోచేత్వా నగరే భేరిం చరాపేత్వా మహాజనస్స దానం దత్వా తాపసపబ్బజ్జం పబ్బజి. ఇమస్మిం పన ఠానే **సుమేధకథా** కథేతబ్బా. వుత్తఞ్హేతం **బుద్ధవంసే** (బు॰ వం॰ ౨.౧-౩౩) –

కప్పే చ సతసహస్సే, చతురో చ అసఙ్ఖియే;
అమరం నామ నగరం, దస్సనేయ్యం మనోరమం.

దసహి సద్దేహి అవివిత్తం, అన్నపానసమాయుతం;
హత్థిసద్దం అస్ససద్దం, భేరిసఙ్ఖరథాని చ;
ఖాదథ పివథ చేవ, అన్నపానేన ఘోసితం.

నగరం సబ్బఙ్గసమ్పన్నం, సబ్బకమ్మముపాగతం;
సత్తరతనసమ్పన్నం, నానాజనసమాకులం;
సమిద్ధం దేవనగరంవ, ఆవాసం పుఞ్ఞకమ్మినం.

నగరే అమరవతియా, సుమేధో నామ బ్రాహ్మణో;
అనేకకోటిసన్నిచయో, పహూతధనధఞ్ఞవా.

అజ్ఝాయకో మన్తధరో, తిణ్ణం వేదాన పారగూ;
లక్ఖణే ఇతిహాసే చ, సధమ్మే పారమిం గతో.

రహోగతో నిసీదిత్వా, ఏవం చిన్తేసహం తదా;
దుక్ఖో పునబ్భవో నామ, సరీరస్స చ భేదనం.

జాతిధమ్మో జరాధమ్మో, బ్యాధిధమ్మో సహం తదా;
అజరం అమతం ఖేమం, పరియేసిస్సామి నిబ్బుతిం.

యంనూనిమం పూతికాయం, నానాకుణపపూరితం;
ఛడ్డయిత్వాన గచ్ఛేయ్యం, అనపేక్ఖో అనత్థికో.

అత్థి హేహితి నో మగ్గో, న సో సక్కా న హేతుయే;
పరియేసిస్సామి తం మగ్గం, భవతో పరిముత్తియా.

యథాపి దుక్ఖే విజ్జన్తే, సుఖం నామపి విజ్జతి;
ఏవం భవే విజ్జమానే, విభవోపి ఇచ్ఛితబ్బకో.

యథాపి ఉణ్హే విజ్జన్తే, అపరం విజ్జతి సీతలం;
ఏవం తివిధగ్గి విజ్జన్తే, నిబ్బానం ఇచ్ఛితబ్బకం.

యథాపి పాపే విజ్జన్తే, కల్యాణమపి విజ్జతి;
ఏవమేవ జాతి విజ్జన్తే, అజాతిపిచ్ఛితబ్బకం.

యథా గూథగతో పురిసో, తళాకం దిస్వాన పూరితం;
న గవేసతి తం తళాకం, న దోసో తళాకస్స సో.

ఏవం కిలేసమలధోవే, విజ్జన్తే అమతన్తళే;
న గవేసతి తం తళాకం, న దోసో అమతన్తళే.

యథా అరీహి పరిరుద్ధో, విజ్జన్తే గమనమ్పథే;
న పలాయతి సో పురిసో, న దోసో అఞ్జసస్స సో.

ఏవం కిలేసపరిరుద్ధో, విజ్జమానే సివే పథే;
న గవేసతి తం మగ్గం, న దోసో సివమఞ్జసే.

యథాపి బ్యాధితో పురిసో, విజ్జమానే తికిచ్ఛకే;
న తికిచ్ఛాపేతి తం బ్యాధిం, న దోసో సో తికిచ్ఛకే.

ఏవం కిలేసబ్యాధీహి, దుక్ఖితో పరిపీళితో;
న గవేసతి తం ఆచరియం, న దోసో సో వినాయకే.

యథాపి కుణపం పురిసో, కణ్ఠే బద్ధం జిగుచ్ఛియ;
మోచయిత్వాన గచ్ఛేయ్య, సుఖీ సేరీ సయంవసీ.

తథేవిమం పూతికాయం, నానాకుణపసఞ్చయం;
ఛడ్డయిత్వాన గచ్ఛేయ్యం, అనపేక్ఖో అనత్థికో.

యథా ఉచ్చారట్ఠానమ్హి, కరీసం నరనారియో;
ఛడ్డయిత్వాన గచ్ఛన్తి, అనపేక్ఖా అనత్థికా.

ఏవమేవాహం ఇమం కాయం, నానాకుణపపూరితం;
ఛడ్డయిత్వాన గచ్ఛిస్సం, వచ్చం కత్వా యథా కుటిం.

యథాపి జజ్జరం నావం, పలుగ్గం ఉదగాహినిం;
సామీ ఛడ్డేత్వా గచ్ఛన్తి, అనపేక్ఖా అనత్థికా.

ఏవమేవాహం ఇమం కాయం, నవచ్ఛిద్దం ధువస్సవం;

ఛడ్డయిత్వాన గచ్ఛిస్సం, జిణ్ణనావంవ సామికా.

యథాపి పురిసో చోరేహి, గచ్ఛన్తో భణ్డమాదియ;
భణ్డచ్ఛేదభయం దిస్వా, ఛడ్డయిత్వాన గచ్ఛతి.

ఏవమేవ అయం కాయో, మహాచోరసమో వియ;
పహాయిమం గమిస్సామి, కుసలచ్ఛేదనాభయా.

ఏవాహం చిన్తయిత్వాన, నేకకోటిసతం ధనం;
నాథానాథానం దత్వాన, హిమవన్తముపాగమిం.

హిమవన్తస్సావిదూరే, ధమ్మికో నామ పబ్బతో;
అస్సమో సుకతో మయ్హం, పణ్ణసాలా సుమాపితా.

చఙ్కమం తత్థ మాపేసిం, పఞ్చదోసవివజ్జితం;
అట్ఠగుణసముపేతం, అభిఞ్ఞాబలమాహరిం.

సాటకం పజహిం తత్థ, నవదోసముపాగతం;
వాకచీరం నివాసేసిం, ద్వాదసగుణముపాగతం.

అట్ఠదోససమాకిణ్ణం , పజహిం పణ్ణసాలకం;
ఉపాగమిం రుక్ఖమూలం, గుణే దసహుపాగతం.

వాపితం రోపితం ధఞ్ఞం, పజహిం నిరవసేసతో;
అనేకగుణసమ్పన్నం, పవత్తఫలమాదియిం.

తత్థప్పధానం పదహిం, నిసజ్జట్ఠానచఙ్కమే;
అబ్భన్తరమ్హి సత్తాహే, అభిఞ్ఞాబల పాపుణిన్తి. (బు॰ వం॰ ౨.౧-౩౩);

తత్థ **అస్సమో సుకతో మయ్హం, పణ్ణసాలా సుమాపితాతి** ఇమిస్సా పాళియా సుమేధపణ్డితేన అస్సమపణ్ణసాలాచఙ్కమా సహత్థా మాపితా వియ వుత్తా. అయం పనేత్థ అత్థో – మహాసత్తఞ్హి "హిమవన్తం అజ్ఝోగాహేత్వా అజ్జ ధమ్మికపబ్బతం పవిసిస్సామీ"తి నిక్ఖన్తం దిస్వా సక్కో దేవానమిన్దో విస్సకమ్మదేవపుత్తం ఆమన్తేసి – "గచ్ఛ, తాత, అయం సుమేధపణ్డితో 'పబ్బజిస్సామీ'తి నిక్ఖన్తో ఏతస్స వసనట్ఠానం మాపేహీ"తి. సో తస్స వచనం సమ్పటిచ్ఛిత్వా రమణీయం అస్సమం సుగుత్తం పణ్ణసాలం, మనోరమం చఙ్కమఞ్చ మాపేసి. భగవా పన తదా అత్తనో పుఞ్ఞానుభావేన నిప్ఫన్నం తం అస్సమపదం సన్ధాయ "సారిపుత్త తస్మిం ధమ్మికపబ్బతే –

అస్సమో సుకతో మయ్హం, పణ్ణసాలా సుమాపితా;
చఙ్కమం తత్థ మాపేసిం, పఞ్చదోసవివజ్జిత"న్తి. –

ఆహ. తత్థ **అస్సమో సుకతో మయ్హన్తి** సుకతో మయా. **పణ్ణసాలా సుమాపితాతి** పణ్ణచ్ఛన్నా సాలాపి మే సుమాపితా అహోసి.

పఞ్చదోసవివజ్జితన్తి పఞ్చిమే చఙ్కమదోసా నామ థద్ధవిసమతా, అన్తోరుక్ఖతా, గహనచ్ఛన్నతా, అతిసమ్బాధతా, అతివిసాలతాతి. థద్ధవిసమభూమిభాగస్మిఞ్హి చఙ్కమే చఙ్కమన్తస్స పాదా రుజ్జన్తి, ఫోటా ఉట్ఠహన్తి, చిత్తం ఏకగ్గతం న లభతి, కమ్మట్ఠానం విపజ్జతి. ముదుసమతలే పన ఫాసువిహారం ఆగమ్మ కమ్మట్ఠానం సమ్పజ్జతి. తస్మా థద్ధవిసమభూమిభాగతా ఏకో దోసోతి వేదితబ్బో. చఙ్కమనస్స అన్తో వా మజ్ఝే వా కోటియం వా రుక్ఖే సతి పమాదమాగమ్మ చఙ్కమన్తస్స నలాటం వా సీసం వా పటిహఞ్ఞతీతి అన్తోరుక్ఖతా దుతియో దోసో. తిణలతాదిగహనచ్ఛన్నే చఙ్కమే చఙ్కమన్తో అన్ధకారవేలాయం ఉరగాదికే పాణే అక్కమిత్వా వా మారేతి, తేహి వా దట్ఠో దుక్ఖం ఆపజ్జతీతి గహనచ్ఛన్నతా తతియో దోసో. అతిసమ్బాధే

చఙ్కమే విత్థారతో రతనికే వా అడ్ఢరతనికే వా చఙ్కమన్తస్స పరిచ్ఛేదే పక్ఖలిత్వా నఖాపి అఙ్గులియోపి భిజ్జన్తీతి అతిసమ్బాధతా చతుత్థో దోసో. అతివిసాలే చఙ్కమే చఙ్కమన్తస్స చిత్తం విధావతి, ఏకగ్గతం న లభతీతి అతివిసాలతా పఞ్చమో దోసో. పుథులతో పన దియడ్ఢరతనం ద్వీసు పస్సేసు రతనమత్తఅనుచఙ్కమం దీఘతో సట్ఠిహత్థం ముదుతలం సమవిప్పకిణ్ణవాలుకం చఙ్కమం వట్టతి, చేతియగిరిమ్హి దీపప్పసాదకమహామహిన్దత్థేరస్స చఙ్కమనం వియ, తాదిసం తం అహోసి. తేనాహ "చఙ్కమం తత్థ మాపేసిం, పఞ్చదోసవివజ్జిత"న్తి.

అట్ఠగుణసముపేతన్తి అట్ఠహి సమణసుఖేహి ఉపేతం. అట్ఠిమాని సమణసుఖాని నామ ధనధఞ్ఞపరిగ్గహాభావో అనవజ్జపిణ్డపరియేసనభావో, నిబ్బుతపిణ్డభుఞ్జనభావో, రట్ఠం పీళేత్వా ధనసారం వా సీసకహాపణాదీని వా గణ్హన్తేసు రాజకులేసు రట్ఠపీళనకిలేసాభావో, ఉపకరణేసు నిచ్ఛన్దరాగభావో, చోరవిలోపే నిబ్భయభావో, రాజరాజమహామచ్చేహి అసంసట్ఠభావో చతూసు దిసాసు అప్పటిహతభావోతి. ఇదం వుత్తం హోతి "యథా తస్మిం అస్సమే వసన్తేన సక్కా హోన్తి ఇమాని అట్ఠ సమణసుఖాని విన్దితుం, ఏవం అట్ఠగుణసముపేతం తం అస్సమం మాపేసి" న్తి.

అభిఞ్ఞాబలమాహరిన్తి పచ్ఛా తస్మిం అస్సమే వసన్తో కసిణపరికమ్మం కత్వా అభిఞ్ఞానఞ్చ సమాపత్తీనఞ్చ ఉప్పాదనత్థాయ అనిచ్చతో దుక్ఖతో విపస్సనం ఆరభిత్వా థామప్పత్తం విపస్సనాబలం ఆహరిం. యథా తస్మిం వసన్తో తం బలం ఆహరితుం సక్కోమి, ఏవం తం అస్సమం తస్స అభిఞ్ఞత్థాయ విపస్సనాబలస్స అనుచ్ఛవికం కత్వా మాపేసిన్తి అత్థో.

సాటకం పజహిం తత్థ, నవదోసముపాగతన్తి ఏత్థాయం అనుపుబ్బికథా, తదా కిర కుటిలేణచఙ్కమాదిపటిమణ్డితం పుప్ఫూపగఫలూపగరుక్ఖసఞ్ఛన్నం రమణీయం మధురసలిలాసయం అపగతవాళమిగభింసనకసకుణం పవివేకక్ఖమం అస్సమం మాపేత్వా అలఙ్కతచఙ్కమస్స ఉభోసు అన్తేసు ఆలమ్బనఫలకం సంవిధాయ నిసీదనత్థాయ చఙ్కమవేమజ్ఝే సమతలం ముగ్గవణ్ణసిలం మాపేత్వా అన్తోపణ్ణసాలాయం జటామణ్డలవాకచీరతిదణ్డకుణ్డికాదికే తాపసపరిక్ఖారే మణ్డపే పానీయఘటపానీయసఙ్ఖపానీయసరావాని అగ్గిసాలాయం అఙ్గారకపల్లదారుఆదీనీతి ఏవం యం యం పబ్బజితానం ఉపకారాయ సంవత్తతి, తం తం సబ్బం మాపేత్వా పణ్ణసాలాయ భిత్తియం "యే కేచి పబ్బజితుకామా ఇమే పరిక్ఖారే గహేత్వా పబ్బజన్తూ"తి అక్ఖరాని ఛిన్దిత్వా దేవలోకమేవ గతే విస్సకమ్మదేవపుత్తే సుమేధపణ్డితో హిమవన్తపాదే గిరికన్దరానుసారేన అత్తనో నివాసనానురూపం ఫాసుకట్ఠానం ఓలోకేన్తో నదీనివత్తనే విస్సకమ్మనిమ్మితం సక్కదత్తియం రమణీయం అస్సమం దిస్వా చఙ్కమకోటిం గన్త్వా పదవలఞ్జం అపస్సన్తో "ధువం పబ్బజితా ధురగామే భిక్ఖం పరియేసిత్వా కిలన్తరూపా ఆగన్త్వా పణ్ణసాలం పవిసిత్వా నిసిన్నా భవిస్సన్తీ"తి చిన్తేత్వా థోకం ఆగమేత్వా "అతివియ చిరాయన్తి, జానిస్సామీ"తి పణ్ణసాలకుటిద్వారం వివరిత్వా అన్తో పవిసిత్వా ఇతో చితో చ ఓలోకేన్తో మహాభిత్తియం అక్ఖరాని వాచేత్వా "మయ్హం కప్పియపరిక్ఖారా ఏతే, ఇమే గహేత్వా పబ్బజిస్సామీ"తి అత్తనా నివత్థపారుతం సాటకయుగం పజహి. తేనాహ "సాటకం పజహిం తత్థా"తి. ఏవం పవిట్ఠో అహం సారిపుత్త తస్సం పణ్ణసాలాయం సాటకం పజహిం.

నవదోసముపాగతన్తి సాటకం పజహన్తో నవ దోసే దిస్వా పజహిన్తి దీపేతి. తాపసపబ్బజ్జం పబ్బజితానఞ్హి సాటకస్మిం నవ దోసా ఉపట్ఠహన్తి. తేసు తస్స మహగ్ఘభావో ఏకో దోసో, పరపటిబద్ధతాయ ఉప్పజ్జనభావో ఏకో, పరిభోగేన లహుం కిలిస్సనభావో ఏకో, కిలిట్ఠో హి ధోవితబ్బో చ రజితబ్బో చ హోతి, పరిభోగేన లహుకం జీరణభావో ఏకో జిణ్ణస్స హి తున్నం వా అగ్గళదానం వా కాతబ్బం హోతి. పునపరియేసనాయ దురభిసమ్భవభావో ఏకో, తాపసపబ్బజ్జాయ అసారుప్పభావో ఏకో, పచ్చత్థికానం సాధారణభావో ఏకో, యథా హి నం పచ్చత్థికా న గణ్హన్తి, ఏవం గోపేతబ్బో హోతి. పరిభుఞ్జన్తస్స విభూసనట్ఠానభావో ఏకో, గహేత్వా చరన్తస్స ఖన్ధభారమహిచ్ఛభావో ఏకోతి.

వాకచీరం నివాసేసిన్తి తదా అహం సారిపుత్త ఇమే నవ దోసే దిస్వా సాటకం పహాయ వాకచీరం నివాసేసిం ముఞ్జతిణం హీరం హీరం కత్వా గన్థేత్వా కతం వాకచీరం నివాసనపారుపనత్థాయ ఆదియిన్తి అత్థో.

ద్వాదసగుణముపాగతన్తి ద్వాదసహి ఆనిసంసేహి సమన్నాగతం, వాకచీరస్మిఞ్హి ద్వాదసానిసంసా – అప్పగ్ఘం సున్దరం కప్పియన్తి అయం తావ ఏకో ఆనిసంసో, సహత్థా కాతుం సక్కాతి అయం దుతియో, పరిభోగేన సణికం కిలిస్సతి ధోవియమానేపి పపఞ్చో నత్థీతి అయం తతియో, పరిభోగేన జిణ్ణేపి సిబ్బితబ్బాభావో చతుత్థో, పున పరియేసన్తస్స సుఖేన కరణభావో పఞ్చమో, తాపసపబ్బజ్జాయ సారుప్పభావో ఛట్ఠో, పచ్చత్థికానం నిరుపభోగభావో సత్తమో, పరిభుఞ్జన్తస్స విభూసనట్ఠానాభావో అట్ఠమో, ధారణే సల్లహుకభావో నవమో, చీవరపచ్చయే అప్పిచ్ఛభావో దసమో, వాకుప్పత్తియా ధమ్మికఅనవజ్జభావో ఏకాదసమో వాకచీరే నట్ఠేపి అనపేక్ఖభావో ద్వాదసమోతి.

అట్ఠదోససమాకిణ్ణం, పజహిం పణ్ణసాలకన్తి కథం పజహిం? సో కిర వరసాటకయుగం ఓముఞ్చన్తో చీవరవంసే లగ్గితం అనోజపుప్ఫదామసదిసం రత్తవాకచీరం గహేత్వా నివాసేత్వా తస్సుపరి అపరం సువణ్ణవణ్ణం వాకచీరం పరిదహిత్వా పున్నాగపుప్ఫసన్థరసదిసం సఖురం అజినచమ్మం ఏకంసం

కత్వా జటామణ్డలం పటిముఞ్చిత్వా చూళాయ సద్ధిం నిచ్చలభావకరణత్థం సారసూచిం పవేసేత్వా ముత్తాజాలసదిసాయ సిక్కాయ పవాళవణ్ణం కుణ్డికం ఓదహిత్వా తీసు ఠానేసు వఙ్కకాజం ఆదాయ ఏకిస్సా కాజకోటియా కుణ్డికం, ఏకిస్సా అఙ్కుసకపచ్ఛితిదణ్డకాదీని ఓలగ్గేత్వా ఖారికాజం అంసే కత్వా దక్ఖిణేన హత్థేన కత్తరదణ్డం గహేత్వా పణ్ణసాలతో నిక్ఖమిత్వా సట్ఠిహత్థే మహాచఙ్కమే అపరాపరం చఙ్కమన్తో అత్తనో వేసం ఓలోకేత్వా "మయ్హం మనోరథో మత్థకం పత్తో, సోభతి వత మే పబ్బజ్జా, బుద్ధపచ్చేకబుద్ధాదీహి సబ్బేహిపి ధీరపురిసేహి వణ్ణితా థోమితా అయం పబ్బజ్జా నామ, పహీనం మే గిహిబన్ధనం, నిక్ఖన్తోస్మి నేక్ఖమ్మం, లద్ధా మే ఉత్తమపబ్బజ్జా, కరిస్సామి సమణధమ్మం, లభిస్సామి అగ్గఫలసుఖ"న్తి ఉస్సాహజాతో ఖారికాజం ఓతారేత్వా చఙ్కమవేమజ్ఝే ముగ్గవణ్ణసిలాపట్టే సువణ్ణపటిమా వియ నిసిన్నో దివసభాగం వీతినామేత్వా సాయన్హసమయం పణ్ణసాలం పవిసిత్వా బిదలమఞ్చకపస్సే కట్ఠత్థరికాయ నిపన్నో సరీరం ఉతుం గాహాపేత్వా బలవపచ్చూసే పబుజ్ఝిత్వా అత్తనో ఆగమనం ఆవజ్జేసి "అహం ఘరావాసే ఆదీనవం దిస్వా అమితభోగం అనన్తయసం పహాయ అరఞ్ఞం పవిసిత్వా నేక్ఖమగవేసకో హుత్వా పబ్బజితో, ఇతో దాని పట్ఠాయ పమాదచారం చరితుం న వట్టతి, పవివేకఞ్హి పహాయ విచరన్తం మిచ్ఛావితక్కమక్ఖికా ఖాదన్తి, ఇదాని మయా పవివేకమనుబ్రూహేతుం వట్టతి, అహఞ్హి ఘరావాసం పలిబోధతో దిస్వా నిక్ఖన్తో, అయఞ్చ మనాపా పణ్ణసాలా, బేలువపక్కవణ్ణా పరిభణ్డకతా భూమి, రజతవణ్ణా సేతభిత్తియో, కపోతపాదవణ్ణం పణ్ణచ్ఛదనం, విచిత్తత్థరణవణ్ణో బిదలమఞ్చకో, నివాసఫాసుకం వసనట్ఠానం, న ఏత్తో అతిరేకతరా వియ మే గేహసమ్పదా పఞ్ఞాయతీ"తి పణ్ణసాలాయ దోసే విచినన్తో అట్ఠ దోసే పస్సి.

పణ్ణసాలాపరిభోగస్మిఞ్హి అట్ఠ ఆదీనవా – మహాసమారమ్భేన? దబ్బసమ్భారే సమోధానేత్వా కరణపరియేసనభావో ఏకో ఆదీనవో. తిణపణ్ణమత్తికాసు పతితాసు తాసం పునప్పునం ఠపేతబ్బతాయ నిబద్ధజగ్గనభావో దుతియో, సేనాసనం నామ మహల్లకస్స పాపుణాతి, అవేలాయ వుట్ఠాపియమానస్స చిత్తేకగ్గతా న హోతీతి ఉట్ఠాపనీయభావో తతియో, సీతుణ్హపటిఘాతేన కాయస్స సుఖుమాలకరణభావో చతుత్థో, గేహం పవిట్ఠేన యంకిఞ్చి పాపం సక్కా కాతున్తి గరహపటిచ్ఛాదనభావో పఞ్చమో, "మయ్హ"న్తి పరిగ్గహకరణభావో ఛట్ఠో, గేహస్స అత్థిభావో నామేస దుతియకవాసో వియాతి సత్తమో ఊకామఙ్గులఘరగోళికాదీనం సాధారణతాయ బహుసాధారణభావో అట్ఠమోతి ఇమే అట్ఠ ఆదీనవే దిస్వా మహాసత్తో పణ్ణసాలం పజహి. తేనాహ "అట్ఠదోససమాకిణ్ణం, పజహిం పణ్ణసాలక"న్తి.

ఉపాగమిం రుక్ఖమూలం గుణే దసహుపాగతన్తి ఛన్నం పటిక్ఖిపిత్వా దసహి గుణేహి ఉపేతం రుక్ఖమూలం ఉపాగతోస్మీతి వదతి.

తత్రిమే దస గుణా – అప్పసమారమ్భతా ఏకో గుణో ఉపగమనమత్తమేవ హి తత్థ హోతీతి. అప్పటిజగ్గనతా దుతియో తఞ్హి సమ్మట్ఠమ్పి అసమ్మట్ఠమ్పి పరిభోగఫాసుకం హోతియేవ. అనుట్ఠాపనీయభావో తతియో, గరహం నప్పటిచ్ఛాదేతి, తత్థ హి పాపం కరోన్తో లజ్జతీతి గరహాయ అప్పటిచ్ఛాదనభావో చతుత్థో, అబ్భోకాసావాసో వియ కాయం న సన్థమ్భేతీతి కాయస్స అసన్థమ్భనభావో పఞ్చమో. పరిగ్గహకరణాభావో ఛట్ఠో, గేహాలయపటిక్ఖేపో సత్తమో, బహుసాధారణగేహే వియ "పటిజగ్గిస్సామి నం, నిక్ఖమథా"తి నీహరణాభావో అట్ఠమో, వసన్తస్స సప్పీతికభావో నవమో, రుక్ఖమూలసేనాసనస్స గతగతట్ఠానే సులభతాయ అనపేక్ఖభావో దసమోతి, ఇమే దస గుణే దిస్వా రుక్ఖమూలం ఉపాగతోస్మీతి వదతి.

ఇమాని ఏత్తకాని కారణాని సల్లక్ఖేత్వా మహాసత్తో పునదివసే భిక్ఖాయ గామం పావిసి. అథస్స సమ్పత్తగామే మనుస్సా మహన్తేన ఉస్సాహేన భిక్ఖం అదంసు. సో భత్తకిచ్చం నిట్ఠాపేత్వా అస్సమం ఆగమ్మ నిసీదిత్వా చిన్తేసి "నాహం 'ఆహారం న లభామీ'తి పబ్బజితో సినిద్ధాహారో నామేస మానమదపురిసమదే వడ్ఢేతి. ఆహారమూలకస్స దుక్ఖస్స అన్తో నత్థి యంనూనాహం వాపితం రోపితం ధఞ్ఞనిబ్బత్తకం ఆహారం పజహిత్వా పవత్తఫలభోజనో భవేయ్య"న్తి. సో తతో పట్ఠాయ తథా కత్వా ఘటేన్తో వాయమన్తో సత్తాహబ్భన్తరేయేవ అట్ఠ సమాపత్తియో పఞ్చ చ అభిఞ్ఞాయో నిబ్బత్తేసి. తేన వుత్తం –

"వాపితం రోపితం ధఞ్ఞం, పజహిం నిరవసేసతో;
అనేకగుణసమ్పన్నం, పవత్తఫలమాదియిం.

"తత్థప్పధానం పదహిం, నిసజ్జట్ఠానచఙ్కమే;
అబ్భన్తరమ్హి సత్తాహే, అభిఞ్ఞాబల పాపుణి"న్తి.

ఏవం మే సిద్ధిప్పత్తస్స, వసీభూతస్స సాసనే;
దీపఙ్కరో నామ జినో, ఉప్పజ్జి లోకనాయకో.

ఉప్పజ్జన్తే చ జాయన్తే, బుజ్ఝన్తే ధమ్మదేసనే;
చతురో నిమిత్తే నాద్దసం, ఝానరతిసమప్పితో.

పచ్చన్తదేసవిసయే, నిమన్తేత్వా తథాగతం;
తస్స ఆగమనం మగ్గం, సోధేన్తి తుట్ఠమానసా.

అహం తేన సమయేన, నిక్ఖమిత్వా సకస్సమా;
ధునన్తో వాకచీరాని, గచ్ఛామి అమ్బరే తదా.

వేదజాతం జనం దిస్వా, తుట్ఠహట్ఠం పమోదితం;
ఓరోహిత్వాన గగనా, మనుస్సే పుచ్ఛి తావదే.

"తుట్ఠహట్ఠో పముదితో, వేదజాతో మహాజనో;
కస్స సోధీయతి మగ్గో, అఞ్జసం వటుమాయనం".

తే మే పుట్ఠా వియాకంసు "బుద్ధో లోకే అనుత్తరో;
దీపఙ్కరో నామ జినో, ఉప్పజ్జి లోకనాయకో;
తస్స సోధీయతి మగ్గో, అఞ్జసం వటుమాయనం".

"బుద్ధో"తి వచనం సుత్వాన, పీతి ఉప్పజ్జి తావదే;
"బుద్ధో బుద్ధో"తి కథయన్తో, సోమనస్సం పవేదయిం.

తత్థ ఠత్వా విచిన్తేసిం, తుట్ఠో సంవిగ్గమానసో;
"ఇధ బీజాని రోపిస్సం, ఖణో వే మా ఉపచ్చగా".

యది బుద్ధస్స సోధేథ, ఏకోకాసం దదాథ మే;
అహమ్పి సోధయిస్సామి, అఞ్జసం వటుమాయనం.

అదంసు తే మమోకాసం, సోధేతుం అఞ్జసం తదా;
"బుద్ధో బుద్ధో"తి చిన్తేన్తో, మగ్గం సోధేమహం తదా.

అనిట్ఠితే మమోకాసే, దీపఙ్కరో మహాముని;
చతూహి సతసహస్సేహి, ఛళభిఞ్ఞేహి తాదిహి;
ఖీణాసవేహి విమలేహి, పటిపజ్జి అఞ్జసం జినో.

పచ్చుగ్గమనా వత్తన్తి, వజ్జన్తి భేరియో బహూ;
ఆమోదితా నరమరూ, సాధుకారం పవత్తయుం.

దేవా మనుస్సే పస్సన్తి, మనుస్సాపి చ దేవతా;
ఉభోపి తే పఞ్జలికా, అనుయన్తి తథాగతం.

దేవా దిబ్బేహి తురియేహి, మనుస్సా మానుసేహి చ;
ఉభోపి తే వజ్జయన్తా, అనుయన్తి తథాగతం.

దిబ్బం మన్దారవం పుప్ఫం, పదుమం పారిఛత్తకం;
దిసోదిసం ఓకిరన్తి, ఆకాసనభగతా మరూ.

దిబ్బం చన్దనచుణ్ణఞ్చ, వరగన్ధఞ్చ కేవలం;
దిసోదిసం ఓకిరన్తి, ఆకాసనభగతా మరూ.

చమ్పకం సలలం నీపం, నాగపున్నాగకేతకం;
దిసోదిసం ఉక్ఖిపన్తి, భూమితలగతా నరా.

కేసే ముఞ్చిత్వాహం తత్థ, వాకచీరఞ్చ చమ్మకం;
కలలే పత్థరిత్వాన, అవకుజ్జో నిపజ్జహం.

అక్కమిత్వాన మం బుద్ధో, సహ సిస్సేహి గచ్ఛతు;
మా నం కలలే అక్కమిత్థ, హితాయ మే భవిస్సతి.

పథవియం నిపన్నస్స, ఏవం మే ఆసి చేతసో;
"ఇచ్ఛమానో అహం అజ్జ, కిలేసే ఝాపయే మమ.

"కిం మే అఞ్ఞాతవేసేన, ధమ్మం సచ్ఛికతేనిధ;
సబ్బఞ్ఞుతం పాపుణిత్వా, బుద్ధో హేస్సం సదేవకే.

"కిం మే ఏకేన తిణ్ణేన, పురిసేన థామదస్సినా;
సబ్బఞ్ఞుతం పాపుణిత్వా, సన్తారేస్సం సదేవకం.

"ఇమినా మే అధికారేన, కతేన పురిసుత్తమే;
సబ్బఞ్ఞుతం పాపుణిత్వా, తారేమి జనతం బహుం.

"సంసారసోతం ఛిన్దిత్వా, విద్ధంసేత్వా తయో భవే;
ధమ్మనావం సమారుయ్హ, సన్తారేస్సం సదేవకం".

దీపఙ్కరో లోకవిదూ, ఆహుతీనం పటిగ్గహో;
ఉస్సీసకే మం ఠత్వాన, ఇదం వచనమబ్రవి.

"పస్సథ ఇమం తాపసం, జటిలం ఉగ్గతాపనం;
అపరిమేయ్యే ఇతో కప్పే, బుద్ధో లోకే భవిస్సతి.

"అహు కపిలవ్హయా రమ్మా, నిక్ఖమిత్వా తథాగతో;
పధానం పదహిత్వాన, కత్వా దుక్కరకారికం.

"అజపాలరుక్ఖమూలే, నిసీదిత్వా తథాగతో;
తత్థ పాయాసం పగ్గయ్హ, నేరఞ్జరముపేహితి.

"నేరఞ్జరాయ తీరమ్హి, పాయాసం అద సో జినో;
పటియత్తవరమగ్గేన, బోధిమూలముపేహితి.

"తతో పదక్ఖిణం కత్వా, బోధిమణ్డం అనుత్తరో;
అస్సత్థరుక్ఖమూలమ్హి, బుజ్ఝిస్సతి మహాయసో.

"ఇమస్స జనికా మాతా, మాయా నామ భవిస్సతి;

పితా సుద్ధోదనో నామ, అయం హేస్సతి గోతమో.

“అనాసవా వీతరాగా, సన్తచిత్తా సమాహితా;
కోలితో ఉపతిస్సో చ, అగ్గా హేస్సన్తి సావకా;
ఆనన్దో నాముపట్ఠాకో, ఉపట్ఠిస్సతిమం జినం.

“ఖేమా ఉప్పలవణ్ణా చ, అగ్గా హేస్సన్తి సావికా;
అనాసవా వీతరాగా, సన్తచిత్తా సమాహితా.

“బోధి తస్స భగవతో, అస్సత్థోతి పవుచ్చతి;
చిత్తో చ హత్థాళవకో, అగ్గా హేస్సన్తుపట్ఠకా;
ఉత్తరా నన్దమాతా చ, అగ్గా హేస్సన్తుపట్ఠికా”.

ఇదం సుత్వాన వచనం, అసమస్స మహేసినో;
ఆమోదితా నరమరూ, బుద్ధబీజం కిర అయం.

ఉక్కుట్ఠిసద్దా వత్తన్తి, అప్ఫోటేన్తి హసన్తి చ;
కతఞ్జలీ నమస్సన్తి, దససహస్సీ సదేవకా.

యదిమస్స లోకనాథస్స, విరజ్ఝిస్సామ సాసనం;
అనాగతమ్హి అద్ధానే, హేస్సామ సమ్ముఖా ఇమం.

యథా మనుస్సా నదిం తరన్తా, పటితిత్థం విరజ్ఝియ;
హేట్ఠా తిత్థే గహేత్వాన, ఉత్తరన్తి మహానదిం.

ఏవమేవ మయం సబ్బే, యది ముఞ్చామిమం జినం;
అనాగతమ్హి అద్ధానే, హేస్సామ సమ్ముఖా ఇమం.

దీపఙ్కరో లోకవిదూ, ఆహుతీనం పటిగ్గహో;
మమ కమ్మం పకిత్తేత్వా, దక్ఖిణం పాదముద్ధరి.

యే తత్థాసుం జినపుత్తా, సబ్బే పదక్ఖిణమకంసు మం;
నరా నాగా చ గన్ధబ్బా, అభివాదేత్వాన పక్కముం.

దస్సనం మే అతిక్కన్తే, ససఙ్ఘే లోకనాయకే;
హట్ఠతుట్ఠేన చిత్తేన, ఆసనా వుట్ఠహిం తదా.

సుఖేన సుఖితో హోమి, పామోజ్జేన పమోదితో;
పీతియా చ అభిస్సన్నో, పల్లఙ్కం ఆభుజిం తదా.

పల్లఙ్కేన నిసీదిత్వా, ఏవం చిన్తేసహం తదా;
“వసీభూతో అహం ఝానే, అభిఞ్ఞాపారమిం గతో.

“దససహస్సిలోకమ్హి , ఇసయో నత్థి మే సమా;
అసమో ఇద్ధిధమ్మేసు, అలభిం ఈదిసం సుఖం”.

పల్లఙ్కాభుజనే మయ్హం, దససహస్సాధివాసినో;
మహానాదం పవత్తేసుం, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

యా పుబ్బే బోధిసత్తానం, పల్లఙ్కవరమాభుజే;
నిమిత్తాని పదిస్సన్తి, తాని అజ్జ పదిస్సరే.

సీతం బ్యపగతం హోతి, ఉణ్హఞ్చ ఉపసమ్మతి;
తాని అజ్జ పదిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

దససహస్సీ లోకధాతూ, నిస్సద్దా హోన్తి నిరాకులా;
తాని అజ్జ పదిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

మహావాతా న వాయన్తి, న సన్దన్తి సవన్తియో;
తాని అజ్జ పదిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

థలజా దకజా పుప్ఫా, సబ్బే పుప్ఫన్తి తావదే;
తేపజ్జ పుప్ఫితా సబ్బే, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

లతా వా యది వా రుక్ఖా, ఫలభారా హోన్తి తావదే;
తేపజ్జ ఫలితా సబ్బే, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

ఆకాసట్ఠా చ భూమట్ఠా, రతనా జోతన్తి తావదే;
తేపజ్జ రతనా జోతన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

మానుస్సకా చ దిబ్బా చ, తురియా వజ్జన్తి తావదే;
తేపజ్జుభో అభిరవన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

విచిత్తపుప్ఫా గగనా, అభివస్సన్తి తావదే;
తేపి అజ్జ పవస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

మహాసముద్దో ఆభుజతి, దససహస్సీ పకమ్పతి;
తేపజ్జుభో అభిరవన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

నిరయేపి దససహస్సే, అగ్గీ నిబ్బన్తి తావదే;
తేపజ్జ నిబ్బుతా అగ్గీ, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

విమలో హోతి సూరియో, సబ్బా దిస్సన్తి తారకా;
తేపి అజ్జ పదిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

అనోవట్ఠేన ఉదకం, మహియా ఉబ్భిజ్జి తావదే;
తమ్పజ్జుబ్భిజ్జతే మహియా, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

తారాగణా విరోచన్తి, నక్ఖత్తా గగనమణ్డలే;
విసాఖా చన్దిమాయుత్తా, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

బిలాసయా దరీసయా, నిక్ఖమన్తి సకాసయా;

తేపజ్జ ఆసయా ఛుద్ధా, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

న హోతి అరతి సత్తానం, సన్తుట్ఠా హోన్తి తావదే;
తేపజ్జ సబ్బే సన్తుట్ఠా, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

రోగా తదుపసమ్మన్తి, జిఘచ్ఛా చ వినస్సతి;
తానిపజ్జ పదిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

రోగో తదా తను హోతి, దోసో మోహో వినస్సతి;
తేపజ్జ విగతా సబ్బే, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

భయం తదా న భవతి, అజ్జపేతం పదిస్సతి;
తేన లిఙ్గేన జానామ, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

రజో నుద్ధంసతి ఉద్ధం, అజ్జపేతం పదిస్సతి;
తేన లిఙ్గేన జానామ, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

అనిట్ఠగన్ధో పక్కమతి, దిబ్బగన్ధో పవాయతి;
సోపజ్జ వాయతి గన్ధో, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

సబ్బే దేవా పదిస్సన్తి, ఠపయిత్వా అరూపినో;
తేపజ్జ సబ్బే దిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

యావతా నిరయా నామ, సబ్బే దిస్సన్తి తావదే;
తేపజ్జ సబ్బే దిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

కుట్టా కవాటా సేలా చ, న హోన్తావరణా తదా;
అకాసభూతా తేపజ్జ, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

చుతీ చ ఉపపత్తి చ, ఖణే తస్మిం న విజ్జతి;
తానిపజ్జ పదిస్సన్తి, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

దళ్హం పగ్గణ్హ వీరియం, మా నివత్త అభిక్కమ;
మయమ్పేతం విజానామ, ధువం బుద్ధో భవిస్ససి.

బుద్ధస్స వచనం సుత్వా, దససహస్సీనచూభయం;
తుట్ఠహట్ఠో పమోదితో, ఏవం చిన్తేసహం తదా.

అద్వేజ్ఝవచనా బుద్ధా, అమోఘవచనా జినా;
వితథం నత్థి బుద్ధానం, ధువం బుద్ధో భవామహం.

యథా ఖిత్తం నభే లేడ్డు, ధువం పతతి భూమియం;
తథేవ బుద్ధసేట్ఠానం, వచనం ధువసస్సతం.

యథాపి సబ్బసత్తానం, మరణం ధువసస్సతం;
తథేవ బుద్ధసేట్ఠానం, వచనం ధువసస్సతం.

యథా రత్తిక్ఖయే పత్తే, సూరియుగ్గమనం ధువం;
తథేవ బుద్ధసేట్ఠానం, వచనం ధువసస్సతం.

యథా నిక్ఖన్తసయనస్స, సీహస్స నదనం ధువం;
తథేవ బుద్ధసేట్ఠానం, వచనం ధువసస్సతం.

యథా ఆపన్నసత్తానం, భారమోరోపనం ధువం;
తథేవ బుద్ధసేట్ఠానం, వచనం ధువసస్సతం.

హన్ద బుద్ధకరే ధమ్మే, విచినామి ఇతో చితో;
ఉద్ధం అధో దస దిసా, యావతా ధమ్మధాతుయా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, పఠమం **దానపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, అనుచిణ్ణం మహాపథం.

ఇమం త్వం పఠమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
దానపారమితం గచ్ఛ, యది బోధిం పత్తుమిచ్ఛసి.

యథాపి కుమ్భో సమ్పుణ్ణో, యస్స కస్సచి అధోకతో;
వమతే వుదకం నిస్సేసం, న తత్థ పరిరక్ఖతి.

తథేవ యాచకే దిస్వా, హీనముక్కట్ఠమజ్ఝిమే;
దదాహి దానం నిస్సేసం, కుమ్భో వియ అధోకతో.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, దుతియం **సీలపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం దుతియం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
సీలపారమితం గచ్ఛ, యది బోధిం పత్తుమిచ్ఛసి.

యథాపి చమరీ వాలం, కిస్మిఞ్చి పటిలగ్గితం;
ఉపేతి మరణం తత్థ, న వికోపేతి వాలధిం.

తథేవ చతూసు భూమీసు, సీలాని పరిపూరయ;
పరిరక్ఖ సదా సీలం, చమరీ వియ వాలధిం.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, తతియం **నేక్ఖమ్మపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం తతియం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;

నేక్ఖమ్మపారమితం గచ్ఛ, యది బోధిం పత్తుమిచ్ఛసి.

యథా అన్దుఘరే పురిసో, చిరవుత్థో దుఖట్టితో;
న తత్థ రాగం జనేతి, ముత్తిమేవ గవేసతి.

తథేవ త్వం సబ్బభవే, పస్స అన్దుఘరం వియ;
నేక్ఖమ్మాభిముఖో హోతి, భవతో పరిముత్తియా.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, చతుత్థం **పఞ్ఞాపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం చతుత్థం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
పఞ్ఞాపారమితం గచ్ఛ, యది బోధిం పత్తుమిచ్ఛసి.

యథాపి భిక్ఖు భిక్ఖన్తో, హీనముక్కట్ఠమజ్ఝిమే;
కులాని న వివజ్జేన్తో, ఏవం లభతి యాపనం.

తథేవ త్వం సబ్బకాలం, పరిపుచ్ఛం బుధం జనం;
పఞ్ఞాపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, పఞ్చమం **వీరియపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం పఞ్చమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
వీరియపారమితం గచ్ఛ, యది బోధిం పత్తుమిచ్ఛసి.

యథాపి సీహో మిగరాజా, నిసజ్జట్ఠానచఙ్కమే;
అలీనవీరియో హోతి, పగ్గహితమనో సదా.

తథేవ త్వం సబ్బభవే, పగ్గణ్హ వీరియం దళ్హం;
వీరియపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, ఛట్ఠమం **ఖన్తిపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం ఛట్ఠమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
తత్థ అద్వేజ్ఝమానసో, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

యథాపి పథవీ నామ, సుచిమ్పి అసుచిమ్పి చ;
సబ్బం సహతి నిక్ఖేపం, న కరోతి పటిఘం తయా.

తథేవ త్వమ్పి సబ్బేసం, సమ్మానావమానక్ఖమో;
ఖన్తిపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, సత్తమం **సచ్చపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం సత్తమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
తత్థ అద్వేజ్ఝవచనో, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

యథాపి ఓసమీ నామ, తులాభూతా సదేవకే;
సమయే ఉతువస్సే వా, న వోక్కమతి, వీథితో.

తథేవ త్వమ్పి సచ్చేసు, మా వోక్కమసి వీథితో;
సచ్చపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, అట్ఠమం అధిట్ఠానపారమిం;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం అట్ఠమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
తత్థ త్వం అచలో హుత్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

యథాపి పబ్బతో సేలో, అచలో సుప్పతిట్ఠితో;
న కమ్పతి భుసవాతేహి, సకట్ఠానేవ తిట్ఠతి.

తథేవ త్వమ్పి అధిట్ఠానే, సబ్బదా అచలో భవ;
అధిట్ఠానపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, నవమం **మేత్తాపారమిం**;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం నవమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
మేత్తాయ అసమో హోహి, యది బోధిం పత్తుమిచ్ఛసి.

యథాపి ఉదకం నామ, కల్యాణే పాపకే జనే;

సమం ఫరతి సీతేన, పవాహేతి రజోమలం.

తథేవ త్వమ్పి హితాహితే, సమం మేత్తాయ భావయ;
మేత్తాపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

న హేతే ఏత్తకాయేవ, బుద్ధధమ్మా భవిస్సరే;
అఞ్ఞేపి విచినిస్సామి, యే ధమ్మా బోధిపాచనా.

విచినన్తో తదాదక్ఖిం, దసమం ఉపేక్ఖాపారమిం;
పుబ్బకేహి మహేసీహి, ఆసేవితనిసేవితం.

ఇమం త్వం దసమం తావ, దళ్హం కత్వా సమాదియ;
తులాభూతో దళ్హో హుత్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

యథాపి పథవీ నామ, నిక్ఖిత్తం అసుచిం సుచిం;
ఉపేక్ఖతి ఉభోపేతే, కోపానునయవజ్జితా.

తథేవ త్వమ్పి సుఖదుక్ఖే, తులాభూతో సదా భవ;
ఉపేక్ఖాపారమితం గన్త్వా, సమ్బోధిం పాపుణిస్ససి.

ఏత్తకాయేవ తే లోకే, యే ధమ్మా బోధిపాచనా;
తతుద్ధం నత్థి అఞ్ఞత్ర, దళ్హం తత్థ పతిట్ఠహ.

ఇమే ధమ్మే సమ్మసతో, సభావరసలక్ఖణే;
ధమ్మతేజేన వసుధా, దససహస్సీ పకమ్పథ.

చలతా రవతి పథవీ, ఉచ్ఛుయన్తంవ పీళితం;
తేలయన్తే యథా చక్కం, ఏవం కమ్పతి మేదినీ.

యావతా పరిసా ఆసి, బుద్ధస్స పరివేసనే;
పవేధమానా సా తత్థ, ముచ్ఛితా సేసి భూమియా.

ఘటానేకసహస్సాని , కుమ్భీనఞ్చ సతా బహూ;
సఞ్చుణ్ణమథితా తత్థ, అఞ్ఞమఞ్ఞం పఘట్టితా.

ఉబ్బిగ్గా తసితా భీతా, భన్తా బ్యాథితమానసా;
మహాజనా సమాగమ్మ, దీపఙ్కరముపాగముం.

కిం భవిస్సతి లోకస్స, కల్యాణమథ పాపకం;
సబ్బో ఉపద్దుతో లోకో, తం వినోదేహి చక్ఖుమ.

తేసం తదా సఞ్ఞాపేసి, దీపఙ్కరో మహాముని;
విస్సత్థా హోథ మా భాథ, ఇమస్మిం పథవికమ్పనే.

యమహం అజ్జ బ్యాకాసిం, బుద్ధో లోకే భవిస్సతి;
ఏసో సమ్మసతి ధమ్మం, పుబ్బకం జినసేవితం.

తస్స సమ్మసతో ధమ్మం, బుద్ధభూమిం అసేసతో;
తేనాయం కమ్పితా పథవీ, దససహస్సీ సదేవకే.

బుద్ధస్స వచనం సుత్వా, మనో నిబ్బాయి తావదే;
సబ్బే మం ఉపసఙ్కమ్మ, పునాపి అభివన్దిసుం.

సమాదయిత్వా బుద్ధగుణం, దళ్హం కత్వాన మానసం;
దీపఙ్కరం నమస్సిత్వా, ఆసనా వుట్ఠహిం తదా.

దిబ్బం మానుసకం పుప్ఫం, దేవా మానుసకా ఉభో;
సమోకిరన్తి పుప్ఫేహి, వుట్ఠహన్తస్స ఆసనా.

వేదయన్తి చ తే సోత్థిం, దేవా మానుసకా ఉభో;
మహన్తం పత్థితం తుయ్హం, తం లభస్సు యథిచ్ఛితం.

సబ్బీతియో వివజ్జన్తు, సోకో రోగో వినస్సతు;
మా తే భవన్త్వన్తరాయా, ఫుస ఖిప్పం బోధిముత్తమం.

యథాపి సమయే పత్తే, పుప్ఫన్తి పుప్ఫినో దుమా;
తథేవ త్వం మహావీర, బుద్ధఞాణేన పుప్ఫసు.

యథా యే కేచి సమ్బుద్ధా, పూరయుం దసపారమీ;
తథేవ త్వం మహావీర, పూరేహి దసపారమీ.

యథా యే కేచి సమ్బుద్ధా, బోధిమణ్డమ్హి బుజ్ఝరే;
తథేవ త్వం మహావీర, బుజ్ఝస్సు జినబోధియం.

యథా యే కేచి సమ్బుద్ధా, ధమ్మచక్కం పవత్తయుం;
తథేవ త్వం మహావీర, ధమ్మచక్కం పవత్తయ.

పుణ్ణమాయే యథా చన్దో, పరిసుద్ధో విరోచతి;
తథేవ త్వం పుణ్ణమనో, విరోచ దససహస్సియం.

రాహుముత్తో యథా సూరియో, తాపేన అతిరోచతి;
తథేవ లోకా ముఞ్చిత్వా, విరోచ సిరియా తువం.

యథా యా కాచి నదియో, ఓసరన్తి మహోదధిం;
ఏవం సదేవకా లోకా, ఓసరన్తు తవన్తికే.

తేహి థుతప్పసత్థో సో, దస ధమ్మే సమాదియ;
తే ధమ్మే పరిపూరేన్తో, పవనం పావిసీ తదా.

సుమేధకథా నిట్ఠితా.

తదా తే భోజయిత్వాన, ససఙ్ఘం లోకనాయకం;
ఉపగచ్ఛుం సరణం తస్స, దీపఙ్కరస్స సత్థునో.

సరణాగమనే కఞ్చి, నివేసేసి తథాగతో;
కఞ్చి పఞ్చసు సీలేసు, సీలే దసవిధే పరం.

కస్సచి దేతి సామఞ్ఞం, చతురో ఫలముత్తమే;
కస్సచి అసమే ధమ్మే, దేతి సో పటిసమ్భిదా.

కస్సచి వరసమాపత్తియో, అట్ఠ దేతి నరాసభో;
తిస్సో కస్సచి విజ్జాయో, ఛళభిఞ్ఞా పవేచ్ఛతి.

తేన యోగేన జనకాయం, ఓవదతి మహాముని;
తేన విత్థారికం ఆసి, లోకనాథస్స సాసనం.

మహాహనుసభక్ఖన్ధో, దీపఙ్కరసనామకో;
బహూ జనే తారయతి, పరిమోచేతి దుగ్గతిం.

బోధనేయ్యం జనం దిస్వా, సతసహస్సేపి యోజనే;
ఖణేన ఉపగన్త్వాన, బోధేతి తం మహాముని.

పఠమాభిసమయే బుద్ధో, కోటిసతమబోధయి;
దుతియాభిసమయే నాథో, నవుతికోటిమబోధయి.

యదా చ దేవభవనమ్హి, బుద్ధో ధమ్మదేసయి;
నవుతికోటిసహస్సానం, తతియాభిసమయో అహు.

సన్నిపాతా తయో ఆసుం, దీపఙ్కరస్స సత్థునో;
కోటిసతసహస్సానం, పఠమో ఆసి సమాగమో.

పున నారదకూటమ్హి, పవివేకగతే జినే;
ఖీణాసవా వీతమలా, సమింసు సతకోటియో.

యమ్హి కాలే మహావీరో, సుదస్సనసిలుచ్చయే;
నవుతికోటిసహస్సేహి, పవారేసి మహాముని.

అహం తేన సమయేన, జటిలో ఉగ్గతాపనో;
అన్తలిక్ఖమ్హి చరణో, పఞ్చాభిఞ్ఞాసు పారగూ.

దసవీససహస్సానం, ధమ్మాభిసమయో అహు;
ఏకద్విన్నం అభిసమయా, గణనాతో అసఙ్ఖియా.

విత్థారికం బాహుజఞ్ఞం, ఇద్ధం ఫీతం అహు తదా;
దీపఙ్కరస్స భగవతో, సాసనం సువిసోధితం.

చత్తారి సతసహస్సాని, ఛళభిఞ్ఞా మహిద్ధికా;
దీపఙ్కరం లోకవిదుం, పరివారేన్తి సబ్బదా.

యే కేచి తేన సమయేన, జహన్తి మానుసం భవం;

అప్పత్తమానసా సేఖా, గరహితా భవన్తి తే.

సుపుప్ఫితం పావచనం, అరహన్తేహి తాదిహి;
ఖీణాసవేహి విమలేహి, ఉపసోభతి సదేవకే.

నగరం రమ్మవతీ నామ, సుదేవో నామ ఖత్తియో;
సుమేధా నామ జనికా, దీపఙ్కరస్స సత్థునో.

సుమఙ్గలో చ తిస్సో చ, అహేసుం అగ్గసావకా;
సాగతో నాముపట్ఠాకో, దీపఙ్కరస్స సత్థునో.

నన్దా చేవ సునన్దా చ, అహేసుం అగ్గసావికా;
బోధి తస్స భగవతో, పిప్ఫలీతి పవుచ్చతి.

అసీతిహత్థముబ్బేధో, దీపఙ్కరో మహాముని;
సోభతి దీపరుక్ఖోవ, సాలరాజావ పుప్ఫితో;
పభా విధావతి తస్స, సమన్తా ద్వాదసయోజనే.

సతసహస్సవస్సాని, ఆయు తస్స మహేసినో;
తావతా తిట్ఠమానో సో, తారేసి జనతం బహుం.

జోతయిత్వాన సద్ధమ్మం, సన్తారేత్వా మహాజనం;
జలిత్వా అగ్గిక్ఖన్ధోవ, నిబ్బుతో సో ససావకో.

సా చ ఇద్ధి సో చ యసో, తాని చ పాదేసు చక్కరతనాని;
సబ్బం తమన్తరహితం, నను రిత్తా సబ్బసఙ్ఖారాతి.

దీపఙ్కరస్స భగవతో అపరభాగే ఏకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం అతిక్కమిత్వా **కోణ్డఞ్ఞో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా అహేసుం. పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సం. దుతియే కోటిసహస్సం, తతియే నవుతికోటియో.

తదా బోధిసత్తో **విజితావీ** నామ చక్కవత్తీ హుత్వా కోటిసతసహస్ససఙ్ఖస్స బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స మహాదానం అదాసి. సత్థా బోధిసత్తం “బుద్ధో భవిస్సతీ”తి బ్యాకరిత్వా ధమ్మం దేసేసి. సో సత్థు ధమ్మకథం సుత్వా రజ్జం నియ్యాతేత్వా పబ్బజి. సో తీణి పిటకాని ఉగ్గహేత్వా అట్ఠ సమాపత్తియో, పఞ్చ చ అభిఞ్ఞాయో ఉప్పాదేత్వా అపరిహీనజ్ఝానో బ్రహ్మలోకే నిబ్బత్తి. కోణ్డఞ్ఞబుద్ధస్స పన రమ్మవతీ నామ నగరం, సునన్దో నామ ఖత్తియో పితా, సుజాతా నామ మాతా, భద్దో చ సుభద్దో చ ద్వే అగ్గసావకా, అనురుద్ధో నామ ఉపట్ఠాకో, తిస్సా చ ఉపతిస్సా చ ద్వే అగ్గసావికా, సాలకల్యాణీ బోధి, అట్ఠాసీతిహత్థుబ్బేధం సరీరం, వస్ససతసహస్సం ఆయుప్పమాణం అహోసి.

తస్స అపరభాగే ఏకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం అతిక్కమిత్వా ఏకస్మింయేవ కప్పే చత్తారో బుద్ధా నిబ్బత్తింసు **మఙ్గలో సుమనో రేవతో సోభితోతి. మఙ్గలస్స** పన భగవతో తీసు సావకసన్నిపాతేసు పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం. దుతియే కోటిసహస్సం. తతియే నవుతికోటియో. వేమాతికభాతా పనస్స ఆనన్దకుమారో నామ నవుతికోటిసఙ్ఖ్యాయ పరిసాయ సద్ధిం ధమ్మసవనత్థాయ సత్థు సన్తికం అగమాసి, సత్థా తస్స అనుపుబ్బికథం కథేసి. సో సద్ధిం పరిసాయ సహ పటిసమ్భిదాహి అరహత్తం పాపుణి. సత్థా తేసం కులపుత్తానం పుబ్బచరియకం ఓలోకేన్తో ఇద్ధిమయపత్తచీవరస్స ఉపనిస్సయం దిస్వా దక్ఖిణహత్థం పసారేత్వా “ఏథ భిక్ఖవో”తి ఆహ. సబ్బే తఙ్ఖణఞ్ఞేవ ఇద్ధిమయపత్తచీవరధరా సట్ఠివస్సికత్థేరా వియ ఆకప్పసమ్పన్నా హుత్వా సత్థారం వన్దిత్వా పరివారయింసు అయమస్స తతియో సావకసన్నిపాతో అహోసి.

యథా పన అఞ్ఞేసం బుద్ధానం సమన్తా అసీతిహత్థప్పమాణాయేవ సరీరప్పభా హోతి, న, ఏవం తస్స. తస్స పన భగవతో సరీరప్పభా నిచ్చకాలం దససహస్సిలోకధాతుం ఫరిత్వా అట్ఠాసి. రుక్ఖపథవీపబ్బతసముద్దాదయో అన్తమసో ఉక్ఖలియాదీని ఉపాదాయ సువణ్ణపట పరియోనద్ధా వియ

అహేసుం. ఆయుప్పమాణం పనస్స నవుతివస్ససహస్సాని అహోసి. ఏత్తకం కాలం చన్దిమసూరియాదయో అత్తనో పభాయ విరోచితుం నాసక్ఖింసు, రత్తిన్దివపరిచ్ఛేదో న పఞ్ఞాయిత్థ. దివా సూరియాలోకేన వియ సత్తా నిచ్చం బుద్ధాలోకేనేవ విచరింసు. సాయం పుప్ఫితానం కుసుమానం, పాతో రవనకసకుణానఞ్చ వసేన లోకో రత్తిన్దివపరిచ్ఛేదం సల్లక్ఖేసి . కిం పన అఞ్ఞేసం బుద్ధానం అయమానుభావో నత్థీతి? నో నత్థి, తేపి హి ఆకఙ్ఖమానా దససహస్సిం వా లోకధాతుం, తతో వా భియ్యో ఆభాయ ఫరేయ్యుం. మఙ్గలస్స పన భగవతో పుబ్బపత్థనావసేన అఞ్ఞేసం బ్యామప్పభా వియ సరీరప్పభా నిచ్చమేవ దససహస్సిలోకధాతుం ఫరిత్వా అట్ఠాసి.

సో కిర బోధిసత్తచరియకాలే వేస్సన్తరసదిసే అత్తభావే ఠితో సపుత్తదారో వఙ్కపబ్బతసదిసే పబ్బతే వసి. అథేకో ఖరదాఠికో నామ యక్ఖో మహాపురిసస్స దానజ్ఝాసయతం సుత్వా బ్రాహ్మణవణ్ణేన ఉపసఙ్కమిత్వా మహాసత్తం ద్వే దారకే యాచి. మహాసత్తో ''దదామి బ్రాహ్మణస్స పుత్తకే''తి హట్ఠపహట్ఠో ఉదకపరియన్తం పథవిం కమ్పేన్తో ద్వేపి దారకే అదాసి. యక్ఖో చఙ్కమనకోటియం ఆలమ్బనఫలకం నిస్సాయ ఠత్వా పస్సన్తస్సేవ మహాసత్తస్స ముళాలకలాపం వియ ద్వే దారకే ఖాది. మహాపురిసస్స యక్ఖం ఓలోకేత్వా వివటమత్తే అగ్గిజాలం వియ లోహితధారం ఉగ్గిరమానం తస్స ముఖం దిస్వాపి కేసగ్గమత్తమ్పి దోమనస్సం నుప్పజ్జి, ''సుదిన్నం వత మే దాన''న్తి చిన్తయతో పనస్స సరీరే మహన్తం పీతిసోమనస్సం ఉదపాది. సో ''ఇమస్స మే నిస్సన్దేన అనాగతే ఇమినావ నీహారేన సరీరతో రస్మియో నిక్ఖమన్తూ''తి పత్థనం అకాసి. తస్స తం పత్థనం నిస్సాయ బుద్ధభూతస్స సరీరతో రస్మియో నిక్ఖమిత్వా ఏత్తకం ఠానం ఫరింసు.

అపరమ్పిస్స పుబ్బచరితం అత్థి. సో కిర బోధిసత్తకాలే ఏకస్స బుద్ధస్స చేతియం దిస్వా ''ఇమస్స బుద్ధస్స మయా జీవితం పరిచ్చజితుం వట్టతీ''తి దణ్డకదీపికావేఠననియామేన సకలసరీరం వేఠాపేత్వా రతనమత్తమకులం సతసహస్సగ్ఘనికం సువణ్ణపాతిం సప్పిస్స పూరాపేత్వా తత్థ సహస్సవట్టియో జాలాపేత్వా తం సీసేనాదాయ సకలసరీరం జాలాపేత్వా చేతియం పదక్ఖిణం కరోన్తో సకలరత్తిం వీతినామేసి. ఏవం యావ అరుణుగ్గమనా వాయమన్తస్సాపిస్స లోమకూపమత్తమ్పి ఉసుమం న గణ్హి, పదుమగబ్భం పవిట్ఠకాలో వియ అహోసి. ధమ్మో హి నామేస అత్తానం రక్ఖన్తం రక్ఖతి. తేనాహ భగవా –

> ''ధమ్మో హవే రక్ఖతి ధమ్మచారిం,
> ధమ్మో సుచిణ్ణో సుఖమావహాతి;
> ఏసానిసంసో ధమ్మే సుచిణ్ణే,
> న దుగ్గతిం గచ్ఛతి ధమ్మచారీ''తి. (థేరగా. ౩౦౩; జా. ౧.౧౦.౧౦౨; ౧.౧౫.౩౮౫);

ఇమస్సాపి కమ్మస్స నిస్సన్దేన తస్స భగవతో సరీరోభాసో దససహస్సిలోకధాతుం ఫరిత్వా అట్ఠాసి.

తదా అమ్హాకం బోధిసత్తో **సురుచి** నామ బ్రాహ్మణో హుత్వా ''సత్థారం నిమన్తేస్సామీ''తి ఉపసఙ్కమిత్వా మధురధమ్మకథం సుత్వా ''స్వే మయ్హం భిక్ఖం గణ్హథ భన్తే''తి ఆహ. బ్రాహ్మణ కిత్తకేహి తే భిక్ఖూహి అత్థోతి, కిత్తకా పన వో భన్తే పరివారా భిక్ఖూతి. తదా సత్థు పఠమసన్నిపాతోయేవ హోతి. తస్మా ''కోటిసతసహస్స''న్తి ఆహ. ''భన్తే, సబ్బేహిపి సద్ధిం మయ్హం భిక్ఖం గణ్హథా''తి ఆహ. సత్థా అధివాసేసి. బ్రాహ్మణో స్వాతనాయ నిమన్తేత్వా గేహం గచ్ఛన్తో చిన్తేసి ''అహం ఏత్తకానం భిక్ఖూనం యాగుభత్తవత్థాదీని దాతుం నో న సక్కోమి, నిసీదనట్ఠానం పన కథం భవిస్సతీ''తి. తస్స సా చిన్తా చతురాసీతియోజనసహస్సమత్థకే ఠితస్స దేవరఞ్ఞో పణ్డుకమ్బలసిలాసనస్స ఉణ్హభావం జనేసి. సక్కో ''కో ను ఖో మం ఇమస్మా ఠానా చావేతుకామో''తి దిబ్బచక్ఖునా ఓలోకేన్తో మహాపురిసం దిస్వా ''అయం సురుచి బ్రాహ్మణో బుద్ధప్పముఖం భిక్ఖుసఙ్ఘం నిమన్తేత్వా నిసీదనట్ఠానత్థాయ చిన్తేసి, మయాపి తత్థ గన్త్వా పుఞ్ఞకోట్ఠాసం గహేతుం వట్టతీ''తి వడ్ఢకివణ్ణం నిమ్మినిత్వా వాసిఫరసుహత్థో మహాపురిసస్స పురతో పాతురహోసి. ''అత్థి ను ఖో కస్సచి భతియా కత్తబ్బకిచ్చ''న్తి ఆహ. మహాపురిసో తం దిస్వా ''కిం కమ్మం కరిస్ససీ''తి ఆహ. మమ అజాననసిప్పం నామ నత్థి, గేహం వా మణ్డపం వా యో యం కారేతి, తస్స తం కాతుం జానామీతి. తేన హి మయ్హం కమ్మం అత్థీతి. కిం, అయ్యాతి? స్వాతనాయ మే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ నిమన్తితా, తేసం నిసీదనమణ్డపం కరిస్ససీతి. అహం నామ కరేయ్యం, సచే మే భతిం దాతుం సక్ఖిస్సథాతి. సక్ఖిస్సామి, తాతాతి. ''సాధు కరిస్సామీ''తి గన్త్వా ఏకం పదేసం ఓలోకేసి.

ద్వాదసతేరసయోజనప్పమాణో పదేసో కసిణమణ్డలం వియ సమతలో అహోసి. సో ''ఏత్తకే ఠానే సత్తరతనమయో మణ్డపో ఉట్ఠహతూ''తి చిన్తేత్వా ఓలోకేసి. తావదేవ పథవిం భిన్దిత్వా మణ్డపో ఉట్ఠహి. తస్స సువణ్ణమయేసు థమ్భేసు రజతమయా ఘటకా అహేసుం, రజతమయేసు థమ్భేసు సువణ్ణమయా, మణిత్థమ్భేసు పవాళమయా, పవాళత్థమ్భేసు మణిమయా, సత్తరతనమయేసు థమ్భేసు సత్తరతనమయావ ఘటకా అహేసుం. తతో ''మణ్డపస్స అన్తరన్తరేన కిఙ్కిణికజాలం ఓలమ్బతూ''తి ఓలోకేసి. సహ ఓలోకనేనేవ కిఙ్కిణికజాలం ఓలమ్బి, యస్స మన్దవాతేరితస్స పఞ్చఙ్గికస్సేవ

తూరియస్స మధురసద్దో నిగ్గచ్ఛతి. దిబ్బసఙ్గీతివత్తనకాలో వియ అహోసి. “అన్తరన్తరా గన్ధదామమాలాదామాని ఓలమ్బన్తూ”తి చిన్తేసి. తావదేవ దామాని ఓలమ్బింసు. “కోటిసతసహస్ససఙ్ఖ్యానం భిక్ఖూనం ఆసనాని చ ఆధారకాని చ పథవిం భిన్దిత్వా ఉట్ఠహన్తూ”తి చిన్తేసి. తావదేవ ఉట్ఠహింసు. “కోణే కోణే ఏకేకా ఉదకచాటియో ఉట్ఠహన్తూ”తి చిన్తేసి, తావదేవ ఉదకచాటియో ఉట్ఠహింసు ఏత్తకం మాపేత్వా బ్రాహ్మణస్స సన్తికం గన్త్వా “ఏహి అయ్య తవ మణ్డపం ఓలోకేత్వా మయ్హం భతిం దేహీ”తి ఆహ. మహాపురిసో గన్త్వా మణ్డపం ఓలోకేసి . ఓలోకేన్తస్సేవస్స సకలసరీరం పఞ్చవణ్ణాయ పీతియా నిరన్తరం ఫుటం అహోసి. అథస్స మణ్డపం ఓలోకేత్వా ఏతదహోసి “నాయం మణ్డపో మనుస్సభూతేన కతో, మయ్హం పన అజ్ఝాసయం మయ్హం గుణం ఆగమ్మ అద్ధా సక్కస్స భవనం ఉణ్హం అహోసి. తతో సక్కేన దేవరఞ్ఞా అయం మణ్డపో కారితో భవిస్సతీ”తి. “న ఖో పన మే యుత్తం ఏవరూపే మణ్డపే ఏకదివసంయేవ దానం దాతుం, సత్తాహం దస్సామీ”తి చిన్తేసి.

బాహిరకదానఞ్హి తత్తకమ్పి సమానం బోధిసత్తానం తుట్ఠిం కాతుం న సక్కోతి. అలఙ్కతసీసం పన ఛిన్దిత్వా అఞ్జితఅక్ఖీని ఉప్పాటేత్వా, హదయమంసం వా ఉప్పాటేత్వా దిన్నకాలే బోధిసత్తానం చాగం నిస్సాయ తుట్ఠి నామ హోతి. అమ్హాకమ్పి హి బోధిసత్తస్స సివిజాతకే దేవసికం పఞ్చసతసహస్సకహాపణాని విస్సజ్జేత్వా చతూసు నగరద్వారేసు, మజ్ఝే నగరే చ దానం దదన్తస్స తం దానం తుట్ఠిం ఉప్పాదేతుం నాసక్ఖి. యదా పనస్స బ్రాహ్మణవణ్ణేన ఆగన్త్వా సక్కో దేవరాజా అక్ఖీని యాచి, తదా తాని ఉప్పాటేత్వా దదమానస్సేవ హాసో ఉప్పజ్జి, కేసగ్గమత్తమ్పి చిత్తస్స అఞ్ఞథత్తం నాహోసి. ఏవం దానం నిస్సాయ బోధిసత్తానం తిత్తి నామ నత్థి. తస్మా సోపి మహాపురిసో “సత్తాహం మయా కోటిసతసహస్ససఙ్ఖ్యానం భిక్ఖూనం దానం దాతుం వట్టతీ”తి చిన్తేత్వా తస్మిం మణ్డపే బుద్ధప్పముఖం భిక్ఖుసఙ్ఘం నిసీదాపేత్వా సత్తాహం గవపానం నామ అదాసి. గవపానన్తి మహన్తే మహన్తే కోలమ్బే ఖీరస్స పూరేత్వా ఉద్ధనేసు ఆరోపేత్వా ఘనపాకపక్కే ఖీరే థోకే తణ్డులే పక్ఖిపిత్వా పక్కమధుసక్కరచుణ్ణసప్పీహి అభిసఙ్ఖతం భోజనం వుచ్చతి. మనుస్సాయేవ పన పరివిసితుం నాసక్ఖింసు, దేవాపి ఏకన్తరికా హుత్వా పరివిసింసు. ద్వాదసతేరసయోజనప్పమాణం ఠానమ్పి భిక్ఖూ గణ్హితుం నప్పహోతియేవ. తే పన భిక్ఖూ అత్తనో ఆనుభావేన నిసీదింసు. పరియోసానదివసే సబ్బభిక్ఖూనం పత్తాని ధోవాపేత్వా భేసజ్జత్థాయ సప్పినవనీతతేలమధుఫాణితానం పూరేత్వా తిచీవరేహి సద్ధిం అదాసి. సఙ్ఘనవకభిక్ఖునా లద్ధతిచీవరసాటకా సతసహస్సగ్ఘనికా అహేసుం. సత్థా అనుమోదనం కరోన్తో “అయం పురిసో ఏవరూపం మహాదానం అదాసి, కో ను ఖో భవిస్సతీ”తి ఉపధారేన్తో “అనాగతే కప్పసతసహస్సాధికానం ద్విన్నం అసఙ్ఖ్యేయ్యానం మత్థకే గోతమో నామ బుద్ధో భవిస్సతీ”తి దిస్వా మహాపురిసం ఆమన్తేత్వా “త్వం ఏత్తకం నామ కాలం అతిక్కమిత్వా గోతమో నామ బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

మహాపురిసో బ్యాకరణం సుత్వా “అహం కిర బుద్ధో భవిస్సామి, కో మే ఘరావాసేన అత్థో , పబ్బజిస్సామీ”తి చిన్తేత్వా తథారూపం సమ్పత్తిం ఖేళపిణ్డం వియ పహాయ సత్థు సన్తికే పబ్బజి. పబ్బజిత్వా చ బుద్ధవచనం ఉగ్గణ్హిత్వా అభిఞ్ఞా, సమాపత్తియో చ నిబ్బత్తేత్వా ఆయుపరియోసానే బ్రహ్మలోకే నిబ్బత్తి.

మఙ్గలస్స పన భగవతో ఉత్తరం నామ నగరం అహోసి. పితాపి ఉత్తరో నామ ఖత్తియో, మాతాపి ఉత్తరా నామ, సుదేవో చ ధమ్మసేనో చ ద్వే అగ్గసావకా, పాలితో నామ ఉపట్ఠాకో, సీవలీ చ అసోకా చ ద్వే అగ్గసావికా, నాగరుక్ఖో బోధి, అట్ఠాసీతిహత్థుబ్బేధం సరీరం అహోసి. నవుతివస్ససహస్సాని ఠత్వా పరినిబ్బుతే పన తస్మిం ఏకప్పహారేనేవ దసచక్కవాళసహస్సాని ఏకన్ధకారాని అహేసుం. సబ్బచక్కవాళేసు మనుస్సానం మహన్తం ఆరోదనపరిదేవనం అహోసి.

ఏవం దససహస్సిలోకధాతుం అన్ధకారం కత్వా పరినిబ్బుతస్స తస్స భగవతో అపరభాగే **సుమనో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా. పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం. దుతియే కఞ్చనపబ్బతమ్హి నవుతికోటిసహస్సాని, తతియే అసీతికోటిసహస్సాని. తదా మహాసత్తో **అతులో** నామ నాగరాజా అహోసి మహిద్ధికో మహానుభావో, సో “బుద్ధో ఉప్పన్నో”తి సుత్వా ఞాతిసఙ్ఘపరివుతో నాగభవనా నిక్ఖమిత్వా కోటిసతసహస్సభిక్ఖుపరివారస్స తస్స భగవతో దిబ్బతూరియేహి ఉపహారం కారాపేత్వా మహాదానం పవత్తేత్వా పచ్చేకం దుస్సయుగాని దత్వా సరణేసు పతిట్ఠాసి. సోపి నం సత్థా “అనాగతే బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో నగరం మేఖలం నామ అహోసి, సుదత్తో నామ రాజా పితా, సిరిమా నామ మాతా, సరణో చ భావితత్తో చ ద్వే అగ్గసావకా, ఉదేనో నామ ఉపట్ఠాకో, సోణా చ ఉపసోణా చ ద్వే అగ్గసావికా, నాగరుక్ఖోవ బోధి, నవుతిహత్థుబ్బేధం సరీరం, నవుతియేవ వస్ససహస్సాని ఆయుప్పమాణం అహోసీతి.

తస్స అపరభాగే **రేవతో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా అహేసుం, పఠమసన్నిపాతే గణనా నామ నత్థి, దుతియే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం, తథా తతియే. తదా బోధిసత్తో **అతిదేవో** నామ బ్రాహ్మణో హుత్వా సత్థు ధమ్మదేసనం సుత్వా సరణేసు పతిట్ఠాయ

సిరస్మిం అఞ్జలిం ఠపేత్వా తస్స సత్థునో కిలేసప్పహానే వణ్ణం వత్వా ఉత్తరాసఙ్గేన పూజమకాసి. సోపి నం “బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

తస్స పన భగవతో నగరం సుధఞ్ఞవతీ నామ అహోసి, పితా విపులో నామ ఖత్తియో, మాతాపి విపులా నామ, వరుణో చ బ్రహ్మదేవో చ ద్వే అగ్గసావకా, సమ్భవో నామ ఉపట్ఠాకో, భద్దా చ సుభద్దా చ ద్వే అగ్గసావికా, నాగరుక్ఖోవ బోధి, సరీరం అసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, ఆయు సట్ఠివస్ససహస్సానీతి.

తస్స అపరభాగే **సోభితో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే కోటిసతభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే నవుతికోటియో, తతియే అసీతికోటియో. తదా బోధిసత్తో **అజితో** నామ బ్రాహ్మణో హుత్వా సత్థు ధమ్మదేసనం సుత్వా సరణేసు పతిట్ఠాయ బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స మహాదానం అదాసి. సోపి నం “బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

తస్స పన భగవతో నగరం సుధమ్మం నామ అహోసి, పితా సుధమ్మో నామ రాజా, మాతాపి సుధమ్మా నామ, అసమో చ సునేత్తో చ ద్వే అగ్గసావకా, అనోమో నామ ఉపట్ఠాకో, నకులా చ సుజాతా చ ద్వే అగ్గసావికా, నాగరుక్ఖోవ బోధి, అట్ఠపణ్ణాసహత్థుబ్బేధం సరీరం అహోసి, నవుతి వస్ససహస్సాని ఆయుప్పమాణన్తి.

తస్స అపరభాగే ఏకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం అతిక్కమిత్వా ఏకస్మింయేవ కప్పే తయో బుద్ధా నిబ్బత్తింసు **అనోమదస్సీ, పదుమో, నారదోతి**. **అనోమదస్సిస్స** భగవతో తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమే అట్ఠ భిక్ఖుసతసహస్సాని అహేసుం, దుతియే సత్త, తతియే ఛ తదా బోధిసత్తో ఏకో **యక్ఖసేనాపతి** అహోసి మహిద్ధికో మహానుభావో అనేకకోటిసతసహస్సానం యక్ఖానం అధిపతి. సో “బుద్ధో ఉప్పన్నో”తి సుత్వా ఆగన్త్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స మహాదానం అదాసి. సత్థాపి నం “అనాగతే బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

అనోమదస్సిస్స పన భగవతో చన్దవతీ నామ నగరం అహోసి, యసవా నామ రాజా పితా, యసోధరా నామ మాతా, నిసభో చ అనోమో చ ద్వే అగ్గసావకా, వరుణో నామ ఉపట్ఠాకో , సున్దరీ చ సుమనా చ ద్వే అగ్గసావికా, అజ్జునరుక్ఖో బోధి, సరీరం అట్ఠపణ్ణాసహత్థుబ్బేధం అహోసి, వస్ససతసహస్సం ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే **పదుమో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే తీణిసతసహస్సాని, తతియే అగామకే అరఞ్ఞే మహావనసణ్డవాసీనం భిక్ఖూనం ద్వే సతసహస్సాని. తదా తథాగతే తస్మింయేవ వనసణ్డే వసన్తే బోధిసత్తో **సీహో** హుత్వా సత్థారం నిరోధసమాపత్తిసమాపన్నం దిస్వా పసన్నచిత్తో వన్దిత్వా పదక్ఖిణం కత్వా పీతిసోమనస్సజాతో తిక్ఖత్తుం సీహనాదం నదిత్వా సత్తాహం బుద్ధారమ్మణం పీతింఅవిజహిత్వా పీతిసుఖేనేవ గోచరాయ అపక్కమిత్వా జీవితపరిచ్చాగం కత్వా పయిరుపాసమానో అట్ఠాసి. సత్థా సత్తాహచ్చయేన నిరోధా వుట్ఠితో సీహం ఓలోకేత్వా “భిక్ఖుసఙ్ఘేపి చిత్తం పసాదేత్వా సఙ్ఘం వన్దిస్సతీ”తి “భిక్ఖుసఙ్ఘో ఆగచ్ఛతూ”తి చిన్తేసి. భిక్ఖూ తావదేవ ఆగమింసు. సీహో సఙ్ఘే చిత్తం పసాదేతి. సత్థా తస్స మానసం ఓలోకేత్వా “అనాగతే బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

పదుమస్స పన భగవతో చమ్పకం నగరం అహోసి అసమో నామ రాజా పితా, మాతా అసమా నామ, సాలో చ ఉపసాలో చ ద్వే అగ్గసావకా, వరుణో నామ ఉపట్ఠాకో, రామా చ సురామా చ ద్వే అగ్గసావికా, సోణరుక్ఖో నామ బోధి అట్ఠపణ్ణాసహత్థుబ్బేధం సరీరం అహోసి, ఆయు వస్ససతసహస్సన్తి.

తస్స అపరభాగే **నారదో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే నవుతికోటిసహస్సాని, తతియే అసీతికోటిసహస్సాని. తదా బోధిసత్తో **ఇసిపబ్బజ్జం** పబ్బజిత్వా పఞ్చసు అభిఞ్ఞాసు, అట్ఠసు చ సమాపత్తీసు చిణ్ణవసీ హుత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స మహాదానం దత్వా లోహితచన్దనేన పూజమకాసి, సోపి నం “అనాగతే బుద్ధో భవిస్ససీ”తి బ్యాకాసి.

తస్స పన భగవతో ధఞ్ఞవతీ నామ నగరం అహోసి, సుదేవో నామ ఖత్తియో పితా, అనోమా నామ మాతా, భద్దసాలో చ జితమిత్తో చ ద్వే అగ్గసావకా, వాసిట్ఠో నామ ఉపట్ఠాకో, ఉత్తరా చ ఫగ్గునీ చ ద్వే అగ్గసావికా, మహాసోణరుక్ఖో బోధి, సరీరం అట్ఠాసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, నవుతి వస్ససహస్సాని ఆయూతి.

నారదబుద్ధస్స పన అపరభాగే ఏకం అసఙ్ఖ్యేయ్యం అతిక్కమిత్వా ఇతో సతసహస్సకప్పమత్థకే ఏకస్మిం కప్పే ఏకోవ **పదుముత్తరో** నామ బుద్ధో ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే వేభారపబ్బతే నవుతికోటిసహస్సాని, తతియే

అసీతికోటిసహస్సాని. తదా బోధిసత్తో **జటిలో** నామ మహారట్ఠియో హుత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స సచీవరం దానం అదాసి. సోపి నం "అనాగతే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి. పదుముత్తరస్స పన భగవతో కాలే తిత్థియా నామ నాహేసుం సబ్బే దేవమనుస్సా బుద్ధమేవ సరణమకంసు.

తస్స నగరం హంసవతీ నామ అహోసి, పితా ఆనన్దో నామ ఖత్తియో, మాతా సుజాతా నామ, దేవలో చ సుజాతో చ ద్వే అగ్గసావకా సుమనో నామ ఉపట్ఠాకో, అమితా చ అసమా చ ద్వే అగ్గసావికా, సలలరుక్ఖో బోధి, సరీరం అట్ఠాసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, సరీరప్పభా సమన్తతో ద్వాదస యోజనాని గణ్హి వస్ససతసహస్సం ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే సత్తతికప్పసహస్సాని అతిక్కమిత్వా ఇతో తింసకప్పసహస్సమత్థకే **సుమేధో** చ **సుజాతో** చాతి ఏకస్మిం కప్పే ద్వే బుద్ధా నిబ్బత్తింసు. సుమేధస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే సుదస్సననగరే కోటిసతఖీణాసవా అహేసుం, దుతియే నవుతికోటియో, తతియే అసీతికోటియో. తదా బోధిసత్తో **ఉత్తరో** నామ బ్రాహ్మణమాణవో హుత్వా నిదహిత్వా ఠపితంయేవ అసీతికోటిధనం విస్సజ్జేత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స మహాదానం దత్వా ధమ్మం సుత్వా సరణేసు పతిట్ఠాయ నిక్ఖమిత్వా పబ్బజి. సోపి నం "అనాగతే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

సుమేధస్స భగవతో సుదస్సనం నామ నగరం అహోసి, సుదత్తో నామ రాజా పితా, మాతాపి సుదత్తా నామ, సరణో చ సబ్బకామో చ ద్వే అగ్గసావకా, సాగరో నామ ఉపట్ఠాకో, రామా చ సురామా చ ద్వే అగ్గసావికా, మహానీపరుక్ఖో బోధి, సరీరం అట్ఠాసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, ఆయు నవుతి వస్ససహస్సానీతి.

తస్స అపరభాగే **సుజాతో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే సట్ఠిభిక్ఖుసతసహస్సాని అహేసుం , దుతియే పఞ్ఞాసం, తతియే చత్తాలీసం. తదా బోధిసత్తో **చక్కవత్తిరాజా** హుత్వా "బుద్ధో ఉప్పన్నో"తి సుత్వా ఉపసఙ్కమిత్వా ధమ్మం సుత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స సద్ధిం సత్తహి రతనేహి చతుమహాదీపరజ్జం దత్వా సత్థు సన్తికే పబ్బజి. సకలరట్ఠవాసినో రట్ఠుప్పాదం గహేత్వా ఆరామికకిచ్చం సాధేన్తా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స నిచ్చం మహాదానం అదంసు. సోపి నం సత్థా బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో నగరం సుమఙ్గలం నామ అహోసి, ఉగ్గతో నామ రాజా పితా, పభావతీ నామ మాతా, సుదస్సనో చ సుదేవో చ ద్వే అగ్గసావకా, నారదో నామ ఉపట్ఠాకో, నాగా చ నాగసమాలా చ ద్వే అగ్గసావికా, మహావేళురుక్ఖో బోధి, సో కిర మన్దచ్ఛిద్దో ఘనక్ఖన్ధో ఉపరినిగ్గతాహి మహాసాఖాహి మోరపిఞ్ఛకలాపో వియ విరోచిత్థ. తస్స భగవతో సరీరం పణ్ణాసహత్థుబ్బేధం అహోసి, ఆయు నవుతివస్ససహస్సానీతి.

తస్స అపరభాగే ఇతో అట్ఠారసకప్పసతమత్థకే ఏకస్మిం కప్పే **పియదస్సీ, అత్థదస్సీ, ధమ్మదస్సీ**తి తయో బుద్ధా నిబ్బత్తింసు. **పియదస్సిస్సాపి** తయో సావకసన్నిపాతా. పఠమే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే నవుతికోటియో, తతియే అసీతికోటియో. తదా బోధిసత్తో **కస్సపో** నామ మాణవో తిణ్ణం వేదానం పారఙ్గతో హుత్వా సత్థు ధమ్మదేసనం సుత్వా కోటిసతసహస్సధనపరిచ్చాగేన సఙ్ఘారామం కారేత్వా సరణేసు చ సీలేసు చ పతిట్ఠాసి. అథ నం సత్థా "అట్ఠారసకప్పసతచ్చయేన బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో అనోమం నామ నగరం అహోసి, పితా సుదిన్నో నామ రాజా, మాతా చన్దా నామ, పాలితో చ సబ్బదస్సీ చ ద్వే అగ్గసావకా, సోభితో నామ ఉపట్ఠాకో, సుజాతా చ ధమ్మదిన్నా చ ద్వే అగ్గసావికా, పియఙ్గురుక్ఖో బోధి, సరీరం అసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, నవుతివస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే **అత్థదస్సీ** నామ భగవా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా. పఠమే అట్ఠనవుతిభిక్ఖుసతసహస్సాని అహేసుం, దుతియే అట్ఠాసీతిసహస్సాని, తథా తతియే. తదా బోధిసత్తో **సుసీమో** నామ మహిద్ధికో తాపసో హుత్వా దేవలోకతో మన్దారవపుప్ఫచ్ఛత్తం ఆహరిత్వా సత్థారం పూజేసి. సోపి నం సత్థా బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో సోభణం నామ నగరం అహోసి, సాగరో నామ రాజా పితా, సుదస్సనా నామ మాతా, సన్తో చ ఉపసన్తో చ ద్వే అగ్గసావకా, అభయో నామ ఉపట్ఠాకో, ధమ్మా చ సుధమ్మా చ ద్వే అగ్గసావికా, చమ్పకరుక్ఖో బోధి, సరీరం అసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, సరీరప్పభా సమన్తతో సబ్బకాలం యోజనమత్తం ఫరిత్వా అట్ఠాసి, ఆయు వస్ససతసహస్సన్తి.

తస్స అపరభాగే **ధమ్మదస్సీ** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా. పఠమసన్నిపాతే కోటిసతభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే నవుతికోటియో, తతియే అసీతికోటియో. తదా బోధిసత్తో **సక్కో దేవరాజా** హుత్వా దిబ్బగన్ధపుప్ఫేహి చ దిబ్బతూరియేహి చ పూజమకాసి. సోపి నం సత్థా బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో సరణం నామ నగరం అహోసి, పితా సరణో నామ రాజా, మాతా సునన్దా నామ, పదుమో చ ఫుస్సదేవో చ ద్వే అగ్గసావకా, సునేత్తో నామ ఉపట్ఠాకో, ఖేమా చ సబ్బనామా చ ద్వే అగ్గసావికా, రత్తఙ్కురరుక్ఖో బోధి, "కకుధరుక్ఖో"తిపి "బిమ్బిజాలో"తిపి వుచ్చతి సరీరం పనస్స అసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, వస్ససతసహస్సం ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే ఇతో చతునవుతికప్పమత్థకే ఏకస్మిం కప్పే ఏకోవ **సిద్ధత్థో** నామ బుద్ధో ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా. పఠమసన్నిపాతే కోటిసతసహస్సభిక్ఖూ అహేసుం, దుతియే నవుతికోటియో తతియే అసీతికోటియో. తదా బోధిసత్తో ఉగ్గతేజో అభిఞ్ఞాబలసమ్పన్నో **మఙ్గలో** నామ తాపసో హుత్వా మహాజమ్బుఫలం ఆహరిత్వా తథాగతస్స అదాసి. సత్థా తం ఫలం పరిభుఞ్జిత్వా "చతునవుతికప్పమత్థకే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బోధిసత్తం బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో నగరం వేభారం నామ అహోసి, పితా జయసేనో నామ రాజా, మాతా సుఫస్సా నామ, సమ్బలో చ సుమిత్తో చ ద్వే అగ్గసావకా, రేవతో నామ ఉపట్ఠాకో, సీవలా చ సురామా చ ద్వే అగ్గసావికా, కణికారరుక్ఖో బోధి, సరీరం సట్ఠిహత్థుబ్బేధం అహోసి, వస్ససతసహస్సం ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే ఇతో ద్వేనవుతికప్పమత్థకే **తిస్సో ఫుస్సో**తి ఏకస్మిం కప్పే ద్వే బుద్ధా నిబ్బత్తింసు. **తిస్సస్స** పన భగవతో తయో సావకసన్నిపాతా. పఠమసన్నిపాతే భిక్ఖూనం కోటిసతం అహోసి, దుతియే నవుతికోటియో, తతియే అసీతికోటియో. తదా బోధిసత్తో మహాభోగో మహాయసో **సుజాతో** నామ ఖత్తియో హుత్వా ఇసిపబ్బజ్జం పబ్బజిత్వా మహిద్ధికభావం పత్వా "బుద్ధో ఉప్పన్నో"తి సుత్వా దిబ్బమన్దారవపదుమపారిచ్ఛత్తకపుప్ఫాని ఆదాయ చతుపరిసమజ్ఝే గచ్ఛన్తం తథాగతం పూజేసి, ఆకాసే పుప్ఫవితానం హుత్వా అట్ఠాసి. సోపి నం సత్థా "ఇతో ద్వేనవుతికప్పమత్థకే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో ఖేమం నామ నగరం అహోసి, పితా జనసన్ధో నామ ఖత్తియో, మాతా పదుమా నామ, బ్రహ్మదేవో చ ఉదయో చ ద్వే అగ్గసావకా సమఙ్గో నామ ఉపట్ఠాకో, ఫుస్సా చ సుదత్తా చ ద్వే అగ్గసావికా అసనరుక్ఖో బోధి, సరీరం సట్ఠిహత్థుబ్బేధం అహోసి, వస్ససతసహస్సం ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే **ఫుస్సో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే సట్ఠి భిక్ఖుసతసహస్సాని అహేసుం, దుతియే పణ్ణాస, తతియే ద్వత్తింస. తదా బోధిసత్తో **విజితావీ** నామ ఖత్తియో హుత్వా మహారజ్జం పహాయ సత్థు సన్తికే పబ్బజిత్వా తీణి పిటకాని ఉగ్గహేత్వా మహాజనస్స ధమ్మకథం కథేసి. సీలపారమిఞ్చ పూరేసి. సోపి నం "బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో కాసి నామ నగరం అహోసి, జయసేనో నామ రాజా పితా, సిరిమా నామ మాతా, సురక్ఖితో చ ధమ్మసేనో చ ద్వే అగ్గసావకా, సభియో నామ ఉపట్ఠాకో, చాలా చ ఉపచాలా చ ద్వే అగ్గసావికా , ఆమలకరుక్ఖో బోధి, సరీరం అట్ఠపణ్ణాసహత్థుబ్బేధం అహోసి, నవుతి వస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే ఇతో ఏకనవుతికప్పే **విపస్సీ** నామ భగవా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా , పఠమసన్నిపాతే అట్ఠసట్ఠిభిక్ఖుసతసహస్సాని అహేసుం, దుతియే ఏకసతసహస్సం, తతియే అసీతిసహస్సాని. తదా బోధిసత్తో మహిద్ధికో మహానుభావో **అతులో** నామ నాగరాజా హుత్వా సత్తరతనఖచితం సోవణ్ణమయం మహాపీఠం భగవతో అదాసి. సోపి నం సత్థా "ఇతో ఏకనవుతికప్పే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో బన్ధుమతీ నామ నగరం అహోసి, బన్ధుమా నామ రాజా పితా. బన్ధుమతీ నామ మాతా, ఖణ్డో చ తిస్సో చ ద్వే అగ్గసావకా, అసోకో నామ ఉపట్ఠాకో, చన్దా చ చన్దమిత్తా చ ద్వే అగ్గసావికా పాటలిరుక్ఖో బోధి, సరీరం అసీతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, సరీరప్పభా సదా సత్త యోజనాని ఫరిత్వా అట్ఠాసి, అసీతివస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే ఇతో ఏకతింసకప్పే **సిఖీ, వేస్సభూ** చాతి ద్వే బుద్ధా అహేసుం. **సిఖిస్సాపి** భగవతో తయో సావకసన్నిపాతా, పఠమసన్నిపాతే భిక్ఖుసతసహస్సం అహోసి, దుతియే అసీతిసహస్సాని, తతియే సత్తతి. తదా బోధిసత్తో **అరిన్దమో** నామ రాజా హుత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స సచీవరం మహాదానం పవత్తేత్వా సత్తరతనపటిమణ్డితం హత్థిరతనం దత్వా హత్థిప్పమాణం కత్వా కప్పియభణ్డం అదాసి. సోపి నం "ఇతో ఏకతింసకప్పే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

తస్స పన భగవతో అరుణవతీ నామ నగరం అహోసి, అరుణవా నామ ఖత్తియో పితా, పభావతీ నామ మాతా, అభిభూ చ సమ్భవో చ ద్వే అగ్గసావకా ఖేమఙ్కరో నామ ఉపట్ఠాకో, సఖిలా చ పదుమా చ ద్వే అగ్గసావికా, పుణ్డరీకరుక్ఖో బోధి, సరీరం సత్తతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, సరీరప్పభా

యోజనత్తయం ఫరిత్వా అట్ఠాసి, సత్తతివస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే **వేస్సభూ** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి తయో సావకసన్నిపాతా పఠమసన్నిపాతే అసీతిభిక్ఖుసహస్సాని అహేసుం దుతియే సత్తతి, తతియే సట్ఠి. తదా బోధిసత్తో **సుదస్సనో** నామ రాజా హుత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స సచీవరం మహాదానం దత్వా సత్థు సన్తికే పబ్బజిత్వా ఆచారగుణసమ్పన్నో బుద్ధరతనే చిత్తీకారపీతిబహులో అహోసి. సోపి నం "ఇతో ఏకతింసే కప్పే బుద్ధో భవిస్ససీ"తి బ్యాకాసి.

తస్స పన భగవతో అనోమం నామ నగరం అహోసి, సుప్పతీతో నామ రాజా పితా, యసవతీ నామ మాతా, సోణో చ ఉత్తరో చ ద్వే అగ్గసావకా ఉపసన్తో నామ ఉపట్ఠాకో దామా చ సమాలా చ ద్వే అగ్గసావికా, సాలరుక్ఖో బోధి, సరీరం సట్ఠిహత్థుబ్బేధం అహోసి, సట్ఠివస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే ఇమస్మిం కప్పే చత్తారో బుద్ధా నిబ్బత్తా **కకుసన్ధో, కోణాగమనో, కస్సపో, అమ్హాకం భగవాతి. కకుసన్ధస్స** భగవతో ఏకో సావకసన్నిపాతో, తత్థ చత్తాలీసభిక్ఖుసహస్సాని అహేసుం. తదా బోధిసత్తో **ఖేమో** నామ రాజా హుత్వా బుద్ధప్పముఖస్స భిక్ఖుసఙ్ఘస్స సపత్తచీవరం మహాదానఞ్చ అఞ్జనాదిభేసజ్జాని చ దత్వా సత్థు ధమ్మదేసనం సుత్వా పబ్బజి. సోపి నం సత్థా బ్యాకాసి.

కకుసన్ధస్స పన భగవతో ఖేమం నామ నగరం అహోసి, అగ్గిదత్తో నామ బ్రాహ్మణో పితా, విసాఖా నామ బ్రాహ్మణీ మాతా, విధురో చ సఞ్జీవో చ ద్వే అగ్గసావకా, బుద్ధిజో నామ ఉపట్ఠాకో సామా చ చమ్పా చ ద్వే అగ్గసావికా మహాసిరీసరుక్ఖో బోధి సరీరం చత్తాలీసహత్థుబ్బేధం అహోసి, చత్తాలీసవస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే **కోణాగమనో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి ఏకో సావకసన్నిపాతో, తత్థ తింసభిక్ఖుసహస్సాని అహేసుం. తదా బోధిసత్తో **పబ్బతో** నామ రాజా హుత్వా అమచ్చగణపరివుతో సత్థు సన్తికం గన్త్వా ధమ్మదేసనం సుత్వా బుద్ధప్పముఖం భిక్ఖుసఙ్ఘం నిమన్తేత్వా మహాదానం పవత్తేత్వా పత్తుణ్ణచీనపటకోసేయ్యకమ్బలదుకులాని చేవ సువణ్ణపాదుకఞ్చ దత్వా సత్థు సన్తికే పబ్బజి. సోపి నం సత్థా బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో సోభవతీ నామ నగరం అహోసి, యఞ్ఞదత్తో నామ బ్రాహ్మణో పితా, ఉత్తరా నామ బ్రాహ్మణీ మాతా, భియ్యోసో చ ఉత్తరో చ ద్వే అగ్గసావకా, సోత్థిజో నామ ఉపట్ఠాకో, సముద్దా చ ఉత్తరా చ ద్వే అగ్గసావికా, ఉదుమ్బరరుక్ఖో బోధి, సరీరం తింసహత్థుబ్బేధం అహోసి, తింసవస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స అపరభాగే **కస్సపో** నామ సత్థా ఉదపాది. తస్సాపి ఏకోవ సావకసన్నిపాతో, తత్థ వీసతిభిక్ఖుసహస్సాని అహేసుం. తదా బోధిసత్తో **జోతిపాలో** నామ మాణవో తిణ్ణం వేదానం పారగూ భూమియఞ్చేవ అన్తలిక్ఖే చ పాకటో ఘటికారస్స కుమ్భకారస్స మిత్తో అహోసి, సో తేన సద్ధిం సత్థారం ఉపసఙ్కమిత్వా ధమ్మకథం సుత్వా పబ్బజిత్వా ఆరద్ధవీరియో తీణి పిటకాని ఉగ్గహేత్వా వత్తసమ్పత్తియా బుద్ధసాసనం సోభేసి. సోపి నం సత్థా బ్యాకాసి.

తస్స భగవతో జాతనగరం బారాణసీ నామ అహోసి. బ్రహ్మదత్తో నామ బ్రాహ్మణో పితా, ధనవతీ నామ బ్రాహ్మణీ మాతా, తిస్సో చ భారద్వాజో చ ద్వే అగ్గసావకా, సబ్బమిత్తో నామ ఉపట్ఠాకో అనుళా చ ఉరువేళా చ ద్వే అగ్గసావికా, నిగ్రోధరుక్ఖో బోధి సరీరం వీసతిహత్థుబ్బేధం అహోసి, వీసతివస్ససహస్సాని ఆయూతి.

తస్స పన భగవతో ఓరభాగే ఠపేత్వా ఇమం సమ్మాసమ్బుద్ధం అఞ్ఞో బుద్ధో నామ నత్థి. ఇతి **దీపఙ్కరాదీనం చతువీసతియా బుద్ధానం** సన్తికే లద్ధబ్యాకరణో పన బోధిసత్తో యేనేన –

"మనుస్సత్తం లిఙ్గసమ్పత్తి, హేతు సత్థారదస్సనం;
పబ్బజ్జా గుణసమ్పత్తి, అధికారో చ ఛన్దతా;
అట్ఠధమ్మసమోధానా, అభినీహారో సమిజ్ఝతీ"తి. (బు॰ వం॰ ౨.౫౯);

ఇమే అట్ఠ ధమ్మే సమోధానేత్వా దీపఙ్కరపాదమూలే కతాభినీహారేన "హన్ద బుద్ధకరే ధమ్మే విచినామి ఇతో చితో"తి ఉస్సాహం కత్వా "విచినన్తో తదాదక్ఖిం, పఠమం దానపారమి"న్తి దానపారమితాదయో బుద్ధకరా ధమ్మా దిట్ఠా, తే పూరేన్తో యావ వేస్సన్తరత్తభావా ఆగమి. ఆగచ్ఛన్తో చ యే తే కతాభినీహారానం బోధిసత్తానం ఆనిసంసా సంవణ్ణితా –

“ఏవం సబ్బఙ్గసమ్పన్నా, బోధియా నియతా నరా;
సంసరం దీఘమద్ధానం, కప్పకోటిసతేహిపి.

“అవీచిమ్హి నుప్పజ్జన్తి, తథా లోకన్తరేసు చ;
నిజ్ఝామతణ్హా ఖుప్పిపాసా, న హోన్తి కాలకఞ్జికా.

“న హోన్తి ఖుద్దకా పాణా, ఉప్పజ్జన్తాపి దుగ్గతిం;
జాయమానా మనుస్సేసు, జచ్చన్ధా న భవన్తి తే.

“సోతవేకల్లతా నత్థి, న భవన్తి మూగపక్ఖికా;
ఇత్థిభావం న గచ్ఛన్తి, ఉభతోబ్యఞ్జనపణ్డకా.

“న భవన్తి పరియాపన్నా, బోధియా నియతా నరా;
ముత్తా ఆనన్తరికేహి, సబ్బత్థ సుద్ధగోచరా.

“మిచ్ఛాదిట్ఠిం న సేవన్తి, కమ్మకిరియదస్సనా;
వసమానాపి సగ్గేసు, అసఞ్ఞం నుపపజ్జరే.

“సుద్ధావాసేసు దేవేసు, హేతు నామ న విజ్జతి;
నేక్ఖమ్మనిన్నా సప్పురిసా, విసంయుత్తా భవాభవే;
చరన్తి లోకత్థచరియాయో, పూరేన్తి సబ్బపారమీ”తి.

తే ఆనిసంసే అధిగన్త్వావ ఆగతో. పారమియో పూరేన్తస్స చ తస్స అకిత్తిబ్రాహ్మణకాలే సఙ్ఖబ్రాహ్మణకాలే ధనఞ్చయరాజకాలే మహాసుదస్సనరాజకాలే మహాగోవిన్దకాలే నిమిమహారాజకాలే చన్దకుమారకాలే విసయ్హసేట్ఠికాలే సివిరాజకాలే వేస్సన్తరరాజకాలేతి దానపారమితాయ పూరితత్తభావానం పరిమాణం నామ నత్థి. ఏకన్తేన పనస్స ససపణ్డితజాతకాలే –

“భిక్ఖాయ ఉపగతం దిస్వా, సకత్తానం పరిచ్చజిం;
దానేన మే సమో నత్థి, ఏసా మే దానపారమీ”తి. (చరియా॰ ౧.౧౪౩ తస్సుద్దాన –

ఏవం అత్తపరిచ్చాగం కరోన్తస్స **దానపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

తథా సీలవనాగరాజకాలే చమ్పేయ్యనాగరాజకాలే భూరిదత్తనాగరాజకాలే ఛద్దన్తనాగరాజకాలే జయద్దిసరాజపుత్తకాలే అలీనసత్తుకుమారకాలేతి సీలపారమితాయ పూరితత్తభావానం పరిమాణం నామ నత్థి. ఏకన్తేన పనస్స సఙ్ఖపాలజాతకాలే –

“సూలేహిపి విజ్ఝియన్తో, కోట్టియన్తోపి సత్తిహి;
భోజపుత్తే న కుప్పామి, ఏసా మే సీలపారమీ”తి. (చరియా॰ ౨.౯౧) –

ఏవం అత్తపరిచ్చాగం కరోన్తస్స **సీలపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

తథా సోమనస్సకుమారకాలే హత్థిపాలకుమారకాలే అయోఘరపణ్డితకాలేతి మహారజ్జం పహాయ నేక్ఖమ్మపారమితాయ పూరితత్తభావానం పరిమాణం నామ నత్థి. ఏకన్తేన పనస్స చూళసుతసోమజాతకాలే –

“మహారజ్జం హత్థగతం, ఖేళపిణ్డంవ ఛడ్డయిం;
చజతో న హోతి లగనం, ఏసా మే నేక్ఖమ్మపారమీ”తి. –

ఏవం నిస్సఙ్గతాయ రజ్జం ఛడ్డేత్వా నిక్ఖమన్తస్స **నేక్ఖమ్మపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

తథా విధురపణ్డితకాలే మహాగోవిన్దపణ్డితకాలే కుదాలపణ్డితకాలే అరకపణ్డితకాలే బోధిపరిబ్బాజకకాలే మహోసధపణ్డితకాలేతి పఞ్ఞాపారమితాయ పూరితత్తభావానం పరిమాణం నామ నత్థి. ఏకన్తేన పనస్స సత్తుభస్తజాతకే సేనకపణ్డితకాలే –

"పఞ్ఞాయ విచినన్తోహం, బ్రాహ్మణం మోచయిం దుఖా;
పఞ్ఞాయ మే సమో నత్థి, ఏసా మే పఞ్ఞాపారమీ"తి. –

అన్తోభస్తగతం సప్పం దస్సేన్తస్స **పఞ్ఞాపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

తథా వీరియపారమితాదీనమ్పి పూరితత్తభావానం పరిమాణం నామ నత్థి. ఏకన్తేన పనస్స మహాజనకజాతకే –

"అతీరదస్సీ జలమజ్ఝే, హతా సబ్బేవ మానుసా;
చిత్తస్స అఞ్ఞథా నత్థి, ఏసా మే వీరియపారమీ"తి. –

ఏవం మహాసముద్దం తరన్తస్స **వీరియపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

ఖన్తివాదీజాతకే –

"అచేతనంవ కోట్టేన్తే, తిణ్హేన ఫరసునా మమం;
కాసిరాజే న కుప్పామి, ఏసా మే ఖన్తిపారమీ"తి. –

ఏవం అచేతనభావేన వియ మహాదుక్ఖం అధివాసేన్తస్స **ఖన్తిపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

మహాసుతసోమజాతకే –

"సచ్చవాచం అనురక్ఖన్తో, చజిత్వా మమ జీవితం;
మోచేసిం ఏకసతం ఖత్తియే, ఏసా మే సచ్చపారమీ"తి. –

ఏవం జీవితం చవిత్వా సచ్చమనురక్ఖన్తస్స **సచ్చపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

మూగపక్ఖజాతకే –

"మాతా పితా న మే దేస్సా, నపి దేస్సం మహాయసం;
సబ్బఞ్ఞుతం పియం మయ్హం, తస్మా వతమధిట్ఠహి"న్తి. –

ఏవం జీవితం చజిత్వా వతం అధిట్ఠహన్తస్స **అధిట్ఠానపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

ఏకరాజజాతకే –

"న మం కోచి ఉత్తసతి, నపిహం భాయామి కస్సచి;
మేత్తాబలేనుపత్థద్ధో, రమామి పవనే తదా"తి. (చరియా॰ ౩.౧౧౩) –

ఏవం జీవితం అనపలోకేత్వా మేత్తాయన్తస్స **మేత్తాపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా.

లోమహంసజాతకే –

"సుసానే సేయ్యం కప్పేమి, ఛవట్ఠికం ఉపనిధాయహం;
గామణ్డలా ఉపాగన్త్వా, రూపం దస్సేన్తి నప్పక"న్తి. –

ఏవం గామదారకేసు నిట్ఠుభనాదీహి చేవ మాలాగన్ధూపహారాదీహి చ సుఖదుక్ఖం ఉప్పాదేన్తేసుపి ఉపేక్ఖనం అనతివత్తేన్తస్స **ఉపేక్ఖాపారమితా** పరమత్థపారమీ నామ జాతా. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో, విత్థారతో పనేస అత్థో చరియాపిటకతో గహేతబ్బో.

ఏవం పారమియో పూరేత్వా వేస్సన్తరత్తభావే ఠితో –

"అచేతనాయం పథవీ, అవిఞ్ఞాయ సుఖం దుఖం;

సాపి దానబలా మయ్హం, సత్తక్ఖత్తుం పకమ్పథా"తి. (చరియా॰ ౧.౧౨౪);

ఏవం మహాపథవీకమ్పనాని మహాపుఞ్ఞాని కత్వా ఆయుపరియోసానే తతో చుతో తుసితభవనే నిబ్బత్తి, తత్థ అఞ్ఞే దేవే దసహి ఠానేహి అధిగణ్హిత్వా "యావతాయుకం దిబ్బసమ్పత్తిం అనుభవన్తో మనుస్సగణనాయ ఇదాని సత్తహి దివసేహి ఆయుక్ఖయం పాపుణిస్సతీ"తి వత్థాని కిలిస్సన్తి, మాలా మిలాయన్తి, కచ్ఛేహి సేదా ముచ్చన్తి, కాయే వేవణ్ణియం ఓక్కమతి, దేవో దేవాసనే న సణ్ఠహతీతి ఇమేసు పఞ్చసు పుబ్బనిమిత్తేసు ఉప్పన్నేసు తాని దిస్వా "సుఞ్ఞా వత భో సగ్గా భవిస్సన్తీ"తి సంవేగజాతాహి దేవతాహి మహాసత్తస్స పూరితపారమిభావం ఞత్వా "ఇమస్మిం ఇదాని అఞ్ఞం దేవలోకం అనుపగన్త్వా మనుస్సలోకే ఉప్పజ్జిత్వా బుద్ధభావం పత్తే పుఞ్ఞాని కత్వా చుతా చుతా మనుస్సా దేవలోకం పరిపూరేస్సన్తీ"తి చిన్తేత్వా –

"యతోహం తుసితే కాయే, సన్తుసితో నామహం తదా;

దససహస్సీ సమాగన్త్వా, యాచన్తి పఞ్జలీ మమం.

"కాలో దేవ మహావీర, ఉప్పజ్జ మాతుకుచ్ఛియం;

సదేవకం తారయన్తో, బుజ్ఝస్సు అమతం పద"న్తి. (బు॰ వం॰ ౧.౬౬-౬౭);

ఏవం బుద్ధభావత్థాయ ఆయాచితో కాలం, దీపం, దేసం, కులం, జనేత్తియా ఆయుప్పమాణన్తి ఇమాని **పఞ్చ మహావిలోకనాని** విలోకేత్వా కతసన్నిట్ఠానో తతో చుతో సక్యరాజకులే పటిసన్ధిం గహేత్వా తత్థ మహాసమ్పత్తియా పరిహరియమానో అనుక్కమేన భద్రయోబ్బనం అనుపాపుణి. ఇమస్మిం అన్తరే "సతో సమ్పజానో ఆనన్ద బోధిసత్తో తుసితా కాయా చవిత్వా మాతుకుచ్ఛిం ఓక్కమీ"తిఆదీనం (మ॰ ని॰ ౩.౨౦౦) సుత్తపదానఞ్చేవ తేసం అట్ఠకథాయ చ వసేన విత్థారో వేదితబ్బో.

సో తిణ్ణం ఉతూనం అనుచ్ఛవికేసు తీసు పాసాదేసు దేవలోకసిరిం వియ రజ్జసిరిం అనుభవమానో ఉయ్యానకీళాయ గమనసమయే అనుక్కమేన జిణ్ణబ్యాధిమతసఙ్ఖాతే తయో దేవదూతే దిస్వా సఞ్జాతసంవేగో నివత్తిత్వా చతుత్థవారే పబ్బజితం దిస్వా 'సాధు పబ్బజ్జా'తి పబ్బజ్జాయ రుచిం ఉప్పాదేత్వా ఉయ్యానం గన్త్వా తత్థ దివసభాగం ఖేపేత్వా మఙ్గలపోక్ఖరణీతీరే నిసిన్నో కప్పకవేసం గహేత్వా ఆగతేన విస్సకమ్మేన దేవపుత్తేన అలఙ్కతపటియత్తో రాహులభద్దస్స జాతసాసనం సుత్వా పుత్తసినేహస్స బలవభావం ఞత్వా 'యావ ఇదం బన్ధనం న వడ్ఢతి తావదేవ నం ఛిన్దిస్సామీ'తి చిన్తేత్వా సాయం నగరం పవిసన్తో –

"నిబ్బుతా నూన సా మాతా, నిబ్బుతో నూన సో పితా;

నిబ్బుతా నూన సా నారీ, యస్సాయం ఈదిసో పతీ"తి. (బు॰ వం॰ అట్ఠ॰ ౨౭ అవిదూరేనిదానకథా; ధ॰ ప॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౦ సారిపుత్తత్థేరవత్థు; అప॰ అట్ఠ॰ ౧.అవిదూరేనిదానకథా; జా॰ అట్ఠ॰ ౧.అవిదూరేనిదానకథా);

కిసాగోతమియా నామ పితుచ్ఛాధీతాయ భాసితం ఇమం గాథం సుత్వా, 'అహం ఇమాయ నిబ్బుతపదం సావితో'తి గీవతో సతసహస్సగ్ఘనికం ముత్తాహారం ముఞ్చిత్వా, తస్సా పేసేత్వా, అత్తనో భవనం పవిసిత్వా, సిరిసయనే నిసిన్నో నిద్దావసేన నాటకానం విప్పకారం దిస్వా, నిబ్బిన్నహదయో ఛన్నం ఉట్ఠాపేత్వా, కణ్డకం ఆహరాపేత్వా, కణ్డకం ఆరుయ్హ, ఛన్నసహాయోవ దససహస్సిలోకధాతుదేవతాహి కతపరివారో మహాభినిక్ఖమనం నిక్ఖమిత్వా, తేనేవ రత్తావసేసేన తీణి మహారజ్జాని అతిక్కమ్మ అనోమానదీతీరే పబ్బజిత్వా, అనుక్కమేన రాజగహం గన్త్వా, తత్థ పిణ్డాయ చరిత్వా, పణ్డవపబ్బతపబ్భారే నిసిన్నో మగధరాజేన రజ్జేన నిమన్తియమానో తం పటిక్ఖిపిత్వా, సబ్బఞ్ఞుతం పత్వా తస్స విజితం ఆగమనత్థాయ తేన గహితపటిఞ్ఞో , ఆళారఞ్చ ఉదకఞ్చ ఉపసఙ్కమిత్వా, తేసం సన్తికే అధిగతవిసేసేన అపరితుట్ఠో ఛబ్బస్సాని మహాపధానం పదహిత్వా, విసాఖాపుణ్ణమదివసే పాతోవ సేనానిగమే సుజాతాయ దిన్నం పాయాసం పరిభుఞ్జిత్వా, నేరఞ్జరాయ నదియా సువణ్ణపాతిం పవాహేత్వా, నేరఞ్జరాయ

తీరే మహావనసణ్డే నానాసమాపత్తీహి దివసభాగం వీతినామేత్వా, సాయన్హసమయే సోత్థియేన దిన్నం అట్ఠతిణముట్ఠిం గహేత్వా, కాళేన నాగరాజేన అభిత్థుతగుణో బోధిమణ్డం ఆరుయ్హ తిణాని సన్థరిత్వా, 'న తావిమం పల్లఙ్కం భిన్దిస్సామి యావ మే న అనుపాదాయ ఆసవేహి చిత్తం విముచ్చిస్సతీ'తి పటిఞ్ఞం కత్వా, పాచీనదిసాభిముఖో నిసీదిత్వా, సూరియే అనత్థఙ్గమితేయేవ మారబలం విధమిత్వా, పఠమయామే పుబ్బేనివాసఞాణం, మజ్ఝిమయామే చుతూపపాతఞాణం పత్వా, పచ్ఛిమయామావసానే దసబలచతువేసారజ్జాదిసబ్బబుద్ధగుణపటిమణ్డితం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం పటివిజ్ఝన్తోయేవ ఇమం అభిధమ్మనయసముద్దం అధిగఞ్ఛి. ఏవమస్స **అధిగమనిదానం** వేదితబ్బం.

ఏవం అధిగతాభిధమ్మో ఏకపల్లఙ్కేన నిసిన్నసత్తాహం అనిమిససత్తాహం చఙ్కమనసత్తాహఞ్చ అతిక్కమిత్వా, చతుత్థే సత్తాహే సయమ్భుఞాణాధిగమేన అధిగతం అభిధమ్మం విచినిత్వా అపరానిపి అజపాలముచలిన్దరాజాయతనేసు తీణి సత్తాహాని వీతినామేత్వా, అట్ఠమే సత్తాహే అజపాలనిగ్రోధరుక్ఖమూలే నిసిన్నో ధమ్మగమ్భీరతాపచ్చవేక్ఖణేన అప్పోస్సుక్కతం ఆపజ్జమానో దససహస్సిమహాబ్రహ్మపరివారేన సహమ్పతిబ్రహ్మునా ఆయాచితధమ్మదేసనో బుద్ధచక్ఖునా లోకం ఓలోకేత్వా, బ్రహ్మునో అజ్ఝేసనం ఆదాయ "కస్స ను ఖో అహం పఠమం ధమ్మం దేసేయ్య"న్తి ఓలోకేన్తో ఆళారుదకానం కాలఙ్కతభావం ఞత్వా, పఞ్చవగ్గియానం భిక్ఖూనం బహూపకారతం అనుస్సరిత్వా, ఉట్ఠాయాసనా కాసిపురం గచ్ఛన్తో అన్తరామగ్గే ఉపకేన సద్ధిం మన్తేత్వా, ఆసాళ్హీపుణ్ణమదివసే ఇసిపతనే మిగదాయే పఞ్చవగ్గియానం భిక్ఖూనం వసనట్ఠానం పత్వా,తే అననుచ్ఛవికేన సముదాచారేన సముదాచరన్తే సఞ్ఞాపేత్వా, ధమ్మచక్కం పవత్తేన్తో అఞ్ఞాసికోణ్డఞ్ఞత్థేరప్పముఖా అట్ఠారస బ్రహ్మకోటియో అమతపానం పాయేసి. ఏవం యావ ధమ్మచక్కప్పవత్తనా **దేసనానిదానం** వేదితబ్బం. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారో పన సాట్ఠకథానం **అరియపరియేసన**(మ॰ ని॰ ౧.౨౭౪) **పబ్బజ్జసుత్తాదీనం** (సు॰ ని॰ ౪౦౭ ఆదయో) వసేన వేదితబ్బో.

ఏవం అధిగమనిదానదేసనానిదానసమ్పన్నస్స పనస్స అభిధమ్మస్స అపరానిపి దూరేనిదానం, అవిదూరేనిదానం, సన్తికేనిదానన్తి తీణి నిదానాని. తత్థ దీపఙ్కరపాదమూలతో పట్ఠాయ యావ తుసితపురా **దూరేనిదానం** వేదితబ్బం. తుసితపురతో పట్ఠాయ యావ బోధిమణ్డా **అవిదూరేనిదానం**. 'ఏకం సమయం భగవా దేవేసు విహరతి తావతింసేసు పారిచ్ఛత్తకమూలే పణ్డుకమ్బలసిలాయం, తత్థ ఖో భగవా దేవానం తావతింసానం అభిధమ్మకథం కథేసీ'తి ఇదమస్స **సన్తికేనిదానం**. అయం తావ నిదానకథా.

నిదానకథా నిట్ఠితా.

౧. చిత్తుప్పాదకణ్డో

తికమాతికాపదవణ్ణనా

ఇదాని

ఇతి మే భాసమానస్స, అభిధమ్మకథం ఇమం;
అవిక్ఖిత్తా నిసామేథ, దుల్లభా హి అయం కథాతి.

ఏవం పటిఞ్ఞాతాయ అభిధమ్మకథాయ కథనోకాసో సమ్పత్తో. తత్థ యస్మా అభిధమ్మో నామ ధమ్మసఙ్గణీఆదీని సత్తప్పకరణాని; ధమ్మసఙ్గణీపి చిత్తుప్పాదకణ్డాదీనం వసేన చత్తారి కణ్డాని; చిత్తుప్పాదకణ్డమ్పి మాతికాపదభాజనీయవసేన దువిధం; తత్థ మాతికా ఆది; సాపి తికమాతికా దుకమాతికాతి దువిధా; తత్థ తికమాతికా ఆది; తికమాతికాయపి కుసలత్తికం కుసలత్తికేపి కుసలా ధమ్మాతి ఇదం పదం; తస్మా –

ఇతో పట్ఠాయ గమ్భీరం, అభిధమ్మకథం ఇమం;
వుచ్చమానం నిసామేథ, ఏకగ్గా సాధు సాధవోతి.

౧. "కుసలా ధమ్మా, అకుసలా ధమ్మా, అబ్యాకతా ధమ్మా"తి అయం తావ ఆదిపదేన లద్ధనామో కుసలత్తికో నామ. "సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా, దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా, అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా ధమ్మా"తి అయం సబ్బపదేహి లద్ధనామో వేదనాత్తికో నామ. ఏవం ఆదిపదవసేన వా సబ్బపదవసేన వా సబ్బేసమ్పి తికదుకానం నామం వేదితబ్బం . సబ్బేవ చేతే పఞ్చదసహి పరిచ్ఛేదేహి వవత్థితా. తికానఞ్హి ఏకో పరిచ్ఛేదో, దుకానం చతుద్దస. "హేతూ ధమ్మా, నహేతూ ధమ్మా"తిఆదయో హి ఛ దుకా గన్థతో చ అత్థతో చ అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధేన కణ్ణికా వియ ఘటా వియ హుత్వా ఠితత్తా 'హేతుగోచ్ఛకో'తి వుచ్చతి. తతో అపరే "సప్పచ్చయా ధమ్మా అప్పచ్చయా ధమ్మా"తిఆదయో సత్త దుకా, అఞ్ఞమఞ్ఞం అసమ్బన్ధా, కేవలం దుకసామఞ్ఞతో ఉచ్చినిత్వా ఉచ్చినిత్వా విసుం విసుం గోచ్ఛకన్తరే ఠపితత్తా అఞ్ఞేహి చ మహన్తరదుకేహి చూళకత్తా 'చూళన్తరదుకా'తి వేదితబ్బా. తతో పరం ఆసవదుకాదీనం ఛన్నం వసేన 'ఆసవగోచ్ఛకో' ; తథా సంయోజనదుకాదీనం వసేన 'సంయోజనగోచ్ఛకో'; తథా గన్థఓఘయోగనీవరణదుకాదీనం వసేన 'గన్థఓఘయోగనీవరణగోచ్ఛకా'; పరామాసదుకాదీనం పఞ్చన్నం వసేన 'పరామాసగోచ్ఛకో'తి. సబ్బేపి సత్త గోచ్ఛకా వేదితబ్బా. తతో పరం "సారమ్మణా ధమ్మా"తిఆదయో చతుద్దస దుకా 'మహన్తరదుకా' నామ. తతో ఉపాదానదుకాదయో ఛ దుకా 'ఉపాదానగోచ్ఛకో' నామ. తతో కిలేసదుకాదయో అట్ఠ దుకా 'కిలేసగోచ్ఛకో' నామ. తతో పరం దస్సనేనపహాతబ్బదుకాదయో అట్ఠారస దుకా అభిధమ్మమాతికాయ పరియోసానే ఠపితత్తా 'పిట్ఠిదుకా' నామ. "విజ్జాభాగినో ధమ్మా అవిజ్జాభాగినో ధమ్మా"తిఆదయో పన ద్వాచత్తాలీస దుకా 'సుత్తన్తికదుకా' నామ. ఏవం సబ్బేపేతే పఞ్చదసహి పరిచ్ఛేదేహి వవత్థితాతి వేదితబ్బా.

ఏవం వవత్థితా పనేతే సప్పదేసనిప్పదేసవసేన ద్వే కోట్ఠాసా హోన్తి. తేసు హి నవ తికా ఏకసత్తతి చ దుకా సప్పదేసానం రూపారూపధమ్మానం పరిగ్గహితత్తా సప్పదేసా నామ. అవసేసా తేరస తికా ఏకసత్తతి చ దుకా నిప్పదేసా నామ. తత్థ తికేసు తావ వేదనాత్తికో వితక్కత్తికో పీతిత్తికో ఉప్పన్నత్తికో అతీతత్తికో చత్తారో ఆరమ్మణత్తికాతి ఇమే నవ తికా సప్పదేసా నామ. దుకేసు హేతుగోచ్ఛకాదీనం ఉపాదానగోచ్ఛకపరియోసానానం నవన్నం గోచ్ఛకానం పరియోసానే తయో

తయో దుకా, కిలేసగోచ్ఛకపరియోసానే చత్తారో దుకా, “చిత్తసమ్పయుత్తా ధమ్మా, చిత్తవిప్పయుత్తా ధమ్మా”“చిత్తసంసట్ఠా ధమ్మా, చిత్తవిసంసట్ఠా ధమ్మా”తి ద్వే మహన్తరదుకా, సుత్తన్తికదుకేసు అధివచనదుకం నిరుత్తిదుకం పఞ్ఞత్తిదుకం నామరూపదుకన్తి ఇమే చత్తారో దుకే ఠపేత్వా అవసేసా అట్ఠతింస దుకా చాతి ఏతే సప్పదేసా నామ. వుత్తావసేసా తికదుకా సబ్బేపి నిప్పదేసాతి వేదితబ్బా.

ఇదాని **కుసలా ధమ్మా**తిఆదీనం మాతికాపదానం అయమనుపుబ్బపదవణ్ణనా – **‘కుసల’**-సద్దో తావ ఆరోగ్యఅనవజ్జఛేకసుఖవిపాకేసు దిస్సతి. అయఞ్హి “కచ్చి ను భోతో కుసలం, కచ్చి భోతో అనామయ”న్తిఆదీసు (జా. ౧.౧౫.౧౪౬; ౨.౨౦.౧౨౯) ఆరోగ్యే దిస్సతి. “కతమో పన, భన్తే, కాయసమాచారో కుసలో? యో ఖో, మహారాజ, కాయసమాచారో అనవజ్జో”తి (మ. ని. ౨.౩౬౧) చ, “అపరం పన, భన్తే, ఏతదానుత్తరియం యథా భగవా ధమ్మం దేసేతి కుసలేసు ధమ్మేసూ”తి (దీ. ని. ౩.౧౪౫) చ ఏవమాదీసు అనవజ్జే. “కుసలో త్వం రథస్స అఙ్గపచ్చఙ్గానం” (మ. ని. ౨.౮౭), “కుసలా నచ్చగీతస్స సిక్ఖితా చాతురిత్థియో”తిఆదీసు (జా. ౨.౨౨.౯౪) ఛేకే. “కుసలానం, భిక్ఖవే, ధమ్మానం సమాదానహేతు” (దీ. ని. ౩.౮౦), “కుసలస్స కమ్మస్స కతత్తా ఉపచితత్తా”తిఆదీసు (ధ. స. ౪౩౧) సుఖవిపాకే. స్వాయమిధ ఆరోగ్యేపి అనవజ్జేపి సుఖవిపాకేపి వత్తతి.

ధమ్మసద్దో పనాయం పరియత్తిహేతుగుణనిస్సత్తనిజ్జీవతాదీసు దిస్సతి. అయఞ్హి “ధమ్మం పరియాపుణాతి సుత్తం గేయ్య”న్తిఆదీసు (అ. ని. ౪.౧౦౨) పరియత్తియం దిస్సతి. “హేతుమ్హి ఞాణం ధమ్మపటిసమ్భిదా”తిఆదీసు (విభ. ౭౨౦) హేతుమ్హి.

“న హి ధమ్మో అధమ్మో చ, ఉభో సమవిపాకినో;

అధమ్మో నిరయం నేతి, ధమ్మో పాపేతి సుగ్గతి”న్తి. (థేరగా. ౩౦౪; జా. ౧.౧౫.౩౮౬) –

ఆదీసు గుణే. “తస్మిం ఖో పన సమయే ధమ్మా హోన్తి” (ధ. స. ౧౨౧), “ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సీ విహరతీ”తిఆదీసు (దీ. ని. ౨.౩౭౩) నిస్సత్తనిజ్జీవతాయం. స్వాయమిధాపి నిస్సత్తనిజ్జీవతాయమేవ వట్టతి.

వచనత్థో పనేత్థ – కుచ్ఛితే పాపకే ధమ్మే సలయన్తి చలయన్తి కమ్పేన్తి విద్ధంసేన్తీతి కుసలా. కుచ్ఛితేన వా ఆకారేన సయన్తీతి కుసా. తే అకుసలసఙ్ఖాతే కుసే లునన్తి ఛిన్దన్తీతి కుసలా. కుచ్ఛితానం వా సానతో తనుకరణతో ఓసానకరణతో ఞాణం కుసం నామ. తేన కుసేన లాతబ్బాతి కుసలా; గహేతబ్బా పవత్తేతబ్బాతి అత్థో. యథా వా కుసా ఉభయభాగగతం హత్థప్పదేసం లునన్తి, ఏవమిమేపి ఉప్పన్నానుప్పన్నభావేన ఉభయభాగగతం కిలేసపక్ఖం లునన్తి. తస్మా కుసా వియ లునన్తీతిపి **కుసలా**. అత్తనో పన సభావం ధారేన్తీతి **ధమ్మా**. ధారియన్తి వా పచ్చయేహి, ధారీయన్తి వా యథాసభావతోతి ధమ్మా. న కుసలా **అకుసలా**. మిత్తపటిపక్ఖా అమిత్తా వియ, లోభాదిపటిపక్ఖా అలోభాదయో వియ చ, కుసలపటిపక్ఖాతి అత్థో. న బ్యాకతాతి **అబ్యాకతా,** కుసలాకుసలభావేన అకథితాతి అత్థో. తేసు పన అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణా కుసలా, సావజ్జదుక్ఖవిపాకలక్ఖణా అకుసలా, అవిపాకలక్ఖణా అబ్యాకతా.

కిం పనేతాని ‘కుసలా’తి వా ‘ధమ్మా’తి వాతిఆదీని ఏకత్థాని ఉదాహు నానత్థానీతి? కిఞ్చేత్థ? యది తావ ఏకత్థాని ‘కుసలా ధమ్మా’తి ఇదం ‘కుసలాకుసలా’తివుత్తసదిసం హోతి. అథ నానత్థాని తికదుకానం ఛక్కచతుక్కభావో ఆపజ్జతి పదానఞ్చ అసమ్బన్ధో.

యథా హి ‘కుసలా’ ‘రూపం’‘చక్ఖుమా’తి వుత్తే అత్థవసేన అఞ్ఞమఞ్ఞం అనోలోకేన్తానం పదానం న కోచి సమ్బన్ధో, ఏవమిధాపి పదానం అసమ్బన్ధో ఆపజ్జతి. పుబ్బాపరసమ్బన్ధరహితాని చ పదాని నిప్పయోజనాని నామ హోన్తి. యాపి చేసా పరతో ‘కతమే ధమ్మా కుసలా’తి పుచ్ఛా, తాయపి సద్ధిం విరోధో ఆపజ్జతి. నేవ హి ధమ్మా కుసలా; అథ చ పనిదం వుచ్చతి – కతమే ధమ్మా ‘కుసలా’తి. అపరో నయో – యది ఏతాని ఏకత్థాని, తిణ్ణం ‘ధమ్మానం’ ఏకత్తా కుసలాదీనమ్పి ఏకత్తం ఆపజ్జతి. కుసలాదిపరానఞ్హి తిణ్ణమ్పి ‘ధమ్మానం’ ధమ్మభావేన ఏకత్తం. తస్మా ధమ్మత్తయేన సద్ధిం అత్థతో నిన్నానత్థానం కుసలాదీనమ్పి ఏకత్తం ఆపజ్జతి. ‘యదేవ కుసలం, తం అకుసలం, తం అబ్యాకత’న్తి. ‘అథాపి తిణ్ణం ధమ్మానం ఏకత్తం న సమ్పటిచ్ఛథ, అఞ్ఞోవ కుసలపరో ధమ్మో, అఞ్ఞో అకుసలపరో ధమ్మో, అఞ్ఞో అబ్యాకతపరో ధమ్మోతి వదథ, ఏవం సన్తే ధమ్మో నామ భావో, భావతో చ అఞ్ఞో అభావోతి కుసలపరా భావసఙ్ఖాతా ధమ్మా అఞ్ఞో అకుసలపరో ధమ్మో అభావో సియా, తథా అబ్యాకతపరో. తేహి చ అఞ్ఞో కుసలపరోపి. ఏవం అభావత్తం ఆపన్నేహి ధమ్మేహి అనఞ్ఞే కుసలాదయోపి అభావాయేవ సియు’న్తి.

సబ్బమేతం అకారణం. కస్మా? యథానుమతివోహారసిద్ధితోతి. వోహారో హి యథా యథా అత్థేసు అనుమతో సమ్పటిచ్ఛితో తథా తథేవ సిద్ధో. న చాయం “కుసలా ధమ్మా”తిఆదీసు కుసలపుబ్బో ధమ్మాభిలాపో ధమ్మపరో చ కుసలాభిలాపో, యథా ‘కుసలా కుసలా’తి ఏవం, అత్తనో అత్థవిసేసాభావేన పణ్డితేహి సమ్పటిచ్ఛితో; న చ ‘కుసలా’ ‘రూపం’చక్ఖుమాసద్దా వియ అఞ్ఞమఞ్ఞం అనోలోకితత్థభావేన. ‘కుసల’-సద్దో పనేత్థ అనవజ్జసుఖవిపాకసఙ్ఖాతస్స అత్థస్స జోతకభావేన సమ్పటిచ్ఛితో, ‘అకుసల’-సద్దో సావజ్జదుక్ఖవిపాకత్థజోతకత్తేన, ‘అబ్యాకత’-సద్దో అవిపాకత్థజోతకత్తేన, ‘ధమ్మ’-సద్దో సభావధారణాదిఅత్థజోతకత్తేన. సో ఏతేసం అఞ్ఞతరానన్తరే వుచ్చమానో అత్తనో అత్థసామఞ్ఞం దీపేతి. సబ్బేవ హి ఏతే సభావధారణాదినా లక్ఖణేన ధమ్మా. కుసలాదిసద్దా చాపి ధమ్మసద్దస్స పురతో వుచ్చమానా అత్తనో అత్తనో అత్థవిసేసం తస్స దీపేన్తి. ధమ్మో హి కుసలో వా హోతి అకుసలో వా అబ్యాకతో వా. ఏవమేతే విసుం విసుం వుచ్చమానా అత్తనో అత్తనో అత్థమత్తదీపకత్తేన సమ్పటిచ్ఛితా. ధమ్మసద్దేన సహ వుచ్చమానా అత్తనో అత్తనో అత్థసామఞ్ఞం అత్థవిసేసం వా దీపకత్తేన లోకే పణ్డితేహి సమ్పటిచ్ఛితా. తస్మా యదేతమేత్థ ఏకత్థనానాత్థతం వికప్పేత్వా దోసారోపనకారణం వుత్తం సబ్బమేతం అకారణం. అయం తావ కుసలత్తికస్స అనుపుబ్బపదవణ్ణనా. ఇమినావ నయేన సేసతికదుకానమ్పి నయో వేదితబ్బో. ఇతో పరం పన విసేసమత్తమేవ వక్ఖామ.

౨. సుఖాయ వేదనాయాతిఆదీసు ‘సుఖ’-సద్దో తావ సుఖవేదనాసుఖమూలసుఖారమ్మణసుఖహేతుసుఖపచ్చయట్ఠానఅబ్యాబజ్ఝనిబ్బానాదీసు దిస్సతి. అయఞ్హి “సుఖస్స చ పహానా”తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౧.౨౩౨) సుఖవేదనాయం దిస్సతి. “సుఖో బుద్ధానం ఉప్పాదో” (ధ॰ ప॰ ౧౯౪), “సుఖా విరాగతా లోకే”తిఆదీసు (ఉదా॰ ౧౧; మహావ॰ ౫) సుఖమూలే “యస్మా చ ఖో, మహాలి, రూపం సుఖం సుఖానుపతితం సుఖావక్కన్త”న్తిఆదీసు (సం॰ ని॰ ౩.౬౦) సుఖారమ్మణే. “సుఖస్సేతం, భిక్ఖవే, అధివచనం యదిదం పుఞ్ఞానీ”తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౭.౬౨) సుఖహేతుమ్హి. “యావఞ్చిదం, భిక్ఖవే, న సుకరం అక్ఖానేన పాపుణితుం యావ సుఖా సగ్గా” (మ॰ ని॰ ౩.౨౫౫),

“న తే సుఖం పజానన్తి యే న పస్సన్తి నన్దన”న్తిఆదీసు (సం. ని. ౧.౧౧) సుఖపచ్చయట్ఠానే. “దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారా ఏతే ధమ్మా”తిఆదీసు (మ. ని. ౧.౮౨) అబ్యాబజ్ఝే. “నిబ్బానం పరమం సుఖ”న్తిఆదిసు (ధ. ప. ౨౦౩-౨౦౪) నిబ్బానే. ఇధ పనాయం సుఖవేదనాయమేవ దట్ఠబ్బో. **‘వేదనా’**-సద్దో “విదితా వేదనా ఉప్పజ్జన్తీ”తిఆదీసు (మ. ని. ౩.౨౦౮) వేదయితస్మింయేవ వత్తతి.

‘దుక్ఖ’-సద్దో దుక్ఖవేదనాదుక్ఖవత్థుదుక్ఖారమ్మణదుక్ఖపచ్చయదుక్ఖపచ్చయట్ఠానాదీసు దిస్సతి. అయఞ్హి “దుక్ఖస్స చ పహానా”తిఆదీసు దుక్ఖవేదనాయం దిస్సతి. “జాతిపి దుక్ఖా”తిఆదీసు (దీ. ని. ౨.౩౮౭; విభ. ౧౯౦) దుక్ఖవత్థుస్మిం. “యస్మా చ ఖో, మహాలి, రూపం దుక్ఖం దుక్ఖానుపతితం దుక్ఖావక్కన్త”న్తిఆదీసు దుక్ఖారమ్మణే. “దుక్ఖో పాపస్స ఉచ్చయో”తిఆదీసు (ధ. ప. ౧౧౭) దుక్ఖపచ్చయే. “యావఞ్చిదం, భిక్ఖవే, న సుకరం అక్ఖానేన పాపుణితుం యావ దుక్ఖా నిరయా”తిఆదీసు (మ. ని. ౩.౨౫౦) దుక్ఖపచ్చయట్ఠానే. ఇధ పనాయం దుక్ఖవేదనాయమేవ దట్ఠబ్బో.

వచనత్థో పనేత్థ – సుఖయతీతి సుఖా. దుక్ఖయతీతి **దుక్ఖా**. న దుక్ఖా న సుఖాతి అదుక్ఖమసుఖా. ‘మ-కారో పదసన్ధివసేన వుత్తో. సబ్బాపి ఆరమ్మణరసం వేదయన్తి అనుభవన్తీతి **వేదనా**. తాసు ఇట్ఠానుభవనలక్ఖణా సుఖా, అనిట్ఠానుభవనలక్ఖణా దుక్ఖా, ఉభయవిపరీతానుభవనలక్ఖణా అదుక్ఖమసుఖా. యోపనాయం తీసుపి పదేసు ‘సమ్పయుత్త’-సద్దో, తస్సత్థో – సమం పకారేహి యుత్తాతి సమ్పయుత్తా. కతరేహి పకారేహీతి? ఏకుప్పాదతాదీహి. “నత్థి కేచి ధమ్మా కేహిచి ధమ్మేహి సమ్పయుత్తాతి? ఆమన్తా”తి హి ఇమస్స పఞ్హస్స పటిక్ఖేపే “నను అత్థి కేచి ధమ్మా కేహిచి ధమ్మేహి సహగతా సహజాతా సంసట్ఠా ఏకుప్పాదా ఏకనిరోధా ఏకవత్థుకా ఏకారమ్మణా”తి (కథా. ౪౭౩) ఏవం ఏకుప్పాదతాదీనం వసేన సమ్పయోగత్థో వుత్తో. ఇతి ఇమేహి ఏకుప్పాదతాదీహి సమం పకారేహి యుత్తాతి **సమ్పయుత్తా**.

౩. విపాకత్తికే అఞ్ఞమఞ్ఞవిసిట్ఠానం కుసలాకుసలానం పాకాతి **విపాకా**. విపక్కభావమాపన్నానం అరూపధమ్మానమేతం అధివచనం. **విపాకధమ్మధమ్మా**తి విపాకసభావధమ్మా. యథా జాతిజరాసభావా జాతిజరాపకతికా సత్తా జాతిధమ్మా జరాధమ్మాతి వుచ్చన్తి ఏవం విపాకజనకట్ఠేన విపాకసభావా విపాకపకతికా ధమ్మాతి అత్థో. తతియపదం ఉభయసభావపటిక్ఖేపవసేన వుత్తం.

౪. ఉపాదిన్నుపాదానియత్తికే ఆరమ్మణకరణవసేన తణ్హాదిట్ఠీహి ఉపేతేన కమ్మునా ఆదిన్నా, ఫలభావేన గహితాతి **ఉపాదిన్నా**. ఆరమ్మణభావం ఉపగన్త్వా ఉపాదానసమ్బన్ధేన ఉపాదానానం హితాతి **ఉపాదానియా**. ఉపాదానస్స ఆరమ్మణపచ్చయభూతానమేతం అధివచనం. ఉపాదిణ్ణా చ తే ఉపాదానియా చాతి **ఉపాదిణ్ణుపాదానియా;** సాసవకమ్మనిబ్బత్తానం రూపారూపధమ్మానమేతం అధివచనం. ఇతి ఇమినా నయేన సేసపదద్వయేపి పటిసేధసహితో అత్థో వేదితబ్బో.

౫. సంకిలిట్ఠసంకిలేసికత్తికే సంకిలేసేతీతి సంకిలేసో, విబాధతి, ఉపతాపేతి చాతి అత్థో. సంకిలేసేన సమన్నాగతాతి **సంకిలిట్ఠా**. అత్తానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తనేన సంకిలేసం అరహన్తి , సంకిలేసే వా నియుత్తా, తస్స ఆరమ్మణభావానతిక్కమనతోతి **సంకిలేసికా**. సంకిలేసస్స ఆరమ్మణపచ్చయభూతానమేతం అధివచనం. సంకిలిట్ఠా చ తే సంకిలేసికా చాతి **సంకిలిట్ఠసంకిలేసికా**. సేసపదద్వయమ్పి పురిమత్తికే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౬. **వితక్కత్తికే** సమ్పయోగవసేన వత్తమానేన సహ వితక్కేన **సవితక్కా**. సహ విచారేన **సవిచారా**. సవితక్కా చ తే సవిచారా చాతి **సవితక్కసవిచారా**. ఉభయరహితా **అవితక్కఅవిచారా**. వితక్కవిచారేసు విచారోవ మత్తా, పమాణం, ఏతేసన్తి విచారమత్తా. విచారతో ఉత్తరి వితక్కేన సద్ధిం సమ్పయోగం న గచ్ఛన్తీతి అత్థో. అవితక్కా చ తే విచారమత్తా చాతి **అవితక్కవిచారమత్తా**.

౭. **పీతిత్తికే** పీతియా సహ ఏకుప్పాదాదిభావం గతాతి **పీతిసహగతా,** పీతిసమ్పయుత్తాతి అత్థో. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో. **ఉపేక్ఖాతి** చేత్థ అదుక్ఖమసుఖా వేదనా వుత్తా. సా హి సుఖదుక్ఖాకారప్పవత్తిం ఉపేక్ఖతి, మజ్ఝత్తాకారసణ్ఠితత్తా తేనాకారేన పవత్తతీతి **ఉపేక్ఖా**. ఇతి వేదనాత్తికతో పదద్వయమేవ గహేత్వా నిప్పీతికస్స సుఖస్స సప్పీతికసుఖతో విసేసదస్సనవసేన అయం తికో వుత్తో.

౮. **దస్సనత్తికే దస్సనేనాతి** సోతాపత్తిమగ్గేన. సో హి పఠమం నిబ్బానం దస్సనతో **దస్సనన్తి** వుత్తో. గోత్రభు పన కిఞ్చాపి పఠమతరం పస్సతి, యథా పన రఞ్ఞో సన్తికం కేనచిదేవ కరణీయేన ఆగతో పురిసో దూరతోవ రథికాయ చరన్తం హత్థిక్ఖన్ధగతం రాజానం దిస్వాపి 'దిట్ఠో తే రాజా'తి పుట్ఠో దిస్వాపి కత్తబ్బకిచ్చస్స అకతత్తా 'న పస్సామీ'తి ఆహ. ఏవమేవ నిబ్బానం దిస్వాపి కత్తబ్బస్స కిలేసప్పహానస్సాభావా న దస్సనన్తి వుచ్చతి. తఞ్హి ఞాణం మగ్గస్స ఆవజ్జనట్ఠానే తిట్ఠతి. **భావనాయాతి** సేసమగ్గత్తయేన. సేసమగ్గత్తయఞ్హి పఠమమగ్గేన దిట్ఠస్మింయేవ ధమ్మే భావనావసేన ఉప్పజ్జతి, అదిట్ఠపుబ్బం కిఞ్చి న పస్సతి, తస్మా భావనాతి వుచ్చతి. తతియపదం ఉభయపటిక్ఖేపవసేన వుత్తం.

౯. **తదనన్తరత్తికే** దస్సనేన పహాతబ్బో హేతు ఏతేసన్తి **దస్సనేన పహాతబ్బహేతుకా**. దుతియపదేపి ఏసేవ నయో. తతియపదే నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బో హేతు ఏతేసన్తి ఏవమత్థం అగ్గహేత్వా నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బో హేతు ఏతేసం అత్థీతి ఏవమత్థో గహేతబ్బో . ఇతరథా హి అహేతుకానం అగ్గహణం భవేయ్య; హేతుయేవ హి తేసం నత్థి యో దస్సనభావనాహి పహాతబ్బో సియా. సహేతుకేసుపి హేతువజ్జానం పహానం ఆపజ్జతి, న హేతూనం; హేతుయేవ హి ఏతేసం 'నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బో'తి వుత్తో, న తే ధమ్మా. ఉభయమ్పి చేతం అనధిప్పేతం. తస్మా నేవ దస్సనేన న భావనాయ పహాతబ్బో హేతు ఏతేసం అత్థీతి **నేవదస్సనేన నభావనాయ పహాతబ్బహేతుకాతి** అయమత్థో గహేతబ్బో.

౧౦. **ఆచయగామిత్తికే** కమ్మకిలేసేహి ఆచియతీతి ఆచయో. పటిసన్ధిచుతిగతిప్పవత్తానం ఏతం నామం. తస్స కారణం హుత్వా నిప్ఫాదనకభావేన తం ఆచయం గచ్ఛన్తి, యస్స వా పవత్తన్తి తం పుగ్గలం యథావుత్తమేవ ఆచయం గమేన్తీతిపి **ఆచయగామినో;** సాసవకుసలాకుసలానం ఏతం అధివచనం. తతో ఏవ ఆచయసఙ్ఖాతా చయా అపేతత్తా, నిబ్బానం అపేతం చయాతి అపచయో. తం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తనతో అపచయం గచ్ఛన్తీతి **అపచయగామినో;** అరియమగ్గానమేతం అధివచనం. అపిచ పాకారం ఇట్ఠకవడ్ఢకీ వియ పవత్తం ఆచినన్తా గచ్ఛన్తీతి ఆచయగామినో. తేన చితం చితం ఇట్ఠకం విద్ధంసయమానో పురిసో వియ తదేవ పవత్తం అపచినన్తా గచ్ఛన్తీతి అపచయగామినో. తతియపదం ఉభయపటిక్ఖేపేన వుత్తం.

౧౧. **సేక్ఖత్తికే** తీసు సిక్ఖాసు జాతాతి **సేక్ఖా**. సత్తన్నం సేక్ఖానం ఏతేతిపి **సేక్ఖా**. అపరియోసితసిక్ఖత్తా సయమేవ సిక్ఖన్తీతిపి **సేక్ఖా** . ఉపరి సిక్ఖితబ్బాభావతో న సేక్ఖాతి **అసేక్ఖా**. వుడ్ఢిప్పత్తా వా సేక్ఖాతిపి అసేక్ఖా. అరహత్తఫలధమ్మానం ఏతం అధివచనం.

తతియపదం ఉభయపటిక్ఖేపేన వుత్తం.

౧౨. పరిత్తత్తికే సమన్తతో ఖణ్డితత్తా అప్పమత్తకం పరిత్తన్తి వుచ్చతి; 'పరిత్తం గోమయపిణ్డ'న్తిఆదీసు (సం. ని. ౩.౯౬) వియ. ఇమేపి అప్పానుభావతాయ పరిత్తా వియాతి **పరిత్తా;** కామావచరధమ్మానమేతం అధివచనం. కిలేసవిక్ఖమ్భనసమత్థతాయ విపులఫలతాయ దీఘసన్తానతాయ చ మహన్తభావం గతా, మహన్తేహి వా ఉళారచ్ఛన్దవీరియచిత్తపఞ్ఞేహి గతా పటిపన్నాతిపి **మహగ్గతా**. పమాణకరా ధమ్మా రాగాదయో పమాణం నామ. ఆరమ్మణతో వా సమ్పయోగతో వా నత్థి ఏతేసం పమాణం, పమాణస్స చ పటిపక్ఖాతి **అప్పమాణా**.

౧౩. పరిత్తారమ్మణత్తికే పరిత్తం ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి **పరిత్తారమ్మణా**. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో.

౧౪. హీనత్తికే హీనాతి లామకా అకుసలా ధమ్మా. హీనప్పణీతానం మజ్ఝే భవాతి **మజ్ఝిమా**. అవసేసా తేభూమకా ధమ్మా ఉత్తమట్ఠేన అతప్పకట్ఠేన చ **పణీతా;** లోకుత్తరా ధమ్మా.

౧౫. మిచ్ఛత్తత్తికే 'హితసుఖావహా మే భవిస్సన్తీ'తి ఏవం ఆసీసితాపి తథా అభావతో, 'అసుభాదీసుయేవ సుభ'న్తిఆది విపరీతప్పవత్తితో చ మిచ్ఛాసభావాతి **మిచ్ఛత్తా;** విపాకదానే సతి ఖన్ధభేదానన్తరమేవ విపాకదానతో **నియతా;** మిచ్ఛత్తా చ తే నియతా చాతి **మిచ్ఛత్తనియతా**. వుత్తవిపరీతేన అత్థేన సమ్మాసభావాతి **సమ్మత్తా;** సమ్మత్తా చ తే నియతా చ అనన్తరమేవ ఫలదానేనాతి **సమ్మత్తనియతా**. ఉభయథాపి న నియతాతి **అనియతా**.

౧౬. మగ్గారమ్మణత్తికే నిబ్బానం మగ్గతి, గవేసతి, కిలేసే వా మారేన్తో గచ్ఛతీతి మగ్గో. మగ్గో ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి **మగ్గారమ్మణా**. అట్ఠఙ్గికోపి మగ్గో పచ్చయట్ఠేన ఏతేసం హేతూతి **మగ్గహేతుకా**. మగ్గసమ్పయుత్తా వా హేతూ మగ్గే వా హేతూతి మగ్గహేతూ. తే ఏతేసం హేతూతిపి మగ్గహేతుకా. సమ్మాదిట్ఠి సయం మగ్గో చేవ హేతు చ. ఇతి మగ్గో హేతు ఏతేసన్తిపి మగ్గహేతుకా. అభిభవిత్వా పవత్తనట్ఠేన మగ్గో అధిపతి ఏతేసన్తి **మగ్గాధిపతినో**.

౧౭. ఉప్పన్నత్తికే ఉప్పాదతో పట్ఠాయ యావ భఙ్గా ఉద్ధం పన్నా గతా పవత్తాతి **ఉప్పన్నా**. న ఉప్పన్నాతి **అనుప్పన్నా**. పరినిట్ఠితకారణేకదేసత్తా అవస్సం ఉప్పజ్జిస్సన్తీతి **ఉప్పాదినో**.

౧౮. అతీతత్తికే అత్తనో సభావం ఉప్పాదాదిక్ఖణం వా పత్వా అతిక్కన్తాతి **అతీతా**. తదుభయమ్పి న ఆగతాతి **అనాగతా**. తం తం కారణం పటిచ్చ ఉప్పన్నాతి **పచ్చుప్పన్నా**.

౧౯. అనన్తరత్తికే అతీతం ఆరమ్మణం ఏతేసన్తి **అతీతారమ్మణా**. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో.

౨౦. అజ్ఝత్తత్తికే 'ఏవం పవత్తమానా మయం అత్తా'తి గహణం, 'గమిస్సామా'తి ఇమినా వియ అధిప్పాయేన అత్తానం అధికారం కత్వా పవత్తాతి **అజ్ఝత్తా**. 'అజ్ఝత్త'-సద్దో పనాయం గోచరజ్ఝత్తే నియకజ్ఝత్తే అజ్ఝత్తజ్ఝత్తే విసయజ్ఝత్తేతి చతూసు అత్థేసు దిస్సతి. "తేనానన్ద, భిక్ఖునా తస్మింయేవ పురిమస్మిం సమాధినిమిత్తే అజ్ఝత్తమేవ చిత్తం సణ్ఠపేతబ్బం" (మ. ని. ౩.౧౮౮), "అజ్ఝత్తరతో సమాహితో"తిఆదీసు (ధ. ప. ౩౬౨) హి అయం గోచరజ్ఝత్తే దిస్సతి. "అజ్ఝత్తం సమ్పసాదనం" (దీ. ని. ౧.౨౨౮; ధ. స. ౧౬౧), "అజ్ఝత్తం వా ధమ్మేసు ధమ్మానుపస్సీ విహరతీ"తిఆదీసు (దీ. ని. ౨.౩౭౩) నియకజ్ఝత్తే. "ఛ అజ్ఝత్తికాని

ఆయతనానీ”తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౩౦౪) అజ్ఝత్తజ్ఝత్తే. “అయం ఖో పనానన్ద, విహారో తథాగతేన అభిసమ్బుద్ధో యదిదం సబ్బనిమిత్తానం అమనసికారా అజ్ఝత్తం సుఞ్ఞతం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీ”తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౧౮౭) విసయజ్ఝత్తే; ఇస్సరియట్ఠానేతి అత్థో. ఫలసమాపత్తి హి బుద్ధానం ఇస్సరియట్ఠానం నామ. ఇధ పన నియకజ్ఝత్తే అధిప్పేతో. తస్మా అత్తనో సన్తానే పవత్తా పాటిపుగ్గలికా ధమ్మా అజ్ఝత్తాతి వేదితబ్బా. తతో బాహిరభూతా పన ఇన్ద్రియబద్ధా వా అనిన్ద్రియబద్ధా వా **బహిద్ధా** నామ. తతియపదం తదుభయవసేన వుత్తం.

౨౧. అనన్తరత్తికో తేయేవ తిప్పకారేపి ధమ్మే ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తనవసేన వుత్తో.

౨౨. **సనిదస్సనత్తికే** దట్ఠబ్బభావసఙ్ఖాతేన సహ నిదస్సనేనాతి సనిదస్సనా. పటిహననభావసఙ్ఖాతేన సహ పటిఘేనాతి సప్పటిఘా. సనిదస్సనా చ తే సప్పటిఘా చాతి **సనిదస్సనసప్పటిఘా**. నత్థి ఏతేసం దట్ఠబ్బభావసఙ్ఖాతం నిదస్సనన్తి అనిదస్సనా. అనిదస్సనా చ తే వుత్తనయేనేవ సప్పటిఘా చాతి **అనిదస్సనసప్పటిఘా**. తతియపదం ఉభయపటిక్ఖేపేన వుత్తం. అయం తావ తికమాతికాయ అనుపుబ్బపదవణ్ణనా.

తికమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

దుకమాతికాపదవణ్ణనా

౧-౬. దుకమాతికాయం పన తికేసు అనాగతపదవణ్ణనంయేవ కరిస్సామ. **హేతుగోచ్ఛకే** తావ **హేతుధమ్మా**తి మూలట్ఠేన హేతుసఙ్ఖాతా ధమ్మా. హేతూ ధమ్మాతిపి పాఠో. **న హేతూ**తి తేసంయేవ పటిక్ఖేపవచనం. సమ్పయోగతో పవత్తేన సహ హేతునాతి **సహేతుకా**. తథేవ పవత్తో నత్థి ఏతేసం హేతూతి **అహేతుకా**. ఏకుప్పాదాదితాయ హేతునా సమ్పయుత్తాతి **హేతుసమ్పయుత్తా**. హేతునా విప్పయుత్తాతి **హేతువిప్పయుత్తా**. ఇమేసం ద్విన్నమ్పి దుకానం కిఞ్చాపి అత్థతో నానత్తం నత్థి, దేసనావిలాసేన పన తథా బుజ్ఝన్తానం వా పుగ్గలానం అజ్ఝాసయవసేన వుత్తా. తతో పరం పఠమదుకం దుతియతతియేహి సద్ధిం యోజేత్వా తేసం 'హేతూ న హేతూ'తిఆదీనం పదానం వసేన యథాసమ్భవతో అపరేపి తయో దుకా వుత్తా. తత్థ యథేవ 'హేతూ చేవ ధమ్మా సహేతుకా చా'తి ఏతం సమ్భవతి, తథా 'హేతూ చేవ ధమ్మా అహేతుకా చా'తి ఇదమ్పి. యథా చ 'సహేతుకా చేవ ధమ్మా న చ హేతూ'తి ఏతం సమ్భవతి, తథా 'అహేతుకా చేవ ధమ్మా న చ హేతూ'తి ఇదమ్పి. హేతుసమ్పయుత్తదుకేన సద్ధిం యోజనాయపి ఏసేవ నయో.

తత్ర యదేతం 'న హేతూ ధమ్మా సహేతుకాపి అహేతుకాపీ'తి సిద్ధే, 'న హేతూ ఖో పన ధమ్మా'తి అతిరిత్తం 'ఖో పనా'తి పదం వుత్తం, తస్స వసేన అయం అతిరేకత్థో సఙ్గహితోతి వేదితబ్బో. కథం? న కేవలం 'న హేతు ధమ్మా అథ ఖో అఞ్ఞేపి న చ సహేతుకాపి అహేతుకాపి ఇచ్చేవ, అథ ఖో అఞ్ఞథాపీతి. ఇదం వుత్తం హోతి – యథేవ హి 'న హేతూ ధమ్మా సహేతుకాపి అహేతుకాపి', ఏవం 'హేతూ ధమ్మా సహేతుకాపి అహేతుకాపి'. యథా చ 'న హేతూ ధమ్మా సహేతుకాపి అహేతుకాపి', ఏవం 'న హేతూ ధమ్మా హేతుసమ్పయుత్తాపి హేతువిప్పయుత్తాపీ'తి.

౭-౧౩. చూళన్తరదుకేసు అత్తనో నిప్ఫాదకేన సహ పచ్చయేనాతి **సప్పచ్చయా**. నత్థి ఏతేసం ఉప్పాదే వా ఠితియం వా పచ్చయోతి **అప్పచ్చయా**. పచ్చయేహి సమాగన్త్వా కతాతి **సఙ్ఖతా**. న సఙ్ఖతాతి **అసఙ్ఖతా**. అవినిబ్భోగవసేన రూపం ఏతేసం అత్థీతి **రూపినో**. తథావిధం నత్థి ఏతేసం రూపన్తి **అరూపినో**. రుప్పనలక్ఖణం వా రూపం; తం ఏతేసం అత్థీతి **రూపినో**. న రూపినో అరూపినో. **లోకియా ధమ్మా**తి **లోకో** వుచ్చతి లుజ్జనపలుజ్జనట్ఠేన వట్టం; తస్మిం పరియాపన్నభావేన లోకే నియుత్తాతి **లోకియా**. తతో ఉత్తిణ్ణాతి ఉత్తరా; లోకే అపరియాపన్నభావేన లోకతో ఉత్తరాతి **లోకుత్తరా. కేనచి విఞ్ఞేయ్యా**తి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీసు కేనచి ఏకేన చక్ఖువిఞ్ఞాణేన వా సోతవిఞ్ఞాణేన వా విజానితబ్బా. **కేనచి న విఞ్ఞేయ్యా**తి తేనేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణేన వా సోతవిఞ్ఞాణేన వా న విజానితబ్బా. ఏవం సన్తే ద్విన్నమ్పి పదానం అత్థనానత్తతో దుకో హోతి.

౧౪-౧౯. ఆసవగోచ్ఛకే ఆసవన్తీతి **ఆసవా**. చక్ఖుతోపి...పే.... మనతోపి సన్దన్తి పవత్తన్తీతి వుత్తం హోతి. ధమ్మతో యావ గోత్రభుం, ఓకాసతో యావ భవగ్గం సవన్తీతి వా **ఆసవా**. ఏతే ధమ్మే ఏతఞ్చ ఓకాసం అన్తోకరిత్వా పవత్తన్తీతి అత్థో. అన్తోకరణత్థో హి అయం '**ఆ**'కారో. చిరపారివాసియట్ఠేన మదిరాదయో ఆసవా. ఆసవా వియాతిపి **ఆసవా**. లోకస్మిఞ్హి చిరపారివాసికా మదిరాదయో ఆసవాతి వుచ్చన్తి. యది చ చిరపారివాసియట్ఠేన ఆసవా, ఏతేయేవ భవితుమరహన్తి. వుత్తఞ్హేతం – "పురిమా, భిక్ఖవే, కోటి న పఞ్ఞాయతి అవిజ్జాయ, ఇతో పుబ్బే అవిజ్జా నాహోసీ"తిఆది (అ॰ ని॰ ౧౦.౬౧). ఆయతం వా సంసారదుక్ఖం సవన్తి పసవన్తీతిపి **ఆసవా**. తతో అఞ్ఞే **నో ఆసవా** నామ. అత్తానం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తేహి సహ ఆసవేహీతి **సాసవా**. ఏవం పవత్తమానా నత్థి ఏతేసం ఆసవాతి **అనాసవా**. సేసం హేతుగోచ్ఛకే వుత్తనయేన వేదితబ్బం. అయం పన విసేసో – యథా తత్థ 'న హేతూ ఖో పన ధమ్మా సహేతుకాపి అహేతుకాపీతి అయం ఓసానదుకో

పఠమదుకస్స దుతియపదం ఆదిమ్హి ఠపేత్వా వుత్తో, ఏవం ఇధ ‘నో ఆసవా ఖో పన ధమ్మా సాసవాపి అనాసవాపీ’తి న వుత్తో. కిఞ్చాపి న వుత్తో, అథ ఖో అయఞ్చ అఞ్ఞో చ భేదో తత్థ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

౨౦-౨౫. సంయోజనగోచ్ఛకే యస్స సంవిజ్జన్తి, తం పుగ్గలం వట్టస్మిం సంయోజేన్తి బన్ధన్తీతి **సంయోజనా**. తతో అఞ్ఞే **నో సంయోజనా** నామ. ఆరమ్మణభావం ఉపగన్త్వా సంయోజనసమ్బన్ధనేన సంయోజనానం హితాతి **సంయోజనియా**. సంయోజనస్స ఆరమ్మణపచ్చయభూతానం ఏతం అధివచనం. న సంయోజనియా **అసంయోజనియా**. సేసం హేతుగోచ్ఛకే వుత్తనయేనేవ యోజేతబ్బం.

౨౬-౩౧. గన్థగోచ్ఛకే యస్స సంవిజ్జన్తి తం చుతిపటిసన్ధివసేన వట్టస్మిం గన్థేన్తి ఘటేన్తీతి **గన్థా**. తతో అఞ్ఞే **నో గన్థా**. ఆరమ్మణకరణవసేన గన్థేహి గన్థితబ్బాతి **గన్థనియా**. సేసం హేతుగోచ్ఛకే వుత్తనయేనేవ యోజేతబ్బం. యథా చ ఇధ, ఏవం ఇతో పరేసుపి వుత్తావసేసం తత్థ తత్థ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౩౨-౩౭. ఓఘగోచ్ఛకే యస్స సంవిజ్జన్తి తం వట్టస్మింయేవ ఓహనన్తి ఓసీదాపేన్తీతి **ఓఘా**. ఆరమ్మణం కత్వా అతిక్కమనీయతో ఓఘేహి అతిక్కమితబ్బాతి **ఓఘనియా**. ఓఘానం ఆరమ్మణధమ్మా ఏవ వేదితబ్బా.

౩౮-౪౩. యోగగోచ్ఛకే వట్టస్మిం యోజేన్తీతి **యోగా. యోగనియా** ఓఘనియా వియ వేదితబ్బా.

౪౪-౪౯. నీవరణగోచ్ఛకే చిత్తం నీవరన్తి పరియోనన్ధన్తీతి **నీవరణా. నీవరణియా** సంయోజనియా వియ వేదితబ్బా.

౫౦-౫౪. పరామాసగోచ్ఛకే ధమ్మానం యథాభూతం అనిచ్చాదిఆకారం అతిక్కమిత్వా ‘నిచ్చ’న్తి ఆదివసేన పవత్తమానా పరతో ఆమసన్తీతి **పరామాసా**. పరామాసేహి ఆరమ్మణకరణవసేన పరామట్ఠత్తా **పరామట్ఠా**.

౫౫-౬౮. మహన్తరదుకేసు ఆరమ్మణం అగ్గహేత్వా అప్పవత్తితో సహ ఆరమ్మణేనాతి **సారమ్మణా**. నత్థి ఏతేసం ఆరమ్మణన్తి **అనారమ్మణా**. చిన్తనట్ఠేన **చిత్తా**, విచిత్తట్ఠేన వా **చిత్తా**. అవిప్పయోగవసేన చేతసి నియుత్తాతి **చేతసికా**. నిరన్తరభావూపగమనతాయ, ఉప్పాదతో యావ భఙ్గా, చిత్తేన సంసట్ఠాతి **చిత్తసంసట్ఠా**. ఏకతో వత్తమానాపి నిరన్తరభావం అనుపగమనతాయ చిత్తేన విసంసట్ఠాతి **చిత్తవిసంసట్ఠా**. సముట్ఠహన్తి ఏతేనాతి సముట్ఠానం. చిత్తం సముట్ఠానం ఏతేసన్తి **చిత్తసముట్ఠానా**. సహ భవన్తీతి సహభునో. చిత్తేన సహభునో **చిత్తసహభునో**. అనుపరివత్తన్తీతి అనుపరివత్తినో. కిం అనుపరివత్తన్తి? చిత్తం. చిత్తస్స అనుపరివత్తినో **చిత్తానుపరివత్తినో**. చిత్తసంసట్ఠా చ తే చిత్తసముట్ఠానా చాతి **చిత్తసంసట్ఠసముట్ఠానా**. చిత్తసంసట్ఠా చ తే చిత్తసముట్ఠానా చ చిత్తసహభునో ఏవ చాతి **చిత్తసంసట్ఠసముట్ఠానసహభునో**. చిత్తసంసట్ఠా చ తే చిత్తసముట్ఠానా చ చిత్తానుపరివత్తినో ఏవ చాతి **చిత్తసంసట్ఠసముట్ఠానానుపరివత్తినో**. సేసాని సబ్బపదాని వుత్తపదానం పటిక్ఖేపవసేన వేదితబ్బాని. అజ్ఝత్తజ్ఝత్తం సన్ధాయ అజ్ఝత్తత్తికే వుత్తవసేన అజ్ఝత్తావ **అజ్ఝత్తికా**. తతో బహిభూతాతి **బాహిరా**. ఉపాదియన్తేవ భూతాని, న భూతాని వియ ఉపాదియన్తీతి **ఉపాదా**. న ఉపాదియన్తేవాతి **నోఉపాదా**.

౬౯-౭౪. ఉపాదానగోచ్ఛకే భుసం ఆదియన్తీతి **ఉపాదానా;** దళ్హగ్గాహం గణ్హన్తీతి అత్థో. తతో అఞ్ఞే నోఉపాదానా.

౭౫-౮౨. కిలేసగోచ్ఛకే సంకిలిట్ఠత్తికే వుత్తనయేనేవ అత్థో వేదితబ్బో.

౮౩-౧౦౦. **పిట్ఠిదుకేసు** కామే అవచరన్తీతి **కామావచరా** రూపే అవచరన్తీతి **రూపావచరా**. అరూపే అవచరన్తీతి **అరూపావచరా**. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారో పన పరతో ఆవి భవిస్సతి. తేభూమకవట్టే పరియాపన్నా అన్తోగధాతి **పరియాపన్నా**. తస్మిం న పరియాపన్నాతి **అపరియాపన్నా**. వట్టమూలం ఛిన్దన్తా నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా వట్టతో నియ్యన్తీతి **నియ్యానికా**. ఇమినా లక్ఖణేన న నియ్యన్తీతి **అనియ్యానికా**. చుతియా వా అత్తనో వా పవత్తియా అనన్తరం ఫలదానే నియతత్తా **నియతా**. తథా అనియతత్తా **అనియతా**. అఞ్ఞే ధమ్మే ఉత్తరన్తి పజహన్తీతి **ఉత్తరా**. అత్తానం ఉత్తరితుం సమత్థేహి సహ ఉత్తరేహీతి **సఉత్తరా**. నత్థి ఏతేసం ఉత్తరాతి **అనుత్తరా**. రణన్తి ఏతేహీతి రణా; యేహి అభిభూతా సత్తా నానప్పకారేన కన్దన్తి పరిదేవన్తి, తేసం రాగాదీనం ఏతం అధివచనం. సమ్పయోగవసేన పహానేకట్ఠతావసేన చ సహ రణేహీతి **సరణా**. తేనాకారేన నత్థి ఏతేసం రణాతి **అరణా**.

సుత్తన్తికదుకమాతికాపదవణ్ణనా

౧౦౧-౧౦౮. సుత్తన్తికదుకేసు సమ్పయోగవసేన విజ్జం భజన్తీతి **విజ్జాభాగినో**; విజ్జాభాగే విజ్జాకోట్ఠాసే వత్తన్తీతిపి విజ్జాభాగినో. తత్థ విపస్సనాఞాణం, మనోమయిద్ధి, ఛ అభిఞ్ఞాతి అట్ఠ విజ్జా. పురిమేన అత్థేన తాహి సమ్పయుత్తధమ్మాపి విజ్జాభాగినో. పచ్ఛిమేన అత్థేన తాసు యా కాచి ఏకా విజ్జా విజ్జా. సేసా విజ్జాభాగినోతి. ఏవం విజ్జాపి విజ్జాయ సమ్పయుత్తధమ్మాపి విజ్జాభాగినోత్వేవ వేదితబ్బా. ఇధ పన సమ్పయుత్తధమ్మావ అధిప్పేతా. సమ్పయోగవసేనేవ అవిజ్జం భజన్తీతి **అవిజ్జాభాగినో**. అవిజ్జాభాగే అవిజ్జాకోట్ఠాసే వత్తన్తీతిపి అవిజ్జాభాగినో. తత్థ దుక్ఖపటిచ్ఛాదకం తమో సముదయాదిపటిచ్ఛాదకన్తి చతస్సో అవిజ్జా. పురిమనయేనేవ తాహి సమ్పయుత్తధమ్మాపి అవిజ్జాభాగినో. తాసు యా కాచి ఏకా అవిజ్జా అవిజ్జా. సేసా అవిజ్జాభాగినోతి. ఏవం అవిజ్జాపి అవిజ్జాయ సమ్పయుత్తధమ్మాపి అవిజ్జాభాగినోత్వేవ వేదితబ్బా. ఇధ పన సమ్పయుత్తధమ్మావ అధిప్పేతా.

పున అనజ్ఝోత్థరణభావేన కిలేసన్ధకారం విద్ధంసేతుం అసమత్థతాయ విజ్జు ఉపమా ఏతేసన్తి **విజ్జూపమా**. నిస్సేసం విద్ధంసనసమత్థతాయ వజిరం ఉపమా ఏతేసన్తి వజిరూపమా. బాలేసు ఠితత్తా యత్థ ఠితా తదుపచారేన **బాలా**. పణ్డితేసు ఠితత్తా **పణ్డితా**. బాలకరత్తా వా బాలా, పణ్డితకరత్తా పణ్డితా. **కణ్హాతి** కాళకా, చిత్తస్స అపభస్సరభావకరణా. **సుక్కాతి** ఓదాతా , చిత్తస్స పభస్సరభావకరణా. కణ్హాభిజాతిహేతుతో వా **కణ్హా**; సుక్కాభిజాతిహేతుతో **సుక్కా**. ఇధ చేవ సమ్పరాయే చ తపేన్తీతి **తపనీయా**. న తపనీయా **అతపనీయా**.

అధివచనదుకాదయో తయో అత్థతో నిన్నానాకరణా; బ్యఞ్జనమేవేత్థ నానం. సిరివడ్ఢకో ధనవడ్ఢకోతి ఆదయో హి వచనమత్తమేవ అధికారం కత్వా పవత్తా **అధివచనా** నామ. అధివచనానం పథా **అధివచనపథా**. "అభిసఙ్ఖరోన్తీతి ఖో, భిక్ఖవే, తస్మా సఙ్ఖారా"తి (సం॰ ని॰ ౩.౭౯) ఏవం నిద్ధారేత్వా సహేతుకం కత్వా వుచ్చమానా అభిలాపా **నిరుత్తి** నామ. నిరుత్తీనం పథా **నిరుత్తిపథా**. తక్కో వితక్కో సఙ్కప్పోతి (ధ॰ స॰ ౭) ఏవం తేన తేన పకారేన ఞాపనతో **పఞ్ఞత్తి** నామ. పఞ్ఞత్తీనం పథా **పఞ్ఞత్తిపథా**. ఏత్థ చ ఏకం దుకం వత్వాపి ఇతరేసం వచనే పయోజనం హేతుగోచ్ఛకే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౧౦౯-౧౧౮. **నామరూపదుకే** నామకరణట్ఠేన నమనట్ఠేన నామనట్ఠేన చ **నామం**. రుప్పనట్ఠేన **రూపం**. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారో పన **నిక్ఖేపకణ్డే** ఆవి భవిస్సతి. **అవిజ్జాతి** దుక్ఖాదీసు అఞ్ఞాణం. **భవతణ్హాతి** భవపత్థనా. **భవదిట్ఠీతి** భవో వుచ్చతి సస్సతం; సస్సతవసేన ఉప్పజ్జనదిట్ఠి. **విభవదిట్ఠీతి** విభవో వుచ్చతి ఉచ్ఛేదం; ఉచ్ఛేదవసేన ఉప్పజ్జనదిట్ఠి. సస్సతో

అత్తా చ లోకో చాతి పవత్తా దిట్ఠి **సస్సతదిట్ఠి**. ఉచ్ఛిజ్జిస్సతీతి పవత్తా దిట్ఠి **ఉచ్ఛేదదిట్ఠి**. అన్తవాతి పవత్తా దిట్ఠి **అన్తవాదిట్ఠి**. అనన్తవాతి పవత్తా దిట్ఠి **అనన్తవాదిట్ఠి**. పుబ్బన్తం అనుగతా దిట్ఠి **పుబ్బన్తానుదిట్ఠి**. అపరన్తం అనుగతా దిట్ఠి **అపరన్తానుదిట్ఠి**. **అహిరికన్తి** యం న హిరియతి హిరియితబ్బేనాతి (ధ. స. ౩౮౭) ఏవం విత్థారితా నిల్లజ్జతా. **అనోత్తప్పన్తి** యం న ఓత్తప్పతి ఓత్తప్పితబ్బేనాతి ఏవం విత్థారితో అభాయనకఆకారో. హిరియనా **హిరీ,** ఓత్తప్పనా **ఓత్తప్పం**. దోవచస్సతాదీసు దుక్ఖం వచో ఏతస్మిం విప్పటికూలగాహిమ్హి విపచ్చనీకసాతే అనాదరే పుగ్గలేతి **దుబ్బచో**. తస్స కమ్మం దోవచస్సం. తస్స భావో **దోవచస్సతా**. పాపా అస్సద్ధాదయో పుగ్గలా ఏతస్స మిత్తాతి పాపమిత్తో; తస్స భావో **పాపమిత్తతా. సోవచస్సతా చ కల్యాణమిత్తతా చ** వుత్తపటిపక్ఖనయేన వేదితబ్బా.

౧౨౯-౧౩౨. 'పఞ్చపి ఆపత్తిక్ఖన్ధా ఆపత్తియో, సత్తపి ఆపత్తిక్ఖన్ధా ఆపత్తియో'తి (ధ. స. ౧౩౩౬) ఏవం వుత్తాసు ఆపత్తీసు కుసలభావో **ఆపత్తికుసలతా**. తాహి ఆపత్తీహి వుట్ఠానే కుసలభావో **ఆపత్తివుట్ఠానకుసలతా**. సమాపత్తీసు కుసలభావో **సమాపత్తికుసలతా**. సమాపత్తీనం అప్పనాపరిచ్ఛేదపఞ్ఞాయేతం అధివచనం. సమాపత్తీహి వుట్ఠానే కుసలభావో **సమాపత్తివుట్ఠానకుసలతా**. అట్ఠారససు ధాతూసు కుసలభావో **ధాతుకుసలతా**. తాసంయేవ ధాతూనం మనసికారే కుసలభావో **మనసికారకుసలతా**. చక్ఖాయతనాదీసు కుసలభావో **ఆయతనకుసలతా**. ద్వాదసఙ్గే పటిచ్చసముప్పాదే కుసలభావో **పటిచ్చసముప్పాదకుసలతా**. తస్మిం తస్మిం ఠానే కుసలభావో **ఠానకుసలతా**. ఠానన్తి కారణం వుచ్చతి. తస్మిఞ్హి తదాయత్తవుత్తితాయ ఫలం తిట్ఠతి నామ, తస్మా **ఠానన్తి** వుత్తం. అట్ఠానే కుసలభావో **అట్ఠానకుసలతా**.

౧౩౪-౧౩౪. ఉజుభావో **అజ్జవో**. ముదుభావో **మద్దవో**. అధివాసనసఙ్ఖాతో ఖమనభావో **ఖన్తి**. సురతస్స భావో **సోరచ్చం**. సమ్మోదకముదుభావసఙ్ఖాతో సఖిలభావో **సాఖల్యం**. యథా పరేహి సద్ధిం అత్తనో ఛిద్దం న హోతి ఏవం ధమ్మామిసేహి పటిసన్థరణం **పటిసన్థారో**. ఇన్ద్రియసంవరభేదసఙ్ఖాతో మనచ్ఛట్ఠేసు ఇన్ద్రియేసు అగుత్తద్వారభావో **ఇన్ద్రియేసు అగుత్తద్వారతా**. పటిగ్గహణపరిభోగవసేన భోజనే మత్తం అజాననభావో **భోజనే అమత్తఞ్ఞుతా**. అనన్తరదుకో వుత్తపటిపక్ఖనయేన వేదితబ్బో. సతివిప్పవాససఙ్ఖాతో ముట్ఠస్సతిభావో **ముట్ఠస్సచ్చం**. అసమ్పజానభావో **అసమ్పజఞ్ఞం**. సరతీతి **సతి**. సమ్పజానాతీతి **సమ్పజఞ్ఞం**. అప్పటిసఙ్ఖానే అకమ్పనట్ఠేన పటిసఙ్ఖానసఙ్ఖాతం బలం **పటిసఙ్ఖానబలం**. వీరియసీసేన సత్త బోజ్ఝఙ్గే భావేన్తస్స ఉప్పన్నం బలం **భావనాబలం**. పచ్చనీకధమ్మే సమేతీతి **సమథో**. అనిచ్చాదివసేన వివిధేన ఆకారేన పస్సతీతి **విపస్సనా**. సమథోవ తం ఆకారం గహేత్వా పున పవత్తేతబ్బస్స సమథస్స నిమిత్తవసేన **సమథనిమిత్తం**. పగ్గాహనిమిత్తేపి ఏసేవ నయో. సమ్పయుత్తధమ్మే పగ్గణ్హాతీతి **పగ్గాహో**. న విక్ఖిపతీతి **అవిక్ఖేపో**.

౧౩౫-౧౪౨. సీలవినాసికా అసంవరసఙ్ఖాతా సీలస్స విపత్తి **సీలవిపత్తి**. సమ్మాదిట్ఠివినాసికా మిచ్ఛాదిట్ఠిసఙ్ఖాతా దిట్ఠియా విపత్తి **దిట్ఠివిపత్తి**. సోరచ్చమేవ సీలస్స సమ్పాదనతో సీలపరిపూరణతో సీలస్స సమ్పదాతి **సీలసమ్పదా**. దిట్ఠిపారిపూరిభూతం ఞాణం దిట్ఠియా సమ్పదాతి **దిట్ఠిసమ్పదా**. విసుద్ధిభావం సమ్పత్తా సీలసఙ్ఖాతా సీలస్స విసుద్ధి, **సీలవిసుద్ధి**. నిబ్బానసఙ్ఖాతం విసుద్ధిం పాపేతుం సమత్థా, దస్సనసఙ్ఖాతా, దిట్ఠియా విసుద్ధి **దిట్ఠివిసుద్ధి**. **దిట్ఠివిసుద్ధి ఖో పన యథాదిట్ఠిస్స చ పధానన్తి** కమ్మస్సకతఞ్ఞాణాదిసఙ్ఖాతా దిట్ఠివిసుద్ధి చేవ **యథాదిట్ఠిస్స** చ అనురూపదిట్ఠిస్స కల్యాణదిట్ఠిస్స తంసమ్పయుత్తమేవ పధానం. **సంవేగోతి** జాతిఆదీని పటిచ్చ ఉప్పన్నభయసఙ్ఖాతం సంవిజ్జనం. **సంవేజనియట్ఠానన్తి** సంవేగజనకం జాతిఆదికారణం. **సంవిగ్గస్స చ యోనిసోపధానన్తి** ఏవం సంవేగజాతస్స ఉపాయపధానం. **అసన్తుట్ఠితా చ కుసలేసు ధమ్మేసూతి** కుసలధమ్మపూరణే అసన్తుట్ఠిభావో. **అప్పటివానితా చ పధానస్మిన్తి** అరహత్తం అపత్వా పధానస్మిం

అనివత్తనతా అనోసక్కనతా. విజాననతో **విజ్జా**. విముచ్చనతో **విముత్తి. ఖయే ఞాణ**న్తి కిలేసక్ఖయకరే అరియమగ్గే ఞాణం. **అనుప్పాదే ఞాణ**న్తి పటిసన్ధివసేన అనుప్పాదభూతే తంతంమగ్గవజ్ఝకిలేసానం అనుప్పాదపరియోసానే ఉప్పన్నే అరియఫలే ఞాణం. అయం మాతికాయ అనుపుబ్బపదవణ్ణనా.

దుకమాతికాపదవణ్ణనా నిట్ఠితా.

కామావచరకుసలపదభాజనీయం

౧. ఇదాని యథానిక్ఖిత్తాయ మాతికాయ సఙ్గహితే ధమ్మే పభేదతో దస్సేతుం **కతమే ధమ్మా కుసలా**తి ఇదం పదభాజనీయం ఆరద్ధం. తత్థ యదేతం **యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ**తి పఠమం కామావచరకుసలం దస్సితం, తస్స తావ నిద్దేసే ధమ్మవవత్థానవారో సఙ్గహవారో సుఞ్ఞతవారోతి తయో మహావారా హోన్తి. తేసు ధమ్మవవత్థానవారో ఉద్దేసనిద్దేసవసేన ద్విధా ఠితో. తేసు ఉద్దేసవారస్స పుచ్ఛా, సమయనిద్దేసో, ధమ్ముద్దేసో, అప్పనాతి చత్తారో పరిచ్ఛేదా. తేసు '**కతమే ధమ్మా కుసలా**'తి అయం పుచ్ఛా నామ. '**యస్మిం సమయే కామావచరం... పే.... తస్మిం సమయే**'తి అయం సమయనిద్దేసో నామ. '**ఫస్సో హోతి...పే.... అవిక్ఖేపో హోతీ**'తి అయం ధమ్ముద్దేసో నామ. '**యే వా పన తస్మిం సమయే అఞ్ఞేపి అత్థి పటిచ్చసముప్పన్నా అరూపినో ధమ్మా ఇమే ధమ్మా కుసలా**'తి అయం అప్పనా నామ.

ఏవం చతూహి పరిచ్ఛేదేహి ఠితస్స ఉద్దేసవారస్స య్వాయం పఠమో పుచ్ఛాపరిచ్ఛేదో, తత్థ 'కతమే ధమ్మా కుసలా'తి అయం కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛా. **పఞ్చవిధాహి పుచ్ఛా** – అదిట్ఠజోతనాపుచ్ఛా, దిట్ఠసంసన్దనాపుచ్ఛా, విమతిచ్ఛేదనాపుచ్ఛా, అనుమతిపుచ్ఛా, కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛాతి. తాసం ఇదం నానత్తం –

కతమా అదిట్ఠజోతనాపుచ్ఛా? పకతియా లక్ఖణం అఞ్ఞాతం హోతి, అదిట్ఠం అతులితం అతీరితం అవిభూతం అవిభావితం. తస్స ఞాణాయ దస్సనాయ తులనాయ తీరణాయ విభూతత్థాయ విభావనత్థాయ పఞ్హం పుచ్ఛతి. అయం అదిట్ఠజోతనాపుచ్ఛా (మహాని. ౧౫౦; చూళని. పుణ్ణకమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౨).

కతమా దిట్ఠసంసన్దనాపుచ్ఛా? పకతియా లక్ఖణం ఞాతం హోతి, దిట్ఠం తులితం తీరితం విభూతం విభావితం, సో అఞ్ఞేహి పణ్డితేహి సద్ధిం సంసన్దనత్థాయ పఞ్హం పుచ్ఛతి. అయం దిట్ఠసంసన్దనాపుచ్ఛా (మహాని. ౧౫౦; చూళని. పుణ్ణకమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౨).

కతమా విమతిచ్ఛేదనాపుచ్ఛా? పకతియా సంసయపక్ఖన్దో హోతి, విమతిపక్ఖన్దో ద్వేళ్హకజాతో – 'ఏవం ను ఖో, నను ఖో, కిం ను ఖో, కథం ను ఖో'తి. సో విమతిచ్ఛేదనత్థాయ పఞ్హం పుచ్ఛతి. అయం విమతిచ్ఛేదనాపుచ్ఛా (మహాని. ౧౫౦; చూళని. పుణ్ణకమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౨).

కతమా అనుమతిపుచ్ఛా? భగవా భిక్ఖూనం అనుమతియా పఞ్హం పుచ్ఛతి – 'తం కిం మఞ్ఞథ, భిక్ఖవే, రూపం నిచ్చం వా అనిచ్చం వా'తి? 'అనిచ్చం, భన్తే'. 'యం పనానిచ్చం దుక్ఖం వా తం సుఖం వా'తి? 'దుక్ఖం, భన్తే' . 'యం పనానిచ్చం దుక్ఖం విపరిణామధమ్మం, కల్లం ను తం సమనుపస్సితుం ఏతం మమ, ఏసోహమస్మి, ఏసో మే అత్తా'తి? 'నోహేతం, భన్తే'తి (సం. ని. ౩.౭౯; మహావ. ౨౧). అయం అనుమతిపుచ్ఛా.

కతమా కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛా? భగవా భిక్ఖూనం కథేతుకమ్యతాయ పఞ్హం పుచ్ఛతి. "చత్తారోమే, భిక్ఖవే, సతిపట్ఠానా. కతమే చత్తారో"తి (దీ. ని. ౨.౩౭౩)? అయం కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛాతి.

తత్థ బుద్ధానం పురిమా తిస్సో పుచ్ఛా నత్థి. కస్మా? బుద్ధానఞ్హి తీసు అద్ధాసు కిఞ్చి సఙ్ఖతం, అద్ధావిముత్తం వా అసఙ్ఖతం, అదిట్ఠం అనఞ్ఞాతం అజోతితం అతులితం అతీరితం అవిభూతం అవిభావితం నామ నత్థి. తేన తేసం అదిట్ఠజోతనాపుచ్ఛా నత్థి. యం పన భగవతా అత్తనో ఞాణేన పటివిద్ధం, తస్స అఞ్ఞేన సమణేన వా బ్రాహ్మణేన వా దేవేన వా మారేన వా బ్రహ్మునా వా సద్ధిం సంసన్దనకిచ్చం నత్థి. తేనస్స దిట్ఠసంసన్దనాపుచ్ఛా నత్థి. యస్మా పనేస అకథంకథీ తిణ్ణవిచికిచ్ఛో సబ్బధమ్మేసు విహతసంసయో, తేనస్స విమతిచ్ఛేదనాపుచ్ఛా నత్థి. ఇతరా ద్వే పన పుచ్ఛా భగవతో అత్థి. తాసు అయం కథేతుకమ్యతాపుచ్ఛాతి వేదితబ్బా.

తత్థ **'కతమే'**తిపదేన నిద్దిసితబ్బధమ్మే పుచ్ఛతి. 'ధమ్మా కుసలా'తి హి వచనమత్తేన 'కిం కతా కిం వా కరోన్తీ'తి న సక్కా ఞాతుం. 'కతమే'తి వుత్తే పన తేసం పుట్ఠభావో పఞ్ఞాయతి. తేన వుత్తం 'కతమేతిపదేన నిద్దిసితబ్బధమ్మే పుచ్ఛతీ'తి. **'ధమ్మా కుసలా'**తిపదద్వయేన పుచ్ఛాయ పుట్ఠధమ్మే దస్సేతి. తేసం అత్థో హేట్ఠా పకాసితోవ.

కస్మా పనేత్థ మాతికాయం వియ 'కుసలా ధమ్మా'తి అవత్వా 'ధమ్మా కుసలా'తి పదానుక్కమో కతోతి? పభేదతో ధమ్మానం దేసనం దీపేత్వా పభేదవన్తదస్సనత్థం. ఇమస్మిఞ్హి అభిధమ్మే ధమ్మావ దేసేతబ్బా. తే చ కుసలాదీహి పభేదేహి అనేకప్పభేదా. తస్మా ధమ్మాయేవ ఇధ దేసేతబ్బా . నాయం వోహారదేసనా. తే చ అనేకప్పభేదతో దేసేతబ్బా, న ధమ్మమత్తతో. పభేదతో హి దేసనా ఘనవినిబ్భోగపటిసమ్భిదాఞాణావహా హోతీతి 'కుసలా ధమ్మా'తి ఏవం పభేదతో ధమ్మానం దేసనం దీపేత్వా, ఇదాని యే తేన పభేదేన దేసేతబ్బా ధమ్మా తే దస్సేతుం, అయం **'కతమే ధమ్మా కుసలా'**తి పదానుక్కమో కతోతి వేదితబ్బో. పభేదవన్తేసు హి దస్సితేసు పభేదో దస్సియమానో యుజ్జతి సువిఞ్ఞేయ్యో చ హోతీతి.

ఇదాని **యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్త**న్తి. ఏత్థ –

సమయే నిద్దిసి చిత్తం, చిత్తేన సమయం ముని;
నియమేత్వాన దీపేతుం, ధమ్మే తత్థ పభేదతో.

'యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్త'న్తి హి నిద్దిసన్తో భగవా సమయే చిత్తం నిద్దిసి. కింకారణా? తేన సమయనియమితేన చిత్తేన పరియోసానే 'తస్మిం సమయే'తి ఏవం సమయం నియమేత్వాన, అథ విజ్జమానేపి సమయనానత్తే యస్మిం సమయే చిత్తం తస్మింయేవ సమయే ఫస్సో హోతి, వేదనా హోతీతి ఏవం తస్మిం చిత్తనియమితే సమయే ఏతే సన్తతిసమూహకిచ్చారమ్మణఘనవసేన దురనుబోధప్పభేదే ఫస్సవేదనాదయో ధమ్మే బోధేతున్తి అత్థో.

ఇదాని 'యస్మిం సమయే'తిఆదీసు అయమనుపుబ్బపదవణ్ణనా. **యస్మి**న్తి అనియమతో భుమ్మనిద్దేసో. **సమయే**తి అనియమనిద్దిట్ఠపరిదీపనం. ఏత్తావతా అనియమతో సమయో నిద్దిట్ఠో హోతి. తత్థ సమయసద్దో –

సమవాయే ఖణే కాలే, సమూహే హేతు దిట్ఠిసు;
పటిలాభే పహానే చ, పటివేధే చ దిస్సతి.

తథా హిస్స "అప్పేవ నామ స్వేపి ఉపసఙ్కమేయ్యామ కాలఞ్చ సమయఞ్చ ఉపాదాయా"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౪౪౭) ఏవమాదీసు సమవాయో అత్థో. "ఏకోవ ఖో, భిక్ఖవే, ఖణో చ సమయో చ బ్రహ్మచరియవాసాయా"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౮.౨౯)

ఖణో. “ఉణ్హసమయో పరిళాహసమయో”తిఆదీసు (పాచి. ౩౫౮) కాలో. “మహాసమయో పవనస్మి”న్తిఆదీసు సమూహో. “సమయోపి ఖో తే, భద్దాలి, అప్పటివిద్ధో అహోసి – భగవా ఖో సావత్థియం విహరతి, భగవాపి మం జానిస్సతి ‘భద్దాలి నామ భిక్ఖు సత్థుసాసనే సిక్ఖాయ అపరిపూరకారీ’తి. అయమ్పి ఖో తే, భద్దాలి, సమయో అప్పటివిద్ధో అహోసీ”తిఆదీసు (మ. ని. ౨.౧౩౫) హేతు. “తేన ఖో పన సమయేన ఉగ్గాహమానో పరిబ్బాజకో సమణముణ్డికాపుత్తో సమయప్పవాదకే తిన్దుకాచీరే ఏకసాలకే మల్లికాయ ఆరామే పటివసతీ”తిఆదీసు (మ. ని. ౨.౨౬౦) దిట్ఠి.

“దిట్ఠే ధమ్మే చ యో అత్థో, యో చత్థో సమ్పరాయికో;
అత్థాభిసమయా ధీరో, పణ్డితోతి పవుచ్చతీ”తి. (సం. ని. ౧.౧౨౯) –

ఆదీసు పటిలాభో. “సమ్మా మానాభిసమయా అన్తమకాసి దుక్ఖస్సా”తిఆదీసు (మ. ని. ౧.౨౮) పహానం. “దుక్ఖస్స పీళనట్ఠో సఙ్ఖతట్ఠో సన్తాపట్ఠో విపరిణామట్ఠో అభిసమయట్ఠో”తిఆదీసు (పటి. మ. ౨.౮) పటివేధో. ఏవమనేకేసు సమయేసు –

సమవాయో ఖణో కాలో, సమూహో హేతుయేవ చ;
ఏతే పఞ్చపి విఞ్ఞేయ్యా, సమయా ఇధ విఞ్ఞునా.

‘యస్మిం సమయే కామావచరం కుసల’న్తి ఇమస్మిఞ్హి కుసలాధికారే తేసు నవసు సమయేసు ఏతే సమవాయాదయో పఞ్చ సమయా పణ్డితేన వేదితబ్బా.

తేసు పచ్చయసామగ్గీ, సమవాయో ఖణో పన;
ఏకోవ నవమో ఞేయ్యో, చక్కాని చతురోపి వా.

యా హి ఏసా సాధారణఫలనిప్ఫాదకత్తేన సణ్ఠితా పచ్చయానం సామగ్గీ, సా ఇధ సమవాయోతి ఞాతబ్బా. “ఏకోవ ఖో, భిక్ఖవే, ఖణో చ సమయో చ బ్రహ్మచరియవాసాయా”తి (అ. ని. ౮.౨౯) ఏవం వుత్తో పన నవమోవ ఖణో ఏకో ఖణోతి వేదితబ్బో. యాని వా పనేతాని “చత్తారిమాని, భిక్ఖవే, చక్కాని యేహి సమన్నాగతానం దేవమనుస్సానం చతుచక్కం వత్తతీ”తి – ఏత్థ ‘పతిరూపదేసవాసో, సప్పురిసూపనిస్సయో, అత్తసమ్మాపణిధి, పుబ్బే చ కతపుఞ్ఞతా’తి (అ. ని. ౪.౩౧) చత్తారి చక్కాని వుత్తాని, ఏతాని వా ఏకజ్ఝం కత్వా ఓకాసట్ఠేన ఖణోతి వేదితబ్బాని. తాని హి కుసలుప్పత్తియా ఓకాసభూతాని.

ఏవం సమవాయఞ్చ ఖణఞ్చ ఞత్వా ఇతరేసు –

తం తం ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తో, కాలో వోహారమత్తకో;
పుఞ్జో ఫస్సాదిధమ్మానం, సమూహోతి విభావితో.

‘చిత్తకాలో రూపకాలో’తిఆదినా హి నయేన ధమ్మే వా, ‘అతీతో అనాగతో’తిఆదినా నయేన ధమ్మవుత్తిం వా, ‘బీజకాలో అఙ్కురకాలో’తి ఆదినా నయేన ధమ్మపటిపాటిం వా, ‘ఉప్పాదకాలో జరాకాలో’తిఆదినా నయేన ధమ్మలక్ఖణం వా,

‘వేదియనకాలో సఞ్జాననకాలో’తిఆదినా నయేన ధమ్మకిచ్చం వా, ‘న్హానకాలో పానకాలో’తిఆదినా నయేన సత్తకిచ్చం వా, ‘గమనకాలో ఠానకాలో’తిఆదినా నయేన ఇరియాపథం వా, ‘పుబ్బణ్హో సాయన్హో దివా రత్తీ’తిఆదినా నయేన చన్దిమసూరియాదిపరివత్తనం వా, ‘అడ్ఢమాసో మాసో’తిఆదినా నయేన అహోరత్తాదిసఙ్ఖాతం కాలసఞ్చయం వాతి – ఏవం తం తం ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తో కాలో నామ. సో పనేస సభావతో అవిజ్జమానత్తా పఞ్ఞత్తిమత్తకో ఏవాతి వేదితబ్బో. యో పనేస ఫస్సవేదనాదీనం ధమ్మానం పుఞ్జో, సో ఇధ సమూహోతి విభావితో. ఏవం కాలసమూహేపి ఞత్వా ఇతరో పన –

హేతూతి పచ్చయోపేత్థ, తస్స ద్వారవసేన వా;
అనేకభావో విఞ్ఞేయ్యో, పచ్చయానం వసేన వా.

ఏత్థ హి పచ్చయోవ హేతు నామ, తస్స ద్వారానం వా పచ్చయానం వా వసేన అనేకభావో వేదితబ్బో. కథం? చక్ఖుద్వారాదీసు హి ఉప్పజ్జమానానం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం చక్ఖురూపఆలోకమనసికారాదయో పచ్చయా, **మహాపకరణే** చ “హేతుపచ్చయో ఆరమ్మణపచ్చయో”తిఆదినా నయేన చతువీసతి పచ్చయా వుత్తా. తేసు ఠపేత్వా విపాకపచ్చయఞ్చ పచ్ఛాజాతపచ్చయఞ్చ, సేసా కుసలధమ్మానం పచ్చయా హోన్తియేవ. తే సబ్బేపి ఇధ హేతూతి అధిప్పేతా. ఏవమస్స ఇమినా ద్వారవసేన వా పచ్చయవసేన వా అనేకభావో వేదితబ్బో . ఏవమేతే సమవాయాదయో పఞ్చ అత్థా ఇధ సమయసద్దేన పరిగ్గహితాతి వేదితబ్బా.

‘కస్మా పన ఏతేసు యంకిఞ్చి ఏకం అపరిగ్గహేత్వా సబ్బేసం పరిగ్గహో కతో’తి? ‘తేన తేన తస్స తస్స అత్థవిసేసస్స దీపనతో. ఏతేసు హి సమవాయసఙ్ఖాతో సమయో అనేకహేతుతో వుత్తిం దీపేతి. తేన ఏకకారణవాదో పటిసేధితో హోతి. సమవాయో చ నామ సాధారణఫలనిప్ఫాదనే అఞ్ఞమఞ్ఞాపేక్ఖో హోతి. తస్మా ‘ఏకో కత్తా నామ నత్థీ’తి ఇమమ్పి అత్థం దీపేతి. సభావేన హి కారణే సతి కారణన్తరాపేక్ఖా అయుత్తాతి. ఏవం ఏకస్స కస్సచి కారణస్స అభావదీపనేన “సయంకతం సుఖదుక్ఖ”న్తిఆది పటిసేధితం హోతి.

తత్థ సియా – ‘యం వుత్తం అనేకహేతుతో వుత్తిం దీపేతీ’తి, తం న యుత్తం. ‘కింకారణా’ ?‘అసామగ్గియం అహేతూనం సామగ్గియమ్పి అహేతుభావాపత్తితో’. ‘న హి ఏకస్మిం అన్ధే దట్ఠుం అసక్కోన్తే అన్ధసతం పస్సతీ’తి. ‘నో న యుత్తం; సాధారణఫలనిప్ఫాదకత్తేన హి ఠితభావో సామగ్గీ; న అనేకేసం సమోధానమత్తం. న చ అన్ధానం దస్సనం నామ సాధారణఫలం’. ‘కస్మా’?‘అన్ధసతే సతిపి తస్స అభావతో. చక్ఖాదీనం పన తం సాధారణఫలం, తేసం భావే భావతో. అసామగ్గియం అహేతూనమ్పి చ సామగ్గియం హేతుభావో సిద్ధో. స్వాయం అసామగ్గియం ఫలాభావేన, సామగ్గియఞ్చస్స భావేన, వేదితబ్బో. చక్ఖాదీనఞ్హి వేకల్లే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అభావో, అవేకల్లే చ భావో, పచ్చక్ఖసిద్ధో లోకస్సా’తి. అయం తావ సమవాయసఙ్ఖాతేన సమయేన అత్థో దీపితో.

యో పనేస అట్ఠహి అక్ఖణేహి పరివజ్జితో నవమో ఖణో, పతిరూపదేసవాసాదికో చ చతుచక్కసఙ్ఖాతో ఓకాసట్ఠేన ఖణో వుత్తో, సో మనుస్సత్తబుద్ధుప్పాదసద్ధమ్మట్ఠితిఆదికం ఖణసామగ్గిం వినా నత్థి. మనుస్సత్తాదీనఞ్చ కాణకచ్ఛపోపమాదీహి (మ॰ ని॰ ౩.౨౫౨) దుల్లభభావో. ఇతి ఖణస్స దుల్లభత్తా సుట్ఠుతరం ఖణాయత్తం లోకుత్తరధమ్మానం ఉపకారభూతం కుసలం దుల్లభమేవ . ఏవమేతేసు ఖణసఙ్ఖాతో సమయో కుసలుప్పత్తియా దుల్లభభావం దీపేతి. ఏవం దీపేన్తేన అనేన

అధిగతఖణానం ఖణాయత్తస్సేవ తస్స కుసలస్స అననుట్ఠానేన మోఘఖణం కురుమానానం పమాదవిహారో పటిసేధితో హోతి. అయం ఖణసఙ్ఖాతేన సమయేన అత్థో దీపితో.

యో పనేతస్స కుసలచిత్తస్స పవత్తికాలో నామ హోతి, సో అతిపరిత్తో. సా చస్స అతిపరిత్తతా "యథా చ, భిక్ఖవే, తస్స పురిసస్స జవో, యథా చ చన్దిమసూరియానం జవో, యథా చ యా దేవతా చన్దిమసూరియానం పురతో ధావన్తి తాసం దేవతానం జవో, తతో సీఘతరం ఆయుసఙ్ఖారా ఖీయన్తీ"తి (సం. ని. ౨.౨౨౮) – ఇమస్స సుత్తస్స అట్ఠకథావసేన వేదితబ్బా. తత్ర హి సో రూపజీవితిన్ద్రియస్స తావ పరిత్తకో కాలో వుత్తో. యావ పటుప్పన్నం రూపం తిట్ఠతి తావ సోళస చిత్తాని ఉప్పజ్జిత్వా భిజ్జన్తి. ఇతి తేసం కాలపరిత్తతాయ ఉపమాపి నత్థి. తేనేవాహ – "యావఞ్చిదం, భిక్ఖవే, ఉపమాపి న సుకరా యావ లహుపరివత్తం చిత్త"న్తి (అం. ని. ౧.౪౮). ఏవమేతేసు కాలసఙ్ఖాతో సమయో కుసలచిత్తప్పవత్తికాలస్స అతిపరిత్తతం దీపేతి. ఏవం దీపేన్తేన చానేన అతిపరిత్తకాలతాయ, విజ్జులతోభాసేన ముత్తావుణనం వియ, దుప్పటివిజ్ఝమిదం చిత్తం, తస్మా ఏతస్స పటివేధే మహాఉస్సాహో చ ఆదరో చ కత్తబ్బోతి ఓవాదో దిన్నో హోతి. అయం కాలసఙ్ఖాతేన సమయేన అత్థో దీపితో.

సమూహసఙ్ఖాతో పన సమయో అనేకేసం సహుప్పత్తిం దీపేతి. ఫస్సాదీనఞ్హి ధమ్మానం పుఞ్జో సమూహోతి వుత్తో. తస్మిఞ్చ ఉప్పజ్జమానం చిత్తం సహ తేహి ధమ్మేహి ఉప్పజ్జతీతి అనేకేసం సహుప్పత్తి దీపితా. ఏవం దీపేన్తేన చానేన ఏకస్సేవ ధమ్మస్స ఉప్పత్తి పటిసేధితా హోతి. అయం సమూహసఙ్ఖాతేన సమయేన అత్థో దీపితో.

హేతుసఙ్ఖాతో పన సమయో పరాయత్తవుత్తితం దీపేతి. 'యస్మిం సమయే'తి హి పదస్స యస్మా 'యస్మిం హేతుమ్హి సతి' ఉప్పన్నం హోతీతి అయమత్థో, తస్మా 'హేతుమ్హి సతి' పవత్తితో పరాయత్తవుత్తితా దీపితా. ఏవం దీపేన్తేన చానేన ధమ్మానం సవసవత్తితాభిమానో పటిసేధితో హోతి. అయం హేతుసఙ్ఖాతేన సమయేన అత్థో దీపితో.

తత్థ **'యస్మిం సమయే'**తి కాలసఙ్ఖాతస్స సమయస్స వసేన 'యస్మిం కాలే'తి అత్థో; సమూహసఙ్ఖాతస్స 'యస్మిం సమూహే'తి. ఖణసమవాయహేతుసఙ్ఖాతానం 'యస్మిం ఖణే సతి, యాయ సామగ్గియా సతి, యమ్హి హేతుమ్హి సతి' కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి, తస్మింయేవ సతి 'ఫస్సాదయోపీ'తి అయమత్థో వేదితబ్బో. అధికరణఞ్హి కాలసఙ్ఖాతో సమూహసఙ్ఖాతో చ సమయో. తత్థ వుత్తధమ్మానన్తి అధికరణవసేనేత్థ భుమ్మం. ఖణసమవాయహేతుసఙ్ఖాతస్స చ సమయస్స భావేన తేసం భావో లక్ఖీయతీతి భావేనభావలక్ఖణవసేనేత్థ భుమ్మం.

కామావచరన్తి "కతమే ధమ్మా కామావచరా? హేట్ఠతో అవీచినిరయం ఉపరితో పరనిమ్మితవసవత్తిం పరియన్తం కత్వా"తిఆదినా (ధ. స. ౧౨౮౭) నయేన వుత్తేసు కామావచరధమ్మేసు పరియాపన్నం. తత్రాయం వచనత్థో – ఉద్దానతో ద్వే కామా, వత్థుకామో చ కిలేసకామో చ. తత్థ కిలేసకామో అత్థతో ఛన్దరాగోవ వత్థుకామో తేభూమకవట్టం. కిలేసకామో చేత్థ కామేతీతి **కామో;** ఇతరో పన కామియతీతి కామో. యస్మిం పన పదేసే దువిధోపేసో కామో పవత్తివసేన అవచరతి, సో చతున్నం అపాయానం, మనుస్సానం, ఛన్నఞ్చ దేవలోకానం వసేన ఏకాదసవిధో పదేసో. కామో ఏత్థ అవచరతీతి **కామావచరో,** ససత్థావచరో వియ. యథా హి యస్మిం పదేసే ససత్థా పురిసా అవచరన్తి, సో విజ్జమానేసుపి అఞ్ఞేసు ద్విపదచతుప్పదేసు అవచరన్తేసు, తేసం అభిలక్ఖితత్తా 'ససత్థావచరో'త్వేవ వుచ్చతి, ఏవం విజ్జమానేసుపి అఞ్ఞేసు రూపావచరాదీసు తత్థ అవచరన్తేసు, తేసం అభిలక్ఖితత్తా అయం పదేసో 'కామావచరో'త్వేవ వుచ్చతి. స్వాయం యథా

రూపభవో రూపం, ఏవం ఉత్తరపదలోపం కత్వా 'కామో'త్వేవ వుచ్చతి. ఏవమిదం చిత్తం ఇమస్మిం ఏకాదసపదేససఙ్ఖాతే కామే అవచరతీతి కామావచరం.

కిఞ్చాపి హి ఏతం రూపారూపభవేసుపి అవచరతి, యథా పన సఙ్గామే అవచరణతో సఙ్గామావచరోతి లద్ధనామకో నాగో నగరే చరన్తోపి 'సఙ్గామావచరో'త్వేవ వుచ్చతి, థలజలచరా చ పాణా అథలే అజలే చ ఠితాపి 'థలచరా జలచరా'త్వేవ వుచ్చన్తి, ఏవమిదం అఞ్ఞత్థ అవచరన్తమ్పి కామావచరమేవాతి వేదితబ్బం. ఆరమ్మణకరణవసేన వా ఏత్థ కామో అవచరతీతిపి కామావచరం. కామఞ్చేస రూపారూపావచరేసుపి అవచరతి, యథా పన వదతీతి 'వచ్ఛో', మహియం సేతీతి 'మహింసో'తి వుత్తే, న సత్తా యత్తకా వదన్తి, మహియం వా సేన్తి సబ్బేసం తం నామం హోతి, ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం. అపిచ కామభవసఙ్ఖాతే కామే పటిసన్ధిం అవచారేతీతిపి **కామావచరం**.

కుసలన్తి కుచ్ఛితానం సలనాదీహి అత్థేహి కుసలం. అపిచ ఆరోగ్యట్ఠేన అనవజ్జట్ఠేన కోసల్లసమ్భూతట్ఠేన చ కుసలం. యథేవ హి 'కచ్చి ను భోతో కుసల'న్తి (జా॰ ౧.౧౫.౧౪౬; ౨.౨౦.౧౨౯) రూపకాయే అనాతురతాయ అగేలఞ్ఞేన నిబ్యాధితాయ ఆరోగ్యట్ఠేన కుసలం వుత్తం, ఏవం అరూపధమ్మేపి కిలేసాతురతాయ కిలేసగేలఞ్ఞస్స చ కిలేసబ్యాధినో అభావేన ఆరోగ్యట్ఠేన కుసలం వేదితబ్బం. కిలేసవజ్జస్స పన కిలేసదోసస్స కిలేసదరథస్స చ అభావా అనవజ్జట్ఠేన కుసలం. కోసల్లం వుచ్చతి పఞ్ఞా; కోసల్లతో సమ్భూతత్తా కోసల్లసమ్భూతట్ఠేన కుసలం.

'ఞాణసమ్పయుత్తం' తావ ఏవం హోతు; ఞాణవిప్పయుత్తం కథన్తి. తమ్పి రుళ్హీసద్దేన కుసలమేవ. యథా హి తాలపణ్ణేహి అకత్వా కిలఞ్జాదీహి కతమ్పి తంసరిక్ఖత్తా రుళ్హీసద్దేన తాలవణ్టన్త్వేవ వుచ్చతి, ఏవం 'ఞాణవిప్పయుత్త'మ్పి కుసలన్త్వేవ వేదితబ్బం. నిప్పరియాయేన పన 'ఞాణసమ్పయుత్తం' ఆరోగ్యట్ఠేన అనవజ్జట్ఠేన కోసల్లసమ్భూతట్ఠేనాతి తివిధేనపి కుసలన్తి నామం లభతి, ఞాణవిప్పయుత్తం దువిధేనేవ. ఇతి యఞ్చ జాతకపరియాయేన యఞ్చ బాహితికసుత్తపరియాయేన యఞ్చ అభిధమ్మపరియాయేన కుసలం కథితం సబ్బం తం తీహిపి అత్థేహి ఇమస్మిం చిత్తే లబ్భతి.

తదేతం లక్ఖణాదివసేన అనవజ్జసుఖవిపాకలక్ఖణం, అకుసలవిద్ధంసనరసం, వోదానపచ్చుపట్ఠానం, యోనిసోమనసికారపదట్ఠానం. అవజ్జపటిపక్ఖత్తా వా అనవజ్జలక్ఖణమేవ కుసలం, వోదానభావరసం, ఇట్ఠవిపాకపచ్చుపట్ఠానం, యథావుత్తపదట్ఠానమేవ. లక్ఖణాదీసు హి తేసం తేసం ధమ్మానం సభావో వా సామఞ్ఞం వా **లక్ఖణం** నామ. కిచ్చం వా సమ్పత్తి వా **రసో** నామ. ఉపట్ఠానాకారో వా ఫలం వా పచ్చుపట్ఠానం నామ. ఆసన్నకారణం **పదట్ఠానం** నామ. ఇతి యత్థ యత్థ లక్ఖణాదీని వక్ఖామ తత్థ తత్థ ఇమినావ నయేన తేసం నానత్తం వేదితబ్బం.

చిత్తన్తి ఆరమ్మణం చిన్తేతీతి చిత్తం; విజానాతీతి అత్థో. యస్మా వా 'చిత్త'న్తి సబ్బచిత్తసాధారణో ఏస సద్దో, తస్మా యదేత్థ లోకియకుసలాకుసలకిరియచిత్తం, తం జవనవీథివసేన అత్తనో సన్తానం చినోతీతి చిత్తం. విపాకం కమ్మకిలేసేహి చితన్తి చిత్తం. అపిచ సబ్బమ్పి యథానురూపతో చిత్తతాయ చిత్తం. చిత్తకరణతాయ చిత్తన్తి ఏవమ్పేత్థ అత్థో వేదితబ్బో. తత్థ యస్మా అఞ్ఞదేవ సరాగం చిత్తం, అఞ్ఞం సదోసం , అఞ్ఞం సమోహం; అఞ్ఞం కామావచరం, అఞ్ఞం రూపావచరాదిభేదం; అఞ్ఞం రూపారమ్మణం, అఞ్ఞం సద్దాదిఆరమ్మణం; రూపారమ్మణేసు చాపి అఞ్ఞం నీలారమ్మణం, అఞ్ఞం పీతాదిఆరమ్మణం; సద్దాదిఆరమ్మణేసుపి ఏసేవ నయో; సబ్బేసుపి చేతేసు అఞ్ఞం హీనం అఞ్ఞం మజ్ఝిమం అఞ్ఞం పణీతం; హీనాదీసుపి అఞ్ఞం

ఛన్దాధిపతేయ్యం, అఞ్ఞం వీరియాధిపతేయ్యం అఞ్ఞం చిత్తాధిపతేయ్యం, అఞ్ఞం వీమంసాధిపతేయ్యం, తస్మా అస్స ఇమేసం సమ్పయుత్తభూమిఆరమ్మణహీనమజ్ఝిమపణీతాధిపతీనం వసేన చిత్తతా వేదితబ్బా. కామఞ్చేత్థ ఏకమేవ ఏవం చిత్తం న హోతి, చిత్తానం పన అన్తోగధత్తా ఏతేసు యంకిఞ్చి ఏకమ్పి చిత్తతాయ చిత్తన్తి వత్తుం వట్టతి. ఏవం తావ చిత్తతాయ చిత్తం.

కథం చిత్తకరణతాయాతి? లోకస్మిఞ్హి చిత్తకమ్మతో ఉత్తరి అఞ్ఞం చిత్తం నామ నత్థి. తస్మిమ్పి చరణం నామ చిత్తం అతిచిత్తమేవ హోతి. తం కరోన్తానం చిత్తకారానం 'ఏవంవిధాని ఏత్థ రూపాని కాతబ్బానీ'తి చిత్తసఞ్ఞా ఉప్పజ్జతి. తాయ చిత్తసఞ్ఞాయ లేఖాగహనరఞ్జనఉజ్జోతనవత్తనాదినిప్ఫాదికా చిత్తకిరియా ఉప్పజ్జన్తి, తతో చరణసఙ్ఖాతే చిత్తే అఞ్ఞతరం విచిత్తరూపం నిప్ఫజ్జతి. తతో 'ఇమస్స రూపస్స ఉపరి ఇదం హోతు, హేట్ఠా ఇదం, ఉభయపస్సే ఇద'న్తి చిన్తేత్వా యథాచిన్తితేన కమేన సేసచిత్తరూపనిప్ఫాదనం హోతి, ఏవం యంకిఞ్చి లోకే విచిత్తం సిప్పజాతం సబ్బం తం చిత్తేనేవ కరియతి, ఏవం ఇమాయ కరణవిచిత్తతాయ తస్స తస్స చిత్తస్స నిప్ఫాదకం చిత్తమ్పి తథేవ చిత్తం హోతి. యథాచిన్తితస్స వా అనవసేసస్స అనిప్ఫజ్జనతో తతోపి చిత్తమేవ చిత్తతరం. తేనాహ భగవా –

> "దిట్ఠం వో, భిక్ఖవే, చరణం నామ చిత్త'న్తి? 'ఏవం, భన్తే'. తమ్పి ఖో, భిక్ఖవే, చరణం నామ చిత్తం చిత్తేనేవ చిన్తితం. తేనపి ఖో, భిక్ఖవే, చరణేన చిత్తేన చిత్తంయేవ చిత్తతర"న్తి (సం॰ ని॰ ౩.౧౦౦).

తథా యదేతం దేవమనుస్సనిరయతిరచ్ఛానభేదాసు గతీసు కమ్మలిఙ్గసఞ్ఞావోహారాదిభేదం అజ్ఝత్తికం చిత్తం తమ్పి చిత్తకతమేవ. కాయకమ్మాదిభేదఞ్హి దానసీలవిహింసాసాఠేయ్యాదినయప్పవత్తం కుసలాకుసలకమ్మం చిత్తనిప్ఫాదితం కమ్మనానత్తం. కమ్మనానత్తేనేవ చ తాసు తాసు గతీసు హత్థపాదకణ్ణఉదరగీవాముఖాదిసణ్ఠానభిన్నం లిఙ్గనానత్తం. లిఙ్గనానత్తతో యథాగహితసణ్ఠానవసేన 'అయం ఇత్థీ అయం పురిసో'తి ఉప్పజ్జమానాయ సఞ్ఞాయ సఞ్ఞానానత్తం. సఞ్ఞానానత్తతో సఞ్ఞానురూపేన 'ఇత్థీ'తి వా 'పురిసో'తి వా వోహరన్తానం వోహారనానత్తం. వోహారనానత్తవసేన పన యస్మా 'ఇత్థీ భవిస్సామి పురిసో భవిస్సామి, ఖత్తియో భవిస్సామి బ్రాహ్మణో భవిస్సామీ'తి ఏవం తస్స తస్స అత్తభావస్స జనకం కమ్మం కరీయతి, తస్మా వోహారనానత్తతో కమ్మనానత్తం. తం పనేతం కమ్మనానత్తం యథాపత్థితం భవం నిబ్బత్తేన్తం యస్మా గతివసేన నిబ్బత్తేతి తస్మా కమ్మనానత్తతో గతినానత్తం. కమ్మనానత్తేనేవ చ తేసం తేసం సత్తానం తస్సా తస్సా గతియా అపాదకద్విపాదకాదితా, తస్సా తస్సా ఉపపత్తియా ఉచ్చనీచాదితా, తస్మిం తస్మిం అత్తభావే సువణ్ణదుబ్బణ్ణాదితా, లోకధమ్మేసు లాభాలాభాదితా చ పఞ్ఞాయతి. తస్మా సబ్బమేతం దేవమనుస్సనిరయతిరచ్ఛానభేదాసు గతీసు కమ్మలిఙ్గసఞ్ఞావోహారాదిభేదం అజ్ఝత్తికం చిత్తం చిత్తేనేవ కతన్తి వేదితబ్బం. స్వాయమత్థో ఇమస్స సఙ్గీతిఅనారుళ్హస్స సుత్తస్స వసేన వేదితబ్బో. వుత్తఞ్హేతం –

"కమ్మనానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానవసేన లిఙ్గనానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానం భవతి, లిఙ్గనానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానవసేన సఞ్ఞానానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానం భవతి, సఞ్ఞానానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానవసేన వోహారనానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానం భవతి, వోహారనానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానవసేన కమ్మనానత్తపుథుత్తప్పభేదవవత్థానం భవతి. కమ్మనానాకరణం పటిచ్చ సత్తానం గతియా నానాకరణం పఞ్ఞాయతి – అపదా ద్విపదా చతుప్పదా బహుప్పదా, రూపినో అరూపినో, సఞ్ఞినో అసఞ్ఞినో నేవసఞ్ఞీనాసఞ్ఞినో. కమ్మనానాకరణం పటిచ్చ సత్తానం ఉపపత్తియా నానాకరణం పఞ్ఞాయతి – ఉచ్చనీచతా హీనపణీతతా సుగతదుగ్గతతా. కమ్మనానాకరణం పటిచ్చ సత్తానం అత్తభావే నానాకరణం పఞ్ఞాయతి – సువణ్ణదుబ్బణ్ణతా

సుజాతదుజ్జాతతా సుసణ్ఠితదుస్సణ్ఠితతా. కమ్మనానాకరణం పటిచ్చ సత్తానం లోకధమ్మే నానాకరణం పఞ్ఞాయతి – లాభాలాభే యసాయసే నిన్దాపసంసాయం సుఖదుక్ఖే”తి.

అపరమ్పి వుత్తం –

కమ్మతో లిఙ్గతో చేవ, లిఙ్గసఞ్ఞా పవత్తరే;
సఞ్ఞాతో భేదం గచ్ఛన్తి, ఇత్థాయం పురిసోతి వా.

“కమ్మునా వత్తతే లోకో, కమ్మునా వత్తతే పజా;
కమ్మనిబన్ధనా సత్తా, రథస్సాణీవ యాయతో”. (మ. ని. ౨.౪౬౦; సు. ని. ౬౫౯);

కమ్మేన కిత్తిం లభతే పసంసం,
కమ్మేన జానిఞ్చ వధఞ్చ బన్ధం;
తం కమ్మనానాకరణం విదిత్వా,
కస్మా వదే నత్థి కమ్మన్తి లోకే. (కథా. ౭౮౩);

“కమ్మస్సకా మాణవ సత్తా కమ్మదాయాదా కమ్మయోనీ కమ్మబన్ధూ కమ్మపటిసరణా; కమ్మం సత్తే విభజతి యదిదం హీనప్పణీతతాయా”తి (మ. ని. ౩.౨౮౯).

ఏవం ఇమాయ కరణచిత్తతాయపి చిత్తస్స చిత్తతా వేదితబ్బా. సబ్బానిపి హి ఏతాని విచిత్రాని చిత్తేనేవ కతాని. అలద్ధోకాసస్స పన చిత్తస్స యం వా పన అవసేసపచ్చయవికలం తస్స ఏకచ్చచిత్తకరణాభావతో యదేతం చిత్తేన కతం అజ్ఝత్తికం చిత్తం వుత్తం, తతోపి చిత్తమేవ చిత్తతరం. తేనాహ భగవా –

“నాహం, భిక్ఖవే, అఞ్ఞం ఏకనికాయమ్పి సమనుపస్సామి ఏవం చిత్తం యథయిదం, భిక్ఖవే, తిరచ్ఛానగతా పాణా... తేహిపి ఖో, భిక్ఖవే, తిరచ్ఛానగతేహి పాణేహి చిత్తంయేవ చిత్తతర”న్తి (సం. ని. ౩.౧౦౦).

ఉప్పన్నం హోతీతి ఏత్థ వత్తమానభూతాపగతోకాసకతభూమిలద్ధవసేన ఉప్పన్నం నామ అనేకప్పభేదం. తత్థ సబ్బమ్పి ఉప్పాదజరాభఙ్గసమఙ్గీసఙ్ఖాతం వత్తమానుప్పన్నం నామ. ఆరమ్మణరసం అనుభవిత్వా నిరుద్ధం, అనుభూతాపగతసఙ్ఖాతం కుసలాకుసలం , ఉప్పాదాదిత్తయం అనుప్పత్వా నిరుద్ధం, భూతాపగతసఙ్ఖాతం, సేససఙ్ఖతఞ్చ **భూతాపగతుప్పన్నం** నామ. “యానిస్స తాని పుబ్బే కతాని కమ్మానీ”తి (మ. ని. ౩.౨౪౮) ఏవమాదినా నయేన వుత్తం కమ్మం అతీతమ్పి సమానం, అఞ్ఞం విపాకం పటిబాహిత్వా అత్తనో విపాకస్సోకాసం కత్వా ఠితత్తా, తథా కతోకాసఞ్చ విపాకం అనుప్పన్నమ్పి సమానం ఏవం కతే ఓకాసే ఏకన్తేన ఉప్పజ్జనతో ఓకాసకతుప్పన్నం నామ. తాసు తాసు భూమీసు అసమూహతం అకుసలం భూమిలద్ధుప్పన్నం నామ. ఏత్థ చ భూమియా భూమిలద్ధస్స చ నానత్తం వేదితబ్బం. **భూమీ**తి విపస్సనాయ ఆరమ్మణభూతా తేభూమకా పఞ్చక్ఖన్ధా. భూమిలద్ధం నామ తేసు ఖన్ధేసు ఉప్పత్తారహం కిలేసజాతం. తేన హేసా భూమి లద్ధా నామ హోతి, తస్మా భూమిలద్ధన్తి వుచ్చతి. ఏవమేతేసు చతూసు ఉప్పన్నేసు ఇధ ‘వత్తమానుప్పన్నం’ అధిప్పేతం.

తత్రాయం వచనత్థో – పుబ్బన్తతో ఉద్ధం ఉప్పాదాదిఅభిముఖం పన్నన్తి **ఉప్పన్నం**. 'ఉప్పన్న'-సద్దో పనేస అతీతే పటిలద్ధే సముట్ఠితే అవిక్ఖమ్భితే అసముచ్ఛిన్నే ఖణత్తయగతేతి అనేకేసు అత్థేసు దిస్సతి. అయఞ్హి "తేన ఖో పన, భిక్ఖవే, సమయేన కకుసన్ధో భగవా అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధో లోకే ఉప్పన్నో"తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౪౩) ఏత్థ అతీతే ఆగతో. "ఆయస్మతో ఆనన్దస్స అతిరేకచీవరం ఉప్పన్నం హోతీ"తి (పారా॰ ౪౬౧) ఏత్థ పటిలద్ధే. "సేయ్యథాపి, భిక్ఖవే, ఉప్పన్నం మహామేఘం తమేనం మహావాతో అన్తరాయేవ అన్తరధాపేతీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౫౭) ఏత్థ సముట్ఠితే. "ఉప్పన్నం గమియచిత్తం దుప్పటివినోదనీయం (అ॰ ని॰ ౫.౧౬౦; పరి॰ ౩౨౫); ఉప్పన్నుప్పన్నే పాపకే అకుసలే ధమ్మే ఠానసో అన్తరధాపేతీ"తి (పారా॰ ౧౬౫) ఏత్థ అవిక్ఖమ్భితే. "అరియం అట్ఠఙ్గికం మగ్గం భావేన్తో బహులీకరోన్తో ఉప్పన్నుప్పన్నే పాపకే అకుసలే ధమ్మే ఠానసో అన్తరాయేవ అన్తరధాపేతీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౫౬-౧౫౭) ఏత్థ అసముచ్ఛిన్నే. "ఉప్పజ్జమానం ఉప్పన్నన్తి? ఆమన్తా"తి (యమ॰ ౨.చిత్తయమక.౮౧) ఏత్థ ఖణత్తయగతే. స్వాయమిధాపి ఖణత్తయగతేవ దట్ఠబ్బో. తస్మా **'ఉప్పన్నం హోతీ'**తి ఏత్థ ఖణత్తయగతం హోతి, వత్తమానం హోతి, పచ్చుప్పన్నం హోతీతి. అయం సఙ్ఖేపత్థో.

చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీతి చేతం దేసనాసీసమేవ. న పన చిత్తం ఏకకమేవ ఉప్పజ్జతి. తస్మా యథా రాజా ఆగతోతి వుత్తే న పరిసం పహాయ ఏకకోవ ఆగతో, రాజపరిసాయ పన సద్ధింయేవ ఆగతోతి పఞ్ఞాయతి , ఏవమిదమ్పి పరోపణ్ణాసకుసలధమ్మేహి సద్ధింయేవ ఉప్పన్నన్తి వేదితబ్బం. పుబ్బఙ్గమట్ఠేన పన "చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి"చ్చేవ వుత్తం.

లోకియధమ్మఞ్హి పత్వా చిత్తం జేట్ఠకం చిత్తం ధురం చిత్తం పుబ్బఙ్గమం హోతి. లోకుత్తరధమ్మం పత్వా పఞ్ఞా జేట్ఠికా పఞ్ఞా ధురా పఞ్ఞా పుబ్బఙ్గమా. తేనేవ భగవా వినయపరియాయం పత్వా పఞ్హం పుచ్ఛన్తో 'కింఫస్సోసి, కింవేదనోసి, కింసఞ్ఞోసి, కించేతనోసీ'తి అపుచ్ఛిత్వా "కించిత్తో త్వం భిక్ఖూ"తి చిత్తమేవ ధురం కత్వా పుచ్ఛతి. "అథేయ్యచిత్తో అహం భగవా"తి చ వుత్తే 'అనాపత్తి అథేయ్యఫస్సస్సా'తిఆదీని అవత్వా "అనాపత్తి భిక్ఖు అథేయ్యచిత్తస్సా"తి వదతి.

న కేవలఞ్చ వినయపరియాయం, అఞ్ఞమ్పి లోకియదేసనం దేసేన్తో చిత్తమేవ ధురం కత్వా దేసేతి. యథాహ – "యే కేచి, భిక్ఖవే, ధమ్మా అకుసలా అకుసలభాగియా అకుసలపక్ఖికా సబ్బేతే మనోపుబ్బఙ్గమా. మనో తేసం ధమ్మానం పఠమం ఉప్పజ్జతి" (అ॰ ని॰ ౧.౫౬).

"మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా, మనోసేట్ఠా మనోమయా;
మనసా చే పదుట్ఠేన, భాసతి వా కరోతి వా;
తతో నం దుక్ఖమన్వేతి, చక్కంవ వహతో పదం.

"మనోపుబ్బఙ్గమా ధమ్మా, మనోసేట్ఠా మనోమయా;
మనసా చే పసన్నేన, భాసతి వా కరోతి వా;
తతో నం సుఖమన్వేతి, ఛాయావ అనపాయినీ". (ధ॰ ప॰ ౧,౨);

"చిత్తేన నీయతి లోకో, చిత్తేన పరికస్సతి;
చిత్తస్స ఏకధమ్మస్స, సబ్బేవ వసమన్వగూ". (సం॰ ని॰ ౧.౬౨);

“చిత్తసంకిలేసా, భిక్ఖవే, సత్తా సంకిలిస్సన్తి చిత్తవోదానా విసుజ్ఝన్తి” (సం॰ ని॰ ౩.౧౦౦);

“పభస్సరమిదం, భిక్ఖవే, చిత్తం, తఞ్చ ఖో ఆగన్తుకేహి ఉపక్కిలేసేహి ఉపక్కిలిట్ఠం” (అ॰ ని॰ ౧.౪౯);

“చిత్తే , గహపతి, అరక్ఖితే కాయకమ్మమ్పి అరక్ఖితం హోతి, వచీకమ్మమ్పి అరక్ఖితం హోతి, మనోకమ్మమ్పి అరక్ఖితం హోతి; చిత్తే, గహపతి, రక్ఖితే…పే॰… చిత్తే, గహపతి, బ్యాపన్నే…పే॰… చిత్తే, గహపతి, అబ్యాపన్నే…పే॰… చిత్తే, గహపతి, అవస్సుతే…పే॰… చిత్తే, గహపతి, అనవస్సుతే కాయకమ్మమ్పి అనవస్సుతం హోతి, వచీకమ్మమ్పి అనవస్సుతం హోతి, మనోకమ్మమ్పి అనవస్సుతం హోతీ”తి (అ॰ ని॰ ౩.౧౧౧).

ఏవం లోకియధమ్మం పత్వా చిత్తం జేట్ఠకం హోతి, చిత్తం ధురం హోతి, చిత్తం పుబ్బఙ్గమం హోతీతి వేదితబ్బం. ఇమేసు పన సుత్తేసు ఏకం వా ద్వే వా అగ్గహేత్వా సుత్తానురక్ఖణత్థాయ సబ్బానిపి గహితానీతి వేదితబ్బాని.

లోకుత్తరధమ్మం పుచ్ఛన్తో పన ‘కతరఫస్సం అధిగతోసి, కతరవేదనం కతరసఞ్ఞం కతరచేతనం కతరచిత్త’న్తి అపుచ్ఛిత్వా, ‘కతరపఞ్ఞం త్వం భిక్ఖు అధిగతో’సి, ‘కిం పఠమం మగ్గపఞ్ఞం, ఉదాహు దుతియం…పే॰… తతియం…పే॰… చతుత్థం మగ్గపఞ్ఞం అధిగతో’తి పఞ్ఞం జేట్ఠికం పఞ్ఞం ధురం కత్వా పుచ్ఛతి. పఞ్ఞుత్తరా సబ్బే కుసలా ధమ్మా న పరిహాయన్తి. పఞ్ఞా పన కిమత్థియా (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౧)? “పఞ్ఞవతో, భిక్ఖవే, అరియసావకస్స తదన్వయా సద్ధా సణ్ఠాతి, తదన్వయం వీరియం సణ్ఠాతి, తదన్వయా సతి సణ్ఠాతి, తదన్వయో సమాధి సణ్ఠాతీ”తి (సం॰ ని॰ ౫.౫౧౫) ఏవమాదీని పనేత్థ సుత్తాని దట్ఠబ్బాని. ఇతి లోకుత్తరధమ్మం పత్వా పఞ్ఞా జేట్ఠికా హోతి పఞ్ఞా ధురా పఞ్ఞా పుబ్బఙ్గమాతి వేదితబ్బా. అయం పన లోకియదేసనా. తస్మా చిత్తం ధురం కత్వా దేసేన్తో “చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ”తి ఆహ.

సోమనస్ససహగతన్తి సాతమధురవేదయితసఙ్ఖాతేన సోమనస్సేన సహ ఏకుప్పాదాదిభావం గతం. అయం పన **‘సహగత’**-సద్దో తబ్భావే వోకిణ్ణే నిస్సయే ఆరమ్మణే సంసట్ఠేతి ఇమేసు అత్థేసు దిస్సతి. తత్థ “యాయం తణ్హా పోనోబ్భవికా నన్దిరాగసహగతా”తి (విభ॰ ౨౦౩) తబ్భావే వేదితబ్బో; నన్దిరాగభూతాతి అత్థో. “యా, భిక్ఖవే, వీమంసా కోసజ్జసహగతా కోసజ్జసమ్పయుత్తా”తి (సం॰ ని॰ ౫.౮౩౨) వోకిణ్ణే వేదితబ్బో; అన్తరన్తరా ఉప్పజ్జమానేన కోసజ్జేన వోకిణ్ణాతి అయమేత్థ అత్థో. “అట్ఠికసఞ్ఞాసహగతం సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గం భావేతీ”తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౩౮) నిస్సయే వేదితబ్బో; అట్ఠికసఞ్ఞం నిస్సాయ అట్ఠికసఞ్ఞం భావేత్వా పటిలద్ధన్తి అత్థో. “లాభీ హోతి రూపసహగతానం వా సమాపత్తీనం అరూపసహగతానం వా”తి (పు॰ ప॰ ౩-౫) ఆరమ్మణే; వేదితబ్బో రూపారూపారమ్మణానన్తి అత్థో. “ఇదం సుఖం ఇమాయ పీతియా సహగతం హోతి సహజాతం సంసట్ఠం సమ్పయుత్త”న్తి (విభ॰ ౫౭౮) సంసట్ఠే. ఇమస్మిమ్పి పదే అయమేవత్థో అధిప్పేతో. సోమనస్ససంసట్ఠఞ్హి ఇధ సోమనస్ససహగతన్తి వుత్తం.

‘సంసట్ఠ’-సద్దోపి చేస సదిసే అవస్సుతే మిత్తసన్థవే సహజాతేతి బహూసు అత్థేసు దిస్సతి. అయఞ్హి “కిసే థూలే వివజ్జేత్వా సంసట్ఠా యోజితా హయా”తి (జా॰ ౨.౨౨.౭౦) ఏత్థ సదిసే ఆగతో. “సంసట్ఠావ తుమ్హే అయ్యే విహరథా”తి (పాచి॰ ౭౨౭) అవస్సుతే. “గిహి సంసట్ఠో విహరతీ”తి (సం॰ ని॰ ౩.౩) మిత్తసన్థవే. “ఇదం సుఖం ఇమాయ పీతియా సహగతం హోతి సహజాతం సంసట్ఠం సమ్పయుత్త”న్తి సహజాతే. ఇధాపి సహజాతే అధిప్పేతో. తత్థ ‘సహగతం’ అసహజాతం అసంసట్ఠం

అసమ్పయుత్తం నామ నత్థి. సహజాతం పన సంసట్ఠం సమ్పయుత్తం హోతిపి, న హోతిపి . రూపారూపధమ్మేసు హి ఏకతో జాతేసు రూపం అరూపేన సహజాతం హోతి, న సంసట్ఠం, న సమ్పయుత్తం; తథా అరూపం రూపేన; రూపఞ్చ రూపేన; అరూపం పన అరూపేన సద్ధిం నియమతోవ సహగతం సహజాతం సంసట్ఠం సమ్పయుత్తమేవ హోతీతి. తం సన్ధాయ వుత్తం 'సోమనస్ససహగత'న్తి.

ఞాణసమ్పయుత్తన్తి ఞాణేన సమ్పయుత్తం, సమం ఏకుప్పాదాదిప్పకారేహి యుత్తన్తి అత్థో. యం పనేత్థ వత్తబ్బం సియా తం మాతికావణ్ణనాయ వేదనాత్తికే వుత్తనయమేవ. తస్మా ఏకుప్పాదా ఏకనిరోధా ఏకవత్థుకా ఏకారమ్మణాతి ఇమినా లక్ఖణేనేతం సమ్పయుత్తన్తి వేదితబ్బం. ఉక్కట్ఠనిద్దేసో చేస. అరూపే పన వినాపి ఏకవత్థుకభావం సమ్పయోగో లబ్భతి.

ఏత్తావతా కిం కథితం? కామావచరకుసలేసు సోమనస్ససహగతం తిహేతుకం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికం మహాచిత్తం కథితం. "కతమే ధమ్మా కుసలా"తి హి అనియమితపుచ్ఛాయ చతుభూమకకుసలం గహితం. 'కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ'తి వచనేన పన తేభూమకం కుసలం పరిచ్చజిత్వా, అట్ఠవిధం కామావచరకుసలమేవ గహితం. 'సోమనస్ససహగత'న్తి వచనేన తతో చతుబ్బిధం ఉపేక్ఖాసహగతం పరిచ్చజిత్వా చతుబ్బిధం సోమనస్ససహగతమేవ గహితం. 'ఞాణసమ్పయుత్త'న్తి వచనేన తతో దువిధం ఞాణవిప్పయుత్తం పరిచ్చజిత్వా ద్వే ఞాణసమ్పయుత్తానేవ గహితాని. అసఙ్ఖారికభావో పన అనాభట్ఠతాయేవ న గహితో. కిఞ్చాపి న గహితో, పరతో పన 'ససఙ్ఖారేనా'తి వచనతో ఇధ 'అసఙ్ఖారేనా'తి అవుత్తేపి అసఙ్ఖారికభావో వేదితబ్బో. సమ్మాసమ్బుద్ధో హి ఆదితోవ ఇదం మహాచిత్తం భాజేత్వా దస్సేతుం నియమేత్వావ ఇమం దేసనం ఆరభీతి ఏవమేత్థ సన్నిట్ఠానం కతన్తి వేదితబ్బం.

ఇదాని తమేవ చిత్తం ఆరమ్మణతో దస్సేతుం **రూపారమ్మణం వా**తిఆదిమాహ. భగవా హి అరూపధమ్మం దస్సేన్తో వత్థునా వా దస్సేతి, ఆరమ్మణేన వా, వత్థారమ్మణేహి వా, సరసభావేన వా. "చక్ఖుసమ్ఫస్సో...పే.... మనోసమ్ఫస్సో; చక్ఖుసమ్ఫస్సజా వేదనా...పే.... మనోసమ్ఫస్సజా వేదనా; చక్ఖువిఞ్ఞాణం...పే.... మనోవిఞ్ఞాణ"న్తిఆదీసు హి వత్థునా అరూపధమ్మా దస్సితా. "రూపసఞ్ఞా...పే.... ధమ్మసఞ్ఞా, రూపసఞ్చేతనా...పే.... ధమ్మసఞ్చేతనా"తిఆదీసు ఆరమ్మణేన. "చక్ఖుఞ్చ పటిచ్చ రూపే చ ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం, తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో...పే.... మనఞ్చ పటిచ్చ ధమ్మే చ ఉప్పజ్జతి మనోవిఞ్ఞాణం, తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో"తిఆదీసు (సం. ని. ౪.౬౦) వత్థారమ్మణేహి. "అవిజ్జాపచ్చయా , భిక్ఖవే, సఙ్ఖారా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణ"న్తిఆదీసు (సం. ని. ౨.౧) సరసభావేన అరూపధమ్మా దస్సితా. ఇమస్మిం పన ఠానే ఆరమ్మణేన దస్సేన్తో 'రూపారమ్మణం' వాతిఆదిమాహ.

తత్థ చతుసముట్ఠానం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం రూపమేవ **రూపారమ్మణం**. ద్విసముట్ఠానో అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నో సద్దోవ **సద్దారమ్మణం**. చతుసముట్ఠానో అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నో గన్ధోవ **గన్ధారమ్మణం**. చతుసముట్ఠానో అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నో రసోవ **రసారమ్మణం**. చతుసముట్ఠానం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నం ఫోట్ఠబ్బమేవ **ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం**. ఏకసముట్ఠానా ద్విసముట్ఠానా తిసముట్ఠానా చతుసముట్ఠానా నకుతోచిసముట్ఠానా అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నా చిత్తచేతసికా, తథా నవత్తబ్బా చ, వుత్తావసేసా చిత్తగోచరసఙ్ఖాతా ధమ్మాయేవ **ధమ్మారమ్మణం**. యే పన అనాపాథగతా రూపాదయోపి ధమ్మారమ్మణమిచ్చేవ వదన్తి తే ఇమినా సుత్తేన పటిక్ఖిపితబ్బా. వుత్తఞ్హేతం –

“ఇమేసం ఖో, ఆవుసో, పఞ్చన్నం ఇన్ద్రియానం నానావిసయానం నానాగోచరానం న అఞ్ఞమఞ్ఞస్స గోచరవిసయం పచ్చనుభోన్తానం మనో పటిసరణం మనో నేసం గోచరవిసయం పచ్చనుభోతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౫).

ఏతేసఞ్హి రూపారమ్మణాదీని గోచరవిసయో నామ. తాని మనేన పచ్చనుభవియమానానిపి రూపారమ్మణాదీనియేవాతి అయమత్థో సిద్ధో హోతి. దిబ్బచక్ఖుఞాణాదీనఞ్చ రూపాదిఆరమ్మణత్తాపి అయమత్థో సిద్ధోయేవ హోతి. అనాపాథగతానేవ హి రూపారమ్మణాదీని దిబ్బచక్ఖుఆదీనం ఆరమ్మణాని, న చ తాని ధమ్మారమ్మణాని భవన్తీతి వుత్తనయేనేవ ఆరమ్మణవవత్థానం వేదితబ్బం.

తత్థ ఏకేకం ఆరమ్మణం ద్వీసు ద్వీసు ద్వారేసు ఆపాథమాగచ్ఛతి. రూపారమ్మణఞ్హి చక్ఖుపసాదం ఘట్టేత్వా తఙ్ఖణఞ్ఞేవ మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛతి; భవఙ్గచలనస్స పచ్చయో హోతీతి అత్థో. సద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బారమ్మణేసుపి ఏసేవ నయో. యథా హి సకుణో ఆకాసేనాగన్త్వా రుక్ఖగ్గే నిలీయమానోవ రుక్ఖసాఖఞ్చ ఘట్టేతి, ఛాయా చస్స పథవియం పటిహఞ్ఞతి సాఖాఘట్టనఛాయాఫరణాని అపుబ్బం అచరిమం ఏకక్ఖణేయేవ భవన్తి, ఏవం పచ్చుప్పన్నరూపాదీనం చక్ఖుపసాదాదిఘట్టనఞ్చ భవఙ్గచలనసమత్థతాయ మనోద్వారే ఆపాథగమనఞ్చ అపుబ్బం అచరిమం ఏకక్ఖణేయేవ హోతి. తతో భవఙ్గం విచ్ఛిన్దిత్వా చక్ఖుద్వారాదీసు ఉప్పన్నానం ఆవజ్జనాదీనం వోట్ఠబ్బనపరియోసానానం అనన్తరా తేసం ఆరమ్మణానం అఞ్ఞతరస్మిం ఇదం మహాచిత్తం ఉప్పజ్జతి.

సుద్ధమనోద్వారే పన పసాదఘట్టనకిచ్చం నత్థి. పకతియా దిట్ఠసుతఘాయితసాయితఫుట్ఠవసేనేవ ఏతాని ఆరమ్మణాని ఆపాథమాగచ్ఛన్తి. కథం? ఇధేకచ్చో కతసుధాకమ్మం హరితాలమనోసిలాదివణ్ణవిచిత్తం పగ్గహితనానప్పకారధజపటాకం మాలాదామవినద్ధం దీపమాలాపరిక్ఖిత్తం అతిమనోరమాయ సిరియా విరోచమానం అలఙ్కతపటియత్తం మహాచేతియం పదక్ఖిణం కత్వా సోళససు పాదపిట్ఠికాసు పఞ్చపతిట్ఠితేన వన్దిత్వా అఞ్జలిం పగ్గయ్హ ఉల్లోకేన్తో బుద్ధారమ్మణం పీతిం గహేత్వా తిట్ఠతి. తస్స ఏవం చేతియం పస్సిత్వా బుద్ధారమ్మణం పీతిం నిబ్బత్తేత్వా అపరభాగే యత్థ కత్థచి గతస్స రత్తిట్ఠానదివాట్ఠానేసు నిసిన్నస్స ఆవజ్జమానస్స అలఙ్కతపటియత్తం మహాచేతియం చక్ఖుద్వారే ఆపాథమాగతసదిసమేవ హోతి, పదక్ఖిణం కత్వా చేతియవన్దనకాలో వియ హోతి. ఏవం తావ దిట్ఠవసేన రూపారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి.

మధురేన పన సరేన ధమ్మకథికస్స వా ధమ్మం కథేన్తస్స, సరభాణకస్స వా సరేన భణన్తస్స సద్దం సుత్వా అపరభాగే యత్థ కత్థచి నిసీదిత్వా ఆవజ్జమానస్స ధమ్మకథా వా సరభఞ్ఞం వా సోతద్వారే ఆపాథమాగతం వియ హోతి, సాధుకారం దత్వా సుణనకాలో వియ హోతి. ఏవం సుతవసేన సద్దారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి.

సుగన్ధం పన గన్ధం వా మాలం వా లభిత్వా ఆసనే వా చేతియే వా గన్ధారమ్మణేన చిత్తేన పూజం కత్వా అపరభాగే యత్థ కత్థచి నిసీదిత్వా ఆవజ్జమానస్స తం గన్ధారమ్మణం ఘానద్వారే ఆపాథమాగతం వియ హోతి, పూజాకరణకాలో వియ హోతి. ఏవం ఘాయితవసేన గన్ధారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి.

పణీతం పన ఖాదనీయం వా భోజనీయం వా సబ్రహ్మచారీహి సద్ధిం సంవిభజిత్వా పరిభుఞ్జిత్వా అపరభాగే యత్థ కత్థచి కుద్రూసకాదిభోజనం లభిత్వా ‘అసుకకాలే పణీతం భోజనం సబ్రహ్మచారీహి సద్ధిం సంవిభజిత్వా పరిభుత్త’న్తి ఆవజ్జమానస్స

తం రసారమ్మణం జివ్హాద్వారే ఆపాథమాగతం వియ హోతి, పరిభుఞ్జనకాలో వియ హోతి. ఏవం సాయితవసేన రసారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి.

ముదుకం పన సుఖసమ్ఫస్సం మఞ్చం వా పీఠం వా అత్థరణపాపురణం వా పరిభుఞ్జిత్వా అపరభాగే యత్థ కత్థచి దుక్ఖసేయ్యం కప్పేత్వా 'అసుకకాలే మే ముదుకం మఞ్చపీఠం అత్థరణపావురణం పరిభుత్త'న్తి ఆవజ్జమానస్స తం ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం కాయద్వారే ఆపాథమాగతం వియ హోతి. సుఖసమ్ఫస్సం వేదయితకాలో వియ హోతి. ఏవం ఫుట్ఠవసేన ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం ఆపాథమాగచ్ఛతి. ఏవం సుద్ధమనోద్వారే పసాదఘట్టనకిచ్చం నత్థి. పకతియా దిట్ఠసుతఘాయితసాయితఫుట్ఠవసేనేవ ఏతాని ఆరమ్మణాని ఆపాథమాగచ్ఛన్తీతి వేదితబ్బాని.

ఇదాని పకతియా దిట్ఠాదీనం వసేన ఆపాథగమనే అయమపరోపి అట్ఠకథాముత్తకో నయో హోతి. దిట్ఠం సుతం ఉభయసమ్బన్ధన్తి ఇమే తావ దిట్ఠాదయో వేదితబ్బా. తత్థ **'దిట్ఠం'** నామ పఞ్చద్వారవసేన గహితపుబ్బం. **'సుత'**న్తి పచ్చక్ఖతో అదిస్వా అనుస్సవవసేన గహితా రూపాదయోవ. తేహి ద్వీహిపి సమ్బన్ధం **'ఉభయసమ్బన్ధం'** నామ. ఇతి ఇమేసమ్పి దిట్ఠాదీనం వసేన ఏతాని మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛన్తీతి వేదితబ్బాని. తత్థ దిట్ఠవసేన తావ ఆపాథగమనం హేట్ఠా పఞ్చహి నయేహి వుత్తమేవ.

ఏకచ్చో పన సుణాతి – 'భగవతో పుఞ్ఞాతిసయనిబ్బత్తం ఏవరూపం నామ రూపం, అతిమధురో సద్దో, కిస్మిఞ్చి పదేసే కేసఞ్చి పుప్ఫానం అతిమనుఞ్ఞో గన్ధో, కేసఞ్చి ఫలానం అతిమధురో రసో, కేసఞ్చి పావురణాదీనం అతిసుఖో సమ్ఫస్సో'తి. తస్స, చక్ఖుపసాదాదిఘట్టనం వినా, సుతమత్తానేవ తాని మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛన్తి. అథస్స తం చిత్తం తస్మిం రూపే వా సద్దే వా పసాదవసేన గన్ధాదీసు అరియానం దాతుకామతావసేన అఞ్ఞేహి దిన్నేసు అనుమోదనావసేన వా పవత్తతి. ఏవం సుతవసేన ఏతాని మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛన్తి.

అపరేన పన యథావుత్తాని రూపాదీని దిట్ఠాని వా సుతాని వా హోన్తి. తస్స 'ఈదిసం రూపం ఆయతిం ఉప్పజ్జనకబుద్ధస్సాపి భవిస్సతీ'తిఆదినా నయేన చక్ఖుపసాదాదిఘట్టనం వినా దిట్ఠసుతసమ్బన్ధేనేవ తాని మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛన్తి. అథస్స హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తేసు అఞ్ఞతరారమ్మణం ఇదం మహాచిత్తం పవత్తతి. ఏవం ఉభయసమ్బన్ధవసేన ఏతాని మనోద్వారే ఆపాథమాగచ్ఛన్తి.

ఇదమ్పి చ ముఖమత్తమేవ. సద్ధారుచిఆకారపరివితక్కదిట్ఠినిజ్ఝానక్ఖన్తిఆదీనం పన వసేన విత్థారతో ఏతేసం మనోద్వారే ఆపాథగమనం వేదితబ్బమేవ. యస్మా పన ఏవం ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తాని భూతానిపి హోన్తి అభూతానిపి, తస్మా అయం నయో అట్ఠకథాయం న గహితో. ఏవం ఏకేకారమ్మణం జవనం ద్వీసు ద్వీసు ద్వారేసు ఉప్పజ్జతీతి వేదితబ్బం. రూపారమ్మణఞ్హి జవనం చక్ఖుద్వారేపి ఉప్పజ్జతి మనోద్వారేపి. సద్దాదిఆరమ్మణేసుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ మనోద్వారే ఉప్పజ్జమానం రూపారమ్మణం జవనం దానమయం సీలమయం భావనామయన్తి తివిధం హోతి . తేసు ఏకేకం కాయకమ్మం వచీకమ్మం మనోకమ్మన్తి తివిధమేవ హోతి. సద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బధమ్మారమ్మణేసుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ రూపం తావ ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జమానం ఏతం మహాకుసలచిత్తం నీలపీతలోహితోదాతవణ్ణేసు పుప్ఫవత్థధాతూసు అఞ్ఞతరం సుభనిమిత్తసఙ్ఖాతం ఇట్ఠం కన్తం మనాపం రజనీయం వణ్ణం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జతి. నను చేతం ఇట్ఠారమ్మణం లోభస్స వత్థు? కథం ఏతం చిత్తం కుసలం నామ జాతన్తి? నియమితవసేన పరిణామితవసేన సముదాచారవసేన ఆభుజితవసేనాతి. యస్స హి 'కుసలమేవ మయా కత్తబ్బ'న్తి కుసలకరణే చిత్తం నియమితం హోతి, అకుసలప్పవత్తితో నివత్తేత్వా కుసలకరణేయేవ పరిణామితం, అభిణ్హకరణేన కుసలసముదాచారేనేవ సముదాచరితం, పతిరూపదేసవాససప్పురిసూపనిస్సయసద్ధమ్మస్సవనపుబ్బేకతపుఞ్ఞతాదీహి చ ఉపనిస్సయేహి యోనిసో చ ఆభోగో పవత్తతి, తస్స ఇమినా నియమితవసేన పరిణామితవసేన సముదాచారవసేన ఆభుజితవసేన చ కుసలం నామ జాతం హోతి.

ఆరమ్మణవసేన పనేత్థ సోమనస్ససహగతభావో వేదితబ్బో. ఇట్ఠారమ్మణస్మిఞ్హి ఉప్పన్నత్తా ఏతం సోమనస్ససహగతం జాతం. సద్ధాబహులతాదీనిపేత్థ కారణానియేవ. అస్సద్ధానఞ్హి మిచ్ఛాదిట్ఠీనఞ్చ ఏకన్తఇట్ఠారమ్మణభూతం తథాగతరూపమ్పి దిస్వా సోమనస్సం నుప్పజ్జతి. యే చ కుసలప్పవత్తియం ఆనిసంసం న పస్సన్తి తేసం పరేహి ఉస్సాహితానం కుసలం కరోన్తానమ్పి సోమనస్సం నుప్పజ్జతి. తస్మా సద్ధాబహులతా విసుద్ధదిట్ఠితా ఆనిసంసదస్సావితాతి. ఏవమ్పేత్థ సోమనస్ససహగతభావో వేదితబ్బో. అపిచ ఏకాదసధమ్మా పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గస్స ఉప్పాదాయ సంవత్తన్తి – బుద్ధానుస్సతి ధమ్మానుస్సతి సఙ్ఘానుస్సతి సీలానుస్సతి చాగానుస్సతి దేవతానుస్సతి ఉపసమానుస్సతి లూఖపుగ్గలపరివజ్జనతా సినిద్ధపుగ్గలసేవనతా పసాదనీయసుత్తన్తపచ్చవేక్ఖణతా తదధిముత్తతాతి . ఇమేహిపి కారణేహేత్థ సోమనస్ససహగతభావో వేదితబ్బో. ఇమేసం పన విత్థారో **బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గే** (విభ. అట్ఠ. ౩౮౭ బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా, ౪౬౭-౪౬౯) ఆవి భవిస్సతి.

కమ్మతో, ఉపపత్తితో, ఇన్ద్రియపరిపాకతో, కిలేసదూరీభావతోతి ఇమేహి పనేత్థ కారణేహి ఞాణసమ్పయుత్తతా వేదితబ్బా. యో హి పరేసం ధమ్మం దేసేతి అనవజ్జాని సిప్పాయతనకమ్మాయతనవిజ్జాట్ఠానాని సిక్ఖాపేతి ధమ్మకథికం సక్కారం కత్వా ధమ్మం కథాపేతి, 'ఆయతిం పఞ్ఞవా భవిస్సామీ'తి పత్థనం పట్ఠపేత్వా నానప్పకారం దానం దేతి, తస్స ఏవరూపం కమ్మం ఉపనిస్సాయ కుసలం ఉప్పజ్జమానం ఞాణసమ్పయుత్తం ఉప్పజ్జతి. అబ్యాపజ్జే లోకే ఉప్పన్నస్స వాపి "తస్స తత్థ సుఖినో ధమ్మపదా పిలవన్తి... దన్ధో, భిక్ఖవే, సతుప్పాదో, అథ సో సత్తో ఖిప్పంయేవ విసేసగామీ హోతీ"తి (అ. ని. ౪.౧౯౧) ఇమినా నయేన ఉపపత్తిం నిస్సాయపి ఉప్పజ్జమానం కుసలం ఞాణసమ్పయుత్తం ఉప్పజ్జతి. తథా ఇన్ద్రియపరిపాకం ఉపగతానం పఞ్ఞాదసకప్పత్తానం ఇన్ద్రియపరిపాకం నిస్సాయపి కుసలం ఉప్పజ్జమానం ఞాణసమ్పయుత్తం ఉప్పజ్జతి. యేహి పన కిలేసా విక్ఖమ్భితా తేసం కిలేసదూరీభావం నిస్సాయపి ఉప్పజ్జమానం కుసలం ఞాణసమ్పయుత్తం ఉప్పజ్జతి. వుత్తమ్పి చేతం –

"యోగా వే జాయతీ భూరి, అయోగా భూరిసఙ్ఖయో"తి (ధ. ప. ౨౮౨).

ఏవం కమ్మతో ఉపపత్తితో ఇన్ద్రియపరిపాకతో కిలేసదూరీభావతోతి ఇమేహి కారణేహి ఞాణసమ్పయుత్తతా వేదితబ్బా.

అపిచ సత్త ధమ్మా ధమ్మవిచయసమ్బోజ్ఝఙ్గస్స ఉప్పాదాయ సంవత్తన్తి – పరిపుచ్ఛకతా, వత్థువిసదకిరియా, ఇన్ద్రియసమత్తపటిపాదనా, దుప్పఞ్ఞపుగ్గలపరివజ్జనా, పఞ్ఞవన్తపుగ్గలసేవనా, గమ్భీరఞాణచరియపచ్చవేక్ఖణా,

తదధిముత్తతాతి. ఇమేహిపి కారణేహి ఞాణసమ్పయుత్తతా వేదితబ్బా. ఇమేసం పన విత్థారో **బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గే** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౩౬౭ బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా) ఆవి భవిస్సతి.

ఏవం ఞాణసమ్పయుత్తం హుత్వా ఉప్పన్నఞ్చేతం అసఙ్ఖారేన అప్పయోగేన అనుపాయచిన్తనాయ ఉప్పన్నత్తా అసఙ్ఖారం నామ జాతం. తయిదం రజనీయవణ్ణారమ్మణం హుత్వా ఉప్పజ్జమానమేవ తివిధేన నియమేన ఉప్పజ్జతి – దానమయం వా హోతి, సీలమయం వా, భావనామయం వా.

కథం? యదా హి నీలపీతలోహితోదాతేసు పుప్ఫాదీసు అఞ్ఞతరం లభిత్వా వణ్ణవసేన ఆభుజిత్వా 'వణ్ణదానం మయ్హ'న్తి బుద్ధరతనాదీని పూజేతి, తదా దానమయం హోతి. తత్రిదం వత్థు – భణ్డాగారికసఙ్ఘమిత్తో కిర ఏకం సువణ్ణఖచితం వత్థం లభిత్వా ఇదమ్పి వత్థం సువణ్ణవణ్ణం, సమ్మాసమ్బుద్ధోపి సువణ్ణవణ్ణో, సువణ్ణవణ్ణం వత్థం సువణ్ణవణ్ణస్సేవ అనుచ్ఛవికం, అమ్హాకఞ్చ వణ్ణదానం భవిస్సతీతి మహాచేతియే ఆరోపేసి. ఏవరూపే కాలే దానమయం హోతీతి వేదితబ్బం. యదా పన తథారూపమేవ దేయ్యధమ్మం లభిత్వా 'మయ్హం కులవంసో, కులతన్తి కులప్పవేణీ ఏసా, కులవత్తం ఏత'న్తి బుద్ధరతనాదీని పూజేతి తదా సీలమయం హోతి. యదా పన తాదిసేనేవ వత్థునా రతనత్తయస్స పూజం కత్వా 'అయం వణ్ణో ఖయం గచ్ఛిస్సతి, వయం గచ్ఛిస్సతీ'తి ఖయవయం పట్ఠపేతి, తదా భావనామయం హోతి.

దానమయం పన హుత్వా వత్తమానమ్పి యదా తీణి రతనాని సహత్థేన పూజేన్తస్స పవత్తతి, తదా కాయకమ్మం హోతి. యదా తీణి రతనాని పూజేన్తో పుత్తదారదాసకమ్మకరపోరిసాదయోపి ఆణాపేత్వా పూజాపేతి తదా వచీకమ్మం హోతి. యదా తదేవ వుత్తప్పకారం విజ్జమానకవత్థుం ఆరబ్భ వణ్ణదానం దస్సామీతి చిన్తేతి తదా మనోకమ్మం హోతి. వినయపరియాయం పత్వా హి 'దస్సామి కరిస్సామీ'తి వాచా భిన్నా హోతీతి (పారా॰ ౬౫౯) ఇమినా లక్ఖణేన దానం నామ హోతి. అభిధమ్మపరియాయం పత్వా పన విజ్జమానకవత్థుం ఆరబ్భ 'దస్సామీ'తి మనసా చిన్తితకాలతో పట్ఠాయ కుసలం హోతి. అపరభాగే కాయేన వా వాచాయ వా కత్తబ్బం కరిస్సతీతి వుత్తం. ఏవం దానమయం కాయవచీమనోకమ్మవసేనేవ తివిధం హోతి.

యదా పన తం వుత్తప్పకారం వత్థుం లభిత్వా కులవంసాదివసేన సహత్థా రతనత్తయం పూజేతి తదా సీలమయం కాయకమ్మం హోతి. యదా కులవంసాదివసేనేవ పుత్తదారాదయో ఆణాపేత్వా పూజాపేతి తదా వచీకమ్మం హోతి. యదా 'మయ్హం కులవంసో, కులతన్తి కులప్పవేణీ ఏసా, కులవత్తమేత'న్తి విజ్జమానకవత్థుం ఆరబ్భ 'వణ్ణదానం దస్సామీ'తి చిన్తేతి తదా మనోకమ్మం హోతి. ఏవం సీలమయం కాయవచీమనోకమ్మవసేన తివిధం హోతి.

యదా పన తం వుత్తప్పకారం వత్థుం లభిత్వా తీణి రతనాని పూజేత్వా చఙ్కమన్తో ఖయవయం పట్ఠపేతి తదా భావనామయం కాయకమ్మం హోతి. వాచాయ సమ్మసనం పట్ఠపేన్తస్స వచీకమ్మం హోతి, కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా మనసావ సమ్మసనం పట్ఠపేన్తస్స మనోకమ్మం హోతి. ఏవం భావనామయం కాయవచీమనోకమ్మవసేన తివిధం హోతి. ఏవమేతం రూపారమ్మణం కుసలం తివిధపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన నవహి కమ్మద్వారేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా. సద్దారమ్మణాదీసుపి ఏసేవ నయో.

భేరిసద్దాదీసు హి రజనీయసద్దం ఆరమ్మణం కత్వా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తీహి నియమేహేతం కుసలం ఉప్పజ్జతి. తత్థ సద్దం కన్దమూలం వియ ఉప్పాటేత్వా నీలుప్పలహత్థకం వియ చ హత్థే ఠపేత్వా దాతుం నామ న సక్కా, సవత్థుకం పన కత్వా దేన్తో సద్దదానం దేతి నామ. తస్మా యదా 'సద్దదానం దస్సామీ'తి భేరిముదిఙ్గాదీసు అఞ్ఞతరతూరియేన తిణ్ణం రతనానం ఉపహారం కరోతి, 'సద్దదానం మే'తి భేరిఆదీని ఠపాపేతి, ధమ్మకథికభిక్ఖూనం సరభేసజ్జతేలఫాణితాదీని దేతి, ధమ్మసవనం ఘోసేతి, సరభఞ్ఞం భణతి, ధమ్మకథం కథేతి, ఉపనిసిన్నకకథం అనుమోదనకథం కరోతి, తదా దానమయంయేవ హోతి. యదా ఏతదేవ విధానం కులవంసాదివసేన వత్తవసేన కరోతి తదా సీలమయం హోతి. యదా సబ్బమ్పేతం కత్వా అయం ఏత్తకో సద్దో బ్రహ్మలోకప్పమాణోపి హుత్వా 'ఖయం గమిస్సతి, వయం గమిస్సతీ'తి సమ్మసనం పట్ఠపేతి తదా భావనామయం హోతి.

తత్థ దానమయం తావ యదా భేరిఆదీని గహేత్వా సహత్థా ఉపహారం కరోతి, నిచ్చుపహారత్థాయ ఠపేన్తోపి సహత్థా ఠపేతి, 'సద్దదానం మే'తి ధమ్మసవనం ఘోసేతుం గచ్ఛతి, ధమ్మకథం సరభఞ్ఞం కాతుం వా గచ్ఛతి, తదా కాయకమ్మం హోతి. యదా 'గచ్ఛథ, తాతా, అమ్హాకం సద్దదానం తిణ్ణం రతనానం ఉపహారం కరోథా'తి ఆణాపేతి, 'సద్దదానం మే'తి చేతియఙ్గణేసు 'ఇమం భేరిం, ఇమం ముదిఙ్గం ఠపేథా'తి ఆణాపేతి, సయమేవ ధమ్మసవనం ఘోసేతి, ధమ్మకథం కథేతి, సరభఞ్ఞం భణతి, తదా వచీకమ్మం హోతి. యదా కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా 'సద్దదానం దస్సామీ'తి విజ్జమానకవత్థుం మనసా పరిచ్చజతి, తదా మనోకమ్మం హోతి.

సీలమయమ్పి 'సద్దదానం నామ మయ్హం కులవంసో కులతన్తి కులప్పవేణీ'తి భేరిఆదీహి సహత్థా ఉపహారం కరోన్తస్స, భేరిఆదీని సహత్థా చేతియఙ్గణాదీసు ఠపేన్తస్స, ధమ్మకథికానం సరభేసజ్జం సహత్థా దదన్తస్స, వత్తసీసేన ధమ్మసవనఘోసనధమ్మకథాకథనసరభఞ్ఞభణనత్థాయ చ గచ్ఛన్తస్స కాయకమ్మం హోతి. 'సద్దదానం నామ అమ్హాకం కులవంసో కులతన్తి కులప్పవేణీ, గచ్ఛథ , తాతా, బుద్ధరతనాదీనం ఉపహారం కరోథా'తి ఆణాపేన్తస్స కులవంసవసేనేవ అత్తనా ధమ్మకథం వా సరభఞ్ఞం వా కరోన్తస్స చ వచీకమ్మం హోతి. 'సద్దదానం నామ మయ్హం కులవంసో సద్దదానం దస్సామీ'తి కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా మనసావ విజ్జమానకవత్థుం పరిచ్చజన్తస్స మనోకమ్మం హోతి.

భావనామయమ్పి యదా చఙ్కమన్తో సద్దే ఖయవయం పట్ఠపేతి తదా కాయకమ్మం హోతి. కాయఙ్గం పన అచోపేత్వా వాచాయ సమ్మసన్తస్స వచీకమ్మం హోతి. కాయఙ్గవాచఙ్గం అచోపేత్వా మనసావ సద్దాయతనం సమ్మసన్తస్స మనోకమ్మం హోతి. ఏవం సద్దారమ్మణమ్పి కుసలం తివిధపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన నవహి కమ్మద్వారేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా.

మూలగన్ధాదీసుపి రజనీయగన్ధం ఆరమ్మణం కత్వా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తీహి నియమేహేతం కుసలం ఉప్పజ్జతి. తత్థ యదా మూలగన్ధాదీసు యంకిఞ్చి గన్ధం లభిత్వా గన్ధవసేన ఆభుజిత్వా 'గన్ధదానం మయ్హ'న్తి బుద్ధరతనాదీని పూజేతి, తదా దానమయం హోతీతి సబ్బం వణ్ణదానే వుత్తనయేనేవ విత్థారతో వేదితబ్బం. ఏవం గన్ధారమ్మణమ్పి కుసలం తివిధపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన నవహి కమ్మద్వారేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా.

మూలరసాదీసు పన రజనీయరసం ఆరమ్మణం కత్వా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తీహి నియమేహేతం కుసలం ఉప్పజ్జతి. తత్థ యదా మూలరసాదీసు యంకిఞ్చి రజనీయం రసవత్థుం లభిత్వా రసవసేన ఆభుజిత్వా 'రసదానం మయ్హ'న్తి దేతి పరిచ్చజతి, తదా దానమయం హోతీతి సబ్బం వణ్ణదానే వుత్తనయేనేవ విత్థారతో వేదితబ్బం. సీలమయే పనేత్థ 'సఙ్ఘస్స

అదత్వా పరిభుఞ్జనం నామ అమ్హాకం న ఆచిణ్ణ’న్తి ద్వాదసన్నం భిక్ఖుసహస్సానం దాపేత్వా సాదురసం పరిభుత్తస్స దుట్ఠగామణిఅభయరఞ్ఞో వత్థుం ఆదిం కత్వా మహాఅట్ఠకథాయం వత్థూని ఆగతాని. అయమేవ విసేసో. ఏవం రసారమ్మణమ్పి కుసలం తివిధపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన నవహి కమ్మద్వారేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా.

ఫోట్ఠబ్బారమ్మణేపి పథవీధాతు తేజోధాతు వాయోధాతూతి తీణి మహాభూతాని ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం నామ. ఇమస్మిం ఠానే ఏతేసం వసేన యోజనం అకత్వా మఞ్చపీఠాదివసేన కాతబ్బా. యదా హి మఞ్చపీఠాదీసు యంకిఞ్చి రజనీయం ఫోట్ఠబ్బవత్థుం లభిత్వా ఫోట్ఠబ్బవసేన ఆభుజిత్వా ‘ఫోట్ఠబ్బదానం మయ్హ’న్తి దేతి పరిచ్చజతి, తదా దానమయం హోతీతి సబ్బం వణ్ణదానే వుత్తనయేనేవ విత్థారతో వేదితబ్బం. ఏవం ఫోట్ఠబ్బారమ్మణమ్పి కుసలం తివిధపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన నవహి కమ్మద్వారేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా.

ధమ్మారమ్మణే ఛ అజ్ఝత్తికాని ఆయతనాని, తీణి లక్ఖణాని, తయో అరూపినో ఖన్ధా, పన్నరస సుఖుమరూపాని, నిబ్బానపణ్ణత్తీతి ఇమే ధమ్మాయతనే పరియాపన్నా చ, అపరియాపన్నా చ, ధమ్మా ధమ్మారమ్మణం నామ. ఇమస్మిం పన ఠానే ఏతేసం వసేన యోజనం అకత్వా ఓజదానపానదానజీవితదానవసేన కాతబ్బా. ఓజాదీసు హి రజనీయం ధమ్మారమ్మణం ఆరమ్మణం కత్వా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తీహి నియమేహేతం కుసలం ఉప్పజ్జతి.

తత్థ యదా ‘ఓజదానం మయ్హ’న్తి సప్పినవనీతాదీని దేతి, పానదానన్తి అట్ఠ పానాని దేతి, జీవితదానన్తి సలాకభత్తసఙ్ఘభత్తాదీని దేతి, అఫాసుకానం భిక్ఖూనం భేసజ్జం దేతి, వేజ్జం పచ్చుపట్ఠాపేతి, జాలం ఫాలాపేతి, కుమీనం విద్ధంసాపేతి, సకుణపఞ్జరం విద్ధంసాపేతి, బన్ధనమోక్ఖం కారాపేతి, మాఘాతభేరిం చరాపేతి, అఞ్ఞానిపి జీవితపరిత్తాణత్థం ఏవరూపాని కమ్మాని కరోతి తదా దానమయం హోతి. యదా పన ‘ఓజదానపానదానజీవితదానాని మయ్హం కులవంసో కులతన్తి కులప్పవేణీ’తి వత్తసీసేన ఓజదానాదీని పవత్తేతి తదా సీలమయం హోతి. యదా ధమ్మారమ్మణస్మిం ఖయవయం పట్ఠపేతి తదా భావనామయం హోతి.

దానమయం పన హుత్వా పవత్తమానమ్పి యదా ఓజదానపానదానజీవితదానాని సహత్థా దేతి, తదా కాయకమ్మం హోతి. యదా పుత్తదారాదయో ఆణాపేత్వా దాపేతి, తదా వచీకమ్మం హోతి. యదా కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా ఓజదానపానదానజీవితదానవసేన విజ్జమానకవత్థుం ‘దస్సామీ’తి మనసా చిన్తేతి, తదా మనోకమ్మం హోతి.

యదా పన వుత్తప్పకారం విజ్జమానకవత్థుం కులవంసాదివసేన సహత్థా దేతి, తదా సీలమయం కాయకమ్మం హోతి. యదా కులవంసాదివసేనేవ పుత్తదారాదయో ఆణాపేత్వా దాపేతి, తదా వచీకమ్మం హోతి. యదా కులవంసాదివసేనేవ వుత్తప్పకారం విజ్జమానకవత్థుం ‘దస్సామీ’తి మనసావ చిన్తేతి, తదా మనోకమ్మం హోతి.

చఙ్కమిత్వా ధమ్మారమ్మణే ఖయవయం పట్ఠపేన్తస్స పన భావనామయం కాయకమ్మం హోతి. కాయఙ్గం అచోపేత్వా వాచాయ ఖయవయం పట్ఠపేన్తస్స వచీకమ్మం హోతి. కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా మనసావ ధమ్మారమ్మణే ఖయవయం పట్ఠపేన్తస్స మనోకమ్మం హోతి. ఏవం భావనామయం కాయవచీమనోకమ్మవసేన తివిధం హోతి. ఏవమేతం ధమ్మారమ్మణమ్పి కుసలం తివిధపుఞ్ఞకిరియవత్థువసేన నవహి కమ్మద్వారేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా.

ఏవమిదం చిత్తం నానావత్థూసు నానారమ్మణవసేన దీపితం. ఇదం పన ఏకవత్థుస్మిమ్పి నానారమ్మణవసేన లబ్భతియేవ. కథం? చతూసు హి పచ్చయేసు చీవరే ఛ ఆరమ్మణాని లబ్భన్తి – నవరత్తస్స హి చీవరస్స వణ్ణో మనాపో హోతి దస్సనీయో, ఇదం వణ్ణారమ్మణం. పరిభోగకాలే పటపటసద్దం కరోతి, ఇదం సద్దారమ్మణం. యో తత్థ కాళకచ్ఛకాదిగన్ధో, ఇదం గన్ధారమ్మణం. రసారమ్మణం పన పరిభోగరసవసేన కథితం. యా తత్థ సుఖసమ్ఫస్సతా, ఇదం ఫోట్ఠబ్బారమ్మణం. చీవరం పటిచ్చ ఉప్పన్నా సుఖా వేదనా, ధమ్మారమ్మణం. పిణ్డపాతే రసారమ్మణం నిప్పరియాయేనేవ లబ్భతి. ఏవం చతూసు పచ్చయేసు నానారమ్మణవసేన యోజనం కత్వా దానమయాదిభేదో వేదితబ్బో.

ఇమస్స పన చిత్తస్స ఆరమ్మణమేవ నిబద్ధం, వినా ఆరమ్మణేన అనుప్పజ్జనతో. ద్వారం పన అనిబద్ధం. కస్మా? కమ్మస్స అనిబద్ధత్తా. కమ్మస్మిఞ్హి అనిబద్ధే ద్వారమ్పి అనిబద్ధమేవ హోతి.

కామావచరకుసలం ద్వారకథా

కాయకమ్మద్వారకథా

ఇమస్స పనత్థస్స పకాసనత్థం ఇమస్మిం ఠానే **మహాఅట్ఠకథాయం** ద్వారకథా కథితా. తత్థ తీణి కమ్మాని, తీణి కమ్మద్వారాని, పఞ్చ విఞ్ఞాణాని, పఞ్చ విఞ్ఞాణద్వారాని, ఛ ఫస్సా, ఛ ఫస్సద్వారాని, అట్ఠ అసంవరా, అట్ఠ అసంవరద్వారాని, అట్ఠ సంవరా, అట్ఠ సంవరద్వారాని, దస కుసలకమ్మపథా, దస అకుసలకమ్మపథాతి, ఇదం ఏత్తకం ద్వారకథాయ మాతికాఠపనం నామ.

తత్థ కిఞ్చాపి తీణి కమ్మాని పఠమం వుత్తాని, తాని పన ఠపేత్వా ఆదితో తావ తీణి కమ్మద్వారాని భాజేత్వా దస్సితాని. కతమాని తీణి? కాయకమ్మద్వారం, వచీకమ్మద్వారం, మనోకమ్మద్వారన్తి.

తత్థ చతుబ్బిధో కాయో – ఉపాదిన్నకో, ఆహారసముట్ఠానో, ఉతుసముట్ఠానో, చిత్తసముట్ఠానోతి. తత్థ చక్ఖాయతనాదీని జీవితిన్ద్రియపరియన్తాని అట్ఠ కమ్మసముట్ఠానరూపానిపి, కమ్మసముట్ఠానానేవ చతస్సో ధాతుయో వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజాతి అట్ఠ ఉపాదిన్నకకాయో నామ. తానేవ అట్ఠ ఆహారజాని ఆహారసముట్ఠానికకాయో నామ. అట్ఠ ఉతుజాని ఉతుసముట్ఠానికకాయో నామ. అట్ఠ చిత్తజాని చిత్తసముట్ఠానికకాయో నామ.

తేసు **కాయకమ్మద్వార**న్తి నేవ ఉపాదిన్నకకాయస్స నామం న ఇతరేసం. చిత్తసముట్ఠానేసు పన అట్ఠసు రూపేసు ఏకా విఞ్ఞత్తి అత్థి, ఇదం కాయకమ్మద్వారం నామ. యం సన్ధాయ వుత్తం – "కతమం తం రూపం కాయవిఞ్ఞత్తి? యా కుసలచిత్తస్స వా, అకుసలచిత్తస్స వా, అబ్యాకతచిత్తస్స వా, అభిక్కమన్తస్స వా పటిక్కమన్తస్స వా, ఆలోకేన్తస్స వా విలోకేన్తస్స వా, సమిఞ్జేన్తస్స వా పసారేన్తస్స వా, కాయస్స థమ్భనా సన్థమ్భనా సన్థమ్భితత్తం, విఞ్ఞత్తి విఞ్ఞాపనా విఞ్ఞాపితత్తం, ఇదం తం రూపం కాయవిఞ్ఞత్తీ"తి (ధ. స. ౭౨౦). 'అభిక్కమిస్సామి పటిక్కమిస్సామీ'తి హి చిత్తం ఉప్పజ్జమానం రూపం సముట్ఠాపేతి. తత్థ యా పథవీధాతు ఆపోధాతు తేజోధాతు వాయోధాతు తన్నిస్సితో వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజాతి ఇమేసం అట్ఠన్నం రూపకలాపానం అబ్భన్తరే చిత్తసముట్ఠానా వాయోధాతు, సా అత్తనా సహజాతం రూపకాయం సన్థమ్భేతి సన్ధారేతి చాలేతి అభిక్కమాపేతి పటిక్కమాపేతి.

తత్థ ఏకావజ్జనవీథియం సత్తసు జవనేసు పఠమచిత్తసముట్ఠితా వాయోధాతు అత్తనా సహజాతం రూపకాయం సన్థమ్భేతుం సన్ధారేతుం సక్కోతి, అపరాపరం పన చాలేతుం న సక్కోతి. దుతియాదీసుపి ఏసేవ నయో. సత్తమచిత్తేన పన సముట్ఠితా వాయోధాతు హేట్ఠా ఛహి చిత్తేహి సముట్ఠితం వాయోధాతుం ఉపత్థమ్భనపచ్చయం లభిత్వా అత్తనా సహజాతం రూపకాయం సన్థమ్భేతుం సన్ధారేతుం చాలేతుం అభిక్కమాపేతుం పటిక్కమాపేతుం ఆలోకాపేతుం విలోకాపేతుం సమ్మిఞ్జాపేతుం పసారాపేతుం సక్కోతి. తేన గమనం నామ జాయతి, ఆగమనం నామ జాయతి, గమనాగమనం నామ జాయతి. 'యోజనం గతో దసయోజనం గతో'తి వత్తబ్బతం ఆపజ్జాపేతి.

యథా హి సత్తహి యుగేహి ఆకడ్ఢితబ్బే సకటే పఠమయుగే యుత్తగోణా యుగం తావ సన్థమ్భేతుం సన్ధారేతుం సక్కోన్తి, చక్కం పన నపవట్టేన్తి; దుతియాదీసుపి ఏసేవ నయో; సత్తమయుగే పన గోణే యోజేత్వా యదా ఛేకో సారథి ధురే నిసీదిత్వా యోత్తాని ఆదాయ సబ్బపురిమతో పట్ఠాయ పతోదలట్ఠియా గోణే ఆకోటేతి, తదా సబ్బేవ ఏకబలా హుత్వా ధురఞ్చ సన్ధారేన్తి చక్కాని చ పవట్టేన్తి. 'సకటం గహేత్వా దసయోజనం వీసతియోజనం గతా'తి వత్తబ్బతం ఆపాదేన్తి – ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం.

తత్థ యో చిత్తసముట్ఠానికకాయో న సో విఞ్ఞత్తి, చిత్తసముట్ఠానాయ పన వాయోధాతుయా సహజాతం రూపకాయం సన్థమ్భేతుం సన్ధారేతుం చాలేతుం పచ్చయో భవితుం సమత్థో ఏకో ఆకారవికారో అత్థి, అయం విఞ్ఞత్తి నామ. సా అట్ఠ రూపాని వియ న చిత్తసముట్ఠానా. యథా పన అనిచ్చాదిభేదానం ధమ్మానం జరామరణత్తా, "జరామరణం, భిక్ఖవే, అనిచ్చం సఙ్ఖత"న్తిఆది (సం॰ ని॰ ౨.౨౦) వుత్తం, ఏవం చిత్తసముట్ఠానానం రూపానం విఞ్ఞత్తితాయ సాపి చిత్తసముట్ఠానా నామ హోతి.

విఞ్ఞాపనత్తా పనేసా విఞ్ఞత్తీతి వుచ్చతి. కిం విఞ్ఞాపేతీతి? ఏకం కాయికకరణం. చక్ఖుపథస్మిఞ్హి ఠితో హత్థం వా పాదం వా ఉక్ఖిపతి, సీసం వా భముకం వా చాలేతి, అయం హత్థాదీనం ఆకారో చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యో హోతి. విఞ్ఞత్తి పన న చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా మనోవిఞ్ఞేయ్యా ఏవ. చక్ఖునా హి హత్థవికారాదివసేన విప్ఫన్దమానం వణ్ణారమ్మణమేవ పస్సతి. విఞ్ఞత్తిం పన మనోద్వారికచిత్తేన చిన్తేత్వా 'ఇదఞ్చిదఞ్చ ఏస కారేతి మఞ్ఞే'తి జానాతి.

యథా హి అరఞ్ఞే నిదాఘసమయే ఉదకట్ఠానే మనుస్సా 'ఇమాయ సఞ్ఞాయ ఇధ ఉదకస్స అత్థిభావం జానిస్సన్తీ'తి రుక్ఖగ్గే తాలపణ్ణాదీని బన్ధాపేన్తి, సురాపానద్వారే ధజం ఉస్సాపేన్తి, ఉచ్చం వా పన రుక్ఖం వాతో పహరిత్వా చాలేతి, అన్తోఉదకే మచ్ఛే చలన్తే ఉపరి బుబ్బుళకాని ఉట్ఠహన్తి, మహోఘస్స గతమగ్గపరియన్తే తిణపణ్ణకసటం ఉస్సారితం హోతి. తత్థ తాలపణ్ణధజసాఖాచలనబుబ్బుళకతిణపణ్ణకసటే దిస్వా యథా చక్ఖునా అదిట్ఠమ్పి 'ఏత్థ ఉదకం భవిస్సతి, సురా భవిస్సతి, అయం రుక్ఖో వాతేన పహతో భవిస్సతి, అన్తోఉదకే మచ్ఛో భవిస్సతి, ఏత్తకం ఠానం అజ్ఝోత్థరిత్వా ఓఘో గతో భవిస్సతీ'తి మనోవిఞ్ఞాణేన జానాతి, ఏవమేవ విఞ్ఞత్తిపి న చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా మనోవిఞ్ఞేయ్యావ. చక్ఖునా హి హత్థవికారాదివసేన విప్ఫన్దమానం వణ్ణారమ్మణమేవ పస్సతి. విఞ్ఞత్తిం పన మనోద్వారికచిత్తేన చిన్తేత్వా 'ఇదఞ్చిదఞ్చ ఏస కారేతి మఞ్ఞే'తి జానాతి.

న కేవలఞ్చేసా విఞ్ఞాపనతోవ విఞ్ఞత్తి నామ. విఞ్ఞేయ్యతోపి పన **విఞ్ఞత్తి**యేవ నామ. అయఞ్హి పరేసం అన్తమసో తిరచ్ఛానగతానమ్పి పాకటా హోతి. తత్థ తత్థ సన్నిపతితా హి సోణసిఙ్గాలకాకగోణాదయో దణ్డం వా లేడ్డుం వా గహేత్వా

పహరణాకారే దస్సితే ‘అయం నో పహరితుకామో’తి ఞత్వా యేన వా తేన వా పలాయన్తి. పాకారకుట్టాదిఅన్తరికస్స పన పరస్స అపాకటకాలోపి అత్థి. కిఞ్చాపి తస్మిం ఖణే అపాకటా సమ్ముఖీభూతానం పన పాకటత్తా విఞ్ఞత్తియేవ నామ హోతి.

చిత్తసముట్ఠానికే పన కాయే చలన్తే తిసముట్ఠానికో చలతి న చలతీతి? సోపి తథేవ చలతి. తంగతికో తదనువత్తకోవ హోతి. యథా హి ఉదకే గచ్ఛన్తే ఉదకే పతితాని సుక్ఖదణ్డకతిణపణ్ణాదీనిపి ఉదకగతికానేవ భవన్తి, తస్మిం గచ్ఛన్తే గచ్ఛన్తి, తిట్ఠన్తే తిట్ఠన్తి – ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం. ఏవమేసా చిత్తసముట్ఠానేసు రూపేసు విఞ్ఞత్తి **కాయకమ్మద్వారం** నామాతి వేదితబ్బా.

యా పన తస్మిం ద్వారే సిద్ధా చేతనా యాయ పాణం హనతి, అదిన్నం ఆదియతి, మిచ్ఛాచారం చరతి, పాణాతిపాతాదీహి విరమతి, ఇదం కాయకమ్మం నామ. ఏవం పరవాదిమ్హి సతి కాయో ద్వారం, తమ్హి ద్వారే సిద్ధా చేతనా కాయకమ్మం ‘కుసలం వా అకుసలం వా’తి ఠపేతబ్బం. పరవాదిమ్హి పన అసతి ‘అబ్యాకతం వా’తి తికం పూరేత్వావ ఠపేతబ్బం. తత్థ యథా నగరద్వారం కతట్ఠానేయేవ తిట్ఠతి, అఙ్గులమత్తమ్పి అపరాపరం న సఙ్కమతి, తేన తేన పన ద్వారేన మహాజనో సఞ్చరతి, ఏవమేవ ద్వారే ద్వారం న సఞ్చరతి, కమ్మం పన తస్మిం తస్మిం ద్వారే ఉప్పజ్జనతో చరతి. తేనాహు పోరాణా –

ద్వారే చరన్తి కమ్మాని, న ద్వారా ద్వారచారినో;
తస్మా ద్వారేహి కమ్మాని, అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితాతి.

తత్థ కమ్మేనాపి ద్వారం నామం లభతి, ద్వారేనాపి కమ్మం. యథా హి విఞ్ఞాణాదీనం ఉప్పజ్జనట్ఠానాని విఞ్ఞాణద్వారం ఫస్సద్వారం అసంవరద్వారం సంవరద్వారన్తి నామం లభన్తి, ఏవం కాయకమ్మస్స ఉప్పజ్జనట్ఠానం కాయకమ్మద్వారన్తి నామం లభతి. వచీమనోకమ్మద్వారేసుపి ఏసేవ నయో. యథా పన తస్మిం తస్మిం రుక్ఖే అధివత్థా దేవతా సిమ్బలిదేవతా పలాసదేవతా పుచిమన్దదేవతా ఫన్దనదేవతాతి తేన తేన రుక్ఖేన నామం లభతి, ఏవమేవ కాయద్వారేన కతం కమ్మమ్పి కాయకమ్మన్తి ద్వారేన నామం లభతి. వచీకమ్మమనోకమ్మేసుపి ఏసేవ నయో. తత్థ అఞ్ఞో కాయో, అఞ్ఞం కమ్మం, కాయేన పన కతత్తా తం కాయకమ్మన్తి వుచ్చతి. తేనాహు అట్ఠకథాచరియా –

కాయేన చే కతం కమ్మం, కాయకమ్మన్తి వుచ్చతి;
కాయో చ కాయకమ్మఞ్చ, అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితా.

సూచియా చే కతం కమ్మం, సూచికమ్మన్తి వుచ్చతి;
సూచి చ సూచికమ్మఞ్చ, అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితా.

వాసియా చే కతం కమ్మం, వాసికమ్మన్తి వుచ్చతి;
వాసి చ వాసికమ్మఞ్చ, అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితా.

పురిసేన చే కతం కమ్మం, పురిసకమ్మన్తి వుచ్చతి;
పురిసో చ పురిసకమ్మఞ్చ, అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితా.

ఏవమేవం.

కాయేన చే కతం కమ్మం, కాయకమ్మన్తి వుచ్చతి;
కాయో చ కాయకమ్మఞ్చ, అఞ్ఞమఞ్ఞం వవత్థితాతి.

ఏవం సన్తే నేవ ద్వారవవత్థానం యుజ్జతి, న కమ్మవవత్థానం. కథం? కాయవిఞ్ఞత్తియఞ్హి "ద్వారే చరన్తి కమ్మానీ"తి వచనతో వచీకమ్మమ్పి పవత్తతి, తేనస్సా కాయకమ్మద్వారన్తి వవత్థానం న యుత్తం. కాయకమ్మఞ్చ వచీవిఞ్ఞత్తియమ్పి పవత్తతి, తేనస్స కాయకమ్మన్తి వవత్థానం న యుజ్జతీ'తి. 'నో న యుజ్జతి. కస్మా? యేభుయ్యవుత్తితాయ చేవ తబ్బహులవుత్తితాయ చ. కాయకమ్మమేవ హి యేభుయ్యేన కాయవిఞ్ఞత్తియం పవత్తతి న ఇతరాని, తస్మా కాయకమ్మస్స యేభుయ్యేన పవత్తితో తస్సా కాయకమ్మద్వారభావో సిద్ధో. బ్రాహ్మణగామఅమ్బవననాగవనాదీనం బ్రాహ్మణగామాదిభావో వియాతి ద్వారవవత్థానం యుజ్జతి. కాయకమ్మం పన కాయద్వారమ్హియేవ బహులం పవత్తతి అప్పం వచీద్వారే . తస్మా కాయద్వారే బహులం పవత్తితో ఏతస్స కాయకమ్మభావో సిద్ధో, వనచరకథుల్లకుమారికాదిగోచరానం వనచరకాదిభావో వియాతి. ఏవం కమ్మవవత్థానమ్పి యుజ్జతీ'తి.

కాయకమ్మద్వారకథా నిట్ఠితా.

వచీకమ్మద్వారకథా

వచీకమ్మద్వారకథాయం పన చేతనావిరతిసద్దవసేన తివిధా వాచా నామ. తత్థ "చతూహి, భిక్ఖవే, అఙ్గేహి సమన్నాగతా వాచా సుభాసితా హోతి నో దుబ్భాసితా, అనవజ్జా చ అననువజ్జా చ విఞ్ఞూన"న్తి (సం. ని. ౧.౨౧౩); అయం చేతనావాచా నామ. యా "చతూహి వచీదుచ్చరితేహి ఆరతి విరతి...పే.... అయం వుచ్చతి సమ్మావాచా"తి (విభ. ౨౦౬), అయం విరతివాచా నామ. "వాచా గిరా బ్యప్పథో ఉదీరణం ఘోసో ఘోసకమ్మం వాచా వచీభేదో"తి (ధ. స. ౬౩౦), అయం సద్దవాచా నామ. తాసు **వచీకమ్మద్వార**న్తి నేవ చేతనాయ నామం న విరతియా. సహసద్దా పన ఏకా విఞ్ఞత్తి అత్థి, ఇదం వచీకమ్మద్వారం నామ. యం సన్ధాయ వుత్తం – "కతమం తం రూపం వచీవిఞ్ఞత్తి? యా కుసలచిత్తస్స వా అకుసలచిత్తస్స వా అబ్యాకతచిత్తస్స వా వాచా గిరా బ్యప్పథో ఉదీరణం ఘోసో ఘోసకమ్మం వాచా వచీభేదో, అయం వుచ్చతి వాచా. యా తాయ వాచాయ విఞ్ఞత్తి విఞ్ఞాపనా విఞ్ఞాపితత్తం, ఇదం తం రూపం వచీవిఞ్ఞత్తీ"తి (ధ. స. ౬౩౬).

'ఇదం వక్ఖామి ఏతం వక్ఖామీ'తి హి వితక్కయతో వితక్కవిప్ఫారసద్దో నామ ఉప్పజ్జతి. అయం న సోతవిఞ్ఞేయ్యో మనోవిఞ్ఞేయ్యోతి **మహాఅట్ఠకథాయం** ఆగతో. ఆగమట్ఠకథాసు పన **'వితక్కవిప్ఫారసద్ద**'న్తి వితక్కవిప్ఫారవసేన ఉప్పన్నం విప్పలపన్తానం సుత్తప్పమత్తాదీనం సద్దం; **'సుత్వా'**తి తం సుత్వా, యం వితక్కయతో తస్స సో సద్దో ఉప్పన్నో; తస్స వసేన 'ఏవమ్పి తే మనో, ఇత్థమ్పి తే మనో'తి ఆదిసతీతి వత్వా వత్థూనిపి కథితాని. పట్ఠానేపి "చిత్తసముట్ఠానం సద్దాయతనం సోతవిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి ఆగతం. తస్మా వినా విఞ్ఞత్తిఘట్టనాయ ఉప్పజ్జమానో అసోతవిఞ్ఞేయ్యో వితక్కవిప్ఫారసద్దో నామ నత్థి. 'ఇదం వక్ఖామి ఏతం వక్ఖామీ'తి ఉప్పజ్జమానం పన చిత్తం పథవీధాతు ఆపోధాతు తేజోధాతు వాయోధాతు వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజాతి అట్ఠ రూపాని సముట్ఠాపేతి. తేసం అబ్భన్తరే చిత్తసముట్ఠానా పథవీధాతు ఉపాదిన్నకం ఘట్టయమానావ ఉప్పజ్జతి. తేన ధాతుసఙ్ఘట్టనేన సహేవ సద్దో ఉప్పజ్జతీతి. అయం చిత్తసముట్ఠానసద్దో నామ. అయం న

విఞ్ఞత్తి. తస్సా పన చిత్తసముట్ఠానాయ పథవీధాతుయా ఉపాదిన్నకఘట్టనస్స పచ్చయభూతో ఏకో ఆకారవికారో అత్థి, అయం వచీవిఞ్ఞత్తి నామ. ఇతో పరం సా అట్ఠ రూపాని వియ న చిత్తసముట్ఠానాతిఆది సబ్బం హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

ఇధాపి హి 'తిస్స, దత్త, మిత్తా'తి పక్కోసన్తస్స సద్దం సుత్వా విఞ్ఞత్తిం మనోద్వారికచిత్తేన చిన్తేత్వా 'ఇదఞ్చిదఞ్చ ఏస కారేతి మఞ్ఞే'తి జానాతి. కాయవిఞ్ఞత్తి వియ చ అయమ్పి తిరచ్ఛానగతానమ్పి పాకటా హోతి. 'ఏహి, యాహీ'తి హి సద్దం సుత్వా తిరచ్ఛానగతాపి 'ఇదం నామేస కారేతి మఞ్ఞే'తి ఞత్వా ఆగచ్ఛన్తి చేవ గచ్ఛన్తి చ. తిసముట్ఠానికకాయం చాలేతి న చాలేతీతి, అయం పన వారో ఇధ న లబ్భతి. పురిమచిత్తసముట్ఠానాయ ఉపత్థమ్భనకిచ్చమ్పి నత్థి. యా పన తస్మిం వచీద్వారే సిద్ధా చేతనా, యాయ ముసా కథేతి, పేసుఞ్ఞం కథేతి, ఫరుసం కథేతి, సమ్ఫం పలపతి, ముసావాదాదీహి విరమతి, ఇదం వచీకమ్మం నామ. ఇతో పరం సబ్బం కమ్మవవత్థానఞ్చ ద్వారవవత్థానఞ్చ హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బన్తి.

వచీకమ్మద్వారకథా నిట్ఠితా.

మనోకమ్మద్వారకథా

మనోకమ్మద్వారకథాయం పన కామావచరాదివసేన చతుబ్బిధో మనో మనో నామ. తత్థ కామావచరో చతుపఞ్ఞాసవిధో హోతి, రూపావచరో పన్నరసవిధో, అరూపావచరో ద్వాదసవిధో, లోకుత్తరో అట్ఠవిధోతి సబ్బోపి ఏకూననవుతివిధో హోతి. తత్థ అయం నామ మనో మనోద్వారం న హోతీతి న వత్తబ్బో. యథా హి అయం నామ చేతనా కమ్మం న హోతీతి న వత్తబ్బా, అన్తమసో పఞ్చవిఞ్ఞాణసమ్పయుత్తాపి హి చేతనా **మహాపకరణే** కమ్మన్త్వేవ నిద్దిట్ఠా, ఏవమేవ అయం నామ మనో మనోద్వారం న హోతీతి న వత్తబ్బో.

ఏత్థాహ – కమ్మం నామేతం కిం కరోతీతి? ఆయూహతి, అభిసఙ్ఖరోతి, పిణ్డం కరోతి, చేతేతి, కప్పేతి, పకప్పేతీతి. ఏవం సన్తే పఞ్చవిఞ్ఞాణచేతనా కిం ఆయూహతి, అభిసఙ్ఖరోతి, పిణ్డం కరోతి, చేతేతి, కప్పేతి, పకప్పేతీతి?. సహజాతధమ్మే. సాపి హి సహజాతే సమ్పయుత్తక్ఖన్ధే ఆయూహతి అభిసఙ్ఖరోతి పిణ్డం కరోతి చేతేతి కప్పేతి పకప్పేతీతి. కిం వా ఇమినా వాదేన? సబ్బసఙ్గాహికవసేన హేతం వుత్తం. ఇదం పనేత్థ సన్నిట్ఠానం – తేభూమకకుసలాకుసలో ఏకూనతింసవిధో మనో మనోకమ్మద్వారం నామ. యా పన తస్మిం మనోద్వారే సిద్ధా చేతనా యాయ అభిజ్ఝాబ్యాపాదమిచ్ఛాదస్సనాని చేవ అనభిజ్ఝాఅబ్యాపాదసమ్మాదస్సనాని చ గణ్హాతి, ఇదం మనోకమ్మం నామ. ఇతో పరం సబ్బం కమ్మవవత్థానఞ్చ ద్వారవవత్థానఞ్చ హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బన్తి. ఇమాని తీణి కమ్మద్వారాని నామ.

మనోకమ్మద్వారకథా నిట్ఠితా.

కమ్మకథా

ఇదాని యాని తీణి కమ్మాని ఠపేత్వా ఇమాని కమ్మద్వారాని దస్సితాని, తాని ఆదిం కత్వా అవసేసస్స ద్వారకథాయ మాతికాఠపనస్స విత్థారకథా హోతి. తీణి హి కమ్మాని – కాయకమ్మం వచీకమ్మం మనోకమ్మన్తి. కిం పనేతం కమ్మం

నామాతి? చేతనా చేవ, ఏకచ్చే చ చేతనాసమ్పయుత్తకా ధమ్మా. తత్థ చేతనాయ కమ్మభావే ఇమాని సుత్తాని –

> “చేతనాహం, భిక్ఖవే, కమ్మం వదామి, చేతయిత్వా కమ్మం కరోతి కాయేన వాచాయ మనసా” (అం. ని. ౬.౬౩; కథా. ౫౩౯). “కాయే వా హి, ఆనన్ద, సతి కాయసఞ్చేతనాహేతు ఉప్పజ్జతి అజ్ఝత్తం సుఖదుక్ఖం, వాచాయ వా, ఆనన్ద, సతి వచీసఞ్చేతనాహేతు ఉప్పజ్జతి అజ్ఝత్తం సుఖదుక్ఖం; మనే వా, ఆనన్ద, సతి మనోసఞ్చేతనాహేతు ఉప్పజ్జతి అజ్ఝత్తం సుఖదుక్ఖం” (సం. ని. ౨.౨౫; అం. ని. ౪.౧౭౧). “తివిధా, భిక్ఖవే, కాయసఞ్చేతనా అకుసలం కాయకమ్మం దుక్ఖుద్రయం, దుక్ఖవిపాకం; చతుబ్బిధా, భిక్ఖవే, వచీసఞ్చేతనా...పే.... తివిధా, భిక్ఖవే, మనోసఞ్చేతనా అకుసలం మనోకమ్మం దుక్ఖుద్రయం దుక్ఖవిపాకం తివిధా , భిక్ఖవే, కాయసఞ్చేతనా కుసలం కాయకమ్మం సుఖుద్రయం సుఖవిపాకం చతుబ్బిధా, భిక్ఖవే, వచీసఞ్చేతనా...పే.... తివిధా, భిక్ఖవే, మనోసఞ్చేతనా, కుసలం మనోకమ్మం సుఖుద్రయం సుఖవిపాకం” (కథా. ౫౩౯; అం. ని. ౧౦.౨౧౭ థోకం విసదిసం). “సచాయం, ఆనన్ద, సమిద్ధి మోఘపురిసో పాటలిపుత్తస్స పరిబ్బాజకస్స ఏవం పుట్ఠో ఏవం బ్యాకరేయ్య – సఞ్చేతనియం, ఆవుసో పాటలిపుత్త, కమ్మం కత్వా కాయేన వాచాయ మనసా, సుఖవేదనీయం సుఖం సో వేదయతి...పే.... అదుక్ఖమసుఖవేదనీయం అదుక్ఖమసుఖం సో వేదయతీతి; ఏవం బ్యాకరమానో ఖో, ఆనన్ద, సమిద్ధి మోఘపురిసో పాటలిపుత్తస్స పరిబ్బాజకస్స సమ్మా బ్యాకరమానో బ్యాకరేయ్యా”తి (మ. ని. ౩.౩౦౦; కథా. ౫౩౯).

ఇమాని తావ చేతనాయ కమ్మభావే సుత్తాని. చేతనాసమ్పయుత్తధమ్మానం పన కమ్మభావో కమ్మచతుక్కేన దీపితో. వుత్తఞ్హేతం –

> “చత్తారిమాని , భిక్ఖవే, కమ్మాని మయా సయం అభిఞ్ఞా సచ్ఛికత్వా పవేదితాని. కతమాని చత్తారి? అత్థి, భిక్ఖవే, కమ్మం కణ్హం కణ్హవిపాకం, అత్థి, భిక్ఖవే, కమ్మం సుక్కం సుక్కవిపాకం, అత్థి, భిక్ఖవే, కమ్మం కణ్హసుక్కం కణ్హసుక్కవిపాకం, అత్థి, భిక్ఖవే, కమ్మం అకణ్హం అసుక్కం అకణ్హఅసుక్కవిపాకం కమ్మక్ఖయాయ సంవత్తతి (అం. ని. ౪.౨౩౨-౨౩౩).... కతమఞ్చ, భిక్ఖవే, కమ్మం అకణ్హం అసుక్కం అకణ్హఅసుక్కవిపాకం కమ్మక్ఖయాయ సంవత్తతి? యదిదం సత్త బోజ్ఝఙ్గా – సతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో...పే.... ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గో, ఇదం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, కమ్మం అకణ్హం అసుక్కం అకణ్హఅసుక్కవిపాకం కమ్మక్ఖయాయ సంవత్తతి (అం. ని. ౪.౨౩౮).... కతమఞ్చ, భిక్ఖవే, కమ్మం అకణ్హం అసుక్కం అకణ్హఅసుక్కవిపాకం కమ్మక్ఖయాయ సంవత్తతి? అయమేవ అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో – సేయ్యథిదం, సమ్మాదిట్ఠి ...పే.... సమ్మాసమాధి. ఇదం వుచ్చతి, భిక్ఖవే, కమ్మం అకణ్హం అసుక్కం అకణ్హఅసుక్కవిపాకం కమ్మక్ఖయాయ సంవత్తతీ”తి (అం. ని. ౪.౨౩౭).

ఏవం ఇమే బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గప్పభేదతో పన్నరస ధమ్మా కమ్మచతుక్కేన దీపితా. అభిజ్ఝా, బ్యాపాదో, మిచ్ఛాదిట్ఠి, అనభిజ్ఝా, అబ్యాపాదో, సమ్మాదిట్ఠీతి ఇమేహి పన ఛహి సద్ధిం ఏకవీసతి చేతనాసమ్పయుత్తకా ధమ్మా వేదితబ్బా.

తత్థ లోకుత్తరమగ్గో భజాపియమానో కాయకమ్మాదీని తీణి కమ్మాని భజతి. యఞ్హి కాయేన దుస్సీల్యం అజ్ఝాచరతి, తమ్హా సంవరో కాయికోతి వేదితబ్బో. యం వాచాయ దుస్సీల్యం అజ్ఝాచరతి, తమ్హా సంవరో వాచసికోతి వేదితబ్బో. ఇతి

సమ్మాకమ్మన్తో కాయకమ్మం, సమ్మావాచా వచీకమ్మం. ఏతస్మిం ద్వయే గహితే సమ్మాఆజీవో తప్పక్ఖికత్తా గహితోవ హోతి. యం పన మనేన దుస్సీల్యం అజ్ఝాచరతి, తమ్హా సంవరో మానసికోతి వేదితబ్బో. సో దిట్ఠిసఙ్కప్పవాయామసతిసమాధివసేన పఞ్చవిధో హోతి. అయం పఞ్చవిధోపి మనోకమ్మం నామ. ఏవం లోకుత్తరమగ్గో భజాపియమానో తీణి కమ్మాని భజతి.

ఇమస్మిం ఠానే ద్వారసంసన్దనం నామ హోతి. కాయవచీద్వారేసు హి చోపనం పత్వా కమ్మపథం అప్పత్తమ్పి అత్థి, మనోద్వారే చ సముదాచారం పత్వా కమ్మపథం అప్పత్తమ్పి అత్థి; తం గహేత్వా తంతంద్వారపక్ఖికమేవ అకంసు.

తత్రాయం నయో – యో 'మిగవం గమిస్సామీ'తి ధనుం సజ్జేతి, జియం వట్టేతి, సత్తిం నిసేతి, భత్తం భుఞ్జతి, వత్థం పరిదహతి, ఏత్తావతా కాయద్వారే చోపనం పత్తం హోతి. సో అరఞ్ఞే దివసం చరిత్వా అన్తమసో ససబిళారమత్తమ్పి న లభతి, ఇదం అకుసలం కాయకమ్మం నామ హోతి న హోతీతి? న హోతి. కస్మా? కమ్మపథం అప్పత్తతాయ. కేవలం పన కాయదుచ్చరితం నామ హోతీతి వేదితబ్బం. మచ్ఛగ్గహణాదీ సుపయోగేసుపి ఏసేవ నయో.

వచీద్వారేపి 'మిగవం గమిస్సామి' 'వేగేన ధనుఆదీని సజ్జేథా'తి ఆణాపేత్వా పురిమనయేనేవ అరఞ్ఞే కిఞ్చి అలభన్తస్స కిఞ్చాపి వచీద్వారే చోపనం పత్తం, కమ్మపథం అప్పత్తతాయ పన కాయకమ్మం న హోతి. కేవలం వచీదుచ్చరితం నామ హోతీతి వేదితబ్బం.

మనోద్వారే పన వధకచేతనాయ ఉప్పన్నమత్తాయ ఏవ కమ్మపథభేదోవ హోతి. సో చ ఖో బ్యాపాదవసేన న పాణాతిపాతవసేన. అకుసలఞ్హి కాయకమ్మం కాయవచీద్వారేసు సముట్ఠాతి, న మనోద్వారే; తథా అకుసలం వచీకమ్మం. అకుసలం మనోకమ్మం పన తీసుపి ద్వారేసు సముట్ఠాతి; తథా కుసలాని కాయవచీమనోకమ్మాని.

కథం ? సహత్థా హి పాణం హనన్తస్స అదిన్నం ఆదియన్తస్స మిచ్ఛాచారం చరన్తస్స కమ్మం కాయకమ్మమేవ హోతి. ద్వారమ్పి కాయద్వారమేవ హోతి. ఏవం తావ అకుసలం కాయకమ్మం కాయద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి పన చిత్తేహి సహజాతా అభిజ్ఝాబ్యాపాదమిచ్ఛాదిట్ఠియో చేతనాపక్ఖికా వా భవన్తి, అబ్బోహారికా వా. 'గచ్ఛ ఇత్థన్నామం జీవితా వోరోపేహి, ఇత్థన్నామం భణ్డం అవహరా'తి ఆణాపేన్తస్స పన కమ్మం కాయకమ్మం హోతి, ద్వారం పన వచీద్వారం. ఏవం అకుసలం కాయకమ్మం వచీద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి పన చిత్తేహి సహజాతా అభిజ్ఝాబ్యాపాదమిచ్ఛాదిట్ఠియో చేతనాపక్ఖికా వా భవన్తి అబ్బోహారికా వా. ఏత్తకా ఆచరియానం సమానత్థకథా నామ.

వితణ్డవాదీ పనాహ – 'అకుసలం కాయకమ్మం మనోద్వారేపి సముట్ఠాతీ'తి. సో 'తయో సఙ్గహే ఆరుళ్హం సుత్తం ఆహరాహీ'తి వుత్తో ఇదం కులుమ్బసుత్తం నామ ఆహరి –

> "పున చపరం , భిక్ఖవే, ఇధేకచ్చో సమణో వా బ్రాహ్మణో వా ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో అఞ్ఞిస్సా కుచ్ఛిగతం గబ్భం పాపకేన మనసా అనుపేక్ఖకో హోతి – 'అహో వతాయం కుచ్ఛిగతో గబ్భో న సోత్థినా అభినిక్ఖమేయ్యా'తి. ఏవం, భిక్ఖవే, కులుమ్బస్స ఉపఘాతో హోతీ"తి.

ఇదం సుత్తం ఆహరిత్వా ఆహ – ‘ఏవం చిన్తితమత్తేయేవ మనసా కుచ్ఛిగతో గబ్భో ఫేణపిణ్డో వియ విలీయతి. ఏత్థ కుతో కాయఙ్గచోపనం వా వాచఙ్గచోపనం వా? మనోద్వారస్మింయేవ పన ఇదం అకుసలం కాయకమ్మం సముట్ఠాతీ’తి.

తమేనం ‘తవ సుత్తస్స అత్థం తులయిస్సామా’తి వత్వా ఏవం తులయింసు – ‘త్వం ఇద్ధియా పరూపఘాతం వదేసి. ఇద్ధి నామ చేసా – అధిట్ఠానిద్ధి, వికుబ్బనిద్ధి, మనోమయిద్ధి, ఞాణవిప్ఫారిద్ధి, సమాధివిప్ఫారిద్ధి, అరియిద్ధి, కమ్మవిపాకజిద్ధి, పుఞ్ఞవతో ఇద్ధి, విజ్జామయిద్ధి , తత్థ తత్థ సమ్మాపయోగపచ్చయా ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధీతి దసవిధా (పటి॰ మ॰ ౩.౧౦). తత్థ కతరం ఇద్ధిం వదేసీ’తి? ‘భావనామయ’న్తి. ‘కిం పన భావనామయిద్ధియా పరూపఘాతకమ్మం హోతీ’తి? ‘ఆమ, ఏకచ్చే ఆచరియా ఏకవారం హోతీ’తి; వదన్తి యథా హి పరం పహరితుకామేన ఉదకభరితే ఘటే ఖిత్తే ఘటోపి భిజ్జతి, ఉదకమ్పి నస్సతి, ఏవమేవ భావనామయిద్ధియా ఏకవారం పరూపఘాతకమ్మం హోతి. తతో పట్ఠాయ పన సా నస్సతీతి. అథ నం ‘భావనామయిద్ధియా నేవ ఏకవారం న ద్వే వారే పరూపఘాతకమ్మం హోతీ’తి వత్వా తం సఞ్ఞత్తిం ఆగచ్ఛన్తం పుచ్ఛింసు – ‘భావనామయిద్ధి కిం కుసలా, అకుసలా, అబ్యాకతా? సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా, దుక్ఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా, అదుక్ఖమసుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా? సవితక్కసవిచారా, అవితక్కవిచారమత్తా, అవితక్కఅవిచారా? కామావచరా, రూపావచరా, అరూపావచరా’తి?

ఇమం పన పఞ్హం యో జానాతి సో ఏవం వక్ఖతి – ‘భావనామయిద్ధి కుసలా వా హోతి, అబ్యాకతా వా; అదుక్ఖమసుఖవేదనీయా ఏవ, అవితక్కఅవిచారా ఏవ, రూపావచరా ఏవా’తి. సో వత్తబ్బో – ‘పాణాతిపాతచేతనా కుసలాదీసు కతరం కోట్ఠాసం భజతీ’తి? జానన్తో వక్ఖతి – ‘పాణాతిపాతచేతనా అకుసలా ఏవ, దుక్ఖవేదనీయా ఏవ, సవితక్కసవిచారా ఏవ కామావచరా ఏవా’తి. ‘ఏవం సన్తే తవ పఞ్హో నేవ కుసలత్తికేన సమేతి, న వేదనాత్తికేన , న వితక్కత్తికేన, న భూమన్తరేనా’తి.

‘కిం పన ఏవం మహన్తం సుత్తం నిరత్థక’న్తి? ‘నో నిరత్థకం; త్వం పనస్స అత్థం న జానాసి. ‘‘**ఇద్ధిమా చేతోవసిప్పత్తో**’’తి ఏత్థ హి నేవ భావనామయిద్ధి అధిప్పేతా, ఆథబ్బణిద్ధి పన అధిప్పేతా. సా హి ఏత్థ లబ్భమానా లబ్భతి. సా పన కాయవచీద్వారాని ముఞ్చిత్వా కాతుం న సక్కా. ఆథబ్బణిద్ధికా హి సత్తాహం అలోణకం భుఞ్జిత్వా దబ్బే అత్థరిత్వా పథవియం సయమానా తపం చరిత్వా సత్తమే దివసే సుసానభూమిం సజ్జేత్వా సత్తమే పదే ఠత్వా హత్థం వట్టేత్వా వట్టేత్వా ముఖేన విజ్జం పరిజప్పన్తి. అథ నేసం కమ్మం సమిజ్ఝతి. ఏవం అయమ్పి ఇద్ధి కాయవచీద్వారాని ముఞ్చిత్వా కాతుం న సక్కాతి. ‘న కాయకమ్మం మనోద్వారే సముట్ఠాతీ’తి నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం.

హత్థముద్దాయ పన ముసావాదాదీని కథేన్తస్స కమ్మం వచీకమ్మం, ద్వారం పన కాయద్వారం హోతి . ఏవం అకుసలం వచీకమ్మమ్పి కాయద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి పన చిత్తేహి సహజాతా అభిజ్ఝాబ్యాపాదమిచ్ఛాదిట్ఠియో చేతనాపక్ఖికా వా భవన్తి, అబ్బోహారికా వా. వచీభేదం పన కత్వా ముసావాదాదీని కథేన్తస్స కమ్మమ్పి వచీకమ్మం ద్వారమ్పి వచీద్వారమేవ. ఏవం అకుసలం వచీకమ్మం వచీద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి పన చిత్తేహి సహజాతా అభిజ్ఝాబ్యాపాదమిచ్ఛాదిట్ఠియో చేతనాపక్ఖికా వా భవన్తి అబ్బోహారికా వా. ఏత్తకా ఆచరియానం సమానత్థకథా నామ.

వితణ్డవాదీ పనాహ – ‘అకుసలం వచీకమ్మం మనోద్వారేపి సముట్ఠాతీ’తి. సో ‘తయో సఙ్గహే ఆరుళ్హం సుత్తం ఆహరాహీ’తి వుత్తో ఇదం ఉపోసథక్ఖన్ధకతో సుత్తం ఆహరి –

“యో పన భిక్ఖు యావతతియం అనుస్సావియమానే సరమానో సన్తిం ఆపత్తిం నావికరేయ్య సమ్పజానముసావాదస్స హోతీ”తి (మహావ. ౧౩౪).

ఇదం సుత్తం ఆహరిత్వా ఆహ – ‘ఏవం ఆపత్తిం అనావికరోన్తో తుణ్హీభూతోవ అఞ్ఞం ఆపత్తిం ఆపజ్జతి, ఏత్థ కుతో కాయఙ్గచోపనం వా వాచఙ్గచోపనం వా? మనోద్వారస్మింయేవ పన ఇదం అకుసలం వచీకమ్మం సముట్ఠాతీ’తి.

సో వత్తబ్బో – ‘కిం పనేతం సుత్తం నేయ్యత్థం ఉదాహు నీతత్థ’న్తి? ‘నీతత్థమేవ మయ్హం సుత్త’న్తి. సో ‘మా ఏవం అవచ, తులయిస్సామస్స అత్థ’న్తి వత్వా ఏవం పుచ్ఛితబ్బో – ‘సమ్పజానముసావాదే కిం హోతీ’తి? జానన్తో ‘సమ్పజానముసావాదే దుక్కటం హోతీ’తి వక్ఖతి. తతో వత్తబ్బో ‘వినయస్స ద్వే మూలాని – కాయో చ వాచా చ; సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి సబ్బాపత్తియో ఇమేసుయేవ ద్వీసు ద్వారేసు పఞ్ఞత్తా, మనోద్వారే ఆపత్తిపఞ్ఞాపనం నామ నత్థి. త్వం అతివియ వినయే పకతఞ్ఞూ, యో సత్థారా అపఞ్ఞత్తే ఠానే ఆపత్తిం పఞ్ఞపేసి, సమ్మాసమ్బుద్ధం అబ్భాచిక్ఖసి, జినచక్కం పహరసీ’తిఆదివచనేహి నిగ్గణ్హిత్వా ఉత్తరి పఞ్హం పుచ్ఛితబ్బో – ‘సమ్పజానముసావాదో కిరియతో సముట్ఠాతి ఉదాహు అకిరియతో’తి? జానన్తో ‘కిరియతో’తి వక్ఖతి. తతో వత్తబ్బో – ‘అనావికరోన్తో కతరం కిరియం కరోతీ’తి? అద్ధా హి కిరియం అపస్సన్తో విఘాతం ఆపజ్జిస్సతి. తతో ఇమస్స సుత్తస్స అత్థేన సఞ్ఞాపేతబ్బో. అయఞ్హేత్థ అత్థో – య్వాయం ‘సమ్పజానముసావాదో హోతీ’తి వుత్తో, సో ఆపత్తితో కిం హోతి? ‘కతరాపత్తి హోతీ’తి అత్థో. ‘దుక్కటాపత్తి హోతి’. సా చ ఖో న ముసావాదలక్ఖణేన, భగవతో పన వచనేన వచీద్వారే అకిరియసముట్ఠానా ఆపత్తి హోతీతి వేదితబ్బా. వుత్తమ్పి చేతం –

> “అనాలపన్తో మనుజేన కేనచి,
> వాచాగిరం నో చ పరే భణేయ్య;
> ఆపజ్జేయ్య వాచసికం న కాయికం,
> పఞ్హా మేసా కుసలేహి చిన్తితా”తి. (పరి. ౪౭౯);

ఏవం అకుసలం వచీకమ్మం న మనోద్వారే సముట్ఠాతీతి నిట్ఠమేత్థ గన్తబ్బం.

యదా పన అభిజ్ఝాసహగతేన చేతసా కాయఙ్గం చోపేన్తో హత్థగ్గాహాదీని కరోతి, బ్యాపాదసహగతేన చేతసా దణ్డపరామాసాదీని, మిచ్ఛాదిట్ఠిసహగతేన చేతసా ‘ఖన్దసివాదయో సేట్ఠా’తి తేసం అభివాదనఅఞ్జలికమ్మభూతపీఠకపరిభణ్డాదీని కరోతి, తదా కమ్మం మనోకమ్మం హోతి, ద్వారం పన కాయద్వారం. ఏవం అకుసలం మనోకమ్మం కాయద్వారే సముట్ఠాతి. చేతనా పనేత్థ అబ్బోహారికా.

యదా పన అభిజ్ఝాసహగతేన చేతసా వాచఙ్గం చోపేన్తో ‘అహో వత యం పరస్స, తం మమస్సా’తి పరవిత్తూపకరణం అభిజ్ఝాయతి, బ్యాపాదసహగతేన చేతసా ‘ఇమే సత్తా హఞ్ఞన్తు వా, బజ్ఝన్తు వా, ఉచ్ఛిజ్జన్తు వా, మా వా అహేసు’న్తి వదతి, మిచ్ఛాదిట్ఠిసహగతేన చేతసా ‘నత్థి దిన్నం, నత్థి యిట్ఠ’న్తిఆదీని వదతి, తదా కమ్మం మనోకమ్మం హోతి, ద్వారం పన వచీద్వారం. ఏవం అకుసలం మనోకమ్మం వచీద్వారే సముట్ఠాతి. చేతనా పనేత్థ అబ్బోహారికా.

యదా పన కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా రహో నిసిన్నో అభిజ్ఝాబ్యాపాదమిచ్ఛాదిట్ఠిసహగతాని చిత్తాని ఉప్పాదేతి, తదా కమ్మం మనోకమ్మం, ద్వారమ్పి మనోద్వారమేవ. ఏవం అకుసలం మనోకమ్మం మనోద్వారే సముట్ఠాతి. ఇమస్మిం పన ఠానే

చేతనాపి చేతనాసమ్పయుత్తకా ధమ్మాపి మనోద్వారేయేవ సముట్ఠహన్తి. ఏవం అకుసలం మనోకమ్మం తీసుపి ద్వారేసు సముట్ఠాతీతి వేదితబ్బం.

యం పన వుత్తం 'తథా కుసలాని కాయవచీమనోకమ్మానీ'తి, తత్రాయం నయో – యదా హి కేనచి కారణేన వత్తుం అసక్కోన్తో 'పాణాతిపాతా అదిన్నాదానా కామేసుమిచ్ఛాచారా పటివిరమామీ'తి ఇమాని సిక్ఖాపదాని హత్థముద్దాయ గణ్హాతి, తదా కమ్మం కాయకమ్మం ద్వారమ్పి కాయద్వారమేవ. ఏవం కుసలం కాయకమ్మం కాయద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి చిత్తేహి సహగతా అనభిజ్ఝాదయో చేతనాపక్ఖికా వా హోన్తి, అబ్బోహారికా వా.

యదా పన తానేవ సిక్ఖాపదాని వచీభేదం కత్వా గణ్హాతి, తదా కమ్మం కాయకమ్మం, ద్వారం పన వచీద్వారం హోతి. ఏవం కుసలం కాయకమ్మం వచీద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి చిత్తేహి సహగతా అనభిజ్ఝాదయో చేతనాపక్ఖికా వా హోన్తి, అబ్బోహారికా వా.

యదా పన తేసు సిక్ఖాపదేసు దియ్యమానేసు కాయఙ్గవాచఙ్గాని అచోపేత్వా మనసావ 'పాణాతిపాతా అదిన్నాదానా కామేసుమిచ్ఛాచారా పటివిరమామీ'తి గణ్హాతి, తదా కమ్మం కాయకమ్మం, ద్వారం పన మనోద్వారం హోతి. ఏవం కుసలం కాయకమ్మం మనోద్వారే సముట్ఠాతి. తేహి చిత్తేహి సహగతా అనభిజ్ఝాదయో చేతనాపక్ఖికా వా హోన్తి, అబ్బోహారికా వా.

'ముసావాదా వేరమణీ'ఆదీని పన చత్తారి సిక్ఖాపదాని వుత్తనయేనేవ కాయాదీహి గణ్హన్తస్స కుసలం వచీకమ్మం తీసు ద్వారేసు సముట్ఠాతీతి వేదితబ్బం. ఇధాపి అనభిజ్ఝాదయో చేతనాపక్ఖికా వా హోన్తి, అబ్బోహారికా వా.

అనభిజ్ఝాదిసహగతేహి పన చిత్తేహి కాయఙ్గం చోపేత్వా చేతియఙ్గణసమ్మజ్జనగన్ధమాలాదిపూజనచేతియవన్దనాదీని కరోన్తస్స కమ్మం మనోకమ్మం హోతి, ద్వారం పన కాయద్వారం. ఏవం కుసలం మనోకమ్మం కాయద్వారే సముట్ఠాతి. చేతనా పనేత్థ అబ్బోహారికా. అనభిజ్ఝాసహగతేన చిత్తేన వాచఙ్గం చోపేత్వా 'అహో వత యం పరస్స విత్తూపకరణం న తం మమస్సా'తి అనభిజ్ఝాయతో అబ్యాపాదసహగతేన చిత్తేన 'సబ్బే సత్తా అవేరా అబ్యాబజ్ఝా అనీఘా సుఖీ అత్తానం పరిహరన్తూ'తి వదన్తస్స సమ్మాదిట్ఠిసహగతేన చిత్తేన 'అత్థి దిన్న'న్తిఆదీని ఉదాహరన్తస్స కమ్మం మనోకమ్మం హోతి, ద్వారం పన వచీద్వారం. ఏవం కుసలం మనోకమ్మం వచీద్వారే సముట్ఠాతి. చేతనా పనేత్థ అబ్బోహారికా. కాయఙ్గవాచఙ్గాని పన అచోపేత్వా రహో నిసిన్నస్స మనసావ అనభిజ్ఝాదిసహగతాని చిత్తాని ఉప్పాదేన్తస్స కమ్మం మనోకమ్మం, ద్వారమ్పి మనోద్వారమేవ. ఏవం కుసలం మనోకమ్మం మనోద్వారే సముట్ఠాతి. ఇమస్మిం పన ఠానే చేతనాపి చేతనాసమ్పయుత్తకా ధమ్మాపి మనోద్వారేయేవ సముట్ఠహన్తి.

తత్థ ఆణత్తిసముట్ఠితేసు పాణాతిపాతఅదిన్నాదానేసు కమ్మమ్పి కాయకమ్మం ద్వారమ్పి కమ్మవసేనేవ కాయద్వారన్తి వదన్తో కమ్మం రక్ఖతి, ద్వారం భిన్దతి నామ. హత్థముద్దాయ సముట్ఠితేసు ముసావాదాదీసు ద్వారమ్పి కాయద్వారం, కమ్మమ్పి ద్వారవసేనేవ కాయకమ్మన్తి వదన్తో ద్వారం రక్ఖతి కమ్మం భిన్దతి నామ. తస్మా 'కమ్మం రక్ఖామీ'తి ద్వారం న భిన్దితబ్బం, 'ద్వారం రక్ఖామీ'తి కమ్మం న భిన్దితబ్బం. యథావుత్తేనేవ పన నయేన కమ్మఞ్చ ద్వారఞ్చ వేదితబ్బం. ఏవం కథేన్తో హి నేవ కమ్మం న ద్వారం భిన్దతీతి.

కమ్మకథా నిట్ఠితా.

ఇదాని 'పఞ్చ విఞ్ఞాణాని పఞ్చవిఞ్ఞాణద్వారానీ'తిఆదీసు చక్ఖువిఞ్ఞాణం సోతవిఞ్ఞాణం ఘానవిఞ్ఞాణం జివ్హావిఞ్ఞాణం కాయవిఞ్ఞాణన్తి ఇమాని పఞ్చ విఞ్ఞాణాని నామ. చక్ఖువిఞ్ఞాణద్వారం సోత... ఘాన... జివ్హా... కాయవిఞ్ఞాణద్వారన్తి ఇమాని పఞ్చ విఞ్ఞాణద్వారాని నామ. ఇమేసం పఞ్చన్నం ద్వారానం వసేన ఉప్పన్నా చేతనా నేవ కాయకమ్మం హోతి, న వచీకమ్మం, మనోకమ్మమేవ హోతీతి వేదితబ్బా. చక్ఖుసమ్ఫస్సో సోత... ఘాన... జివ్హా... కాయ... మనోసమ్ఫస్సోతి ఇమే పన ఛ సమ్ఫస్సా నామ. చక్ఖుసమ్ఫస్సద్వారం సోత... ఘాన... జివ్హా... కాయ... మనోసమ్ఫస్సద్వారన్తి ఇమాని ఛ సమ్ఫస్సద్వారాని నామ.

చక్ఖుఅసంవరో సోత... ఘాన... జివ్హా... పసాదకాయ... చోపనకాయఅసంవరో వాచాఅసంవరో మనోఅసంవరోతి – ఇమే అట్ఠ అసంవరా నామ. తే అత్థతో 'దుస్సీల్యం ముట్ఠస్సచ్చం అఞ్ఞాణం అక్ఖన్తి కోసజ్జ'న్తి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా హోన్తి. తేసు ఏకధమ్మోపి పఞ్చద్వారే వోట్ఠబ్బనపరియోసానేసు చిత్తేసు నుప్పజ్జతి, జవనక్ఖణేయేవ ఉప్పజ్జతి. జవనే ఉప్పన్నోపి పఞ్చద్వారే అసంవరోతి వుచ్చతి.

చక్ఖువిఞ్ఞాణసహజాతో హి ఫస్సో చక్ఖుసమ్ఫస్సో నామ, చేతనా మనోకమ్మం నామ, తం చిత్తం మనోకమ్మద్వారం నామ. ఏత్థ పఞ్చవిధో అసంవరో నత్థి . సమ్పటిచ్ఛనసహజాతో ఫస్సో మనోసమ్ఫస్సో నామ, చేతనా మనోకమ్మం నామ, తం చిత్తం మనోకమ్మద్వారం నామ. ఏత్థాపి అసంవరో నత్థి. సన్తీరణవోట్ఠబ్బనేసుపి ఏసేవ నయో. జవనసహజాతో పన ఫస్సో మనోసమ్ఫస్సో నామ, చేతనా మనోకమ్మం నామ, తం చిత్తం మనోకమ్మద్వారం నామ. ఏత్థ అసంవరో చక్ఖుఅసంవరో నామ హోతి. సోతఘానజివ్హాపసాదకాయద్వారేసుపి ఏసేవ నయో. యదా పన రూపాదీసు అఞ్ఞతరారమ్మణం మనోద్వారికజవనం వినా వచీద్వారేన సుద్ధం కాయద్వారసఙ్ఖాతం చోపనం పాపయమానం ఉప్పజ్జతి, తదా తేన చిత్తేన సహజాతో ఫస్సో మనోసమ్ఫస్సో నామ, చేతనా కాయకమ్మం నామ, తం పన చిత్తం అబ్బోహారికం, చోపనస్స ఉప్పన్నత్తా మనోద్వారన్తి సఙ్ఖ్యం న గచ్ఛతి. ఏత్థ అసంవరో చోపనకాయఅసంవరో నామ. యదా తాదిసంయేవ జవనం వినా కాయద్వారేన సుద్ధం వచీద్వారసఙ్ఖాతం చోపనం పాపయమానం ఉప్పజ్జతి, తదా తేన చిత్తేన సహజాతో ఫస్సో మనోసమ్ఫస్సో నామ, చేతనా వచీకమ్మం నామ, తం పన చిత్తం అబ్బోహారికం, చోపనస్స ఉప్పన్నత్తా మనోద్వారన్తి సఙ్ఖ్యం న గచ్ఛతి. ఏత్థ అసంవరో వాచాఅసంవరో నామ. యదా పన తాదిసం జవనచిత్తం వినా కాయవచీద్వారేహి సుద్ధం మనోద్వారమేవ హుత్వా ఉప్పజ్జతి, తదా తేన చిత్తేన సహజాతో ఫస్సో మనోసమ్ఫస్సో నామ, చేతనా మనోకమ్మం నామ, తం పన చిత్తం మనోకమ్మద్వారం నామ. ఏత్థ అసంవరో మనోఅసంవరో నామ. ఇతి ఇమేసం అట్ఠన్నం అసంవరానం వసేన చక్ఖుఅసంవరద్వారం, సోత... ఘాన... జివ్హా... పసాదకాయ... చోపనకాయ... వాచా... మనోఅసంవరద్వారన్తి ఇమాని అట్ఠ అసంవరద్వారాని వేదితబ్బాని.

చక్ఖుసంవరో సోత... ఘాన... జివ్హా... పసాదకాయ... చోపనకాయ... వాచా... మనోసంవరోతి ఇమే పన అట్ఠ సంవరా నామ. తే అత్థతో 'సీలం సతి ఞాణం ఖన్తి వీరియ'న్తి ఇమే పఞ్చ ధమ్మా హోన్తి. తేసుపి ఏకధమ్మోపి పఞ్చద్వారే వోట్ఠబ్బనపరియోసానేసు చిత్తేసు నుప్పజ్జతి. జవనక్ఖణేయేవ ఉప్పజ్జతి. జవనే ఉప్పన్నోపి పఞ్చద్వారే సంవరోతి వుచ్చతి. తస్స సబ్బస్సాపి చక్ఖువిఞ్ఞాణసహజాతో హి ఫస్సో చక్ఖుసమ్ఫస్సోతిఆదినా అసంవరే వుత్తనయేనేవ ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. ఇతి ఇమేసం అట్ఠన్నం సంవరానం వసేన చక్ఖుసంవరద్వారం...పే.... మనోసంవరద్వారన్తి ఇమాని అట్ఠ సంవరద్వారాని వేదితబ్బాని.

అకుసలకమ్మపథకథా

పాణాతిపాతో , అదిన్నాదానం, కామేసుమిచ్ఛాచారో, ముసావాదో, పిసుణవాచా, ఫరుసవాచా, సమ్ఫప్పలాపో, అభిజ్ఝా, బ్యాపాదో, మిచ్ఛాదిట్ఠీతి ఇమే పన దస అకుసలకమ్మపథా నామ.

తత్థ పాణస్స అతిపాతో **పాణాతిపాతో** నామ; పాణవధో, పాణఘాతోతి వుత్తం హోతి. పాణోతి చేత్థ వోహారతో సత్తో, పరమత్థతో జీవితిన్ద్రియం. తస్మిం పన పాణే పాణసఞ్ఞినో జీవితిన్ద్రియుపచ్ఛేదకఉపక్కమసముట్ఠాపికా కాయవచీద్వారానం అఞ్ఞతరద్వారప్పవత్తా వధకచేతనా పాణాతిపాతో. సో గుణవిరహితేసు తిరచ్ఛానగతాదీసు పాణేసు ఖుద్దకే పాణే అప్పసావజ్జో, మహాసరీరే మహాసావజ్జో. కస్మా? పయోగమహన్తతాయ. పయోగసమత్తేపి వత్థుమహన్తతాయ. గుణవన్తేసు మనుస్సాదీసు అప్పగుణే అప్పసావజ్జో, మహాగుణే మహాసావజ్జో. సరీరగుణానం పన సమభావే సతి కిలేసానం ఉపక్కమానఞ్చ ముదుతాయ అప్పసావజ్జో, తిబ్బతాయ మహాసావజ్జోతి వేదితబ్బో.

తస్స పఞ్చ సమ్భారా హోన్తి – పాణో, పాణసఞ్ఞితా, వధకచిత్తం, ఉపక్కమో, తేన మరణన్తి. ఛ పయోగా – సాహత్థికో, ఆణత్తికో, నిస్సగ్గియో, థావరో, విజ్జామయో, ఇద్ధిమయోతి. ఇమస్మిం పనత్థే విత్థారియమానే అతిపపఞ్చో హోతి. తస్మా తం న విత్థారయామ. అఞ్ఞఞ్చ ఏవరూపం అత్థికేహి పన సమన్తపాసాదికం **వినయట్ఠకథం** (పారా॰ అట్ఠ॰ ౨.౧౭౨) ఓలోకేత్వా గహేతబ్బం.

అదిన్నస్స ఆదానం **'అదిన్నాదానం'**; పరస్సహరణం, థేయ్యం, చోరికాతి వుత్తం హోతి. తత్థ అదిన్నన్తి పరపరిగ్గహితం, యత్థ పరో యథాకామకారితం ఆపజ్జన్తో అదణ్డారహో అనుపవజ్జో చ హోతి. తస్మిం పరపరిగ్గహితే పరపరిగ్గహితసఞ్ఞినో తదాదాయకఉపక్కమసముట్ఠాపికా థేయ్యచేతనా అదిన్నాదానం. తం హీనే పరసన్తకే అప్పసావజ్జం, పణీతే మహాసావజ్జం. కస్మా? వత్థుపణీతతాయ. వత్థుసమత్తే సతి గుణాధికానం సన్తకే వత్థుస్మిం మహాసావజ్జం. తంతంగుణాధికం ఉపాదాయ తతో తతో హీనగుణస్స సన్తకే వత్థుస్మిం అప్పసావజ్జం.

తస్స పఞ్చ సమ్భారా హోన్తి – పరపరిగ్గహితం, పరపరిగ్గహితసఞ్ఞితా, థేయ్యచిత్తం, ఉపక్కమో , తేన హరణన్తి. ఛ పయోగా – సాహత్థికాదయోవ. తే చ ఖో యథానురూపం థేయ్యావహారో, పసయ్హావహారో, పటిచ్ఛన్నావహారో, పరికప్పావహారో, కుసావహారోతి ఇమేసం పఞ్చన్నం అవహారానం వసేన పవత్తన్తి. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారో పన సమన్తపాసాదికాయం (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧౩౮) వుత్తో.

'కామేసు మిచ్ఛాచారో'తి ఏత్థ పన **'కామేసూ'**తి మేథునసమాచారేసు; **'మిచ్ఛాచారో'**తి ఏకన్తనిన్దితో లామకాచారో. లక్ఖణతో పన అసద్ధమ్మాధిప్పాయేన కాయద్వారప్పవత్తా అగమనీయట్ఠానవీతిక్కమచేతనా **కామేసుమిచ్ఛాచారో**.

తత్థ **అగమనీయట్ఠానం** నామ – పురిసానం తావ మాతురక్ఖితా, పితురక్ఖితా, మాతాపితురక్ఖితా, భాతురక్ఖితా, భగినిరక్ఖితా, ఞాతిరక్ఖితా, గోత్తరక్ఖితా, ధమ్మరక్ఖితా, సారక్ఖా, సపరిదణ్డాతి మాతురక్ఖితాదయో దస; ధనక్కీతా, ఛన్దవాసినీ, భోగవాసినీ, పటవాసినీ, ఓదపత్తకినీ, ఓభటచుమ్బటా, దాసీ చ భరియా, కమ్మకారీ చ భరియా, ధజాహటా, ముహుత్తికాతి ఏతా ధనక్కీతాదయో దసాతి వీసతి ఇత్థియో. ఇత్థీసు పన ద్విన్నం సారక్ఖసపరిదణ్డానం, దసన్నఞ్చ ధనక్కీతాదీనన్తి ద్వాదసన్నం ఇత్థీనం అఞ్ఞే పురిసా ఇదం అగమనీయట్ఠానం నామ.

సో పనేస మిచ్ఛాచారో సీలాదిగుణరహితే అగమనీయట్ఠానే అప్పసావజ్జో, సీలాదిగుణసమ్పన్నే మహాసావజ్జో. తస్స చత్తారో సమ్భారా – అగమనీయవత్థు, తస్మిం సేవనచిత్తం, సేవనప్పయోగో, మగ్గేనమగ్గప్పటిపత్తిఅధివాసనన్తి. ఏకో పయోగో సాహత్థికో ఏవ.

'ముసా'తి విసంవాదనపురేక్ఖారస్స అత్థభఞ్జకో వచీపయోగో, కాయపయోగో వా. విసంవాదనాధిప్పాయేన పనస్స పరవిసంవాదకకాయవచీపయోగసముట్ఠాపికా చేతనా **ముసావాదో**. అపరో నయో – **'ముసా'**తి అభూతం అతచ్ఛం వత్థు. **'వాదో'**తి తస్స భూతతో తచ్ఛతో విఞ్ఞాపనం. లక్ఖణతో పన అతథం వత్థుం తథతో పరం విఞ్ఞాపేతుకామస్స తథావిఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపికా చేతనా **ముసావాదో**. సో యమత్థం భఞ్జతి తస్స అప్పతాయ అప్పసావజ్జో, మహన్తతాయ మహాసావజ్జో. అపిచ గహట్ఠానం అత్తనో సన్తకం అదాతుకామతాయ 'నత్థీ'తిఆదినయప్పవత్తో అప్పసావజ్జో. సక్ఖినా హుత్వా అత్థభఞ్జనత్థం వుత్తో మహాసావజ్జో. పబ్బజితానం అప్పకమ్పి తేలం వా సప్పిం వా లభిత్వా హసాధిప్పాయేన 'అజ్జ గామే తేలం నదీ మఞ్ఞే సన్దతీ'తి పూరణకథానయేన పవత్తో అప్పసావజ్జో. అదిట్ఠంయేవ పన దిట్ఠన్తిఆదినా నయేన వదన్తానం మహాసావజ్జో.

తస్స చత్తారో సమ్భారా హోన్తి – అతథం వత్థు, విసంవాదనచిత్తం, తజ్జో వాయామో, పరస్స తదత్థవిజాననన్తి. ఏకో పయోగో – సాహత్థికోవ. సో చ కాయేన వా కాయప్పటిబద్ధేన వా వాచాయ వా పరవిసంవాదకకిరియాకరణే దట్ఠబ్బో. తాయ చే కిరియాయ పరో తమత్థం జానాతి, అయం కిరియసముట్ఠాపికచేతనాక్ఖణేయేవ ముసావాదకమ్మునా బజ్ఝతి. యస్మా పన యథా కాయకాయప్పటిబద్ధవాచాహి పరం విసంవాదేతి, తథా ఇమస్స 'ఇమం భణాహీ'తి ఆణాపేన్తోపి, పణ్ణం లిఖిత్వా పురతో నిస్సజ్జన్తోపి, 'అయమత్థో ఏవం దట్ఠబ్బో'తి కుట్టాదీసు లిఖిత్వా ఠపేన్తోపి; తస్మా ఏత్థ ఆణత్తికనిస్సగ్గియథావరాపి పయోగా యుజ్జన్తి. **అట్ఠకథాసు** పన అనాగతత్తా వీమంసిత్వా గహేతబ్బా.

'పిసుణవాచా'తిఆదీసు యాయ వాచాయ యస్స తం వాచం భాసతి తస్స హదయే అత్తనో పియభావం పరస్స చ సుఞ్ఞభావం కరోతి, సా **పిసుణవాచా**. యాయ పన అత్తానమ్పి పరమ్పి ఫరుసం కరోతి, యా వాచా సయమ్పి ఫరుసా నేవ కణ్ణసుఖా, న హదయఙ్గమా, అయం **'ఫరుసవాచా'**. యేన సమ్ఫం పలపతి, నిరత్థకం, సో **'సమ్ఫప్పలాపో'**. తేసం మూలభూతా చేతనాపి పిసుణవాచాదినామమేవ లభతి. సా ఏవ చ ఇధ అధిప్పేతాతి.

తత్థ సంకిలిట్ఠచిత్తస్స పరేసం వా భేదాయ అత్తనో పియకమ్యతాయ వా కాయవచీపయోగసముట్ఠాపికా చేతనా పిసుణవాచా నామ. సా యస్స భేదం కరోతి తస్స అప్పగుణతాయ అప్పసావజ్జా, మహాగుణతాయ మహాసావజ్జా.

తస్సా చత్తారో సమ్భారా – 'భిన్దితబ్బో పరో' ఇతి 'ఇమే నానా భవిస్స'న్తి వినా భవిస్సన్తీతి భేదపురేక్ఖారతా వా, 'ఇతి అహం పియో భవిస్సామి విస్సాసికో'తి పియకమ్యతా వా, తజ్జో వాయామో, తస్స తదత్థవిజాననన్తి . పరే పన అభిన్నే కమ్మపథభేదో నత్థి, భిన్నే ఏవ హోతి.

పరస్స మమ్మచ్ఛేదకకాయవచీపయోగసముట్ఠాపికా ఏకన్తఫరుసచేతనా 'ఫరుసవాచా'. తస్సా ఆవిభావత్థమిదం వత్థు – ఏకో కిర దారకో మాతు వచనం అనాదియిత్వా అరఞ్ఞం గచ్ఛతి. తం మాతా నివత్తేతుం అసక్కోన్తీ 'చణ్డా తం మహింసీ అనుబన్ధతూ'తి అక్కోసి. అథస్స తథేవ అరఞ్ఞే మహింసీ ఉట్ఠాసి. దారకో 'యం మమ మాతా ముఖేన కథేసి తం మా హోతు, యం చిత్తేన చిన్తేసి తం హోతూ'తి సచ్చకిరియం అకాసి. మహింసీ తత్థేవ బద్ధా వియ అట్ఠాసి. ఏవం

మమ్మచ్ఛేదకోపి పయోగో చిత్తసణ్హతాయ ఫరుసవాచా న హోతి. మాతాపితరో హి కదాచి పుత్తకే ఏవమ్పి వదన్తి – ‘చోరా వో ఖణ్డాఖణ్డికం కరోన్తూ’తి, ఉప్పలపత్తమ్పి చ నేసం ఉపరి పతన్తం న ఇచ్ఛన్తి. ఆచరియుపజ్ఝాయా చ కదాచి నిస్సితకే ఏవం వదన్తి – ‘కిం ఇమే అహిరికా అనోత్తప్పినో చరన్తి, నిద్ధమథ నే’తి; అథ చ నేసం ఆగమాధిగమసమ్పత్తిం ఇచ్ఛన్తి. యథా చ చిత్తసణ్హతాయ ఫరుసవాచా న హోతి, ఏవం వచనసణ్హతాయ అఫరుసవాచాపి న హోతి. న హి మారాపేతుకామస్స ‘ఇమం సుఖం సయాపేథా’తి వచనం అఫరుసవాచా హోతి. చిత్తఫరుసతాయ పనేసా ఫరుసవాచావ. సా యం సన్ధాయ పవత్తితా తస్స అప్పగుణతాయ అప్పసావజ్జా, మహాగుణతాయ మహాసావజ్జా. తస్సా తయో సమ్భారా – అక్కోసితబ్బో పరో, కుపితచిత్తం, అక్కోసనన్తి.

అనత్థవిఞ్ఞాపికా కాయవచీపయోగసముట్ఠాపికా అకుసలచేతనా **‘సమ్ఫప్పలాపో’**. సో ఆసేవనమన్దతాయ అప్పసావజ్జో. ఆసేవనమహన్తతాయ మహాసావజ్జో. తస్స ద్వే సమ్భారా – భారతయుద్ధసీతాహరణాదినిరత్థకకథాపురేక్ఖారతా, తథారూపీకథాకథనఞ్చాతి. పరే పన తం కథం అగణ్హన్తే కమ్మపథభేదో నత్థి, పరేన సమ్ఫప్పలాపే గహితేయేవ హోతి.

అభిజ్ఝాయతీతి **‘అభిజ్ఝా’**. పరభణ్డాభిముఖీ హుత్వా తన్నిన్నతాయ పవత్తతీతి అత్థో. సా ‘అహో తవ ఇదం మమస్సా’తి ఏవం పరభణ్డాభిజ్ఝాయనలక్ఖణా. అదిన్నాదానం వియ అప్పసావజ్జా మహాసావజ్జా చ. తస్సా ద్వే సమ్భారా – పరభణ్డం, అత్తనో పరిణామనఞ్చాతి. పరభణ్డవత్థుకే హి లోభే ఉప్పన్నేపి న తావ కమ్మపథభేదో హోతి యావ న ‘అహో వత ఇదం మమస్సా’తి అత్తనో పరిణామేతి.

హితసుఖం బ్యాపాదయతీతి **‘బ్యాపాదో’**. సో పరవినాసాయ మనోపదోసలక్ఖణో. ఫరుసవాచా వియ అప్పసావజ్జో మహాసావజ్జో చ. తస్స ద్వే సమ్భారా – పరసత్తో చ, తస్స చ వినాసచిన్తాతి. పరసత్తవత్థుకే హి కోధే ఉప్పన్నేపి న తావ కమ్మపథభేదో హోతి యావ ‘అహో వతాయం ఉచ్ఛిజ్జేయ్య వినస్సేయ్యా’తి తస్స వినాసనం న చిన్తేసి.

యథాభుచ్చగహణాభావేన మిచ్ఛా పస్సతీతి ‘మిచ్ఛాదిట్ఠి’. సా ‘నత్థి దిన్న’న్తిఆదినా నయేన విపరీతదస్సనలక్ఖణా. సమ్ఫప్పలాపో వియ అప్పసావజ్జా మహాసావజ్జా చ. అపిచ అనియతా అప్పసావజ్జా, నియతా మహాసావజ్జా. తస్సా ద్వే సమ్భారా – వత్థునో చ గహితాకారవిపరీతతా, యథా చ తం గణ్హాతి తథాభావేన తస్సుపట్ఠానన్తి. తత్థ నత్థికాహేతుకఅకిరియదిట్ఠీహి ఏవ కమ్మపథభేదో హోతి, న అఞ్ఞదిట్ఠీహి.

ఇమేసం పన దసన్నం అకుసలకమ్మపథానం ధమ్మతో కోట్ఠాసతో ఆరమ్మణతో వేదనాతో మూలతో చాతి పఞ్చహాకారేహి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో –

తత్థ **‘ధమ్మతో’**తి ఏతేసు హి పటిపాటియా సత్త చేతనాధమ్మావ హోన్తి, అభిజ్ఝాదయో తయో చేతనాసమ్పయుత్తా.

‘కోట్ఠాసతో’తి పటిపాటియా సత్త, మిచ్ఛాదిట్ఠి చాతి ఇమే అట్ఠ కమ్మపథా ఏవ హోన్తి; నో మూలాని. అభిజ్ఝాబ్యాపాదా కమ్మపథా చేవ మూలాని చ. అభిజ్ఝా హి మూలం పత్వా ‘లోభో అకుసలమూలం’ హోతి, బ్యాపాదో ‘దోసో అకుసలమూలం’.

‘**ఆరమ్మణతో**’తి పాణాతిపాతో జీవితిన్ద్రియారమ్మణతో సఙ్ఖారారమ్మణో హోతి. అదిన్నాదానం సత్తారమ్మణం వా హోతి సఙ్ఖారారమ్మణం వా. మిచ్ఛాచారో ఫోట్ఠబ్బవసేన సఙ్ఖారారమ్మణో హోతి; సత్తారమ్మణోతిపి ఏకే. ముసావాదో సత్తారమ్మణో వా, సఙ్ఖారారమ్మణో వా. తథా పిసుణవాచా. ఫరుసవాచా సత్తారమ్మణావ. సమ్ఫప్పలాపో దిట్ఠసుతముతవిఞ్ఞాతవసేన సత్తారమ్మణో వా సఙ్ఖారారమ్మణో వా. తథా అభిజ్ఝా. బ్యాపాదో సత్తారమ్మణోవ. మిచ్ఛాదిట్ఠి తేభూమకధమ్మవసేన సఙ్ఖారారమ్మణావ.

‘**వేదనాతో**’తి పాణాతిపాతో దుక్ఖవేదనో హోతి. కిఞ్చాపి హి రాజానో చోరం దిస్వా హసమానాపి ‘గచ్ఛథ నం ఘాతేథా’తి వదన్తి, సన్నిట్ఠాపకచేతనా పన నేసం దుక్ఖసమ్పయుత్తావ హోతి . అదిన్నాదానం తివేదనం. తఞ్హి పరభణ్డం దిస్వా హట్ఠతుట్ఠస్స గణ్హతో సుఖవేదనం హోతి, భీతతసితస్స గణ్హతో దుక్ఖవేదనం. తథా విపాకనిస్సన్దఫలాని పచ్చవేక్ఖన్తస్స. గహణకాలే మజ్ఝత్తభావే ఠితస్స పన గణ్హతో అదుక్ఖమసుఖవేదనం హోతీతి. మిచ్ఛాచారో సుఖమజ్ఝత్తవసేన ద్వివేదనో. సన్నిట్ఠాపకచిత్తే పన మజ్ఝత్తవేదనో న హోతి. ముసావాదో అదిన్నాదానే వుత్తనయేనేవ తివేదనో; తథా పిసుణవాచా. ఫరుసవాచా దుక్ఖవేదనా. సమ్ఫప్పలాపో తివేదనో. పరేసు హి సాధుకారం దేన్తేసు చేలుక్ఖేపాదీని ఖిపన్తేసు హట్ఠతుట్ఠస్స సీతాహరణభారతయుద్ధాదీని కథనకాలే సో సుఖవేదనో హోతి. పరమం దిన్నవేతనేన ఏకేన పచ్ఛా ఆగన్త్వా ‘ఆదితో పట్ఠాయ కథేహీ’తి వుత్తే ‘అననుసన్ధికం పకిణ్ణకకథం కథేస్సామి ను ఖో నో’తి దోమనస్సితస్స కథనకాలే దుక్ఖవేదనో హోతి, మజ్ఝత్తస్స కథయతో అదుక్ఖమసుఖవేదనో హోతి. అభిజ్ఝా సుఖమజ్ఝత్తవసేన ద్వివేదనా; తథా మిచ్ఛాదిట్ఠి. బ్యాపాదో దుక్ఖవేదనో.

‘**మూలతో**’తి పాణాతిపాతో దోసమోహవసేన ద్విమూలకో హోతి. అదిన్నాదానం దోసమోహవసేన వా లోభమోహవసేన వా. మిచ్ఛాచారో లోభమోహవసేన. ముసావాదో దోసమోహవసేన వా లోభమోహవసేన వా; తథా పిసుణవాచా సమ్ఫప్పలాపో చ. ఫరుసవాచా దోసమోహవసేన. అభిజ్ఝా మోహవసేన ఏకమూలా; తథా బ్యాపాదో. మిచ్ఛాదిట్ఠి లోభమోహవసేన ద్విమూలాతి.

అకుసలకమ్మపథకథా నిట్ఠితా.

కుసలకమ్మపథకథా

పాణాతిపాతాదీహి పన విరతియో అనభిజ్ఝాఅబ్యాపాదసమ్మాదిట్ఠియో చాతి ఇమే దస కుసలకమ్మపథా నామ. తత్థ పాణాతిపాతాదయో వుత్తత్థా ఏవ. పాణాతిపాతాదీహి ఏతాయ విరమన్తి, సయం వా విరమతి, విరమణమత్తమేవ వా ఏతన్తి **విరతి**. యా పాణాతిపాతా విరమన్తస్స “యా తస్మిం సమయే పాణాతిపాతా ఆరతి విరతీ”తి (ధ. స. ౨౯౯-౩౦౧) ఏవం వుత్తా కుసలచిత్తసమ్పయుత్తా విరతి, సా పభేదతో తివిధా హోతి – సమ్పత్తవిరతి, సమాదానవిరతి, సముచ్ఛేదవిరతీతి.

తత్థ అసమాదిన్నసిక్ఖాపదానం అత్తనో జాతివయబాహుసచ్చాదీని పచ్చవేక్ఖిత్వా ‘అయుత్తం అమ్హాకం ఏవరూపం పాపం కాతు’న్తి సమ్పత్తం వత్థుం అవీతిక్కమన్తానం ఉప్పజ్జమానా విరతి ‘**సమ్పత్తవిరతీ**’తి వేదితబ్బా – సీహళదీపే **చక్కనఉపాసకస్స** వియ. తస్స కిర దహరకాలేయేవ మాతుయా రోగో ఉప్పజ్జి. వేజ్జేన చ ‘అల్లససమంసం లద్ధుం వట్టతీ’తి వుత్తం. తతో చక్కనస్స భాతా ‘గచ్ఛ, తాత, ఖేత్తం ఆహిణ్డాహీ’తి చక్కనం పేసేసి. సో తత్థ గతో. తస్మిఞ్చ సమయే ఏకో ససో తరుణసస్సం ఖాదితుం ఆగతో హోతి. సో తం దిస్వావ వేగేన ధావన్తో వల్లియా బద్ధో ‘కిరి కిరీ’తి సద్దమకాసి. చక్కనో తేన

సద్దేన గన్త్వా తం గహేత్వా చిన్తేసి – ‘మాతు భేసజ్జం కరోమీ’తి. పున చిన్తేసి – ‘న మేతం పతిరూపం య్వాహం మాతు జీవితకారణా పరం జీవితా వోరోపేయ్య’న్తి. అథ నం ‘గచ్ఛ, అరఞ్ఞే ససేహి సద్ధిం తిణోదకం పరిభుఞ్జా’తి ముఞ్చి. భాతరా చ ‘కిం తాత ససో లద్ధో’తి పుచ్ఛితో తం పవత్తిం ఆచిక్ఖి. తతో నం భాతా పరిభాసి. సో మాతుసన్తికం గన్త్వా ‘యతో అహం జాతో నాభిజానామి సఞ్చిచ్చ పాణం జీవితా వోరోపేతా’తి సచ్చం వత్వా అట్ఠాసి. తావదేవస్స మాతా అరోగా అహోసి.

సమాదిన్నసిక్ఖాపదానం పన సిక్ఖాపదసమాదానే చ తతుత్తరిఞ్చ అత్తనో జీవితమ్పి పరిచ్చజిత్వా వత్థుం అవీతిక్కమన్తానం ఉప్పజ్జమానా విరతి **‘సమాదానవిరతీ’**తి వేదితబ్బా. **ఉత్తరవడ్ఢమానపబ్బతవాసీఉపాసకస్స** వియ. సో కిర అమ్బరియవిహారవాసినో **పిఙ్గలబుద్ధరక్ఖితత్థేరస్స** సన్తికే సిక్ఖాపదాని గహేత్వా ఖేత్తం కసతి. అథస్స గోణో నట్ఠో. సో తం గవేసన్తో ఉత్తరవడ్ఢమానపబ్బతం ఆరుహి. తత్ర నం మహాసప్పో అగ్గహేసి. సో చిన్తేసి – ‘ఇమాయస్స తిఖిణవాసియా సీసం ఛిన్దామీ’తి. పున చిన్తేసి – ‘న మేతం పతిరూపం య్వాహం భావనీయస్స గరునో సన్తికే సిక్ఖాపదాని గహేత్వా భిన్దేయ్య’న్తి ఏవం యావతతియం చిన్తేత్వా ‘జీవితం పరిచ్చజామి, న సిక్ఖాపద’న్తి అంసే ఠపితం తిఖిణదణ్డవాసిం అరఞ్ఞే ఛడ్డేసి. తావదేవ నం మహావాళో ముఞ్చిత్వా అగమాసీతి.

అరియమగ్గసమ్పయుత్తా పన విరతి **‘సముచ్ఛేదవిరతీ’**తి వేదితబ్బా, యస్సా ఉప్పత్తితో పభుతి ‘పాణం ఘాతేస్సామీ’తి అరియపుగ్గలానం చిత్తమ్పి నుప్పజ్జతీతి.

ఇదాని యథా అకుసలానం ఏవం ఇమేసమ్పి కుసలకమ్మపథానం ధమ్మతో కోట్ఠాసతో ఆరమ్మణతో వేదనాతో మూలతోతి పఞ్చహాకారేహి వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో –

తత్థ **‘ధమ్మతో’**తి ఏతేసు హి పటిపాటియా సత్త చేతనాపి వట్టన్తి, విరతియోపి; అన్తే తయో చేతనాసమ్పయుత్తావ.

‘కోట్ఠాసతో’తి పటిపాటియా సత్త కమ్మపథా ఏవ, నో మూలాని. అన్తే తయో కమ్మపథా చేవ మూలాని చ. అనభిజ్ఝా హి మూలం పత్వా ‘అలోభో కుసలమూలం’ హోతి. అబ్యాపాదో ‘అదోసో కుసలమూలం’, సమ్మాదిట్ఠి ‘అమోహో కుసలమూలం’.

‘ఆరమ్మణతో’తి పాణాతిపాతాదీనం ఆరమ్మణానేవ ఏతేసం ఆరమ్మణాని. వీతిక్కమితబ్బతోయేవ హి వేరమణీ నామ హోతి. యథా పన నిబ్బానారమ్మణో అరియమగ్గో కిలేసే పజహతి, ఏవం జీవితిన్ద్రియాదిఆరమ్మణాపేతే కమ్మపథా పాణాతిపాతాదీని దుస్సీల్యాని పజహన్తీతి వేదితబ్బా.

‘వేదనాతో’తి సబ్బే సుఖవేదనా వా హోన్తి మజ్ఝత్తవేదనా వా. కుసలం పత్వా హి దుక్ఖవేదనా నామ నత్థి.

‘మూలతో’తి పటిపాటియా సత్త కమ్మపథా ఞాణసమ్పయుత్తచిత్తేన విరమన్తస్స అలోభఅదోసఅమోహవసేన తిమూలా హోన్తి; ఞాణవిప్పయుత్తచిత్తేన విరమన్తస్స ద్విమూలా. అనభిజ్ఝా ఞాణసమ్పయుత్తచిత్తేన విరమన్తస్స ద్విమూలా హోతి; ఞాణవిప్పయుత్తచిత్తేన ఏకమూలా. అలోభో పన అత్తనావ అత్తనో మూలం న హోతి. అబ్యాపాదేపి ఏసేవ నయో. సమ్మాదిట్ఠి అలోభాదోసవసేన ద్విమూలావ హోతి. ఇమే దస కుసలకమ్మపథా నామ.

కమ్మపథసంసన్దనకథా

ఇదాని ఇమస్మిం ఠానే కమ్మపథసంసన్దనం నామ వేదితబ్బం. పఞ్చఫస్సద్వారవసేన హి ఉప్పన్నో అసంవరో అకుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి. మనోఫస్సద్వారవసేన ఉప్పన్నో తీణిపి కమ్మాని హోన్తి – సో హి కాయద్వారే చోపనప్పత్తో అకుసలం కాయకమ్మం హోతి, వచీద్వారే అకుసలం వచీకమ్మం, ఉభయత్థ చోపనం అప్పత్తో అకుసలం మనోకమ్మం. పఞ్చఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నోపి అకుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి. చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతి, వాచాఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో అకుసలం వచీకమ్మమేవ హోతి, మనోఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో అకుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి. తివిధం కాయదుచ్చరితం అకుసలం కాయకమ్మమేవ హోతి, చతుబ్బిధం వచీదుచ్చరితం అకుసలం వచీకమ్మమేవ హోతి, తివిధం మనోదుచ్చరితం అకుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి.

పఞ్చఫస్సద్వారవసేన ఉప్పన్నో సంవరోపి కుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి. మనోఫస్సద్వారవసేన ఉప్పన్నో పన అయమ్పి, అసంవరో వియ, తీణిపి కమ్మాని హోన్తి. పఞ్చసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నోపి కుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి, చోపనకాయసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో కుసలం కాయకమ్మమేవ హోతి, వాచాసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో కుసలం వచీకమ్మమేవ హోతి, మనోసంవరద్వారవసేన ఉప్పన్నో కుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి. తివిధం కాయసుచరితం కుసలం కాయకమ్మమేవ హోతి, చతుబ్బిధం వచీసుచరితం కుసలం వచీకమ్మమేవ హోతి, తివిధం మనోసుచరితం కుసలం మనోకమ్మమేవ హోతి.

అకుసలం కాయకమ్మం పఞ్చఫస్సద్వారవసేన నుప్పజ్జతి; మనోఫస్సద్వారవసేనేవ ఉప్పజ్జతి. తథా అకుసలం వచీకమ్మం. అకుసలం మనోకమ్మం పన ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పజ్జతి; తం కాయవచీద్వారేసు చోపనం పత్తం అకుసలం కాయవచీకమ్మం హోతి, చోపనం అప్పత్తం అకుసలం మనోకమ్మమేవ. యథా చ పఞ్చఫస్సద్వారవసేన, ఏవం పఞ్చఅసంవరద్వారవసేనపి అకుసలం కాయకమ్మం నుప్పజ్జతి, చోపనకాయఅసంవరద్వారవసేన పన వాచాఅసంవరద్వారవసేన చ ఉప్పజ్జతి; మనోఅసంవరద్వారవసేన నుప్పజ్జతి. అకుసలం వచీకమ్మమ్పి పఞ్చఅసంవరద్వారవసేన నుప్పజ్జతి, చోపనకాయవాచాఅసంవరద్వారవసేన ఉప్పజ్జతి; మనోఅసంవరద్వారవసేన నుప్పజ్జతి. అకుసలం మనోకమ్మం అట్ఠఅసంవరద్వారవసేనపి ఉప్పజ్జతేవ. కుసలకాయకమ్మాదీసుపి ఏసేవ నయో.

అయం పన విసేసో – యథా అకుసలకాయకమ్మవచీకమ్మాని మనోఅసంవరద్వారవసేన నుప్పజ్జన్తి, న తథా ఏతాని. ఏతాని పన కాయఙ్గవాచఙ్గం అచోపేత్వా సిక్ఖాపదాని గణ్హన్తస్స మనోసంవరద్వారేపి ఉప్పజ్జన్తి ఏవ. తత్థ కామావచరం కుసలం చిత్తం తివిధకమ్మద్వారవసేన ఉప్పజ్జతి, పఞ్చవిఞ్ఞాణద్వారవసేన నుప్పజ్జతి; 'యమిదం చక్ఖుసమ్ఫస్సపచ్చయా ఉప్పజ్జతి వేదయితం, సుఖం వా దుక్ఖం వా అదుక్ఖమసుఖం వా'తి ఇమినా పన నయేన ఛఫస్సద్వారవసేన ఉప్పజ్జతి; అట్ఠఅసంవరద్వారవసేన నుప్పజ్జతి, అట్ఠసంవరద్వారవసేన ఉప్పజ్జతి; దసఅకుసలకమ్మపథవసేన నుప్పజ్జతి, దసకుసలకమ్మపథవసేన ఉప్పజ్జతి; తస్మా ఇదమ్పి చిత్తం తివిధకమ్మద్వారవసేన వా ఉప్పన్నం హోతు, ఛఫస్సద్వారవసేన వా, అట్ఠసంవరద్వారవసేన వా దసకుసలకమ్మపథవసేన వా. "కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి...పే.... రూపారమ్మణం వా...పే.... ధమ్మారమ్మణం వా"తి వుత్తే సబ్బం వుత్తమేవ హోతీతి.

ద్వారకథా నిట్ఠితా.

యం యం వా పనారబ్భాతి ఏత్థ అయం యోజనా – హేట్ఠా వుత్తేసు రూపారమ్మణాదీసు రూపారమ్మణం వా ఆరబ్భ, ఆరమ్మణం కత్వాతి అత్థో. సద్దారమ్మణం వా...పే.... ధమ్మారమ్మణం వా ఆరబ్భ ఉప్పన్నం హోతి. ఏత్తావతా ఏతస్స చిత్తస్స ఏతేసు ఆరమ్మణేసు యంకిఞ్చి ఏకమేవ ఆరమ్మణం అనుఞ్ఞాతసదిసం హోతి. ఇదఞ్చ ఏకస్మిం సమయే ఏకస్స వా పుగ్గలస్స రూపారమ్మణం ఆరబ్భ ఉప్పన్నం పున అఞ్ఞస్మిం సమయే అఞ్ఞస్స వా పుగ్గలస్స సద్దాదీసుపి అఞ్ఞతరం ఆరమ్మణం ఆరబ్భ ఉప్పజ్జతి ఏవ. ఏవం ఉప్పజ్జమానస్స చస్స ఏకస్మిం భవే పఠమం రూపారమ్మణం ఆరబ్భ పవత్తి హోతి, పచ్ఛా సద్దారమ్మణన్తి అయమ్పి కమో నత్థి. రూపాదీసు చాపి పఠమం నీలారమ్మణం పచ్ఛా పీతారమ్మణన్తి అయమ్పి నియమో నత్థి. ఇతి ఇమం సబ్బారమ్మణతఞ్చేవ, కమాభావఞ్చ, కమాభావేపి చ నీలపీతాదీసు నియమాభావం దస్సేతుం 'యం యం వా పనారబ్భా'తి ఆహ. ఇదం వుత్తం హోతి – ఇమేసు రూపాదీసు న యంకిఞ్చి ఏకమేవ, అథ ఖో యం యం వా పనారబ్భ ఉప్పన్నం హోతి. ఏవం ఉప్పజ్జమానమ్పి చ 'పఠమం రూపారమ్మణం పచ్ఛా సద్దారమ్మణం ఆరబ్భా'తి ఏవమ్పి అనుప్పజ్జిత్వా యం యం వా పనారబ్భ ఉప్పన్నం హోతి; 'పటిలోమతో వా అనులోమతో వా, ఏకన్తరికద్వన్తరికాదినయేన వా, రూపారమ్మణాదీసు యం వా తం వా ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నం హోతీ'తి అత్థో. రూపారమ్మణేసుపి చ 'పఠమం నీలారమ్మణం పచ్ఛా పీతారమ్మణ'న్తి ఇమినాపి నియమేన అనుప్పజ్జిత్వా, యం యం వా పనారబ్భ 'నీలపీతకాదీసు రూపారమ్మణేసు యం వా తం వా రూపారమ్మణం ఆరబ్భ ఉప్పన్నం హోతీ'తి అత్థో. సద్దారమ్మణాదీసుపి ఏసేవ నయో. అయం తావ ఏకా యోజనా.

అయం పన అపరా – రూపం ఆరమ్మణం ఏతస్సాతి రూపారమ్మణం...పే.... ధమ్మో ఆరమ్మణం ఏతస్సాతి ధమ్మారమ్మణం . ఇతి రూపారమ్మణం వా...పే.... ధమ్మారమ్మణం వా చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీతి వత్వా పున 'యం యం వా పనారబ్భా'తి ఆహ. తస్సత్థో – ఏతేసు రూపాదీసు హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ యం వా తం వా పన ఆరబ్భ ఉప్పన్నం హోతీతి. **మహాఅట్ఠకథాయం** పన యేవాపనకే అభినవం నత్థి, హేట్ఠా గహితమేవ గహిత'న్తి వత్వా 'రూపం వా ఆరబ్భ...పే.... ధమ్మం వా ఆరబ్భ, ఇదం వా ఇదం వా ఆరబ్భాతి కథేతుం ఇదం వుత్త'న్తి ఏత్తకమేవ ఆగతం.

ధమ్ముద్దేసవారో

ఫస్సపఞ్చమకరాసివణ్ణనా

తస్మిం సమయేతి ఇదం అనియమనిద్దిట్ఠస్స సమయస్స నియమతో పటినిద్దేసవచనం. తస్మా 'యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి, తస్మింయేవ సమయే ఫస్సో హోతి...పే.... అవిక్ఖేపో హోతీ'తి అయమత్థో వేదితబ్బో. తత్థ యథేవ చిత్తం ఏవం ఫస్సాదీసుపి ఫస్సో హోతి. కిం హోతి? 'కామావచరో హోతి, కుసలో హోతి, ఉప్పన్నో హోతి, సోమనస్ససహగతో హోతీ'తిఆదినా నయేన లబ్భమానపదవసేన యోజనా కాతబ్బా. వేదనాయఞ్హి 'సోమనస్ససహగతా'తి పఞ్ఞిన్ద్రియే చ 'ఞాణసమ్పయుత్త'న్తి న లబ్భతి, తస్మా 'లబ్భమానపదవసేనా'తి వుత్తం. ఇదం అట్ఠకథాముత్తకం ఆచరియానం మతం; న పనేతం సారతో దట్ఠబ్బం.

కస్మా పనేత్థ ఫస్సోవ పఠమం వుత్తోతి? చిత్తస్స పఠమాభినిపాతత్తా. ఆరమ్మణస్మిఞ్హి చిత్తస్స పఠమాభినిపాతో హుత్వా ఫస్సో ఆరమ్మణం ఫుసమానో ఉప్పజ్జతి, తస్మా పఠమం వుత్తో. ఫస్సేన పన ఫుసిత్వా వేదనాయ వేదయతి, సఞ్ఞాయ సఞ్జానాతి, చేతనాయ చేతేతి. తేన వుత్తం – "ఫుట్ఠో, భిక్ఖవే, వేదేతి, ఫుట్ఠో సఞ్జానాతి ఫుట్ఠో చేతేతీ"తి.

అపిచ , అయం ఫస్సో నామ యథా పాసాదం పత్వా థమ్భో నామ సేసదబ్బసమ్భారానం బలవపచ్చయో, తులాసఙ్ఘాటభిత్తిపాదకూటగోపానసీపక్ఖపాసకముఖవట్టియో థమ్భాబద్ధా థమ్భే పతిట్ఠితా, ఏవమేవ సహజాతసమ్పయుత్తధమ్మానం బలవపచ్చయో హోతి. థమ్భసదిసో హి ఏస. అవసేసా దబ్బసమ్భారసదిసాతి. తస్మాపి పఠమం వుత్తో. ఇదం పన అకారణం. ఏకచిత్తస్మిఞ్హి ఉప్పన్నధమ్మానం 'అయం పఠమం ఉప్పన్నో అయం పచ్ఛా'తి ఇదం వత్తుం న లబ్భా. బలవపచ్చయభావేపి ఫస్సస్స కారణం న దిస్సతి. దేసనావారేనేవ పన ఫస్సో పఠమం వుత్తో. వేదనా హోతి ఫస్సో హోతి, సఞ్ఞా హోతి ఫస్సో హోతి, చేతనా హోతి ఫస్సో హోతి, చిత్తం హోతి ఫస్సో హోతి, వేదనా హోతి సఞ్ఞా హోతి, చేతనా హోతి వితక్కో హోతీతి ఆహరితుమ్పి హి వట్టేయ్య. దేసనావారేన పన ఫస్సోవ పఠమం వుత్తోతి వేదితబ్బో. యథా చేత్థ ఏవం సేసధమ్మేసుపి పుబ్బాపరక్కమో నామ న పరియేసితబ్బో. వచనత్థలక్ఖణరసాదీహి పన ధమ్మా ఏవ పరియేసితబ్బా.

సేయ్యథిదం – ఫుసతీతి **ఫస్సో**. స్వాయం ఫుసనలక్ఖణో, సఙ్ఘట్టనరసో, సన్నిపాతపచ్చుపట్ఠానో, ఆపాథగతవిసయపదట్ఠానో.

అయఞ్హి అరూపధమ్మోపి సమానో ఆరమ్మణే ఫుసనాకారేనేవ పవత్తతీతి ఫుసనలక్ఖణో. ఏకదేసేన చ అనల్లీయమానోపి రూపం వియ చక్ఖుం, సద్దో వియ చ సోతం, చిత్తం ఆరమ్మణఞ్చ సఙ్ఘట్టేతీతి సఙ్ఘట్టనరసో. వత్థారమ్మణసఙ్ఘట్టనతో వా ఉప్పన్నత్తా సమ్పత్తిఅత్థేనపి రసేన సఙ్ఘట్టనరసోతి వేదితబ్బో. వుత్తఞ్హేతం అట్ఠకథాయం – "చతుభూమకఫస్సో హి నోఫుసనలక్ఖణో నామ నత్థి. సఙ్ఘట్టనరసో పన పఞ్చద్వారికోవ హోతి. పఞ్చద్వారికస్స హి ఫుసనలక్ఖణోతిపి సఙ్ఘట్టనరసోతిపి నామం; మనోద్వారికస్స ఫుసనలక్ఖణోత్వేవ నామం, న సఙ్ఘట్టనరసో"తి.

ఇదఞ్చ వత్వా ఇదం సుత్తం ఆభతం – "యథా, మహారాజ, ద్వే మేణ్డా యుజ్ఝేయ్యుం, తేసు యథా ఏకో మేణ్డో ఏవం చక్ఖు దట్ఠబ్బం, యథా దుతియో మేణ్డో ఏవం రూపం దట్ఠబ్బం; యథా తేసం సన్నిపాతో ఏవం ఫస్సో దట్ఠబ్బో". ఏవం ఫుసనలక్ఖణో చ ఫస్సో, సఙ్ఘట్టనరసో చ. "యథా, మహారాజ, ద్వే సమ్మా వజ్జేయ్యుం…పే.… ద్వే పాణీ వజ్జేయ్యుం, యథా ఏకో పాణి ఏవం చక్ఖు దట్ఠబ్బం, యథా దుతియో పాణి ఏవం రూపం దట్ఠబ్బం, యథా తేసం సన్నిపాతో ఏవం ఫస్సో దట్ఠబ్బో. ఏవం ఫుసనలక్ఖణో చ ఫస్సో సఙ్ఘట్టనరసో చా"తి (మి. ప. ౨.౩.౮) విత్థారో.

యథా వా "చక్ఖునా రూపం దిస్వా"తిఆదీసు (ధ. స. ౧౩౫౨, ౧౩౫౪) చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని చక్ఖుఆదినామేన వుత్తాని, ఏవమిధాపి తాని చక్ఖుఆదినామేన వుత్తానీతి వేదితబ్బాని. తస్మా 'ఏవం చక్ఖు దట్ఠబ్బ'న్తిఆదీసు ఏవం చక్ఖువిఞ్ఞాణం దట్ఠబ్బన్తి ఇమినా నయేన అత్థో వేదితబ్బో. ఏవం సన్తే చిత్తారమ్మణసఙ్ఘట్టనతో ఇమస్మిమ్పి సుత్తే కిచ్చట్ఠేనేవ రసేన సఙ్ఘట్టనరసోతి సిద్ధో హోతి.

తికసన్నిపాతసఙ్ఖాతస్స పన అత్తనో కారణస్స వసేన పవేదితత్తా సన్నిపాతపచ్చుపట్ఠానో. అయఞ్హి తత్థ తత్థ "తిణ్ణం సఙ్గతి ఫస్సో"తి ఏవం కారణస్స వసేన పవేదితోతి. ఇమస్స చ సుత్తపదస్స తిణ్ణం సఙ్గతియా ఫస్సోతి అయమత్థో; న సఙ్గతిమత్తమేవ ఫస్సోతి.

ఏవం పవేదితత్తా పన తేనేవాకారేన పచ్చుపట్ఠాతీతి సన్నిపాతపచ్చుపట్ఠానోతి వుత్తో. ఫలట్ఠేన పన పచ్చుపట్ఠానేనేస వేదనాపచ్చుపట్ఠానో నామ హోతి. వేదనఞ్హేస పచ్చుపట్ఠాపేతి ఉప్పాదేతీతి అత్థో. ఉప్పాదయమానో చ యథా బహిద్ధా ఉణ్హపచ్చయాపి లాఖాసఙ్ఖాతధాతునిస్సితా ఉస్మా అత్తనో నిస్సయే ముదుభావకారీ హోతి, న అత్తనో పచ్చయభూతేపి బహిద్ధా వీతచ్చితఙ్గారసఙ్ఖాతే ఉణ్హభావే, ఏవం వత్థారమ్మణసఙ్ఖాతఅఞ్ఞపచ్చయోపి సమానో, చిత్తనిస్సితత్తా అత్తనో నిస్సయభూతే చిత్తే ఏవ ఏస వేదనుప్పాదకో హోతి, న అత్తనో పచ్చయభూతేపి వత్థుమ్హి ఆరమ్మణే వాతి వేదితబ్బో. తజ్జాసమన్నాహారేన పన ఇన్ద్రియేన చ పరిక్ఖతే విసయే అనన్తరాయేన ఉప్పజ్జనతో ఏస ఆపాథగతవిసయపదట్ఠానోతి వుచ్చతి.

వేదయతీతి **వేదనా**. సా వేదయితలక్ఖణా, అనుభవనరసా ఇట్ఠాకారసమ్భోగరసా వా, చేతసికఅస్సాదపచ్చుపట్ఠానా, పస్సద్ధిపదట్ఠానా.

'చతుభూమికవేదనా హి నోవేదయితలక్ఖణా నామ నత్థి. అనుభవనరసతా పన సుఖవేదనాయమేవ లబ్భతీ'తి వత్వా పున తం వాదం పటిక్ఖిపిత్వా 'సుఖవేదనా వా హోతు, దుక్ఖవేదనా వా, అదుక్ఖమసుఖవేదనా వా, సబ్బా అనుభవనరసా'తి వత్వా అయమత్థో దీపితో – ఆరమ్మణరసానుభవనట్ఠానం పత్వా సేససమ్పయుత్తధమ్మా ఏకదేసమత్తకమేవ అనుభవన్తి. ఫస్సస్స హి ఫుసనమత్తకమేవ హోతి, సఞ్ఞాయ సఞ్జాననమత్తకమేవ, చేతనాయ చేతనామత్తకమేవ, విఞ్ఞాణస్స విజాననమత్తకమేవ. ఏకంసతో పన ఇస్సరవతాయ విస్సవితాయ సామిభావేన వేదనావ ఆరమ్మణరసం అనుభవతి.

రాజా వియ హి వేదనా, సూదో వియ సేసధమ్మా. యథా సూదో నానారసభోజనం సమ్పాదేత్వా పేళాయ పక్ఖిపిత్వా లఞ్ఛనం దత్వా రఞ్ఞో సన్తికే ఓతారేత్వా లఞ్ఛనం భిన్దిత్వా పేళం వివరిత్వా సబ్బసూపబ్యఞ్జనేహి అగ్గగ్గం ఆదాయ భాజనే పక్ఖిపిత్వా సదోసనిద్దోసభావవీమంసనత్థం అజ్ఝోహరతి, తతో రఞ్ఞో నానగ్గరసభోజనం ఉపనామేతి. రాజా ఇస్సరవతాయ విస్సవితాయ సామీ హుత్వా ఇచ్ఛితిచ్ఛితం భుఞ్జతి. తత్థ హి సూదస్స భత్తవీమంసనమత్తమివ అవసేసధమ్మానం ఆరమ్మణరసస్స ఏకదేసానుభవనం. యథా హి సూదో భత్తేకదేసమత్తమేవ వీమంసతి ఏవం సేసధమ్మాపి ఆరమ్మణరసేకదేసమేవ అనుభవన్తి. యథా పన రాజా ఇస్సరవతాయ విస్సవితాయ సామీ హుత్వా యదిచ్ఛకం భుఞ్జతి, ఏవం వేదనాపి ఇస్సరవతాయ విస్సవితాయ సామిభావేన ఆరమ్మణరసం అనుభవతి. తస్మా అనుభవనరసాతి వుచ్చతి.

దుతియే అత్థవికప్పే అయం ఇధ అధిప్పేతా వేదనా యథా వా తథా వా ఆరమ్మణస్స ఇట్ఠాకారమేవ సమ్భుఞ్జతీతి ఇట్ఠాకారసమ్భోగరసాతి వుత్తా. చేతసికఅస్సాదతో పనేసా అత్తనో సభావేనేవ ఉపట్ఠానం సన్ధాయ చేతసికఅస్సాదపచ్చుపట్ఠానాతి వుత్తా. యస్మా పన "పస్సద్ధికాయో సుఖం వేదేతి" తస్మా పస్సద్ధిపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

నీలాదిభేదం ఆరమ్మణం సఞ్జానాతీతి **సఞ్ఞా**. సా సఞ్జాననలక్ఖణా పచ్చాభిఞ్ఞాణరసా. చతుభూమికసఞ్ఞా హి నోసఞ్జాననలక్ఖణా నామ నత్థి . సబ్బా సఞ్జాననలక్ఖణావ. యా పనేత్థ అభిఞ్ఞాణేన సఞ్జానాతి సా పచ్చాభిఞ్ఞాణరసా నామ హోతి.

తస్సా, వడ్ఢకిస్స దారుమ్హి అభిఞ్ఞాణం కత్వా పున తేన అభిఞ్ఞాణేన తం పచ్చాభిజాననకాలే, పురిసస్స కాళతిలకాదిఅభిఞ్ఞాణం సల్లక్ఖేత్వా పున తేన అభిఞ్ఞాణేన అసుకో నామ ఏసోతి తస్స పచ్చాభిజాననకాలే, రఞ్ఞో

పిళన్ధనగోపకభణ్డాగారికస్స తస్మిం తస్మిం పిళన్ధనే నామపణ్ణకం బన్ధిత్వా 'అసుకం పిళన్ధనం నామ ఆహరా'తి వుత్తే దీపం జాలేత్వా రతనగబ్భం పవిసిత్వా పణ్ణం వాచేత్వా తస్స తస్సేవ పిళన్ధనస్స ఆహరణకాలే చ పవత్తి వేదితబ్బా.

అపరో నయో – సబ్బసఙ్గాహికవసేన హి సఞ్జాననలక్ఖణా సఞ్ఞా. పునసఞ్జాననపచ్చయనిమిత్తకరణరసా, దారుఆదీసు తచ్ఛకాదయో వియ. యథాగహితనిమిత్తవసేన అభినివేసకరణపచ్చుపట్ఠానా, హత్థిదస్సకఅన్ధా వియ. ఆరమ్మణే అనోగాళ్హవుత్తితాయ అచిరట్ఠానపచ్చుపట్ఠానా వా, విజ్జు వియ. యథాఉపట్ఠితవిసయపదట్ఠానా, తిణపురిసకేసు మిగపోతకానం 'పురిసా'తి ఉప్పన్నసఞ్ఞా వియ. యా పనేత్థ ఞాణసమ్పయుత్తా హోతి సా సఞ్ఞా ఞాణమేవ అనువత్తతి. ససమ్భారపథవీఆదీసు సేసధమ్మా పథవీఆదీని వియాతి వేదితబ్బా.

చేతయతీతి **చేతనా** సద్ధిం అత్తనా సమ్పయుత్తధమ్మే ఆరమ్మణే అభిసన్దహతీతి అత్థో. సా చేతయితలక్ఖణా, చేతనాభావలక్ఖణాతి అత్థో. ఆయూహనరసా. చతుభూమికచేతనా హి నోచేతయితలక్ఖణా నామ నత్థి. సబ్బా చేతయితలక్ఖణావ. ఆయూహనరసతా పన కుసలాకుసలేసు ఏవ హోతి. కుసలాకుసలకమ్మాయూహనట్ఠానఞ్హి పత్వా సేససమ్పయుత్తధమ్మానం ఏకదేసమత్తకమేవ కిచ్చం హోతి. చేతనా పన అతిరేకఉస్సాహా అతిరేకవాయామా, దిగుణుస్సాహా దిగుణవాయామా. తేనాహు పోరాణా – "థావరియసభావసణ్ఠితా చ పనేసా చేతనా"తి. **థావరియోతి** ఖేత్తసామీ వుచ్చతి. యథా ఖేత్తసామీ పురిసో పఞ్చపణ్ణాస బలిపురిసే గహేత్వా 'లాయిస్సామీ'తి ఏకతో ఖేత్తం ఓతరతి. తస్స అతిరేకో ఉస్సాహో అతిరేకో వాయామో, దిగుణో ఉస్సాహో దిగుణో వాయామో హోతి, 'నిరన్తరం గణ్హథా'తిఆదీని వదతి, సీమం ఆచిక్ఖతి, తేసం సురాభత్తగన్ధమాలాదీని జానాతి, మగ్గం సమకం హరతి. ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం . ఖేత్తసామిపురిసో వియ హి చేతనా. పఞ్చపణ్ణాస బలిపురిసా వియ చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పన్నా పఞ్చపణ్ణాస కుసలా ధమ్మా. ఖేత్తసామిపురిసస్స దిగుణుస్సాహదిగుణవాయామకరణకాలో వియ కుసలాకుసలకమ్మాయూహనట్ఠానం పత్వా చేతనాయ దిగుణుస్సాహో దిగుణవాయామో హోతి. ఏవమస్సా ఆయూహనరసతా వేదితబ్బా.

సా పనేసా సంవిదహనపచ్చుపట్ఠానా. సంవిదహమానా హి అయం ఉపట్ఠాతి, సకిచ్చపరకిచ్చసాధకా, జేట్ఠసిస్సమహావడ్ఢకీఆదయో వియ. యథా హి జేట్ఠసిస్సో ఉపజ్ఝాయం దూరతోవ ఆగచ్ఛన్తం దిస్వా సయం అధీయమానో ఇతరేపి దారకే అత్తనో అత్తనో అజ్ఝయనకమ్మే పవత్తయతి, తస్మిఞ్హి అధీయితుం ఆరద్ధే తేపి అధీయన్తి, తదనువత్తితాయ. యథా చ మహావడ్ఢకీ సయం తచ్ఛన్తో ఇతరేపి తచ్ఛకే అత్తనో అత్తనో తచ్ఛనకమ్మే పవత్తయతి, తస్మిఞ్హి తచ్ఛితుం ఆరద్ధే తేపి తచ్ఛన్తి, తదనువత్తితాయ. యథా చ యోధనాయకో సయం యుజ్ఝమానో ఇతరేపి యోధే సమ్పహారవుత్తియం పవత్తయతి, తస్మిఞ్హి యుజ్ఝితుం ఆరద్ధే తేపి అనివత్తమానా యుజ్ఝన్తి, తదనువత్తితాయ. ఏవమేసాపి అత్తనో కిచ్చేన ఆరమ్మణే పవత్తమానా అఞ్ఞేపి సమ్పయుత్తధమ్మే అత్తనో అత్తనో కిరియాయ పవత్తేతి. తస్సా హి అత్తనో కిచ్చం ఆరద్ధాయ, తంసమ్పయుత్తాపి ఆరభన్తి. తేన వుత్తం – 'సకిచ్చపరకిచ్చసాధకా, జేట్ఠసిస్సమహావడ్ఢకీఆదయో వియా'తి. అచ్చాయికకమ్మానుస్సరణాదీసు చ పనాయం సమ్పయుత్తానం ఉస్సాహనభావేన పవత్తమానా పాకటా హోతీతి వేదితబ్బా.

'ఆరమ్మణం చిన్తేతీ'తి చిత్తన్తి నయేన చిత్తస్స వచనత్థో వుత్తో ఏవ. లక్ఖణాదితో పన విజాననలక్ఖణం చిత్తం, పుబ్బఙ్గమరసం, సన్ధహనపచ్చుపట్ఠానం, నామరూపపదట్ఠానం. చతుభూమకచిత్తఞ్హి నోవిజాననలక్ఖణం నామ నత్థి. సబ్బం విజాననలక్ఖణమేవ. ద్వారం పన పత్వా ఆరమ్మణవిభావనట్ఠానే చిత్తం పుబ్బఙ్గమం పురేచారికం హోతి. చక్ఖునా హి దిట్ఠం రూపారమ్మణం చిత్తేనేవ విజానాతి...పే.... మనేన విఞ్ఞాతం ధమ్మారమ్మణం చిత్తేనేవ విజానాతి. యథా హి నగరగుత్తికో

నామ నగరమజ్ఝే సిఙ్ఘాటకే నిసీదిత్వా ‘అయం నేవాసికో అయం ఆగన్తుకో’తి ఆగతాగతం జనం ఉపధారేతి వవత్థపేతి – ఏవంసమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం. వుత్తమ్పి చేతం మహాథేరేన – “యథా, మహారాజ , నగరగుత్తికో నామ మజ్ఝే నగరస్స సిఙ్ఘాటకే నిసిన్నో పురత్థిమతో దిసతో పురిసం ఆగచ్ఛన్తం పస్సేయ్య… పచ్ఛిమతో… దక్ఖిణతో… ఉత్తరతో దిసతో పురిసం ఆగచ్ఛన్తం పస్సేయ్య, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, యం చక్ఖునా రూపం పస్సతి తం విఞ్ఞాణేన విజానాతి, యం సోతేన సద్దం సుణాతి, ఘానేన గన్ధం ఘాయతి, జివ్హాయ రసం సాయతి, కాయేన ఫోట్ఠబ్బం ఫుసతి, మనసా ధమ్మం విజానాతి, తం విఞ్ఞాణేన విజానాతీ”తి (మి॰ ప॰ ౨.౩.౧౨). ఏవం ద్వారం పత్వా ఆరమ్మణవిభావనట్ఠానే చిత్తమేవ పుబ్బఙ్గమం పురేచారికం. తస్మా పుబ్బఙ్గమరసన్తి వుచ్చతి.

తదేతం పచ్ఛిమం పచ్ఛిమం ఉప్పజ్జమానం పురిమం పురిమం నిరన్తరం కత్వా సన్ధానమేవ ఉపట్ఠాతీతి సన్ధానపచ్చుపట్ఠానం. పఞ్చవోకారభవే పనస్స నియమతో నామరూపం, చతువోకారభవే నామమేవ పదట్ఠానం. తస్మా నామరూపపదట్ఠానన్తి వుత్తం.

కిం పనేతం చిత్తం పురిమనిద్దిట్ఠచిత్తేన సద్ధిం ఏకమేవ ఉదాహు అఞ్ఞన్తి? ఏకమేవ. అథ కస్మా పురిమనిద్దిట్ఠం పున వుత్తన్తి? అవిచారితం ఏతం అట్ఠకథాయం. అయం పనేత్థ యుత్తి – యథా హి రూపాదీని ఉపాదాయ పఞ్ఞత్తా సూరియాదయో న అత్థతో రూపాదీహి అఞ్ఞే హోన్తి, తేనేవ యస్మిం సమయే సూరియో ఉదేతి తస్మిం సమయే తస్స తేజసఙ్ఖాతం రూపమ్పీతి. ఏవం వుచ్చమానేపి న రూపాదీహి అఞ్ఞో సూరియో నామ అత్థి. న తథా చిత్తం; ఫస్సాదయో ధమ్మే ఉపాదాయ పఞ్ఞాపియతి; అత్థతో పనేతం తేహి అఞ్ఞమేవ. తేన ‘యస్మిం సమయే చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి ఏకంసేనేవ తస్మిం సమయే ఫస్సాదీహి అత్థతో అఞ్ఞమేవ తం హోతీ’తి ఇమస్సత్థస్స దీపనత్థాయ ఏతం పున వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

యథా చ “యస్మిం సమయే రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతి…పే॰… పథవీకసిణం, తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతి వేదనా హోతీ”తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౧౬౦) పన భావేన్తేన వవత్థాపితే సమయే యో భావేతి న సో అత్థతో ఉప్పజ్జతి నామ, తేనేవ తత్థ యథా “ఫస్సో హోతి వేదనా హోతీ”తి వుత్తం, న ఏవం “యో భావేతి సో హోతీ”తి వుత్తం. “యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీ”తిఆదీసు పన చిత్తేన వవత్థాపితే సమయే సమయవవత్థాపితం చిత్తం న తథా అత్థతో నుప్పజ్జతి . యథేవ పన తదా ‘ఫస్సో హోతి వేదనా హోతి’, తథా ‘చిత్తమ్పి హోతీ’తి ఇమస్సపి అత్థస్స దీపనత్థమిదం పున వుత్తన్తి వేదితబ్బం. ఇదం పనేత్థ సన్నిట్ఠానం – ఉద్దేసవారే సఙ్గణ్హనత్థం నిద్దేసవారే చ విభజనత్థం పురిమేన హి ‘చిత్త’-సద్దేన కేవలం సమయో వవత్థాపితో. తస్మిం పన చిత్తేన వవత్థాపితసమయే యే ధమ్మా హోన్తి తేసం దస్సనత్థం “ఫస్సో హోతీ”తిఆది ఆరద్ధం. చిత్తఞ్చాపి తస్మిం సమయే హోతియేవ. తస్మా తస్సాపి సఙ్గణ్హనత్థమేతం పున వుత్తం. ఇమస్మిఞ్చ ఠానే ఏతస్మిం అవుచ్చమానే “కతమం తస్మిం సమయే చిత్త”న్తి న సక్కా భవేయ్య నిద్దేసవారే విభజితుం. ఏవమస్స విభజనంయేవ పరిహాయేథ. తస్మా తస్స నిద్దేసవారే విభజనత్థమ్పి ఏతఞ్చ వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

యస్మా వా “ఉప్పన్నం హోతీ”తి ఏత్థ చిత్తం ఉప్పన్నన్తి ఏతం దేసనాసీసమేవ, ‘న పన చిత్తం ఏకమేవ ఉప్పజ్జతీ’తి అట్ఠకథాయం విచారితం, తస్మా చిత్తం “ఉప్పన్న”న్తి ఏత్థాపి చిత్తమత్తమేవ అగ్గహేత్వా పరోపణ్ణాసకుసలధమ్మేహి సద్ధింయేవ చిత్తం గహితం. ఏవం తత్థ సఙ్ఖేపతో సబ్బేపి చిత్తచేతసికధమ్మే గహేత్వా ఇధ సరూపేన పభేదతో దస్సేతుం “ఫస్సో హోతీ”తిఆది ఆరద్ధం. ఇతి ఫస్సాదయో వియ చిత్తమ్పి వుత్తమేవాతి వేదితబ్బం.

ధమ్ముద్దేసవారో

ఝానఙ్గరాసివణ్ణనా

వితక్కేతీతి **వితక్కో**; వితక్కనం వా వితక్కో; ఊహనన్తి వుత్తం హోతి. స్వాయం ఆరమ్మణే చిత్తస్స అభినిరోపనలక్ఖణో. సో హి ఆరమ్మణే చిత్తం ఆరోపేతి. యథా హి కోచి రాజవల్లభం ఞాతిం వా మిత్తం వా నిస్సాయ రాజగేహం ఆరోహతి, ఏవం వితక్కం నిస్సాయ చిత్తం ఆరమ్మణం ఆరోహతి. తస్మా సో ఆరమ్మణే చిత్తస్స అభినిరోపనలక్ఖణోతి వుత్తో. నాగసేనత్థేరో పనాహ – ఆకోటనలక్ఖణో వితక్కో. "యథా, మహారాజ, భేరీ ఆకోటితా అథ పచ్ఛా అనురవతి అనుసద్దాయతి, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, యథా ఆకోటనా ఏవం వితక్కో దట్ఠబ్బో. యథా పచ్ఛా అనురవనా అనుసద్దాయనా ఏవం విచారో దట్ఠబ్బో"తి (మి॰ ప॰ ౨.౩.౧౪ థోకం విసదిసం). స్వాయం ఆహననపరియాహననరసో. తథా హి తేన యోగావచరో ఆరమ్మణం వితక్కాహతం వితక్కపరియాహతం కరోతీతి వుచ్చతి. ఆరమ్మణే చిత్తస్స ఆనయనపచ్చుపట్ఠానో.

ఆరమ్మణే తేన చిత్తం విచరతీతి **విచారో**; విచరణం వా విచారో. అనుసఞ్చరణన్తి వుత్తం హోతి. స్వాయం ఆరమ్మణానుమజ్జనలక్ఖణో. తత్థ సహజాతానుయోజనరసో. చిత్తస్స అనుప్పబన్ధపచ్చుపట్ఠానో. సన్తేపి చ నేసం కత్థచి అవియోగే ఓళారికట్ఠేన పుబ్బఙ్గమట్ఠేన చ ఘణ్టాభిఘాతో వియ అభినిరోపనట్ఠేన చ చేతసో పఠమాభినిపాతో వితక్కో . సుఖుమట్ఠేన అనుమజ్జనసభావట్ఠేన చ ఘణ్టానురవో వియ అనుప్పబన్ధో విచారో. విప్ఫారవా చేత్థ వితక్కో, పఠముప్పత్తికాలే పరిప్ఫన్దభూతో చిత్తస్స. ఆకాసే ఉప్పతితుకామస్స పక్ఖినో పక్ఖవిక్ఖేపో వియ. పదుమాభిముఖపాతో వియ చ గన్ధానుబద్ధచేతసో భమరస్స. సన్తవుత్తి విచారో నాతిపరిప్ఫన్దనభావో చిత్తస్స, ఆకాసే ఉప్పతితస్స పక్ఖినో పక్ఖప్పసారణం వియ, పరిబ్భమనం వియ చ పదుమాభిముఖపతితస్స భమరస్స పదుమస్స ఉపరిభాగే.

అట్ఠకథాయం పన "ఆకాసే గచ్ఛతో మహాసకుణస్స ఉభోహి పక్ఖేహి వాతం గహేత్వా పక్ఖే సన్నిసీదాపేత్వా గమనం వియ ఆరమ్మణే చేతసో అభినిరోపనభావేన పవత్తో వితక్కో. సో హి ఏకగ్గో హుత్వా అప్పేతి వాతగ్గహణత్థం పక్ఖే ఫన్దాపయమానస్స గమనం వియ. అనుమజ్జభావేన పవత్తో విచారో. సో హి ఆరమ్మణం అనుమజ్జతీతి వుత్తం, తం అనుప్పబన్ధనేన పవత్తియం అతివియ యుజ్జతి. సో పన నేసం విసేసో పఠమదుతియజ్ఝానేసు పాకటో హోతి. అపిచ మలగ్గహితం కంసభాజనం ఏకేన హత్థేన దళ్హం గహేత్వా ఇతరేన హత్థేన చుణ్ణతేలవాలణ్డుపకేన పరిమజ్జన్తస్స దళ్హగ్గహణహత్థో వియ వితక్కో, పరిమజ్జనహత్థో వియ విచారో. తథా కుమ్భకారస్స దణ్డప్పహారేన చక్కం భమయిత్వా భాజనం కరోన్తస్స ఉప్పీళనహత్థో వియ వితక్కో, ఇతో చితో చ సఞ్చరణహత్థో వియ విచారో. తథా మణ్డలం కరోన్తస్స మజ్ఝే సన్నిరుమ్భిత్వా ఠితకణ్టకో వియ అభినిరోపనో వితక్కో, బహిపరిబ్భమనకణ్టకో వియ అనుమజ్జమానో విచారో.

పిణయతీతి **పీతి**. సా సమ్పియాయనలక్ఖణా. కాయచిత్తపీణనరసా, ఫరణరసా వా. ఓదగ్యపచ్చుపట్ఠానా. సా పనేసా ఖుద్దికాపీతి, ఖణికాపీతి, ఓక్కన్తికాపీతి, ఉబ్బేగాపీతి, ఫరణాపీతీతి పఞ్చవిధా హోతి.

తత్థ ఖుద్దికాపీతి సరీరే లోమహంసమత్తమేవ కాతుం సక్కోతి. ఖణికాపీతి ఖణే ఖణే విజ్జుప్పాదసదిసా హోతి. ఓక్కన్తికాపీతి , సముద్దతీరం వీచి వియ, కాయం ఓక్కమిత్వా ఓక్కమిత్వా భిజ్జతి. ఉబ్బేగాపీతి బలవతీ హోతి, కాయం ఉద్ధగ్గం కత్వా ఆకాసే లఙ్ఘాపనప్పమాణప్పత్తా. తథా హి పుణ్ణవల్లికవాసీ మహాతిస్సత్థేరో పుణ్ణమదివసే సాయం చేతియఙ్గణం

గన్త్వా చన్దాలోకం దిస్వా మహాచేతియాభిముఖో హుత్వా ‘ఇమాయ వత వేలాయ చతస్సో పరిసా మహాచేతియం వన్దన్తీ’తి పకతియా దిట్ఠారమ్మణవసేన బుద్ధారమ్మణం ఉబ్బేగం పీతిం ఉప్పాదేత్వా సుధాతలే పహటచిత్రగేణ్డుకో వియ ఆకాసే ఉప్పతిత్వా మహాచేతియఙ్గణేయేవ అట్ఠాసి.

తథా గిరికణ్డకవిహారస్స ఉపనిస్సయే వత్తకాలకగామే ఏకా కులధీతాపి బలవబుద్ధారమ్మణాయ ఉబ్బేగాయ పీతియా ఆకాసే లఙ్ఘేసి. తస్సా కిర మాతాపితరో సాయం ధమ్మసవనత్థాయ విహారం గచ్ఛన్తా ‘అమ్మ, త్వం గరుభారా, అకాలే విచరితుం న సక్కోసి, మయం తుయ్హం పత్తిం కత్వా ధమ్మం సోస్సామా’తి అగమంసు. సా గన్తుకామాపి తేసం వచనం పటిబాహితుం అసక్కోన్తీ ఘరే ఓహీయిత్వా ఘరద్వారే ఠత్వా చన్దాలోకేన గిరికణ్డకే ఆకాసచేతియఙ్గణం ఓలోకేన్తీ చేతియస్స దీపపూజం అద్దస. చతస్సో చ పరిసా మాలాగన్ధాదీహి చేతియపూజం కత్వా పదక్ఖిణం కరోన్తియో భిక్ఖుసఙ్ఘస్స చ గణసజ్ఝాయసద్దం అస్సోసి. అథస్సా ‘ధఞ్ఞా వతిమే మనుస్సా యే విహారం గన్త్వా ఏవరూపే చేతియఙ్గణే అనుసఞ్చరితుం ఏవరూపఞ్చ మధురం ధమ్మకథం సోతుం లభన్తీ’తి ముత్తరాసిసదిసం చేతియం పస్సన్తియా ఏవ ఉబ్బేగాపీతి ఉదపాది. సా ఆకాసే లఙ్ఘిత్వా మాతాపితూనం పురిమతరంయేవ ఆకాసతో చేతియఙ్గణే ఓరుయ్హ చేతియం వన్దిత్వా ధమ్మం సుణమానా అట్ఠాసి. అథ నం మాతాపితరో ఆగన్త్వా ‘అమ్మ, త్వం కతరేన మగ్గేన ఆగతాసీ’తి పుచ్ఛింసు. సా ‘ఆకాసేన ఆగతామ్హి, న మగ్గేనా’తి వత్వా ‘అమ్మ, ఆకాసేన నామ ఖీణాసవా సఞ్చరన్తి, త్వం కథం ఆగతా’తి పుట్ఠా ఆహ – ‘మయ్హం చన్దాలోకేన చేతియం ఓలోకేన్తియా ఠితాయ బుద్ధారమ్మణా బలవపీతి ఉప్పజ్జతి, అథాహం నేవ అత్తనో ఠితభావం న నిసిన్నభావం అఞ్ఞాసిం, గహితనిమిత్తేనేవ పన ఆకాసం లఙ్ఘిత్వా చేతియఙ్గణే పతిట్ఠితామ్హీ’తి. ఏవం ఉబ్బేగాపీతి ఆకాసే లఙ్ఘాపనప్పమాణా హోతి.

ఫరణపీతియా పన ఉప్పన్నాయ సకలసరీరం ధమిత్వా పూరితవత్థి వియ, మహతా ఉదకోఘేన పక్ఖన్దపబ్బతకుచ్ఛి వియ చ అనుపరిప్ఫుటం హోతి. సా పనేసా పఞ్చవిధా పీతి గబ్భం గణ్హన్తీ పరిపాకం గచ్ఛన్తీ దువిధం పస్సద్ధిం పరిపూరేతి – కాయపస్సద్ధిఞ్చ చిత్తపస్సద్ధిఞ్చ. పస్సద్ధి గబ్భం గణ్హన్తీ పరిపాకం గచ్ఛన్తీ దువిధం సుఖం పరిపూరేతి – కాయికం చేతసికఞ్చ. సుఖం గబ్భం గణ్హన్తం పరిపాకం గచ్ఛన్తం తివిధం సమాధిం పరిపూరేతి – ఖణికసమాధిం ఉపచారసమాధిం అప్పనాసమాధిన్తి. తాసు ఠపేత్వా అప్పనాసమాధిపూరికం ఇతరా ద్వేపి ఇధ యుజ్జన్తి.

సుఖయతీతి **సుఖం;** యస్స ఉప్పజ్జతి తం సుఖితం కరోతీతి అత్థో. సుట్ఠు వా ఖాదతి, ఖనతి చ కాయచిత్తాబాధన్తి సుఖం. సోమనస్సవేదనాయేతం నామం. తస్స లక్ఖణాదీని వేదనాపదే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

అపరో నయో – సాతలక్ఖణం సుఖం, సమ్పయుత్తానం ఉపబ్రూహనరసం, అనుగ్గహణపచ్చుపట్ఠానం. సతిపి చ నేసం పీతిసుఖానం కత్థచి అవిప్పయోగే, ఇట్ఠారమ్మణపటిలాభతుట్ఠి పీతి; పటిలద్ధరసానుభవనం సుఖం. యత్థ పీతి తత్థ సుఖం. యత్థ సుఖం తత్థ న నియమతో పీతి. సఙ్ఖారక్ఖన్ధసఙ్గహితా పీతి, వేదనాక్ఖన్ధసఙ్గహితం సుఖం. కన్తారఖిన్నస్స వనన్తోదకదస్సనసవనేసు వియ పీతి. వనచ్ఛాయాపవేసనఉదకపరిభోగేసు వియ సుఖం.

యథా హి పురిసో మహాకన్తారమగ్గం పటిపన్నో ఘమ్మపరేతో తసితో పిపాసితో పటిపథే పురిసం దిస్వా ‘కత్థ పానీయం అత్థీ’తి పుచ్ఛేయ్య. సో ‘అటవిం ఉత్తరిత్వా జాతస్సరవనసణ్డో అత్థి, తత్థ గన్త్వా లభిస్ససీ’తి వదేయ్య. సో తస్స కథం సుత్వా హట్ఠపహట్ఠో భవేయ్య. తతో గచ్ఛన్తో భూమియం పతితాని ఉప్పలదలనాలపత్తాదీని దిస్వా సుట్ఠుతరం హట్ఠపహట్ఠో హుత్వా

గచ్ఛన్తో అల్లవత్థే అల్లకేసే పురిసే పస్సేయ్య, వనకుక్కుటమోరాదీనం సద్దం సుణేయ్య, జాతస్సరపరియన్తే జాతం మణిజాలసదిసం నీలవనసణ్డం పస్సేయ్య, సరే జాతాని ఉప్పలపదుమకుముదాదీని పస్సేయ్య, అచ్ఛం విప్పసన్నం ఉదకం పస్సేయ్య. సో భియ్యో భియ్యో హట్ఠపహట్ఠో హుత్వా జాతస్సరం ఓతరిత్వా యథారుచి న్హత్వా చ పివిత్వా చ పటిప్పస్సద్ధదరథో భిసముళాలపోక్ఖరాదీని ఖాదిత్వా నీలుప్పలాదీని పిళన్ధిత్వా మన్దాలకమూలాని ఖన్ధే కరిత్వా ఉత్తరిత్వా సాటకం నివాసేత్వా, ఉదకసాటకం ఆతపే కత్వా, సీతచ్ఛాయాయ మన్దమన్దే వాతే పహరన్తే నిపన్నో 'అహో సుఖం, అహో సుఖ'న్తి వదేయ్య. ఏవంసమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం.

తస్స హి పురిసస్స జాతస్సరవనసణ్డసవనతో పట్ఠాయ యావ ఉదకదస్సనా హట్ఠపహట్ఠకాలో వియ పుబ్బభాగారమ్మణే హట్ఠపహట్ఠాకారా పీతి. న్హత్వా చ పివిత్వా చ సీతచ్ఛాయాయ మన్దమన్దే వాతే పహరన్తే 'అహో సుఖం, అహో సుఖ'న్తి వదతో నిపన్నకాలో వియ బలవప్పత్తం ఆరమ్మణరసానుభవనాకారసణ్ఠితం సుఖం. తస్మిం తస్మిం సమయే పాకటభావతో చేతం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. యత్థ పన పీతి సుఖమ్పి తత్థ అత్థీతి వుత్తమేవేతం.

చిత్తస్సేకగ్గతాతి చిత్తస్స ఏకగ్గభావో; సమాధిస్సేతం నామం. లక్ఖణాదీసు పనస్స అట్ఠకథాయం తావ వుత్తం – "పామోక్ఖలక్ఖణో చ సమాధి అవిక్ఖేపలక్ఖణో చ". యథా హి కూటాగారకణ్ణికా సేసదబ్బసమ్భారానం ఆబన్ధనతో పముఖా హోతి ఏవమేవ సబ్బకుసలధమ్మానం సమాధిచిత్తేన ఇజ్ఝనతో సబ్బేసమ్పి తేసం ధమ్మానం సమాధి పామోక్ఖో హోతి. తేన వుత్తం –

"యథా, మహారాజ, కూటాగారస్స యా కాచి గోపానసియో సబ్బా తా కూటఙ్గమా హోన్తి, కూటనిన్నా కూటసమోసరణా, కూటం తాసం అగ్గమక్ఖాయతి, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, యే కేచి కుసలా ధమ్మా సబ్బే తే సమాధినిన్నా హోన్తి, సమాధిపోణా, సమాధిపబ్భారా, సమాధి తేసం అగ్గమక్ఖాయతీ"తి (మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౪).

యథా చ సేనఙ్గం పత్వా రాజా నామ యత్థ యత్థ సేనా ఓసీదతి తం తం ఠానం గచ్ఛతి, తస్స గతగతట్ఠానే సేనా పరిపూరతి, పరసేనా భిజ్జిత్వా రాజానమేవ అనువత్తతి, ఏవమేవ సహజాతధమ్మానం విక్ఖిపితుం విప్పకిరితుం అప్పదానతో సమాధి అవిక్ఖేపలక్ఖణో నామ హోతీతి.

అపరో పన నయో – అయం చిత్తస్సేకగ్గతాసఙ్ఖాతో సమాధి నామ అవిసారలక్ఖణో వా అవిక్ఖేపలక్ఖణో వా, సహజాతధమ్మానం, సమ్పిణ్డనరసో న్హానియచుణ్ణానం ఉదకం వియ, ఉపసమపచ్చుపట్ఠానో ఞాణపచ్చుపట్ఠానో వా. "సమాహితో యథాభూతం జానాతి పస్సతీ"తి హి వుత్తం. విసేసతో సుఖపదట్ఠానో, నివాతే దీపచ్చీనం ఠితి వియ చేతసో ఠితీతి దట్ఠబ్బో.

ఇన్ద్రియరాసివణ్ణనా

సద్దహన్తి ఏతాయ, సయం వా సద్దహతి, సద్దహనమత్తమేవ వా ఏసాతి **సద్ధా**. సావ అస్సద్ధియస్స అభిభవనతో అధిపతియట్ఠేన ఇన్ద్రియం. అధిమోక్ఖలక్ఖణే వా ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. సద్ధావ ఇన్ద్రియం **సద్ధిన్ద్రియం**. సా పనేసా సమ్పసాదనలక్ఖణా చ సద్ధా సమ్పక్ఖన్దనలక్ఖణా చ.

యథా హి రఞ్ఞో చక్కవత్తిస్స ఉదకప్పసాదకో మణి ఉదకే పక్ఖిత్తో పఙ్కసేవాలపణకకద్దమం సన్నిసీదాపేతి, ఉదకం అచ్ఛం కరోతి విప్పసన్నం అనావిలం, ఏవమేవ సద్ధా ఉప్పజ్జమానా నీవరణే విక్ఖమ్భేతి, కిలేసే సన్నిసీదాపేతి, చిత్తం పసాదేతి, అనావిలం కరోతి. పసన్నేన చిత్తేన యోగావచరో కులపుత్తో దానం దేతి, సీలం సమాదియతి, ఉపోసథకమ్మం కరోతి, భావనం ఆరభతి. ఏవం తావ సద్ధా సమ్పసాదనలక్ఖణాతి వేదితబ్బా. తేనాహ **ఆయస్మా నాగసేనో** –

"యథా, మహారాజ, రాజా చక్కవత్తి చతురఙ్గినియా సేనాయ సద్ధిం అద్ధానమగ్గప్పటిపన్నో పరిత్తం ఉదకం తరేయ్య, తం ఉదకం హత్థీహి చ అస్సేహి చ రథేహి చ పత్తీహి చ సఙ్ఖుభితం భవేయ్య ఆవిలం లులితం కలలీభూతం, ఉత్తిణ్ణో చ రాజా చక్కవత్తి మనుస్సే ఆణాపేయ్య 'పానీయం భణే ఆహరథ, తం పివిస్సామీ'తి. రఞ్ఞో చ ఉదకప్పసాదకో మణి భవేయ్య. 'ఏవం దేవా'తి ఖో తే మనుస్సా రఞ్ఞో చక్కవత్తిస్స పటిస్సుత్వా తం ఉదకప్పసాదకం మణిం ఉదకే పక్ఖిపేయ్యుం. తస్మిం ఉదకే పక్ఖిత్తమత్తే పఙ్కసేవాలపణకం విగచ్ఛేయ్య, కద్దమో చ సన్నిసీదేయ్య, అచ్ఛం భవేయ్య ఉదకం విప్పసన్నం అనావిలం, తతో రఞ్ఞో చక్కవత్తిస్స పానీయం ఉపనామేయ్యుం – 'పివతు దేవో పానీయ'న్తి.

"యథా , మహారాజ, ఉదకం ఏవం చిత్తం దట్ఠబ్బం. యథా తే మనుస్సా ఏవం యోగావచరో దట్ఠబ్బో. యథా పఙ్కసేవాలపణకం కద్దమో చ ఏవం కిలేసా దట్ఠబ్బా. యథా ఉదకప్పసాదకో మణి ఏవం సద్ధా దట్ఠబ్బా. యథా ఉదకప్పసాదకే మణిమ్హి పక్ఖిత్తమత్తే పఙ్కసేవాలపణకం విగచ్ఛతి కద్దమో చ సన్నిసీదతి, అచ్ఛం భవతి ఉదకం విప్పసన్నం అనావిలం, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, సద్ధా ఉప్పజ్జమానా నీవరణే విక్ఖమ్భేతి, వినీవరణం చిత్తం హోతి అచ్ఛం విప్పసన్నం అనావిల"న్తి (మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౦).

యథా పన కుమ్భిలమకరగాహరక్ఖసాదికిణ్ణం పూరం మహానదిం ఆగమ్మ భీరుకజనో ఉభోసు తీరేసు తిట్ఠతి. సఙ్గామసూరో పన మహాయోధో ఆగన్త్వా 'కస్మా ఠితత్థా'తి పుచ్ఛిత్వా 'సప్పటిభయభావేన ఓతరితుం న విసహామా'తి వుత్తే సునిసితం అసిం గహేత్వా 'మమ పచ్ఛతో ఏథ, మా భాయిత్థా'తి వత్వా నదిం ఓతరిత్వా ఆగతాగతే కుమ్భిలాదయో పటిబాహిత్వా ఓరిమతీరతో మనుస్సానం సోత్థిభావం కరోన్తో పారిమతీరం నేతి. పారిమతీరతోపి సోత్థినా ఓరిమతీరం ఆనేతి. ఏవమేవ దానం దదతో సీలం రక్ఖతో ఉపోసథకమ్మం కరోతో భావనం ఆరభతో సద్ధా పుబ్బఙ్గమా పురేచారికా హోతి. తేన వుత్తం 'సమ్పక్ఖన్దనలక్ఖణా చ సద్ధా'తి.

అపరో నయో – సద్దహనలక్ఖణా సద్ధా, ఓకప్పనలక్ఖణా వా. పసాదనరసా ఉదకప్పసాదకమణి వియ, పక్ఖన్దనరసా వా ఓఘుత్తరణో వియ. అకాలుసియపచ్చుపట్ఠానా, అధిముత్తిపచ్చుపట్ఠానా వా. సద్ధేయ్యవత్థుపదట్ఠానా సోతాపత్తియఙ్గపదట్ఠానా వా, సా హత్థవిత్తబీజాని వియ దట్ఠబ్బా.

వీరస్స భావో వీరియం, వీరానం వా కమ్మం వీరియం. విధినా వా నయేన ఉపాయేన ఈరయితబ్బం పవత్తయితబ్బన్తి వీరియం. తదేవ కోసజ్జస్స అభిభవనతో అధిపతియట్ఠేన ఇన్ద్రియం. పగ్గహణలక్ఖణే వా ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. వీరియమేవ ఇన్ద్రియం **వీరియిన్ద్రియం**. తం పనేతం ఉపత్థమ్భనలక్ఖణఞ్చ వీరియం పగ్గహణలక్ఖణఞ్చ. యథా హి జిణ్ణఘరం ఆగన్తుకేన థూణుపత్థమ్భేన తిట్ఠతి, ఏవమేవ యోగావచరో వీరియుపత్థమ్భేన ఉపత్థమ్భితో హుత్వా సబ్బకుసలధమ్మేహి న హాయతి, న పరిహాయతి. ఏవం తావస్స ఉపత్థమ్భనలక్ఖణతా వేదితబ్బా. తేనాహ **థేరో నాగసేనో** –

“యథా , మహారాజ, పురిసో గేహే పతన్తే తమఞ్ఞేన దారునా ఉపత్థమ్భేయ్య, ఉపత్థమ్భితం సన్తం ఏవం తం గేహం న పతేయ్య, ఏవమేవ ఖో మహారాజ ఉపత్థమ్భనలక్ఖణం వీరియం, వీరియుపత్థమ్భితా సబ్బే కుసలా ధమ్మా న హాయన్తి న పరిహాయన్తీ”తి (మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౨).

యథా వా పన ఖుద్దికాయ చ మహతికాయ చ సేనాయ సఙ్గామే పవత్తే ఖుద్దికా సేనా ఓలీయేయ్య, తతో రఞ్ఞో ఆరోచేయ్య, రాజా బలవాహనం పేసేయ్య, తేన పగ్గహితా సకసేనా పరసేనం పరాజేయ్య, ఏవమేవ వీరియం సహజాతసమ్పయుత్తధమ్మానం ఓలీయితుం ఓసక్కితుం న దేతి, ఉక్ఖిపతి, పగ్గణ్హాతి. తేన వుత్తం ‘పగ్గహణలక్ఖణఞ్చ వీరియ’న్తి.

అపరో నయో – ఉస్సాహలక్ఖణం వీరియం, సహజాతానం ఉపత్థమ్భనరసం, అసంసీదనభావపచ్చుపట్ఠానం, “సంవిగ్గో యోనిసో పదహతీ”తి (అ॰ ని॰ ౪.౧౧౩) వచనతో సంవేగపదట్ఠానం, వీరియారమ్భవత్థుపదట్ఠానం వా. సమ్మా ఆరద్ధం సబ్బాసం సమ్పత్తీనం మూలం హోతీతి దట్ఠబ్బం.

సరన్తి ఏతాయ, సయం వా సరతి, సరణమత్తమేవ వా ఏసాతి సతి. సావ ముట్ఠస్సచ్చస్స అభిభవనతో అధిపతియట్ఠేన ఇన్ద్రియం, ఉపట్ఠానలక్ఖణే వా ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. సతి ఏవ ఇన్ద్రియం **సతిన్ద్రియం**. సా పనేసా అపిలాపనలక్ఖణా చ సతి ఉపగ్గణ్హనలక్ఖణా చ. యథా హి రఞ్ఞో భణ్డాగారికో దసవిధం రతనం గోపయన్తో సాయంపాతం రాజానం ఇస్సరియసమ్పత్తిం సల్లక్ఖాపేతి సారేతి, ఏవమేవ సతి కుసలం ధమ్మం సల్లక్ఖాపేతి సరాపేతి. తేనాహ **థేరో** –

“యథా, మహారాజ, రఞ్ఞో చక్కవత్తిస్స భణ్డాగారికో రాజానం చక్కవత్తిం సాయంపాతం యసం సరాపేతి – ‘ఏత్తకా, దేవ, హత్థీ, ఏత్తకా అస్సా, ఏత్తకా రథా, ఏత్తకా పత్తీ, ఏత్తకం హిరఞ్ఞం, ఏత్తకం సువణ్ణం, ఏత్తకం సబ్బం సాపతేయ్యం, తం దేవో సరతూ’తి, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, సతి కుసలే ధమ్మే అపిలాపేతి – ఇమే చత్తారో సతిపట్ఠానా, ఇమే చత్తారో సమ్మప్పధానా, ఇమే చత్తారో ఇద్ధిపాదా, ఇమాని పఞ్చిన్ద్రియాని, ఇమాని పఞ్చ బలాని, ఇమే సత్త బోజ్ఝఙ్గా, అయం అరియో అట్ఠఙ్గికో మగ్గో, అయం సమథో, అయం విపస్సనా, అయం విజ్జా, అయం విముత్తి, ఇమే లోకుత్తరా ధమ్మాతి. ఏవం ఖో, మహారాజ, అపిలాపనలక్ఖణా సతీ”తి (మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౩).

యథా పన రఞ్ఞో చక్కవత్తిస్స పరిణాయకరతనం రఞ్ఞో అహితే చ హితే చ ఞత్వా అహితే అపయాపేతి, హితే ఉపయాపేతి, ఏవమేవ సతి హితాహితానం ధమ్మానం గతియో సమన్నేసిత్వా ‘ఇమే కాయదుచ్చరితాదయో ధమ్మా అహితా’తి అహితే ధమ్మే అపనుదేతి , ‘ఇమే కాయసుచరితాదయో ధమ్మా హితా’తి హితే ధమ్మే ఉపగ్గణ్హాతి. తేనాహ థేరో –

“యథా, మహారాజ, రఞ్ఞో చక్కవత్తిస్స పరిణాయకరతనం రఞ్ఞో హితాహితే జానాతి ‘ఇమే రఞ్ఞో హితా ఇమే అహితా, ఇమే ఉపకారా ఇమే అనుపకారా’తి, తతో అహితే అపనుదేతి హితే ఉపగ్గణ్హాతి, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, సతి ఉప్పజ్జమానా హితాహితానం ధమ్మానం గతియో సమన్నేసతి ‘ఇమే ధమ్మా హితా ఇమే ధమ్మా అహితా, ఇమే ధమ్మా ఉపకారా ఇమే ధమ్మా అనుపకారా’తి , తతో అహితే ధమ్మే అపనుదేతి హితే ధమ్మే ఉపగ్గణ్హాతి. ఏవం ఖో, మహారాజ, ఉపగ్గణ్హనలక్ఖణా సతీ”తి (మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౩).

అపరో నయో – అపిలాపనలక్ఖణా సతి, అసమ్మోసనరసా, ఆరక్ఖపచ్చుపట్ఠానా విసయాభిముఖీభావపచ్చుపట్ఠానా వా, థిరసఞ్ఞాపదట్ఠానా, కాయాదిసతిపట్ఠానపదట్ఠానా వా, ఆరమ్మణే దళ్హం పతిట్ఠితత్తా పన ఏసికా వియ, చక్ఖుద్వారాదిరక్ఖణతో దోవారికో వియ చ దట్ఠబ్బా.

ఆరమ్మణే చిత్తం సమ్మా అధియతి ఠపేతీతి సమాధి. సోవ విక్ఖేపస్స అభిభవనతో అధిపతియట్ఠేన ఇన్ద్రియం. అవిక్ఖేపలక్ఖణే వా ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. సమాధియేవ ఇన్ద్రియం **సమాధిన్ద్రియం**. లక్ఖణాదీని పనస్స హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

పజానాతీతి పఞ్ఞా. కిం పజానాతి? 'ఇదం దుక్ఖ'న్తిఆదినా నయేన అరియసచ్చాని. **అట్ఠకథాయం** పన 'పఞ్ఞాపేతీతి పఞ్ఞా'తి వుత్తం. కిన్తి పఞ్ఞాపేతీతి? అనిచ్చం దుక్ఖం అనత్తాతి పఞ్ఞాపేతి. సావ అవిజ్జాయ అభిభవనతో అధిపతియట్ఠేన ఇన్ద్రియం. దస్సనలక్ఖణే వా ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. పఞ్ఞావ ఇన్ద్రియం **పఞ్ఞిన్ద్రియం**. సా పనేసా ఓభాసనలక్ఖణా చ పఞ్ఞా పజాననలక్ఖణా చ. యథా హి చతుభిత్తికే గేహే రత్తిభాగే దీపే జలితే అన్ధకారో నిరుజ్ఝతి ఆలోకో పాతుభవతి, ఏవమేవ ఓభాసనలక్ఖణా పఞ్ఞా. పఞ్ఞోభాససమో ఓభాసో నామ నత్థి. పఞ్ఞవతో హి ఏకపల్లఙ్కేన నిసిన్నస్స దససహస్సిలోకధాతు ఏకాలోకా హోతి. తేనాహ **థేరో** –

"యథా, మహారాజ, పురిసో అన్ధకారే గేహే పదీపం పవేసేయ్య, పవిట్ఠో పదీపో అన్ధకారం విద్ధంసేతి, ఓభాసం జనేతి, ఆలోకం విదంసేతి, పాకటాని చ రూపాని కరోతి, ఏవమేవ ఖో, మహారాజ, పఞ్ఞా ఉప్పజ్జమానా అవిజ్జన్ధకారం విద్ధంసేతి, విజ్జోభాసం జనేతి, ఞాణాలోకం విదంసేతి, పాకటాని చ అరియసచ్చాని కరోతి. ఏవం ఖో, మహారాజ, ఓభాసనలక్ఖణా పఞ్ఞా"తి (మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౪).

యథా పన ఛేకో భిసక్కో ఆతురానం సప్పాయాసప్పాయాని భోజనాని జానాతి, ఏవం పఞ్ఞా ఉప్పజ్జమానా కుసలాకుసలే సేవితబ్బాసేవితబ్బే హీనప్పణీతకణ్హసుక్కసప్పటిభాగఅప్పటిభాగే ధమ్మే పజానాతి. వుత్తమ్పి చేతం **ధమ్మసేనాపతినా** – "పజానాతి పజానాతీతి ఖో, ఆవుసో, తస్మా పఞ్ఞవాతి వుచ్చతి. కిఞ్చ పజానాతి? ఇదం దుక్ఖన్తి పజానాతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౪౯) విత్థారేతబ్బం. ఏవమస్సా పజాననలక్ఖణతా వేదితబ్బా.

అపరో నయో – యథాసభావపటివేధలక్ఖణా పఞ్ఞా; అక్ఖలితపటివేధలక్ఖణా వా కుసలిస్సాసఖిత్తఉసుపటివేధో వియ. విసయోభాసరసా పదీపో వియ. అసమ్మోహపచ్చుపట్ఠానా అరఞ్ఞగతసుదేసకో వియ.

మనతీతి మనో; విజానాతీతి అత్థో. **అట్ఠకథాచరియా** పనాహు – నాళియా మినమానో వియ, మహాతులాయ ధారయమానో వియ చ, ఆరమ్మణం మినతి పజానాతీతి మనోతి. తదేవ మననలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. మనోవ ఇన్ద్రియం **మనిన్ద్రియం**. హేట్ఠా వుత్తచిత్తస్సేవేతం వేవచనం.

పీతిసోమనస్ససమ్పయోగతో సోభనం మనో అస్సాతి సుమనో. సుమనస్స భావో సోమనస్సం. సాతలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. సోమనస్సమేవ ఇన్ద్రియం **సోమనస్సిన్ద్రియం**. హేట్ఠా వుత్తవేదనాయేవేతం వేవచనం.

జీవన్తి తేన తంసమ్పయుత్తకా ధమ్మాతి జీవితం. అనుపాలనలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. జీవితమేవ ఇన్ద్రియం **జీవితిన్ద్రియం**. తం పవత్తసన్తతాధిపతేయ్యం హోతి. లక్ఖణాదీహి పన అత్తనా అవినిభుత్తానం ధమ్మానం అనుపాలనలక్ఖణం జీవితిన్ద్రియం, తేసం పవత్తనరసం, తేసంయేవ ఠపనపచ్చుపట్ఠానం, యాపయితబ్బధమ్మపదట్ఠానం. సన్తేపి చ అనుపాలనలక్ఖణాదిమ్హి విధానే అత్థిక్ఖణేయేవ తం తే ధమ్మే అనుపాలేతి ఉదకం వియ ఉప్పలాదీని, యథాసకంపచ్చయుప్పన్నేపి చ ధమ్మే పాలేతి ధాతీ వియ కుమారం, సయంపవత్తితధమ్మసమ్బన్ధేనేవ చ పవత్తతి నియామకో వియ, న భఙ్గతో ఉద్ధం పవత్తయతి అత్తనో చ పవత్తయితబ్బానఞ్చ అభావా, న భఙ్గక్ఖణే ఠపేతి సయం భిజ్జమానత్తా ఖీయమానో వియ వట్టిసినేహో దీపసిఖం. న చ అనుపాలనపవత్తనట్ఠపనానుభావవిరహితం యథావుత్తక్ఖణే తస్స తస్స సాధనతోతి దట్ఠబ్బం.

మగ్గఙ్గరాసివణ్ణనా

సమ్మాదిట్ఠిఆదీసు దస్సనట్ఠేన సమ్మాదిట్ఠి. అభినిరోపనట్ఠేన సమ్మాసఙ్కప్పో, పగ్గహనట్ఠేన సమ్మావాయామో, ఉపట్ఠానట్ఠేన సమ్మాసతి, అవిక్ఖేపనట్ఠేన సమ్మాసమాధీతి వేదితబ్బో. వచనత్థతో పన సమ్మా పస్సతి, సమ్మా వా తాయ పస్సన్తీతి **సమ్మాదిట్ఠి**. సమ్మా సఙ్కప్పేతి, సమ్మా వా తేన సఙ్కప్పేన్తీతి **సమ్మాసఙ్కప్పో**. సమ్మా వాయామేతి, సమ్మా వా తేన వాయమన్తీతి **సమ్మావాయామో**. సమ్మా సరతి, సమ్మా వా తాయ సరన్తీతి **సమ్మాసతి**. సమ్మా సమాధియతి, సమ్మా వా తేన సమాధియన్తీతి **సమ్మాసమాధి**. అపిచ, పసత్థా సున్దరా వా దిట్ఠి సమ్మాదిట్ఠీతి. ఇమినాపి నయేన తేసం వచనత్థో వేదితబ్బో. లక్ఖణాదీని పన హేట్ఠా వుత్తానేవ.

బలరాసివణ్ణనా

సద్ధాబలాదీసుపి సద్ధాదీని వుత్తత్థానేవ. అకమ్పియట్ఠేన పన బలన్తి వేదితబ్బం. ఏవమేతేసు అస్సద్ధియే న కమ్పతీతి **సద్ధాబలం**. కోసజ్జే న కమ్పతీతి **వీరియబలం**. ముట్ఠస్సచ్చే న కమ్పతీతి **సతిబలం**. ఉద్ధచ్చే న కమ్పతీతి **సమాధిబలం**. అవిజ్జాయ న కమ్పతీతి **పఞ్ఞాబలం**. అహిరికే న కమ్పతీతి **హిరిబలం** . అనోత్తప్పే న కమ్పతీతి **ఓత్తప్పబలన్**తి. అయం ఉభయపదవసేన అత్థవణ్ణనా హోతి.

తత్థ పురిమాని పఞ్చ హేట్ఠా లక్ఖణాదీహి పకాసితానేవ. పచ్ఛిమద్వయే కాయదుచ్చరితాదీహి హిరియతీతి **హిరీ;** లజ్జాయేతం అధివచనం. తేహి ఏవ ఓత్తప్పతీతి **ఓత్తప్పం;** పాపతో ఉబ్బేగస్సేతం అధివచనం. తేసం నానాకరణదీపనత్థం 'సముట్ఠానం అధిపతి లజ్జా భయలక్ఖణేన చా'తి ఇమం మాతికం ఠపేత్వా అయం విత్థారకథా వుత్తా.

అజ్ఝత్తసముట్ఠానా హిరీ నామ; బహిద్ధాసముట్ఠానం ఓత్తప్పం నామ. అత్తాధిపతి హిరీ నామ; లోకాధిపతి ఓత్తప్పం నామ. లజ్జాసభావసణ్ఠితా హిరీ నామ; భయసభావసణ్ఠితం ఓత్తప్పం నామ. సప్పతిస్సవలక్ఖణా హిరీ నామ; వజ్జభీరుకభయదస్సావిలక్ఖణం ఓత్తప్పం నామ.

తత్థ అజ్ఝత్తసముట్ఠానం హిరిం చతూహి కారణేహి సముట్ఠాపేతి – జాతిం పచ్చవేక్ఖిత్వా, వయం పచ్చవేక్ఖిత్వా, సూరభావం పచ్చవేక్ఖిత్వా, బాహుసచ్చం పచ్చవేక్ఖిత్వా. కథం? 'పాపకరణం నామేతం న జాతిసమ్పన్నానం కమ్మం, హీనజచ్చానం కేవట్టాదీనం ఇదం కమ్మం. మాదిసస్స జాతిసమ్పన్నస్స ఇదం కమ్మం కాతుం న యుత్త'న్తి, ఏవం తావ

జాతిం పచ్చవేక్ఖిత్వా పాణాతిపాతాదిపాపం అకరోన్తో హిరిం సముట్ఠాపేతి. తథా 'పాపకరణం నామేతం దహరేహి కత్తబ్బం కమ్మం, మాదిసస్స వయే ఠితస్స ఇదం కమ్మం కాతుం న యుత్త'న్తి, ఏవం వయం పచ్చవేక్ఖిత్వా పాణాతిపాతాదిపాపం అకరోన్తో హిరిం సముట్ఠాపేతి. తథా 'పాపకమ్మం నామేతం దుబ్బలజాతికానం కమ్మం, న సూరభావానం. మాదిసస్స సూరభావసమ్పన్నస్స ఇదం కమ్మం కాతుం న యుత్త'న్తి, ఏవం సూరభావం పచ్చవేక్ఖిత్వా పాణాతిపాతాదిపాపం అకరోన్తో హిరిం సముట్ఠాపేతి. తథా 'పాపకమ్మం నామేతం అన్ధబాలానం కమ్మం, న పణ్డితానం. మాదిసస్స పణ్డితస్స బహుస్సుతస్స ఇదం కమ్మం కాతుం న యుత్త'న్తి, ఏవం బాహుసచ్చం పచ్చవేక్ఖిత్వా పాణాతిపాతాదిపాపం అకరోన్తో హిరిం సముట్ఠాపేతి. ఏవం అజ్ఝత్తసముట్ఠానహిరిం చతూహి కారణేహి సముట్ఠాపేతి. సముట్ఠాపేత్వా చ పన అత్తనో చిత్తే హిరిం పవేసేత్వా పాపకమ్మం న కరోతి. ఏవం అజ్ఝత్తసముట్ఠానా హిరీ నామ హోతి.

కథం బహిద్ధాసముట్ఠానం ఓత్తప్పం నామ? సచే త్వం పాపకమ్మం కరిస్ససి చతూసు పరిసాసు గరహప్పత్తో భవిస్ససి.

గరహిస్సన్తి తం విఞ్ఞూ, అసుచిం నాగరికో యథా;
వజ్జితో సీలవన్తేహి, కథం భిక్ఖు కరిస్ససీతి.

ఏవం పచ్చవేక్ఖన్తో హి బహిద్ధాసముట్ఠితేన ఓత్తప్పేన పాపకమ్మం న కరోతి. ఏవం బహిద్ధాసముట్ఠానం ఓత్తప్పం నామ హోతి.

కథం అత్తాధిపతి హిరీ నామ? ఇధేకచ్చో కులపుత్తో అత్తానం అధిపతిం జేట్ఠకం కత్వా 'మాదిసస్స సద్ధాపబ్బజితస్స బహుస్సుతస్స ధుతఙ్గధరస్స న యుత్తం పాపకమ్మం కాతు'న్తి పాపం న కరోతి. ఏవం అత్తాధిపతి హిరీ నామ హోతి. తేనాహ భగవా – "సో అత్తానంయేవ అధిపతిం జేట్ఠకం కరిత్వా అకుసలం పజహతి కుసలం భావేతి, సావజ్జం పజహతి అనవజ్జం భావేతి, సుద్ధమత్తానం పరిహరతీ"తి (అ॰ ని॰ ౩.౪౦).

కథం లోకాధిపతి ఓత్తప్పం నామ? ఇధేకచ్చో కులపుత్తో లోకం అధిపతిం జేట్ఠకం కత్వా పాపకమ్మం న కరోతి. యథాహ – "మహా ఖో పనాయం లోకసన్నివాసో. మహన్తస్మిం ఖో పన లోకసన్నివాసే సన్తి సమణబ్రాహ్మణా ఇద్ధిమన్తో దిబ్బచక్ఖుకా పరచిత్తవిదునో, తే దూరతోపి పస్సన్తి, ఆసన్నాపి న దిస్సన్తి, చేతసాపి చిత్తం పజానన్తి, తేపిమం ఏవం జానిస్సన్తి 'పస్సథ భో ఇమం కులపుత్తం, సద్ధా అగారస్మా అనగారియం పబ్బజితో సమానో వోకిణ్ణో విహరతి పాపకేహి అకుసలేహి ధమ్మేహీ'తి. సన్తి దేవతా ఇద్ధిమన్తినియో దిబ్బచక్ఖుకా పరచిత్తవిదునియో. తా దూరతోపి పస్సన్తి, ఆసన్నాపి న దిస్సన్తి, చేతసాపి చిత్తం పజానన్తి, తాపి మం జానిస్సన్తి 'పస్సథ భో ఇమం కులపుత్తం, సద్ధా అగారస్మా అనగారియం పబ్బజితో సమానో వోకిణ్ణో విహరతి పాపకేహి అకుసలేహి ధమ్మేహీ'తి... సో లోకంయేవ అధిపతిం జేట్ఠకం కత్వా అకుసలం పజహతి కుసలం భావేతి, సావజ్జం పజహతి అనవజ్జం భావేతి, సుద్ధమత్తానం పరిహరతీ"తి (అ॰ ని॰ ౩.౧౪౬). ఏవం లోకాధిపతి ఓత్తప్పం నామ హోతి.

లజ్జాసభావసణ్ఠితా హిరీ, భయసభావసణ్ఠితం ఓత్తప్పన్తి. ఏత్థ పన **లజ్జా**తి లజ్జనాకారో; తేన సభావేన సణ్ఠితా హిరీ. **భయ**న్తి అపాయభయం; తేన సభావేన సణ్ఠితం ఓత్తప్పం. తదుభయమ్పి పాపపరివజ్జనే పాకటం హోతి. ఏకచ్చో హి, యథా

నామ ఏకో కులపుత్తో ఉచ్చారపస్సావాదీని కరోన్తో లజ్జితబ్బయుత్తకం ఏకం దిస్వా లజ్జనాకారప్పత్తో భవేయ్య హీళితో, ఏవమేవ అజ్ఝత్తం లజ్జిధమ్మం ఓక్కమిత్వా పాపకమ్మం న కరోతి. ఏకచ్చో అపాయభయభీతో హుత్వా పాపకమ్మం న కరోతి.

తత్రిదం ఓపమ్మం – యథా హి ద్వీసు అయోగుళేసు ఏకో సీతలో భవేయ్య గూథమక్ఖితో, ఏకో ఉణ్హో ఆదిత్తో. తత్థ పణ్డితో సీతలం గూథమక్ఖితత్తా జిగుచ్ఛన్తో న గణ్హాతి, ఇతరం డాహభయేన. తత్థ సీతలస్స గూథమక్ఖనజిగుచ్ఛాయ అగణ్హనం వియ అజ్ఝత్తం లజ్జిధమ్మం ఓక్కమిత్వా పాపస్స అకరణం. ఉణ్హస్స డాహభయేన అగణ్హనం వియ అపాయభయేన పాపస్స అకరణం వేదితబ్బం.

సప్పతిస్సవలక్ఖణా హిరీ, వజ్జభీరుకభయదస్సావిలక్ఖణం ఓత్తప్పన్తి. ఇదమ్పి ద్వయం పాపపరివజ్జనే ఏవ పాకటం హోతి. ఏకచ్చో హి జాతిమహత్తపచ్చవేక్ఖణా సత్థుమహత్తపచ్చవేక్ఖణా దాయజ్జమహత్తపచ్చవేక్ఖణా సబ్రహ్మచారీమహత్తపచ్చవేక్ఖణాతి చతూహి కారణేహి సప్పతిస్సవలక్ఖణం హిరిం సముట్ఠాపేత్వా పాపం న కరోతి. ఏకచ్చో అత్తానువాదభయం పరానువాదభయం దణ్డభయం దుగ్గతిభయన్తి చతూహి కారణేహి వజ్జభీరుకభయదస్సావిలక్ఖణం ఓత్తప్పం సముట్ఠాపేత్వా పాపం న కరోతి. తత్థ జాతిమహత్తపచ్చవేక్ఖణాదీని చేవ అత్తానువాదభయాదీని చ విత్థారేత్వా కథేతబ్బాని.

మూలరాసివణ్ణనా

న లుబ్భన్తి ఏతేన, సయం వా న లుబ్భతి, అలుబ్భనమత్తమేవ వా తన్తి **అలోభో**. అదోసామోహేసుపి ఏసేవ నయో. తేసు అలోభో ఆరమ్మణే చిత్తస్స అగేధలక్ఖణో, అలగ్గభావలక్ఖణో వా కమలదలే జలబిన్దు వియ. అపరిగ్గహణరసో ముత్తభిక్ఖు వియ . అనల్లీనభావపచ్చుపట్ఠానో అసుచిమ్హి పతితపురిసో వియ. అదోసో అచణ్డిక్కలక్ఖణో, అవిరోధలక్ఖణో వా అనుకూలమిత్తో వియ. ఆఘాతవినయరసో పరిళాహవినయరసో వా చన్దనం వియ. సోమ్మభావపచ్చుపట్ఠానో పుణ్ణచన్దో వియ. అమోహో లక్ఖణాదీహి హేట్ఠా పఞ్ఞిన్ద్రియపదే విభావితో ఏవ.

ఇమేసు పన తీసు అలోభో మచ్ఛేరమలస్స పటిపక్ఖో, అదోసో దుస్సీల్యమలస్స, అమోహో కుసలేసు ధమ్మేసు అభావనాయ పటిపక్ఖో. అలోభో చేత్థ దానహేతు, అదోసో సీలహేతు, అమోహో భావనాహేతు. తేసు చ అలోభేన అనధికం గణ్హాతి, లుద్ధస్స అధికగ్గహణతో. అదోసేన అనూనం, దుట్ఠస్స ఊనగ్గహణతో. అమోహేన అవిపరీతం, మూళ్హస్స విపరీతగ్గహణతో.

అలోభేన చేత్థ విజ్జమానం దోసం దోసతో ధారేన్తో దోసే పవత్తతి; లుద్ధో హి దోసం పటిచ్ఛాదేతి. అదోసేన విజ్జమానం గుణం గుణతో ధారేన్తో గుణే పవత్తతి; దుట్ఠో హి గుణం మక్ఖేతి. అమోహేన యాథావసభావం యాథావసభావతో ధారేన్తో యాథావసభావే పవత్తతి. మూళ్హో హి 'తచ్ఛం అతచ్ఛన్తి అతచ్ఛం చ తచ్ఛ'న్తి గణ్హాతి. అలోభేన చ పియవిప్పయోగదుక్ఖం న హోతి, లుద్ధస్స పియసభావతో పియవిప్పయోగాసహనతో చ. అదోసేన అప్పియసమ్పయోగదుక్ఖం న హోతి, దుట్ఠస్స హి అప్పియసభావతో అప్పియసమ్పయోగాసహనతో చ. అమోహేన ఇచ్ఛితాలాభదుక్ఖం న హోతి, అమూళ్హస్స హి 'తం కుతేత్థ లబ్భా'తిఏవమాదిపచ్చవేక్ఖణసమ్భవతో (దీ. ని. ౩.౩౪; అ. ని. ౯.౩౦).

అలోభేన చేత్థ జాతిదుక్ఖం న హోతి, అలోభస్స తణ్హాపటిపక్ఖతో తణ్హామూలకత్తా చ జాతిదుక్ఖస్స. అదోసేన జరాదుక్ఖం న హోతి, తిక్ఖదోసస్స ఖిప్పం జరాసమ్భవతో. అమోహేన మరణదుక్ఖం న హోతి, సమ్మోహమరణఞ్హి దుక్ఖం, న చేతం అమూళ్హస్స హోతి. అలోభేన చ గహట్ఠానం, అమోహేన పబ్బజితానం, అదోసేన పన సబ్బేసమ్పి సుఖసంవాసతా హోతి.

విసేసతో చేత్థ అలోభేన పేత్తివిసయే ఉపపత్తి న హోతి. యేభుయ్యేన హి సత్తా తణ్హాయ పేత్తివిసయం ఉపపజ్జన్తి, తణ్హాయ చ పటిపక్ఖో అలోభో. అదోసేన నిరయే ఉపపత్తి న హోతి. దోసేన హి చణ్డజాతితాయ దోససదిసం నిరయం ఉపపజ్జన్తి. దోసస్స చ పటిపక్ఖో అదోసో. అమోహేన తిరచ్ఛానయోనియం నిబ్బత్తి న హోతి. మోహేన హి నిచ్చసమ్మూళ్హం తిరచ్ఛానయోనిం ఉపపజ్జన్తి. మోహస్స పటిపక్ఖో చ అమోహో. ఏతేసు చ అలోభో రాగవసేన ఉపగమనస్స అభావకరో, అదోసో దోసవసేన అపగమనస్స, అమోహో మోహవసేన అమజ్ఝత్తభావస్స.

తీహిపి చేతేహి యథాపటిపాటియా నేక్ఖమ్మసఞ్ఞా అబ్యాపాదసఞ్ఞా అవిహింసాసఞ్ఞాతి ఇమా తిస్సో. అసుభసఞ్ఞా అప్పమాణసఞ్ఞా ధాతుసఞ్ఞాతి ఇమా చ తిస్సో సఞ్ఞాయో హోన్తి. అలోభేన పన కామసుఖల్లికానుయోగఅన్తస్స, అదోసేన అత్తకిలమథానుయోగఅన్తస్స పరివజ్జనం హోతి; అమోహేన మజ్ఝిమాయ పటిపత్తియా పటిపజ్జనం. తథా అలోభేన అభిజ్ఝాకాయగన్థస్స పభేదనం హోతి, అదోసేన బ్యాపాదకాయగన్థస్స, అమోహేన సేసగన్థద్వయస్స. పురిమాని చ ద్వే సతిపట్ఠానాని పురిమానం ద్విన్నం ఆనుభావేన, పచ్ఛిమాని పచ్ఛిమస్సేవ ఆనుభావేన ఇజ్ఝన్తి.

అలోభో చేత్థ ఆరోగ్యస్స పచ్చయో హోతి; అలుద్ధో హి లోభనీయమ్పి అసప్పాయం న సేవతి, తేన ఖో అరోగో హోతి. అదోసో యోబ్బనస్స; అదుట్ఠో హి వలిపలితావహేన దోసగ్గినా అడయ్హమానో దీఘరత్తం యువా హోతి. అమోహో దీఘాయుకతాయ; అమూళ్హో హి హితాహితం ఞత్వా అహితం పరివజ్జన్తో హితఞ్చ పటిసేవమానో దీఘాయుకో హోతి.

అలోభో చేత్థ భోగసమ్పత్తియా పచ్చయో హోతి, అలుద్ధస్స హి చాగేన భోగపటిలాభో. అదోసో మిత్తసమ్పత్తియా, మేత్తాయ మిత్తానం పటిలాభతో చేవ అపరిహానతో చ. అమోహో అత్తసమ్పత్తియా , అమూళ్హో హి అత్తనో హితమేవ కరోన్తో అత్తానం సమ్పాదేతి . అలోభో చ దిబ్బవిహారస్స పచ్చయో హోతి, అదోసో బ్రహ్మవిహారస్స, అమోహో అరియవిహారస్స.

అలోభేన చేత్థ సకపక్ఖేసు సత్తసఙ్ఖారేసు నిబ్బుతో హోతి, తేసం వినాసేన అభిసఙ్గహేతుకస్స దుక్ఖస్స అభావా; అదోసేన పరపక్ఖేసు, అదుట్ఠస్స హి వేరీసుపి వేరిసఞ్ఞాయ అభావతో; అమోహేన ఉదాసీనపక్ఖేసు, అమూళ్హస్స సబ్బాభిసఙ్గతాయ అభావతో.

అలోభేన చ అనిచ్చదస్సనం హోతి; లుద్ధో హి ఉపభోగాసాయ అనిచ్చేపి సఙ్ఖారే అనిచ్చతో న పస్సతి. అదోసేన దుక్ఖదస్సనం; అదోసజ్ఝాసయో హి పరిచ్చత్తఆఘాతవత్థుపరిగ్గహో సఙ్ఖారేయేవ దుక్ఖతో పస్సతి. అమోహేన అనత్తదస్సనం; అమూళ్హో హి యాథావగహణకుసలో అపరిణాయకం ఖన్ధపఞ్చకం అపరిణాయకతో బుజ్ఝతి. యథా చ ఏతేహి అనిచ్చదస్సనాదీని ఏవమేతేపి అనిచ్చదస్సనాదీహి హోన్తి. అనిచ్చదస్సనేన హి అలోభో హోతి, దుక్ఖదస్సనేన అదోసో, అనత్తదస్సనేన అమోహో హోతి. కో హి నామ 'అనిచ్చమిద'న్తి సమ్మా ఞత్వా తస్సత్థాయ పిహం ఉప్పాదేయ్య, సఙ్ఖారే వా 'దుక్ఖ'న్తి జానన్తో అపరమ్పి అచ్చన్తతిఖిణం కోధదుక్ఖం ఉప్పాదేయ్య, అత్తసుఞ్ఞతఞ్చ బుజ్ఝిత్వా పున సమ్మోహమాపజ్జేయ్యాతి?

కమ్మపథరాసివణ్ణనా

నాభిజ్ఝాయతీతి **అనభిజ్ఝా**. కాయికచేతసికసుఖం ఇధలోకపరలోకహితం గుణానుభావపటిలద్ధం కిత్తిసద్దఞ్చ న బ్యాపాదేతీతి **అబ్యాపాదో**. సమ్మా పస్సతి, సోభనా వా దిట్ఠీతి **సమ్మాదిట్ఠి**. అలోభాదీనంయేవ తాని నామాని. హేట్ఠా పనేతే ధమ్మా మూలవసేన గహితా, ఇధ కమ్మపథవసేనాతి వేదితబ్బా.

లోకపాలదుకవణ్ణనా

హిరోత్తప్పానిపి హేట్ఠా బలవసేన గహితాని, ఇధ లోకపాలవసేన. లోకఞ్హి ఇమే ద్వే ధమ్మా పాలయన్తి. యథాహ –

> “ద్వేమే, భిక్ఖవే, సుక్కా ధమ్మా లోకం పాలేన్తి. కతమే ద్వే? హిరీ చ ఓత్తప్పఞ్చ . ఇమే ఖో, భిక్ఖవే, ద్వే సుక్కా ధమ్మా లోకం పాలేన్తి . సచే, భిక్ఖవే, ద్వే సుక్కా ధమ్మా లోకం న పాలేయ్యుం, నయిధ పఞ్ఞాయేథ మాతాతి వా, మాతుచ్ఛాతి వా, మాతులానీతి వా, ఆచరియభరియాతి వా, గరూనం దారాతి వా. సమ్భేదం లోకో అగమిస్స యథా అజేళకా కుక్కుటసూకరా సోణసిఙ్గాలా. యస్మా చ ఖో, భిక్ఖవే, ఇమే ద్వే సుక్కా ధమ్మా లోకం పాలేన్తి, తస్మా పఞ్ఞాయతి మాతాతి వా మాతుచ్ఛాతి వా మాతులానీతి వా ఆచరియభరియాతి వా గరూనం దారాతి వా”తి (అ. ని. ౨.౯).

పస్సద్ధాదియుగలవణ్ణనా

కాయస్స పస్సమ్భనం **కాయపస్సద్ధి**. చిత్తస్స పస్సమ్భనం **చిత్తపస్సద్ధి**. కాయోతి చేత్థ వేదనాదయో తయో ఖన్ధా. ఉభోపి పనేతా ఏకతో కత్వా కాయచిత్తదరథవూపసమలక్ఖణా కాయచిత్తపస్సద్ధియో, కాయచిత్తదరథనిమ్మద్దనరసా, కాయచిత్తానం అపరిప్ఫన్దసీతిభావపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం అవూపసమకరఉద్ధచ్చాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స లహుభావో **కాయలహుతా**. చిత్తస్స లహుభావో **చిత్తలహుతా**. తా కాయచిత్తగరుభావవూపసమలక్ఖణా, కాయచిత్తగరుభావనిమ్మద్దనరసా, కాయచిత్తానం అదన్ధతాపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం గరుభావకరథినమిద్ధాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స ముదుభావో **కాయముదుతా**. చిత్తస్స ముదుభావో **చిత్తముదుతా**. తా కాయచిత్తథద్ధభావవూపసమలక్ఖణా, కాయచిత్తథద్ధభావనిమ్మద్దనరసా, అప్పటిఘాతపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం థద్ధభావకరదిట్ఠిమానాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స కమ్మఞ్ఞభావో **కాయకమ్మఞ్ఞతా**. చిత్తస్స కమ్మఞ్ఞభావో **చిత్తకమ్మఞ్ఞతా**. తా కాయచిత్తఅకమ్మఞ్ఞభావవూపసమలక్ఖణా, కాయచిత్తానం అకమ్మఞ్ఞభావనిమ్మద్దనరసా, కాయచిత్తానం ఆరమ్మణకరణసమ్పత్తిపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం అకమ్మఞ్ఞభావకరావసేసనీవరణపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా. తా పసాదనీయవత్థూసు పసాదావహా, హితకిరియాసు వినియోగక్ఖమభావావహా సువణ్ణవిసుద్ధి వియాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స పాగుఞ్ఞభావో **కాయపాగుఞ్ఞతా**. చిత్తస్స పాగుఞ్ఞభావో **చిత్తపాగుఞ్ఞతా**. తా కాయచిత్తానం అగేలఞ్ఞభావలక్ఖణా, కాయచిత్తగేలఞ్ఞనిమ్మద్దనరసా, నిరాదీనవపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తగేలఞ్ఞకరఅస్సద్ధియాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

కాయస్స ఉజుకభావో **కాయుజుకతా**. చిత్తస్స ఉజుకభావో **చిత్తుజుకతా**. తా కాయచిత్తానం అజ్జవలక్ఖణా, కాయచిత్తకుటిలభావనిమ్మద్దనరసా, అజిమ్హతాపచ్చుపట్ఠానా, కాయచిత్తపదట్ఠానా. కాయచిత్తానం కుటిలభావకరమాయాసాఠేయ్యాదికిలేసపటిపక్ఖభూతాతి దట్ఠబ్బా.

సరతీతి **సతి**. సమ్పజానాతీతి **సమ్పజఞ్ఞం;** సమన్తతో పకారేహి జానాతీతి అత్థో. సాత్థకసమ్పజఞ్ఞం సప్పాయసమ్పజఞ్ఞం గోచరసమ్పజఞ్ఞం అసమ్మోహసమ్పజఞ్ఞన్తి ఇమేసం చతున్నం పనస్స వసేన భేదో వేదితబ్బో. లక్ఖణాదీని చ తేసం సతిన్ద్రియపఞ్ఞిన్ద్రియేసు వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని. ఇతి హేట్ఠా వుత్తమేవేతం ధమ్మద్వయం పున ఇమస్మిం ఠానే ఉపకారవసేన గహితం.

కామచ్ఛన్దాదయో పచ్చనీకధమ్మే సమేతీతి **సమథో**. అనిచ్చాదివసేన వివిధేహి ఆకారేహి ధమ్మే పస్సతీతి **విపస్సనా**. పఞ్ఞావేసా అత్థతో. ఇమేసమ్పి ద్విన్నం లక్ఖణాదీని హేట్ఠా వుత్తానేవ. ఇధ పనేతే యుగనద్ధవసేన గహితా.

సహజాతధమ్మే పగ్గణ్హాతీతి **పగ్గాహో**. ఉద్ధచ్చసఙ్ఖాతస్స విక్ఖేపస్స పటిపక్ఖభావతో న విక్ఖేపోతి **అవిక్ఖేపో**. ఏతేసమ్పి లక్ఖణాదీని హేట్ఠా వుత్తానేవ. ఇధ పనేతం ద్వయం వీరియసమాధియోజనత్థాయ గహితన్తి వేదితబ్బం.

యేవాపనకవణ్ణనా

యే వా పన తస్మిం సమయే అఞ్ఞేపి అత్థి పటిచ్చసముప్పన్నా అరూపినో ధమ్మా, ఇమే ధమ్మా కుసలాతి 'ఫస్సో హోతి…పే.… అవిక్ఖేపో హోతీ'తి న కేవలం పదపటిపాటియా ఉద్దిట్ఠా ఇమే పరోపణ్ణాసధమ్మా ఏవ, అథ ఖో యస్మిం సమయే కామావచరం తిహేతుకం సోమనస్ససహగతం పఠమం అసఙ్ఖారికం మహాచిత్తం ఉప్పన్నం హోతి, తస్మిం సమయే యే వా పన అఞ్ఞేపి తేహియేవ ఫస్సాదీహి సమ్పయుత్తా హుత్వా పవత్తమానా అత్థి, అత్తనో అత్తనో అనురూపం పచ్చయం పటిచ్చ సముప్పన్నా రూపాభావేన అరూపినో, సభావతో ఉపలబ్భమానా ధమ్మా సబ్బేపి ఇమే ధమ్మా కుసలా.

ఏత్తావతా చిత్తఙ్గవసేన పాళియం ఆరుళ్హే పరోపణ్ణాసధమ్మే దీపేత్వా యేవాపనకవసేన అపరేపి నవ ధమ్మే ధమ్మరాజా దీపేతి. తేసు తేసు హి సుత్తపదేసు 'ఛన్దో అధిమోక్ఖో మనసికారో తత్రమజ్ఝత్తతా కరుణా ముదితా కాయదుచ్చరితవిరతి వచీదుచ్చరితవిరతి మిచ్ఛాజీవవిరతీ'తి ఇమే నవ ధమ్మా పఞ్ఞాయన్తి. ఇమస్మిఞ్చాపి మహాచిత్తే కత్తుకమ్యతాకుసలధమ్మచ్ఛన్దో అత్థి, చిత్తఙ్గవసేన పన పాళియం న ఆరుళ్హో. సో ఇధ యేవాపనకవసేన గహితో.

అధిమోక్ఖో అత్థి, మనసికారో అత్థి, తత్రమజ్ఝత్తతా అత్థి. మేత్తాపుబ్బభాగో అత్థి; సో అదోసే గహితే గహితో ఏవ హోతి. కరుణాపుబ్బభాగో అత్థి, ముదితాపుబ్బభాగో అత్థి. ఉపేక్ఖాపుబ్బభాగో అత్థి; సో పన తత్రమజ్ఝత్తతాయ గహితాయ గహితోవ హోతి. సమ్మావాచా అత్థి, సమ్మాకమ్మన్తో అత్థి. సమ్మాఆజీవో అత్థి; చిత్తఙ్గవసేన పన పాళియం న ఆరుళ్హో. సోపి ఇధ యేవాపనకవసేన గహితో.

ఇమేసు పన నవసు ఛన్దో అధిమోక్ఖో మనసికారో తత్రమజ్ఝత్తతాతి ఇమే చత్తారోవ ఏకక్ఖణే లబ్భన్తి, సేసా నానాక్ఖణే. యదా హి ఇమినా చిత్తేన మిచ్ఛావాచం పజహతి, విరతివసేన సమ్మావాచం పూరేతి, తదా ఛన్దాదయో చత్తారో, సమ్మావాచా చాతి ఇమే పఞ్చ ఏకక్ఖణే లబ్భన్తి. యదా మిచ్ఛాకమ్మన్తం పజహతి, విరతివసేన సమ్మాకమ్మన్తం పూరేతి... పే.... మిచ్ఛాఆజీవం పజహతి, విరతివసేన సమ్మాఆజీవం పూరేతి...పే.... యదా కరుణాయ పరికమ్మం కరోతి...పే.... యదా ముదితాయ పరికమ్మం కరోతి, తదా ఛన్దాదయో చత్తారో, ముదితాపుబ్బభాగో చాతి ఇమే పఞ్చ ఏకక్ఖణే లబ్భన్తి. ఇతో పన ముఞ్చిత్వా, దానం దేన్తస్స సీలం పూరేన్తస్స యోగే కమ్మం కరోన్తస్స చత్తారి అపణ్ణకఙ్గానేవ లబ్భన్తి.

ఏవమేతేసు నవసు యేవాపనకధమ్మేసు '**ఛన్దో**'తి కత్తుకమ్యతాయేతం అధివచనం. తస్మా సో కత్తుకమ్యతాలక్ఖణో ఛన్దో, ఆరమ్మణపరియేసనరసో, ఆరమ్మణేన అత్థికతాపచ్చుపట్ఠానో . తదేవస్స పదట్ఠానం . ఆరమ్మణస్స గహణే చాయం చేతసో హత్థప్పసారణం వియ దట్ఠబ్బో.

అధిముచ్చనం '**అధిమోక్ఖో**'. సో సన్నిట్ఠానలక్ఖణో, అసంసప్పనరసో, నిచ్ఛయపచ్చుపట్ఠానో సన్నిట్ఠాతబ్బధమ్మపదట్ఠానో. ఆరమ్మణే నిచ్చలభావేన ఇన్దఖీలో వియ దట్ఠబ్బో.

కిరియా కారో, మనస్మిం కారో '**మనసికారో**'. పురిమమనతో విసదిసం మనం కరోతీతిపి మనసికారో. స్వాయం ఆరమ్మణపటిపాదకో వీథిపటిపాదకో జవనపటిపాదకోతి తిప్పకారో. తత్థ ఆరమ్మణపటిపాదకో మనస్మిం కారోతి మనసికారో. సో సారణలక్ఖణో, సమ్పయుత్తానం ఆరమ్మణే సమ్పయోజనరసో, ఆరమ్మణాభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానో, సఙ్ఖారక్ఖన్ధపరియాపన్నో. ఆరమ్మణపటిపాదకత్తేన సమ్పయుత్తానం సారథి వియ దట్ఠబ్బో. వీథిపటిపాదకోతి పన పఞ్చద్వారావజ్జనస్సేతం అధివచనం. జవనపటిపాదకోతి మనోద్వారావజ్జనస్స. న తే ఇధ అధిప్పేతా.

తేసు ధమ్మేసు మజ్ఝత్తతా '**తత్రమజ్ఝత్తతా**'. సా చిత్తచేతసికానం సమవాహితలక్ఖణా, ఊనాధికనివారణరసా, పక్ఖపాతుపచ్ఛేదనరసా వా; మజ్ఝత్తభావపచ్చుపట్ఠానా. చిత్తచేతసికానం అజ్ఝుపేక్ఖనవసేన సమప్పవత్తానం ఆజానేయ్యానం అజ్ఝుపేక్ఖనసారథి వియ దట్ఠబ్బా.

'**కరుణాముదితా**' బ్రహ్మవిహారనిద్దేసే ఆవి భవిస్సన్తి. కేవలఞ్హి తా అప్పనప్పత్తా రూపావచరా, ఇధ కామావచరాతి అయమేవ విసేసో.

కాయదుచ్చరితతో విరతి '**కాయదుచ్చరితవిరతి**'. సేసపదద్వయేపి ఏసేవ నయో. లక్ఖణాదితో పనేతా తిస్సోపి కాయదుచ్చరితాదివత్థూనం అవీతిక్కమలక్ఖణా; అమద్దనలక్ఖణాతి వుత్తం హోతి. కాయదుచ్చరితాదివత్థుతో సఙ్కోచనరసా, అకిరియపచ్చుపట్ఠానా, సద్ధాహిరోత్తప్పఅప్పిచ్ఛతాదిగుణపదట్ఠానా. పాపకిరియతో చిత్తస్స విముఖీభావభూతాతి దట్ఠబ్బా.

ఇతి ఫస్సాదీని ఛప్పఞ్ఞాస యేవాపనకవసేన వుత్తాని నవాతి సబ్బానిపి ఇమస్మిం ధమ్ముద్దేసవారే పఞ్చసట్ఠి ధమ్మపదాని భవన్తి. తేసు ఏకక్ఖణే కదాచి ఏకసట్ఠి భవన్తి, కదాచి సమసట్ఠి. తాని హి సమ్మావాచాపూరణాదివసేన. ఉప్పత్తియం పఞ్చసు ఠానేసు ఏకసట్ఠి భవన్తి. తేహి ముత్తే ఏకస్మిం ఠానే సమసట్ఠి భవన్తి. ఠపేత్వా పన యేవాపనకే పాళియం యథారుతవసేన గయ్హమానాని ఛప్పఞ్ఞాసావ హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన పనేత్థ ఫస్సపఞ్చకం, వితక్కో విచారో పీతి

చిత్తేకగ్గతా, పఞ్చిన్ద్రియాని, హిరిబలం ఓత్తప్పబలన్తి ద్వే బలాని, అలోభో అదోసోతి ద్వే మూలాని, కాయపస్సద్ధిచిత్తపస్సద్ధిఆదయో ద్వాదస ధమ్మాతి సమతింస ధమ్మా హోన్తి.

తేసు సమతింసాయ ధమ్మేసు అట్ఠారస ధమ్మా అవిభత్తికా హోన్తి, ద్వాదస సవిభత్తికా. కతమే అట్ఠారస? ఫస్సో సఞ్ఞా చేతనా విచారో పీతి జీవితిన్ద్రియం, కాయపస్సద్ధిఆదయో ద్వాదస ధమ్మాతి ఇమే అట్ఠారస అవిభత్తికా. వేదనా చిత్తం వితక్కో చిత్తేకగ్గతా, సద్ధిన్ద్రియం వీరియిన్ద్రియం సతిన్ద్రియం పఞ్ఞిన్ద్రియం, హిరిబలం ఓత్తప్పబలం, అలోభో అదోసోతి ఇమే ద్వాదస ధమ్మా సవిభత్తికా. తేసు సత్త ధమ్మా ద్వీసు ఠానేసు విభత్తా, ఏకో తీసు, ద్వే చతూసు, ఏకో ఛసు, ఏకో సత్తసు ఠానేసు విభత్తో.

కథం? చిత్తం వితక్కో సద్ధా హిరీ ఓత్తప్పం అలోభో అదోసోతి ఇమే సత్త ద్వీసు ఠానేసు విభత్తా.

ఏతేసు హి చిత్తం తావ ఫస్సపఞ్చకం పత్వా చిత్తం హోతీతి వుత్తం, ఇన్ద్రియాని పత్వా మనిన్ద్రియన్తి. వితక్కో ఝానఙ్గాని పత్వా వితక్కో హోతీతి వుత్తో, మగ్గఙ్గాని పత్వా సమ్మాసఙ్కప్పోతి. సద్ధా ఇన్ద్రియాని పత్వా సద్ధిన్ద్రియం హోతీతి వుత్తా, బలాని పత్వా సద్ధాబలన్తి. హిరీ బలాని పత్వా హిరిబలం హోతీతి వుత్తా, లోకపాలదుకం పత్వా హిరీతి. ఓత్తప్పేపి ఏసేవ నయో. అలోభో మూలం పత్వా అలోభో హోతీతి వుత్తో, కమ్మపథం పత్వా అనభిజ్ఝాతి. అదోసో మూలం పత్వా అదోసో హోతీతి వుత్తో, కమ్మపథం పత్వా అబ్యాపాదోతి. ఇమే సత్త ద్వీసు ఠానేసు విభత్తా.

వేదనా పన ఫస్సపఞ్చకం పత్వా వేదనా హోతీతి వుత్తా, ఝానఙ్గాని పత్వా సుఖన్తి, ఇన్ద్రియాని పత్వా సోమనస్సిన్ద్రియన్తి. ఏవం ఏకో ధమ్మో తీసు ఠానేసు విభత్తో.

వీరియం పన ఇన్ద్రియాని పత్వా వీరియిన్ద్రియం హోతీతి వుత్తం, మగ్గఙ్గాని పత్వా సమ్మావాయామోతి, బలాని పత్వా వీరియబలన్తి, పిట్ఠిదుకం పత్వా పగ్గాహోతి. సతిపి ఇన్ద్రియాని పత్వా సతిన్ద్రియం హోతీతి వుత్తా, మగ్గఙ్గాని పత్వా సమ్మాసతీతి, బలాని పత్వా సతిబలన్తి, పిట్ఠిదుకం పత్వా సతి హోతీతి వుత్తా. ఏవం ఇమే ద్వే ధమ్మా చతూసు ఠానేసు విభత్తా.

సమాధి పన ఝానఙ్గాని పత్వా చిత్తస్సేకగ్గతా హోతీతి వుత్తో, ఇన్ద్రియాని పత్వా సమాధిన్ద్రియన్తి, మగ్గఙ్గాని పత్వా సమ్మాసమాధీతి. బలాని పత్వా సమాధిబలన్తి, పిట్ఠిదుకం పత్వా సమథో అవిక్ఖేపోతి. ఏవమయం ఏకో ధమ్మో ఛసు ఠానేసు విభత్తో.

పఞ్ఞా పన ఇన్ద్రియాని పత్వా పఞ్ఞిన్ద్రియం హోతీతి వుత్తా, మగ్గఙ్గాని పత్వా సమ్మాదిట్ఠీతి, బలాని పత్వా పఞ్ఞాబలన్తి, మూలాని పత్వా అమోహోతి, కమ్మపథం పత్వా సమ్మాదిట్ఠీతి, పిట్ఠిదుకం పత్వా సమ్పజఞ్ఞం విపస్సనాతి. ఏవం ఏకో ధమ్మో సత్తసు ఠానేసు విభత్తో.

సచే పన కోచి వదేయ్య – ‘ఏత్థ అపుబ్బం నామ నత్థి, హేట్ఠా గహితమేవ గణ్హిత్వా తస్మిం తస్మిం ఠానే పదం పూరితం, అననుసన్ధికా కథా ఉప్పటిపాటియా చోరేహి ఆభతభణ్డసదిసా, గోయూథేన గతమగ్గే ఆలులితతిణసదిసా అజానిత్వా కథితా’తి, సో ‘మాహేవ’న్తి పటిసేధేత్వా వత్తబ్బో – ‘బుద్ధానం దేసనా అననుసన్ధికా నామ నత్థి, సానుసన్ధికా వ హోతి.

అజానిత్వా కథితాపి నత్థి, సబ్బా జానిత్వా కథితాయేవ. సమ్మాసమ్బుద్ధో హి తేసం తేసం ధమ్మానం కిచ్చం జానాతి, తం ఞత్వా కిచ్చవసేన విభత్తిం ఆరోపేన్తో అట్ఠారస ధమ్మా ఏకేకకిచ్చాతి ఞత్వా ఏకేకస్మిం ఠానే విభత్తిం ఆరోపేసి. సత్త ధమ్మా ద్వేద్వేకిచ్చాతి ఞత్వా ద్వీసు ద్వీసు ఠానేసు విభత్తిం ఆరోపేసి. వేదనా తికిచ్చాతి ఞత్వా తీసు ఠానేసు విభత్తిం ఆరోపేసి. వీరియసతీనం చత్తారి చత్తారి కిచ్చానీతి ఞత్వా చతూసు చతూసు ఠానేసు విభత్తిం ఆరోపేసి. సమాధి ఛకిచ్చోతి ఞత్వా ఛసు ఠానేసు విభత్తిం ఆరోపేసి. పఞ్ఞా సత్తకిచ్చాతి ఞత్వా సత్తసు ఠానేసు విభత్తిం ఆరోపేసి'.

తత్రిదం ఓపమ్మం – ఏకో కిర పణ్డితో రాజా రహోగతో చిన్తేసి – 'ఇమం రాజకులసన్తకం న యథా వా తథా వా ఖాదితబ్బం, సిప్పానుచ్ఛవికం వేతనం వడ్ఢేస్సామీ'తి. సో సబ్బే సిప్పికే సన్నిపాతాపేత్వా 'ఏకేకసిప్పజాననకే పక్కోసథా'తి ఆహ. ఏవం పక్కోసియమానా అట్ఠారస జనా ఉట్ఠహింసు. తేసం ఏకేకం పటివీసం దాపేత్వా విస్సజ్జేసి. 'ద్వే ద్వే సిప్పాని జానన్తా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తే పన సత్త జనా ఆగమంసు. తేసం ద్వే ద్వే పటివీసే దాపేసి. 'తీణి సిప్పాని జానన్తా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తే ఏకోవ ఆగచ్ఛి. తస్స తయో పటివీసే దాపేసి. 'చత్తారి సిప్పాని జానన్తా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తే ద్వే జనా ఆగమంసు. తేసం చత్తారి చత్తారి పటివీసే దాపేసి. 'పఞ్చ సిప్పాని జానన్తా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తే ఏకోపి నాగచ్ఛి . 'ఛ సిప్పాని జానన్తా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తే ఏకోవ ఆగచ్ఛి. తస్స ఛ పటివీసే దాపేసి. 'సత్త సిప్పాని జానన్తా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తే ఏకోవ ఆగచ్ఛి. తస్స సత్త పటివీసే దాపేసి.

తత్థ పణ్డితో రాజా వియ అనుత్తరో ధమ్మరాజా. సిప్పజాననకా వియ చిత్తచిత్తఙ్గవసేన ఉప్పన్నా ధమ్మా. సిప్పానుచ్ఛవికవేతనవడ్ఢనం వియ కిచ్చవసేన తేసం తేసం ధమ్మానం విభత్తిఆరోపనం.

సబ్బేపి పనేతే ధమ్మా ఫస్సపఞ్చకవసేన ఝానఙ్గవసేన ఇన్ద్రియవసేన మగ్గవసేన బలవసేన మూలవసేన కమ్మపథవసేన లోకపాలవసేన పస్సద్ధివసేన లహుతావసేన ముదుతావసేన కమ్మఞ్ఞతావసేన పాగుఞ్ఞతావసేన ఉజుకతావసేన సతిసమ్పజఞ్ఞవసేన సమథవిపస్సనావసేన పగ్గాహావిక్ఖేపవసేనాతి సత్తరస రాసయో హోన్తీతి.

ధమ్ముద్దేసవారకథా నిట్ఠితా.

కామావచరకుసలం నిద్దేసవారకథా

౨. ఇదాని తానేవ ధమ్ముద్దేసవారే పాళిఆరుళ్హాని ఛప్పఞ్ఞాస పదాని విభజిత్వా దస్సేతుం '**కతమో తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీ**'తిఆదినా నయేన నిద్దేసవారో ఆరద్ధో.

తత్థ పుచ్ఛాయ తావ అయమత్థో – యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం సోమనస్ససహగతం తిహేతుకం అసఙ్ఖారికం మహాచిత్తం ఉప్పజ్జతి, తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీతి వుత్తో, కతమో సో ఫస్సోతి ఇమినా నయేన సబ్బపుచ్ఛాసు అత్థో వేదితబ్బో.

యో తస్మిం సమయే ఫస్సోతి తస్మిం సమయే యో ఫుసనకవసేన ఉప్పన్నో ఫస్సో, సో **ఫస్సో**తి. ఇదం ఫస్సస్స సభావదీపనతో సభావపదం నామ. **ఫుసనా**తి ఫుసనాకారో. **సమ్ఫుసనా**తి ఫుసనాకారోవ ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢేత్వా వుత్తో. **సమ్ఫుసితత్త**న్తి సమ్ఫుసితభావో. అయం పనేత్థ యోజనా – యో తస్మిం సమయే ఫుసనకవసేన ఫస్సో, యా తస్మిం

సమయే ఫుసనా, యా తస్మిం సమయే సమ్ఫుసనా, యం తస్మిం సమయే సమ్ఫుసితత్తం; అథ వా, యో తస్మిం సమయే ఫుసనవసేన ఫస్సో, అఞ్ఞేనాపి పరియాయేన ఫుసనా సమ్ఫుసనా సమ్ఫుసితత్తన్తి వుచ్చతి, అయం తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీతి. వేదనాదీనమ్పి నిద్దేసేసు ఇమినావ నయేన పదయోజనా వేదితబ్బా.

అయం పనేత్థ సబ్బసాధారణో విభత్తివినిచ్ఛయో. యానిమాని భగవతా పఠమం కామావచరం కుసలం మహాచిత్తం భాజేత్వా దస్సేన్తేన అతిరేకపణ్ణాసపదాని మాతికావసేన ఠపేత్వా పున ఏకేకపదం గహేత్వా విభత్తిం ఆరోపితాని, తాని విభత్తిం గచ్ఛన్తాని తీహి కారణేహి విభత్తిం గచ్ఛన్తి; నానా హోన్తాని చతూహి కారణేహి నానా భవన్తి. అపరదీపనా పనేత్థ ద్వే ఠానాని గచ్ఛతి. కథం? ఏతానిహి బ్యఞ్జనవసేన ఉపసగ్గవసేన అత్థవసేనాతి ఇమేహి తీహి కారణేహి విభత్తిం గచ్ఛన్తి. తత్థ కోధో కుజ్ఝనా కుజ్ఝితత్తం, దోసో దుస్సనా దుస్సితత్తన్తి ఏవం బ్యఞ్జనవసేన విభత్తిగమనం వేదితబ్బం. ఏత్థ హి ఏకోవ కోధో బ్యఞ్జనవసేన ఏవం విభత్తిం గతో. చారో విచారో అనువిచారో ఉపవిచారోతి ఏవం పన ఉపసగ్గవసేన విభత్తిగమనం వేదితబ్బం. పణ్డిచ్చం కోసల్లం నేపుఞ్ఞం వేభబ్యా చిన్తా ఉపపరిక్ఖాతి ఏవం అత్థవసేన విభత్తిగమనం వేదితబ్బం. తేసు ఫస్సపదనిద్దేసే తావ ఇమా తిస్సోపి విభత్తియో లబ్భన్తి. 'ఫస్సో ఫుసనా'తి హి బ్యఞ్జనవసేన విభత్తిగమనం హోతి. 'సమ్ఫుసనా'తి ఉపసగ్గవసేన. 'సమ్ఫుసితత్త'న్తి అత్థవసేన. ఇమినా నయేన సబ్బపదనిద్దేసేసు విభత్తిగమనం వేదితబ్బం.

నానా హోన్తానిపి పన నామనానత్తేన లక్ఖణనానత్తేన కిచ్చనానత్తేన పటిక్ఖేపనానత్తేనాతి ఇమేహి చతూహి కారణేహి నానా హోన్తి. తత్థ కతమో తస్మిం సమయే బ్యాపాదో హోతి? యో తస్మిం సమయే దోసో దుస్సనాతి (ధ॰ స॰ ४१८) ఏత్థ బ్యాపాదోతి వా, దోసోతి వా, ద్వేపి ఏతే కోధో ఏవ, నామేన నానత్తం గతాతి. ఏవం 'నామనానత్తేన' నానత్తం వేదితబ్బం.

రాసట్ఠేన చ పఞ్చపి ఖన్ధా ఏకోవ ఖన్ధో హోతి. ఏత్థ పన రూపం రుప్పనలక్ఖణం, వేదనా వేదయితలక్ఖణా, సఞ్ఞా సఞ్జాననలక్ఖణా, చేతనా చేతయితలక్ఖణా, విఞ్ఞాణం విజాననలక్ఖణన్తి ఇమినా లక్ఖణనానత్తేన పఞ్చక్ఖన్ధా హోన్తి. ఏవం 'లక్ఖణనానత్తేన' నానత్తం వేదితబ్బం.

చత్తారో సమ్మప్పధానా – "ఇధ భిక్ఖు అనుప్పన్నానం పాపకానం అకుసలానం ధమ్మానం అనుప్పాదాయ...పే॰... చిత్తం పగ్గణ్హాతి పదహతీ"తి (విభ॰ ३९०; దీ॰ ని॰ ૨.४०૨) ఏకమేవ వీరియం కిచ్చనానత్తేన చతూసు ఠానేసు ఆగతం. ఏవం 'కిచ్చనానత్తేన' నానత్తం వేదితబ్బం.

చత్తారో అసద్ధమ్మా – కోధగరుతా న సద్ధమ్మగరుతా, మక్ఖగరుతా న సద్ధమ్మగరుతా, లాభగరుతా న సద్ధమ్మగరుతా, సక్కారగరుతా న సద్ధమ్మగరుతాతి, ఏవమాదీసు (అ॰ ని॰ ४.४४) పన 'పటిక్ఖేపనానత్తేన' నానత్తం వేదితబ్బం.

ఇమాని పన చత్తారి నానత్తాని న ఫస్సేయేవ లబ్భన్తి, సబ్బేసుపి ఫస్సపఞ్చకాదీసు లబ్భన్తి. ఫస్సస్స హి ఫస్సోతి నామం...పే॰... చిత్తస్స చిత్తన్తి. ఫస్సో చ ఫుసనలక్ఖణో, వేదనా వేదయితలక్ఖణా, సఞ్ఞా సఞ్జాననలక్ఖణా, చేతనా చేతయితలక్ఖణా, విఞ్ఞాణం విజాననలక్ఖణం. తథా ఫస్సో ఫుసనకిచ్చో, వేదనా అనుభవనకిచ్చా, సఞ్ఞా సఞ్జాననకిచ్చా, చేతనా చేతయితకిచ్చా, విఞ్ఞాణం విజాననకిచ్చన్తి. ఏవం కిచ్చనానత్తేన నానత్తం వేదితబ్బం.

పటిక్ఖేపనానత్తం ఫస్సపఞ్చమకే నత్థి. అలోభాదినిద్దేసే పన అలోభో అలుబ్భనా అలుబ్భితత్తన్తిఆదినా నయేన లబ్భతీతి ఏవం పటిక్ఖేపనానత్తేన నానత్తం వేదితబ్బం. ఏవం సబ్బపదనిద్దేసేసు లబ్భమానవసేన చతుబ్బిధమ్పి నానత్తం వేదితబ్బం.

అపరదీపనా పన పదత్థుతి వా హోతి దళ్హీకమ్మం వాతి ఏవం ద్వే ఠానాని గచ్ఛతి. యట్ఠికోటియా ఉప్పీళేన్తేన వియ హి సకిమేవ ఫస్సోతి వుత్తే ఏతం పదం ఫుల్లితమణ్డితవిభూసితం నామ న హోతి. పునప్పునం బ్యఞ్జనవసేన ఉపసగ్గవసేన అత్థవసేన 'ఫస్సో ఫుసనా సమ్ఫుసనా సమ్ఫుసితత్త'న్తి వుత్తే ఫుల్లితమణ్డితవిభూసితం నామ హోతి. యథా హి దహరకుమారం న్హాపేత్వా, మనోరమం వత్థం పరిదహాపేత్వా పుప్ఫాని పిళన్ధాపేత్వా అక్ఖీని అఞ్జేత్వా అథస్స నలాటే ఏకమేవ మనోసిలాబిన్దుం కరేయ్యుం, తస్స న ఏత్తావతా చిత్తతిలకో నామ హోతి. నానావణ్ణేహి పన పరివారేత్వా బిన్దూసు కతేసు చిత్తతిలకో నామ హోతి. ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం. అయం 'పదత్థుతి' నామ.

బ్యఞ్జనవసేన ఉపసగ్గవసేన అత్థవసేన చ పునప్పునం భణనమేవ దళ్హీకమ్మం నామ. యథా హి 'ఆవుసో'తి వా 'భన్తే'తి వా 'యక్ఖో'తి వా 'సప్పో'తి వా వుత్తే దళ్హీకమ్మం నామ న హోతి. 'ఆవుసో ఆవుసో''భన్తే భన్తే''యక్ఖో యక్ఖో''సప్పో సప్పో'తి వుత్తే పన దళ్హీకమ్మం నామ హోతి. ఏవమేవ సకిదేవ యట్ఠికోటియా ఉప్పీళేన్తేన వియ 'ఫస్సో'తి వుత్తే పదం దళ్హీకమ్మం నామ న హోతి. పునప్పునం బ్యఞ్జనవసేన ఉపసగ్గవసేన అత్థవసేన 'ఫస్సో ఫుసనా సమ్ఫుసనా సమ్ఫుసితత్త'న్తి వుత్తేయేవ 'దళ్హీకమ్మం' నామ హోతీతి. ఏవం అపరదీపనా ద్వే ఠానాని గచ్ఛతి. ఏతస్సాపి వసేన లబ్భమానకపదనిద్దేసేసు సబ్బత్థ అత్థో వేదితబ్బో.

అయం తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీతి యస్మిం సమయే పఠమం కామావచరం మహాకుసలచిత్తం ఉప్పజ్జతి, తస్మిం సమయే అయం ఫస్సో నామ హోతీతి అత్థో. అయం తావ ఫస్సపదనిద్దేసస్స వణ్ణనా. ఇతో పరేసు పన వేదనాదీనం పదానం నిద్దేసేసు విసేసమత్తమేవ వణ్ణయిస్సామ. సేసం ఇధ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౩. **యం తస్మిం సమయే**తి ఏత్థ కిఞ్చాపి కతమా తస్మిం సమయే వేదనా హోతీతి ఆరద్ధం, 'సాతపదవసేన పన 'య'న్తి వుత్తం. **తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజ**న్తి ఏత్థ **'తజ్జా'** వుచ్చతి తస్స సాతసుఖస్స అనుచ్ఛవికా సారుప్పా. అనుచ్ఛవికత్థోపి హి అయం 'తజ్జా'-సద్దో హోతి. యథాహ – "తజ్జం తస్సారుప్పం కథం మన్తేతీ"తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౪౮). తేహి వా రూపాదీహి ఆరమ్మణేహి ఇమస్స చ సుఖస్స పచ్చయేహి జాతాతిపి తజ్జా. మనోవిఞ్ఞాణమేవ నిస్సత్తట్ఠేన ధాతూతి మనోవిఞ్ఞాణధాతు. సమ్ఫస్సతో జాతం, సమ్ఫస్సే వా జాతన్తి సమ్ఫస్సజం. చిత్తనిస్సితత్తా చేతసికం. మధురట్ఠేన సాతం. ఇదం వుత్తం హోతి – యం తస్మిం సమయే యథావుత్తేన అత్థేన తజ్జాయ మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా సమ్ఫస్సజం చేతసికం సాతం, అయం తస్మిం సమయే వేదనా హోతీతి. ఏవం సబ్బపదేహి సద్ధిం యోజనా వేదితబ్బా.

ఇదాని **చేతసికం సుఖ**న్తిఆదీసు చేతసికపదేన కాయికసుఖం పటిక్ఖిపతి, సుఖపదేన చేతసికం దుక్ఖం. **చేతోసమ్ఫస్సజ**న్తి చిత్తసమ్ఫస్సే జాతం. **సాతం సుఖం వేదయిత**న్తి సాతం వేదయితం, న అసాతం వేదయితం; సుఖం వేదయితం, న దుక్ఖం వేదయితం. పరతో తీణి పదాని ఇత్థిలిఙ్గవసేన వుత్తాని. సాతా వేదనా, న అసాతా; సుఖా వేదనా, న దుక్ఖాతి. అయమేవ పనేత్థ అత్థో.

౪. సఞ్ఞానిద్దేసే **తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజాతి** తస్సాకుసలసఞ్ఞాయ అనుచ్ఛవికాయ మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా సమ్ఫస్సమ్హి జాతా. **సఞ్ఞాతి** సభావనామం. **సఞ్జాననాతి** సఞ్జాననాకారో. **సఞ్జానితత్తన్తి** సఞ్జానితభావో.

౫. చేతనానిద్దేసేపి ఇమినావ నయేన వేదితబ్బో.

చిత్తనిద్దేసే చిత్తవిచిత్తతాయ చిత్తం. ఆరమ్మణం మినమానం జానాతీతి **మనో. మానసన్తి** మనో ఏవ. "అన్తలిక్ఖచరో పాసో య్వాయం చరతి మానసో"తి (సం॰ ని॰ ౧.౧౫౧; మహావ॰ ౩౩) హి ఏత్థ పన సమ్పయుత్తకధమ్మో 'మానసో'తి వుత్తో.

"కథఞ్హి భగవా తుయ్హం, సావకో సాసనే రతో;

అప్పత్తమానసో సేక్ఖో, కాలం కయిరా జనే సుతా"తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౫౯);

ఏత్థ అరహత్తం 'మానస'న్తి వుత్తం. ఇధ పన 'మనోవ' మానసం. బ్యఞ్జనవసేన హేతం పదం వడ్ఢితం.

హదయన్తి చిత్తం. "చిత్తం వా తే ఖిపిస్సామి, హదయం వా తే ఫాలేస్సామీ"తి (సం॰ ని॰ ౧.౨౩౭; సు॰ ని॰ ఆళవకసుత్త) ఏత్థ ఉరో హదయన్తి వుత్తం. "హదయా హదయం మఞ్ఞే అఞ్ఞాయ తచ్ఛతీ"తి (మ॰ ని॰ ౧.౬౩) ఏత్థ చిత్తం. "వక్కం హదయ"న్తి (దీ॰ ని॰ ౨.౩౭౭; మ॰ ని॰ ౧.౧౧౦) ఏత్థ హదయవత్థు. ఇధ పన చిత్తమేవ అబ్భన్తరట్ఠేన 'హదయ'న్తి వుత్తం. తమేవ పరిసుద్ధట్ఠేన **పణ్డరం**. భవఙ్గం సన్ధాయేతం వుత్తం. యథాహ – "పభస్సరమిదం, భిక్ఖవే, చిత్తం, తఞ్చ ఖో ఆగన్తుకేహి ఉపక్కిలేసేహి ఉపక్కిలిట్ఠ"న్తి (అ॰ ని॰ ౧.౪౯). తతో నిక్ఖన్తత్తా పన అకుసలమ్పి, గఙ్గాయ నిక్ఖన్తా నదీ గఙ్గా వియ, గోధావరితో నిక్ఖన్తా గోధావరీ వియ చ, పణ్డరన్త్వేవ వుత్తం.

మనో మనాయతనన్తి ఇధ పన మనోగ్గహణం మనస్సేవ ఆయతనభావదీపనత్థం. తేనేతం దీపేతి – 'నయిదం దేవాయతనం వియ మనస్స ఆయతనత్తా మనాయతనం, అథ ఖో మనో ఏవ ఆయతనం మనాయతన'న్తి. తత్థ నివాసట్ఠానట్ఠేన ఆకరట్ఠేన సమోసరణట్ఠానట్ఠేన సఞ్జాతిదేసట్ఠేన కారణట్ఠేన చ ఆయతనం వేదితబ్బం. తథా హి లోకే 'ఇస్సరాయతనం వాసుదేవాయతన'న్తిఆదీసు నివాసట్ఠానం ఆయతనన్తి వుచ్చతి. 'సువణ్ణాయతనం రజతాయతన'న్తిఆదీసు ఆకరో. సాసనే పన "మనోరమే ఆయతనే సేవన్తి నం విహఙ్గమా"తిఆదీసు (అ॰ ని॰ ౫.౩౮) సమోసరణట్ఠానం. "దక్ఖిణాపథో గున్నం ఆయతన"న్తిఆదీసు సఞ్జాతిదేసో. "తత్ర తత్రేవ సక్ఖిభబ్బతం పాపుణాతి సతి సతిఆయతనే"తిఆదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౧౫౮) కారణం. ఇధ పన సఞ్జాతిదేసట్ఠేన సమోసరణట్ఠానట్ఠేన కారణట్ఠేనాతి తిధాపి వట్టతి.

ఫస్సాదయో హి ధమ్మా ఏత్థ సఞ్జాయన్తీతి సఞ్జాతిదేసట్ఠేనపి ఏతం ఆయతనం. బహిద్ధా రూపసద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బా ఆరమ్మణభావేనేత్థ ఓసరన్తీతి సమోసరణట్ఠానట్ఠేనపి ఆయతనం. ఫస్సాదీనం పన సహజాతాదిపచ్చయట్ఠేన కారణత్తా కారణట్ఠేనపి ఆయతనన్తి వేదితబ్బం. మనిన్ద్రియం వుత్తత్థమేవ.

విజానాతీతి విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణమేవ ఖన్ధో **విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో**. తస్స రాసిఆదివసేన అత్థో వేదితబ్బో. మహాఉదకక్ఖన్ధోత్వేవ సఙ్ఖ్యం గచ్ఛతీతి (అ॰ ని॰ ౪.౫౧). ఏత్థ హి రాసట్ఠేన ఖన్ధో వుత్తో. "సీలక్ఖన్ధో సమాధిక్ఖన్ధో"తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౫) గుణట్ఠేన. "అద్దసా ఖో భగవా మహన్తం దారుక్ఖన్ధ"న్తి (సం॰ ని॰ ౪.౨౪౧) ఏత్థ పణ్ణత్తిమత్తట్ఠేన. ఇధ పన రుళ్హితో ఖన్ధో వుత్తో. రాసట్ఠేన

హి విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స ఏకదేసో ఏకం విఞ్ఞాణం. తస్మా యథా రుక్ఖస్స ఏకదేసం ఛిన్దన్తో రుక్ఖం ఛిన్దతీతి వుచ్చతి, ఏవమేవ విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స ఏకదేసభూతం ఏకమ్పి విఞ్ఞాణం రుళ్హితో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోతి వుత్తం.

తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతూతి తేసం ఫస్సాదీనం ధమ్మానం అనుచ్ఛవికా మనోవిఞ్ఞాణధాతు. ఇమస్మిఞ్హి పదే ఏకమేవ చిత్తం మిననట్ఠేన మనో, విజాననట్ఠేన విఞ్ఞాణం, సభావట్ఠేన నిస్సత్తట్ఠేన వా ధాతూతి తీహి నామేహి వుత్తం. ఇతి ఇమస్మిం ఫస్సపఞ్చమకే ఫస్సో తావ యస్మా ఫస్సో ఏవ, న తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజో, చిత్తఞ్చ యస్మా తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతు ఏవ, తస్మా ఇమస్మిం పదద్వయే 'తజ్జామనోవిఞ్ఞాణధాతుసమ్ఫస్సజా'తి పఞ్ఞత్తి న ఆరోపితా. వితక్కపదాదీసు పన లబ్భమానాపి ఇధ పచ్ఛిన్నత్తా న ఉద్ధటా.

ఇమేసఞ్చ పన ఫస్సపఞ్చమకానం ధమ్మానం పాటియేక్కం పాటియేక్కం వినిబ్భోగం కత్వా పఞ్ఞత్తిం ఉద్ధరమానేన భగవతా దుక్కరం కతం. నానాఉదకానఞ్హి నానాతేలానం వా ఏకభాజనే పక్ఖిపిత్వా దివసం నిమ్మథితానం వణ్ణ గన్ధరసానం నానతాయ దిస్వా వా ఘాయిత్వా వా సాయిత్వా వా నానాకరణం సక్కా భవేయ్య ఞాతుం. ఏవం సన్తేపి తం దుక్కరన్తి వుత్తం. సమ్మాసమ్బుద్ధేన పన ఇమేసం అరూపీనం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం ఏకారమ్మణే పవత్తమానానం పాటియేక్కం పాటియేక్కం వినిబ్భోగం కత్వా పఞ్ఞత్తిం ఉద్ధరమానేన అతిదుక్కరం కతం. తేనాహ **ఆయస్మా నాగసేనత్థేరో** –

> "దుక్కరం, మహారాజ, భగవతా కతన్తి. 'కిం, భన్తే నాగసేన, భగవతా దుక్కరం కత'న్తి. 'దుక్కరం, మహారాజ, భగవతా కతం, యం ఇమేసం అరూపీనం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం ఏకారమ్మణే పవత్తమానానం వవత్థానం అక్ఖాతం – అయం ఫస్సో, అయం వేదనా, అయం సఞ్ఞా, అయం చేతనా, ఇదం చిత్త'న్తి. 'ఓపమ్మం, భన్తే, కరోహీ'తి. 'యథా, మహారాజ, కోచిదేవ పురిసో నావాయ సముద్దం అజ్ఝోగాహేత్వా హత్థపుటేన ఉదకం గహేత్వా జివ్హాయ సాయిత్వా జానేయ్య ను ఖో, మహారాజ, సో పురిసో – ఇదం గఙ్గాయ ఉదకం, ఇదం యమునాయ ఉదకం, ఇదం అచిరవతియా ఉదకం, ఇదం సరభుయా ఉదకం, ఇదం మహియా ఉదక'న్తి? 'దుక్కరం, భన్తే, జానితు'న్తి. 'తతో దుక్కరతరం ఖో, మహారాజ, భగవతా కతం యం ఇమేసం అరూపీనం చిత్తచేతసికానం ధమ్మానం...పే.... ఇదం చిత్త'"న్తి (మి॰ ప॰ ౨.౭.౧౬).

౭. వితక్కనిద్దేసే తక్కనవసేన **తక్కో**. తస్స తిత్తకం తక్కేసి కుమ్భం తక్కేసి సకటం తక్కేసి యోజనం తక్కేసి అద్ధయోజనం తక్కేసీతి ఏవం తక్కనవసేన పవత్తి వేదితబ్బా. ఇదం తక్కస్స సభావపదం. వితక్కనవసేన **వితక్కో**. బలవతరతక్కస్సేతం నామం. సుట్ఠు కప్పనవసేన **సఙ్కప్పో**. ఏకగ్గం చిత్తం ఆరమ్మణే అప్పేతీతి **అప్పనా**. దుతియపదం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం . బలవతరా వా అప్పనా **బ్యప్పనా**. ఆరమ్మణే చిత్తం అభినిరోపేతి పతిట్ఠాపేతీతి **చేతసో అభినిరోపనా**. యాథావతాయ నియ్యానికతాయ చ కుసలభావప్పత్తో పసత్థో సఙ్కప్పోతి **సమ్మాసఙ్కప్పో**.

౮. విచారనిద్దేసే ఆరమ్మణే చరణకవసేన **చారో**. ఇదమస్స సభావపదం. విచరణవసేన **విచారో** . అనుగన్త్వా విచరణవసేన **అనువిచారో**. ఉపగన్త్వా విచరణవసేన **ఉపవిచారో**తి. ఉపసగ్గవసేన వా పదాని వడ్ఢితాని. ఆరమ్మణే చిత్తం, సరం వియ జియాయ, అనుసన్దహిత్వా ఠపనతో చిత్తస్స **అనుసన్ధానతా**. ఆరమ్మణం అనుపేక్ఖమానో వియ తిట్ఠతీతి **అనుపేక్ఖనతా**. విచరణవసేన వా ఉపేక్ఖనతా అనుపేక్ఖనతా.

౯. పీతినిద్దేసే **పీతీ**తి సభావపదం. పముదితస్స భావో **పామోజ్జం**. ఆమోదనాకారో **ఆమోదనా**. పమోదనాకారో **పమోదనా**. యథా వా భేసజ్జానం వా తేలానం వా ఉణ్హోదకసీతోదకానం వా ఏకతోకరణం మోదనాతి వుచ్చతి, ఏవమయమ్పి పీతి ధమ్మానం ఏకతోకరణేన మోదనా. ఉపసగ్గవసేన పన మణ్డేత్వా ఆమోదనా పమోదనాతి వుత్తా. హాసేతీతి **హాసో**. పహాసేతీతి **పహాసో**. హట్ఠపహట్ఠాకారానమేతం అధివచనం. విత్తీతి విత్తం; ధనస్సేతం నామం. అయం పన సోమనస్సపచ్చయత్తా విత్తిసరిక్ఖతాయ **విత్తి**. యథా హి ధనినో ధనం పటిచ్చ సోమనస్సం ఉప్పజ్జతి, ఏవం పీతిమతోపి పీతిం పటిచ్చ సోమనస్సం ఉప్పజ్జతి, తస్మా విత్తీతి వుత్తా. తుట్ఠిసభావసణ్ఠితాయ పీతియా ఏతం నామం. పీతిమా పన పుగ్గలో కాయచిత్తానం ఉగ్గతత్తా అబ్భుగ్గతత్తా ఉదగ్గోతి వుచ్చతి . ఉదగ్గస్స భావో **ఓదగ్యం**. అత్తనో మనతా **అత్తమనతా**. అనభిరద్ధస్స హి మనో దుక్ఖపదట్ఠానత్తా అత్తనో మనో నామ న హోతి, అభిరద్ధస్స పన సుఖపదట్ఠానత్తా అత్తనో మనో నామ హోతి. ఇతి అత్తనో మనతా అత్తమనతా, సకమనతా. సకమనస్స భావోతి అత్థో. సా పన యస్మా న అఞ్ఞస్స కస్సచి అత్తనో మనతా, చిత్తస్సేవ పనేసో భావో, చేతసికో ధమ్మో, తస్మా **అత్తమనతా చిత్తస్సా**తి వుత్తా.

౧౧. ఏకగ్గతానిద్దేసే అచలభావేన ఆరమ్మణే తిట్ఠతీతి **ఠితి**. పరతో పదద్వయం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం. అపిచ సమ్పయుత్తధమ్మే ఆరమ్మణమ్హి సమ్పిణ్డేత్వా తిట్ఠతీతి **సణ్ఠితి**. ఆరమ్మణం ఓగాహేత్వా అనుపవిసిత్వా తిట్ఠతీతి **అవట్ఠితి**. కుసలపక్ఖస్మిఞ్హి చత్తారో ధమ్మా ఆరమ్మణం ఓగాహన్తి – సద్ధా సతి సమాధి పఞ్ఞాతి. తేనేవ సద్ధా ఓకప్పనాతి వుత్తా, సతి అపిలాపనతాతి, సమాధి అవట్ఠితీతి, పఞ్ఞా పరియోగాహనాతి. అకుసలపక్ఖే పన తయో ధమ్మా ఆరమ్మణం ఓగాహన్తి – తణ్హా దిట్ఠి అవిజ్జాతి. తేనేవ తే ఓఘాతి వుత్తా. చిత్తేకగ్గతా పనేత్థ న బలవతీ హోతి. యథా హి రజుట్ఠానట్ఠానే ఉదకేన సిఞ్చిత్వా సమ్మట్ఠే థోకమేవ కాలం రజో సన్నిసీదతి, సుక్ఖన్తే సుక్ఖన్తే పున పకతిభావేన వుట్ఠాతి, ఏవమేవ అకుసలపక్ఖే చిత్తేకగ్గతా న బలవతీ హోతి. యథా పన తస్మిం ఠానే ఘటేహి ఉదకం ఆసిఞ్చిత్వా కుదాలేన ఖనిత్వా ఆకోటనమద్దనఘట్టనాని కత్వా ఉపలిత్తే ఆదాసే వియ ఛాయా పఞ్ఞాయతి, వస్ససతాతిక్కమేపి తంముహుత్తకతం వియ హోతి, ఏవమేవ కుసలపక్ఖే చిత్తేకగ్గతా బలవతీ హోతి.

ఉద్ధచ్చవిచికిచ్ఛావసేన పవత్తస్స విసాహారస్స పటిపక్ఖతో **అవిసాహారో**. ఉద్ధచ్చవిచికిచ్ఛావసేనేవ గచ్ఛన్తం చిత్తం విక్ఖిపతి నామ. అయం పన తథావిధో విక్ఖేపో న హోతీతి **అవిక్ఖేపో**. ఉద్ధచ్చవిచికిచ్ఛావసేనేవ చ చిత్తం విసాహటం నామ హోతి, ఇతో చితో చ హరీయతి. అయం పన ఏవం అవిసాహటస్స మానసస్స భావోతి **అవిసాహటమానసతా**.

సమథోతి తివిధో సమథో – చిత్తసమథో, అధికరణసమథో, సబ్బసఙ్ఖారసమథోతి. తత్థ అట్ఠసు సమాపత్తీసు చిత్తేకగ్గతా చిత్తసమథో నామ. తఞ్హి ఆగమ్మ చిత్తచలనం చిత్తవిప్ఫన్దితం సమ్మతి వూపసమ్మతి, తస్మా సో **చిత్తసమథో**తి వుచ్చతి. సమ్ముఖావినయాదిసత్తవిధో సమథో అధికరణసమథో నామ. తఞ్హి ఆగమ్మ తాని తాని అధికరణాని సమ్మన్తి వూపసమ్మన్తి, తస్మా సో **అధికరణసమథో**తి వుచ్చతి. యస్మా పన సబ్బే సఙ్ఖారా నిబ్బానం ఆగమ్మ సమ్మన్తి వూపసమ్మన్తి, తస్మా తం **సబ్బసఙ్ఖారసమథో**తి వుచ్చతి. ఇమస్మిం అత్థే చిత్తసమథో అధిప్పేతో. సమాధిలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి **సమాధిన్ద్రియం**. ఉద్ధచ్చే న కమ్పతీతి **సమాధిబలం. సమ్మాసమాధీ**తి యాథావసమాధి నియ్యానికసమాధి కుసలసమాధి.

౧౨. సద్ధిన్ద్రియనిద్దేసే బుద్ధాదిగుణానం సద్దహనవసేన **సద్ధా**. బుద్ధాదీని వా రతనాని సద్దహతి పత్తియాయతీతి సద్ధా. **సద్దహనా**తి సద్దహనాకారో. బుద్ధాదీనం గుణే ఓగాహతి, భిన్దిత్వా వియ అనుపవిసతీతి **ఓకప్పనా**. బుద్ధాదీనం గుణేసు ఏతాయ సత్తా అతివియ పసీదన్తి, సయం వా అభిప్పసీదతీతి **అభిప్పసాదో**. ఇదాని యస్మా సద్ధిన్ద్రియాదీనం

సమాసపదానం వసేన అఞ్ఞస్మిం పరియాయే ఆరద్ధే ఆదిపదం గహేత్వావ పదభాజనం కరీయతి – అయం అభిధమ్మే ధమ్మతా – తస్మా పున **సద్ధాతి** వుత్తం. యథా వా ఇత్థియా ఇన్ద్రియం ఇత్థిన్ద్రియం, న తథా ఇదం. ఇదం పన సద్ధావ ఇన్ద్రియం సద్ధిన్ద్రియన్తి. ఏవం సమానాధికరణభావఞాపనత్థమ్పి పున సద్ధాతి వుత్తం. ఏవం సబ్బపదనిద్దేసేసు ఆదిపదస్స పున వచనే పయోజనం వేదితబ్బం. అధిమోక్ఖలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి **సద్ధిన్ద్రియం**. అసద్ధియే న కమ్పతీతి **సద్ధాబలం**.

౧౩. వీరియిన్ద్రియనిద్దేసే **చేతసికోతి** ఇదం వీరియస్స నియమతో చేతసికభావదీపనత్థం వుత్తం. ఇదఞ్హి వీరియం "యదపి, భిక్ఖవే, కాయికం వీరియం తదపి వీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గో, యదపి చేతసికం వీరియం తదపి వీరియసమ్బోజ్ఝఙ్గోతి. ఇతిహిదం ఉద్దేసం గచ్ఛతీ"తి (సం. ని. ౫.౨౩౩) ఏవమాదీసు సుత్తేసు చఙ్కమాదీని కరోన్తస్స ఉప్పన్నత్తా 'కాయిక'న్తి వుచ్చమానమ్పి కాయవిఞ్ఞాణం వియ కాయికం నామ నత్థి, చేతసికమేవ పనేతన్తి దస్సేతుం 'చేతసికో'తి వుత్తం. **వీరియారమ్భోతి** వీరియసఙ్ఖాతో ఆరమ్భో. ఇమినా సేసారమ్భే పటిక్ఖిపతి. అయఞ్హి 'ఆరమ్భ'-సద్దో కమ్మే ఆపత్తియం కిరియాయం వీరియే హింసాయ వికోపనేతి అనేకేసు అత్థేసు ఆగతో.

"యంకిఞ్చి దుక్ఖం సమ్భోతి, సబ్బం ఆరమ్భపచ్చయా;
ఆరమ్భానం నిరోధేన, నత్థి దుక్ఖస్స సమ్భవో"తి. (సు. ని. ౭౪౮);

ఏత్థ హి కమ్మం 'ఆరమ్భో'తి ఆగతం. "ఆరమ్భతి చ విప్పటిసారీ చ హోతీ"తి (అ. ని. ౫.౧౪౨; పు. ప. ౧౯౧) ఏత్థ ఆపత్తి. "మహాయఞ్ఞా మహారమ్భా న తే హోన్తి మహప్ఫలా"తి (అ. ని. ౪.౩౯; సం. ని. ౧.౧౨౦) ఏత్థ యూపుస్సాపనాదికిరియా. "ఆరమ్భథ నిక్కమథ యుఞ్జథ బుద్ధసాసనే"తి (సం. ని. ౧.౧౮౫) ఏత్థ వీరియం. "సమణం గోతమం ఉద్దిస్స పాణం ఆరభన్తీ"తి (మ. ని. ౨.౫౧-౫౨) ఏత్థ హింసా. "బీజగామభూతగామసమారమ్భా పటివిరతో హోతీ"తి (దీ. ని. ౧.౧౦; మ. ని. ౧.౨౯౩) ఏత్థ ఛేదనభఞ్జనాదికం వికోపనం. ఇధ పన వీరియమేవ అధిప్పేతం. తేనాహ – 'వీరియారమ్భోతి వీరియసఙ్ఖాతో ఆరమ్భో'తి. వీరియఞ్హి ఆరమ్భనకవసేన ఆరమ్భోతి వుచ్చతి. ఇదమస్స సభావపదం. కోసజ్జతో నిక్ఖమనవసేన **నిక్కమో**. పరం పరం ఠానం అక్కమనవసేన **పరక్కమో**. ఉగ్గన్త్వా యమనవసేన **ఉయ్యామో**. బ్యాయమనవసేన **వాయామో**. ఉస్సాహనవసేన **ఉస్సాహో**. అధిమత్తుస్సాహనవసేన **ఉస్సోళ్హీ**. థిరభావట్ఠేన **థామో**. చిత్తచేతసికానం ధారణవసేన అవిచ్ఛేదతో వా పవత్తనవసేన కుసలసన్తానం ధారేతీతి **ధితి**.

అపరో నయో – నిక్కమో చేసో కామానం పనుదనాయ, పరక్కమో చేసో బన్ధనచ్ఛేదాయ, ఉయ్యామో చేసో ఓఘనిత్థరణాయ, వాయామో చేసో పారఙ్గమనట్ఠేన, ఉస్సాహో చేసో పుబ్బఙ్గమట్ఠేన, ఉస్సోళ్హీ చేసో అధిమత్తట్ఠేన, థామో చేసో పలిఘుగ్ఘాటనతాయ, ధితి చేసో అవట్ఠితికారితాయాతి.

"కామం తచో చ న్హారు చ అట్ఠి చ అవసిస్సతూ"తి (మ. ని. ౨.౧౮౪; సం. ని. ౨.౨౨, ౨౩౭; అ. ని. ౨.౫; మహాని. ౧౯౬; చూళని. ఖగ్గవిసాణసుత్తనిద్దేస ౧౫౪) ఏవం పవత్తికాలే అసిథిలపరక్కమవసేన **అసిథిలపరక్కమతా;** థిరపరక్కమో, దళ్హపరక్కమోతి అత్థో. యస్మా పనేతం వీరియం కుసలకమ్మకరణట్ఠానే ఛన్దం న నిక్ఖిపతి, ధురం న నిక్ఖిపతి, న ఓతారేతి, న విస్సజ్జేతి, అనోసక్కితమానసతం ఆవహతి, తస్మా **అనిక్ఖిత్తఛన్దతా అనిక్ఖిత్తధురతాతి** వుత్తం. యథా పన తజ్జాతికే ఉదకసమ్భిన్నట్ఠానే ధురవాహగోణం గణ్హథాతి వదన్తి , సో జణ్ణునా భూమిం ఉప్పీళేత్వాపి ధురం వహతి, భూమియం

పతితుం న దేతి, ఏవమేవ వీరియం కుసలకమ్మకరణట్ఠానే ధురం ఉక్ఖిపతి పగ్గణ్హాతి, తస్మా **ధురసమ్పగ్గాహో**తి వుత్తం. పగ్గహలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి **వీరియిన్ద్రియం**. కోసజ్జే న కమ్పతీతి **వీరియబలం**. యాథావనియ్యానికకుసలవాయామతాయ **సమ్మావాయామో**.

౧౪. సతిన్ద్రియనిద్దేసే సరణకవసేన **సతి**. ఇదం సతియా సభావపదం. పునప్పునం సరణతో అనుస్సరణవసేన **అనుస్సతి**. అభిముఖం గన్త్వా వియ సరణతో పటిసరణవసేన **పటిస్సతి**. ఉపసగ్గవసేన వా వడ్ఢితమత్తమేతం. సరణాకారో **సరణతా**. యస్మా పన సరణతాతి తిణ్ణం సరణానమ్పి నామం, తస్మా తం పటిసేధేతుం పున సతిగ్గహణం కతం. సతిసఙ్ఖాతా సరణతాతి అయఞ్హేత్థ అత్థో. సుతపరియత్తస్స ధారణభావతో **ధారణతా**. అనుపవిసనసఙ్ఖాతేన ఓగాహనట్ఠేన అపిలాపనభావో **అపిలాపనతా**. యథా హి లాబుకటాహాదీని ఉదకే ప్లవన్తి, న అనుపవిసన్తి, న తథా ఆరమ్మణే సతి. ఆరమ్మణఞ్హేసా అనుపవిసతి, తస్మా **అపిలాపనతా**తి వుత్తా. చిరకతచిరభాసితానం అసమ్ముస్సనభావతో **అసమ్ముస్సనతా**. ఉపట్ఠానలక్ఖణే జోతనలక్ఖణే చ ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. సతిసఙ్ఖాతం ఇన్ద్రియం **సతిన్ద్రియం**. పమాదే న కమ్పతీతి **సతిబలం**. యాథావసతి నియ్యానికసతి కుసలసతీతి **సమ్మాసతి**.

౧౬. పఞ్ఞిన్ద్రియనిద్దేసే తస్స తస్స అత్థస్స పాకటకరణసఙ్ఖాతేన పఞ్ఞాపనట్ఠేన **పఞ్ఞా**. తేన తేన వా అనిచ్చాదినా పకారేన ధమ్మే జానాతీతిపి పఞ్ఞా. ఇదమస్సా సభావపదం. పజాననాకారో **పజాననా**. అనిచ్చాదీని విచినాతీతి **విచయో**. **పవిచయో**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం . చతుసచ్చధమ్మే విచినాతీతి **ధమ్మవిచయో**. అనిచ్చాదీనం సల్లక్ఖణవసేన **సల్లక్ఖణా**. సాయేవ పున ఉపసగ్గనానత్తేన **ఉపలక్ఖణా పచ్చుపలక్ఖణా**తి వుత్తా. పణ్డితస్స భావో **పణ్డిచ్చం**. కుసలస్స భావో **కోసల్లం**. నిపుణస్స భావో **నేపుఞ్ఞం**. అనిచ్చాదీనం విభావనవసేన **వేభబ్యా**. అనిచ్చాదీనం చిన్తనకవసేన **చిన్తా**. యస్స వా ఉప్పజ్జతి తం అనిచ్చాదీని చిన్తాపేతీతిపి చిన్తా. అనిచ్చాదీని ఉపపరిక్ఖతీతి **ఉపపరిక్ఖా**. **భూరీ**తి పథవియా నామం. అయమ్పి సణ్హట్ఠేన విత్థటట్ఠేన చ భూరీ వియాతి **భూరీ**. తేన వుత్తం – "భూరీ వుచ్చతి పథవీ . తాయ పథవీసమాయ విత్థటాయ విపులాయ పఞ్ఞాయ సమన్నాగతోతి భూరిపఞ్ఞోతి (మహాని. ౨౭). అపిచ పఞ్ఞాయ ఏతం అధివచనం భూరీ"తి. భూతే అత్థే రమతీతిపి భూరీ. అసని వియ సిలుచ్చయే కిలేసే మేధతి హింసతీతి **మేధా**. ఖిప్పం గహణధారణట్ఠేన వా **మేధా**. యస్స ఉప్పజ్జతి తం అత్తహితపటిపత్తియం సమ్పయుత్తధమ్మే చ యాథావలక్ఖణపటివేధే పరినేతీతి **పరిణాయికా**. అనిచ్చాదివసేన ధమ్మే విపస్సతీతి **విపస్సనా**. సమ్మా పకారేహి అనిచ్చాదీని జానాతీతి **సమ్పజఞ్ఞం**. ఉప్పథపటిపన్నే సిన్ధవే వీథిఆరోపనత్థం పతోదో వియ ఉప్పథే ధావనకం కూటచిత్తం వీథిఆరోపనత్థం విజ్ఝతీతి పతోదో వియ **పతోదో**. దస్సనలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి ఇన్ద్రియం. పఞ్ఞాసఙ్ఖాతం ఇన్ద్రియం **పఞ్ఞిన్ద్రియం**. అవిజ్జాయ న కమ్పతీతి **పఞ్ఞాబలం**. కిలేసచ్ఛేదనట్ఠేన పఞ్ఞావ సత్థం **పఞ్ఞాసత్థం**. అచ్చుగ్గతట్ఠేన పఞ్ఞావ పాసాదో **పఞ్ఞాపాసాదో**.

ఆలోకనట్ఠేన పఞ్ఞావ ఆలోకో **పఞ్ఞాఆలోకో**. ఓభాసనట్ఠేన పఞ్ఞావ ఓభాసో **పఞ్ఞాఓభాసో**. పజ్జోతనట్ఠేన పఞ్ఞావ పజ్జోతో **పఞ్ఞాపజ్జోతో**. పఞ్ఞవతో హి ఏకపల్లఙ్కేన నిసిన్నస్స దససహస్సిలోకధాతు ఏకాలోకా ఏకోభాసా ఏకపజ్జోతా హోతి, తేనేతం వుత్తం. ఇమేసు పన తీసు పదేసు ఏకపదేనపి ఏతస్మిం అత్థే సిద్ధే, యాని పనేతాని "చత్తారోమే, భిక్ఖవే, ఆలోకా. కతమే చత్తారో? చన్దాలోకో సూరియాలోకో అగ్యాలోకో పఞ్ఞాలోకో. ఇమే ఖో, భిక్ఖవే, చత్తారో ఆలోకా. ఏతదగ్గం, భిక్ఖవే, ఇమేసం చతున్నం ఆలోకానం యదిదం పఞ్ఞాలోకో". తథా "చత్తారోమే, భిక్ఖవే, ఓభాసా…పే.… చత్తారోమే, భిక్ఖవే, పజ్జోతా"తి (అం. ని.

౪.౧౪౪) సత్తానం అజ్ఝాసయవసేన సుత్తాని దేసితాని, తదనురూపేనేవ ఇధాపి దేసనా కతా. అత్థో హి అనేకేహి ఆకారేహి విభజ్జమానో సువిభత్తో హోతి. అఞ్ఞథా చ అఞ్ఞో బుజ్ఝతి, అఞ్ఞథా చ అఞ్ఞోతి.

రతికరణట్ఠేన పన రతిదాయకట్ఠేన రతిజనకట్ఠేన చిత్తీకతట్ఠేన దుల్లభపాతుభావట్ఠేన అతులట్ఠేన అనోమసత్తపరిభోగట్ఠేన చ పఞ్ఞావ రతనం **పఞ్ఞారతనం**. న తేన సత్తా ముయ్హన్తి, సయం వా ఆరమ్మణే న ముయ్హతీతి **అమోహో. ధమ్మవిచయపదం** వుత్తత్థమేవ. కస్మా పనేతం పున వుత్తన్తి? అమోహస్స మోహపటిపక్ఖభావదీపనత్థం . తేనేతం దీపేతి – య్వాయం అమోహో సో న కేవలం మోహతో అఞ్ఞో ధమ్మో, మోహస్స పన పటిపక్ఖో, ధమ్మవిచయసఙ్ఖాతో అమోహో నామ ఇధ అధిప్పేతోతి. **సమ్మాదిట్ఠీ**తి యాథావనియ్యానికకుసలదిట్ఠి.

౧౯. జీవితిన్ద్రియనిద్దేసే **యో తేసం అరూపీనం ధమ్మానం ఆయూ**తి తేసం సమ్పయుత్తకానం అరూపధమ్మానం యో ఆయాపనట్ఠేన ఆయు, తస్మిఞ్హి సతి అరూపధమ్మా అయన్తి గచ్ఛన్తి పవత్తన్తి, తస్మా ఆయూతి వుచ్చతి. ఇదమస్స సభావపదం. యస్మా పనేతే ధమ్మా ఆయుస్మింయేవ సతి తిట్ఠన్తి యపేన్తి యాపేన్తి ఇరియన్తి వత్తన్తి పాలయన్తి, తస్మా **ఠితీ**తిఆదీని వుత్తాని. వచనత్థో పనేత్థ – ఏతాయ తిట్ఠన్తీతి **ఠితి**. యపేన్తీతి **యపనా**. తథా **యాపనా**. ఏవం బుజ్ఝన్తానం పన వసేన పురిమపదే రస్సత్తం కతం. ఏతాయ ఇరియన్తీతి **ఇరియనా**. వత్తన్తీతి **వత్తనా**. పాలయన్తీతి **పాలనా**. జీవన్తి ఏతేనాతి **జీవితం**. అనుపాలనలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి **జీవితిన్ద్రియం**.

౩౦. హిరిబలనిద్దేసే **యం తస్మిం సమయే**తి యేన ధమ్మేన తస్మిం సమయే. లిఙ్గవిపల్లాసం వా కత్వా యో ధమ్మో తస్మిం సమయేతిపి అత్థో వేదితబ్బో. **హిరియితబ్బేనా**తి ఉపయోగత్థే కరణవచనం. హిరియితబ్బయుత్తకం కాయదుచ్చరితాదిధమ్మం హిరియతి జిగుచ్ఛతీతి అత్థో. **పాపకాన**న్తి లామకానం. **అకుసలానం ధమ్మాన**న్తి అకోసల్లసమ్భూతానం ధమ్మానం. **సమాపత్తియా**తి ఇదమ్పి ఉపయోగత్థే కరణవచనం. తేసం ధమ్మానం సమాపత్తిం పటిలాభం సమఙ్గీభావం హిరియతి జిగుచ్ఛతీతి అత్థో.

౩౧. ఓత్తప్పబలనిద్దేసే **ఓత్తప్పితబ్బేనా**తి హేత్వత్థే కరణవచనం. ఓత్తప్పితబ్బయుత్తకేన ఓత్తప్పస్స హేతుభూతేన కాయదుచ్చరితాదినా వుత్తప్పకారాయ చ సమాపత్తియా ఓత్తప్పస్స హేతుభూతాయ ఓత్తప్పతి, భాయతీతి అత్థో.

౩౨. అలోభనిద్దేసే అలుబ్భనకవసేన **అలోభో**. న లుబ్భతీతిపి అలోభో. ఇదమస్స సభావపదం. **అలుబ్భనా**తి అలుబ్భనాకారో. లోభసమఙ్గీ పుగ్గలో లుబ్భితో నామ. న లుబ్భితో అలుబ్భితో . అలుబ్భితస్స భావో **అలుబ్భితత్తం**. సారాగపటిపక్ఖతో న సారాగోతి **అసారాగో. అసారజ్జనా**తి అసారజ్జనాకారో. అసారజ్జితస్స భావో **అసారజ్జితత్తం**. న అభిజ్ఝాయతీతి **అనభిజ్ఝా. అలోభో కుసలమూల**న్తి అలోభసఙ్ఖాతం కుసలమూలం. అలోభో హి కుసలానం ధమ్మానం మూలం పచ్చయట్ఠేనాతి కుసలమూలం. కుసలఞ్చ తం పచ్చయట్ఠేన మూలఞ్చాతిపి కుసలమూలం.

౩౩. అదోసనిద్దేసే అదుస్సనకవసేన **అదోసో**. న దుస్సతీతిపి అదోసో. ఇదమస్స సభావపదం. **అదుస్సనా**తి అదుస్సనాకారో. అదుస్సితస్స భావో **అదుస్సితత్తం**. బ్యాపాదపటిపక్ఖతో న బ్యాపాదోతి **అబ్యాపాదో**. కోధదుక్ఖపటిపక్ఖతో న బ్యాపజ్జోతి **అబ్యాపజ్జో**. అదోససఙ్ఖాతం కుసలమూలం **అదోసో కుసలమూలం**. తం వుత్తత్థమేవ.

౪౦-౪౧. కాయపస్సద్ధినిద్దేసాదీసు యస్మా కాయోతి తయో ఖన్ధా అధిప్పేతా, తస్మా **వేదనాక్ఖన్ధస్సా**తిఆది వుత్తం. పస్సమ్భన్తి ఏతాయ తే ధమ్మా, విగతదరథా భవన్తి, సమస్సాసప్పత్తాతి **పస్సద్ధి**. దుతియపదం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం. **పస్సమ్భనా**తి పస్సమ్భనాకారో. దుతియపదం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం. పస్సద్ధిసమఙ్గితాయ పటిప్పస్సమ్భితస్స ఖన్ధత్తయస్స భావో **పటిప్పస్సమ్భితత్తం**. సబ్బపదేహిపి తిణ్ణం ఖన్ధానం కిలేసదరథపటిప్పస్సద్ధి ఏవ కథితా. దుతియనయేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స దరథపటిప్పస్సద్ధి కథితా.

౪౨-౪౩. లహుతాతి లహుతాకారో. **లహుపరిణామతా**తి లహుపరిణామో ఏతేసం ధమ్మానన్తి లహుపరిణామా; తేసం భావో లహుపరిణామతా; సీఘం సీఘం పరివత్తనసమత్థతాతి వుత్తం హోతి. **అదన్ధనతా**తి గరుభావపటిక్ఖేపవచనమేతం; అభారియతాతి అత్థో. **అవిత్థనతా**తి మానాదికిలేసభారస్స అభావేన అథద్ధతా. ఏవం పఠమేన తిణ్ణం ఖన్ధానం లహుతాకారో కథితో. దుతియేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స లహుతాకారో కథితో.

౪౪-౪౫. ముదుతాతి ముదుభావో. **మద్దవతా**తి మద్దవం వుచ్చతి సినిద్ధం, మట్ఠం; మద్దవస్స భావో మద్దవతా. **అకక్ఖళతా**తి అకక్ఖళభావో. **అకథినతా**తి అకథినభావో. ఇధాపి పురిమనయేన తిణ్ణం ఖన్ధానం, పచ్ఛిమనయేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స ముదుతాకారోవ కథితో.

౪౬-౪౭. కమ్మఞ్ఞతాతి కమ్మని సాధుతా; కుసలకిరియాయ వినియోగక్ఖమతాతి అత్థో. సేసపదద్వయం బ్యఞ్జనవసేన వడ్ఢితం. పదద్వయేనాపి హి పురిమనయేన తిణ్ణం ఖన్ధానం, పచ్ఛిమనయేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స కమ్మనియాకారోవ కథితో.

౪౮-౪౯. పగుణతాతి పగుణభావో, అనాతురతా నిగ్గిలానతాతి అత్థో. సేసపదద్వయం బ్యఞ్జనవసేన వడ్ఢితం. ఇధాపి పురిమనయేన తిణ్ణం ఖన్ధానం, పచ్ఛిమనయేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స నిగ్గిలానాకారోవ కథితో.

౫౦-౫౧. ఉజుకతాతి ఉజుకభావో, ఉజుకేనాకారేన పవత్తనతాతి అత్థో. ఉజుకస్స ఖన్ధత్తయస్స విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్స చ భావో ఉజుకతా. **అజిమ్హతా**తి గోముత్తవఙ్కభావపటిక్ఖేపో. **అవఙ్కతా**తి చన్దలేఖావఙ్కభావపటిక్ఖేపో. **అకుటిలతా**తి నఙ్గలకోటివఙ్కభావపటిక్ఖేపో.

యో హి పాపం కత్వావ ‘న కరోమీ’తి భాసతి, సో గన్త్వా పచ్చోసక్కనతాయ ‘గోముత్తవఙ్కో’ నామ హోతి. యో పాపం కరోన్తోవ ‘భాయామహం పాపస్సా’తి భాసతి, సో యేభుయ్యేన కుటిలతాయ ‘చన్దలేఖావఙ్కో’ నామ హోతి. యో పాపం కరోన్తోవ ‘కో పాపస్స న భాయేయ్యా’తి భాసతి, సో నాతికుటిలతాయ ‘నఙ్గలకోటివఙ్కో’ నామ హోతి. యస్స వా తీణిపి కమ్మద్వారాని అసుద్ధాని, సో ‘గోముత్తవఙ్కో’ నామ హోతి. యస్స యాని కానిచి ద్వే, సో ‘చన్దలేఖావఙ్కో’ నామ. యస్స యంకిఞ్చి ఏకం, సో ‘నఙ్గలకోటివఙ్కో నామ.

దీఘభాణకా పనాహు – ఏకచ్చో భిక్ఖు సబ్బవయే ఏకవీసతియా అనేసనాసు, ఛసు చ అగోచరేసు చరతి, అయం ‘గోముత్తవఙ్కో’ నామ. ఏకో పఠమవయే చతుపారిసుద్ధిసీలం పరిపూరేతి, లజ్జీ కుక్కుచ్చకో సిక్ఖాకామో హోతి, మజ్ఝిమవయపచ్ఛిమవయేసు పురిమసదిసో, అయం ‘చన్దలేఖావఙ్కో’ నామ. ఏకో పఠమవయే మజ్ఝిమవయేపి చతుపారిసుద్ధిసీలం పూరేతి, లజ్జీ కుక్కుచ్చకో సిక్ఖాకామో హోతి, పచ్ఛిమవయే పురిమసదిసో. అయం ‘నఙ్గలకోటివఙ్కో’ నామ.

తస్స కిలేసవసేన ఏవం వఙ్కస్స పుగ్గలస్స భావో జిమ్హతా వఙ్కతా కుటిలతాతి వుచ్చతి. తాసం పటిక్ఖేపవసేన అజిమ్హతాదికా వుత్తా. ఖన్ధాధిట్ఠానావ దేసనా కతా. ఖన్ధానఞ్హి ఏతా అజిమ్హతాదికా, నో పుగ్గలస్సాతి. ఏవం సబ్బేహిపి ఇమేహి పదేహి పురిమనయేన తిణ్ణం ఖన్ధానం, పచ్ఛిమనయేన విఞ్ఞాణక్ఖన్ధస్సాతి అరూపీనం ధమ్మానం నిక్కిలేసతాయ ఉజుతాకారోవ కథితోతి వేదితబ్బో.

ఇదాని య్వాయం యేవాపనాతి అప్పనావారో వుత్తో, తేన ధమ్ముద్దేసవారే దస్సితానం 'యేవాపనకానం'యేవ సఙ్ఖేపతో నిద్దేసో కథితో హోతీతి.

నిద్దేసవారకథా నిట్ఠితా.

ఏత్తావతా పుచ్ఛా సమయనిద్దేసో ధమ్ముద్దేసో అప్పనాతి ఉద్దేసవారే చతూహి పరిచ్ఛేదేహి, పుచ్ఛా సమయనిద్దేసో ధమ్ముద్దేసో అప్పనాతి నిద్దేసవారే చతూహి పరిచ్ఛేదేహీతి అట్ఠపరిచ్ఛేదపటిమణ్డితో ధమ్మవవత్థానవారో నిట్ఠితోవ హోతి.

కోట్ఠాసవారో

౫౮-౧౨౦. ఇదాని **తస్మిం ఖో పన సమయే చత్తారో ఖన్ధా హోన్తీ**తి సఙ్గహవారో ఆరద్ధో. సో ఉద్దేసనిద్దేసపటినిద్దేసానం వసేన తివిధో హోతి. తత్థ 'తస్మిం ఖో పన సమయే చత్తారో ఖన్ధా'తి ఏవమాదికో ఉద్దేసో. కతమే తస్మిం సమయే చత్తారో ఖన్ధా'తిఆదికో నిద్దేసో. కతమో తస్మిం సమయే వేదనాక్ఖన్ధోతిఆదికో పటినిద్దేసోతి వేదితబ్బో.

తత్థ ఉద్దేసవారే చత్తారో ఖన్ధాతిఆదయో తేవీసతి కోట్ఠాసా హోన్తి. తేసం ఏవమత్థో వేదితబ్బో – యస్మిం సమయే కామావచరం పఠమం మహాకుసలచిత్తం ఉప్పజ్జతి, యే తస్మిం సమయే చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పన్నా, ఠపేత్వా యేవాపనకే, పాళిఆరుళ్హా అతిరేకపణ్ణాసధమ్మా, తే సబ్బేపి సఙ్గయ్హమానా రాసట్ఠేన చత్తారోవ ఖన్ధా హోన్తి . హేట్ఠా వుత్తేన ఆయతనట్ఠేన ద్వే **ఆయతనాని** హోన్తి. సభావట్ఠేన సుఞ్ఞతట్ఠేన నిస్సత్తట్ఠేన ద్వేవ **ధాతుయో** హోన్తి. పచ్చయసఙ్ఖాతేన ఆహారట్ఠేన **తయోపే**త్థ ధమ్మా **ఆహారా** హోన్తి. అవసేసా నో ఆహారా.

'కిం పనేతే అఞ్ఞమఞ్ఞం వా తంసముట్ఠానరూపస్స వా పచ్చయా న హోన్తీ'తి? 'నో న హోన్తి. ఇమే పన తథా చ హోన్తి, అఞ్ఞథా చాతి సమానేపి పచ్చయత్తే అతిరేకపచ్చయా హోన్తి, తస్మా ఆహారాతి వుత్తా. కథం? ఏతేసు హి ఫస్సాహారో, యేసం ధమ్మానం అవసేసా చిత్తచేతసికా పచ్చయా హోన్తి, తేసఞ్చ పచ్చయో హోతి, తిస్సో చ వేదనా ఆహరతి. మనోసఞ్చేతనాహారో తేసఞ్చ పచ్చయో హోతి తయో చ భవే ఆహరతి. విఞ్ఞాణాహారో తేసఞ్చ పచ్చయో హోతి పటిసన్ధినామరూపఞ్చ ఆహరతీ'తి. 'నను చ సో విపాకోవ ఇదం పన కుసలవిఞ్ఞాణ'న్తి? 'కిఞ్చాపి కుసలవిఞ్ఞాణం, తంసరిక్ఖతాయ పన విఞ్ఞాణాహారో'త్వేవ వుత్తం. ఉపత్థమ్భకట్ఠేన వా ఇమే తయో ఆహారాతి వుత్తా. ఇమే హి సమ్పయుత్తధమ్మానం, కబళీకారాహారో వియ రూపకాయస్స, ఉపత్థమ్భకపచ్చయా హోన్తి. తేనేవ వుత్తం – "అరూపినో ఆహారా సమ్పయుత్తకానం ధమ్మానం తంసముట్ఠానానఞ్చ రూపానం ఆహారపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౧౫).

అపరో నయో – అజ్ఝత్తికసన్తతియా విసేసపచ్చయత్తా కబళీకారాహారో చ ఇమే చ తయో ధమ్మా ఆహారాతి వుత్తా. విసేసపచ్చయో హి కబళీకారాహారభక్ఖానం సత్తానం రూపకాయస్స కబళీకారో ఆహారో; నామకాయే వేదనాయ ఫస్సో,

విఞ్ఞాణస్స మనోసఞ్చేతనా, నామరూపస్స విఞ్ఞాణం. యథాహ –

"సేయ్యథాపి, భిక్ఖవే, అయం కాయో ఆహారట్ఠితికో, ఆహారం పటిచ్చ తిట్ఠతి, అనాహారో నో తిట్ఠతీ" (సం. ని. ౫.౧౮౩). తథా ఫస్సపచ్చయా వేదనా, సఙ్ఖారపచ్చయా విఞ్ఞాణం, విఞ్ఞాణపచ్చయా నామరూపన్తి (సం. ని. ౨.౧).

అధిపతియట్ఠేన పన అట్ఠేవ ధమ్మా ఇన్ద్రియాని హోన్తి, న అవసేసా. తేన వుత్తం – అట్ఠిన్ద్రియాని హోన్తీతి. ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన పఞ్చేవ ధమ్మా ఝానఙ్గాని హోన్తి. తేన వుత్తం – పఞ్చఙ్గికం ఝానం హోతీతి.

నియ్యానట్ఠేన చ హేతుట్ఠేన చ పఞ్చేవ ధమ్మా మగ్గఙ్గాని హోన్తి. తేన వుత్తం – పఞ్చఙ్గికో మగ్గో హోతీతి. కిఞ్చాపి హి అట్ఠఙ్గికో అరియమగ్గో, లోకియచిత్తే పన ఏకక్ఖణే తిస్సో విరతియో న లబ్భన్తి, తస్మా పఞ్చఙ్గికోతి వుత్తో. 'నను చ "యథాగతమగ్గోతి ఖో, భిక్ఖు, అరియస్సేతం అట్ఠఙ్గికస్స మగ్గస్స అధివచన"న్తి (సం. ని. ౪.౨౪౫) ఇమస్మిం సుత్తే 'యథేవ లోకుత్తరమగ్గో అట్ఠఙ్గికో, పుబ్బభాగవిపస్సనామగ్గోపి తథేవ అట్ఠఙ్గికో'తి యథాగతవచనేన ఇమస్సత్థస్స దీపితత్తా, లోకియమగ్గేనాపి అట్ఠఙ్గికేన భవితబ్బన్తి? న భవితబ్బం . అయఞ్హి సుత్తన్తికదేసనా నామ పరియాయదేసనా. తేనాహ – "పుబ్బేవ ఖో పనస్స కాయకమ్మం వచీకమ్మం ఆజీవో సుపరిసుద్ధో హోతీ"తి (మ. ని. ౩.४३౧). అయం పన నిప్పరియాయదేసనా. లోకియచిత్తస్మిఞ్హి తిస్సో విరతియో ఏకక్ఖణే న లబ్భన్తి, తస్మా 'పఞ్చఙ్గికో'వ వుత్తోతి.

అకమ్పియట్ఠేన పన సత్తేవ ధమ్మా బలాని హోన్తి. మూలట్ఠేన తయోవ ధమ్మా హేతూ. ఫుసనట్ఠేన ఏకోవ ధమ్మో ఫస్సో. వేదయితట్ఠేన ఏకోవ ధమ్మో వేదనా. సఞ్జాననట్ఠేన ఏకోవ ధమ్మో సఞ్ఞా. చేతయనట్ఠేన ఏకోవ ధమ్మో చేతనా. చిత్తవిచిత్తట్ఠేన ఏకోవ ధమ్మో చిత్తం. రాసట్ఠేన చేవ వేదయితట్ఠేన చ ఏకోవ ధమ్మో వేదనాక్ఖన్ధో. రాసట్ఠేన చ సఞ్జాననట్ఠేన చ ఏకోవ ధమ్మో సఞ్ఞాక్ఖన్ధో. రాసట్ఠేన చ అభిసఙ్ఖరణట్ఠేన చ ఏకోవ ధమ్మో సఙ్ఖారక్ఖన్ధో. రాసట్ఠేన చ చిత్తవిచిత్తట్ఠేన చ ఏకోవ ధమ్మో విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. విజాననట్ఠేన చేవ హేట్ఠా వుత్తఆయతనట్ఠేన చ ఏకమేవ మనాయతనం. విజాననట్ఠేన చ అధిపతియట్ఠేన చ ఏకమేవ మనిన్ద్రియం. విజాననట్ఠేన చ సభావసుఞ్ఞతనిస్సత్తట్ఠేన చ ఏకోవ ధమ్మో మనోవిఞ్ఞాణధాతు నామ హోతి, న అవసేసా. ఠపేత్వా పన చిత్తం, యథావుత్తేన అత్థేన అవసేసా సబ్బేపి ధమ్మా ఏకం ధమ్మాయతనమేవ, ఏకా చ ధమ్మధాతుయేవ హోతీతి.

యే వా పన తస్మిం సమయేతి ఇమినా పన అప్పనావారేన ఇధాపి హేట్ఠా వుత్తా యేవాపనకావ సఙ్గహితా. యథా చ ఇధ ఏవం సబ్బత్థ . ఇతో పరఞ్హి ఏత్తకమ్పి న విచారయిస్సామ. నిద్దేసపటినిద్దేసవారేసు హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ అత్థో వేదితబ్బోతి.

సఙ్గహవారో నిట్ఠితో.

కోట్ఠాసవారోతిపి ఏతస్సేవ నామం.

సుఞ్ఞతవారో

౧౨౧-౧౪౫. ఇదాని **తస్మిం ఖో పన సమయే ధమ్మా హోన్తీ**తి సుఞ్ఞతవారో ఆరద్ధో. సో ఉద్దేసనిద్దేసవసేన ద్విధా వవత్థితో. తత్థ ఉద్దేసవారే ‘**ధమ్మా హోన్తీ**’తి ఇమినా సద్ధిం చతువీసతి కోట్ఠాసా హోన్తి. సబ్బకోట్ఠాసేసు చ ‘చత్తారో ద్వే తయో’తి గణనపరిచ్ఛేదో న వుత్తో. కస్మా? సఙ్గహవారే పరిచ్ఛిన్నత్తా. తత్థ పరిచ్ఛిన్నధమ్మాయేవ హి ఇధాపి వుత్తా. న హేత్థ సత్తో వా భావో వా అత్తా వా ఉపలబ్భతి. ధమ్మావ ఏతే ధమ్మమత్తా అసారా అపరిణాయకాతి ఇమిస్సా సుఞ్ఞతాయ దీపనత్థం వుత్తా. తస్మా ఏవమేత్థ అత్థో వేదితబ్బో – యస్మిం సమయే కామావచరం పఠమం మహాకుసలచిత్తం ఉప్పజ్జతి, తస్మిం సమయే చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పన్నా అతిరేకపణ్ణాసధమ్మా సభావట్ఠేన ధమ్మా ఏవ హోన్తి. న అఞ్ఞో కోచి సత్తో వా భావో వా పోసో వా పుగ్గలో వా హోతీతి. తథా రాసట్ఠేన ఖన్ధావ హోన్తీతి. ఏవం పురిమనయేనేవ సబ్బపదేసు అత్థయోజనా వేదితబ్బా. యస్మా పన ఝానతో అఞ్ఞం ఝానఙ్గం, మగ్గతో వా అఞ్ఞం మగ్గఙ్గం నత్థి, తస్మా ఇధ ‘**ఝానం హోతి, మగ్గో హోతి**’ ఇచ్చేవ వుత్తం. ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన హి ఝానమేవ హేత్వట్ఠేన మగ్గోవ హోతి. న అఞ్ఞో కోచి సత్తో వా భావో వాతి. ఏవం సబ్బపదేసు అత్థయోజనా కాతబ్బా. నిద్దేసవారో ఉత్తానత్థోయేవాతి.

సుఞ్ఞతవారో నిట్ఠితో.

నిట్ఠితా చ తీహి మహావారేహి మణ్డేత్వా నిద్దిట్ఠస్స

పఠమచిత్తస్స అత్థవణ్ణనా.

దుతియచిత్తం

౧౪౬. ఇదాని దుతియచిత్తాదీని దస్సేతుం పున ‘‘**కతమే ధమ్మా**’’తిఆది ఆరద్ధం. తేసు సబ్బేసుపి పఠమచిత్తే వుత్తనయేనేవ తయో తయో మహావారా వేదితబ్బా. న కేవలఞ్చ మహావారా ఏవ, పఠమచిత్తే వుత్తసదిసానం సబ్బపదానం అత్థోపి వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. ఇతో పరమ్పి అపుబ్బపదవణ్ణనంయేవ కరిస్సామ. ఇమస్మిం తావ దుతియచిత్తనిద్దేసే **ససఙ్ఖారేనా**తి ఇదమేవ అపుబ్బం. తస్సత్థో – సహ సఙ్ఖారేనాతి ససఙ్ఖారో. తేన ససఙ్ఖారేన సప్పయోగేన సఉపాయేన పచ్చయగణేనాతి అత్థో. యేన హి ఆరమ్మణాదినా పచ్చయగణేన పఠమం మహాచిత్తం ఉప్పజ్జతి, తేనేవ సప్పయోగేన సఉపాయేన ఇదం ఉప్పజ్జతి.

తస్సేవం ఉప్పత్తి వేదితబ్బా – ఇధేకచ్చో భిక్ఖు విహారపచ్చన్తే వసమానో చేతియఙ్గణసమ్మజ్జనవేలాయ వా థేరుపట్ఠానవేలాయ వా సమ్పత్తాయ, ధమ్మసవనదివసే వా సమ్పత్తే ‘మయ్హం గన్త్వా పచ్చాగచ్ఛతో అతిదూరం భవిస్సతి, న గమిస్సామీ’తి చిన్తేత్వా పున చిన్తేతి – ‘భిక్ఖుస్స నామ చేతియఙ్గణం వా థేరుపట్ఠానం వా ధమ్మసవనం వా అగన్తుం అసారుప్పం, గమిస్సామీ’తి గచ్ఛతి. తస్సేవం అత్తనో పయోగేన వా, పరేన వా వత్తాదీనం అకరణే చ ఆదీనవం కరణే చ ఆనిసంసం దస్సేత్వా ఓవదియమానస్స, నిగ్గహవసేనేవ వా ‘ఏహి, ఇదం కరోహీ’తి కారియమానస్స ఉప్పన్నం కుసలచిత్తం ససఙ్ఖారేన పచ్చయగణేన ఉప్పన్నం నామ హోతీతి.

దుతియచిత్తం.

తతియచిత్తం

౧౪౭-౧౪౮. తతియే ఞాణేన విప్పయుత్తన్తి **ఞాణవిప్పయుత్తం**. ఇదమ్పి హి ఆరమ్మణే హట్ఠపహట్ఠం హోతి పరిచ్ఛిన్దకఞాణం పనేత్థ న హోతి. తస్మా ఇదం దహరకుమారకానం భిక్ఖుం దిస్వా 'అయం థేరో మయ్హ'న్తి వన్దనకాలే, తేనేవ నయేన చేతియవన్దనధమ్మసవనకాలాదీసు చ ఉప్పజ్జతీతి వేదితబ్బం. పాళియం పనేత్థ సత్తసు ఠానేసు పఞ్ఞా పరిహాయతి. సేసం పాకతికమేవాతి.

తతియచిత్తం.

చతుత్థచిత్తం

౧౪౯. చతుత్థచిత్తేపి ఏసేవ నయో. ఇదం పన ససఙ్ఖారేనాతి వచనతో యదా మాతాపితరో దహరకుమారకే సీసే గహేత్వా చేతియాదీని వన్దాపేన్తి తే చ అనత్థికా సమానాపి హట్ఠపహట్ఠావ వన్దన్తి. ఏవరూపే కాలే లబ్భతీతి వేదితబ్బం.

చతుత్థచిత్తం.

పఞ్చమచిత్తం

౧౫౦. పఞ్చమే **ఉపేక్ఖాసహగత**న్తి ఉపేక్ఖావేదనాయ సమ్పయుత్తం . ఇదఞ్హి ఆరమ్మణే మజ్ఝత్తం హోతి. పరిచ్ఛిన్దకఞాణం పనేత్థ హోతియేవ. పాళియం పనేత్థ ఝానచతుక్కే ఉపేక్ఖా హోతీతి ఇన్ద్రియట్ఠకే ఉపేక్ఖిన్ద్రియం హోతీతి వత్వా సబ్బేసమ్పి వేదనాదిపదానం నిద్దేసే సాతాసాతసుఖదుక్ఖపటిక్ఖేపవసేన దేసనం కత్వా అదుక్ఖమసుఖవేదనా కథితా. తస్సా మజ్ఝత్తలక్ఖణే ఇన్దట్ఠకరణవసేన ఉపేక్ఖిన్ద్రియభావో వేదితబ్బో. పదపటిపాటియా చ ఏకస్మిం ఠానే పీతి పరిహీనా. తస్మా చిత్తఙ్గవసేన పాళిఆరుళ్హా పఞ్చపణ్ణాసేవ ధమ్మా హోన్తి. తేసం వసేన సబ్బకోట్ఠాసేసు సబ్బవారేసు చ వినిచ్ఛయో వేదితబ్బో.

పఞ్చమచిత్తం.

ఛట్ఠచిత్తాది

౧౫౬-౯. ఛట్ఠసత్తమఅట్ఠమాని దుతియతతియచతుత్థేసు వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని. కేవలఞ్హి ఇమేసు వేదనాపరివత్తనఞ్చేవ పీతిపరిహానఞ్చ హోతి. సేసం సద్ధిం ఉప్పత్తినయేన తాదిసమేవ. కరుణాముదితా పరికమ్మకాలేపి హి ఇమేసం ఉప్పత్తి **మహాఅట్ఠకథాయం** అనుఞ్ఞాతా ఏవ. ఇమాని అట్ఠ కామావచరకుసలచిత్తాని నామ.

పుఞ్ఞకిరియవత్థాదికథా

తాని సబ్బానిపి దసహి పుఞ్ఞకిరియవత్థూహి దీపేతబ్బాని. కథం? దానమయం పుఞ్ఞకిరియవత్థు, సీలమయం… భావనామయం… అపచితిసహగతం… వేయ్యావచ్చసహగతం… పత్తానుప్పదానం… అబ్భనుమోదనం… దేసనామయం… సవనమయం… దిట్ఠిజుకమ్మం పుఞ్ఞకిరియవత్థూతి ఇమాని దస పుఞ్ఞకిరియవత్థూని నామ. తత్థ దానమేవ దానమయం. పుఞ్ఞకిరియా చ సా తేసం తేసం ఆనిసంసానం వత్థు చాతి పుఞ్ఞకిరియవత్థు. సేసేసుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ చీవరాదీసు చతూసు పచ్చయేసు, రూపాదీసు వా ఛసు ఆరమ్మణేసు, అన్నాదీసు వా దససు దానవత్థూసు, తం తం దేన్తస్స తేసం తేసం ఉప్పాదనతో పట్ఠాయ పుబ్బభాగే, పరిచ్చాగకాలే, పచ్ఛా సోమనస్సచిత్తేన అనుస్సరణకాలే చాతి తీసు కాలేసు పవత్తా చేతనా '**దానమయం** పుఞ్ఞకిరియవత్థు' నామ.

పఞ్చసీలం అట్ఠసీలం దససీలం సమాదియన్తస్స, 'పబ్బజిస్సామీ'తి విహారం గచ్ఛన్తస్స, పబ్బజన్తస్స, 'మనోరథం మత్థకం పాపేత్వా పబ్బజితో వతమ్హి', 'సాధు సాధూ'తి ఆవజ్జేన్తస్స, పాతిమోక్ఖం సంవరన్తస్స, చీవరాదయో పచ్చయే పచ్చవేక్ఖన్తస్స, ఆపాథగతేసు రూపాదీసు చక్ఖుద్వారాదీని సంవరన్తస్స , ఆజీవం సోధేన్తస్స చ పవత్తా చేతనా '**సీలమయం** పుఞ్ఞకిరియవత్థు' నామ.

పటిసమ్భిదాయం వుత్తేన విపస్సనామగ్గేన చక్ఖుం అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో భావేన్తస్స...పే.... మనం... రూపే... పే.... ధమ్మే... చక్ఖువిఞ్ఞాణం...పే.... మనోవిఞ్ఞాణం,... చక్ఖుసమ్ఫస్సం...పే.... మనోసమ్ఫస్సం, చక్ఖుసమ్ఫస్సజం వేదనం...పే.... మనోసమ్ఫస్సజం వేదనం, ...పే.... రూపసఞ్ఞం...పే.... జరామరణం అనిచ్చతో దుక్ఖతో అనత్తతో భావేన్తస్స పవత్తా చేతనా, అట్ఠతింసాయ వా ఆరమ్మణేసు అప్పనం అప్పత్తా సబ్బాపి చేతనా '**భావనామయం** పుఞ్ఞకిరియవత్థు' నామ.

మహల్లకం పన దిస్వా పచ్చుగ్గమనపత్తచీవరపటిగ్గహణఅభివాదనమగ్గసమ్పదానాదివసేన '**అపచితిసహగతం**' వేదితబ్బం.

వుడ్ఢతరానం వత్తప్పటిపత్తికరణవసేన గామం పిణ్డాయ పవిట్ఠం భిక్ఖుం దిస్వా పత్తం గహేత్వా గామే భిక్ఖం సమాదపేత్వా ఉపసంహరణవసేన, 'గచ్ఛ భిక్ఖూనం పత్తం ఆహరా'తి సుత్వా వేగేన గన్త్వా పత్తాహరణాదివసేన చ కాయవేయ్యావటికకాలే '**వేయ్యావచ్చసహగతం**' వేదితబ్బం.

దానం దత్వా గన్ధాదీహి పూజం కత్వా 'అసుకస్స నామ పత్తి హోతూ'తి వా, 'సబ్బసత్తానం హోతూ'తి వా పత్తిం దదతో '**పత్తానుప్పదానం**' వేదితబ్బం. కిం పనేవం పత్తిం దదతో పుఞ్ఞక్ఖయో హోతీతి? న హోతి. యథా పన ఏకం దీపం జాలేత్వా తతో దీపసహస్సం జాలేన్తస్స పఠమదీపో ఖీణోతి న వత్తబ్బో; పురిమాలోకేన పన సద్ధిం పచ్ఛిమాలోకో ఏకతో హుత్వా అతిమహా హోతి. ఏవమేవ పత్తిం దదతో పరిహాని నామ నత్థి. వుడ్ఢియేవ పన హోతీతి వేదితబ్బో.

పరేహి దిన్నాయ పత్తియా వా అఞ్ఞాయ వా పుఞ్ఞకిరియాయ 'సాధు సాధూ'తి అనుమోదనవసేన '**అబ్భనుమోదనం**' వేదితబ్బం.

ఏకో 'ఏవం మం ధమ్మకథికోతి మం జానిస్సన్తీ'తి ఇచ్ఛాయ ఠత్వా లాభగరుకో హుత్వా దేసేతి, తం న మహప్ఫలం. ఏకో అత్తనో పగుణం ధమ్మం అపచ్చాసీసమానో విముత్తాయతనసీసేన పరేసం దేసేతి, ఇదం '**దేసనామయం** పుఞ్ఞకిరియవత్థు' నామ.

ఏకో సుణన్తో 'ఇతి మం సద్ధోతి జానిస్సన్తీ'తి సుణాతి, తం న మహప్ఫలం. ఏకో 'ఏవం మే మహప్ఫలం భవిస్సతీ'తి హితఫరణేన ముదుచిత్తేన ధమ్మం సుణాతి, ఇదం '**సవనమయం** పుఞ్ఞకిరియవత్థు' నామ.

దిట్ఠిం ఉజుం కరోన్తస్స **‘దిట్ఠిజుకమ్మం** పుఞ్ఞకిరియవత్థు’ నామ. దీఘభాణకా పనాహు – ‘దిట్ఠిజుకమ్మం సబ్బేసం నియమలక్ఖణం, యంకిఞ్చి పుఞ్ఞం కరోన్తస్స హి దిట్ఠియా ఉజుకభావేనేవ మహప్ఫలం హోతీ’తి.

ఏతేసు పన పుఞ్ఞకిరియవత్థూసు దానమయం తావ ‘దానం దస్సామీ’తి చిన్తేన్తస్స ఉప్పజ్జతి, దానం దదతో ఉప్పజ్జతి, ‘దిన్నం మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తస్స ఉప్పజ్జతి. ఏవం పుబ్బచేతనం ముఞ్చనచేతనం అపరచేతనన్తి తిస్సోపి చేతనా ఏకతో కత్వా ‘దానమయం పుఞ్ఞకిరియవత్థు’ నామ హోతి. సీలమయమ్పి ‘సీలం పూరేస్సామీ’తి చిన్తేన్తస్స ఉప్పజ్జతి, సీలపూరణకాలే ఉప్పజ్జతి, ‘పూరితం మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తస్స ఉప్పజ్జతి. తా సబ్బాపి ఏకతో కత్వా ‘సీలమయం పుఞ్ఞకిరియవత్థు’ నామ హోతి…పే॰… దిట్ఠిజుకమ్మమ్పి ‘దిట్ఠిం ఉజుకం కరిస్సామీ’తి చిన్తేన్తస్స ఉప్పజ్జతి, దిట్ఠిం ఉజుం కరోన్తస్స ఉప్పజ్జతి, ‘దిట్ఠి మే ఉజుకా కతా’తి పచ్చవేక్ఖన్తస్స ఉప్పజ్జతి. తా సబ్బాపి ఏకతో కత్వా ‘దిట్ఠిజుకమ్మం పుఞ్ఞకిరియవత్థు’ నామ హోతి.

సుత్తే పన తీణియేవ పుఞ్ఞకిరియవత్థూని ఆగతాని. తేసు ఇతరేసమ్పి సఙ్గహో వేదితబ్బో. అపచితివేయ్యావచ్చాని హి సీలమయే సఙ్గహం గచ్ఛన్తి. పత్తానుప్పదానఅబ్భనుమోదనాని దానమయే. దేసనాసవనదిట్ఠిజుకమ్మాని భావనామయే. యే పన ‘దిట్ఠిజుకమ్మం సబ్బేసం నియమలక్ఖణ’న్తి వదన్తి తేసం తం తీసుపి సఙ్గహం గచ్ఛతి. ఏవమేతాని సఙ్ఖేపతో తీణి హుత్వా విత్థారతో దస హోన్తి.

తేసు ‘దానం దస్సామీ’తి చిన్తేన్తో అట్ఠన్నం కామావచరకుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరేనేవ చిన్తేతి; దదమానోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన దేతి; ‘దానం మే దిన్న’న్తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘సీలం పూరేస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి; సీలం పూరేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పూరేతి, ‘సీలం మే పూరిత’న్తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘భావనం భావేస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి; భావేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన భావేతి; ‘భావనా మే భావితా’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి.

‘జేట్ఠాపచితికమ్మం కరిస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి, కరోన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన కరోతి, ‘కతం మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘కాయవేయ్యావటికకమ్మం కరిస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి, కరోన్తోపి, ‘కతం మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘పత్తిం దస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి, దదన్తోపి, ‘దిన్నం మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి, ‘పత్తిం వా సేసకుసలం వా అనుమోదిస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి; అనుమోదన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన అనుమోదతి, ‘అనుమోదితం మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘ధమ్మం దేసేస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి, దేసేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన దేసేతి, ‘దేసితో మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘ధమ్మం సోస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి, సుణన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన సుణాతి, ‘సుతో మే’తి పచ్చవేక్ఖన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి. ‘దిట్ఠిం ఉజుకం కరిస్సామీ’తి చిన్తేన్తోపి తేసంయేవ అఞ్ఞతరేన చిన్తేతి, ఉజుం కరోన్తో పన చతున్నం ఞాణసమ్పయుత్తానం అఞ్ఞతరేన కరోతి, ‘దిట్ఠి మే ఉజుకా కతా’తి పచ్చవేక్ఖన్తో అట్ఠన్నం అఞ్ఞతరేన పచ్చవేక్ఖతి.

ఇమస్మిం ఠానే చత్తారి **అనన్తాని** నామ గహితాని. చత్తారి హి అనన్తాని – ఆకాసో అనన్తో, చక్కవాళాని అనన్తాని, సత్తనికాయో అనన్తో, బుద్ధఞ్ఞాణం అనన్తం. ఆకాసస్స హి పురత్థిమాయ దిసాయ వా పచ్ఛిముత్తరదక్ఖిణాసు వా ఏత్తకాని వా

యోజనసతాని ఏత్తకాని వా యోజనసహస్సానీతి పరిచ్ఛేదో నత్థి. సినేరుమత్తమ్పి అయోకూటం పథవిం ద్విధా కత్వా హేట్ఠా ఖిత్తం భస్సేథేవ, నో పతిట్ఠం లభేథ, ఏవం ఆకాసం అనన్తం నామ.

చక్కవాళానమ్పి సతేహి వా సహస్సేహి వా పరిచ్ఛేదో నత్థి. సచేపి హి అకనిట్ఠభవనే నిబ్బత్తా, దళ్హథామధనుగ్గహస్స లహుకేన సరేన తిరియం తాలచ్ఛాయం అతిక్కమనమత్తేన కాలేన చక్కవాళసతసహస్సం అతిక్కమనసమత్థేన జవేన సమన్నాగతా చత్తారో మహాబ్రహ్మానో 'చక్కవాళపరియన్తం పస్సిస్సామా'తి తేన జవేన ధావేయ్యుం, చక్కవాళపరియన్తం అదిస్వావ పరినిబ్బాయేయ్యుం, ఏవం చక్కవాళాని అనన్తాని నామ.

ఏత్తకేసు పన చక్కవాళేసు ఉదకట్ఠకథలట్ఠకసత్తానం పమాణం నత్థి. ఏవం సత్తనికాయో అనన్తో నామ. తతోపి బుద్ధఞాణం అనన్తమేవ.

ఏవం అపరిమాణేసు చక్కవాళేసు అపరిమాణానం సత్తానం కామావచరసోమనస్ససహగతఞాణసమ్పయుత్తఅసఙ్ఖారికకుసలచిత్తాని ఏకస్స బహూని ఉప్పజ్జన్తి. బహూనమ్పి బహూని ఉప్పజ్జన్తి. తాని సబ్బానిపి కామావచరట్ఠేన సోమనస్ససహగతట్ఠేన ఞాణసమ్పయుత్తట్ఠేన అసఙ్ఖారికట్ఠేన ఏకత్తం గచ్ఛన్తి. ఏకమేవ సోమనస్ససహగతం తిహేతుకం అసఙ్ఖారికం మహాచిత్తం హోతి. తథా ససఙ్ఖారికం మహాచిత్తం…పే.… తథా ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణవిప్పయుత్తం ద్విహేతుకం ససఙ్ఖారికచిత్తన్తి. ఏవం సబ్బానిపి అపరిమాణేసు చక్కవాళేసు అపరిమాణానం సత్తానం ఉప్పజ్జమానాని కామావచరకుసలచిత్తాని సమ్మాసమ్బుద్ధో మహాతులాయ తులయమానో వియ, తుమ్బే పక్ఖిపిత్వా మినమానో వియ, సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణేన పరిచ్ఛిన్దిత్వా 'అట్ఠేవేతానీ'తి సరిక్ఖట్ఠేన అట్ఠేవ కోట్ఠాసే కత్వా దస్సేసి.

పున ఇమస్మిం ఠానే ఛబ్బిధేన **పుఞ్ఞాయూహనం** నామ గహితం. పుఞ్ఞఞ్హి అత్థి సయంకారం అత్థి పరంకారం, అత్థి సాహత్థికం అత్థి ఆణత్తికం, అత్థి సమ్పజానకతం అత్థి అసమ్పజానకతన్తి.

తత్థ అత్తనో ధమ్మతాయ కతం '**సయంకారం**' నామ. పరం కరోన్తం దిస్వా కతం '**పరంకారం**' నామ. సహత్థేన కతం '**సాహత్థికం**' నామ. ఆణాపేత్వా కారితం '**ఆణత్తికం**' నామ. కమ్మఞ్చ ఫలఞ్చ సద్దహిత్వా కతం '**సమ్పజానకతం**' నామ. కమ్మమ్పి ఫలమ్పి అజానిత్వా కతం '**అసమ్పజానకతం**' నామ. తేసు సయంకారం కరోన్తోపి ఇమేసం అట్ఠన్నం కుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరేనేవ కరోతి. పరంకారం కరోన్తోపి, సహత్థేన కరోన్తోపి, ఆణాపేత్వా కరోన్తోపి ఇమేసం అట్ఠన్నం కుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరేనేవ కరోతి. సమ్పజానకరణం పన చతూహి ఞాణసమ్పయుత్తేహి హోతి. అసమ్పజానకరణం చతూహి ఞాణవిప్పయుత్తేహి.

అపరాపి ఇమస్మిం ఠానే చతస్సో **దక్ఖిణావిసుద్ధియో** గహితా – పచ్చయానం ధమ్మికతా, చేతనామహత్తం, వత్థుసమ్పత్తి, గుణాతిరేకతాతి. తత్థ ధమ్మేన సమేన ఉప్పన్నా పచ్చయా '**ధమ్మికా**' నామ. సద్దహిత్వా ఓకప్పేత్వా దదతో పన '**చేతనామహత్తం**' నామ హోతి. ఖీణాసవభావో '**వత్థుసమ్పత్తి**' నామ. ఖీణాసవస్సేవ నిరోధా వుట్ఠితభావో '**గుణాతిరేకతా**' నామ. ఇమాని చత్తారి సమోధానేత్వా దాతుం సక్కోన్తస్స కామావచరం కుసలం ఇమస్మింయేవ అత్తభావే విపాకం దేతి. పుణ్ణకసేట్ఠికాకవలియసుమనమాలాకారాదీనం (ధ. ప. అట్ఠ. ౨.౨౨౫ పుణ్ణదాసీవత్థు) (ధ. ప. అట్ఠ. ౧.౬౭ సుమనమాలాకారవత్థు) వియ.

సఙ్ఖేపతో పనేతం సబ్బమ్పి కామావచరకుసలచిత్తం 'చిత్త'న్తి కరిత్వా చిత్తవిచిత్తట్ఠేన ఏకమేవ హోతి. వేదనావసేన సోమనస్ససహగతం ఉపేక్ఖాసహగతన్తి దువిధం హోతి. ఞాణవిభత్తిదేసనావసేన చతుబ్బిధం హోతి. సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికం మహాచిత్తఞ్హి ఉపేక్ఖాసహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం అసఙ్ఖారికం మహాచిత్తఞ్చ ఞాణసమ్పయుత్తట్ఠేన అసఙ్ఖారికట్ఠేన చ ఏకమేవ హోతి. తథా ఞాణసమ్పయుత్తం ససఙ్ఖారికం, ఞాణవిప్పయుత్తం అసఙ్ఖారికం, ఞాణవిప్పయుత్తం ససఙ్ఖారికఞ్చాతి. ఏవం ఞాణవిభత్తిదేసనావసేన చతుబ్బిధే పనేతస్మిం అసఙ్ఖారససఙ్ఖారవిభత్తితో చత్తారి అసఙ్ఖారికాని చత్తారి ససఙ్ఖారికానీతి అట్ఠేవ కుసలచిత్తాని హోన్తి. తాని యాథావతో ఞత్వా భగవా సబ్బఞ్ఞూ గణీవరో మునిసేట్ఠో ఆచిక్ఖతి దేసేతి పఞ్ఞపేతి పట్ఠపేతి వివరతి విభజతి ఉత్తానీకరోతీతి.

అట్ఠసాలినియా ధమ్మసఙ్గహట్ఠకథాయ

కామావచరకుసలనిద్దేసో సమత్తో.

రూపావచరకుసలవణ్ణనా

చతుక్కనయో పఠమజ్ఝానం

౧౬౦. ఇదాని రూపావచరకుసలం దస్సేతుం **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతీ**తి **రూపం** వుచ్చతి రూపభవో. **ఉపపత్తీ**తి నిబ్బత్తి జాతి సఞ్జాతి. **మగ్గో**తి ఉపాయో. వచనత్థో పనేత్థ – తం ఉపపత్తిం మగ్గతి గవేసతి జనేతి నిప్ఫాదేతీతి మగ్గో. ఇదం వుత్తం హోతి – యేన మగ్గేన రూపభవే ఉపపత్తి హోతి నిబ్బత్తి జాతి సఞ్జాతి, తం మగ్గం భావేతీతి. కిం పనేతేన నియమతో రూపభవే ఉపపత్తి హోతీతి? న హోతి. "సమాధిం, భిక్ఖవే, భావేథ, సమాహితో యథాభూతం పజానాతి పస్సతీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౫; ౪.౯౯; ౫.౧౦౭౧; నేత్తి॰ ౪౦; మి॰ ప॰ ౨.౧.౧౪) ఏవం వుత్తేన హి నిబ్బేధభాగియేన రూపభవాతిక్కమోపి హోతి. రూపూపపత్తియా పన ఇతో అఞ్ఞో మగ్గో నామ నత్థి, తేన వుత్తం 'రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతీ'తి. అత్థతో చాయం మగ్గో నామ చేతనాపి హోతి, చేతనాయ సమ్పయుత్తధమ్మాపి, తదుభయమ్పి. "నిరయఞ్చాహం, సారిపుత్త, పజానామి నిరయగామిఞ్చ మగ్గ"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౫౩) హి ఏత్థ చేతనా మగ్గో నామ.

"సద్ధా హిరియం కుసలఞ్చ దానం, ధమ్మా ఏతే సప్పురిసానుయాతా;
ఏతఞ్హి మగ్గం దివియం వదన్తి, ఏతేన హి గచ్ఛతి దేవలోక"న్తి. (అ॰ ని॰ ౮.౩౨);

ఏత్థ చేతనాసమ్పయుత్తధమ్మా మగ్గో నామ. "అయం, భిక్ఖవే, మగ్గో, అయం పటిపదా"తి సఙ్ఖారుపపత్తిసుత్తాదీసు (మ॰ ని॰ ౩.౧౬౧ ఆదయో) చేతనాపి చేతనాసమ్పయుత్తధమ్మాపి మగ్గో నామ. ఇమస్మిం పన ఠానే 'ఝాన'న్తి వచనతో చేతనాసమ్పయుత్తా అధిప్పేతా. యస్మా పన ఝానచేతనా పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢతి, తస్మా చేతనాపి చేతనాసమ్పయుత్తధమ్మాపి వట్టన్తియేవ.

భావేతీతి జనేతి ఉప్పాదేతి వడ్ఢేతి. అయం తావ ఇధ భావనాయ అత్థో. అఞ్ఞత్థ పన ఉపసగ్గవసేన సమ్భావనా పరిభావనా విభావనాతి ఏవం అఞ్ఞథాపి అత్థో హోతి. తత్థ "ఇధుదాయి మమ సావకా అధిసీలే సమ్భావేన్తి – సీలవా సమణో

గోతమో, పరమేన సీలక్ఖన్ధేన సమన్నాగతో"తి (మ॰ ని॰ ౨.౨౪౩) అయం సమ్భావనా నామ; ఓకప్పనాతి అత్థో. "సీలపరిభావితో సమాధి మహప్ఫలో హోతి మహానిసంసో, సమాధిపరిభావితా పఞ్ఞా మహప్ఫలా హోతి మహానిసంసా, పఞ్ఞాపరిభావితం చిత్తం సమ్మదేవ ఆసవేహి విముచ్చతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౮౬) అయం పరిభావనా నామ; వాసనాతి అత్థో. "ఇఙ్ఘ రూపం విభావేహి, వేదనం... సఞ్ఞం... సఙ్ఖారే... విఞ్ఞాణం విభావేహీ"తి అయం విభావనా నామ; అన్తరధాపనాతి అత్థో. "పున చపరం, ఉదాయి, అక్ఖాతా మయా సావకానం పటిపదా, యథాపటిపన్నా మే సావకా చత్తారో సతిపట్ఠానే భావేన్తీ"తి (మ॰ ని॰ ౨.౨౪౭), అయం పన ఉప్పాదనవడ్ఢనట్ఠేన భావనా నామ. ఇమస్మిమ్పి ఠానే అయమేవ అధిప్పేతా. తేన వుత్తం – 'భావేతీతి జనేతి ఉప్పాదేతి వడ్ఢేతీ'తి.

కస్మా పనేత్థ, యథా కామావచరకుసలనిద్దేసే ధమ్మపుబ్బఙ్గమా దేసనా కతా తథా అకత్వా, పుగ్గలపుబ్బఙ్గమా కతాతి? పటిపదాయ సాధేతబ్బతో. ఇదఞ్హి చతూసు పటిపదాసు అఞ్ఞతరాయ సాధేతబ్బం; న కామావచరం వియ వినా పటిపదాయ ఉప్పజ్జతి. పటిపదా చ నామేసా పటిపన్నకే సతి హోతీతి ఏతమత్థం దస్సేతుం పుగ్గలపుబ్బఙ్గమం దేసనం కరోన్తో 'రూపూపపత్తియా మగ్గం భావేతీ'తి ఆహ.

వివిచ్చేవ కామేహీతి కామేహి వివిచ్చిత్వా, వినా హుత్వా, అపక్కమిత్వా. యో పనాయమేత్థ 'ఏవ'-కారో సో నియమత్థోతి వేదితబ్బో. యస్మా చ నియమత్థో, తస్మా తస్మిం పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరణసమయే అవిజ్జమానానమ్పి కామానం తస్స పఠమజ్ఝానస్స పటిపక్ఖభావం, కామపరిచ్చాగేనేవ చస్స అధిగమం దీపేతి. కథం? 'వివిచ్చేవ కామేహీ'తి ఏవఞ్హి నియమే కరియమానే ఇదం పఞ్ఞాయతి – నూనిమస్స కామా పటిపక్ఖభూతా యేసు సతి ఇదం న పవత్తతి, అన్ధకారే సతి పదీపోభాసో వియ? తేసం పరిచ్చాగేనేవ చస్స అధిగమో హోతి ఓరిమతీరపరిచ్చాగేన పారిమతీరస్సేవ. తస్మా నియమం కరోతీతి.

తత్థ సియా – 'కస్మా పనేస పుబ్బపదేయేవ వుత్తో, న ఉత్తరపదే? కిం అకుసలేహి ధమ్మేహి అవివిచ్చాపి ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరేయ్యా'తి? న ఖో పనేతం ఏవం దట్ఠబ్బం. తంనిస్సరణతో హి పుబ్బపదే ఏస వుత్తో. కామధాతుసమతిక్కమనతో హి కామరాగపటిపక్ఖతో చ ఇదం ఝానం కామానమేవ నిస్సరణం. యథాహ – "కామానమేతం నిస్సరణం యదిదం నేక్ఖమ్మ"న్తి (ఇతివు॰ ౭౨; దీ॰ ని॰ ౩.౩౫౩). ఉత్తరపదేపి పన, యథా "ఇధేవ, భిక్ఖవే, సమణో, ఇధ దుతియో సమణో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౩౯; అ॰ ని॰ ౪.౨౪౧) ఏత్థ 'ఏవ'-కారో ఆనేత్వా వుచ్చతి, ఏవం వత్తబ్బో. న హి సక్కా ఇతో అఞ్ఞేహిపి నీవరణసఙ్ఖాతేహి అకుసలేహి ధమ్మేహి అవివిచ్చ ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరితుం, తస్మా 'వివిచ్చేవ కామేహి వివిచ్చేవ అకుసలేహి ధమ్మేహీ'తి ఏవం పదద్వయేపి ఏస దట్ఠబ్బో. పదద్వయేపి చ కిఞ్చాపి వివిచ్చాతి ఇమినా సాధారణవచనేన తదఙ్గవివేకాదయో కాయవివేకాదయో చ సబ్బేపి వివేకా సఙ్గహం గచ్ఛన్తి, తథాపి కాయవివేకో చిత్తవివేకో విక్ఖమ్భనవివేకోతి తయో ఏవ ఇధ దట్ఠబ్బా.

కామేహీతి ఇమినా పన పదేన యే చ **నిద్దేసే** "కతమే వత్థుకామా? మనాపియా రూపా"తిఆదినా (మహాని॰ ౧) నయేన వత్థుకామా వుత్తా, యే చ తత్థేవ విభఙ్గే చ "ఛన్దో కామో, రాగో కామో, ఛన్దరాగో కామో; సఙ్కప్పో కామో, రాగో కామో, సఙ్కప్పరాగో కామో; ఇమే వుచ్చన్తి కామా"తి (మహాని॰ ౧; విభ॰ ౫౬౪) ఏవం కిలేసకామా వుత్తా, తే సబ్బేపి

సఙ్గహితాఇచ్చేవ దట్ఠబ్బా. ఏవఞ్హి సతి వివిచ్చేవ కామేహీతి వత్థుకామేహిపి వివిచ్చేవాతి అత్థో యుజ్జతి. తేన కాయవివేకో వుత్తో హోతి.

వివిచ్చ అకుసలేహి ధమ్మేహీతి కిలేసకామేహి సబ్బాకుసలేహి వా వివిచ్చాతి అత్థో యుజ్జతి. తేన చిత్తవివేకో వుత్తో హోతి. పురిమేన చేత్థ వత్థుకామేహి వివేకవచనతో ఏవ కామసుఖపరిచ్చాగో, దుతియేన కిలేసకామేహి వివేకవచనతో నేక్ఖమ్మసుఖపరిగ్గహో విభావితో హోతి. ఏవం వత్థుకామకిలేసకామవివేకవచనతోయేవ చ ఏతేసం పఠమేన సంకిలేసవత్థుప్పహానం, దుతియేన సంకిలేసప్పహానం; పఠమేన లోలభావస్స హేతుపరిచ్చాగో, దుతియేన బాలభావస్స; పఠమేన చ పయోగసుద్ధి, దుతియేన ఆసయపోసనం విభావితం హోతీతి ఞాతబ్బం. ఏస తావ నయో 'కామేహీ'తి ఏత్థ వుత్తకామేసు వత్థుకామపక్ఖే.

కిలేసకామపక్ఖే పన 'ఛన్దోతి చ రాగో'తి చ ఏవమాదీహి అనేకభేదో కామచ్ఛన్దోయేవ కామోతి అధిప్పేతో. సో చ అకుసలపరియాపన్నోపి సమానో "తత్థ కతమో కామచ్ఛన్దో కామో"తిఆదినా నయేన **విభఙ్గే** (విభ. ౫౬౪) ఝానపటిపక్ఖతో విసుం వుత్తో. కిలేసకామత్తా వా పురిమపదే వుత్తో, అకుసలపరియాపన్నత్తా దుతియపదే. అనేకభేదతో చస్స 'కామతో'తి అవత్వా 'కామేహీ'తి వుత్తం. అఞ్ఞేసమ్పి చ ధమ్మానం అకుసలభావే విజ్జమానే "తత్థ కతమే అకుసలా ధమ్మా? కామచ్ఛన్దో"తిఆదినా నయేన **విభఙ్గే** ఉపరిఝానఙ్గపచ్చనీకపటిపక్ఖభావదస్సనతో నీవరణానేవ వుత్తాని. నీవరణాని హి ఝానఙ్గపచ్చనీకాని. తేసం ఝానఙ్గానేవ పటిపక్ఖాని, విద్ధంసకాని, విఘాతకానీతి వుత్తం హోతి. తథా హి "సమాధి కామచ్ఛన్దస్స పటిపక్ఖో, పీతి బ్యాపాదస్స, వితక్కో థినమిద్ధస్స, సుఖం ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చస్స, విచారో విచికిచ్ఛాయా"తి **పేటకే** వుత్తం.

ఏవమేత్థ 'వివిచ్చేవ కామేహీ'తి ఇమినా కామచ్ఛన్దస్స విక్ఖమ్భనవివేకో వుత్తో హోతి. 'వివిచ్చ అకుసలేహి ధమ్మేహీ'తి ఇమినా పఞ్చన్నమ్పి నీవరణానం. అగ్గహితగ్గహణేన పన పఠమేన కామచ్ఛన్దస్స, దుతియేన సేసనీవరణానం; తథా పఠమేన తీసు అకుసలమూలేసు పఞ్చకామగుణభేదవిసయస్స లోభస్స, దుతియేన ఆఘాతవత్థుభేదాదివిసయానం దోసమోహానం. ఓఘాదీసు వా ధమ్మేసు పఠమేన కామోఘకామయోగకామాసవకాముపాదానఅభిజ్ఝాకాయగన్థకామరాగసంయోజనానం, దుతియేన అవసేసఓఘయోగాసవఉపాదానగన్థసంయోజనానం. పఠమేన చ తణ్హాయ తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ, దుతియేన అవిజ్జాయ తంసమ్పయుత్తకానఞ్చ. అపిచ పఠమేన లోభసమ్పయుత్తఅట్ఠచిత్తుప్పాదానం, దుతియేన సేసానం చతున్నం అకుసలచిత్తుప్పాదానం విక్ఖమ్భనవివేకో వుత్తో హోతీతి వేదితబ్బో. అయం తావ 'వివిచ్చేవ కామేహి వివిచ్చ అకుసలేహి ధమ్మేహీ'తి ఏత్థ అత్థప్పకాసనా.

ఏత్తావతా చ పఠమస్స ఝానస్స పహానఙ్గం దస్సేత్వా ఇదాని సమ్పయోగఙ్గం దస్సేతుం **సవితక్కం సవిచార**న్తిఆది వుత్తం. తత్థ హేట్ఠా వుత్తలక్ఖణాదివిభాగేన అప్పనాసమ్పయోగతో రూపావచరభావప్పత్తేన వితక్కేన చేవ విచారేన చ సహ వత్తతి. రుక్ఖో వియ పుప్ఫేన చ ఫలేన చాతి ఇదం ఝానం సవితక్కం సవిచారన్తి వుచ్చతి. విభఙ్గే పన "ఇమినా చ వితక్కేన ఇమినా చ విచారేన ఉపేతో హోతి సముపేతో"తిఆదినా (విభ. ౫౬౫) నయేన పుగ్గలాధిట్ఠానా దేసనా కతా. అత్థో పన తత్రాపి ఏవమేవ దట్ఠబ్బో.

వివేకజన్తి – ఏత్థ వివిత్తి వివేకో. నీవరణవిగమోతి అత్థో. వివిత్తోతి వా వివేకో, నీవరణవివిత్తో ఝానసమ్పయుత్తధమ్మరాసీతి అత్థో. తస్మా వివేకా, తస్మిం వా వివేకే, జాతన్తి వివేకజం. **పీతిసుఖ**న్తి – ఏత్థ పీతిసుఖాని హేట్ఠా పకాసితానేవ. తేసు పన వుత్తప్పకారాయ పఞ్చవిధాయ పీతియా యా అప్పనాసమాధిస్స మూలం హుత్వా వడ్ఢమానా సమాధిసమ్పయోగం గతా ఫరణాపీతి – అయం ఇమస్మిం అత్థే అధిప్పేతా పీతీతి. అయఞ్చ పీతి ఇదఞ్చ సుఖం అస్స ఝానస్స, అస్మిం వా ఝానే అత్థీతి ఇదం ఝానం పీతిసుఖన్తి వుచ్చతి. అథ వా పీతి చ సుఖఞ్చ పీతిసుఖం, ధమ్మవినయాదయో వియ. వివేకజం పీతిసుఖమస్స ఝానస్స, అస్మిం వా ఝానే, అత్థీతి ఏవమ్పి వివేకజం పీతిసుఖం. యథేవ హి ఝానం ఏవం పీతిసుఖమ్పేత్థ వివేకజమేవ హోతి. తఞ్చస్స అత్థి. తస్మా ఏకపదేనేవ 'వివేకజం పీతిసుఖ'న్తి వత్తుం యుజ్జతి. విభఙ్గే పన "ఇదం సుఖం ఇమాయ పీతియా సహగత"న్తిఆదినా నయేన వుత్తం. అత్థో పన తత్థాపి ఏవమేవ దట్ఠబ్బో.

పఠమం ఝానన్తి – ఏత్థ గణనానుపుబ్బతా పఠమం. పఠమం ఉప్పన్నన్తి పఠమం. పఠమం సమాపజ్జితబ్బన్తిపి పఠమం. ఇదం పన న ఏకన్తలక్ఖణం. చిణ్ణవసీభావో హి అట్ఠసమాపత్తిలాభీ ఆదితో పట్ఠాయ మత్థకం పాపేన్తోపి సమాపజ్జితుం సక్కోతి. మత్థకతో పట్ఠాయ ఆదిం పాపేన్తోపి సమాపజ్జితుం సక్కోతి. అన్తరన్తరా ఓక్కమన్తోపి సక్కోతి. ఏవం పుబ్బుప్పత్తియట్ఠేన పన పఠమం నామ హోతి.

ఝానన్తి దువిధం ఝానం – ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానం లక్ఖణూపనిజ్ఝానన్తి. తత్థ అట్ఠ సమాపత్తియో పథవికసిణాదిఆరమ్మణం ఉపనిజ్ఝాయన్తీతి ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానన్తి సఙ్ఖ్యం గతా. విపస్సనామగ్గఫలాని పన లక్ఖణూపనిజ్ఝానం నామ. తత్థ విపస్సనా అనిచ్చాదిలక్ఖణస్స ఉపనిజ్ఝానతో లక్ఖణూపనిజ్ఝానం. విపస్సనాయ కతకిచ్చస్స మగ్గేన ఇజ్ఝనతో మగ్గో లక్ఖణూపనిజ్ఝానం. ఫలం పన నిరోధసచ్చం తథలక్ఖణం ఉపనిజ్ఝాయతీతి లక్ఖణూపనిజ్ఝానం నామ. తేసు ఇమస్మిం అత్థే ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానం అధిప్పేతం. తస్మా ఆరమ్మణూపనిజ్ఝానతో పచ్చనీకజ్ఝాపనతో వా ఝానన్తి వేదితబ్బం.

ఉపసమ్పజ్జాతి ఉపగన్త్వా, పాపుణిత్వాతి వుత్తం హోతి. ఉపసమ్పాదయిత్వా వా నిప్ఫాదేత్వాతి వుత్తం హోతి. విభఙ్గే పన "ఉపసమ్పజ్జాతి పఠమస్స ఝానస్స లాభో పటిలాభో పత్తి సమ్పత్తి ఫుసనా సచ్ఛికిరియా ఉపసమ్పదా"తి (విభ. ౫౩౦) వుత్తం. తస్సాపి ఏవమేవత్థో దట్ఠబ్బో. **విహరతీ**తి తదనురూపేన ఇరియాపథవిహారేన ఇతివుత్తప్పకారజ్ఝానసమఙ్గీ హుత్వా అత్తభావస్స ఇరియనం వుత్తిం పాలనం యపనం యాపనం చారం విహారం అభినిప్ఫాదేతి. వుత్తఞ్హేతం విభఙ్గే – "విహరతీతి ఇరియతి వత్తతి పాలేతి యపేతి యాపేతి చరతి విహరతి, తేన వుచ్చతి విహరతీ"తి (విభ. ౫౪౨, ౫౩౫).

పథవికసిణన్తి ఏత్థ పథవిమణ్డలమ్పి సకలట్ఠేన పథవికసిణన్తి వుచ్చతి. తం నిస్సాయ పటిలద్ధం నిమిత్తమ్పి. పథవికసిణనిమిత్తే పటిలద్ధజ్ఝానమ్పి. తత్థ ఇమస్మిం అత్థే ఝానం పథవీకసిణన్తి వేదితబ్బం. పథవికసిణసఙ్ఖాతం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీతి అయఞ్హేత్థ సఙ్ఖేపత్థో. ఇమస్మిం పన పథవికసిణే పరికమ్మం కత్వా చతుక్కపఞ్చకజ్ఝానాని నిబ్బత్తేత్వా ఝానపదట్ఠానం విపస్సనం వడ్ఢేత్వా అరహత్తం పత్తుకామేన కులపుత్తేన కిం కత్తబ్బన్తి? ఆదితో తావ పాతిమోక్ఖసంవరఇన్ద్రియసంవరఆజీవపారిసుద్ధిపచ్చయసన్నిస్సితసఙ్ఖాతాని చత్తారి సీలాని విసోధేత్వా సుపరిసుద్ధే సీలే పతిట్ఠితేన, య్వాస్స ఆవాసాదీసు దససు పలిబోధేసు పలిబోధో అత్థి, తం ఉపచ్ఛిన్దిత్వా కమ్మట్ఠానదాయకం కల్యాణమిత్తం ఉపసఙ్కమిత్వా పాళియా ఆగతేసు అట్ఠతింసాయ కమ్మట్ఠానేసు అత్తనో చరియానుకూలం కమ్మట్ఠానం ఉపపరిక్ఖన్తేన సచస్స ఇదం పథవికసిణం అనుకూలం హోతి, ఇదమేవ కమ్మట్ఠానం గహేత్వా ఝానభావనాయ అననురూపం విహారం

పహాయ అనురూపే విహారే విహరన్తేన ఖుద్దకపలిబోధుపచ్ఛేదం కత్వా కసిణపరికమ్మనిమిత్తానురక్ఖణసత్తఅసప్పాయపరివజ్జనసత్తసప్పాయసేవనదసవిధఅప్పనాకోసల్లప్పభేదం సబ్బం భావనావిధానం అపరిహాపేన్తేన ఝానాధిగమత్థాయ పటిపజ్జితబ్బం. అయమేత్థ సఙ్ఖేపో. విత్థారో పన **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి॰ ౧.౨౧ ఆదయో) వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. యథా చేత్థ ఏవం ఇతో పరేసుపి. సబ్బకమ్మట్ఠానానఞ్హి భావనావిధానం సబ్బం అట్ఠకథానయేన గహేత్వా విసుద్ధిమగ్గే విత్థారితం. కిం తేన తత్థ తత్థ పున వుత్తేనాతి న నం పున విత్థారయామ. పాళియా పన హేట్ఠా అనాగతం అత్థం అపరిహాపేన్తా నిరన్తరం అనుపదవణ్ణనమేవ కరిస్సామ.

తస్మిం సమయేతి తస్మిం పఠమజ్ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరణసమయే. **ఫస్సో హోతి...పే॰... అవిక్ఖేపో హోతీ**తి ఇమే కామావచరపఠమకుసలచిత్తే వుత్తప్పకారాయ పదపటిపాటియా ఛపణ్ణాస ధమ్మా హోన్తి. కేవలఞ్హి తే కామావచరా, ఇమే భూమన్తరవసేన మహగ్గతా రూపావచరాతి అయమేత్థ విసేసో. సేసం తాదిసమేవ. యేవాపనకా పనేత్థ ఛన్దాదయో చత్తారోవ లబ్భన్తి. కోట్ఠాసవారసుఞ్ఞతవారా పాకతికా ఏవాతి.

పఠమం.

దుతియజ్ఝానం

౧౬౧-౧౬౨. దుతియజ్ఝాననిద్దేసే **వితక్కవిచారానం వూపసమా**తి వితక్కస్స చ విచారస్స చాతి ఇమేసం ద్విన్నం వూపసమా, సమతిక్కమా; దుతియజ్ఝానక్ఖణే అపాతుభావాతి వుత్తం హోతి. తత్థ కిఞ్చాపి దుతియజ్ఝానే సబ్బేపి పఠమజ్ఝానధమ్మా న సన్తి, అఞ్ఞేయేవ హి పఠమజ్ఝానే ఫస్సాదయో అఞ్ఞే ఇధ, ఓళారికస్స పన ఓళారికస్స అఙ్గస్స సమతిక్కమా పఠమజ్ఝానతో పరేసం దుతియజ్ఝానాదీనం అధిగమో హోతీతి దీపనత్థం వితక్కవిచారానం వూపసమాతి ఏవం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. **అజ్ఝత్త**న్తి ఇధ – నియకజ్ఝత్తం అధిప్పేతం. **విభఙ్గే** పన "అజ్ఝత్తం పచ్చత్త"న్తి (విభ॰ ౫౭౩) ఏత్తకమేవ వుత్తం. యస్మా నియకజ్ఝత్తం అధిప్పేతం, తస్మా అత్తని జాతం, అత్తనో సన్తానే నిబ్బత్తన్తి అయమేత్థ అత్థో.

సమ్పసాదనన్తి సమ్పసాదనం వుచ్చతి సద్ధా. సమ్పసాదనయోగతో ఝానమ్పి సమ్పసాదనం, నీలవణ్ణయోగతో నీలవత్థం వియ. యస్మా వా తం ఝానం సమ్పసాదనసమన్నాగతత్తా వితక్కవిచారక్ఖోభవూపసమనేన చ చేతో సమ్పసాదయతి, తస్మాపి సమ్పసాదనన్తి వుత్తం. ఇమస్మిఞ్చ అత్థవికప్పే 'సమ్పసాదనం చేతసో'తి ఏవం పదసమ్బన్ధో వేదితబ్బో. పురిమస్మిం పన అత్థవికప్పే 'చేతసో'తి ఏతం ఏకోదిభావేన సద్ధిం యోజేతబ్బం.

తత్రాయం అత్థయోజనా – ఏకో ఉదేతీతి **ఏకోది,** వితక్కవిచారేహి అనజ్ఝారుళ్హత్తా అగ్గో సేట్ఠో హుత్వా ఉదేతీతి అత్థో. సేట్ఠోపి హి లోకే ఏకోతి వుచ్చతి. వితక్కవిచారవిరహతో వా ఏకో అసహాయో హుత్వాతిపి వత్తుం వట్టతి. అథ వా సమ్పయుత్తధమ్మే ఉదాయతీతి ఉది. ఉట్ఠాపేతీతి అత్థో. సేట్ఠట్ఠేన ఏకో చ సో ఉది చాతి **ఏకోది**. సమాధిస్సేతం అధివచనం. ఇతి ఇమం ఏకోదిం భావేతి వడ్ఢేతీతి ఇదం దుతియజ్ఝానం **ఏకోదిభావం**. సో పనాయం ఏకోది యస్మా చేతసో, న సత్తస్స, న జీవస్స, తస్మా ఏతం 'చేతసో ఏకోదిభావ'న్తి వుత్తం.

'నను చాయం సద్ధా పఠమజ్ఝానేపి అత్థి, అయఞ్చ ఏకోదినామకో సమాధి, అథ కస్మా ఇదమేవ సమ్పసాదనం చేతసో ఏకోదిభావఞ్చాతి వుత్తన్తి? వుచ్చతే – 'అదుఞ్హి పఠమజ్ఝానం వితక్కవిచారక్ఖోభేన వీచితరఙ్గసమాకులమివ జలం న

సుప్పసన్నం హోతి, తస్మా సతియాపి సద్ధాయ సమ్పసాదన’న్తి న వుత్తం. న సుప్పసన్నత్తా ఏవ చేత్థ సమాధిపి న సుట్ఠు పాకటో. తస్మా ఏకోదిభావన్తిపి న వుత్తం. ఇమస్మిం పన ఝానే వితక్కవిచారపలిబోధాభావేన లద్ధోకాసా బలవతీ సద్ధా, బలవసద్ధాసహాయపటిలాభేనేవ సమాధిపి పాకటో. తస్మా ఇదమేవ ఏవం వుత్తన్తి వేదితబ్బం. విభఙ్గే పన “సమ్పసాదనన్తి యా సద్ధా సద్దహనా ఓకప్పనా అభిప్పసాదో; చేతసో ఏకోదిభావన్తి యా చిత్తస్స ఠితి…పే.… సమ్మాసమాధీ”తి (విభ. ౨౮౪-౨౮౭) ఏత్తకమేవ వుత్తం. ఏవం వుత్తేన పనేతేన సద్ధిం అయం అత్థవణ్ణనా యథా న విరుజ్ఝతి అఞ్ఞదత్థు సంసన్దతి చేవ సమేతి చ, ఏవం వేదితబ్బా.

అవితక్కం అవిచారన్తి భావనాయ పహీనత్తా ఏతస్మిం ఏతస్స వా వితక్కో నత్థీతి అవితక్కం. ఇమినావ నయేన అవిచారం. విభఙ్గేపి వుత్తం – “ఇతి అయఞ్చ వితక్కో అయఞ్చ విచారో సన్తా హోన్తి సమితా వూపసన్తా అత్థఙ్గతా అబ్భత్థఙ్గతా అప్పితా బ్యప్పితా సోసితా విసోసితా బ్యన్తీకతా, తేన వుచ్చతి అవితక్కం అవిచార”న్తి.

ఏత్థాహ – నను చ వితక్కవిచారానం వూపసమాతి ఇమినాపి అయమత్థో సిద్ధో? అథ కస్మా పున ‘వుత్తం అవితక్కం అవిచార’న్తి? వుచ్చతే – ఏవమేతం, సిద్ధోవాయమత్థో, న పనేతం తదత్థదీపకం. నను అవోచుమ్హ – ‘ఓళారికస్స పన ఓళారికస్స అఙ్గస్స సమతిక్కమా పఠమజ్ఝానతో పరేసం దుతియజ్ఝానాదీనం సమధిగమో హోతీతి దీపనత్థం వితక్కవిచారానం వూపసమాతి ఏవం వుత్త’న్తి.

అపిచ వితక్కవిచారానం వూపసమా ఇదం సమ్పసాదనం, న కిలేసకాలుసియస్స; వితక్కవిచారానఞ్చ వూపసమా ఏకోదిభావం, న ఉపచారజ్ఝానమివ నీవరణప్పహానా; న పఠమజ్ఝానమివ చ అఙ్గపాతుభావాతి ఏవం సమ్పసాదనఏకోదిభావానం హేతుపరిదీపకమిదం వచనం. తథా వితక్కవిచారానం వూపసమా ఇదం అవితక్కం అవిచారం, న తతియచతుత్థజ్ఝానాని వియ, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని వియ చ, అభావాతి ఏవం అవితక్కఅవిచారభావస్స హేతుపరిదీపకఞ్చ, న వితక్కవిచారాభావమత్తపరిదీపకం. వితక్కవిచారాభావమత్తపరిదీపకమేవ పన అవితక్కం అవిచారన్తి ఇదం వచనం, తస్మా పురిమం వత్వాపి పున వత్తబ్బమేవాతి.

సమాధిజన్తి పఠమజ్ఝానసమాధితో సమ్పయుత్తసమాధితో వా జాతన్తి అత్థో. తత్థ కిఞ్చాపి పఠమమ్పి సమ్పయుత్తసమాధితో జాతం, అథ ఖో అయమేవ సమాధి ‘సమాధీ’తి వత్తబ్బతం అరహతి, వితక్కవిచారక్ఖోభవిరహేన అతివియ అచలత్తా సుప్పసన్నత్తా చ. తస్మా ఇమస్స వణ్ణభణనత్థం ఇదమేవ సమాధిజన్తి వుత్తం. **పీతిసుఖ**న్తి ఇదం వుత్తనయమేవ.

దుతియన్తి గణనానుపుబ్బతా దుతియం. ఇదం దుతియం సమాపజ్జతీతిపి దుతియం. **తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీ**తిఆదీసు ఝానపఞ్చకే వితక్కవిచారపదాని మగ్గపఞ్చకే చ సమ్మాసఙ్కప్పపదం పరిహీనం. తేసం వసేన సవిభత్తికావిభత్తికపదవినిచ్ఛయో వేదితబ్బో. కోట్ఠాసవారేపి **తివఙ్గికం ఝానం హోతి, చతురఙ్గికో మగ్గో హోతీ**తి ఆగతం. సేసం పఠమజ్ఝానసదిసమేవాతి.

దుతియం.

తతియజ్ఝానం

౧౬౩. తతియజ్ఝాననిద్దేసే **పీతియా చ విరాగా**తి విరాగో నామ వుత్తప్పకారాయ పీతియా జిగుచ్ఛనం వా సమతిక్కమో వా. ఉభిన్నం పన అన్తరా 'చ'-సద్దో సమ్పిణ్డనత్థో. సో వూపసమం వా సమ్పిణ్డేతి వితక్కవిచారవూపసమం వా. తత్థ యదా వూపసమమేవ సమ్పిణ్డేతి తదా పీతియా విరాగా చ, కిఞ్చ భియ్యో 'వూపసమా' చాతి ఏవం యోజనా వేదితబ్బా. ఇమిస్సా చ యోజనాయ విరాగో జిగుచ్ఛనత్థో హోతి. తస్మా పీతియా జిగుచ్ఛనా చ వూపసమా చాతి అయమత్థో దట్ఠబ్బో. యదా పన వితక్కవిచారానం వూపసమం సమ్పిణ్డేతి తదా పీతియా చ విరాగా కిఞ్చ భియ్యో 'వితక్కవిచారానఞ్చ వూపసమా'తి ఏవం యోజనా వేదితబ్బా. ఇమిస్సా చ యోజనాయ విరాగో సమతిక్కమనత్థో హోతి, తస్మా పీతియా చ సమతిక్కమా వితక్కవిచారానఞ్చ వూపసమాతి అయమత్థో దట్ఠబ్బో.

కామఞ్చేతే వితక్కవిచారా దుతియజ్ఝానేయేవ వూపసన్తా, ఇమస్స పన ఝానస్స మగ్గపరిదీపనత్థం వణ్ణభణనత్థఞ్చేతం వుత్తం. వితక్కవిచారానఞ్చ వూపసమాతి హి వుత్తే ఇదం పఞ్ఞాయతి – నూన వితక్కవిచారవూపసమో మగ్గో ఇమస్స ఝానస్సాతి? యథా చ తతియే అరియమగ్గే అప్పహీనానమ్పి సక్కాయదిట్ఠాదీనం "పఞ్చన్నం ఓరమ్భాగియానం సంయోజనానం పహానా"తి (మ॰ ని॰ ౨.౧౩౨) ఏవం పహానం వుచ్చమానం వణ్ణభణనం హోతి, తదధిగమాయ ఉస్సుక్కానం ఉస్సాహజనకం, ఏవమేవ ఇధ అవూపసన్తానమ్పి వితక్కవిచారానం వూపసమో వుచ్చమానో వణ్ణభణనం హోతి. తేనాయమత్థో వుత్తో – 'పీతియా చ సమతిక్కమా వితక్కవిచారానఞ్చ వూపసమా'తి.

ఉపేక్ఖకో చ విహరతీతి – ఏత్థ ఉపపత్తితో ఇక్ఖతీతి ఉపేక్ఖా. సమం పస్సతి, అపక్ఖపతితా హుత్వా పస్సతీతి అత్థో. తాయ విసదాయ విపులాయ థామగతాయ సమన్నాగతత్తా తతియజ్ఝానసమఙ్గీ ఉపేక్ఖకోతి వుచ్చతి.

ఉపేక్ఖా పన దసవిధా హోతి – ఛళఙ్గుపేక్ఖా బ్రహ్మవిహారుపేక్ఖా బోజ్ఝఙ్గుపేక్ఖా వీరియుపేక్ఖా సఙ్ఖారుపేక్ఖా వేదనుపేక్ఖా విపస్సనుపేక్ఖా తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖా ఝానుపేక్ఖా పారిసుద్ధుపేక్ఖాతి.

తత్థ యా "ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖు చక్ఖునా రూపం దిస్వా నేవ సుమనో హోతి, న దుమ్మనో, ఉపేక్ఖకో చ విహరతి సతో సమ్పజానో"తి (అ॰ ని॰ ౬.౧; మహాని॰ ౯౦; చూళని॰ మేత్తగూమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౧౮; పటి॰ మ॰ ౩.౧౭) ఏవమాగతా ఖీణాసవస్స ఛసు ద్వారేసు ఇట్ఠానిట్ఠఛళారమ్మణాపాథే పరిసుద్ధపకతిభావావిజహనాకారభూతా ఉపేక్ఖా, అయం 'ఛళఙ్గుపేక్ఖా' నామ.

యా పన "ఉపేక్ఖాసహగతేన చేతసా ఏకం దిసం ఫరిత్వా విహరతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౫౫౬; మ॰ ని॰ ౧.౭౭) ఏవమాగతా సత్తేసు మజ్ఝత్తాకారభూతా ఉపేక్ఖా, అయం 'బ్రహ్మవిహారుపేక్ఖా' నామ.

యా "ఉపేక్ఖాసమ్బోజ్ఝఙ్గం భావేతి వివేకనిస్సిత"న్తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౭; ౩.౨౪౭) ఏవమాగతా సహజాతధమ్మానం మజ్ఝత్తాకారభూతా ఉపేక్ఖా, అయం 'బోజ్ఝఙ్గుపేక్ఖా' నామ.

యా పన "కాలేన కాలం ఉపేక్ఖానిమిత్తం మనసి కరోతీ"తి (అ॰ ని॰ ౩.౧౦౩) ఏవమాగతా అనచ్చారద్ధనాతిసిథిలవీరియసఙ్ఖాతా ఉపేక్ఖా, అయం 'వీరియుపేక్ఖా' నామ.

యా “కతి సఙ్ఖారుపేక్ఖా సమథవసేన ఉప్పజ్జన్తి, కతి సఙ్ఖారుపేక్ఖా విపస్సనావసేన ఉప్పజ్జన్తి? అట్ఠ సఙ్ఖారుపేక్ఖా సమథవసేన ఉప్పజ్జన్తి, దస సఙ్ఖారుపేక్ఖా విపస్సనావసేన ఉప్పజ్జన్తీ”తి (పటి॰ మ॰ ౧.౫౭) ఏవమాగతా నీవరణాదిపటిసఙ్ఖాసన్తిట్ఠనాగహణే మజ్ఝత్తభూతా ఉపేక్ఖా, అయం ‘సఙ్ఖారుపేక్ఖా’ నామ.

యా పన “యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి ఉపేక్ఖాసహగత”న్తి (ధ॰ స॰ ౧౫౦) ఏవమాగతా అదుక్ఖమసుఖసఙ్ఖాతా ఉపేక్ఖా అయం ‘వేదనుపేక్ఖా’ నామ.

యా “యదత్థి, యం భూతం, తం పజహతి, ఉపేక్ఖం పటిలభతీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౭౧; అ॰ ని॰ ౭.౫౫) ఏవమాగతా విచిననే మజ్ఝత్తభూతా ఉపేక్ఖా, అయం ‘విపస్సనుపేక్ఖా’ నామ.

యా పన ఛన్దాదీసు యేవాపనకేసు ఆగతా సహజాతానం సమవాహితభూతా ఉపేక్ఖా అయం, ‘తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖా’ నామ.

యా “ఉపేక్ఖకో చ విహరతీ”తి (ధ॰ స॰ ౧౬౩; దీ॰ ని॰ ౧.౨౩౦) ఏవమాగతా అగ్గసుఖేపి తస్మిం అపక్ఖపాతజననీ ఉపేక్ఖా, అయం ‘ఝానుపేక్ఖా’ నామ.

యా “ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధిం చతుత్థం ఝాన”న్తి ఏవమాగతా సబ్బపచ్చనీకపరిసుద్ధా పచ్చనీకవూపసమనేపి అబ్యాపారభూతా ఉపేక్ఖా, అయం ‘పారిసుద్ధుపేక్ఖా’ నామ.

తత్థ ఛళఙ్గుపేక్ఖా చ బ్రహ్మవిహారుపేక్ఖా చ బోజ్ఝఙ్గుపేక్ఖా చ తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖా చ ఝానుపేక్ఖా చ పారిసుద్ధుపేక్ఖా చ అత్థతో ఏకా తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖావ హోతి. తేన తేన అవత్థాభేదేన పనస్సా అయం భేదో . ఏకస్సాపి సతో సత్తస్స కుమారయువథేర సేనాపతిరాజాదివసేన భేదో వియ. తస్మా తాసు యత్థ ఛళఙ్గుపేక్ఖా న తత్థ బోజ్ఝఙ్గుపేక్ఖాదయో, యత్థ వా పన బోజ్ఝఙ్గుపేక్ఖా న తత్థ ఛళఙ్గుపేక్ఖాదయో హోన్తీతి వేదితబ్బా.

యథా చేతాసం అత్థతో ఏకీభావో, ఏవం సఙ్ఖారుపేక్ఖావిపస్సనుపేక్ఖానమ్పి. పఞ్ఞా ఏవ హి ఏసా కిచ్చవసేన ద్విధా భిన్నా. యథా హి పురిసస్స సాయం గేహం పవిట్ఠం సప్పం అజపదదణ్డం గహేత్వా పరియేసమానస్స తం థుసకోట్ఠకే నిపన్నం దిస్వా ‘సప్పో ను ఖో నో’తి అవలోకేన్తస్స సోవత్థికత్తయం దిస్వా నిబ్బేమతికస్స ‘సప్పో, న సప్పో’తి విచిననే మజ్ఝత్తతా హోతి; ఏవమేవ యా ఆరద్ధవిపస్సకస్స విపస్సనాఞాణేన లక్ఖణత్తయే దిట్ఠే సఙ్ఖారానం అనిచ్చభావాదివిచిననే మజ్ఝత్తతా ఉప్పజ్జతి, అయం ‘విపస్సనుపేక్ఖా’. యథా పన తస్స పురిసస్స అజపదదణ్డకేన గాళ్హం సప్పం గహేత్వా ‘కిన్తాహం ఇమం సప్పం అవిహేఠేన్తో అత్తానఞ్చ ఇమినా అడంసాపేన్తో ముఞ్చేయ్య’న్తి ముఞ్చనాకారమేవ పరియేసతో గహణే మజ్ఝత్తతా హోతి; ఏవమేవ యా లక్ఖణత్తయస్స దిట్ఠత్తా, ఆదిత్తే వియ తయో భవే పస్సతో, సఙ్ఖారగ్గహణే మజ్ఝత్తతా, అయం ‘సఙ్ఖారుపేక్ఖా’. ఇతి విపస్సనుపేక్ఖాయ సిద్ధాయ సఙ్ఖారుపేక్ఖాపి సిద్ధావ హోతి. ఇమినా పనేసా విచిననగ్గహణేసు మజ్ఝత్తసఙ్ఖాతేన కిచ్చేన ద్విధా భిన్నాతి. విరియుపేక్ఖా పన వేదనుపేక్ఖా చ అఞ్ఞమఞ్ఞఞ్చ అవసేసాహి చ అత్థతో భిన్నాయేవాతి.

ఇమాసు దససు ఉపేక్ఖాసు 'ఝానుపేక్ఖా' ఇధ అధిప్పేతా. సా మజ్ఝత్తలక్ఖణా అనాభోగరసా అబ్యాపారపచ్చుపట్ఠానా పీతివిరాగపదట్ఠానాతి. ఏత్థాహ – నను చాయం అత్థతో తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖావ హోతి? సా చ పఠమదుతియజ్ఝానేసుపి అత్థి, తస్మా తత్రాపి 'ఉపేక్ఖకో చ విహరతీ'తి ఏవమయం వత్తబ్బా సియా. సా కస్మా న వుత్తాతి? అపరిబ్యత్తకిచ్చతో. అపరిబ్యత్తఞ్హి తస్సా తత్థ కిచ్చం, వితక్కాదీహి అభిభూతత్తా. ఇధ పనాయం వితక్కవిచారపీతీహి అనభిభూతత్తా ఉక్ఖిత్తసిరా వియ హుత్వా పరిబ్యత్తకిచ్చా జాతా, తస్మా వుత్తాతి.

నిట్ఠితా ఉపేక్ఖకో చ విహరతీతి ఏతస్స

సబ్బసో అత్థవణ్ణనా.

ఇదాని **సతో చ సమ్పజానో**తి ఏత్థ సరతీతి సతో. సమ్పజానాతీతి సమ్పజానో. ఇతి పుగ్గలేన సతి చ సమ్పజఞ్ఞఞ్చ వుత్తం. తత్థ సరణలక్ఖణా సతి, అసమ్ముస్సనరసా, ఆరక్ఖపచ్చుపట్ఠానా. అసమ్మోహలక్ఖణం సమ్పజఞ్ఞం, తీరణరసం, పవిచయపచ్చుపట్ఠానం.

తత్థ కిఞ్చాపి ఇదం సతిసమ్పజఞ్ఞం పురిమజ్ఝానేసుపి అత్థి – ముట్ఠస్సతిస్స హి అసమ్పజానస్స ఉపచారమత్తమ్పి న సమ్పజ్జతి, పగేవ అప్పనా – ఓళారికత్తా పన తేసం ఝానానం, భూమియం వియ పురిసస్స, చిత్తస్స గతి సుఖా హోతి, అబ్యత్తం తత్థ సతిసమ్పజఞ్ఞకిచ్చం. ఓళారికఙ్గప్పహానేన పన సుఖుమత్తా ఇమస్స ఝానస్స, పురిసస్స ఖురధారాయం వియ, సతిసమ్పజఞ్ఞకిచ్చపరిగ్గహితా ఏవ చిత్తస్స గతి ఇచ్ఛితబ్బాతి ఇధేవ వుత్తం. కిఞ్చ భియ్యో? యథా ధేనుపగో వచ్ఛో ధేనుతో అపనీతో అరక్ఖియమానో పునదేవ ధేనుం ఉపగచ్ఛతి, ఏవమిదం తతియజ్ఝానసుఖం పీతితో అపనీతమ్పి సతిసమ్పజఞ్ఞారక్ఖేన అరక్ఖియమానం పునదేవ పీతిం ఉపగచ్ఛేయ్య, పీతిసమ్పయుత్తమేవ సియా. సుఖే వాపి సత్తా సారజ్జన్తి, ఇదఞ్చ అతిమధురం సుఖం, తతో పరం సుఖాభావా. సతిసమ్పజఞ్ఞానుభావేన పనేత్థ సుఖే అసారజ్జనా హోతి, నో అఞ్ఞథాతి ఇమమ్పి అత్థవిసేసం దస్సేతుం ఇదమిధేవ వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

ఇదాని **సుఖఞ్చ కాయేన పటిసంవేదేతీ**తి ఏత్థ కిఞ్చాపి తతియజ్ఝానసమఙ్గినో సుఖపటిసంవేదనాభోగో నత్థి, ఏవం సన్తేపి యస్మా తస్స నామకాయేన సమ్పయుత్తం సుఖం, యం వా తం నామకాయసమ్పయుత్తం సుఖం, తంసముట్ఠానేనస్స యస్మా అతిపణీతేన రూపేన రూపకాయో ఫుటో, యస్స ఫుటత్తా ఝానా వుట్ఠితోపి సుఖం పటిసంవేదేయ్య, తస్మా ఏతమత్థం దస్సేన్తో 'సుఖఞ్చ కాయేన పటిసంవేదేతీ'తి ఆహ.

ఇదాని **యం తం అరియా ఆచిక్ఖన్తి ఉపేక్ఖకో సతిమా సుఖవిహారీ**తి ఏత్థ యంఝానహేతు యంఝానకారణా తం తతియజ్ఝానసమఙ్గీపుగ్గలం బుద్ధాదయో అరియా "ఆచిక్ఖన్తి దేసేన్తి పఞ్ఞాపేన్తి పట్ఠపేన్తి వివరన్తి విభజన్తి ఉత్తానీకరోన్తి పకాసే"న్తి పసంసన్తీతి అధిప్పాయో – కిన్తి? 'ఉపేక్ఖకో సతిమా సుఖవిహారీ'తి – తం తతియజ్ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతీతి ఏవమేత్థ యోజనా వేదితబ్బా.

కస్మా పన తం తే ఏవం పసంసన్తీతి? పసంసారహతో. అయఞ్హి యస్మా అతిమధురసుఖే సుఖపారమిప్పత్తేపి తతియజ్ఝానే ఉపేక్ఖకో, న తత్థ సుఖాభిసఙ్గేన ఆకడ్ఢీయతి, 'యథా చ పీతి న ఉప్పజ్జతి' ఏవం ఉపట్ఠితసతితాయ సతిమా, యస్మా చ అరియకన్తం అరియజనసేవితమేవ అసంకిలిట్ఠం సుఖం నామకాయేన పటిసంవేదేతి తస్మా పసంసారహో; ఇతి

పసంసారహతో నం అరియా తే ఏవం పసంసాహేతుభూతే గుణే పకాసేన్తా 'ఉపేక్ఖకో సతిమా సుఖవిహారీ'తి ఏవం పసంసన్తీతి వేదితబ్బం.

తతియన్తి గణనానుపుబ్బతా తతియం. ఇదం తతియం సమాపజ్జతీతిపి తతియం. **తస్మిం సమయే ఫస్సో హోతీ**తిఆదీసు ఝానపఞ్చకే పీతిపదమ్పి పరిహీనం. తస్సాపి వసేన సవిభత్తికావిభత్తికపదవినిచ్ఛయో వేదితబ్బో. కోట్ఠాసవారేపి **దువఙ్గికం ఝానం హోతీ**తి ఆగతం. సేసం దుతియజ్ఝానసదిసమేవాతి.

తతియం.

చతుత్థజ్ఝానం

౧౬౫. చతుత్థజ్ఝాననిద్దేసే **సుఖస్స చ పహానా దుక్ఖస్స చ పహానా**తి కాయికసుఖస్స చ కాయికదుక్ఖస్స చ పహానా. **పుబ్బేవా**తి తఞ్చ ఖో పుబ్బేవ న చతుత్థజ్ఝానక్ఖణే. **సోమనస్సదోమనస్సానం అత్థఙ్గమా**తి చేతసికసుఖస్స చ చేతసికదుక్ఖస్స చాతి ఇమేసమ్పి ద్విన్నం పుబ్బేవ అత్థఙ్గమా; పహానా ఇచ్చేవ వుత్తం హోతి. కదా పన నేసం పహానం హోతి? చతున్నం ఝానానం ఉపచారక్ఖణే. సోమనస్సఞ్హి చతుత్థజ్ఝానస్స ఉపచారక్ఖణేయేవ పహీయతి. దుక్ఖదోమనస్ససుఖాని పఠమదుతియతతియజ్ఝానానం ఉపచారక్ఖణేసు. ఏవమేతేసం పహానక్కమేన అవుత్తానం **ఇన్ద్రియవిభఙ్గే** పన ఇన్ద్రియానం ఉద్దేసక్కమేనేవ ఇధాపి వుత్తానం సుఖదుక్ఖసోమనస్సదోమనస్సానం పహానం వేదితబ్బం.

యది పనేతాని తస్స తస్స ఝానస్స ఉపచారక్ఖణేయేవ పహీయన్తి, అథ కస్మా "కత్థ చుప్పన్నం దుక్ఖిన్ద్రియం అపరిసేసం నిరుజ్ఝతి? ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖు వివిచ్చేవ కామేహి…పే.… పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, ఏత్థుప్పన్నం దుక్ఖిన్ద్రియం అపరిసేసం నిరుజ్ఝతి. కత్థ చుప్పన్నం దోమనస్సిన్ద్రియం… సుఖిన్ద్రియం… సోమనస్సిన్ద్రియం అపరిసేసం నిరుజ్ఝతి? ఇధ, భిక్ఖవే, భిక్ఖు సుఖస్స చ పహానా…పే.… చతుత్థం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి. ఏత్థుప్పన్నం సోమనస్సిన్ద్రియం అపరిసేసం నిరుజ్ఝతీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౫౧౦) ఏవం ఝానేస్వేవ నిరోధో వుత్తోతి? అతిసయనిరోధత్తా. అతిసయనిరోధో హి తేసం పఠమజ్ఝానాదీసు, న నిరోధోయేవ. నిరోధోయేవ పన ఉపచారక్ఖణే, నాతిసయనిరోధో. తథా హి నానావజ్జనే పఠమజ్ఝానుపచారే నిరుద్ధస్సాపి దుక్ఖిన్ద్రియస్స డంసమకసాదిసమ్ఫస్సేన వా, విసమాసనుపతాపేన వా సియా ఉప్పత్తి, నత్వేవ అన్తోఅప్పనాయం. ఉపచారే వా నిరుద్ధమ్పేతం న సుట్ఠు నిరుద్ధం హోతి, పటిపక్ఖేన అవిహతత్తా. అన్తోఅప్పనాయం పన పీతిఫరణేన సబ్బో కాయో సుఖోక్కన్తో హోతి. సుఖోక్కన్తకాయస్స చ సుట్ఠు నిరుద్ధం హోతి దుక్ఖిన్ద్రియం, పటిపక్ఖేన విహతత్తా. నానావజ్జనేయేవ చ దుతియజ్ఝానుపచారే పహీనస్స దోమనస్సిన్ద్రియస్స యస్మా ఏతం వితక్కవిచారపచ్చయేపి కాయకిలమథే చిత్తుపఘాతే చ సతి ఉప్పజ్జతి, వితక్కవిచారాభావే నేవ ఉప్పజ్జతి; యత్థ పన ఉప్పజ్జతి తత్థ వితక్కవిచారభావే; అప్పహీనా ఏవ చ దుతియజ్ఝానుపచారే వితక్కవిచారాతి తత్థస్స సియా ఉప్పత్తి, నత్వేవ దుతియజ్ఝానే, పహీనపచ్చయత్తా. తథా తతియజ్ఝానుపచారే పహీనస్సాపి సుఖిన్ద్రియస్స పీతిసముట్ఠానపణీతరూపఫుటకాయస్స సియా ఉప్పత్తి, నత్వేవ తతియజ్ఝానే. తతియజ్ఝానే హి సుఖస్స పచ్చయభూతా పీతి సబ్బసో నిరుద్ధాతి. తథా చతుత్థజ్ఝానుపచారే పహీనస్సాపి సోమనస్సిన్ద్రియస్స ఆసన్నత్తా, అప్పనాప్పత్తాయ ఉపేక్ఖాయ అభావేన సమ్మా అనతిక్కన్తత్తా చ, సియా ఉప్పత్తి, నత్వేవ చతుత్థజ్ఝానే. తస్మా ఏవ చ 'ఏత్థుప్పన్నం దుక్ఖిన్ద్రియం అపరిసేసం నిరుజ్ఝతీ'తి తత్థ తత్థ అపరిసేసగ్గహణం కతన్తి.

ఏత్థాహ – 'అథేవం తస్స తస్స ఝానస్సుపచారే పహీనాపి ఏతా వేదనా ఇధ కస్మా సమాహటా'తి? 'సుఖగ్గహణత్థం'. యా హి అయం 'అదుక్ఖమసుఖ'న్తి ఏత్థ అదుక్ఖమసుఖా వేదనా వుత్తా, సా సుఖుమా, దువిఞ్ఞేయ్యా, న సక్కా సుఖేన గహేతుం. తస్మా యథా నామ దుట్ఠస్స యథా తథా వా ఉపసఙ్కమిత్వా గహేతుం అసక్కుణేయ్యస్స గోణస్స గహణత్థం గోపో ఏకస్మిం వజే సబ్బా గావో సమాహరతి, అథేకేకం నీహరన్తో పటిపాటియా ఆగతం 'అయం సో, గణ్హథ న'న్తి తమ్పి గాహాపయతి; ఏవమేవ భగవా సుఖగహణత్థం సబ్బాపి ఏతా సమాహరీతి. ఏవఞ్హి సమాహటా ఏతా దస్సేత్వా యం నేవ సుఖం న దుక్ఖం, న సోమనస్సం న దోమనస్సం, అయం అదుక్ఖమసుఖావేదనాతి సక్కా హోతి ఏసా గాహయితుం.

అపిచ అదుక్ఖమసుఖాయ చేతోవిముత్తియా పచ్చయదస్సనత్థఞ్చాపి ఏతా వుత్తాతి వేదితబ్బా. సుఖదుక్ఖప్పహానాదయో హి తస్సా పచ్చయా. యథాహ – "చత్తారో ఖో, ఆవుసో, పచ్చయా అదుక్ఖమసుఖాయ చేతోవిముత్తియా సమాపత్తియా. ఇధావుసో భిక్ఖు, సుఖస్స చ పహానా…పే.… చతుత్థం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, ఇమే ఖో, ఆవుసో, చత్తారో పచ్చయా అదుక్ఖమసుఖాయ చేతోవిముత్తియా సమాపత్తియా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౪౫౮). యథా వా అఞ్ఞత్థ పహీనాపి సక్కాయదిట్ఠిఆదయో తతియమగ్గస్స వణ్ణభణనత్థం తత్థ పహీనాతి వుత్తా, ఏవం వణ్ణభణనత్థమ్పేతస్స ఝానస్సేతా ఇధ వుత్తాతి వేదితబ్బా. పచ్చయఘాతేన వా ఏత్థ రాగదోసానం అతిదూరభావం దస్సేతుమ్పేతా వుత్తాతి వేదితబ్బా. ఏతాసు హి సుఖం సోమనస్సస్స పచ్చయో, సోమనస్సం రాగస్స; దుక్ఖం దోమనస్సస్స, దోమనస్సం దోసస్స. సుఖాదిఘాతేన చ సప్పచ్చయా రాగదోసా హతాతి అతిదూరే హోన్తీతి.

అదుక్ఖమసుఖన్తి దుక్ఖాభావేన అదుక్ఖం, సుఖాభావేన అసుఖం. ఏతేనేత్థ దుక్ఖసుఖప్పటిపక్ఖభూతం తతియవేదనం దీపేతి, న దుక్ఖసుఖాభావమత్తం. తతియవేదనా నామ అదుక్ఖమసుఖా. ఉపేక్ఖాతిపి వుచ్చతి. సా ఇట్ఠానిట్ఠవిపరీతానుభవనలక్ఖణా, మజ్ఝత్తరసా, అవిభూతపచ్చుపట్ఠానా, సుఖనిరోధపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధిన్తి ఉపేక్ఖాయ జనితసతిపారిసుద్ధిం. ఇమస్మిఞ్హి ఝానే సుపరిసుద్ధా సతి. యా చ తస్సా సతియా పారిసుద్ధి సా ఉపేక్ఖాయ కతా, న అఞ్ఞేన. తస్మా ఏతం ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధీతి వుచ్చతి. **విభఙ్గేపి** వుత్తం – "అయం సతి ఇమాయ ఉపేక్ఖాయ విసదా హోతి పరిసుద్ధా పరియోదాతా, తేన వుచ్చతి ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధీ"తి (విభ॰ ౫౯౭). యాయ చ ఉపేక్ఖాయ ఏత్థ సతి పారిసుద్ధి హోతి సా అత్థతో తత్రమజ్ఝత్తతాతి వేదితబ్బా. న కేవలఞ్చేత్థ తాయ సతియేవ పరిసుద్ధా అపిచ ఖో సబ్బేపి సమ్పయుత్తధమ్మా. సతిసీసేన పన దేసనా వుత్తా.

తత్థ కిఞ్చాపి అయం ఉపేక్ఖా హేట్ఠాపి తీసు ఝానేసు విజ్జతి – యథా పన దివా సూరియప్పభాభిభవా సోమ్మభావేన చ అత్తనో ఉపకారకత్తేన వా సభాగాయ రత్తియా అలాభా దివా విజ్జమానాపి చన్దలేఖా అపరిసుద్ధా హోతి అపరియోదాతా – ఏవమయమ్పి తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖాచన్దలేఖా వితక్కాదిపచ్చనీకధమ్మతేజాభిభవా సభాగాయ చ ఉపేక్ఖావేదనారత్తియా అప్పటిలాభా విజ్జమానాపి పఠమాదిజ్ఝానభేదేసు అపరిసుద్ధా హోతి. తస్సా చ అపరిసుద్ధాయ దివా అపరిసుద్ధచన్దలేఖాయ పభా వియ సహజాతాపి సతిఆదయో అపరిసుద్ధావ హోన్తి. తస్మా తేసు ఏకమ్పి 'ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధీ'తి న వుత్తం. ఇధ పన వితక్కాదిపచ్చనీకధమ్మతేజాభిభవాభావా సభాగాయ చ ఉపేక్ఖా వేదనారత్తియా పటిలాభా అయం తత్రమజ్ఝత్తుపేక్ఖాచన్దలేఖా అతివియ పరిసుద్ధా. తస్సా పరిసుద్ధత్తా పరిసుద్ధచన్దలేఖాయ పభా వియ సహజాతాపి సతిఆదయో పరిసుద్ధా హోన్తి పరియోదాతా. తస్మా ఇదమేవ ఉపేక్ఖాసతిపారిసుద్ధీతి వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

చతుత్థన్తి గణనానుపుబ్బతా చతుత్థం. ఇదం చతుత్థం సమాపజ్జతీతిపి చతుత్థం. **ఫస్సో హోతీ**తిఆదీసు ఫస్సపఞ్చకే తావ వేదనాతి ఉపేక్ఖావేదనా వేదితబ్బా. ఝానపఞ్చకఇన్ద్రియఅట్ఠకేసు పన ఉపేక్ఖా హోతి ఉపేక్ఖిన్ద్రియం హోతీతి (ధ. స. ౧౬౫) వుత్తమేవ. సేసాని తతియే పరిహీనపదాని ఇధాపి పరిహీనానేవ. కోట్ఠాసవారేపి **దువఙ్గికం ఝానన్తి** ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతావసేనేవ వేదితబ్బం. సేసం సబ్బం తతియసదిసమేవాతి.

చతుక్కనయో నిట్ఠితో.

పఞ్చకనయో

౧౬౭. ఇదాని **కతమే ధమ్మా కుసలాతి** పఞ్చకనయో ఆరద్ధో. కస్మాతి చే, పుగ్గలజ్ఝాసయవసేన చేవ దేసనావిలాసేన చ. సన్నిసిన్నదేవపరిసాయ కిర ఏకచ్చానం దేవానం వితక్కో ఏవ ఓళారికతో ఉపట్ఠాసి, విచారపీతిసుఖచిత్తేకగ్గతా సన్తతో. తేసం సప్పాయవసేన సత్థా చతురఙ్గికం అవితక్కం విచారమత్తం దుతియజ్ఝానం నామ భాజేసి. ఏకచ్చానం విచారో ఓళారికతో ఉపట్ఠాసి, పీతిసుఖచిత్తేకగ్గతా సన్తతో. తేసం సప్పాయవసేన తివఙ్గికం తతియజ్ఝానం నామ భాజేసి. ఏకచ్చానం పీతి ఓళారికతో ఉపట్ఠాసి, సుఖచిత్తేకగ్గతా సన్తతో. తేసం సప్పాయవసేన దువఙ్గికం చతుత్థజ్ఝానం నామ భాజేసి. ఏకచ్చానం సుఖం ఓళారికతో ఉపట్ఠాసి, ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతా సన్తతో. తేసం సప్పాయవసేన దువఙ్గికం పఞ్చమజ్ఝానం నామ భాజేసి. అయం తావ 'పుగ్గలజ్ఝాసయో'.

యస్సా పన ధమ్మధాతుయా సుప్పటివిద్ధత్తా దేసనావిలాసప్పత్తో నామ హోతి – సా తథాగతస్స సుట్ఠు పటివిద్ధా – తస్మా ఞాణమహత్తతాయ దేసనావిధానేసు కుసలో దేసనావిలాసప్పత్తో సత్థా యం యం అఙ్గం లబ్భతి తస్స తస్స వసేన యథా యథా ఇచ్ఛతి తథా తథా దేసనం నియామేతీతి సో ఇధ పఞ్చఙ్గికం పఠమజ్ఝానం భాజేసి, చతురఙ్గికం అవితక్కం విచారమత్తం దుతియజ్ఝానం, భాజేసి తివఙ్గికం తతియజ్ఝానం, భాజేసి దువఙ్గికం చతుత్థజ్ఝానం, దువఙ్గికమేవ పఞ్చమజ్ఝానం భాజేసి. అయం 'దేసనావిలాసో' నామ.

అపిచ యే భగవతా "తయోమే, భిక్ఖవే, సమాధీ – సవితక్కసవిచారో సమాధి, అవితక్కవిచారమత్తో సమాధి, అవితక్కఅవిచారో సమాధీ"తి (దీ. ని. ౩.౩౦౫) సుత్తన్తే తయో సమాధీ దేసితా, తేసు హేట్ఠా సవితక్కసవిచారో సమాధి అవితక్కఅవిచారో సమాధి చ భాజేత్వా దస్సితో, అవితక్కవిచారమత్తో న దస్సితో. తం దస్సేతుమ్పి అయం పఞ్చకనయో ఆరద్ధోతి వేదితబ్బో.

తత్థ దుతియజ్ఝాననిద్దేసే ఫస్సాదీసు వితక్కమత్తం పరిహాయతి, కోట్ఠాసవారే "చతురఙ్గికం ఝానం హోతి చతురఙ్గికో మగ్గో హోతీ"తి అయమేవ విసేసో. సేసం సబ్బం పఠమజ్ఝానసదిసమేవ. యాని చ చతుక్కనయే దుతియతతియచతుత్థాని తానేవ ఇధ తతియచతుత్థపఞ్చమాని. తేసం అధిగమపటిపాటిదీపనత్థం అయం నయో వేదితబ్బో –

ఏకో కిర అమచ్చపుత్తో రాజానం ఉపట్ఠాతుం జనపదతో నగరం ఆగతో. సో ఏకదివసమేవ రాజానం దిస్వా పానబ్యసనేన సబ్బం విభవజాతం నాసేసి. తం ఏకదివసం సురామదమత్తం నిచ్చోళం కత్వా జిణ్ణకటసారకమత్తేన పటిచ్ఛాదేత్వా పానాగారతో నీహరింసు. తమేనం సఙ్కారకూటే నిపజ్జిత్వా నిద్దాయన్తం ఏకో అఙ్గవిజ్జాపాఠకో దిస్వా 'అయం పురిసో మహాజనస్స అవస్సయో భవిస్సతి, పటిజగ్గితబ్బో ఏసో'తి సన్నిట్ఠానం కత్వా మత్తికాయ న్హాపేత్వా

ధూలసాటకయుగం నివాసాపేత్వా పున గన్ధోదకేన న్హాపేత్వా సుఖుమేన దుకూలయుగళేన అచ్ఛాదేత్వా పాసాదం ఆరోపేత్వా సుభోజనం భోజేత్వా 'ఏవం నం పరిచారేయ్యాథా'తి పరిచారకే పటిపాదేత్వా పక్కామి. అథ నం తే సయనం ఆరోపేసుం. పానాగారగమనపటిబాహనత్థఞ్చ నం చత్తారో తావ జనా చతూసు హత్థపాదేసు ఉప్పీళేత్వా అట్ఠంసు. ఏకో పాదే పరిమజ్జి. ఏకో తాలవణ్టం గహేత్వా బీజి. ఏకో వీణం వాదయమానో గాయన్తో నిసీది.

సో సయనుపగమనేన విగతకిలమథో థోకం నిద్దాయిత్వా వుట్ఠితో హత్థపాదనిప్పీళనం అసహమానో 'కో మే హత్థపాదే ఉప్పీళేతి? అపగచ్ఛథా'తి తజ్జేసి. తే ఏకవచనేనేవ అపగచ్ఛింసు. తతో పున థోకం నిద్దాయిత్వా వుట్ఠితో పాదపరిమజ్జనం అసహమానో 'కో మే పాదే పరిమజ్జతి? అపగచ్ఛా'తి ఆహ. సోపి ఏకవచనేనేవ అపగచ్ఛి. పున థోకం నిద్దాయిత్వా వుట్ఠితో వాతవుట్ఠి వియ తాలవణ్టవాతం అసహన్తో 'కో ఏస? అపగచ్ఛతూ'తి ఆహ. సోపి ఏకవచనేనేవ అపగచ్ఛి. పున థోకం నిద్దాయిత్వా వుట్ఠితో కణ్ణసూలం వియ గీతవాదితసద్దం అసహమానో వీణావాదకం తజ్జేసి. సోపి ఏకవచనేనేవ అపగచ్ఛి. అథేవం అనుక్కమేన పహీనకిలమథుప్పీళనపరిమజ్జనవాతప్పహారగీతవాదితసద్దుపద్దవో సుఖం సయిత్వా వుట్ఠాయ రఞ్ఞో సన్తికం అగమాసి. రాజాపిస్స మహన్తం ఇస్సరియమదాసి. సో మహాజనస్స అవస్సయో జాతో.

తత్థ పానబ్యసనేన పారిజుఞ్ఞప్పత్తో సో అమచ్చపుత్తో వియ అనేకబ్యసనపారిజుఞ్ఞప్పత్తో ఘరావాసగతో కులపుత్తో దట్ఠబ్బో. అగ్గవిజ్జాపాఠకో పురిసో వియ తథాగతో. తస్స పురిసస్స 'అయం మహాజనస్స అవస్సయో భవిస్సతి, పటిజగ్గనం అరహతీ'తి సన్నిట్ఠానం వియ తథాగతస్స 'అయం మహాజనస్స అవస్సయో భవిస్సతి, పబ్బజ్జం అరహతి కులపుత్తో'తి సన్నిట్ఠానకరణం.

అథస్స అమచ్చపుత్తస్స మత్తికామత్తేన న్హాపనం వియ కులపుత్తస్సాపి పబ్బజ్జాపటిలాభో. అథస్స ధూలసాటకనివాసనం వియ ఇమస్సాపి దససిక్ఖాపదసఙ్ఖాతసీలవత్థనివాసనం. పున తస్స గన్ధోదకన్హాపనం వియ ఇమస్సాపి పాతిమోక్ఖసంవరాదిసీలగన్ధోదకన్హాపనం. పున తస్స సుఖుమదుకూలయుగళచ్ఛాదనం వియ ఇమస్సాపి యథావుత్తసీలవిసుద్ధిసమ్పదాసఙ్ఖాతదుకూలచ్ఛాదనం.

దుకూలచ్ఛాదితస్స పనస్స పాసాదారోపనం వియ ఇమస్సాపి సీలవిసుద్ధిదుకూలచ్ఛాదితస్స సమాధిభావనాపాసాదారోహనం. తతో తస్స సుభోజనభుఞ్జనం వియ ఇమస్సాపి సమాధిఉపకారకసతిసమ్పజఞ్ఞాదిధమ్మామతపరిభుఞ్జనం.

భుత్తభోజనస్స పన తస్స పరిచారకేహి సయనారోపనం వియ ఇమస్సాపి వితక్కాదీహి ఉపచారజ్ఝానారోపనం. పున తస్స పానాగారగమనపటిబాహనత్థం హత్థపాదుప్పీళనకపురిసచతుక్కం వియ ఇమస్సాపి కామసఞ్ఞాభిముఖగమనపటిబాహనత్థం ఆరమ్మణే చిత్తుప్పీళనకో నేక్ఖమ్మవితక్కో. తస్స పాదపరిమజ్జకపురిసో వియ ఇమస్సాపి ఆరమ్మణే చిత్తానుమజ్జనకో విచారో. తస్స తాలవణ్టవాతదాయకో వియ ఇమస్సాపి చేతసో సీతలభావదాయికా పీతి.

తస్స సోతానుగ్గహకరో గన్ధబ్బపురిసో వియ ఇమస్సాపి చిత్తానుగ్గాహకం సోమనస్సం. తస్స సయనుపగమనేన విగతకిలమథస్స థోకం నిద్దుపగమనం వియ ఇమస్సాపి ఉపచారజ్ఝానసన్నిస్సయేన విగతనీవరణకిలమథస్స పఠమజ్ఝానుపగమనం.

అథస్స నిద్దాయిత్వా వుట్ఠితస్స హత్థపాదుప్పీళనాసహనేన హత్థపాదుప్పీళకానం సన్తజ్జనం తేసఞ్చ అపగమనేన పున థోకం నిద్దుపగమనం వియ ఇమస్సాపి పఠమజ్ఝానతో వుట్ఠితస్స చిత్తుప్పీళకవితక్కాసహనేన వితక్కదోసదస్సనం, వితక్కప్పహానా చ పున అవితక్కవిచారమత్తదుతియజ్ఝానుపగమనం.

తతో తస్స పునప్పునం నిద్దాయిత్వా వుట్ఠితస్స యథావుత్తేన కమేన పాదపరిమజ్జనాదీనం అసహనేన పటిపాటియా పాదపరిమజ్జకాదీనం సన్తజ్జనం, తేసం తేసఞ్చ అపగమనేన పునప్పునం థోకం నిద్దుపగమనం వియ ఇమస్సాపి పునప్పునం దుతియాదీహి ఝానేహి వుట్ఠితస్స యథావుత్తదోసానం విచారాదీనం అసహనేన పటిపాటియా విచారాదిదోసదస్సనం. తేసం తేసఞ్చ పహానా పునప్పునం అవితక్కఅవిచారనిప్పీతిక పహీనసోమనస్సజ్ఝానుపగమనం.

తస్స పన సయనా వుట్ఠాయ రఞ్ఞో సన్తికం గతస్స ఇస్సరియప్పత్తి వియ ఇమస్సాపి పఞ్చమజ్ఝానతో వుట్ఠితస్స విపస్సనా మగ్గం ఉపగతస్స అరహత్తప్పత్తి.

తస్స పత్తిస్సరియస్స బహూనం జనానం అవస్సయభావో వియ ఇమస్సాపి అరహత్తప్పత్తస్స బహూనం అవస్సయభావో వేదితబ్బో. ఏత్తావతా హి ఏస అనుత్తరం పుఞ్ఞక్ఖేత్తం నామ హోతీతి.

పఞ్చకనయో నిట్ఠితో.

ఏత్తావతా చతుక్కపఞ్చకనయద్వయభేదో సుద్ధికనవకో నామ పకాసితో హోతి. అత్థతో పనేస పఞ్చకనయే చతుక్కనయస్స పవిట్ఠత్తా ఝానపఞ్చకో ఏవాతి వేదితబ్బో.

పటిపదాచతుక్కం

౧౭౬-౧౮౦. ఇదాని యస్మా ఏతం ఝానం నామ పటిపదాకమేన సిజ్ఝతి, తస్మా తస్స పటిపదాభేదం దస్సేతుం **పున కతమే ధమ్మా కుసలాతిఆది** ఆరద్ధం. తత్థ దుక్ఖా పటిపదా అస్సాతి **దుక్ఖపటిపదం**. దన్ధా అభిఞ్ఞా అస్సాతి **దన్ధాభిఞ్ఞం**. ఇతి దుక్ఖపటిపదన్తి వా దన్ధాభిఞ్ఞన్తి వా పథవీకసిణన్తి వా తీణిపి ఝానస్సేవ నామాని. **దుక్ఖపటిపదం ఖిప్పాభిఞ్ఞ**న్తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ పఠమసమన్నాహారతో పట్ఠాయ యావ తస్స తస్స ఝానస్స ఉపచారం ఉప్పజ్జతి తావ పవత్తా ఝానభావనా 'పటిపదా'తి వుచ్చతి. ఉపచారతో పన పట్ఠాయ యావ అప్పనా తావ పవత్తా పఞ్ఞా 'అభిఞ్ఞా'తి వుచ్చతి. సా పనేసా పటిపదా ఏకచ్చస్స దుక్ఖా హోతి. నీవరణాదిపచ్చనీకధమ్మసముదాచారగహనతాయ కిచ్ఛా అసుఖసేవనాతి అత్థో. ఏకచ్చస్స తదభావేన సుఖా. అభిఞ్ఞాపి ఏకచ్చస్స దన్ధా హోతి, మన్దా, అసీఘప్పవత్తి. ఏకచ్చస్స ఖిప్పా అమన్దా సీఘప్పవత్తి. తస్మా యో ఆదితో కిలేసే విక్ఖమ్భేన్తో దుక్ఖేన ససఙ్ఖారేన సప్పయోగేన కిలమన్తో విక్ఖమ్భేతి , తస్స దుక్ఖా పటిపదా నామ హోతి. యో పన విక్ఖమ్భితకిలేసో అప్పనాపరివాసం వసన్తో చిరేన అఙ్గపాతుభావం పాపుణాతి, తస్స దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి. యో ఖిప్పం అఙ్గపాతుభావం పాపుణాతి తస్స ఖిప్పాభిఞ్ఞా నామ హోతి. యో కిలేసే విక్ఖమ్భేన్తో సుఖేన అకిలమన్తో విక్ఖమ్భేతి, తస్స సుఖా పటిపదా నామ హోతి.

తత్థ యాని సప్పాయాసప్పాయాని చ పలిబోధుపచ్ఛేదాదీని పుబ్బకిచ్చాని చ అప్పనాకోసల్లాని చ **విసుద్ధిమగ్గే** చిత్తభావనానిద్దేసే నిద్దిట్ఠాని, తేసు యో అసప్పాయసేవీ హోతి, తస్స దుక్ఖా పటిపదా దన్ధా చ అభిఞ్ఞా హోతి. సప్పాయసేవినో సుఖా పటిపదా ఖిప్పా చ అభిఞ్ఞా. యో పన పుబ్బభాగే అసప్పాయం సేవిత్వా అపరభాగే సప్పాయసేవీ హోతి, పుబ్బభాగే వా సప్పాయం సేవిత్వా అపరభాగే అసప్పాయసేవీ, తస్స వోమిస్సకతా వేదితబ్బా. తథా పలిబోధుపచ్ఛేదాదికం పుబ్బకిచ్చం అసమ్పాదేత్వా భావనం అనుయుత్తస్స దుక్ఖా పటిపదా హోతి, విపరియాయేన సుఖా. అప్పనాకోసల్లాని పన అసమ్పాదేన్తస్స దన్ధా అభిఞ్ఞా హోతి, సమ్పాదేన్తస్స ఖిప్పా.

అపిచ తణ్హాఅవిజ్జావసేన సమథవిపస్సనాకతాధికారవసేన చాపి ఏతాసం పభేదో వేదితబ్బో. తణ్హాభిభూతస్స హి దుక్ఖా పటిపదా హోతి, అనభిభూతస్స సుఖా. అవిజ్జాభిభూతస్స చ దన్ధా అభిఞ్ఞా హోతి, అనభిభూతస్స ఖిప్పా. యో చ సమథే అకతాధికారో తస్స దుక్ఖా పటిపదా హోతి, కతాధికారస్స సుఖా. యో పన విపస్సనాయ అకతాధికారో హోతి, తస్స దన్ధా అభిఞ్ఞా హోతి, కతాధికారస్స ఖిప్పా.

కిలేసిన్ద్రియవసేన చాపి ఏతాసం పభేదో వేదితబ్బో. తిబ్బకిలేసస్స హి ముదిన్ద్రియస్స దుక్ఖా పటిపదా హోతి దన్ధా చ అభిఞ్ఞా, తిక్ఖిన్ద్రియస్స పన ఖిప్పా అభిఞ్ఞా. మన్దకిలేసస్స చ ముదిన్ద్రియస్స సుఖా పటిపదా హోతి దన్ధా చ అభిఞ్ఞా, తిక్ఖిన్ద్రియస్స పన ఖిప్పా అభిఞ్ఞాతి.

ఇతి ఇమాసు పటిపదాఅభిఞ్ఞాసు యో పుగ్గలో దుక్ఖాయ పటిపదాయ దన్ధాయ అభిఞ్ఞాయ ఝానం పాపుణాతి, తస్స తం ఝానం దుక్ఖపటిపదం దన్ధాభిఞ్ఞన్తి వుచ్చతి. సేసేసుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ 'తదనుధమ్మతా సతి సన్తిట్ఠతి ఠితిభాగినీ పఞ్ఞా'తి (విభ. ౭౯౯) ఏవం వుత్తసతియా వా తంతంఝాననికన్తియా వా విక్ఖమ్భనే పటిపదా, తంతంఝానుపచారప్పత్తస్స అప్పనాయ పరివాసే అభిఞ్ఞా చ వేదితబ్బా. ఆగమనవసేనాపి చ పటిపదా అభిఞ్ఞా హోన్తియేవ. దుక్ఖపటిపదఞ్హి దన్ధాభిఞ్ఞం పఠమజ్ఝానం పత్వా పవత్తం దుతియమ్పి తాదిసమేవ హోతి. తతియచతుత్థేసుపి ఏసేవ నయో. యథా చ చతుక్కనయే ఏవం పఞ్చకనయేపి పటిపదావసేన చతుధా భేదో వేదితబ్బో. ఇతి పటిపదావసేనపి చత్తారో నవకా వుత్తా హోన్తి. తేసు పాళితో ఛత్తింస చిత్తాని, అత్థతో పన పఞ్చకనయే చతుక్కనయస్స పవిట్ఠత్తా వీసతిమేవ భవన్తీతి.

పటిపదాచతుక్కం.

ఆరమ్మణచతుక్కం

౧౮౧. ఇదాని యస్మా ఏతం ఝానం నామ యథా పటిపదాభేదేన ఏవం ఆరమ్మణభేదేనాపి చతుబ్బిధం హోతి. తస్మాస్స తం పభేదం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **పరిత్తం పరిత్తారమ్మణ**న్తిఆదీసు యం అప్పగుణం హోతి, ఉపరిజ్ఝానస్స పచ్చయో భవితుం న సక్కోతి, ఇదం **పరిత్తం నామ**. యం పన అవడ్ఢితే సుప్పమత్తే వా సరావమత్తే వా ఆరమ్మణే పవత్తం, తం పరిత్తం ఆరమ్మణం అస్సాతి **పరిత్తారమ్మణం**. యం పగుణం సుభావితం ఉపరిజ్ఝానస్స పచ్చయో భవితుం సక్కోతి, ఇదం **అప్పమాణం** నామ. యం విపులే ఆరమ్మణే పవత్తం తం వుడ్ఢిప్పమాణత్తా

అప్పమాణం ఆరమ్మణం అస్సాతి **అప్పమాణారమ్మణం**. వుత్తలక్ఖణవోమిస్సకతాయ పన వోమిస్సకనయో వేదితబ్బో. ఇతి ఆరమ్మణవసేనపి చత్తారో నవకా వుత్తా హోన్తి. చిత్తగణనాపేత్థ పురిమసదిసా ఏవాతి.

ఆరమ్మణచతుక్కం.

ఆరమ్మణపటిపదామిస్సకం

౧౮౬. ఇదాని ఆరమ్మణపటిపదామిస్సకం సోళసక్ఖత్తుకనయం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ పఠమనయే వుత్తజ్ఝానం దుక్ఖపటిపదత్తా దన్ధాభిఞ్ఞత్తా పరిత్తత్తా పరిత్తారమ్మణత్తాతి చతూహి కారణేహి **హీనం,** సోళసమనయే వుత్తజ్ఝానం సుఖపటిపదత్తా ఖిప్పాభిఞ్ఞత్తా అప్పమాణత్తా అప్పమాణారమ్మణత్తాతి చతూహి కారణేహి **పణీతం**. సేసేసు చుద్దససు ఏకేన ద్వీహి తీహి చ కారణేహి హీనప్పణీతతా వేదితబ్బా.

కస్మా పనాయం నయో దేసితోతి? ఝానుప్పత్తికారణత్తా. సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి పథవీకసిణే సుద్ధికజ్ఝానం చతుక్కనయవసేన పఞ్చకనయవసేన చ దస్సితం; తథా సుద్ధికపటిపదా, తథా సుద్ధికారమ్మణం. తత్థ యా దేవతా పథవీకసిణే సుద్ధికజ్ఝానం చతుక్కనయవసేన దేసియమానం బుజ్ఝితుం సక్కోన్తి, తాసం సప్పాయవసేన సుద్ధికజ్ఝానే చతుక్కనయో దేసితో. యా పఞ్చకనయవసేన దేసియమానం బుజ్ఝితుం సక్కోన్తి, తాసం సప్పాయవసేన పఞ్చకనయో. యా సుద్ధికపటిపదాయ , సుద్ధికారమ్మణే చతుక్కనయవసేన దేసియమానం బుజ్ఝితుం సక్కోన్తి, తాసం సప్పాయవసేన సుద్ధికపటిపదాయ సుద్ధికారమ్మణే చతుక్కనయో దేసితో. యా పఞ్చకనయవసేన దేసియమానం బుజ్ఝితుం సక్కోన్తి తాసం సప్పాయవసేన పఞ్చకనయో. ఇతి హేట్ఠా పుగ్గలజ్ఝాసయవసేన దేసనా కతా.

దేసనావిలాసప్పత్తో చేస పభిన్నపటిసమ్భిదో దసబలచతువేసారజ్జవిసదఞాణో ధమ్మానం యాథావసరసలక్ఖణస్స సుప్పటివిద్ధత్తా ధమ్మపఞ్ఞత్తికుసలతాయ యో యో నయో లబ్భతి తస్స తస్స వసేన దేసనం నియమేతుం సక్కోతి, తస్మా ఇమాయ దేసనావిలాసప్పత్తియాపి తేన ఏసా పథవీకసిణే సుద్ధికచతుక్కనయాదివసేన దేసనా కతా.

యస్మా పన యే కేచి ఝానం ఉప్పాదేన్తి నామ న తే ఆరమ్మణపటిపదాహి వినా ఉప్పాదేతుం సక్కోన్తి, తస్మా నియమతో ఝానుప్పత్తికారణత్తా అయం సోళసక్ఖత్తుకనయో కథితో.

ఏత్తావతా సుద్ధికనవకో, చత్తారో పటిపదానవకా, చత్తారో ఆరమ్మణనవకా, ఇమే చ సోళస నవకాతి పఞ్చవీసతి నవకా కథితా హోన్తి. తత్థ ఏకేకస్మిం నవకే చతుక్కపఞ్చకవసేన ద్వే ద్వే నయాతి పఞ్ఞాస నయా. తత్థ "పఞ్చవీసతియా చతుక్కనయేసు సతం, పఞ్చకనయేసు పఞ్చవీససత"న్తి పాళతో పఞ్చవీసాధికాని ద్వే ఝానచిత్తసతాని హోన్తి. పఞ్చకనయే పన చతుక్కనయస్స పవిట్ఠత్తా అత్థతో పఞ్చవీసాధికమేవ చిత్తసతం హోతి. యాని చేతాని పాళే పఞ్చవీసాధికాని ద్వే చిత్తసతాని తేసు ఏకేకస్స నిద్దేసే ధమ్మవవత్థానాదయో తయో తయో మహావారా హోన్తి. తే పన తత్థ తత్థ నయమత్తమేవ దస్సేత్వా సంఖిత్తాతి.

పథవీకసిణం.

౨౦౩. ఇదాని యస్మా ఆపోకసిణాదీసుపి ఏతాని ఝానాని ఉప్పజ్జన్తి, తస్మా తేసం దస్సనత్థం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తేసు సబ్బో పాళినయో చ అత్థవిభావనా చ చిత్తగణనా చ వారసఙ్ఖేపో చ పథవీకసిణే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. భావనానయో పన కసిణపరికమ్మం ఆదిం కత్వా సబ్బో **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి ౧.౯౧ ఆదయో) పకాసితోయేవ. **మహాసకులుదాయిసుత్తే** పన దసకసిణాని (మ. ని. ౨.౨౪౦) వుత్తాని. తేసు విఞ్ఞాణకసిణం ఆకాసే పవత్తితమహగ్గతవిఞ్ఞాణమ్పి తత్థ పరికమ్మం కత్వా నిబ్బత్తా విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసమాపత్తిపి హోతీతి సబ్బప్పకారేన ఆరుప్పదేసనమేవ భజతి, తస్మా ఇమస్మిం ఠానే న కథితం.

ఆకాసకసిణన్తి పన కసిణుగ్ఘాటిమమాకాసమ్పి, తం ఆరమ్మణం కత్వా పవత్తక్ఖన్ధాపి, భిత్తిచ్ఛిద్దాదీసు అఞ్ఞతరస్మిం గహేతబ్బనిమిత్తపరిచ్ఛేదాకాసమ్పి, తం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నం చతుక్కపఞ్చకజ్ఝానమ్పి వుచ్చతి. తత్థ పురిమనయో ఆరుప్పదేసనం భజతి, పచ్ఛిమనయో రూపావచరదేసనం. ఇతి మిస్సకత్తా ఇమం రూపావచరదేసనం న ఆరుళ్హం. పరిచ్ఛేదాకాసే నిబ్బత్తజ్ఝానం పన రూపూపపత్తియా మగ్గో హోతి తస్మా తం గహేతబ్బం. తస్మిం పన చతుక్కపఞ్చకజ్ఝానమేవ ఉప్పజ్జతి, అరూపజ్ఝానం నుప్పజ్జతి. కస్మా? కసిణుగ్ఘాటనస్స అలాభతో. తఞ్హి పునప్పునం ఉగ్ఘాటియమానమ్పి ఆకాసమేవ హోతీతి న తత్థ కసిణుగ్ఘాటనం లబ్భతి, తస్మా తత్థుప్పన్నం ఝానం దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారాయ సంవత్తతి, అభిఞ్ఞాపాదకం హోతి, విపస్సనాపాదకం హోతి, నిరోధపాదకం న హోతి. అనుపుబ్బనిరోధో పనేత్థ యావ పఞ్చమజ్ఝానా లబ్భతి వట్టపాదకం హోతియేవ. యథా చేతం ఏవం పురిమకసిణేసు ఉప్పన్నం ఝానమ్పి. నిరోధపాదకభావో పనేత్థ విసేసో. సేసమేత్థ ఆకాసకసిణే యం వత్తబ్బం సియా తం సబ్బం **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి. ౧.౯౮-౯౯) వుత్తమేవ.

'ఏకోపి హుత్వా బహుధా హోతీ'తిఆదినయం (దీ. ని. ౧.౨౩౮; పటి. మ. ౧.౧౦౨) పన వికుబ్బనం ఇచ్ఛన్తేన పురిమేసు అట్ఠసు కసిణేసు అట్ఠ సమాపత్తియో నిబ్బత్తేత్వా కసిణానులోమతో కసిణపటిలోమతో, కసిణానులోమపటిలోమతో; ఝానానులోమతో, ఝానపటిలోమతో, ఝానానులోమపటిలోమతో; ఝానుక్కన్తికతో, కసిణుక్కన్తికతో, ఝానకసిణుక్కన్తికతో; అఙ్గసఙ్కన్తికతో, ఆరమ్మణసఙ్కన్తికతో, అఙ్గారమ్మణసఙ్కన్తికతో; అఙ్గవవత్థానతో, ఆరమ్మణవవత్థానతోతి ఇమేహి చుద్దసహాకారేహి చిత్తం పరిదమేతబ్బం. తేసం విత్థారకథా **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి. ౨.౩౬౫-౩౬౬) వుత్తాయేవ.

ఏవం పన చుద్దసహాకారేహి చిత్తం అపరిదమేత్వా, పుబ్బే అభావితభావనో ఆదికమ్మికో యోగావచరో ఇద్ధివికుబ్బనం సమ్పాదేస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. ఆదికమ్మికస్స హి కసిణపరికమ్మమ్పి భారో; సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. కతకసిణపరికమ్మస్స నిమిత్తుప్పాదనం భారో; సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. ఉప్పన్నే నిమిత్తే తం వడ్ఢేత్వా అప్పనాధిగమో భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. అధిగతప్పనస్స చుద్దసహాకారేహి చిత్తపరిదమనం భారో; సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. చుద్దసహాకారేహి పరిదమితచిత్తస్సాపి ఇద్ధివికుబ్బనం నామ భారో, సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ సక్కోతి. వికుబ్బనప్పత్తస్సాపి ఖిప్పనిసన్తిభావో నామ భారో; సతేసు సహస్సేసు వా ఏకోవ ఖిప్పనిసన్తి హోతి. థేరమ్బత్థలే **మహారోహనగుత్తత్థేరస్స** గిలానుపట్ఠానం ఆగతేసు తింసమత్తేసు ఇద్ధిమన్తసహస్సేసు ఉపసమ్పదాయ అట్ఠవస్సికో **రక్ఖితత్థేరో వియ**. సబ్బం వత్థు **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి. ౨.౩౬౭) విత్థారితమేవాతి.

అభిభాయతనకథా

౨౦౪. ఏవం అట్ఠసు కసిణేసు రూపావచరకుసలం నిద్దిసిత్వా, ఇదాని యస్మా సమానేపి ఆరమ్మణే భావనాయ అసమానం ఇమేసు అట్ఠసు కసిణేసు అఞ్ఞమ్పి అభిభాయతనసఙ్ఖాతం రూపావచరకుసలం పవత్తతి, తస్మా తం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలాతిఆ**ది ఆరద్ధం. తత్థ **అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞీ**తి అలాభితాయ వా అనత్థికతాయ వా అజ్ఝత్తరూపే పరికమ్మసఞ్ఞావిరహితో. **బహిద్ధా రూపాని పస్సతీ**తి బహిద్ధా అట్ఠసు కసిణేసు కతపరికమ్మతాయ పరికమ్మవసేన చేవ అప్పనావసేన చ తాని బహిద్ధా అట్ఠసు కసిణేసు రూపాని పస్సతి. **పరిత్తానీ**తి అవడ్ఢితాని. **తాని అభిభుయ్యా**తి యథా నామ సమ్పన్నగహణికో కటచ్ఛుమత్తం భత్తం లభిత్వా 'కిం ఏత్థ భుఞ్జితబ్బం అత్థీ'తి సఙ్కడ్ఢిత్వా ఏకకబళమేవ కరోతి, ఏవమేవ ఞాణుత్తరికో పుగ్గలో విసదఞాణో 'కిమేత్థ పరిత్తకే ఆరమ్మణే సమాపజ్జితబ్బం అత్థి, నాయం మమ భారో'తి తాని రూపాని అభిభవిత్వా సమాపజ్జతి. సహ నిమిత్తుప్పాదేనేవేత్థ అప్పనం నిబ్బత్తేతీతి అత్థో. **జానామి పస్సామీ**తి ఇమినా పనస్స పుబ్బభాగో కథితో. **ఆగమట్ఠకథాసు** పన వుత్తం – ఇమినాస్స పన ఆభోగో కథితో. సో చ ఖో సమాపత్తితో వుట్ఠితస్స, న అన్తోసమాపత్తియన్తి (అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౮.౬౫).

అప్పమాణానీతి వడ్ఢితప్పమాణాని. **అభిభుయ్యా**తి ఏత్థ పన యథా మహగ్ఘసో పురిసో ఏకం భత్తవడ్ఢితకం లభిత్వా 'అఞ్ఞాపి హోతు 'కిమేసా మయ్హం కరిస్సతీ'తి తం న మహన్తతో పస్సతి, ఏవమేవ ఞాణుత్తరో పుగ్గలో విసదఞ్ఞాణో 'కిమేత్థ సమాపజ్జితబ్బం, న ఇదం అప్పమాణం, న మయ్హం చిత్తేకగ్గతాకరణే భారో అత్థీ'తి తాని అభిభవిత్వా సమాపజ్జతి. సహ నిమిత్తుప్పాదేనేవేత్థ అప్పనం నిబ్బత్తేతీతి అత్థో.

పరిత్తం పరిత్తారమ్మణం అప్పమాణం పరిత్తారమ్మణన్తి ఇధ పరిత్తానీతి ఆగతత్తా అప్పమాణారమ్మణతా న గహితా, పరతో అప్పమాణానీతి ఆగతత్తా పరిత్తారమ్మణతా. **అట్ఠకథాయం** పన వుత్తం – 'ఇమస్మిం ఠానే చత్తారి చత్తారి ఆరమ్మణాని అగ్గహేత్వా ద్వే ద్వేవ గహితాని . కిం కారణా? చతూసు హి గహితేసు దేసనా సోళసక్ఖత్తుకా హోతి, సత్థారా చ హేట్ఠా సోళసక్ఖత్తుకా దేసనా కిలఞ్జమ్హి తిలే పత్థరన్తేన వియ విత్థారతో కథితా. తస్స ఇమస్మిం ఠానే అట్ఠక్ఖత్తుకం దేసనం కాతుం అజ్ఝాసయో. తస్మా ద్వే ద్వేయేవ గహితానీతి వేదితబ్బానీతి.

సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీతి పరిసుద్ధాపరిసుద్ధవణ్ణాని. పరిసుద్ధాని హి నీలాదీని సువణ్ణాని, అపరిసుద్ధాని చ దుబ్బణ్ణానీతి ఇధ అధిప్పేతాని. **ఆగమట్ఠకథాసు** పన 'సువణ్ణాని వా హోన్తు దుబ్బణ్ణాని వా, పరిత్తఅప్పమాణవసేనేవ ఇమాని అభిభాయతనాని దేసితానీ'తి (అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౮.౬౫) వుత్తం. ఇమేసు పన చతూసు పరిత్తం వితక్కచరితవసేన ఆగతం, అప్పమాణం మోహచరితవసేన, సువణ్ణం దోసచరితవసేన, దుబ్బణ్ణం రాగచరితవసేన. ఏతేసఞ్హి ఏతాని సప్పాయాని. సా చ తేసం సప్పాయతా విత్థారతో **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి॰ ౧.౪౩) చరియనిద్దేసే వుత్తా.

కస్మా పన, యథా సుత్తన్తే "అజ్ఝత్తం రూపసఞ్ఞీ ఏకో బహిద్ధా రూపాని పస్సతి పరిత్తానీ"తిఆది (దీ॰ ని॰ ౨.౧౭౩; మ॰ ని॰ ౨.౨౪౯; అ॰ ని॰ ౮.౬౫) వుత్తం, ఏవం అవత్వా ఇధ చతూసుపి అభిభాయతనేసు అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞితావ వుత్తాతి? అజ్ఝత్తరూపానం అనభిభవనీయతో. తత్థ వా హి ఇధ వా బహిద్ధారూపానేవ అభిభవితబ్బాని, తస్మా తాని నియమతో

వత్తబ్బానీతి తత్రపి ఇధపి వుత్తాని. అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞీతి ఇదం పన సత్థు దేసనావిలాసమత్తమేవ. అయం తావ చతూసు అభిభాయతనేసు అపుబ్బపదవణ్ణనా. సుద్ధికనయపటిపదాభేదో పనేత్థ పథవీకసిణే వుత్తనయేనేవ ఏకేకస్మిం అభిభాయతనే వేదితబ్బో. కేవలఞ్హేత్థ ఆరమ్మణచతుక్కం ఆరమ్మణదుకం హోతి, సోళసక్ఖత్తుకఞ్చ అట్ఠక్ఖత్తుకం. సేసం తాదిసమేవ. ఏవమేత్థ ఏకేకస్మిం అభిభాయతనే ఏకో సుద్ధికనవకో, చత్తారో పటిపదానవకా, ద్వే ఆరమ్మణనవకా, ఆరమ్మణపటిపదామిస్సకే అట్ఠ నవకాతి పన్నరస నవకాతి చతూసుపి అభిభాయతనేసు సమసట్ఠి నవకా వేదితబ్బా.

౨౪౬. పఞ్చమఅభిభాయతనాదీసు **నీలానీ**తి సబ్బసఙ్గాహికవసేన వుత్తం. **నీలవణ్ణానీ**తి వణ్ణవసేన, **నీలనిదస్సనానీ**తి నిదస్సనవసేన, అపఞ్ఞాయమానవివరాని, అసమ్భిన్నవణ్ణాని, ఏకనీలానేవ హుత్వా దిస్సన్తీతి వుత్తం హోతి. **నీలనిభాసానీ**తి ఇదం పన ఓభాసనవసేన వుత్తం; నీలోభాసాని నీలప్పభాయుత్తానీతి అత్థో. ఏతేన నేసం సువిసుద్ధతం దస్సేతి. సువిసుద్ధవణ్ణవసేన హి ఇమాని చత్తారి అభిభాయతనాని వుత్తాని. **పీతానీ**తిఆదీసుపి ఇమినావ నయేన అత్థో వేదితబ్బో. నీలకసిణం ఉగ్గణ్హన్తో నీలస్మిం నిమిత్తం గణ్హాతి. పుప్ఫస్మిం వా వత్థస్మిం వా వణ్ణధాతుయా వాతిఆదికం పనేత్థ కసిణకరణఞ్చ పరికమ్మఞ్చ అప్పనావిధానఞ్చ సబ్బం **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి॰ ౧.౬౩ ఆదయో) విత్థారతో వుత్తమేవ. యథా చ పథవీకసిణే ఏవమేత్థ ఏకేకస్మిం అభిభాయతనే పఞ్చవీసతి పఞ్చవీసతి నవకా వేదితబ్బా.

అభిభాయతనకథా.

విమోక్ఖకథా

౨౪౮. ఇదాని యస్మా ఇదం రూపావచరకుసలం నామ న కేవలం ఆరమ్మణసఙ్ఖాతానం ఆయతనానం అభిభవనతో అభిభాయతనవసేనేవ ఉప్పజ్జతి, అథ ఖో విమోక్ఖవసేనపి ఉప్పజ్జతి, తస్మా తమ్పి నయం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం.

కేనట్ఠేన పన విమోక్ఖో వేదితబ్బోతి? అధిముచ్చనట్ఠేన. కో అయం అధిముచ్చనట్ఠో నామ? పచ్చనీకధమ్మేహి చ సుట్ఠు విముచ్చనట్ఠో, ఆరమ్మణే చ అభిరతివసేన సుట్ఠు విముచ్చనట్ఠో . పితుఅఙ్కే విస్సట్ఠఅఙ్గపచ్చఙ్గస్స దారకస్స సయనం వియ అనిగ్గహితభావేన నిరాసఙ్కతాయ ఆరమ్మణే పవత్తీతి వుత్తం హోతి. ఏవంలక్ఖణఞ్హి విమోక్ఖభావప్పత్తం రూపావచరకుసలం దస్సేతుం అయం నయో ఆరద్ధో.

తత్థ **రూపీ**తి అజ్ఝత్తం కేసాదీసు ఉప్పాదితం రూపజ్ఝానం రూపం, తదస్సత్థీతి రూపీ. అజ్ఝత్తఞ్హి నీలపరికమ్మం కరోన్తో కేసే వా పిత్తే వా అక్ఖితారకాయ వా కరోతి. పీతపరికమ్మం కరోన్తో మేదే వా ఛవియా వా అక్ఖీనం పీతట్ఠానే వా కరోతి. లోహితపరికమ్మం కరోన్తో మంసే వా లోహితే వా జివ్హాయ వా హత్థతలపాదతలేసు వా అక్ఖీనం రత్తట్ఠానే వా కరోతి. ఓదాతపరికమ్మం కరోన్తో అట్ఠిమ్హి వా దన్తే వా నఖే వా అక్ఖీనం సేతట్ఠానే వా కరోతి. ఏవం పరికమ్మం కత్వా ఉప్పన్నజ్ఝానసమఙ్గినం సన్ధాయేతం వుత్తం. **రూపాని పస్సతీ**తి బహిద్ధాపి నీలకసిణాదిరూపాని ఝానచక్ఖునా పస్సతి. ఇమినా అజ్ఝత్తబహిద్ధావత్థుకేసు కసిణేసు ఝానపటిలాభో దస్సితో.

అజ్ఝత్తం అరూపసఞ్ఞీతి అజ్ఝత్తం న రూపసఞ్ఞీ. అత్తనో కేసాదీసు అనుప్పాదితరూపావచరజ్ఝానోతి అత్థో. ఇమినా బహిద్ధా పరికమ్మం కత్వా బహిద్ధావ పటిలద్ధజ్ఝానతా దస్సితా.

సుభన్తి ఇమినా సువిసుద్ధేసు నీలాదీసు వణ్ణకసిణేసు ఝానాని దస్సితాని. తత్థ కిఞ్చాపి అన్తోఅప్పనాయ 'సుభ'న్తి ఆభోగో నత్థి, యో పన సువిసుద్ధం సుభకసిణం ఆరమ్మణం కత్వా విహరతి, సో యస్మా 'సుభ'న్తి...పే.... పఠమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, తథా దుతియాదీని, తస్మా ఏవం దేసనా కతా. **పటిసమ్భిదామగ్గే** పన "కథం సుభన్త్వేవ అధిముత్తో హోతీతి విమోక్ఖో? ఇధ భిక్ఖు మేత్తాసహగతేన చేతసా ఏకం దిసం...పే.... విహరతి, మేత్తాయ భావితత్తా సత్తా అప్పటికూలా హోన్తి; కరుణా... ముదితా... ఉపేక్ఖాసహగతేన చేతసా ఏకం దిసం...పే.... విహరతి, ఉపేక్ఖాయ భావితత్తా సత్తా అప్పటికూలా హోన్తి, ఏవం సుభన్త్వేవ అధిముత్తో హోతీ"తి విమోక్ఖోతి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౧౨) వుత్తం. ఇధ పన ఉపరి పాళియంయేవ బ్రహ్మవిహారానం ఆగతత్తా తం నయం పటిక్ఖిపిత్వా సునీలకసుపీతకసులోహితకసుఓదాతకపరిసుద్ధనీలకపరిసుద్ధపీతకపరిసుద్ధలోహితకపరిసుద్ధఓదాతకవసేనేవ సుభవిమోక్ఖో అనుఞ్ఞాతో. ఇతి కసిణన్తి వా అభిభాయతనన్తి వా విమోక్ఖోతి వా రూపావచరజ్ఝానమేవ . తఞ్హి ఆరమ్మణస్స సకలట్ఠేన కసిణం నామ, ఆరమ్మణం అభిభవనట్ఠేన అభిభాయతనం నామ, ఆరమ్మణే అధిముచ్చనట్ఠేన పచ్చనీకధమ్మేహి చ విముచ్చనట్ఠేన విమోక్ఖో నామాతి వుత్తం. తత్థ కసిణదేసనా అభిధమ్మవసేన, ఇతరా పన సుత్తన్తదేసనావసేన వుత్తాతి వేదితబ్బా. అయమేత్థ అపుబ్బపదవణ్ణనా. ఏకేకస్మిం పన విమోక్ఖే పథవీకసిణే వియ పఞ్చవీసతి పఞ్చవీసతీతి కత్వా పఞ్చసత్తతి నవకా వేదితబ్బా.

విమోక్ఖకథా.

బ్రహ్మవిహారకథా

౨౫౧. ఇదాని మేత్తాదిబ్రహ్మవిహారవసేన పవత్తమానం రూపావచరకుసలం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలాతి**ఆది ఆరద్ధం. తత్థ **మేత్తాసహగత**న్తి మేత్తాయ సమన్నాగతం. పరతో కరుణాసహగతాదీసుపి ఏసేవ నయో. యేన పనేస విధానేన పటిపన్నో మేత్తాదిసహగతాని ఝానాని ఉపసమ్పజ్జ విహరతి, తం మేత్తాదీనం భావనావిధానం సబ్బం **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి॰ ౧.౨౪౦) విత్థారితమేవ. అవసేసాయ పాళియా అత్థో పథవీకసిణే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

కేవలఞ్హి పథవీకసిణే పఞ్చవీసతి నవకా, ఇధ పురిమాసు తీసు తికచతుక్కజ్ఝానికవసేన పఞ్చవీసతి సత్తకా, ఉపేక్ఖాయ చతుత్థజ్ఝానవసేన పఞ్చవీసతి ఏకకా, కరుణాముదితాసు చ ఛన్దాదీహి చతూహి సద్ధిం కరుణాముదితాతి ఇమేపి యేవాపనకా లబ్భన్తి. దుక్ఖపటిపదాదిభావో చేత్థ మేత్తాయ తావ బ్యాపాదవిక్ఖమ్భనవసేన, కరుణాయ విహింసావిక్ఖమ్భనవసేన, ముదితాయ అరతివిక్ఖమ్భనవసేన, ఉపేక్ఖాయ రాగపటిఘవిక్ఖమ్భనవసేన వేదితబ్బో. పరిత్తారమ్మణతా పన నబహుసత్తారమ్మణవసేన; అప్పమాణారమ్మణతా బహుసత్తారమ్మణవసేన హోతీతి అయం విసేసో. సేసం తాదిసమేవ.

ఏవం తావ పాళివసేనేవ –

బ్రహ్ముత్తమేన కథితే, బ్రహ్మవిహారే ఇమే ఇతి విదిత్వా;
భియ్యో ఏతేసు అయం, పకిణ్ణకకథాపి విఞ్ఞేయ్యా.

ఏతాసు హి మేత్తాకరుణాముదితాఉపేక్ఖాసు అత్థతో తావ మేజ్జతీతి **మేత్తా**, సినియ్హతీతి అత్థో. మిత్తే వా భవా, మిత్తస్స వా ఏసా పవత్తతీపి మేత్తా. పరదుక్ఖే సతి సాధూనం హదయకమ్పనం కరోతీతి **కరుణా**. కిణాతి వా పరదుక్ఖం హింసతి వినాసేతీతి **కరుణా** . కిరీయతి వా దుక్ఖితేసు ఫరణవసేన పసారియతీతి **కరుణా**. మోదన్తి తాయ తంసమఙ్గినో, సయం వా మోదతి, మోదనమత్తమేవ వా తన్తి **ముదితా**. 'అవేరా హోన్తూ'తిఆదిబ్యాపారప్పహానేన మజ్ఝత్తభావూపగమనేన చ ఉపేక్ఖతీతి **ఉపేక్ఖా**.

లక్ఖణాదితో పనేత్థ హితాకారప్పవత్తిలక్ఖణా 'మేత్తా', హితూపసంహారరసా, ఆఘాతవినయపచ్చుపట్ఠానా, సత్తానం మనాపభావదస్సనపదట్ఠానా. బ్యాపాదూపసమో ఏతిస్సా సమ్పత్తి, సినేహసమ్భవో విపత్తి. దుక్ఖాపనయనాకారప్పవత్తిలక్ఖణా 'కరుణా', పరదుక్ఖాసహనరసా, అవిహింసాపచ్చుపట్ఠానా , దుక్ఖాభిభూతానం అనాథభావదస్సనపదట్ఠానా. విహింసూపసమో తస్సా సమ్పత్తి, సోకసమ్భవో విపత్తి. సత్తేసు పమోదనలక్ఖణా 'ముదితా', అనిస్సాయనరసా, అరతివిఘాతపచ్చుపట్ఠానా, సత్తానం సమ్పత్తిదస్సనపదట్ఠానా. అరతివూపసమో తస్సా సమ్పత్తి, పహాససమ్భవో విపత్తి. సత్తేసు మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తిలక్ఖణా 'ఉపేక్ఖా', సత్తేసు సమభావదస్సనరసా, పటిఘానునయవూపసమపచ్చుపట్ఠానా, "కమ్మస్సకా సత్తా, తే కస్స రుచియా సుఖితా వా భవిస్సన్తి, దుక్ఖతో వా ముచ్చిస్సన్తి, పత్తసమ్పత్తితో వా న పరిహాయిస్సన్తీ"తి? ఏవం పవత్తకమ్మస్సకతాదస్సనపదట్ఠానా. పటిఘానునయవూపసమో తస్సా సమ్పత్తి, గేహస్సితాయ అఞ్ఞాణుపేక్ఖాయ సమ్భవో విపత్తి.

చతున్నమ్పి పనేతేసం బ్రహ్మవిహారానం విపస్సనాసుఖఞ్చేవ భవసమ్పత్తి చ సాధారణప్పయోజనం, బ్యాపాదాదిపటిఘాతో ఆవేణికం. బ్యాపాదపటిఘాతప్పయోజనా హేత్థ మేత్తా, విహింసాఅరతిరాగపటిఘాతప్పయోజనా ఇతరా. వుత్తమ్పి చేతం –

> "నిస్సరణఞ్హేతం, ఆవుసో, బ్యాపాదస్స యదిదం మేత్తాచేతోవిముత్తి, నిస్సరణఞ్హేతం, ఆవుసో, విహేసాయ యదిదం కరుణాచేతోవిముత్తి; నిస్సరణఞ్హేతం, ఆవుసో, అరతియా యదిదం ముదితాచేతోవిముత్తి, నిస్సరణఞ్హేతం, ఆవుసో, రాగస్స యదిదం ఉపేక్ఖాచేతోవిముత్తీ"తి (దీ॰ ని॰ ౩.౩౨౬; అ॰ ని॰ ౬.౧౩).

ఏకమేకస్స చేత్థ ఆసన్నదూరవసేన ద్వే ద్వే పచ్చత్థికా. మేత్తాబ్రహ్మవిహారస్స హి, సమీపచారో వియ పురిసస్స సపత్తో, గుణదస్సనసభాగతాయ రాగో ఆసన్నపచ్చత్థికో. సో లహుం ఓతారం లభతి. తస్మా తతో సుట్ఠు మేత్తా రక్ఖితబ్బా. పబ్బతాదిగహననిస్సితో వియ పురిసస్స సపత్తో సభావవిసభాగతాయ బ్యాపాదో దూరపచ్చత్థికో. తస్మా తతో నిబ్భయేన మేత్తాయితబ్బం. మేత్తాయిస్సతి చ నామ కోపఞ్చ కరిస్సతీతి అట్ఠానమేతం.

కరుణాబ్రహ్మవిహారస్స "చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యానం రూపానం ఇట్ఠానం కన్తానం మనాపానం మనోరమానం లోకామిసపటిసంయుత్తానం అప్పటిలాభం వా అప్పటిలాభతో సమనుపస్సతో పుబ్బే వా పటిలద్ధపుబ్బం అతీతం నిరుద్ధం విపరిణతం సమనుస్సరతో ఉప్పజ్జతి దోమనస్సం. యం ఏవరూపం దోమనస్సం ఇదం వుచ్చతి గేహస్సితం దోమనస్స"న్తిఆదినా నయేన ఆగతం గేహస్సితం దోమనస్సం విపత్తిదస్సనసభాగతాయ ఆసన్నపచ్చత్థికం. సభావవిసభాగతాయ విహేసా దూరపచ్చత్థికా. తస్మా తతో నిబ్భయేన కరుణాయితబ్బం. కరుణఞ్చ నామ కరిస్సతి పాణిఆదీహి చ విహేసిస్సతీతి అట్ఠానమేతం.

ముదితాబ్రహ్మవిహారస్స "చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యానం రూపానం ఇట్ఠానం కన్తానం మనాపానం మనోరమానం లోకామిసపటిసంయుత్తానం పటిలాభం వా పటిలాభతో సమనుపస్సతో పుబ్బే వా పటిలద్ధపుబ్బం అతీతం నిరుద్ధం విపరిణతం సమనుస్సరతో ఉప్పజ్జతి సోమనస్సం. యం ఏవరూపం సోమనస్సం ఇదం వుచ్చతి గేహస్సితం సోమనస్స"న్తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౩౦౬) నయేన ఆగతం గేహస్సితం సోమనస్సం సమ్పత్తిదస్సనసభాగతాయ ఆసన్నపచ్చత్థికం. సభావవిసభాగతాయ అరతి దూరపచ్చత్థికా. తస్మా తతో నిబ్భయేన ముదితా భావేతబ్బా. పముదితో చ నామ భవిస్సతి పన్తసేనాసనేసు చ అధికుసలధమ్మేసు చ ఉక్కణ్ఠిస్సతీతి అట్ఠానమేతం.

ఉపేక్ఖాబ్రహ్మవిహారస్స పన "చక్ఖునా రూపం దిస్వా ఉప్పజ్జతి ఉపేక్ఖా బాలస్స మూళ్హస్స పుథుజ్జనస్స అనోధిజినస్స అవిపాకజినస్స అనాదీనవదస్సావినో అస్సుతవతో పుథుజ్జనస్స. యా ఏవరూపా ఉపేక్ఖా రూపం సా నాతివత్తతి. తస్మా సా ఉపేక్ఖా గేహస్సితాతి వుచ్చతీ"తిఆదినా (మ॰ ని॰ ౩.౩౦౮) నయేన ఆగతా గేహస్సితా అఞ్ఞాణుపేక్ఖా దోసగుణానం అవిచారణవసేన సభాగత్తా ఆసన్నపచ్చత్థికా. సభావవిసభాగతాయ రాగపటిఘా దూరపచ్చత్థికా. తస్మా తతో నిబ్భయేన ఉపేక్ఖితబ్బం. ఉపేక్ఖిస్సతి చ నామ రజ్జిస్సతి చ పటిహఞ్ఞిస్సతి చాతి అట్ఠానమేతం.

సబ్బేసమ్పి చ ఏతేసం కత్తుకామతాఛన్దో ఆది, నీవరణాదివిక్ఖమ్భనం మజ్ఝం, అప్పనా పరియోసానం, పణ్ణత్తిధమ్మవసేన ఏకో వా సత్తో అనేకా వా సత్తా ఆరమ్మణం, ఉపచారే వా అప్పనాయ వా పత్తాయ ఆరమ్మణవడ్ఢనం.

తత్రాయం వడ్ఢనక్కమో – యథా హి కుసలో కస్సకో కసితబ్బట్ఠానం పరిచ్ఛిన్దిత్వా కసతి, ఏవం పఠమమేవ ఏకం ఆవాసం పరిచ్ఛిన్దిత్వా తత్థ సత్తేసు 'ఇమస్మిం ఆవాసే సత్తా అవేరా హోన్తూ'తిఆదినా నయేన మేత్తా భావేతబ్బా. తత్థ చిత్తం ముదుం కమ్మనియం కత్వా ద్వే ఆవాసా పరిచ్ఛిన్దితబ్బా . తతో అనుక్కమేన తయో చత్తారో పఞ్చ ఛ సత్త అట్ఠ నవ దస, ఏకా రచ్ఛా, ఉపడ్ఢగామో, గామో, జనపదో, రజ్జం, ఏకా దిసాతి ఏవం యావ ఏకం చక్కవాళం, తతో వా పన భియ్యో తత్థ తత్థ సత్తేసు మేత్తా భావేతబ్బా. తథా కరుణాదయోతి. అయమేత్థ ఆరమ్మణవడ్ఢనక్కమో.

యథా పన కసిణానం నిస్సన్దో ఆరుప్పా, సమాధీనం నిస్సన్దో నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం, విపస్సనానం నిస్సన్దో ఫలసమాపత్తి, సమథవిపస్సనానం నిస్సన్దో నిరోధసమాపత్తి, ఏవం పురిమబ్రహ్మవిహారత్తయస్స నిస్సన్దో ఏత్థ ఉపేక్ఖాబ్రహ్మవిహారో. యథా హి థమ్భే అనుస్సాపేత్వా తులాసఙ్ఘాటం అనారోపేత్వా న సక్కా ఆకాసే కూటగోపానసియో ఠపేతుం, ఏవం పురిమేసు తతియజ్ఝానం వినా న సక్కా చతుత్థం భావేతుం. కసిణేసు పన ఉప్పన్నతతియజ్ఝానస్సపేసా నుప్పజ్జతి విసభాగారమ్మణత్తాతి.

ఏత్థ సియా – 'కస్మా పనేతా మేత్తా కరుణా ముదితా ఉపేక్ఖా బ్రహ్మవిహారాతి వుచ్చన్తి? కస్మా చ, చతస్సోవ? కో చ ఏతాసం కమో? విభఙ్గే చ కస్మా అప్పమఞ్ఞాతి వుత్తా'తి? వుచ్చతే – సేట్ఠట్ఠేన తావ నిద్దోసభావేన చేత్థ బ్రహ్మవిహారతా వేదితబ్బా. సత్తేసు సమ్మాపటిపత్తిభావేన హి సేట్ఠా ఏతే విహారా. యథా చ బ్రహ్మానో నిద్దోసచిత్తా విహరన్తి, ఏవం ఏతేహి సమ్పయుత్తా యోగినో బ్రహ్మసమావ హుత్వా విహరన్తీతి సేట్ఠట్ఠేన నిద్దోసభావేన చ బ్రహ్మవిహారాతి వుచ్చన్తి.

కస్మా చ చతస్సోతిఆదిపఞ్హస్స పన ఇదం విస్సజ్జనం –

విసుద్ధిమగ్గాదివసా చతస్సో,

హితాదిఆకారవసా పనాసం;

కమో పవత్తన్తి చ అప్పమాణే,

తా గోచరే యేన తదప్పమఞ్ఞా.

ఏతాసు హి యస్మా మేత్తా బ్యాపాదబహులస్స, కరుణా విహింసాబహులస్స, ముదితా అరతిబహులస్స, ఉపేక్ఖా రాగబహులస్స విసుద్ధిమగ్గో; యస్మా చ హితూపసంహారఅహితాపనయనసమ్పత్తిమోదనఅనాభోగవసేన చతుబ్బిధోయేవ సత్తేసు మనసికారో; యస్మా చ యథా మాతా దహరగిలానయోబ్బనప్పత్తసకిచ్చపసుతేసు చతూసు పుత్తేసు దహరస్స అభివుడ్ఢికామా హోతి, గిలానస్స గేలఞ్ఞాపనయనకామా, యోబ్బనప్పత్తస్స యోబ్బనసమ్పత్తియా చిరట్ఠితికామా, సకిచ్చపసుతస్స కిస్మిఞ్చిపి పరియాయే అబ్యావటా హోతి, తథా అప్పమఞ్ఞావిహారికేనాపి సబ్బసత్తేసు మేత్తాదివసేన భవితబ్బం, తస్మా ఇతో విసుద్ధిమగ్గాదివసా చతస్సోవ అప్పమఞ్ఞా.

యస్మా పన చతస్సోపేతా భావేతుకామేన పఠమం హితాకారప్పవత్తివసేన సత్తేసు పటిపజ్జితబ్బం, హితాకారప్పవత్తిలక్ఖణా చ మేత్తా; తతో ఏవం పత్థితహితానం సత్తానం దుక్ఖాభిభవం దిస్వా వా సుత్వా వా సమ్భావేత్వా వా దుక్ఖాపనయనాకారప్పవత్తివసేన, దుక్ఖాపనయనాకారప్పవత్తిలక్ఖణా చ కరుణా; అథేవం పత్థితహితానం పత్థితదుక్ఖాపగమానఞ్చ నేసం సమ్పత్తిం దిస్వా సమ్పత్తిప్పమోదనవసేన, పమోదనలక్ఖణా చ ముదితా; తతో పరం పన కత్తబ్బాభావతో అజ్ఝుపేక్ఖకతాసఙ్ఖాతేన మజ్ఝత్తాకారేన పటిపజ్జితబ్బం, మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తిలక్ఖణా చ ఉపేక్ఖా; తస్మా ఇతో హితాదిఆకారవసా పనాసం పఠమం మేత్తా వుత్తా. అథ కరుణా ముదితా ఉపేక్ఖాతి అయం కమో వేదితబ్బో.

యస్మా పన సబ్బాపేతా అప్పమాణే గోచరే పవత్తన్తి, తస్మా అప్పమఞ్ఞాతి వుచ్చన్తి. అప్పమాణా హి సత్తా ఏతాసం గోచరభూతా, 'ఏకసత్తస్సాపి చ ఏత్తకే పదేసే మేత్తాదయో భావేతబ్బా'తి ఏవం పమాణం అగ్గహేత్వా సకలఫరణవసేనేవ పవత్తాతి, తేన వుత్తం –

విసుద్ధిమగ్గాదివసా చతస్సో,

హితాదిఆకారవసా పనాసం;

కమో పవత్తన్తి చ అప్పమాణే,

తా గోచరే యేన తదప్పమఞ్ఞాతి.

ఏవం అప్పమాణగోచరతాయ ఏకలక్ఖణాసు చాపి ఏతాసు పురిమా తిస్సో తికచతుక్కజ్ఝానికావ హోన్తి. కస్మా? సోమనస్సావిప్పయోగతో. కస్మా పనాసం సోమనస్సేన అవిప్పయోగోతి? దోమనస్ససముట్ఠితానం బ్యాపాదాదీనం నిస్సరణత్తా. పచ్ఛిమా పన అవసేసేకజ్ఝానికావ. కస్మా? ఉపేక్ఖావేదనాసమ్పయోగతో. న హి సత్తేసు మజ్ఝత్తాకారప్పవత్తా బ్రహ్మవిహారుపేక్ఖా ఉపేక్ఖావేదనం వినా వత్తతీతి.

బ్రహ్మవిహారకథా.

అసుభకథా

౨౬౩. ఇదాని రాగచరితసత్తానం ఏకన్తహితం నానారమ్మణేసు ఏకేకజ్ఝానవసేనేవ పవత్తమానం రూపావచరకుసలం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం.

తత్థ **ఉద్ధుమాతకసఞ్ఞాసహగత**న్తిఆదీసు, భస్తా వియ వాయునా, ఉద్ధం జీవితపరియాదానా యథానుక్కమం సముగ్గతేన సూనభావేన ధుమాతత్తా ఉద్ధుమాతం. ఉద్ధుమాతమేవ **ఉద్ధుమాతకం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం ఉద్ధుమాతన్తి ఉద్ధుమాతకం. తథారూపస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. వినీలం వుచ్చతి విపరిభిన్ననీలవణ్ణం. వినీలమేవ **వినీలకం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం వినీలన్తి వినీలకం. మంసుస్సదట్ఠానేసు రత్తవణ్ణస్స, పుబ్బసన్నిచయట్ఠానేసు సేతవణ్ణస్స, యేభుయ్యేన చ నీలవణ్ణస్స , నీలట్ఠానే నీలసాటకపారుతస్సేవ ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. పరిభిన్నట్ఠానేసు విస్సన్దమానం పుబ్బం విపుబ్బం. విపుబ్బమేవ **విపుబ్బకం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం విపుబ్బన్తి విపుబ్బకం. తథారూపస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. విచ్ఛిద్దం వుచ్చతి ద్విధా ఛిన్దనేన అపధారితం, విచ్ఛిద్దమేవ **విచ్ఛిద్దకం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం విచ్ఛిద్దన్తి విచ్ఛిద్దకం. వేమజ్ఝే ఛిన్నస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. ఇతో చ ఏత్తో చ వివిధాకారేన సోణసిఙ్గాలాదీహి ఖాయితం విక్ఖాయితం. విక్ఖాయితమేవ **విక్ఖాయితకం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం విక్ఖాయితన్తి విక్ఖాయితకం. తథారూపస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. వివిధా ఖిత్తం విక్ఖిత్తం. విక్ఖిత్తమేవ **విక్ఖిత్తకం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం విక్ఖిత్తన్తి విక్ఖిత్తకం. 'అఞ్ఞేన హత్థం అఞ్ఞేన పాదం అఞ్ఞేన సీస'న్తి ఏవం తతో తతో ఖిత్తస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. హతఞ్చ తం పురిమనయేనేవ విక్ఖిత్తకఞ్చాతి **హతవిక్ఖిత్తకం**. కాకపదాకారేన అఙ్గపచ్చఙ్గేసు సత్థేన హనిత్వా వుత్తనయేన విక్ఖిత్తకస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. లోహితం కిరతి, విక్ఖిపతి, ఇతో చితో చ పగ్ఘరతీతి **లోహితకం**. పగ్ఘరితలోహితమక్ఖితస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. పుళవా వుచ్చన్తి కిమయో. పుళవే వికిరతీతి **పుళవకం**. కిమిపరిపుణ్ణస్స ఛవసరీరస్సేతం అధివచనం. అట్ఠియేవ **అట్ఠికం**. పటికూలత్తా వా కుచ్ఛితం అట్ఠీతి అట్ఠికం. అట్ఠిసఙ్ఖలికాయపి ఏకట్ఠికస్సపి ఏతం అధివచనం. ఇమాని చ పన ఉద్ధుమాతకాదీని నిస్సాయ ఉప్పన్ననిమిత్తానమ్పి నిమిత్తేసు పటిలద్ధజ్ఝానానమ్పి ఏతానేవ నామాని.

తత్థ ఉద్ధుమాతకనిమిత్తే అప్పనావసేన ఉప్పన్నా సఞ్ఞా ఉద్ధుమాతకసఞ్ఞా. తాయ ఉద్ధుమాతకసఞ్ఞాయ సమ్పయోగట్ఠేన సహగతం **ఉద్ధుమాతకసఞ్ఞాసహగతం. వినీలకసఞ్ఞాసహగతా**దీసుపి ఏసేవ నయో. యం పనేత్థ భావనావిధానం వత్తబ్బం భవేయ్య, తం సబ్బాకారేన **విసుద్ధిమగ్గే** (విసుద్ధి॰ ౧.౧౦౩ ఆదయో) వుత్తమేవ. అవసేసా పాళివణ్ణనా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. కేవలఞ్హి ఇధ, చతుత్థజ్ఝానవసేన ఉపేక్ఖాబ్రహ్మవిహారే వియ, పఠమజ్ఝానవసేన ఏకేకస్మిం పఞ్చవీసతి ఏకకా హోన్తి. అసుభారమ్మణస్స చ అవడ్ఢనీయత్తా, పరిత్తే ఉద్ధుమాతకట్ఠానే ఉప్పన్ననిమిత్తారమ్మణం **పరిత్తారమ్మణం,** మహన్తే **అప్పమాణారమ్మణం** వేదితబ్బం. సేసేసుపి ఏసేవ నయోతి.

ఇతి అసుభాని సుభగుణో,
దససతలోచనేన థుతకిత్తి;
యాని అవోచ దసబలో,
ఏకేకజ్ఝానహేతూని.

ఏవం పాళినయేనేవ, తావ సబ్బాని తాని జానిత్వా;
తేస్వేవ అయం భియ్యో, పకిణ్ణకకథాపి విఞ్ఞేయ్యా. (విసుద్ధి॰ ౧.౧౨౦);

ఏతేసు హి యత్థ కత్థచి అధిగతజ్ఝానో సువిక్ఖమ్భితరాగత్తా వీతరాగో వియ నిల్లోలుప్పచారో హోతి. ఏవం సన్తేపి య్వాయం అసుభభేదో వుత్తో, సో సరీరసభావప్పత్తివసేన చ రాగచరితభేదవసేన చాతి వేదితబ్బో.

ఛవసరీరఞ్హి పటికూలభావం ఆపజ్జమానం ఉద్ధుమాతకసభావప్పత్తం వా సియా, వినీలకాదీనం వా అఞ్ఞతరసభావప్పత్తం. ఇతి యాదిసం యాదిసం సక్కా హోతి లద్ధుం తాదిసే తాదిసే ఉద్ధుమాతకపటికూలం వినీలకపటికూలన్తి ఏవం నిమిత్తం గణ్హితబ్బమేవాతి సరీరసభావప్పత్తివసేన దసధా అసుభప్పభేదో వుత్తోతి వేదితబ్బో.

విసేసతో చేత్థ ఉద్ధుమాతకం సరీరసణ్ఠానవిపత్తిప్పకాసనతో సరీరసణ్ఠానరాగినో సప్పాయం. వినీలకం ఛవిరాగవిపత్తిప్పకాసనతో సరీరవణ్ణరాగినో సప్పాయం. విపుబ్బకం కాయవణపటిబద్ధస్స దుగ్గన్ధభావస్స పకాసనతో మాలాగన్ధాదివసేన సముట్ఠాపితసరీరగన్ధరాగినో సప్పాయం. విచ్ఛిద్దకం అన్తోసుసిరభావప్పకాసనతో సరీరే ఘనభావరాగినో సప్పాయం. విక్ఖాయితకం మంసూపచయసమ్పత్తివినాసప్పకాసనతో థనాదీసు సరీరప్పదేసేసు మంసూపచయరాగినో సప్పాయం. విక్ఖిత్తకం అఙ్గపచ్చఙ్గానం విక్ఖేపప్పకాసనతో అఙ్గపచ్చఙ్గలీలారాగినో సప్పాయం. హతవిక్ఖిత్తకం సరీరసఙ్ఘాటభేదవికారప్పకాసనతో సరీరసఙ్ఘాటసమ్పత్తిరాగినో సప్పాయం. లోహితకం లోహితమక్ఖితపటికూలభావప్పకాసనతో అలఙ్కారజనితసోభరాగినో సప్పాయం. పుళవకం కాయస్స అనేకకిమికులసాధారణభావప్పకాసనతో కాయే మమత్తరాగినో సప్పాయం. అట్ఠికం సరీరట్ఠీనం పటికూలభావప్పకాసనతో దన్తసమ్పత్తిరాగినో సప్పాయన్తి. ఏవం రాగచరితవసేనాపి దసధా అసుభప్పభేదో వుత్తోతి వేదితబ్బో.

యస్మా పన దసవిధేపి ఏతస్మిం అసుభే సేయ్యథాపి నామ అపరిసణ్ఠితజలాయ సీఘసోతాయ నదియా అరిత్తబలేనేవ నావా తిట్ఠతి, వినా అరిత్తేన న సక్కా ఠపేతుం, ఏవమేవ దుబ్బలత్తా ఆరమ్మణస్స వితక్కబలేనేవ చిత్తం ఏకగ్గం హుత్వా తిట్ఠతి, వినా వితక్కేన న సక్కా ఠపేతుం, తస్మా పఠమజ్ఝానమేవేత్థ హోతి, న దుతియాదీని. పటికూలేపి చేతస్మిం ఆరమ్మణే 'అద్ధా ఇమాయ పటిపదాయ జరామరణమ్హా పరిముచ్చిస్సామీ'తి ఏవం ఆనిసంసదస్సావితాయ చేవ నీవరణసన్తాపప్పహానేన చ పీతిసోమనస్సం ఉప్పజ్జతి, 'బహుం దాని వేతనం లభిస్సామీ'తి ఆనిసంసదస్సావినో పుప్ఫఛడ్డకస్స గూథరాసిమ్హి వియ, ఉస్సన్నబ్యాధిదుక్ఖస్స రోగినో వమనవిరేచనప్పవత్తియం వియ చ.

దసవిధమ్పి చేతం అసుభం లక్ఖణతో ఏకమేవ హోతి. దసవిధస్సపి హి ఏతస్స అసుచిదుగ్గన్ధజేగుచ్ఛపటికూలభావో ఏవ లక్ఖణం. తదేతం ఇమినా లక్ఖణేన న కేవలం మతసరీరేయేవ దన్తట్ఠికదస్సావినో పన చేతియపబ్బతవాసినో **మహాతిస్సత్థేరస్స** వియ, హత్థిక్ఖన్ధగతం రాజానం ఉల్లోకేన్తస్స **సఙ్ఘరక్ఖితత్థేరుపట్ఠాకసామణేరస్స** వియ చ, జీవమానకసరీరేపి ఉపట్ఠాతి. యథేవ హి మతసరీరం ఏవం జీవమానకమ్పి అసుభమేవ. అసుభలక్ఖణం పనేత్థ ఆగన్తుకేన అలఙ్కారేన పటిచ్ఛన్నత్తా న పఞ్ఞాయతీతి.

అసుభకథా.

కిం పన పథవీకసిణం ఆదిం కత్వా అట్ఠికసఞ్ఞాపరియోసానావేసా రూపావచరప్పనా, ఉదాహు అఞ్ఞాపి అత్థీతి? అత్థి; ఆనాపానజ్ఝానఞ్హి కాయగతాసతిభావనా చ ఇధ న కథితా. కిఞ్చాపి న కథితా వాయోకసిణే పన గహితే ఆనాపానజ్ఝానం గహితమేవ; వణ్ణకసిణేసు చ గహితేసు కేసాదీసు చతుక్కపఞ్చకజ్ఝానవసేన ఉప్పన్నా కాయగతాసతి, దససు అసుభేసు

గహితేసు ద్వత్తింసాకారే పటికూలమనసికారజ్ఝానవసేన చేవ నవసివథికావణ్ణజ్ఝానవసేన చ పవత్తా కాయగతాసతి గహితావాతి. సబ్బాపి రూపావచరప్పనా ఇధ కథితావ హోతీతి.

రూపావచరకుసలకథా నిట్ఠితా.

అరూపావచరకుసలవణ్ణనా

ఆకాసానఞ్చాయతనం

২৫৩. ఇదాని అరూపావచరకుసలం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **అరూపూపపత్తియా**తి అరూపభవో అరూపం, అరూపే ఉపపత్తి అరూపూపపత్తి, తస్సా అరూపూపపత్తియా. **మగ్గం భావేతీ**తి ఉపాయం హేతుం కారణం ఉప్పాదేతి వడ్ఢేతి. **సబ్బసో**తి సబ్బాకారేన. సబ్బాసం వా అనవసేసానన్తి అత్థో. **రూపసఞ్ఞాన**న్తి సఞ్ఞాసీసేన వుత్తరూపావచరజ్ఝానానఞ్చేవ తదారమ్మణానఞ్చ. రూపావచరజ్ఝానమ్పి హి రూపన్తి వుచ్చతి 'రూపీ రూపాని పస్సతీ'తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ২৪৮; దీ॰ ని॰ ২.১২৯). తస్స ఆరమ్మణమ్పి "బహిద్ధా రూపాని పస్సతి సువణ్ణదుబ్బణ్ణానీ"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ২৪৪-২৪৫; దీ॰ ని॰ ২.১২৩); తస్మా ఇధ రూపే సఞ్ఞా రూపసఞ్ఞాతి ఏవం సఞ్ఞాసీసేన వుత్తరూపావచరజ్ఝానస్సేతం అధివచనం. రూపం సఞ్ఞా అస్సాతి రూపసఞ్ఞం, రూపమస్స నామన్తి వుత్తం హోతి. ఏవం పథవీకసిణాదిభేదస్స తదారమ్మణస్స చేతం అధివచనన్తి వేదితబ్బం.

సమతిక్కమాతి విరాగా నిరోధా చ. కిం వుత్తం హోతి? ఏతాసం కుసలవిపాకకిరియవసేన పఞ్చదసన్నం ఝానసఙ్ఖాతానం రూపసఞ్ఞానం, ఏతేసఞ్చ పథవీకసిణాదివసేన అట్ఠన్నం ఆరమ్మణసఙ్ఖాతానం రూపసఞ్ఞానం, సబ్బాకారేన అనవసేసానం వా విరాగా చ నిరోధా చ విరాగహేతు చేవ నిరోధహేతు చ ఆకాసానఞ్చాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహరతి. న హి సక్కా సబ్బసో అనతిక్కన్తరూపసఞ్ఞేన ఏతం ఉపసమ్పజ్జ విహరితున్తి.

తత్థ యస్మా ఆరమ్మణే అవిరత్తస్స సఞ్ఞాసమతిక్కమో న హోతి, సమతిక్కన్తాసు చ సఞ్ఞాసు ఆరమ్మణం సమతిక్కన్తమేవ హోతి, తస్మా ఆరమ్మణసమతిక్కమం అవత్వా "తత్థ కతమా రూపసఞ్ఞా? రూపావచరసమాపత్తిం సమాపన్నస్స వా ఉపపన్నస్స వా దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారిస్స వా సఞ్ఞా సఞ్జాననా సఞ్జానితత్తం, ఇమా వుచ్చన్తి రూపసఞ్ఞాయో. ఇమా రూపసఞ్ఞాయో అతిక్కన్తో హోతి, వీతిక్కన్తో, సమతిక్కన్తో, తేన వుచ్చతి సబ్బసో రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా"తి (విభ॰ ৫০২) ఏవం **విభఙ్గే** సఞ్ఞానంయేవ సమతిక్కమో వుత్తో. యస్మా పన ఆరమ్మణసమతిక్కమేన పత్తబ్బా ఏతా సమాపత్తియో, న ఏకస్మింయేవ ఆరమ్మణే పఠమజ్ఝానాదీని వియ, తస్మా అయం ఆరమ్మణసమతిక్కమవసేనాపి అత్థవణ్ణనా కతాతి వేదితబ్బా.

పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమాతి చక్ఖాదీనం వత్థూనం రూపాదీనం ఆరమ్మణానఞ్చ పటిఘాతేన సముప్పన్నా సఞ్ఞా **పటిఘసఞ్ఞా**. రూపసఞ్ఞాదీనం ఏతం అధివచనం. యథాహ – "తత్థ కతమా పటిఘసఞ్ఞా? రూపసఞ్ఞా సద్దసఞ్ఞా గన్ధసఞ్ఞా రససఞ్ఞా ఫోట్ఠబ్బసఞ్ఞా, ఇమా వుచ్చన్తి పటిఘసఞ్ఞాయో"తి (విభ॰ ৫০৩). తాసం కుసలవిపాకానం పఞ్చన్నం

అకుసలవిపాకానం పఞ్చన్నన్తి సబ్బసో దసన్నమ్పి పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమా పహానా అసముప్పాదా అప్పవత్తిం కత్వాతి వుత్తం హోతి.

కామఞ్చేతా పఠమజ్ఝానాదీని సమాపన్నస్సాపి న సన్తి – న హి తస్మిం సమయే పఞ్చద్వారవసేన చిత్తం పవత్తతి – ఏవం సన్తేపి, అఞ్ఞత్థ పహీనానం సుఖదుక్ఖానం చతుత్థజ్ఝానే వియ, సక్కాయదిట్ఠాదీనం తతియమగ్గే వియ చ, ఇమస్మిం ఝానే ఉస్సాహజననత్థం ఇమస్స ఝానస్స పసంసావసేన ఏతాసం ఏత్థ వచనం వేదితబ్బం. అథ వా కిఞ్చాపి తా రూపావచరం సమాపన్నస్స న సన్తి, అథ ఖో న పహీనత్తా న సన్తి. న హి రూపవిరాగాయ రూపావచరభావనా సంవత్తతి, రూపాయత్తా చ ఏతాసం పవత్తి. అయం పన భావనా రూపవిరాగాయ సంవత్తతి. తస్మా తా ఏత్థ పహీనాతి వత్తుం వట్టతి. న కేవలఞ్చ వత్తుం, ఏకంసేనేవ ఏవం ధారేతుమ్పి వట్టతి. తాసఞ్హి ఇతో పుబ్బే అప్పహీనత్తాయేవ పఠమజ్ఝానం సమాపన్నస్స "సద్దో కణ్టకో"తి (అ॰ ని॰ ౧౦.౭౨) వుత్తో భగవతా. ఇధ చ పహీనత్తాయేవ అరూపసమాపత్తీనం ఆనేఞ్జతా సన్తవిమోక్ఖతా చ వుత్తా. ఆళారో చ కాళామో ఆరుప్పసమాపన్నో పఞ్చమత్తాని సకటసతాని నిస్సాయ నిస్సాయ అతిక్కన్తాని నేవ అద్దస, న పన సద్దం అస్సోసీతి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౯౨).

నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారాతి నానత్తే గోచరే పవత్తానం సఞ్ఞానం నానత్తానం వా సఞ్ఞానం. యస్మా హి ఏతా "తత్థ కతమా నానత్తసఞ్ఞా? అసమాపన్నస్స మనోధాతుసమఙ్గిస్స వా మనోవిఞ్ఞాణధాతుసమఙ్గిస్స వా సఞ్ఞా సఞ్జాననా సఞ్జానితత్తం, ఇమా వుచ్చన్తి నానత్తసఞ్ఞాయో"తి (విభ॰ ౬౦౪) ఏవం **విభఙ్గే** విభజిత్వా వుత్తా ఇధ అధిప్పేతా; అసమాపన్నస్స మనోధాతుమనోవిఞ్ఞాణధాతుసఙ్గహితా సఞ్ఞా రూపసద్దాదిభేదే నానత్తే నానాసభావే గోచరే పవత్తన్తి; యస్మా చేతా అట్ఠ కామావచరకుసలసఞ్ఞా, ద్వాదస అకుసలసఞ్ఞా, ఏకాదస కామావచరకుసలవిపాకసఞ్ఞా , ద్వే అకుసలవిపాకసఞ్ఞా, ఏకాదస కామావచరకిరియసఞ్ఞాతి ఏవం చతుచత్తాలీసమ్పి సఞ్ఞా నానత్తా నానాసభావా అఞ్ఞమఞ్ఞం అసదిసా, తస్మా నానత్తసఞ్ఞాతి వుత్తా. తాసం సబ్బసో నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారా అనావజ్జనా అసమన్నాహారా అపచ్చవేక్ఖణా. యస్మా తా నావజ్జతి, న మనసికరోతి, న పచ్చవేక్ఖతి, తస్మాతి వుత్తం హోతి.

యస్మా చేత్థ పురిమా రూపసఞ్ఞా పటిఘసఞ్ఞా చ ఇమినా ఝానేన నిబ్బత్తే భవేపి న విజ్జన్తి, పగేవ తస్మిం భవే ఇమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరణకాలే, తస్మా తాసం 'సమతిక్కమా అత్థఙ్గమా'తి ద్వేధాపి అభావోయేవ వుత్తో. నానత్తసఞ్ఞాసు పన యస్మా అట్ఠ కామావచరకుసలసఞ్ఞా, నవ కిరియాసఞ్ఞా, దస అకుసలసఞ్ఞాతి ఇమా సత్తవీసతి సఞ్ఞా ఇమినా ఝానేన నిబ్బత్తే భవే విజ్జన్తి, తస్మా తాసం అమనసికారాతి వుత్తన్తి వేదితబ్బం. తత్రాపి హి ఇమం ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరన్తో తాసం అమనసికారాయేవ ఉపసమ్పజ్జ విహరతి. తా పన మనసికరోన్తో అసమాపన్నో హోతీతి. సఙ్ఖేపతో చేత్థ 'రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమా'తి ఇమినా సబ్బరూపావచరధమ్మానం పహానం వుత్తం. 'పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమా నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారా'తి ఇమినా సబ్బేసం కామావచరచిత్తచేతసికానఞ్చ పహానం అమనసికారో చ వుత్తోతి వేదితబ్బో.

ఇతి భగవా 'పన్నరసన్నం రూపసఞ్ఞానం సమతిక్కమేన, దసన్నం పటిఘసఞ్ఞానం అత్థఙ్గమేన, చతుచత్తాలీసాయ నానత్తసఞ్ఞానం అమనసికారేనా'తి తీహి పదేహి ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తియా వణ్ణం కథేసి. కిం కారణాతి చే సోతూనం ఉస్సాహజననత్థఞ్చేవ పలోభనత్థఞ్చ. సచే హి కేచి అపణ్డితా వదేయ్యుం 'సత్థా ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తిం

నిబ్బత్తేథాతి వదతి, కో ను ఖో ఏతాయ నిబ్బత్తితాయ అత్థో? కో ఆనిసంసో’తి తే ఏవం వత్తుం మా లభన్తూతి ఇమేహి ఆకారేహి సమాపత్తియా వణ్ణం కథేసి. తఞ్హి నేసం సుత్వా ఏవం భవిస్సతి – ‘ఏవంసన్తా కిర అయం సమాపత్తి, ఏవంపణీతా, నిబ్బత్తేస్సామ న’న్తి. అథస్స నిబ్బత్తనత్థాయ ఉస్సాహం కరిస్సన్తీతి.

పలోభనత్థఞ్చాపి నేసం ఏతిస్సా వణ్ణం కథేసి, విసకణ్టకవాణిజో వియ. విసకణ్టకవాణిజో నామ గుళవాణిజో వుచ్చతి. సో కిర గుళఫాణితఖణ్డసక్కరాదీని సకటేనాదాయ పచ్చన్తగామం గన్త్వా ‘విసకణ్టకం గణ్హథ విసకణ్టకం గణ్హథా’తి ఉగ్ఘోసేసి. తం సుత్వా గామికా ‘విసం నామ కక్ఖళం, యో నం ఖాదతి సో మరతి, కణ్టకోపి విజ్ఝిత్వా మారేతి. ఉభోపేతే కక్ఖళా, కో ఏత్థ ఆనిసంసో’తి గేహద్వారాని థకేసుం, దారకే చ పలాపేసుం. తం దిస్వా వాణిజో ‘అవోహారకుసలా ఇమే గామికా, హన్ద నే ఉపాయేన గణ్హాపేమీ’తి ‘అతిమధురం గణ్హథ అతిసాదుం గణ్హథ, గుళం ఫాణితం సక్కరం సమగ్ఘం లబ్భతి, కూటమాసకకూటకహాపణాదీహిపి లబ్భతీ’తి ఉగ్ఘోసేసి. తం సుత్వా గామికా హట్ఠపహట్ఠా నిగ్గన్త్వా బహుమ్పి మూలం దత్వా గహేసుం.

తత్థ వాణిజస్స ‘విసకణ్టకం గణ్హథా’తి ఉగ్ఘోసనం వియ భగవతో ‘ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తిం నిబ్బత్తేథా’తి వచనం. ‘ఉభోపేతే కక్ఖళా , కో ఏత్థ ఆనిసంసో’తి? గామికానం చిన్తనం వియ ‘భగవా ఆకాసానఞ్చాయతనం నిబ్బత్తేథాతి ఆహ, కో ఏత్థ ఆనిసంసో? నాస్స గుణం జానామా’తి సోతూనం చిన్తనం. అథస్స వాణిజస్స ‘అతిమధురం గణ్హథా’తిఆదివచనం వియ భగవతో రూపసఞ్ఞాసమతిక్కమనాదికం ఆనిసంసప్పకాసనం. ఇదఞ్హి సుత్వా తే బహుమ్పి మూలం దత్వా, గామికా వియ గుళం, ఇమినా ఆనిసంసేన పలోభితచిత్తా మహన్తమ్పి ఉస్సాహం కత్వా ఇమం సమాపత్తిం నిబ్బత్తేస్సన్తీతి ఉస్సాహజననత్థం పలోభనత్థఞ్చ కథేసి.

ఆకాసానఞ్చాయతనసఞ్ఞాసహగతన్తి ఏత్థ నాస్స అన్తోతి అనన్తం. ఆకాసం అనన్తం ఆకాసానన్తం. ఆకాసానన్తమేవ ఆకాసానఞ్చం. తం ఆకాసానఞ్చం అధిట్ఠానట్ఠేన ఆయతనమస్స ససమ్పయుత్తధమ్మస్స ఝానస్స, దేవానం దేవాయతనమివాతి **ఆకాసానఞ్చాయతనం**. ఇతి ఆకాసానఞ్చం చ తం ఆయతనఞ్చాతిపి ఆకాసానఞ్చాయతనం. కసిణుగ్ఘాటిమాకాసస్సేతం అధివచనం. తస్మిం ఆకాసానఞ్చాయతనే అప్పనాప్పత్తాయ సఞ్ఞాయ సహగతం ఆకాసానఞ్చాయతనసఞ్ఞాసహగతం.

యథా పన అఞ్ఞత్థ ‘అనన్తో ఆకాసో’తి (విభ. ౫౦౮; దీ. ని. ౨.౧౨౯) వుత్తం, ఏవమిధ అనన్తన్తి వా పరిత్తన్తి వా న గహితం. కస్మా? అనన్తే హి గహితే పరిత్తం న గయ్హతి, పరిత్తే గహితే అనన్తం న గయ్హతి. ఏవం సన్తే ఆరమ్మణచతుక్కం న పూరతి, దేసనా సోళసక్ఖత్తుకా న హోతి. సమ్మాసమ్బుద్ధస్స చ ఇమస్మిం ఠానే దేసనం సోళసక్ఖత్తుకం కాతుం అజ్ఝాసయో, తస్మా అనన్తన్తి వా పరిత్తన్తి వా అవత్వా ‘ఆకాసానఞ్చాయతనసఞ్ఞాసహగత’న్తి ఆహ. ఏవఞ్హి సతి ఉభయమ్పి గహితమేవ హోతి. ఆరమ్మణచతుక్కం పూరతి, దేసనా సోళసక్ఖత్తుకా సమ్పజ్జతి. అవసేసో పాళిఅత్థో హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. రూపావచరచతుత్థజ్ఝాననికన్తిపరియాదానదుక్ఖతాయ చేత్థ దుక్ఖా పటిపదా, పరియాదిన్ననికన్తికస్స అప్పనాపరివాసదన్ధతాయ దన్ధాభిఞ్ఞా హోతి. విపరియాయేన సుఖా పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా చ వేదితబ్బా. పరిత్తకసిణుగ్ఘాటిమాకాసే పన పవత్తం ఝానం పరిత్తారమ్మణం విపులకసిణుగ్ఘాటిమాకాసే పవత్తం అప్పమాణారమ్మణన్తి వేదితబ్బం. ఉపేక్ఖాబ్రహ్మవిహారే వియ చ ఇధాపి చతుత్థజ్ఝానవసేన పఞ్చవీసతి ఏకకా హోన్తి . యథా చేత్థ ఏవం ఇతో పరేసుపి. విసేసమత్తమేవ పన తేసు వణ్ణయిస్సామ.

విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం

౨౬౬. **ఆకాసానఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా**తి, ఏత్థ తావ పుబ్బే వుత్తనయేన ఆకాసానఞ్చం ఆయతనమస్స అధిట్ఠానట్ఠేనాతి ఝానమ్పి ఆకాసానఞ్చాయతనం. వుత్తనయేనేవ ఆరమ్మణమ్పి. ఏవమేతం ఝానఞ్చ ఆరమ్మణఞ్చాతి ఉభయమ్పి అప్పవత్తికరణేన చ అమనసికరణేన చ సమతిక్కమిత్వావ యస్మా ఇదం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బం, తస్మా ఉభయమ్పేతం ఏకజ్ఝం కత్వా 'ఆకాసానఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా'తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసఞ్ఞాసహగతన్తి, ఏత్థ పన అనన్తన్తి మనసికాతబ్బవసేన నాస్స అన్తోతి అనన్తం. అనన్తమేవ ఆనఞ్చం. విఞ్ఞాణం ఆనఞ్చం విఞ్ఞాణానఞ్చన్తి అవత్వా విఞ్ఞాణఞ్చన్తి వుత్తం. అయఞ్హేత్థ రూళ్హీసద్దో. తదేవ విఞ్ఞాణఞ్చం అధిట్ఠానట్ఠేన ఇమాయ సఞ్ఞాయ ఆయతనన్తి **విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం**. తస్మిం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనే పవత్తాయ సఞ్ఞాయ సహగతన్తి **విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసఞ్ఞాసహగతం**. ఆకాసే పవత్తవిఞ్ఞాణారమ్మణస్స ఝానస్సేతం అధివచనం. ఇధ ఆకాసానఞ్చాయతనసమాపత్తియా నికన్తిపరియాదానదుక్ఖతాయ దుక్ఖా పటిపదా, పరియాదిన్ననికన్తికస్స అప్పనాపరివాసదన్ధతాయ దన్ధాభిఞ్ఞా. విపరియాయేన సుఖా పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా చ. పరిత్తకసిణుగ్ఘాటిమాకాసారమ్మణం సమాపత్తిం ఆరబ్భ పవత్తియా పరిత్తారమ్మణతా, విపరియాయేన అప్పమాణారమ్మణతా వేదితబ్బా. సేసం పురిమసదిసమేవ.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం

౨౬౭. **విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా**తి ఏత్థాపి పుబ్బే వుత్తనయేనేవ విఞ్ఞాణఞ్చ ఆయతనమస్స అధిట్ఠానట్ఠేనాతి ఝానమ్పి విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం. వుత్తనయేనేవ చ ఆరమ్మణమ్పి. ఏవమేతం ఝానఞ్చ ఆరమ్మణఞ్చాతి ఉభయమ్పి అప్పవత్తికరణేన చ అమనసికరణేన చ సమతిక్కమిత్వావ యస్మా ఇదం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బం, తస్మా ఉభయమ్పేతం ఏకజ్ఝం కత్వా 'విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం సమతిక్కమ్మా'తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసఞ్ఞాసహగతన్తి ఏత్థ పన నాస్స కిఞ్చనన్తి అకిఞ్చనం; అన్తమసో భఙ్గమత్తమ్పి అస్స అవసిట్ఠం నత్థీతి వుత్తం హోతి. అకిఞ్చనస్స భావో ఆకిఞ్చఞ్ఞం. ఆకాసానఞ్చాయతనవిఞ్ఞాణాపగమస్సేతం అధివచనం. తం ఆకిఞ్చఞ్ఞం అధిట్ఠానట్ఠేన ఇమిస్సా సఞ్ఞాయ ఆయతనన్తి **ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం**. తస్మిం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనే పవత్తాయ సఞ్ఞాయ సహగతన్తి **ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసఞ్ఞాసహగతం**. ఆకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాపగమారమ్మణస్స ఝానస్సేతం అధివచనం. ఇధ విఞ్ఞాణఞ్చాయతనసమాపత్తియా నికన్తిపరియాదానదుక్ఖతాయ దుక్ఖా పటిపదా, పరియాదిన్ననికన్తికస్స అప్పనా పరివాసదన్ధతాయ దన్ధాభిఞ్ఞా. విపరియాయేన సుఖా పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా చ. పరిత్తకసిణుగ్ఘాటిమాకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాపగమారమ్మణతాయ పరిత్తారమ్మణతా, విపరియాయేన అప్పమాణారమ్మణతా వేదితబ్బా. సేసం పురిమసదిసమేవ.

నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం

ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం సమతిక్కమ్మాతి ఏత్థాపి పుబ్బే వుత్తనయేనేవ ఆకిఞ్చఞ్ఞం ఆయతనమస్స అధిట్ఠానట్ఠేనాతి ఝానమ్పి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం. వుత్తనయేనేవ ఆరమ్మణమ్పి. ఏవమేతం ఝానఞ్చ ఆరమ్మణఞ్చాతి ఉభయమ్పి

అప్పవత్తికరణేన చ అమనసికరణే చ సమతిక్కమిత్వావ యస్మా ఇదం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం ఉపసమ్పజ్జ విహాతబ్బం, తస్మా ఉభయమ్పేతం ఏకజ్ఝం కత్వా 'ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం సమతిక్కమ్మా'తి ఇదం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసఞ్ఞాసహగతన్తి ఏత్థ పన యాయ సఞ్ఞాయ భావతో తం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనన్తి వుచ్చతి, యథా పటిపన్నస్స సా సఞ్ఞా హోతి, తం తావ దస్సేతుం **విభఙ్గే** "నేవసఞ్ఞీనాసఞ్ఞీ"తి ఉద్ధరిత్వా "తఞ్ఞేవ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం సన్తతో మనసికరోతి సఙ్ఖారావసేససమాపత్తిం భావేతి, తేన వుచ్చతి నేవసఞ్ఞీనాసఞ్ఞీ"తి (విభ. ౬౧౯) వుత్తం. తత్థ **'సన్తతో మనసికరోతీ'**తి 'సన్తా వతాయం సమాపత్తి, యత్ర హి నామ నత్థిభావమ్పి ఆరమ్మణం కరిత్వా ఠస్సతీ'తి ఏవం సన్తారమ్మణతాయ నం 'సన్తా'తి మనసికరోతి. సన్తతో చే మనసికరోతి, కథం సమతిక్కమో హోతీతి? అనావజ్జితుకామతాయ. సో హి కిఞ్చాపి నం సన్తతో మనసికరోతి, అథ ఖ్వస్స 'అహమేతం ఆవజ్జిస్సామి సమాపజ్జిస్సామి అధిట్ఠహిస్సామి వుట్ఠహిస్సామి పచ్చవేక్ఖిస్సామీ'తి ఏస ఆభోగో సమన్నాహారో మనసికారో న హోతి. కస్మా? ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనతో నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనస్స సన్తతరపణీతతరతాయ.

యథా హి రాజా మహచ్చరాజానుభావేన హత్థిక్ఖన్ధగతో నగరవీథియం విచరన్తో దన్తకారాదయో సిప్పికే ఏకం వత్థం దళ్హం నివాసేత్వా ఏకేన సీసం వేఠేత్వా దన్తచుణ్ణాదీహి సమోకిణ్ణగత్తే అనేకాని దన్తవికతిఆదీని కరోన్తే దిస్వా 'అహో వత రే ఛేకా ఆచరియా, ఈదిసానిపి నామ సిప్పాని కరిస్సన్తీ'తి, ఏవం తేసం ఛేకతాయ తుస్సతి, న చస్స ఏవం హోతి – 'అహో వతాహం రజ్జం పహాయ ఏవరూపో సిప్పికో భవేయ్య'న్తి. తం కిస్స హేతు? రజ్జసిరియా మహానిసంసతాయ. సో సిప్పికే సమతిక్కమిత్వావ గచ్ఛతి. ఏవమేవేస కిఞ్చాపి తం సమాపత్తిం సన్తతో మనసికరోతి, అథ ఖ్వస్స 'అహమేతం సమాపత్తిం ఆవజ్జిస్సామి సమాపజ్జిస్సామి అధిట్ఠహిస్సామి వుట్ఠహిస్సామి పచ్చవేక్ఖిస్సామీ'తి నేవ ఏస ఆభోగో సమన్నాహారో మనసికారో హోతి. సో తం సన్తతో మనసి కరోన్తో తం పరమసుఖుమం అప్పనాప్పత్తం సఞ్ఞం పాపుణాతి, యాయ 'నేవసఞ్ఞీనాసఞ్ఞీ నామ హోతి, సఙ్ఖారావసేససమాపత్తిం భావేతీ'తి వుచ్చతి. 'సఙ్ఖారావసేససమాపత్తి'న్తి అచ్చన్తసుఖుమభావప్పత్తసఙ్ఖారం చతుత్థారుప్పసమాపత్తిం.

ఇదాని యం తం ఏవం అధిగతాయ సఞ్ఞాయ వసేన నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనన్తి వుచ్చతి, తం అత్థతో దస్సేతుం "నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనన్తి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమాపన్నస్స వా, ఉపపన్నస్స వా, దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారిస్స వా చిత్తచేతసికా ధమ్మా"తి (విభ. ౬౨౦) వుత్తం. తేసు ఇధ సమాపన్నస్స చిత్తచేతసికా ధమ్మా అధిప్పేతా.

వచనత్థో పనేత్థ – ఓళారికాయ సఞ్ఞాయ అభావతో, సుఖుమాయ చ భావతో, నేవస్స ససమ్పయుత్తధమ్మస్స ఝానస్స సఞ్ఞా, నాసఞ్ఞాతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞం. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞఞ్చ తం మనాయతనధమ్మాయతనపరియాపన్నత్తా ఆయతనఞ్చాతి **నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం**. అథ వా యాయమేత్థ సఞ్ఞా, సా పటుసఞ్ఞాకిచ్చం కాతుం అసమత్థతాయ నేవసఞ్ఞా , సఙ్ఖారావసేససుఖుమభావేన విజ్జమానత్తా నాసఞ్ఞాతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞా. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞా చ సా సేసధమ్మానం అధిట్ఠానట్ఠేన ఆయతనఞ్చాతి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం.

న కేవలఞ్చేత్థ సఞ్ఞావ ఏదిసీ, అథ ఖో వేదనాపి నేవవేదనా నావేదనా, చిత్తమ్పి నేవచిత్తం నాచిత్తం, ఫస్సోపి నేవఫస్సో నాఫస్సోతి. ఏస నయో సేససమ్పయుత్తధమ్మేసు. సఞ్ఞాసీసేన పనాయం దేసనా కతాతి వేదితబ్బా. పత్తమక్ఖనతేలప్పభుతీహి చ ఉపమాహి ఏసమత్థో విభావేతబ్బో – **సామణేరో** కిర తేలేన పత్తం మక్ఖేత్వా ఠపేసి. తం

యాగుపానకాలే థేరో ‘పత్తమాహరా’తి ఆహ. సో ‘పత్తే తేలమత్థి, భన్తే’తి ఆహ. తతో ‘ఆహర, సామణేర, తేలం నాళిం పూరేస్సామీ’తి వుత్తే ‘నత్థి, భన్తే, తేల’న్తి ఆహ. తత్థ యథా అన్తోవుత్థత్తా యాగుయా సద్ధిం అకప్పియట్ఠేన తేలం అత్థీతి హోతి, నాళిపూరణాదీనం అభావవసేన నత్థీతి హోతి, ఏవం సాపి సఞ్ఞా పటుసఞ్ఞాకిచ్చం కాతుం అసమత్థతాయ నేవసఞ్ఞా, సఙ్ఖారావసేససుఖుమభావేన విజ్జమానత్తా నాసఞ్ఞా హోతి.

కిమ్పనేత్థ సఞ్ఞాకిచ్చన్తి? ఆరమ్మణసఞ్జాననఞ్చేవ విపస్సనాయ చ విసయభావం ఉపగన్త్వా నిబ్బిదాజననం. దహనకిచ్చమివ హి సుఖోదకే తేజోధాతు, సఞ్జాననకిచ్చమ్పేసా పటుం కాతుం న సక్కోతి. సేససమాపత్తీసు సఞ్ఞా వియ విపస్సనాయ విసయభావం ఉపగన్త్వా నిబ్బిదాజననమ్పి కాతుం న సక్కోతి. అఞ్ఞేసు హి ఖన్ధేసు అకతాభినివేసో భిక్ఖు నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనక్ఖన్ధే సమ్మసిత్వా నిబ్బిదం పత్తుం సమత్థో నామ నత్థి. అపిచ **ఆయస్మా సారిపుత్తో,** పకతివిపస్సకో పన మహాపఞ్ఞో సారిపుత్తసదిసోవ సక్కుణేయ్య. సోపి “ఏవం కిరిమే ధమ్మా అహుత్వా సమ్భోన్తి, హుత్వా పటివేన్తీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౯౫) ఏవం కలాపసమ్మసనవసేనేవ, నో అనుపదధమ్మవిపస్సనావసేన. ఏవం సుఖుమత్తం గతా ఏసా సమాపత్తి.

యథా చ పత్తమక్ఖనతేలూపమాయ ఏవం మగ్గుదకూపమాయపి అయమత్థో విభావేతబ్బో. మగ్గపటిపన్నస్స కిర థేరస్స పురతో గచ్ఛన్తో సామణేరో థోకముదకం దిస్వా ‘ఉదకం, భన్తే, ఉపాహనా ఓముఞ్చథా’తి ఆహ. తతో థేరేన ‘సచే ఉదకమత్థి, ఆహర న్హానసాటకం, న్హాయిస్సామీ’తి వుత్తే ‘నత్థి, భన్తే’తి ఆహ. తత్థ యథా ఉపాహనతేమనమత్తట్ఠేన ఉదకం అత్థీతి హోతి , న్హానట్ఠేన నత్థీతి హోతి, ఏవమ్పి సా పటుసఞ్ఞాకిచ్చం కాతుం అసమత్థతాయ నేవ సఞ్ఞా, సఙ్ఖారావసేససుఖుమభావేన విజ్జమానత్తా నాసఞ్ఞా హోతి. న కేవలఞ్చ ఏతాహేవ, అఞ్ఞాహిపి అనురూపాహి ఉపమాహి ఏస అత్థో విభావేతబ్బో. ఇతి ఇమాయ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనే పవత్తాయ సఞ్ఞాయ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనభూతాయ వా సఞ్ఞాయ సహగతన్తి **నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనసఞ్ఞాసహగతం**. ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసమాపత్తిఆరమ్మణస్స ఝానస్సేతం అధివచనం.

ఇధ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనసమాపత్తియా నికన్తిపరియాదానదుక్ఖతాయ దుక్ఖా పటిపదా, పరియాదిన్ననికన్తికస్స అప్పనాపరివాసదన్ధతాయ దన్ధాభిఞ్ఞా. విపరియాయేన సుఖా పటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా చ. పరిత్తకసిణుగ్ఘాటిమాకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాపగమారమ్మణం సమాపత్తిం ఆరబ్భ పవత్తితాయ పరిత్తారమ్మణతా, విపరియాయేన అప్పమాణారమ్మణతా వేదితబ్బా. సేసం పురిమసదిసమేవ.

> అసదిసరూపో నాథో, ఆరుప్పం యం చతుబ్బిధం ఆహ;
> తం ఇతి ఞత్వా తస్మిం, పకిణ్ణకకథాపి విఞ్ఞేయ్యా.

అరూపసమాపత్తియో హి –

> ఆరమ్మణాతిక్కమతో, చతస్సోపి భవన్తిమా;
> అఙ్గాతిక్కమమేతాసం, న ఇచ్ఛన్తి విభావినో.

ఏతాసు హి రూపనిమిత్తాతిక్కమతో పఠమా, ఆకాసాతిక్కమతో దుతియా, ఆకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణాతిక్కమతో తతియా, ఆకాసే పవత్తితవిఞ్ఞాణస్స అపగమాతిక్కమతో చతుత్థాతి సబ్బథా ‘ఆరమ్మణాతిక్కమతో చతస్సోపి భవన్తిమా’

అరూపసమాపత్తియోతి వేదితబ్బా. అఙ్గాతిక్కమం పన ఏతాసం న ఇచ్ఛన్తి పణ్డితా. న హి రూపావచరసమాపత్తీసు వియ ఏతాసు అఙ్గాతిక్కమో అత్థి. సబ్బాసుపి హి ఏతాసు ఉపేక్ఖా చిత్తేకగ్గతాతి ద్వే ఏవ ఝానఙ్గాని హోన్తి. ఏవం సన్తేపి –

సుపణీతతరా హోన్తి, పచ్ఛిమా పచ్ఛిమా ఇధ;
ఉపమా తత్థ విఞ్ఞేయ్యా, పాసాదతలసాటికా.

యథా హి చతుభూమకపాసాదస్స హేట్ఠిమతలే దిబ్బనచ్చగీతవాదితసురభిగన్ధమాలాసాదురసపానభోజనసయనచ్ఛాదనాదివసేన పణీతా పఞ్చ కామగుణా పచ్చుపట్ఠితా అస్సు, దుతియే తతో పణీతతరా, తతియే తతో పణీతతమా, చతుత్థే సబ్బపణీతా; తత్థ కిఞ్చాపి తాని చత్తారిపి పాసాదతలానేవ, నత్థి నేసం పాసాదతలభావేన విసేసో, పఞ్చకామగుణసమిద్ధివిసేసేన పన హేట్ఠిమతో హేట్ఠిమతో ఉపరిమం ఉపరిమం పణీతతరం హోతి.

యథా చ ఏకాయ ఇత్థియా కన్తితథూలసణ్హసణ్హతరసణ్హతమసుత్తానం చతుపలతిపలద్విపలఏకపలసాటికా అస్సు, ఆయామేన విత్థారేన చ సమప్పమాణా; తత్థ కిఞ్చాపి తా సాటికా చతస్సోపి ఆయామతో చ విత్థారతో చ సమప్పమాణా, నత్థి తాసం పమాణతో విసేసో, సుఖసమ్ఫస్ససుఖుమభావమహగ్ఘభావేహి పన పురిమాయ పురిమాయ పచ్ఛిమా పచ్ఛిమా పణీతతరా హోన్తి, ఏవమేవ కిఞ్చాపి చతూసుపి ఏతాసు ఉపేక్ఖా చిత్తేకగ్గతాతి ఏతాని ద్వేయేవ అఙ్గాని హోన్తి, అథ ఖో భావనావిసేసేన తేసం అఙ్గానం పణీతపణీతతరభావేన సుపణీతతరా హోన్తి పచ్ఛిమా పచ్ఛిమా ఇధాతి వేదితబ్బా. ఏవం అనుపుబ్బేన పణీతపణీతా చేతా –

అసుచిమ్హి మణ్డపే లగ్గో, ఏకో తం నిస్సితో పరో;
అఞ్ఞో బహి అనిస్సాయ, తం తం నిస్సాయ చాపరో.

ఠితో చతూహి ఏతేహి, పురిసేహి యథాక్కమం;
సమానతాయ ఞాతబ్బా, చతస్సోపి విభావినా. (విసుద్ధి॰ ౧.౨౯౧);

తత్రాయమత్థయోజనా – అసుచిమ్హి కిర దేసే ఏకో మణ్డపో. అథేకో పురిసో ఆగన్త్వా తం అసుచిం జిగుచ్ఛమానో తం మణ్డపం హత్థేహి ఆలమ్బిత్వా తత్థ లగ్గో, లగ్గితో వియ అట్ఠాసి. అథాపరో ఆగన్త్వా తం మణ్డపలగ్గం పురిసం నిస్సితో. అథఞ్ఞో ఆగన్త్వా చిన్తేసి – 'యో ఏస మణ్డపే లగ్గో, యో చ తం నిస్సితో, ఉభోపేతే దుట్ఠితా; ధువో చ నేసం మణ్డపపాతే పాతో, హన్దాహం బహియేవ తిట్ఠామీ'తి సో తన్నిస్సితం అనిస్సాయ బహియేవ అట్ఠాసి. అథాపరో ఆగన్త్వా మణ్డపలగ్గస్స తన్నిస్సితస్స చ అఖేమభావం చిన్తేత్వా బహిఠితఞ్చ సుట్ఠితోతి మన్త్వా తం నిస్సాయ అట్ఠాసి.

తత్థ అసుచిమ్హి దేసే మణ్డపో వియ కసిణుగ్ఘాటిమాకాసం దట్ఠబ్బం. అసుచిజిగుచ్ఛాయ మణ్డపలగ్గో పురిసో వియ రూపనిమిత్తజిగుచ్ఛాయ ఆకాసారమ్మణం ఆకాసానఞ్చాయతనం . మణ్డపలగ్గం పురిసం నిస్సితో వియ ఆకాసారమ్మణం ఆకాసానఞ్చాయతనం ఆరబ్భ పవత్తం విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం. తేసం ద్విన్నమ్పి అఖేమభావం చిన్తేత్వా అనిస్సాయ తం మణ్డపలగ్గం, బహిఠితో వియ, ఆకాసానఞ్చాయతనం ఆరమ్మణం అకత్వా తదభావారమ్మణం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం. మణ్డపలగ్గస్స తన్నిస్సితస్స చ అఖేమతం చిన్తేత్వా బహిఠితఞ్చ 'సుట్ఠితో'తి మన్త్వా తం నిస్సాయ ఠితో వియ

విఞ్ఞాణాభావసఙ్ఖాతే బహిపదేసే ఠితం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం ఆరబ్భ పవత్తం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం దట్ఠబ్బం. ఏవం పవత్తమానఞ్చ –

> ఆరమ్మణం కరోతేవ, అఞ్ఞాభావేన తం ఇదం;
>
> దిట్ఠదోసమ్పి రాజానం, వుత్తిహేతు యథా జనో. (విసుద్ధి॰ ౧.౨౮౨);

ఇదఞ్హి నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం 'ఆసన్నవిఞ్ఞాణఞ్చాయతనపచ్చత్థికా అయం సమాపత్తీ'తి ఏవం దిట్ఠదోసమ్పి తం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం అఞ్ఞస్స ఆరమ్మణస్స అభావా ఆరమ్మణం కరోతేవ. యథా కిం? 'దిట్ఠదోసమ్పి రాజానం వుత్తిహేతు యథా జనో'. యథా హి అసంయతం ఫరుసకాయవచీమనోసమాచారం కఞ్చి సబ్బదిసమ్పతిం రాజానం 'ఫరుససమాచారో అయ'న్తి ఏవం దిట్ఠదోసమ్పి అఞ్ఞత్థ వుత్తిం అలభమానో జనో వుత్తిహేతు నిస్సాయ వత్తతి, ఏవం దిట్ఠదోసమ్పి తం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం అఞ్ఞం ఆరమ్మణం అలభమానమిదం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం ఆరమ్మణం కరోతేవ. ఏవం కురుమానఞ్చ –

> ఆరుళ్హో దీఘనిస్సేణిం, యథా నిస్సేణిబాహుకం;
>
> పబ్బతగ్గఞ్చ ఆరుళ్హో, యథా పబ్బతమత్థకం.
>
> యథా వా గిరిమారుళ్హో, అత్తనోయేవ జణ్ణుకం;
>
> ఓలుబ్భతి తథేవేతం, ఝానమోలుబ్భ వత్తతీతి. (విసుద్ధి॰ ౧.౨౮౩);

అరూపావచరకుసలకథా నిట్ఠితా.

తేభూమకకుసలవణ్ణనా

౨౬౯. ఇదాని యస్మా సబ్బానిపేతాని తేభూమకకుసలాని హీనాదినా పభేదేన వత్తన్తి, తస్మా తేసం తం పభేదం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **హీన**న్తి లామకం. తం ఆయూహనవసేన వేదితబ్బం. హీనుత్తమానం మజ్ఝే భవం **మజ్ఝిమం**. పధానభావం నీతం **పణీతం,** ఉత్తమన్తి అత్థో. తానిపి ఆయూహనవసేనేవ వేదితబ్బాని. యస్స హి ఆయూహనక్ఖణే ఛన్దో వా హీనో హోతి, వీరియం వా, చిత్తం వా, వీమంసా వా, తం హీనం నామ. యస్స తే ధమ్మా మజ్ఝిమా చేవ పణీతా, చ తం మజ్ఝిమఞ్చేవ పణీతఞ్చ. యం పన కత్తుకామతాసఙ్ఖాతం ఛన్దం ధురం ఛన్దం జేట్ఠకం ఛన్దం పుబ్బఙ్గమం కత్వా ఆయూహితం, తం ఛన్దాధిపతితో ఆగతత్తా **ఛన్దాధిపతేయ్యం** నామ. వీరియాధిపతేయ్యాదీసుపి ఏసేవ నయో.

ఇమస్మిం పన ఠానే ఠత్వా నయా గణేతబ్బా. సబ్బపఠమం విభత్తో హి ఏకో నయో, హీనన్తి ఏకో, మజ్ఝిమన్తి ఏకో, పణీతన్తి ఏకో, ఛన్దాధిపతేయ్యన్తి ఏకో. ఇమే తావ ఛన్దాధిపతేయ్యే పఞ్చ నయా. ఏవం వీరియాధిపతేయ్యాదీసుపీతి చత్తారో పఞ్చకా వీసతి హోన్తి. పురిమో వా ఏకో సుద్ధికనయో, హీనన్తిఆదయో తయో, ఛన్దాధిపతేయ్యన్తిఆదయో చత్తారో, ఛన్దాధిపతేయ్యం హీనన్తిఆదయో ద్వాదసాతి ఏవమ్పి వీసతి నయా హోన్తి.

ఇమే వీసతి మహానయా కత్థ విభత్తాతి? **మహాపకరణే** (పట్ఠా॰ ౨.౧౪.౧) హీనత్తికే విభత్తా. ఇమస్మిం పన ఠానే హీనత్తికతో మజ్ఝిమరాసిం గహేత్వా హీనమజ్ఝిమపణీతవసేన తయో కోట్ఠాసా కాతబ్బా. తతోపి మజ్ఝిమరాసిం ఠపేత్వా హీనపణీతే గహేత్వా నవ నవ కోట్ఠాసా కాతబ్బా. హీనస్మింయేవ హి హీనం అత్థి మజ్ఝిమం అత్థి పణీతం అత్థి. పణీతస్మిమ్పి హీనం అత్థి మజ్ఝిమం అత్థి పణీతం అత్థి. తథా హీనహీనస్మిం హీనం, హీనహీనస్మిం మజ్ఝిమం, హీనహీనస్మిం పణీతం. హీనమజ్ఝిమస్మిం హీనం, హీనమజ్ఝిమస్మిం మజ్ఝిమం, హీనమజ్ఝిమస్మిం పణీతం. హీనపణీతస్మిం హీనం, హీనపణీతస్మిం మజ్ఝిమం, హీనపణీతస్మిం పణీతన్తి అయమేకో నవకో. పణీతహీనస్మిమ్పి హీనం నామ అత్థి, పణీతహీనస్మిం మజ్ఝిమం, పణీతహీనస్మిం పణీతం. తథా పణీతమజ్ఝిమస్మిం హీనం, పణీతమజ్ఝిమస్మిం మజ్ఝిమం, పణీతమజ్ఝిమస్మిం పణీతం. పణీతపణీతస్మిం హీనం, పణీతపణీతస్మిం మజ్ఝిమం, పణీతపణీతస్మిం పణీతన్తి. అయం దుతియో నవకోతి ద్వే నవకా అట్ఠారస. ఇమాని అట్ఠారస కమ్మద్వారాని నామ . ఇమేహి పభావితత్తా , ఇమేసం వసేన, అట్ఠారస ఖత్తియా, అట్ఠారస బ్రాహ్మణా, అట్ఠారస వేస్సా, అట్ఠారస సుద్దా, అట్ఠచత్తాలీస గోత్తచరణాని వేదితబ్బాని.

ఇమేసు చ పన తేభూమకేసు కుసలేసు కామావచరకుసలం తిహేతుకమ్పి దుహేతుకమ్పి హోతి ఞాణసమ్పయుత్తవిప్పయుత్తవసేన. రూపావచరారూపావచరం పన తిహేతుకమేవ ఞాణసమ్పయుత్తమేవ. కామావచరమ్పేత్థ అధిపతినా సహాపి ఉప్పజ్జతి వినాపి. రూపావచరారూపావచరం అధిపతిసమ్పన్నమేవ హోతి. కామావచరకుసలే చేత్థ ఆరమ్మణాధిపతి సహజాతాధిపతీతి ద్వేపి అధిపతయో లబ్భన్తి. రూపావచరారూపావచరేసు ఆరమ్మణాధిపతి న లబ్భతి, సహజాతాధిపతియేవ లబ్భతి. తత్థ చిత్తస్స చిత్తాధిపతేయ్యభావో సమ్పయుత్తధమ్మానం వసేన వుత్తో. ద్విన్నం పన చిత్తానం ఏకతో అభావేన సమ్పయుత్తచిత్తస్స చిత్తాధిపతి నామ నత్థి. తథా ఛన్దాదీనం ఛన్దాధిపతిఆదయో. కేచి పన 'సచే చిత్తవతో కుసలం హోతి, మయ్హం భవిస్సతీతి ఏవం యం చిత్తం ధురం కత్వా జేట్ఠకం కత్వా అపరం కుసలచిత్తం ఆయూహితం, తస్స తం పురిమచిత్తం చిత్తాధిపతి నామ హోతి, తతో ఆగతత్తా ఇదం చిత్తాధిపతేయ్యం నామా'తి ఏవం ఆగమనవసేనాపి అధిపతిం నామ ఇచ్ఛన్తి. అయం పన నయో నేవ పాళియం న అట్ఠకథాయం దిస్సతి. తస్మా వుత్తనయేనేవ అధిపతిభావో వేదితబ్బో. ఇమేసు చ ఏకూనవీసతియా మహానయేసు పురిమే సుద్ధికనయే వుత్తపరిమాణానేవ చిత్తాని చ నవకా చ పాఠవారా చ హోన్తి. తస్మా ఞాణసమ్పయుత్తేసు వుత్తపరిమాణతో వీసతిగుణో చిత్తనవకవారభేదో వేదితబ్బో, చతూసు ఞాణవిప్పయుత్తేసు సోళసగుణోతి, అయం తేభూమకకుసలే పకిణ్ణకకథా నామాతి.

తేభూమకకుసలం.

లోకుత్తరకుసలవణ్ణనా

౨౭౭. ఏవం భవత్తయసమ్పత్తినిబ్బత్తకం కుసలం దస్సేత్వా ఇదాని సబ్బభవసమతిక్కమనాయ లోకుత్తరకుసలం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **లోకుత్తర**న్తి కేనట్ఠేన లోకుత్తరం? లోకం తరతీతి, లోకుత్తరం లోకం ఉత్తరతీతి లోకుత్తరం; లోకం సమతిక్కమ్మ అభిభుయ్య తిట్ఠతీతి లోకుత్తరం (పటి॰ మ॰ ౨.౪౩). **ఝానం భావేతీ**తి ఏకచిత్తక్ఖణికం అప్పనాఝానం భావేతి జనేతి వడ్ఢేతి.

లోకతో నియ్యాతి వట్టతో నియ్యాతీతి **నియ్యానికం**. నియ్యాతి వా ఏతేనాతి నియ్యానికం. తంసమఙ్గీ హి పుగ్గలో దుక్ఖం పరిజానన్తో నియ్యాతి, సముదయం పజహన్తో నియ్యాతి, నిరోధం సచ్ఛికరోన్తో నియ్యాతి, మగ్గం భావేన్తో నియ్యాతి. యథా చ పన తేభూమకకుసలం వట్టస్మిం చుతిపటిసన్ధియో ఆచినాతి వడ్ఢేతీతి ఆచయగామీ నామ హోతి, న తథా ఇదం. ఇదం పన యథా ఏకస్మిం పురిసే అట్ఠారసహత్థం పాకారం చినన్తే అపరో మహాముగ్గరం గహేత్వా తేన చితచితట్ఠానం అపచినన్తో విద్ధంసేన్తో ఏవ గచ్ఛేయ్య, ఏవమేవ తేభూమకకుసలేన చితా చుతిపటిసన్ధియో పచ్చయవేకల్లకరణేన అపచినన్తం విద్ధంసేన్తం గచ్ఛతీతి అపచయగామి.

దిట్ఠిగతానం పహానాయాతి, ఏత్థ దిట్ఠియో ఏవ దిట్ఠిగతాని, గూథగతం ముత్తగతన్తిఆదీని (అ॰ ని॰ ౯.౧౧) వియ. ద్వాసట్ఠియా వా దిట్ఠీనం అన్తోగధత్తా దిట్ఠీసు గతానీతిపి దిట్ఠిగతాని. దిట్ఠియా వా గతం ఏతేసన్తిపి దిట్ఠిగతాని. దిట్ఠిసదిసగమనాని దిట్ఠిసదిసప్పవత్తానీతి అత్థో. కాని పన తానీతి? ససమ్పయుత్తాని సక్కాయదిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసఅపాయగమనీయరాగదోసమోహాకుసలాని. తాని హి యావ పఠమమగ్గభావనా తావ పవత్తిసబ్భావతో దిట్ఠిసదిసగమనానీతి వుచ్చన్తి. ఇతి దిట్ఠియో చ దిట్ఠిగతాని చ దిట్ఠిగతాని. తేసం **దిట్ఠిగతానం. పహానాయాతి** సముచ్ఛేదవసేనేవ పజహనత్థాయ. **పఠమాయాతి** గణనవసేనపి పఠముప్పత్తివసేనపి పఠమాయ. **భూమియాతి** "అనన్తరహితాయ భూమియా"తిఆదీసు (పారా॰ ౨౭; మ॰ ని॰ ౨.౨౯౬) తావ అయం మహాపథవీ భూమీతి వుచ్చతి. "సుఖభూమియం కామావచరే"తిఆదీసు (ధ॰ స॰ ౯౮౮) చిత్తుప్పాదో. ఇధ పన సామఞ్ఞఫలం అధిప్పేతం. తఞ్హి సమ్పయుత్తానం నిస్సయభావతో తే ధమ్మా భవన్తి ఏత్థాతి భూమి. యస్మా వా సమానేపి లోకుత్తరభావే సయమ్పి భవతి ఉప్పజ్జతి, న నిబ్బానం వియ అపాతుభావం, తస్మాపి భూమీతి వుచ్చతి; తస్సా **పఠమాయ భూమియా. పత్తియాతి** సోతాపత్తిఫలసఙ్ఖాతస్స పఠమస్స సామఞ్ఞఫలస్స పత్తత్థాయ పటిలాభత్థాయాతి ఏవమేత్థ అత్థో వేదితబ్బో. **వివిచ్చాతి** సముచ్ఛేదవివేకవసేన వివిచ్చిత్వా, వినా హుత్వా.

ఇదాని కిఞ్చాపి లోకియజ్ఝానమ్పి న వినా పటిపదాయ ఇజ్ఝతి, ఏవం సన్తేపి ఇధ సుద్ధికనయం పహాయ లోకుత్తరజ్ఝానం పటిపదాయ సద్ధింయేవ గరుం కత్వా దేసేతుకామతాయ **దుక్ఖపటిపదం దన్ధాభిఞ్ఞ**న్తిఆదిమాహ.

తత్థ యో ఆదితోవ కిలేసే విక్ఖమ్భేన్తో దుక్ఖేన ససఙ్ఖారేన సప్పయోగేన కిలమన్తో విక్ఖమ్భేతి తస్స దుక్ఖా పటిపదా హోతి; యో పన విక్ఖమ్భిత కిలేసో విపస్సనాపరివాసం వసన్తో చిరేన మగ్గపాతుభావం పాపుణాతి తస్స దన్ధాభిఞ్ఞా హోతి. ఇతి యో కోచి వారో దుక్ఖపటిపదదన్ధాభిఞ్ఞో నామ కతో.

కతమం పన వారం రోచేసున్తి? యత్థ సకిం విక్ఖమ్భితా కిలేసా సముదాచరిత్వా దుతియమ్పి విక్ఖమ్భితా పున సముదాచరన్తి, తతియం విక్ఖమ్భితే పన తథావిక్ఖమ్భితేవ కత్వా మగ్గేన సముగ్ఘాతం పాపేతి, ఇమం వారం రోచేసుం. ఇమస్స వారస్స దుక్ఖాపటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞాతి నామం కతం. ఏత్తకేన పన న పాకటం హోతి. తస్మా ఏవమేత్థ ఆదితో పట్ఠాయ విభావనా వేదితబ్బా – యో హి చత్తారి మహాభూతాని పరిగ్గహేత్వా ఉపాదారూపం పరిగ్గణ్హాతి, అరూపం పరిగ్గణ్హాతి, 'రూపారూపం' పన పరిగ్గణ్హన్తో దుక్ఖేన కసిరేన కిలమన్తో పరిగ్గహేతుం సక్కోతి, తస్స దుక్ఖా పటిపదా నామ హోతి. పరిగ్గహితరూపారూపస్స పన విపస్సనాపరివాసే మగ్గపాతుభావదన్ధతాయ దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి.

యోపి రూపారూపం పరిగ్గహేత్వా ‘నామరూపం’ వవత్థపేన్తో దుక్ఖేన కసిరేన కిలమన్తో వవత్థపేతి, వవత్థాపితే చ నామరూపే విపస్సనాపరివాసం వసన్తో చిరేన మగ్గం ఉప్పాదేతుం సక్కోతి, తస్సాపి దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి.

అపరో నామరూపమ్పి వవత్థపేత్వా ‘పచ్చయే’ పరిగ్గణ్హన్తో దుక్ఖేన కసిరేన కిలమన్తో పరిగ్గణ్హాతి, పచ్చయే చ పరిగ్గహేత్వా విపస్సనాపరివాసం వసన్తో చిరేన మగ్గం ఉప్పాదేతి, ఏవమ్పి దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి.

అపరో పచ్చయేపి పరిగ్గహేత్వా ‘లక్ఖణాని’ పటివిజ్ఝన్తో దుక్ఖేన కసిరేన కిలమన్తో పటివిజ్ఝతి, పటివిద్ధలక్ఖణో చ విపస్సనాపరివాసం వసన్తో చిరేన మగ్గం ఉప్పాదేతి, ఏవమ్పి దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి.

అపరో లక్ఖణానిపి పటివిజ్ఝిత్వా విపస్సనాఞాణే తిక్ఖే సూరే పసన్నే వహన్తే ఉప్పన్నం ‘విపస్సనానికన్తిం’ పరియాదియమానో దుక్ఖేన కసిరేన కిలమన్తో పరియాదియతి, నికన్తిఞ్చ పరియాదియిత్వా విపస్సనాపరివాసం వసన్తో చిరేన మగ్గం ఉప్పాదేతి, ఏవమ్పి దుక్ఖా పటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా నామ హోతి. ఇమం వారం రోచేసుం. ఇమస్స వారస్స ఏతం నామం కతం. ఇమినావ ఉపాయేన పరతో తిస్సో పటిపదా వేదితబ్బా.

ఫస్సో హోతీతిఆదీసు అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం, సమ్మావాచా, సమ్మాకమ్మన్తో, సమ్మాఆజీవోతి చత్తారి పదాని అధికాని. **నిద్దేసవారే** చ వితక్కాదినిద్దేసేసు ‘మగ్గఙ్గ’న్తిఆదీని పదాని అధికాని. సేసం సబ్బం హేట్ఠా వుత్తసదిసమేవ. భూమన్తరవసేన పన లోకుత్తరతావ ఇధ విసేసో.

తత్థ **అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియ**న్తి ‘అనమతగ్గే సంసారవట్టే అనఞ్ఞాతం అమతం పదం చతుసచ్చధమ్మమేవ వా జానిస్సామీ’తి పటిపన్నస్స ఇమినా పుబ్బాభోగేన ఉప్పన్నం ఇన్ద్రియం. లక్ఖణాదీని పనస్స హేట్ఠా పఞ్ఞిన్ద్రియే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

సున్దరా పసత్థా వా వాచా **సమ్మావాచా**. వచీదుచ్చరితసముగ్ఘాటికాయ మిచ్ఛావాచావిరతియా ఏతం అధివచనం. సా పరిగ్గహలక్ఖణా విరమణరసా మిచ్ఛావాచప్పహానపచ్చుపట్ఠానా. సున్దరో పసత్థో వా కమ్మన్తో **సమ్మాకమ్మన్తో**. మిచ్ఛాకమ్మన్తసముచ్ఛేదికాయ పాణాతిపాతాదివిరతియా ఏతం నామం. సో సముట్ఠానలక్ఖణో విరమణరసో మిచ్ఛాకమ్మన్తప్పహానపచ్చుపట్ఠానో. సున్దరో పసత్థో వా ఆజీవో **సమ్మాఆజీవో**. మిచ్ఛాజీవవిరతియా ఏతం అధివచనం. సో వోదానలక్ఖణో ఞాయాజీవప్పవత్తిరసో మిచ్ఛాజీవప్పహానపచ్చుపట్ఠానో.

అపిచ హేట్ఠా విరతిత్తయే వుత్తవసేనపేత్థ లక్ఖణాదీని వేదితబ్బాని. ఇతి ఇమేసం తిణ్ణం ధమ్మానం వసేన హేట్ఠా వుత్తం మగ్గపఞ్చకం ఇధ మగ్గట్ఠకం వేదితబ్బం. యేవాపనకేసు చ ఇమేసం అభావో. తథా కరుణాముదితానం. ఇమే హి తయో ధమ్మా ఇధ పాళియం ఆగతత్తావ యేవాపనకేసు న గహితా. కరుణాముదితా పన సత్తారమ్మణా, ఇమే ధమ్మా నిబ్బానారమ్మణాతి తాపేత్థ న గహితా. అయం తావ ఉద్దేసవారే విసేసత్థో.

౨౮౩. నిద్దేసవారే పన **మగ్గఙ్గం మగ్గపరియాపన్న**న్తి ఏత్థ తావ మగ్గస్స అఙ్గన్తి మగ్గఙ్గం; మగ్గకోట్ఠాసోతి అత్థో. యథా పన అరఞ్ఞే పరియాపన్నం అరఞ్ఞపరియాపన్నం నామ హోతి, ఏవం మగ్గే పరియాపన్నన్తి మగ్గపరియాపన్నం. మగ్గసన్నిస్సితన్తి అత్థో.

౨౮౫. **పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో**తి ఏత్థ పీతి ఏవ సమ్బోజ్ఝఙ్గోతి పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గో. తత్థ బోధియా బోధిస్స వా అఙ్గోతి బోజ్ఝఙ్గో. ఇదం వుత్తం హోతి – యా అయం ధమ్మసామగ్గీ యాయ లోకుత్తరమగ్గక్ఖణే ఉప్పజ్జమానాయ లీనుద్ధచ్చపతిట్ఠానాయూహనకామసుఖత్తకిలమథానుయోగఉచ్ఛేదసస్సతాభినివేసాదీనం అనేకేసం ఉపద్దవానం పటిపక్ఖభూతాయ సతిధమ్మవిచయవీరియపీతిపస్సద్ధిసమాధిఉపేక్ఖాసఙ్ఖాతాయ ధమ్మసామగ్గియా అరియసావకో బుజ్ఝతీతి కత్వా బోధీతి వుచ్చతి. బుజ్ఝతీతి కిలేససన్తాననిద్దాయ ఉట్ఠహతి, చత్తారి వా అరియసచ్చాని పటివిజ్ఝతి, నిబ్బానమేవ వా సచ్ఛికరోతి. తస్సా ధమ్మసామగ్గిసఙ్ఖాతాయ బోధియా అఙ్గోతిపి బోజ్ఝఙ్గో, ఝానఙ్గమగ్గఙ్గాదీని వియ. యోపేస యథావుత్తప్పకారాయ ఏతాయ ధమ్మసామగ్గియా బుజ్ఝతీతి కత్వా అరియసావకో బోధీతి వుచ్చతి, తస్స బోధిస్స అఙ్గోతిపి బోజ్ఝఙ్గో; సేనఙ్గరథఙ్గాదయో వియ. తేనాహు అట్ఠకథాచరియా – “బుజ్ఝనకస్స పుగ్గలస్స అఙ్గాతి వా బోజ్ఝఙ్గా”తి (విభ. అట్ఠ. ౪౬౬; సం. ని. అట్ఠ. ౩.౫.౧౮౨).

అపిచ “బోజ్ఝఙ్గాతి కేనట్ఠేన బోజ్ఝఙ్గా? బోధాయ సంవత్తన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా, బుజ్ఝన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా, అనుబుజ్ఝన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా, పటిబుజ్ఝన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా, సమ్బుజ్ఝన్తీతి బోజ్ఝఙ్గా”తి (పటి. మ. ౨.౧౭) ఇమినా పటిసమ్భిదానయేనాపి బోజ్ఝఙ్గత్థో వేదితబ్బో. పసత్థో సున్దరో వా బోజ్ఝఙ్గోతి సమ్బోజ్ఝఙ్గో. ఏవం పీతి ఏవ సమ్బోజ్ఝఙ్గో పీతిసమ్బోజ్ఝఙ్గోతి. చిత్తేకగ్గతానిద్దేసాదీసుపి ఇమినావ నయేన అత్థో వేదితబ్బో.

౨౯౬. **తేసం ధమ్మానన్తి** యే తస్మిం సమయే పటివేధం గచ్ఛన్తి చతుసచ్చధమ్మా, తేసం ధమ్మానం. **అనఞ్ఞాతానన్తి** కిఞ్చాపి పఠమమగ్గేన తే ధమ్మా ఞాతా నామ హోన్తి, యథా పన పకతియా అనాగతపుబ్బం విహారం ఆగన్త్వా విహారమజ్ఝే ఠితోపి పుగ్గలో పకతియా అనాగతభావం ఉపాదాయ ‘అనాగతపుబ్బం ఠానం ఆగతోమ్హీ’తి వదతి, యథా చ పకతియా అపిళన్ధపుబ్బం మాలం పిళన్ధిత్వా, అనివత్థపుబ్బం వత్థం నివాసేత్వా, అభుత్తపుబ్బం భోజనం భుఞ్జిత్వా, పకతియా అభుత్తభావం ఉపాదాయ అభుత్తపుబ్బం భోజనం భుత్తోమ్హీతి వదతి, ఏవమిధాపి యస్మా పకతియా ఇమినా పుగ్గలేన ఇమే ధమ్మా న ఞాతపుబ్బా తస్మా అనఞ్ఞాతానన్తి వుత్తం. అదిట్ఠాదీసుపి ఏసేవ నయో. తత్థ **అదిట్ఠానన్తి** ఇతో పుబ్బే పఞ్ఞాచక్ఖునా అదిట్ఠానం. **అప్పత్తానన్తి** అధిగమనవసేన అప్పత్తానం. **అవిదితానన్తి** ఞాణేన అపాకటకతానం. **అసచ్ఛికతానన్తి** అపచ్చక్ఖకతానం. **సచ్ఛికిరియాయా**తి పచ్చక్ఖకరణత్థం. యథా చ ఇమినా పదేన, ఏవం సేసేహిపి సద్ధిం అనఞ్ఞాతానం ఞాణాయ, అదిట్ఠానం దస్సనాయ, అప్పత్తానం పత్తియా, అవిదితానం వేదాయాతి యోజనా కాతబ్బా.

౨౯౯. **చతూహి వచీదుచ్చరితేహీ**తిఆదీసు వచీతి వచీవిఞ్ఞత్తి వేదితబ్బా. తిణ్ణం దోసానం యేన కేనచి దుట్ఠాని చరితానీతి దుచ్చరితాని. వచీతో పవత్తాని దుచ్చరితాని వచీదుచ్చరితాని, వచియా వా నిప్ఫాదితాని దుచ్చరితాని వచీదుచ్చరితాని. తేహి **వచీదుచ్చరితేహి**. ఆరకా రమతీతి **ఆరతి**. వినా తేహి రమతీతి **విరతి**. తతో తతో పటినివత్తావ హుత్వా తేహి వినా రమతీతి **పటివిరతి**. ఉపసగ్గవసేన వా పదం వడ్ఢితం. సబ్బమిదం ఓరమణభావస్సేవాధివచనం. వేరం మణతి, వినాసేతీతి **వేరమణీ**. ఇదమ్పి ఓరమణస్సేవ వేవచనం. యాయ పన చేతనాయ ముసావాదాదీని భాసమానో కరోతి నామ, అయం లోకుత్తరమగ్గవిరతి. ఉప్పజ్జిత్వా తం కిరియం కాతుం న దేతి, కిరియాపథం పచ్ఛిన్దతీతి **అకిరియా**. తథా తం కరణం కాతుం న దేతి, కరణపథం పచ్ఛిన్దతీతి **అకరణం**. యాయ చ చేతనాయ చతుబ్బిధం వచీదుచ్చరితం భాసమానో అజ్ఝాపజ్జతి నామ, అయం ఉప్పజ్జిత్వా తథా అజ్ఝాపజ్జితుం న దేతీతి **అనజ్ఝాపత్తి**.

వేలాఅనతిక్కమోతి ఏత్థ "తాయ వేలాయా"తిఆదీసు (దీ॰ ని॰ ౨.౧౨౪; మహావ॰ ౧-౩; ఉదా॰ ౧ ఆదయో) తావ కాలో వేలాతి ఆగతో. "ఉరువేలాయం విహరతీ"తి (మహావ॰ ౧; సం॰ ని॰ ౧.౧౩౭) ఏత్థ రాసి. "ఠితధమ్మో వేలం నాతివత్తతీ"తి (చూళవ॰ ౩౮౪; అ॰ ని॰ ౮.౧౯; ఉదా॰ ౪౫) ఏత్థ సీమా. ఇధాపి సీమావ. అనతిక్కమనీయట్ఠేన హి చత్తారి వచీసుచరితాని వేలాతి అధిప్పేతాని. ఇతి యాయ చేతనాయ చత్తారి వచీదుచ్చరితాని భాసమానో వేలం అతిక్కమతి నామ, అయం ఉప్పజ్జిత్వా తం వేలం అతిక్కమితుం న దేతీతి వేలాఅనతిక్కమోతి వుత్తా. వేలాయతీతి వా వేలా, చలయతి విద్ధంసేతీతి అత్థో. కిం వేలాయతి? చతుబ్బిధం వచీదుచ్చరితం. ఇతి వేలాయనతో 'వేలా'. పురిసస్స పన హితసుఖం అనతిక్కమిత్వా వత్తతీతి 'అనతిక్కమో'. ఏవమేత్థ పదద్వయవసేనాపి అత్థో వేదితబ్బో.

సేతుం హనతీతి **సేతుఘాతో;** చతున్నం వచీదుచ్చరితానం పదఘాతో పచ్చయఘాతోతి అత్థో. పచ్చయో హి ఇధ సేతూతి అధిప్పేతో. తత్రాయం వచనత్థో – రాగాదికో చతున్నం వచీదుచ్చరితానం పచ్చయో వట్టస్మిం పుగ్గలం సినోతి బన్ధతీతి సేతు. సేతుస్స ఘాతో సేతుఘాతో. వచీదుచ్చరితపచ్చయసముగ్ఘాటికాయ విరతియా ఏతం అధివచనం. అయం పన సమ్మావాచాసఙ్ఖాతా విరతి పుబ్బభాగే నానాచిత్తేసు లబ్భతి. అఞ్ఞేనేవ హి చిత్తేన ముసావాదా విరమతి, అఞ్ఞేన పేసుఞ్ఞాదీహి. లోకుత్తరమగ్గక్ఖణే పన ఏకచిత్తస్మింయేవ లబ్భతి. చతుబ్బిధాయ హి వచీదుచ్చరితచేతనాయ పదపచ్ఛేదం కురుమానా మగ్గఙ్గం పూరయమానా ఏకావ విరతి ఉప్పజ్జతి.

౩౦౦. కాయదుచ్చరితేహీతి కాయతో పవత్తేహి కాయేన వా నిప్ఫాదితేహి పాణాతిపాతాదీహి దుచ్చరితేహి. సేసం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం. అయమ్పి సమ్మాకమ్మన్తసఙ్ఖాతా విరతి పుబ్బభాగే నానాచిత్తేసు లబ్భతి. అఞ్ఞేనేవ హి చిత్తేన పాణాతిపాతా విరమతి, అఞ్ఞేన అదిన్నాదానమిచ్ఛాచారేహి. లోకుత్తరమగ్గక్ఖణే పన ఏకచిత్తస్మింయేవ లబ్భతి. తివిధాయ హి కాయదుచ్చరితచేతనాయ పదపచ్ఛేదం కురుమానా మగ్గఙ్గం పూరయమానా ఏకావ విరతి ఉప్పజ్జతి.

౩౦౧. సమ్మాఆజీవనిద్దేసే **అకిరియా**తిఆదీసు యాయ చేతనాయ మిచ్ఛాజీవం ఆజీవమానో కిరియం కరోతి నామ, అయం ఉప్పజ్జిత్వా తం కిరియం కాతుం న దేతీతి అకిరియాతి. ఇమినా నయేన యోజనా వేదితబ్బా. ఆజీవో చ నామేస పాటియేక్కో నత్థి, వాచాకమ్మన్తేసు గహితేసు గహితోవ హోతి, తప్పక్ఖికత్తా. ధువపటిసేవనవసేన పనాయం తతో నీహరిత్వా దస్సితోతి. ఏవం సన్తే సమ్మాఆజీవో సకిచ్చకో న హోతి , అట్ఠ మగ్గఙ్గాని న పరిపూరేన్తి, తస్మా సమ్మాఆజీవో సకిచ్చకో కాతబ్బో, అట్ఠ మగ్గఙ్గాని పరిపూరేతబ్బానీతి. తత్రాయం నయో – ఆజీవో నామ భిజ్జమానో కాయవచీద్వారేసుయేవ భిజ్జతి. మనోద్వారే ఆజీవభేదో నామ నత్థి. పూరయమానోపి తస్మింయేవ ద్వారద్వయే పూరతి. మనోద్వారే ఆజీవపూరణం నామ నత్థి. కాయద్వారే పన వీతిక్కమో ఆజీవహేతుకోపి అత్థి నఆజీవహేతుకోపి. తథా వచీద్వారే.

తత్థ యం రాజరాజమహామత్తా ఖిడ్డాపసుతా సూరభావం దస్సేన్తా మిగవధం వా పన్థదుహనం వా పరదారవీతిక్కమం వా కరోన్తి, ఇదం అకుసలం కాయకమ్మం నామ. తతో విరతిపి 'సమ్మాకమ్మన్తో' నామ. యం పన నఆజీవహేతుకం చతుబ్బిధం వచీదుచ్చరితం భాసన్తి, ఇదం అకుసలం వచీకమ్మం నామ. తతో విరతిపి 'సమ్మావాచా' నామ.

యం పన ఆజీవహేతు నేసాదమచ్ఛబన్ధాదయో పాణం హనన్తి, అదిన్నం ఆదియన్తి, మిచ్ఛాచారం చరన్తి, అయం మిచ్ఛాజీవో నామ. తతో విరతి 'సమ్మాఆజీవో' నామ. యమ్పి లఞ్జం గహేత్వా ముసా భణన్తి, పేసుఞ్ఞఫరుససమ్ఫప్పలాపే పవత్తేన్తి, అయమ్పి మిచ్ఛాజీవో నామ. తతో విరతి సమ్మాఆజీవో నామ.

మహాసీవత్థేరో పనాహ – 'కాయవచీద్వారేసుపి వీతిక్కమో ఆజీవహేతుకో వా హోతు నో వా ఆజీవహేతుకో, అకుసలం కాయకమ్మం వచీకమ్మన్త్వేవ సఙ్ఖ్యం గచ్ఛతి. తతో విరతిపి సమ్మాకమ్మన్తో సమ్మావాచాత్వేవ వుచ్చతీ'తి. 'ఆజీవో కుహి'న్తి వుత్తే పన 'తీణి కుహనవత్థూని నిస్సాయ చత్తారో పచ్చయే ఉప్పాదేత్వా తేసం పరిభోగో'తి ఆహ. అయం పన కోటిప్పత్తో మిచ్ఛాజీవో. తతో విరతి సమ్మాఆజీవో నామ.

అయమ్పి సమ్మాఆజీవో పుబ్బభాగే నానాచిత్తేసు లబ్భతి, అఞ్ఞేనేవ హి చిత్తేన కాయద్వారవీతిక్కమా విరమతి, అఞ్ఞేన వచీద్వారవీతిక్కమా. లోకుత్తరమగ్గక్ఖణే పన ఏకచిత్తస్మింయేవ లబ్భతి. కాయవచీద్వారేసు హి సత్తకమ్మపథవసేన ఉప్పన్నాయ మిచ్ఛాజీవసఙ్ఖాతాయ దుస్సీల్యచేతనాయ పదపచ్ఛేదం కురుమానా మగ్గఙ్గం పూరయమానా ఏకావ విరతి ఉప్పజ్జతీతి. అయం నిద్దేసవారే విసేసో.

యం పనేతం ఇన్ద్రియేసు అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం వడ్ఢితం, మగ్గఙ్గేసు చ సమ్మావాచాదీని, తేసం వసేన సఙ్గహవారే "నవిన్ద్రియాని, అట్ఠఙ్గికో మగ్గో"తి వుత్తం. సుఞ్ఞతవారో పాకతికోయేవాతి. అయం తావ సుద్ధికపటిపదాయ విసేసో.

౩౪౩. ఇతో పరం సుద్ధికసుఞ్ఞతా సుఞ్ఞతపటిపదా సుద్ధికఅప్పణిహితా అప్పణిహితపటిపదాతి అయం దేసనాభేదో హోతి. తత్థ **సుఞ్ఞత**న్తి లోకుత్తరమగ్గస్స నామం. సో హి ఆగమనతో సగుణతో ఆరమ్మణతోతి తీహి కారణేహి నామం లభతి. కథం? ఇధ భిక్ఖు అనత్తతో అభినివిసిత్వా అనత్తతో సఙ్ఖారే పస్సతి. యస్మా పన అనత్తతో దిట్ఠమత్తేనేవ మగ్గవుట్ఠానం నామ న హోతి, అనిచ్చతోపి దుక్ఖతోపి దట్ఠుమేవ వట్టతి, తస్మా 'అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా'తి తివిధం అనుపస్సనం ఆరోపేత్వా సమ్మసన్తో చరతి. వుట్ఠానగామినివిపస్సనా పనస్స తేభూమకేపి సఙ్ఖారే సుఞ్ఞతోవ పస్సతి. అయం విపస్సనా సుఞ్ఞతా నామ హోతి. సా ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స 'సుఞ్ఞత'న్తి నామం దేతి. ఏవం మగ్గో 'ఆగమనతో' సుఞ్ఞతనామం లభతి. యస్మా పన సో రాగాదీహి సుఞ్ఞో తస్మా 'సగుణేనేవ' సుఞ్ఞతనామం లభతి. నిబ్బానమ్పి రాగాదీహి సుఞ్ఞత్తా సుఞ్ఞతన్తి వుచ్చతి. తం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నత్తా మగ్గో 'ఆరమ్మణతో' సుఞ్ఞతనామం లభతి.

తత్థ సుత్తన్తికపరియాయేన సగుణతోపి ఆరమ్మణతోపి నామం లభతి. పరియాయదేసనా హేసా. అభిధమ్మకథా పన నిప్పరియాయదేసనా. తస్మా ఇధ సగుణతో వా ఆరమ్మణతో వా నామం న లభతి, ఆగమనతోవ లభతి. ఆగమనమేవ హి ధురం. తం దువిధం హోతి – విపస్సనాగమనం మగ్గాగమనన్తి. తత్థ మగ్గస్స ఆగతట్ఠానే విపస్సనాగమనం ధురం, ఫలస్స ఆగతట్ఠానే మగ్గాగమనం ధురం. ఇధ మగ్గస్స ఆగతత్తా విపస్సనాగమనమేవ ధురం జాతం.

౩౫౦. అప్పణిహితన్తి, ఏత్థాపి అప్పణిహితన్తి మగ్గస్సేవ నామం. ఇదమ్పి నామం మగ్గో తీహేవ కారణేహి లభతి. కథం? ఇధ భిక్ఖు ఆదితోవ దుక్ఖతో అభినివిసిత్వా దుక్ఖతోవ సఙ్ఖారే పస్సతి. యస్మా పన దుక్ఖతో దిట్ఠమత్తేనేవ మగ్గవుట్ఠానం నామ న హోతి, అనిచ్చతోపి అనత్తతోపి దట్ఠుమేవ వట్టతి, తస్మా అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తా'తి తివిధం అనుపస్సనం ఆరోపేత్వా సమ్మసన్తో చరతి. వుట్ఠానగామినివిపస్సనా పనస్స తేభూమకసఙ్ఖారేసు పణిధిం సోసేత్వా పరియాదియిత్వా విస్సజ్జేతి. అయం విపస్సనా అప్పణిహితా నామ హోతి. సా ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స 'అప్పణిహిత'న్తి నామం దేతి. ఏవం మగ్గో 'ఆగమనతో' అప్పణిహితనామం లభతి. యస్మా పన తత్థ రాగదోసమోహపణిధయో నత్థి, తస్మా 'సగుణేనేవ' అప్పణిహితనామం లభతి. నిబ్బానమ్పి తేసం పణిధీనం అభావా అప్పణిహితన్తి వుచ్చతి. తం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నత్తా మగ్గో అప్పణిహితనామం లభతి.

తత్థ సుత్తన్తికపరియాయేన సగుణతోపి ఆరమ్మణతోపి నామం లభతి. పరియాయదేసనా హేసా . అభిధమ్మకథా పన నిప్పరియాయదేసనా. తస్మా ఇధ సగుణతో వా ఆరమ్మణతో వా నామం న లభతి, ఆగమనతోవ లభతి. ఆగమనమేవ హి ధురం. తం దువిధం హోతి – విపస్సనాగమనం మగ్గాగమనన్తి. తత్థ మగ్గస్స ఆగతట్ఠానే విపస్సనాగమనం ధురం, ఫలస్స ఆగతట్ఠానే మగ్గాగమనం ధురం. ఇధ మగ్గస్స ఆగతత్తా విపస్సనాగమనమేవ ధురం జాతం.

నను చ సుఞ్ఞతో అనిమిత్తో అప్పణిహితోతి తీణి మగ్గస్స నామాని? యథాహ – "తయోమే, భిక్ఖవే, విమోక్ఖా – సుఞ్ఞతో విమోక్ఖో, అనిమిత్తో విమోక్ఖో, అప్పణిహితో విమోక్ఖో"తి (పటి॰ మ॰ ౧.౨౦౯). తేసు ఇధ ద్వే మగ్గే గహేత్వా అనిమిత్తో కస్మా న గహితోతి? ఆగమనాభావతో. అనిమిత్తవిపస్సనా హి సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స నామం దాతుం న సక్కోతి. సమ్మాసమ్బుద్ధో పన అత్తనో పుత్తస్స రాహులత్థేరస్స.

"అనిమిత్తఞ్చ భావేహి, మానానుసయముజ్జహ;

తతో మానాభిసమయా, ఉపసన్తో చరిస్ససీ"తి. (సు॰ ని॰ ౩౪౪);

అనిమిత్తవిపస్సనం కథేసి. విపస్సనా హి నిచ్చనిమిత్తం ధువనిమిత్తం సుఖనిమిత్తం అత్తనిమిత్తఞ్చ ఉగ్ఘాటేతి. తస్మా అనిమిత్తాతి కథితా. సా చ కిఞ్చాపి తం నిమిత్తం ఉగ్ఘాటేతి, సయం పన నిమిత్తధమ్మేసు చరతీతి సనిమిత్తావ హోతి. తస్మా సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స నామం దాతుం న సక్కోతి.

అపరో నయో – అభిధమ్మో నామ పరమత్థదేసనా. అనిమిత్తమగ్గస్స చ పరమత్థతో హేతువేకల్లమేవ హోతి. కథం? అనిచ్చానుపస్సనాయ హి వసేన అనిమిత్తవిమోక్ఖో కథితో. తేన చ విమోక్ఖేన సద్ధిన్ద్రియం అధిమత్తం హోతి. తం అరియమగ్గే ఏకఙ్గమ్పి న హోతి, అమగ్గఙ్గత్తా అత్తనో మగ్గస్స పరమత్థతో నామం దాతుం న సక్కోతి. ఇతరేసు పన ద్వీసు అనత్తానుపస్సనాయ తావ వసేన సుఞ్ఞతవిమోక్ఖో, దుక్ఖానుపస్సనాయ వసేన అప్పణిహితవిమోక్ఖో కథితో. తేసు సుఞ్ఞతవిమోక్ఖేన పఞ్ఞిన్ద్రియం అధిమత్తం హోతి, అప్పణిహితవిమోక్ఖేన సమాధిన్ద్రియం. తాని అరియమగ్గస్స అఙ్గత్తా అత్తనో మగ్గస్స పరమత్థతో నామం దాతుం సక్కోన్తి. మగ్గారమ్మణత్తికేపి హి మగ్గాధిపతిధమ్మవిభజనే ఛన్దచిత్తానం అధిపతికాలే తేసం ధమ్మానం అమగ్గఙ్గత్తావ మగ్గాధిపతిభావో న వుత్తో. ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బన్తి. అయమేత్థ అట్ఠకథాముత్తకో ఏకస్స ఆచరియస్స మతివినిచ్ఛయో.

ఏవం సబ్బథాపి అనిమిత్తవిపస్సనా సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స నామం దాతుం న సక్కోతీతి అనిమిత్తమగ్గో న గహితో. కేచి పన 'అనిమిత్తమగ్గో ఆగమనతో నామం అలభన్తోపి సుత్తన్తపరియాయేన సగుణతో చ ఆరమ్మణతో చ నామం లభతీ'తి ఆహంసు. తే ఇదం వత్వా పటిక్ఖిత్తా – అనిమిత్తమగ్గే సగుణతో చ ఆరమ్మణతో చ నామం లభన్తే సుఞ్ఞతఅప్పణిహితమగ్గాపి సగుణతోయేవ ఆరమ్మణతోయేవ చ ఇధ నామం లభేయ్యుం. న పన లభన్తి. కిం కారణా? అయఞ్హి మగ్గో నామ ద్వీహి కారణేహి నామం లభతి – సరసతో చ పచ్చనీకతో చ; సభావతో చ పటిపక్ఖతో చాతి అత్థో. తత్థ సుఞ్ఞతఅప్పణిహితమగ్గా సరసతోపి పచ్చనీకతోపి నామం లభన్తి. సుఞ్ఞతఅప్పణిహితమగ్గా హి రాగాదీహి సుఞ్ఞా, రాగపణిధిఆదీహి చ అప్పణిహితాతి ఏవం 'సరసతో' నామం లభన్తి. సుఞ్ఞతో చ అత్తాభినివేసస్స పటిపక్ఖో, అప్పణిహితో పణిధిస్సాతి ఏవం 'పచ్చనీకతో' నామం లభన్తి. అనిమిత్తమగ్గో పన రాగాదినిమిత్తానం నిచ్చనిమిత్తాదీనఞ్చ అభావేన

సరసతోవ నామం లభతి, నో పచ్చనీకతో. న హి సో సఙ్ఖారనిమిత్తారమ్మణాయ అనిచ్చానుపస్సనాయ పటిపక్ఖో. అనిచ్చానుపస్సనా పనస్స అనులోమభావే ఠితాతి. సబ్బథాపి అభిధమ్మపరియాయేన అనిమిత్తమగ్గో నామ నత్థీతి.

సుత్తన్తికపరియాయేన పనేస ఏవం ఆహరిత్వా దీపితో – యస్మిఞ్హి వారే మగ్గవుట్ఠానం హోతి, తీణి లక్ఖణాని ఏకావజ్జనేన వియ ఆపాథమాగచ్ఛన్తి, తిణ్ణఞ్చ ఏకతో ఆపాథగమనం నామ నత్థి. కమ్మట్ఠానస్స పన విభూతభావదీపనత్థం ఏవం వుత్తం. ఆదితో హి యత్థ కత్థచి అభినివేసో హోతు, వుట్ఠానగామినీ పన విపస్సనా యం యం సమ్మసిత్వా వుట్ఠాతి తస్స తస్సేవ వసేన ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స నామం దేతి. కథం? అనిచ్చాదీసు హి యత్థ కత్థచి అభినివిసిత్వా ఇతరమ్పి లక్ఖణద్వయం దట్ఠుం వట్టతి ఏవ. ఏకలక్ఖణదస్సనమత్తేనేవ హి మగ్గవుట్ఠానం నామ న హోతి, తస్మా అనిచ్చతో అభినివిట్ఠో భిక్ఖు న కేవలం అనిచ్చతోవ వుట్ఠాతి, దుక్ఖతోపి అనత్తతోపి వుట్ఠాతియేవ. దుక్ఖతో అనత్తతో అభినివిట్ఠేపి ఏసేవ నయో. ఇతి ఆదితో యత్థ కత్థచి అభినివేసో హోతు, వుట్ఠానగామినీ పన విపస్సనా యం యం సమ్మసిత్వా వుట్ఠాతి తస్స తస్సేవ వసేన ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో మగ్గస్స నామం దేతి. తత్థ అనిచ్చతో వుట్ఠహన్తస్స మగ్గో అనిమిత్తో నామ హోతి, దుక్ఖతో వుట్ఠహన్తస్స అప్పణిహితో, అనత్తతో వుట్ఠహన్తస్స సుఞ్ఞతోతి. ఏవం సుత్తన్తపరియాయేన ఆహరిత్వా దీపితో.

వుట్ఠానగామినీ పన విపస్సనా కిమారమ్మణాతి? లక్ఖణారమ్మణాతి. లక్ఖణం నామ పఞ్ఞత్తిగతికం న వత్తబ్బధమ్మభూతం. యో పన అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి తీణి లక్ఖణాని సల్లక్ఖేతి, తస్స పఞ్చక్ఖన్ధా కణ్ఠే బద్ధకుణపం వియ హోన్తి. సఙ్ఖారారమ్మణమేవ ఞాణం సఙ్ఖారతో వుట్ఠాతి. యథా హి ఏకో భిక్ఖు పత్తం కిణితుకామో పత్తవాణిజేన పత్తం ఆభతం దిస్వా హట్ఠపహట్ఠో గణ్హిస్సామీతి చిన్తేత్వా వీమంసమానో తీణి ఛిద్దాని పస్సేయ్య, సో న ఛిద్దేసు నిరాలయో హోతి, పత్తే పన నిరాలయో హోతి; ఏవమేవ తీణి లక్ఖణాని సల్లక్ఖేత్వా సఙ్ఖారేసు నిరాలయో హోతి. సఙ్ఖారారమ్మణేనేవ ఞాణేన సఙ్ఖారతో వుట్ఠాతీతి వేదితబ్బం. దుస్సోపమాయపి ఏసేవ నయో.

ఇతి భగవా లోకుత్తరం ఝానం భాజేన్తో సుద్ధికపటిపదాయ చతుక్కనయం పఞ్చకనయన్తి ద్వేపి నయే ఆహరి. తథా సుద్ధికసుఞ్ఞతాయ సుఞ్ఞతపటిపదాయ సుద్ధికఅప్పణిహితాయ అప్పణిహితపటిపదాయాతి. కస్మా ఏవం ఆహరీతి? పుగ్గలజ్ఝాసయేన చేవ దేసనావిలాసేన చ. తదుభయమ్పి హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. ఏవం **లోకుత్తరం ఝానం భావేతీ**తి ఏత్థ సుద్ధికపటిపదాయ చతుక్కపఞ్చకవసేన ద్వే నయా, తథా సేసేసూతి సబ్బేసుపి పఞ్చసు కోట్ఠాసేసు దస నయా భాజితా.

లోకుత్తరకుసలం పకిణ్ణకకథా

తత్రిదం పకిణ్ణకం –

అజ్ఝత్తఞ్చ బహిద్ధా చ, రూపారూపేసు పఞ్చసు;
సత్తట్ఠఙ్గపరిణామం, నిమిత్తం పటిపదాపతీతి.

లోకుత్తరమగ్గో హి అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తం వుట్ఠాతి , అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా బహిద్ధా వుట్ఠాతి, బహిద్ధా అభినివిసిత్వా బహిద్ధా వుట్ఠాతి, బహిద్ధా అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తం వుట్ఠాతి. రూపే అభినివిసిత్వా రూపా వుట్ఠాతి, రూపే

అభినివిసిత్వా అరూపా వుట్ఠాతి. అరూపే అభినివిసిత్వా అరూపా వుట్ఠాతి, అరూపే అభినివిసిత్వా రూపా వుట్ఠాతి, ఏకప్పహారేనేవ పఞ్చహి ఖన్ధేహి వుట్ఠాతి.

'**సత్తట్ఠఙ్గపరిణామ**'న్తి సో పనేస మగ్గో అట్ఠఙ్గికోపి హోతి సత్తఙ్గికోపి. బోజ్ఝఙ్గాపి సత్త వా హోన్తి ఛ వా. ఝానం పన పఞ్చఙ్గికం వా హోతి చతురఙ్గికం వా; తివఙ్గికం వా దువఙ్గికం వా. ఏవం సత్తఅట్ఠాదీనం అఙ్గానం పరిణామో వేదితబ్బోతి అత్థో.

'**నిమిత్తం పటిపదాపతీ**'తి నిమిత్తన్తి యతో వుట్ఠానం హోతి; 'పటిపదాపతీ'తి పటిపదాయ చ అధిపతినో చ చలనాచలనం వేదితబ్బం.

తత్థ అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తం వుట్ఠాతీతిఆదీసు తావ ఇధేకచ్చో ఆదితోవ అజ్ఝత్తం పఞ్చసు ఖన్ధేసు అభినివిసతి, అభినివిసిత్వా తే అనిచ్చాదితో పస్సతి, యస్మా పన న సుద్ధఅజ్ఝత్తదస్సనమత్తేనేవ మగ్గవుట్ఠానం హోతి, బహిద్ధాపి దట్ఠబ్బమేవ, తస్మా పరస్స ఖన్ధేపి అనుపాదిన్నసఙ్ఖారేపి అనిచ్చం దుక్ఖమనత్తాతి పస్సతి. సో కాలేన అజ్ఝత్తం సమ్మసతి కాలేన బహిద్ధాతి. తస్సేవం సమ్మసతో అజ్ఝత్తం సమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి. ఏవం అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా అజ్ఝత్తం వుట్ఠాతి నామ. సచే పనస్స బహిద్ధా సమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి, ఏవం అజ్ఝత్తం అభినివిసిత్వా బహిద్ధా వుట్ఠాతి నామ. ఏసేవ నయో బహిద్ధా అభినివిసిత్వా బహిద్ధా చ అజ్ఝత్తఞ్చ వుట్ఠానేపి.

అపరో ఆదితోవ రూపే అభినివిసతి అభినివిసిత్వా భూతరూపఞ్చ ఉపాదారూపఞ్చ పరిచ్ఛిన్దిత్వా అనిచ్చాదితో పస్సతి, యస్మా పన న సుద్ధరూపదస్సనమత్తేనేవ వుట్ఠానం హోతి అరూపమ్పి దట్ఠబ్బమేవ, తస్మా తం రూపం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నం వేదనం సఞ్ఞం సఙ్ఖారే విఞ్ఞాణఞ్చ ఇదం అరూపన్తి పరిచ్ఛిన్దిత్వా అనిచ్చాదితో పస్సతి. సో కాలేన రూపం సమ్మసతి కాలేన అరూపం. తస్సేవం సమ్మసతో రూపసమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి. ఏవం రూపే అభినివిసిత్వా రూపా వుట్ఠాతి నామ. సచే పనస్స అరూపసమ్మసనకాలే విపస్సనా మగ్గేన సద్ధిం ఘటియతి, ఏవం రూపే అభినివిసిత్వా అరూపా వుట్ఠాతి నామ. ఏస నయో అరూపే అభినివిసిత్వా అరూపా చ రూపా చ వుట్ఠానేపి.

"యంకిఞ్చి సముదయధమ్మం సబ్బం తం నిరోధధమ్మ"న్తి (మహావ. ౧౬; దీ. ని. ౧.౨౯౮) ఏవం అభినివిసిత్వా ఏవమేవ వుట్ఠానకాలే పన ఏకప్పహారేన పఞ్చహి ఖన్ధేహి వుట్ఠాతి నామాతి. అయం తిక్ఖవిపస్సకస్స మహాపఞ్ఞస్స భిక్ఖునో విపస్సనా.

యథా హి ఛాతజ్ఝత్తస్స పురిసస్స మజ్ఝే గూథపిణ్డం ఠపేత్వా నానగ్గరసభోజనపుణ్ణం పాతిం ఉపనేయ్యుం, సో బ్యఞ్జనం హత్థేన వియూహన్తో తం గూథపిణ్డం దిస్వా 'కిమిద'న్తి పుచ్ఛిత్వా గూథపిణ్డోతి వుత్తే 'ధి ధి, అపనేథా'తి భత్తేపి పాతియమ్పి నిరాలయో హోతి. ఏవంసమ్పదమిదం దట్ఠబ్బం.

భోజనపాతిదస్సనస్మిఞ్హి తస్స అత్తమనకాలో వియ ఇమస్స భిక్ఖునో బాలపుథుజ్జనకాలే పఞ్చక్ఖన్ధే 'అహం మమా'తి గహితకాలో. గూథపిణ్డస్స దిట్ఠకాలో వియ తిణ్ణం లక్ఖణానం సల్లక్ఖితకాలో. భత్తేపి పాతియమ్పి నిరాలయకాలో వియ తిక్ఖవిపస్సకస్స మహాపఞ్ఞస్స భిక్ఖునో "యంకిఞ్చి సముదయధమ్మం సబ్బం తం నిరోధధమ్మ"న్తి పఞ్చహి ఖన్ధేహి ఏకప్పహారేన వుట్ఠితకాలో వేదితబ్బో.

‘సత్తఙ్గపరిణామ’న్తి ఏత్థ అయం వుత్తప్పభేదో అఙ్గపరిణామో యథా హోతి తథా వేదితబ్బో. సఙ్ఖారుపేక్ఖాఞాణమేవ హి అరియమగ్గస్స బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గఝానఙ్గవిసేసం నియమేతి. కేచి పన థేరా ‘బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గఝానఙ్గవిసేసం పాదకజ్ఝానం నియమేతీ’తి వదన్తి. కేచి ‘విపస్సనాయ ఆరమ్మణభూతా ఖన్ధా నియమేన్తీ’తి వదన్తి. కేచి ‘పుగ్గలజ్ఝాసయో నియమేతీ’తి వదన్తి. తేసమ్పి వాదేసు అయం సఙ్ఖారుపేక్ఖాసఙ్ఖాతా పుబ్బభాగా వుట్ఠానగామినివిపస్సనావ నియమేతీతి వేదితబ్బా.

తత్రాయం అనుపుబ్బీకథా – విపస్సనానియమేన హి సుక్ఖవిపస్సకస్స ఉప్పన్నమగ్గోపి సమాపత్తిలాభినో ఝానం పాదకం అకత్వా ఉప్పన్నమగ్గోపి పఠమజ్ఝానం పాదకం కత్వా పకిణ్ణకసఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా ఉప్పాదితమగ్గోపి పఠమజ్ఝానికోవ హోతి. సబ్బేసు సత్త బోజ్ఝఙ్గాని అట్ఠ మగ్గఙ్గాని పఞ్చ ఝానఙ్గాని హోన్తి. తేసఞ్హి పుబ్బభాగవిపస్సనా సోమనస్ససహగతాపి ఉపేక్ఖాసహగతాపి హుత్వా వుట్ఠానకాలే సఙ్ఖారుపేక్ఖాభావం పత్తా సోమనస్ససహగతావ హోతి.

పఞ్చకనయే దుతియతతియచతుత్థజ్ఝానాని పాదకాని కత్వా ఉప్పాదితమగ్గేసు యథాక్కమేనేవ ఝానం చతురఙ్గికం తివఙ్గికం దువఙ్గికఞ్చ హోతి. సబ్బేసు పన సత్త మగ్గఙ్గాని హోన్తి, చతుత్థే ఛ బోజ్ఝఙ్గాని. అయం విసేసో పాదకజ్ఝాననియమేన చేవ విపస్సనానియమేన చ హోతి. తేసమ్పి హి పుబ్బభాగవిపస్సనా సోమనస్ససహగతాపి ఉపేక్ఖాసహగతాపి హోతి. వుట్ఠానగామినీ సోమనస్ససహగతావ.

పఞ్చమజ్ఝానం పాదకం కత్వా నిబ్బత్తితమగ్గే పన ఉపేక్ఖాచిత్తేకగ్గతావసేన ద్వే ఝానఙ్గాని బోజ్ఝఙ్గమగ్గఙ్గాని ఛ సత్త చేవ. అయమ్పి విసేసో ఉభయనియమవసేన హోతి. ఇమస్మిఞ్హి నయే పుబ్బభాగవిపస్సనా సోమనస్ససహగతా వా ఉపేక్ఖాసహగతా వా హోతి, వుట్ఠానగామినీ ఉపేక్ఖాసహగతావ. అరూపజ్ఝానాని పాదకాని కత్వా ఉప్పాదితమగ్గేపి ఏసేవ నయో. ఏవం పాదకజ్ఝానతో వుట్ఠాయ యే కేచి సఙ్ఖారే సమ్మసిత్వా నిబ్బత్తితమగ్గస్స ఆసన్నపదేసే వుట్ఠితా సమాపత్తి అత్తనా సదిసభావం కరోతి, భూమివణ్ణో వియ గోధావణ్ణస్స.

దుతియత్థేరవాదే పన యతో యతో సమాపత్తితో వుట్ఠాయ యే యే సమాపత్తిధమ్మే సమ్మసిత్వా మగ్గో నిబ్బత్తితో హోతి తంతంసమాపత్తిసదిసోవ హోతి, సమ్మసితసమాపత్తిసదిసోతి అత్థో. సచే పన కామావచరధమ్మే సమ్మసతి పఠమజ్ఝానికోవ హోతి. తత్రాపి విపస్సనానియమో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

తతియత్థేరవాదే ‘అహో వతాహం సత్తఙ్గికం మగ్గం పాపుణేయ్యం, అట్ఠఙ్గికం మగ్గం పాపుణేయ్య’న్తి అత్తనో అజ్ఝాసయానురూపేన యం యం ఝానం పాదకం కత్వా యే వా యే వా ఝానధమ్మే సమ్మసిత్వా మగ్గో నిబ్బత్తితో తంతంఝానసదిసోవ హోతి. పాదకజ్ఝానం పన సమ్మసితజ్ఝానం వా వినా, అజ్ఝాసయమత్తేనేవ తం న ఇజ్ఝతి. స్వాయమత్థో **నన్దకోవాదసుత్తేన** దీపేతబ్బో. వుత్తఞ్హేతం –

> “సేయ్యథాపి, భిక్ఖవే, తదహుపోసథే పన్నరసే న హోతి బహునో జనస్స కఙ్ఖా వా విమతి వా ‘ఊనో ను ఖో చన్దో పుణ్ణో ను ఖో చన్దో’తి, అథ ఖో పుణ్ణో చన్దోత్వేవ హోతి, ఏవమేవ ఖో, భిక్ఖవే, తా భిక్ఖునియో నన్దకస్స ధమ్మదేసనాయ అత్తమనా చేవ పరిపుణ్ణసఙ్కప్పా చ. తాసం, భిక్ఖవే, పఞ్చన్నం భిక్ఖునిసతానం యా పచ్ఛిమికా భిక్ఖునీ సా సోతాపన్నా అవినిపాతధమ్మా నియతా సమ్బోధిపరాయణా”తి (మ. ని. ౩.౪౧౫).

తాసు హి యస్సా భిక్ఖునియా సోతాపత్తిఫలస్స ఉపనిస్సయో, సా సోతాపత్తిఫలేనేవ పరిపుణ్ణసఙ్కప్పా అహోసి...పే.... యస్సా అరహత్తస్స ఉపనిస్సయో సా అరహత్తేనేవ. ఏవమేవ అత్తనో అజ్ఝాసయానురూపేన యం యం ఝానం పాదకం కత్వా యే వా యే వా ఝానధమ్మే సమ్మసిత్వా మగ్గో నిబ్బత్తితో తంతంఝానసదిసోవ సో హోతి. పాదకజ్ఝానం పన సమ్మసితజ్ఝానం వా వినా, అజ్ఝాసయమత్తేనేవ తం న ఇజ్ఝతీతి. ఏత్థాపి చ విపస్సనానియమో వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

తత్థ 'పాదకజ్ఝానమేవ నియమేతీ'తి ఏవంవాదిం **తిపిటకచూళనాగత్థేరం** అన్తేవాసికా ఆహంసు – 'భన్తే, యత్థ తావ పాదకజ్ఝానం అత్థి తత్థ తం నియమేతు; యస్మిం పన పాదకజ్ఝానం నత్థి, తస్మిం అరూపభవే కిం నియమేతీ'తి? 'ఆవుసో, తత్థపి పాదకజ్ఝానమేవ నియమేతి. యో హి భిక్ఖు అట్ఠసమాపత్తిలాభీ పఠమజ్ఝానం పాదకం కత్వా సోతాపత్తిమగ్గఫలాని నిబ్బత్తేత్వా అపరిహీనజ్ఝానో కాలం కత్వా అరూపభవే నిబ్బత్తో, పఠమజ్ఝానికాయ సోతాపత్తిఫలసమాపత్తియా వుట్ఠాయ విపస్సనం పట్ఠపేత్వా ఉపరి తీణి మగ్గఫలాని నిబ్బత్తేతి, తస్స తాని పఠమజ్ఝానికానేవ హోన్తి. దుతియజ్ఝానికాదీసుపి ఏసేవ నయో. అరూపే తికచతుక్కజ్ఝానం ఉప్పజ్జతి, తఞ్చ ఖో లోకుత్తరం న లోకియం. ఏవం తత్థాపి పాదకజ్ఝానమేవ నియమేతి ఆవుసో'తి. 'సుకథితో, భన్తే, పఞ్హో'తి.

'విపస్సనాయ ఆరమ్మణభూతా ఖన్ధా నియమేన్తి; యం యం హి పఞ్చక్ఖన్ధం సమ్మసిత్వా వుట్ఠాతి తంతంసదిసోవ మగ్గో హోతీ'తి వాదం **మోరవాపివాసిమహాదత్తత్థేర**మ్పి అన్తేవాసికా ఆహంసు 'భన్తే, తుమ్హాకం వాదే దోసో పఞ్ఞాయతి – రూపం సమ్మసిత్వా వుట్ఠితభిక్ఖునో హి రూపసదిసేన అబ్యాకతేన మగ్గేన భవితబ్బం, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం నయతో పరిగ్గహేత్వా వుట్ఠితస్స తంసదిసేనేవ నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాభావప్పత్తేన మగ్గేన భవితబ్బ'న్తి. 'న, ఆవుసో, ఏవం హోతి. లోకుత్తరమగ్గో హి అప్పనం అప్పత్తో నామ నత్థి, తస్మా రూపం సమ్మసిత్వా వుట్ఠితస్స అట్ఠఙ్గికో సోమనస్ససహగతమగ్గో హోతి, నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం సమ్మసిత్వా వుట్ఠితస్సపి న సబ్బాకారేన తాదిసో హోతి, సత్తఙ్గికో పన ఉపేక్ఖాసహగతమగ్గో హోతీ'తి.

'పుగ్గలజ్ఝాసయో నియమేతీ'తివాదినో **చూళాభయత్థేరస్సా**పి వాదం ఆహరిత్వా తిపిటకచూళనాగత్థేరస్స కథయింసు. సో ఆహ – 'యస్స తావ పాదకజ్ఝానం అత్థి తస్స పుగ్గలజ్ఝాసయో నియమేతు, యస్స తం నత్థి తస్స కతరజ్ఝాసయో నియమేస్సతి నిద్ధనస్స వుడ్ఢిగవేసనకాలో వియ హోతీ'తి.

తం కథం ఆహరిత్వా తిపిటకచూళాభయత్థేరస్స పున కథయింసు. సో 'పాదకజ్ఝానవతో ఇదం కథితం ఆవుసో'తి ఆహ. యథా పన పాదకజ్ఝానవతో, సమ్మసితజ్ఝానవతోపి తథేవ వేదితబ్బం. పఞ్చమజ్ఝానతో వుట్ఠాయ హి పఠమాదీని సమ్మసతో ఉప్పన్నమగ్గో పఠమత్థేరవాదేన పఞ్చమజ్ఝానికో. దుతియవాదేన పఠమాదిజ్ఝానికో ఆపజ్జతీతి ద్వేపి వాదా విరుజ్ఝన్తి. తతియవాదేన పనేత్థ 'యం ఇచ్ఛతి తజ్ఝానికో హోతీ'తి తే చ వాదా న విరుజ్ఝన్తి, అజ్ఝాసయో చ సాత్థకో హోతీతి. ఏవం తయోపి థేరా పణ్డితా బ్యత్తా బుద్ధిసమ్పన్నావ . తేన తేసం వాదం తన్తిం కత్వా ఠపయింసు. ఇధ పన అత్థమేవ ఉద్ధరిత్వా తయోపేతే వాదే విపస్సనావ నియమేతీతి దస్సితం.

ఇదాని 'నిమిత్తం పటిపదాపతీ'తి ఏత్థ ఏవం అజ్జపరిణామవతో మగ్గస్స ఉప్పాదకాలే గోత్రభు కుతో వుట్ఠాతి? మగ్గో కుతోతి? గోత్రభు తావ నిమిత్తతో వుట్ఠాతి, పవత్తం ఛేత్తుం న సక్కోతి, ఏకతోవుట్ఠానో హేస. మగ్గో నిమిత్తతో వుట్ఠాతి, పవత్తమ్పి ఛిన్దతి ఉభతోవుట్ఠానో హేస. తేసం అయం ఉప్పత్తినయో – యస్మిఞ్హి వారే మగ్గవుట్ఠానం హోతి, తస్మిం

అనులోమం నేవ ఏకం హోతి, న పఞ్చమం. ఏకఞ్హి ఆసేవనం న లభతి, పఞ్చమం భవఙ్గస్స ఆసన్నత్తా పవేధతి. తదా హి జవనం పతితం నామ హోతి. తస్మా నేవ ఏకం హోతి న పఞ్చమం. మహాపఞ్ఞస్స పన ద్వే అనులోమాని హోన్తి, తతియం గోత్రభు, చతుత్థం మగ్గచిత్తం, తీణి ఫలాని, తతో భవఙ్గోతరణం. మజ్ఝిమపఞ్ఞస్స తీణి అనులోమాని హోన్తి, చతుత్థం గోత్రభు, పఞ్చమం మగ్గచిత్తం, ద్వే ఫలాని, తతో భవఙ్గోతరణం. మన్దపఞ్ఞస్స చత్తారి అనులోమాని, హోన్తి పఞ్చమం గోత్రభు, ఛట్ఠం మగ్గచిత్తం, సత్తమం ఫలం, తతో భవఙ్గోతరణం. తత్ర మహాపఞ్ఞమన్దపఞ్ఞానం వసేన అకథేత్వా మజ్ఝిమపఞ్ఞస్స వసేన కథేతబ్బం.

యస్మిఞ్హి వారే మగ్గవుట్ఠానం హోతి, తస్మిం కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉపేక్ఖాసహగతా మనోద్వారావజ్జనం హుత్వా విపస్సనాగోచరే ఖన్ధే ఆరమ్మణం కత్వా భవఙ్గం ఆవట్టేతి. తదనన్తరం తేనేవ ఆవజ్జనేన గహితక్ఖన్ధే గహేత్వా ఉప్పజ్జతి పఠమం జవనం అనులోమఞాణం. తం తేసు ఖన్ధేసు అనిచ్చాతి వా దుక్ఖాతి వా అనత్తాతి వా పవత్తిత్వా ఓళారికం ఓళారికం సచ్చపటిచ్ఛాదకతమం వినోదేత్వా తీణి లక్ఖణాని భియ్యో భియ్యో పాకటాని కత్వా నిరుజ్ఝతి. తదనన్తరం ఉప్పజ్జతి దుతియానులోమం. తేసు పురిమం అనాసేవనం. దుతియస్స పురిమం ఆసేవనం హోతి. తమ్పి లద్ధాసేవనత్తా తిక్ఖం సూరం పసన్నం హుత్వా తస్మింయేవారమ్మణే తేనేవాకారేన పవత్తిత్వా మజ్ఝిమప్పమాణం సచ్చపటిచ్ఛాదకతమం వినోదేత్వా తీణి లక్ఖణాని భియ్యో భియ్యో పాకటాని కత్వా నిరుజ్ఝతి. తదనన్తరం ఉప్పజ్జతి తతియానులోమం. తస్స దుతియం ఆసేవనం హోతి. తమ్పి లద్ధాసేవనత్తా తిక్ఖం సూరం పసన్నం హుత్వా తస్మింయేవారమ్మణే తేనేవాకారేన పవత్తిత్వా తదవసేసం అణుసహగతం సచ్చపటిచ్ఛాదకతమం వినోదేత్వా నిరవసేసం కత్వా తీణి లక్ఖణాని భియ్యో భియ్యో పాకటాని కత్వా నిరుజ్ఝతి. ఏవం తీహి అనులోమేహి సచ్చపటిచ్ఛాదకతమే వినోదితే తదనన్తరం ఉప్పజ్జతి గోత్రభుఞ్ఞాణం నిబ్బానం ఆరమ్మణం కురుమానం.

తత్రాయం ఉపమా – ఏకో కిర చక్ఖుమా పురిసో నక్ఖత్తయోగం జానిస్సామీతి రత్తిభాగే నిక్ఖమిత్వా చన్దం పస్సితుం ఉద్ధం ఉల్లోకేసి. తస్స వలాహకేహి పటిచ్ఛన్నత్తా చన్దో న పఞ్ఞాయిత్థ. అథేకో వాతో ఉట్ఠహిత్వా థూలథూలే వలాహకే విద్ధంసేసి. అపరో మజ్ఝిమే. అపరో సుఖుమే. తతో సో పురిసో విగతవలాహకే నభే చన్దం దిస్వా నక్ఖత్తయోగం అఞ్ఞాసి.

తత్థ తయో వలాహకా వియ సచ్చపటిచ్ఛాదకథూలమజ్ఝిమసుఖుమకిలేసన్ధకారా. తయో వాతా వియ తీణి అనులోమచిత్తాని. చక్ఖుమా పురిసో వియ గోత్రభుఞ్ఞాణం. చన్దో వియ నిబ్బానం. ఏకేకస్స వాతస్స యథాక్కమేన వలాహకత్తయవిద్ధంసనం వియ ఏకేకస్స అనులోమచిత్తస్స సచ్చపటిచ్ఛాదకతమవినోదనం. విగతవలాహకే నభే తస్స పురిసస్స విసుద్ధచన్దదస్సనం వియ విగతే సచ్చపటిచ్ఛాదకే తమే గోత్రభుఞ్ఞాణస్స సువిసుద్ధనిబ్బానారమ్మణకరణం.

యథేవ హి తయో వాతా చన్దపటిచ్ఛాదకే వలాహకేయేవ విద్ధంసేతుం సక్కోన్తి, న చన్దం దట్ఠుం, ఏవం అనులోమాని సచ్చపటిచ్ఛాదకతమేయేవ వినోదేతుం సక్కోన్తి, న నిబ్బానం ఆరమ్మణం కాతుం . యథా సో పురిసో చన్దమేవ దట్ఠుం సక్కోతి న వలాహకే విద్ధంసేతుం, ఏవం గోత్రభుఞ్ఞాణం నిబ్బానమేవ ఆరమ్మణం కాతుం సక్కోతి న కిలేసతమం వినోదేతుం. ఏవం అనులోమం సఙ్ఖారారమ్మణం హోతి, గోత్రభు నిబ్బానారమ్మణం.

యది హి గోత్రభు అనులోమేన గహితారమ్మణం గణ్హేయ్య పున అనులోమం తం అనుబన్ధేయ్యాతి మగ్గవుట్ఠానమేవ న భవేయ్య. గోత్రభుఞ్ఞాణం పన అనులోమస్స ఆరమ్మణం అగ్గహేత్వా తం అపచ్ఛతోపవత్తికం కత్వా సయం అనావజ్జనమ్పి

సమానం ఆవజ్జనట్ఠానే ఠత్వా ఏవం నిబ్బత్తాహీతి మగ్గస్స సఞ్ఞం దత్వా వియ నిరుజ్ఝతి. మగ్గోపి తేన దిన్నసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ అవీచిసన్తతివసేన తం ఞాణం అనుబన్ధమానో అనిబ్బిద్ధపుబ్బం అపదాలితపుబ్బం లోభక్ఖన్ధం దోసక్ఖన్ధం మోహక్ఖన్ధం నిబ్బిజ్ఝమానోవ పదాలయమానోవ నిబ్బత్తతి.

తత్రాయం ఉపమా – ఏకో కిర ఇస్సాసో ధనుసతమత్థకే ఫలకసతం ఠపాపేత్వా వత్థేన ముఖం వేఠేత్వా సరం సన్నయ్హిత్వా చక్కయన్తే అట్ఠాసి. అఞ్ఞో పురిసో చక్కయన్తం ఆవిఞ్ఛిత్వా యదా ఇస్సాసస్స ఫలకసతం అభిముఖం హోతి తదా తత్థ దణ్డకేన సఞ్ఞం దేతి, ఇస్సాసో దణ్డకసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ సరం ఖిపిత్వా ఫలకసతం నిబ్బిజ్ఝతి. తత్థ దణ్డకసఞ్ఞా వియ గోత్రభుఞాణం. ఇస్సాసో వియ మగ్గఞాణం. ఇస్సాసస్స దణ్డకసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ ఫలకసతనిబ్బిజ్ఝనం వియ మగ్గఞాణస్స గోత్రభుఞాణేన దిన్నసఞ్ఞం అముఞ్చిత్వావ నిబ్బానం ఆరమ్మణం కత్వా అనిబ్బిద్ధపుబ్బఅపదాలితపుబ్బానం లోభక్ఖన్ధాదీనం నిబ్బిజ్ఝనపదాలనం. భూమిలద్ధవట్టసేతుసముగ్ఘాతకరణన్తిపి ఏతదేవ. మగ్గస్స హి ఏకమేవ కిచ్చం అనుసయప్పజహానం. ఇతి సో అనుసయే పజహన్తో నిమిత్తా వుట్ఠాతి నామ, పవత్తం ఛిన్దతి నామ. ‘**నిమిత్త**’న్తి రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణనిమిత్తం. ‘పవత్త’మ్పి రూపవేదనాసఞ్ఞాసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణపవత్తమేవ. తం దువిధం హోతి – ఉపాదిన్నకం అనుపాదిన్నకన్తి. తేసు మగ్గస్స అనుపాదిన్నకతో వుట్ఠానచ్ఛాయా దిస్సతీతి వత్వా అనుపాదిన్నకతో వుట్ఠాతీతి వదింసు.

సోతాపత్తిమగ్గేన హి చత్తారి దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తాని విచికిచ్ఛాసహగతన్తి పఞ్చ చిత్తాని పహీయన్తి. తాని రూపం సముట్ఠాపేన్తి. తం అనుపాదిన్నకరూపక్ఖన్ధో. తాని చిత్తాని విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో. తంసమ్పయుత్తా వేదనా సఞ్ఞా సఙ్ఖారా తయో అరూపక్ఖన్ధా. తత్థ సచే సోతాపన్నస్స సోతాపత్తిమగ్గో అభావితో అభవిస్స తాని పఞ్చ చిత్తాని ఛసు ఆరమ్మణేసు పరియుట్ఠానం పాపుణేయ్యుం. సోతాపత్తిమగ్గో పన తేసం పరియుట్ఠానేనప్పత్తిం వారయమానో సేతుసముగ్ఘాతం అభబ్బుప్పత్తికభావం కురుమానో అనుపాదిన్నకతో వుట్ఠాతి నామ.

సకదాగామిమగ్గేన చత్తారి దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తాని ద్వే దోమనస్ససహగతానీతి ఓళారికకామరాగబ్యాపాదవసేన ఛ చిత్తాని పహీయన్తి. అనాగామిమగ్గేన అణుసహగతకామరాగబ్యాపాదవసేన తాని ఏవ ఛ చిత్తాని పహీయన్తి. అరహత్తమగ్గేన చత్తారి దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తాని ఉద్ధచ్చసహగతఞ్చాతి పఞ్చ అకుసలచిత్తాని పహీయన్తి. తత్థ సచే తేసం అరియానం తే మగ్గా అభావితా అస్సు, తాని చిత్తాని ఛసు ఆరమ్మణేసు పరియుట్ఠానం పాపుణేయ్యుం. తే పన తేసం మగ్గా పరియుట్ఠానప్పత్తిం వారయమానా సేతుసముగ్ఘాతం అభబ్బుప్పత్తికభావం కురుమానా అనుపాదిన్నకతో వుట్ఠహన్తి నామ.

ఉపాదిన్నకతో వుట్ఠానచ్ఛాయా దిస్సతీతి వత్వా ఉపాదిన్నకతో వుట్ఠాతీతిపి వదింసు. సచే హి సోతాపన్నస్స సోతాపత్తిమగ్గో అభావితో అభవిస్స, ఠపేత్వా సత్త భవే అనమతగ్గే సంసారవట్టే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. తీణి సంయోజనాని దిట్ఠానుసయో విచికిచ్ఛానుసయోతి ఇమే పన పఞ్చ కిలేసే సోతాపత్తిమగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో సోతాపన్నస్స సత్త భవే ఠపేత్వా అనమతగ్గే సంసారవట్టే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి? ఏవం సోతాపత్తిమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకతో వుట్ఠాతి నామ.

సచే సకదాగామిస్స సకదాగామిమగ్గో అభావితో అభవిస్స, ఠపేత్వా ద్వే భవే పఞ్చసు భవేసు ఉపాదిన్నకపవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. ఓళారికాని కామరాగపటిఘసంయోజనాని ఓళారికో కామరాగానుసయో పటిఘానుసయోతి ఇమే పన చత్తారో కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో సకదాగామిస్స ద్వే భవే ఠపేత్వా పఞ్చసు భవేసు ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి? ఏవం సకదాగామిమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకతో వుట్ఠాతి నామ.

సచే అనాగామిస్స అనాగామిమగ్గో అభావితో అభవిస్స, ఠపేత్వా ఏకం భవం దుతియభవే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ. అణుసహగతాని కామరాగపటిఘసంయోజనాని అణుసహగతో కామరాగానుసయో పటిఘానుసయోతి ఇమే పన చత్తారో కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో అనాగామిస్స ఏకం భవం ఠపేత్వా దుతియభవే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి? ఏవం అనాగామిమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకతో వుట్ఠాతి నామ.

సచే అరహతో అరహత్తమగ్గో అభావితో అభవిస్స, రూపారూపభవేసు ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తేయ్య. కస్మా? తస్స పవత్తియా హేతూనం అత్థితాయ . రూపరాగో అరూపరాగో మానో ఉద్ధచ్చం అవిజ్జా మానానుసయో భవరాగానుసయో అవిజ్జానుసయోతి ఇమే పన అట్ఠ కిలేసే సో మగ్గో ఉప్పజ్జమానోవ సముగ్ఘాతేతి. ఇదాని కుతో ఖీణాసవస్స పునబ్భవే ఉపాదిన్నకప్పవత్తం పవత్తిస్సతి? ఏవం అరహత్తమగ్గో ఉపాదిన్నకప్పవత్తం అప్పవత్తం కురుమానో ఉపాదిన్నకతో వుట్ఠాతి నామ.

సోతాపత్తిమగ్గో చేత్థ అపాయభవతో వుట్ఠాతి, సకదాగామిమగ్గో సుగతికామభవేకదేసతో, అనాగామిమగ్గో కామభవతో, అరహత్తమగ్గో రూపారూపభవతో సబ్బభవేహిపి వుట్ఠాతి ఏవాతి వదన్తి.

ఇమస్స పనత్థస్స విభావనత్థం అయం పాళి – "సోతాపత్తిమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేన సత్త భవే ఠపేత్వా అనమతగ్గే సంసారవట్టే యే ఉప్పజ్జేయ్యుం, నామఞ్చ రూపఞ్చ ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తి వూపసమన్తి అత్థం గచ్ఛన్తి పటిప్పస్సమ్భన్తి.

'సకదాగామిమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేన ద్వే భవే ఠపేత్వా పఞ్చసు భవేసు యే ఉప్పజ్జేయ్యుం, నామఞ్చ రూపఞ్చ ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తి వూపసమన్తి అత్థం గచ్ఛన్తి పటిప్పస్సమ్భన్తి.

'అనాగామిమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేన ఏకం భవం ఠపేత్వా కామధాతుయా ద్వీసు భవేసు యే ఉప్పజ్జేయ్యుం, నామఞ్చ రూపఞ్చ ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తి వూపసమన్తి అత్థం గచ్ఛన్తి పటిప్పస్సమ్భన్తి.

'అరహత్తమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేన రూపధాతుయా వా అరూపధాతుయా వా యే ఉప్పజ్జేయ్యుం , నామఞ్చ రూపఞ్చ ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తి వూపసమన్తి అత్థం గచ్ఛన్తి పటిప్పస్సమ్భన్తి. అరహతో అనుపాదిసేసాయ నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయన్తస్స చరిమవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేన పఞ్ఞా చ సతి చ నామఞ్చ రూపఞ్చ ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తి వూపసమన్తి అత్థం గచ్ఛన్తి పటిప్పస్సమ్భన్తీ"తి (చూళని॰ అజితమాణవపుచ్ఛానిద్దేస ౬). అయం తావ నిమిత్తే వినిచ్ఛయో.

‘**పటిపదాపతీ**’తి – ఏత్థ పన పటిపదా చలతి న చలతీతి? చలతి. తథాగతస్స హి సారిపుత్తత్థేరస్స చ చత్తారోపి మగ్గా సుఖపటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా అహేసుం. మహామోగ్గల్లానత్థేరస్స పఠమమగ్గో సుఖపటిపదో ఖిప్పాభిఞ్ఞో, ఉపరి తయో మగ్గా దుక్ఖపటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా. కస్మా? నిద్దాభిభూతత్తా. సమ్మాసమ్బుద్ధో కిర సత్తాహం దహరకుమారకం వియ థేరం పరిహరి. థేరోపి ఏకదివసం నిద్దాయమానో నిసీది. అథ నం సత్థా ఆహ – “పచలాయసి నో త్వం, మోగ్గల్లాన, పచలాయసి నో త్వం మోగ్గల్లానా”తి (అ॰ ని॰ ౭.౬౧). ఏవరూపస్సపి మహాభిఞ్ఞప్పత్తస్స సావకస్స పటిపదా చలతి, సేసానం కిం న చలిస్సతి? ఏకచ్చస్స హి భిక్ఖునో చత్తారోపి మగ్గా దుక్ఖపటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా హోన్తి, ఏకచ్చస్స దుక్ఖపటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా, ఏకచ్చస్స సుఖపటిపదా దన్ధాభిఞ్ఞా, ఏకచ్చస్స సుఖపటిపదా ఖిప్పాభిఞ్ఞా. ఏకచ్చస్స పఠమమగ్గో దుక్ఖపటిపదో దన్ధాభిఞ్ఞో హోతి, దుతియమగ్గో దుక్ఖపటిపదో ఖిప్పాభిఞ్ఞో, తతియమగ్గో సుఖపటిపదో దన్ధాభిఞ్ఞో, చతుత్థమగ్గో సుఖపటిపదో ఖిప్పాభిఞ్ఞోతి.

యథా చ పటిపదా ఏవం అధిపతిపి చలతి ఏవ. ఏకచ్చస్స హి భిక్ఖునో చత్తారోపి మగ్గా ఛన్దాధిపతేయ్యా హోన్తి, ఏకచ్చస్స వీరియాధిపతేయ్యా, ఏకచ్చస్స చిత్తాధిపతేయ్యా, ఏకచ్చస్స వీమంసాధిపతేయ్యా. ఏకచ్చస్స పన పఠమమగ్గో ఛన్దాధిపతేయ్యో హోతి, దుతియో వీరియాధిపతేయ్యో, తతియో చిత్తాధిపతేయ్యో, చతుత్థో వీమంసాధిపతేయ్యోతి.

పకిణ్ణకకథా నిట్ఠితా.

పఠమమగ్గవీసతిమహానయో

౩౫౭. ఇదాని యస్మా లోకుత్తరకుసలం భావేన్తో న కేవలం ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన ఝానంయేవ భావేతి, నియ్యానట్ఠేన పన మగ్గమ్పి భావేతి, ఉపట్ఠానట్ఠేన సతిపట్ఠానమ్పి, పదహనట్ఠేన సమ్మప్పధానమ్పి, ఇజ్ఝనట్ఠేన ఇద్ధిపాదమ్పి, అధిపతియట్ఠేన ఇన్ద్రియమ్పి, అకమ్పియట్ఠేన బలమ్పి, బుజ్ఝనట్ఠేన బోజ్ఝఙ్గమ్పి, తథట్ఠేన సచ్చమ్పి, అవిక్ఖేపట్ఠేన సమథమ్పి, సుఞ్ఞతట్ఠేన ధమ్మమ్పి, రాసట్ఠేన ఖన్ధమ్పి, ఆయతనట్ఠేన ఆయతనమ్పి, సుఞ్ఞసభావనిస్సత్తట్ఠేన ధాతుమ్పి, పచ్చయట్ఠేన ఆహారమ్పి, ఫుసనట్ఠేన ఫస్సమ్పి, వేదయితట్ఠేన వేదనమ్పి, సఞ్జాననట్ఠేన సఞ్ఞమ్పి, చేతయితట్ఠేన చేతనమ్పి, విజాననట్ఠేన చిత్తమ్పి భావేతి, తస్మా ఏతేసం ఏకూనవీసతియా పదానం దస్సనత్థం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది వుత్తం. ఏవం ‘ఇదమ్పి భావేతి, ఇదమ్పి భావేతీ’తి పుగ్గలజ్ఝాసయేన చేవ దేసనావిలాసేన చ వీసతి నయా దేసితా హోన్తి . ధమ్మం సోతుం నిసిన్నదేవపరిసాయ హి యే ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన లోకుత్తరం ‘ఝాన’న్తి కథితే బుజ్ఝన్తి, తేసం సప్పాయవసేన ఝానన్తి కథితం…పే॰… యే విజాననట్ఠేన ‘చిత్త’న్తి వుత్తే బుజ్ఝన్తి, తేసం సప్పాయవసేన చిత్తన్తి కథితం. అయమేత్థ ‘పుగ్గలజ్ఝాసయో’.

సమ్మాసమ్బుద్ధో పన అత్తనో బుద్ధసుబోధితాయ దసబలచతువేసారజ్జచతుపటిసమ్భిదతాయ ఛఅసాధారణఞాణయోగేన చ దేసనం యదిచ్ఛకం నియమేత్వా దస్సేతి. ఇచ్ఛన్తో ఉపనిజ్ఝాయనట్ఠేన లోకుత్తరం ఝానన్తి దస్సేతి, ఇచ్ఛన్తో నియ్యానట్ఠేన…పే॰… విజాననట్ఠేన లోకుత్తరం చిత్తన్తి. అయం ‘దేసనావిలాసో’ నామ. తత్థ యథేవ లోకుత్తరం ఝానన్తి వుత్తట్ఠానే దస నయా విభత్తా, ఏవం మగ్గాదీసుపి తేయేవ వేదితబ్బా. ఇతి వీసతియా ఠానేసు దస దస కత్వా ద్వే నయసతాని విభత్తాని హోన్తి.

౩౫౮. ఇదాని అధిపతిభేదం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ ఛన్దం ధురం జేట్ఠకం పుబ్బఙ్గమం కత్వా నిబ్బత్తితం లోకుత్తరం ఝానం **ఛన్దాధిపతేయ్యం** నామ. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. ఇతి పురిమస్మిం

సుద్ధికే ద్వేనయసతాని ఛన్దాధిపతేయ్యాదీసుపి ద్వే ద్వేతి నయసహస్సేన భాజేత్వా పఠమమగ్గం దస్సేసి ధమ్మరాజా.

పఠమమగ్గో నిట్ఠితో.

దుతియమగ్గో

౩౬౧. ఇదాని దుతియమగ్గాదీనం దస్సనత్థం పున **కతమే ధమ్మా కుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **కామరాగబ్యాపాదానం తనుభావాయా**తి ఏతేసం కిలేసానం తనుభావత్థాయ. తత్థ ద్వీహి కారణేహి తనుభావో వేదితబ్బో – అధిచ్చుప్పత్తియా చ పరియుట్ఠానమన్దతాయ చ. సకదాగామిస్స హి, వట్టానుసారిమహాజనస్సేవ, కిలేసా అభిణ్హం నుప్పజ్జన్తి, కదాచి కదాచి ఉప్పజ్జన్తి; ఉప్పజ్జన్తాపి విరళాకారా హుత్వా ఉప్పజ్జన్తి, విరళవాపితఖేత్తే అఙ్కురా వియ. ఉప్పజ్జమానాపి, చ వట్టానుసారిమహాజనస్సేవ, మద్దన్తా ఫరన్తా ఛాదేన్తా అన్ధకారం కరోన్తా నుప్పజ్జన్తి. ద్వీహి పన మగ్గేహి పహీనత్తా మన్దా మన్దా ఉప్పజ్జన్తి. తనుకాకారా హుత్వా ఉప్పజ్జన్తి, అబ్భపటలం వియ మక్ఖికాపత్తం వియ చ.

తత్థ కేచి థేరా వదన్తి – 'సకదాగామిస్స కిలేసా కిఞ్చాపి చిరేన ఉప్పజ్జన్తి, బహలావ పన హుత్వా ఉప్పజ్జన్తి, తథా హిస్స పుత్తా చ ధీతరో చ దిస్సన్తీ'తి. ఏతం పన అప్పమాణం. పుత్తధీతరో హి అఙ్గపచ్చఙ్గపరామసనమత్తేనపి హోన్తి. ద్వీహి పన మగ్గేహి పహీనత్తా నత్థి కిలేసానం బహలతాతి. ద్వీహి ఏవ కారణేహిస్స కిలేసానం తనుభావో వేదితబ్బో – అధిచ్చుప్పత్తియా చ పరియుట్ఠానమన్దతాయ చాతి.

దుతియాయాతి గణనవసేనాపి దుతియుప్పత్తివసేనాపి దుతియాయ. **భూమియా పత్తియా**తి సామఞ్ఞఫలస్స పటిలాభత్థాయ. తతియచతుత్థేసుపి ఏసేవ నయో. విసేసమత్తంయేవ పన వక్ఖామ.

అఞ్ఞిన్ద్రియన్తి ఆజాననకం ఇన్ద్రియం. పఠమమగ్గేన ఞాతమరియాదం అనతిక్కమిత్వా తేసంయేవ తేన మగ్గేన ఞాతానం చతుసచ్చధమ్మానం జాననకం ఇన్ద్రియన్తి వుత్తం హోతి. నిద్దేసవారేపిస్స ఇమినావ నయేన అత్థో వేదితబ్బో. కోట్ఠాసవారేపి ఇమినావ సద్ధిం నవిన్ద్రియాని హోన్తి. సేసం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం.

దుతియమగ్గో నిట్ఠితో.

తతియచతుత్థమగ్గా

౩౬౨. తతియే **అనవసేసప్పహానాయా**తి తేసంయేవ సకదాగామిమగ్గేన తనుభూతానం సంయోజనానం నిస్సేసపజహనత్థాయ.

చతుత్థే **రూపరాగఅరూపరాగమానఉద్ధచ్చఅవిజ్జాయ అనవసేసప్పహానాయా**తి ఏతేసం పఞ్చన్నం ఉద్ధమ్భాగియసంయోజనానం నిస్సేసపజహనత్థాయ. తత్థ **రూపరాగో**తి రూపభవే ఛన్దరాగో. **అరూపరాగో**తి అరూపభవే ఛన్దరాగో. **మానో**తి అరహత్తమగ్గవజ్ఝకో మానో ఏవ. తథా ఉద్ధచ్చావిజ్జా. ఇమేసుపి ద్వీసు మగ్గేసు నవమం అఞ్ఞిన్ద్రియమేవ హోతి.

చతుమగ్గనయసహస్సం

సబ్బమగ్గేసు పదపటిపాటియా సమసట్ఠిపదాని, చతూహి అపణ్ణకఙ్గేహి సద్ధిం చతుసట్ఠి హోన్తి. అసమ్భిన్నతో పన తేత్తింస. కోట్ఠాసవారసుఞ్ఞతవారా పాకతికా ఏవ. యథా చ పన పఠమమగ్గే ఏవం దుతియాదీసుపి నయసహస్సమేవాతి చత్తారో మగ్గే చతూహి నయసహస్సేహి భాజేత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా.

సచ్చవిభఙ్గే పన సట్ఠి నయసహస్సాని లోకుత్తరాని ఇమేసం ఏవ వసేన నిక్ఖిత్తాని. సతిపట్ఠానవిభఙ్గే వీసతి నయసహస్సాని లోకుత్తరాని, సమ్మప్పధానవిభఙ్గే వీసతి, ఇద్ధిపాదవిభఙ్గే ద్వత్తింస, బోజ్ఝఙ్గవిభఙ్గే ద్వత్తింస, మగ్గఙ్గవిభఙ్గే అట్ఠవీసతి నయసహస్సాని లోకుత్తరాని ఇమేసం ఏవ వసేన నిక్ఖిత్తాని.

ఇధ పన చతూసు మగ్గేసు చత్తారియేవ నయసహస్సాని. తేసు పఠమజ్ఝానికే పఠమమగ్గే అట్ఠఙ్గాని భాజితాని; తథా దుతియాదీసు. తత్థ పఠమమగ్గే సమ్మాదిట్ఠి మిచ్ఛాదిట్ఠిం పజహతీతి సమ్మాదిట్ఠి. సమ్మాసఙ్కప్పాదయోపి మిచ్ఛాసఙ్కప్పాదీనం పజహనట్ఠేనేవ వేదితబ్బా. ఏవం సన్తే 'పఠమమగ్గేనేవ ద్వాసట్ఠియా దిట్ఠిగతానం పహీనత్తా ఉపరిమగ్గత్తయేన పహాతబ్బా దిట్ఠి నామ నత్థి. తత్థ సమ్మాదిట్ఠీతి నామం కథం హోతీ'తి? 'యథా విసం అత్థి వా, హోతు మా వా, అగదో అగదో త్వేవ వుచ్చతి, ఏవం మిచ్ఛాదిట్ఠి అత్థి వా, హోతు మా వా, అయం సమ్మాదిట్ఠి ఏవ నామ'.

'యది ఏవం నామమత్తమేవేతం హోతి, ఉపరిమగ్గత్తయే పన సమ్మాదిట్ఠియా కిచ్చాభావో ఆపజ్జతి, మగ్గఙ్గాని న పరిపూరేన్తి, తస్మా సమ్మాదిట్ఠి సకిచ్చకా కాతబ్బా మగ్గఙ్గాని పూరేతబ్బానీ'తి. సకిచ్చకా చేత్థ సమ్మాదిట్ఠి యథాలాభనియమేన దీపేతబ్బా. ఉపరిమగ్గత్తయవజ్ఝో హి ఏకో మానో అత్థి, సో దిట్ఠిట్ఠానే తిట్ఠతి. సా తం మానం పజహతీతి సమ్మాదిట్ఠి. సోతాపత్తిమగ్గస్మిఞ్హి సమ్మాదిట్ఠి మిచ్ఛాదిట్ఠిం పజహతి. సోతాపన్నస్స పన సకదాగామిమగ్గవజ్ఝో మానో అత్థి, సో దిట్ఠిట్ఠానే తిట్ఠతి సా తం మానం పజహతీతి సమ్మాదిట్ఠి. తస్సేవ సత్తఅకుసలచిత్తసహజాతో సఙ్కప్పో అత్థి. తేహేవ చిత్తేహి వాచఙ్గచోపనం అత్థి, కాయఙ్గచోపనం అత్థి , పచ్చయపరిభోగో అత్థి, సహజాతవాయామో అత్థి, అసతిభావో అత్థి, సహజాతచిత్తేకగ్గతా అత్థి. ఏతే మిచ్ఛాసఙ్కప్పాదయో నామ సకదాగామిమగ్గే సమ్మాసఙ్కప్పాదయో. తేసం పహానేన సమ్మాసఙ్కప్పాదయోతి వేదితబ్బా. ఏవం సకదాగామిమగ్గే అట్ఠఙ్గాని సకిచ్చకాని కత్వా ఆగతాని. సకదాగామిస్స అనాగామిమగ్గవజ్ఝో మానో అత్థి. సో దిట్ఠిట్ఠానే తిట్ఠతి. తస్సేవ సత్తహి చిత్తేహి సహజాతా సఙ్కప్పాదయో. తేసం పహానేన అనాగామిమగ్గే అట్ఠన్నం అఙ్గానం సకిచ్చకతా వేదితబ్బా. అనాగామిస్స అరహత్తమగ్గవజ్ఝో మానో అత్థి. సో దిట్ఠిట్ఠానే తిట్ఠతి. యాని పనస్స పఞ్చ అకుసలచిత్తాని, తేహి సహజాతా సఙ్కప్పాదయో. తేసం పహానేన అరహత్తమగ్గే అట్ఠన్నం అఙ్గానం సకిచ్చకతా వేదితబ్బా.

ఇమేసు చతూసు మగ్గేసు పఠమమగ్గేన చత్తారి సచ్చాని దిట్ఠాని. 'ఉపరిమగ్గత్తయం దిట్ఠకమేవ పస్సతి, అదిట్ఠకం పస్సతీ'తి దిట్ఠకమేవ పస్సతీతి అయం ఆచరియానం సమానత్థకథా. వితణ్డవాదీ పనాహ 'అదిట్ఠం పస్సతీ'తి. సో వత్తబ్బో – 'పఠమమగ్గే కతమం ఇన్ద్రియం భాజేసీ'తి? జానమానో 'అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియ'న్తి వక్ఖతి. 'ఉపరిమగ్గేసు కతర'న్తి? వుత్తేపి 'అఞ్ఞిన్ద్రియ'న్తి వక్ఖతి. సో వత్తబ్బో – 'అదిట్ఠసచ్చదస్సనే సతి ఉపరిమగ్గేసుపి అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియమేవ భాజేహి. ఏవం తే పఞ్హో సమేస్సతీ'తి. 'కిలేసే పన అఞ్ఞే అఞ్ఞో పజహతి; పహీనే ఏవ పజహతీ'తి? 'అఞ్ఞే అఞ్ఞో పజహతీ'తి. 'యది అఞ్ఞే అఞ్ఞో, అప్పహీనే కిలేసే పజహతి. సచ్చానిపి అదిట్ఠానేవ పస్సతీ'తి ఏవంవాదీ పుగ్గలో పుచ్ఛితబ్బో – 'సచ్చాని నామ కతీ'తి? జానన్తో 'చత్తారీ'తి వక్ఖతి. సో వత్తబ్బో – 'తవ వాదే సోళస సచ్చాని ఆపజ్జన్తి. త్వం బుద్ధేహిపి అదిట్ఠం పస్ససి. బహుసచ్చకో నామ త్వం. ఏవం మా గణ్హ. సచ్చదస్సనం నామ అపుబ్బం నత్థి, కిలేసే పన అప్పహీనే పజహతీ'తి.

తత్థ సచ్చదస్సనస్స అపుబ్బాభావే పేళోపమం నామ గహితం – ఏకస్స కిర చత్తారో రతనపేళా సారగబ్భే ఠపితా. సో రత్తిభాగే పేళాసు ఉప్పన్నకిచ్చో ద్వారం వివరిత్వా, దీపం జాలేత్వా, దీపేన విహతే అన్ధకారే, పేళాసు పాకటభావం గతాసు, తాసు కిచ్చం కత్వా ద్వారం పిదహిత్వా గతో. పున అన్ధకారం అవత్థరి. దుతియవారేపి తతియవారేపి తథేవ అకాసి. చతుత్థవారే ద్వారే వివటే అన్ధకారే పేళా న పఞ్ఞాయన్తీతి వీమంసన్తస్సేవ సూరియో ఉగ్గఞ్ఛి, సూరియోభాసేన విహతే అన్ధకారే పేళాసు కిచ్చం కత్వా పక్కామి.

తత్థ చత్తారో పేళా వియ చత్తారి సచ్చాని. తాసు కిచ్చే ఉప్పన్నే ద్వారవివరణకాలో వియ సోతాపత్తిమగ్గస్స విపస్సనాభినీహరణకాలో. అన్ధకారం వియ సచ్చపటిచ్ఛాదకతమం. దీపో భాసో వియ సోతాపత్తిమగ్గోభాసో. విహతే అన్ధకారే తస్స పురిసస్స పేళానం పాకటభావో వియ మగ్గఞాణస్స సచ్చానం పాకటభావో. మగ్గఞాణస్స పాకటాని పన మగ్గసమఙ్గిస్స పుగ్గలస్స పాకటానేవ హోన్తి. పేళాసు కిచ్చం కత్వా గతకాలో వియ సోతాపత్తిమగ్గస్స అత్తనా పహాతబ్బకిలేసే పజహిత్వా నిరుద్ధకాలో. పున అన్ధకారావత్థరణం వియ ఉపరిమగ్గత్తయవజ్ఝసచ్చపటిచ్ఛాదకతమం.

దుతియవారే ద్వారవివరణకాలో వియ సకదాగామిమగ్గస్స విపస్సనాభినీహరణకాలో. దీపోభాసో వియ సకదాగామిమగ్గోభాసో. పేళాసు కిచ్చం కత్వా గతకాలో వియ సకదాగామిమగ్గస్స అత్తనా పహాతబ్బకిలేసే పజహిత్వా నిరుద్ధకాలో. పున అన్ధకారావత్థరణం వియ ఉపరిమగ్గద్వయవజ్ఝసచ్చపటిచ్ఛాదకతమం.

తతియవారే ద్వారవివరణకాలో వియ అనాగామిమగ్గస్స విపస్సనాభినీహరణకాలో. దీపోభాసో వియ అనాగామిమగ్గోభాసో. పేళాసు కిచ్చం కత్వా గతకాలో వియ అనాగామిమగ్గస్స అత్తనా పహాతబ్బకిలేసే పజహిత్వా నిరుద్ధకాలో. పున అన్ధకారావత్థరణం వియ ఉపరిఅరహత్తమగ్గవజ్ఝసచ్చపటిచ్ఛాదకతమం.

చతుత్థవారే ద్వారవివరణకాలో వియ అరహత్తమగ్గస్స విపస్సనాభినీహరణకాలో. సూరియుగ్గమనం వియ అరహత్తమగ్గుప్పాదో. అన్ధకారవిధమనం వియ అరహత్తమగ్గస్స సచ్చపటిచ్ఛాదకతమవినోదనం . విహతే అన్ధకారే తస్స పేళానం పాకటభావో వియ అరహత్తమగ్గఞాణస్స చతున్నం సచ్చానం పాకటభావో. ఞాణస్స పాకటాని పన పుగ్గలస్స పాకటానేవ హోన్తి. పేళాసు కిచ్చం కత్వా గతకాలో వియ అరహత్తమగ్గస్స సబ్బకిలేసఖేపనం. సూరియుగ్గమనతో పట్ఠాయ ఆలోకస్సేవ పవత్తికాలో వియ అరహత్తమగ్గస్స ఉప్పన్నకాలతో పట్ఠాయ పున సచ్చపటిచ్ఛాదకతమాభావో . ఇదం తావ సచ్చదస్సనస్స అపుబ్బాభావే ఓపమ్మం.

దిట్ఠకమేవ హి పస్సతి. 'కిలేసే పన అఞ్ఞో అఞ్ఞో పజహతీ'తి ఏత్థ ఖారోపమం నామ గహితం. ఏకో పురిసో కిలిట్ఠం వత్థం రజకస్స అదాసి. రజకో ఊసఖారం ఛారికఖారం గోమయఖారన్తి తయో ఖారే దత్వా ఖారేహి ఖాదితభావం ఞత్వా ఉదకే విక్ఖాలేత్వా ఓళారికోళారికం మలం పవాహేసి. తతో న తావ పరిసుద్ధన్తి దుతియమ్పి తథేవ ఖారే దత్వా, ఉదకే విక్ఖాలేత్వా, తతో నాతిసణ్హతరం మలం పవాహేసి. తతో న తావ పరిసుద్ధన్తి తతియమ్పి తే ఖారే దత్వా ఉదకే విక్ఖాలేత్వా తతో సణ్హతరం మలం పవాహేసి. తతో న తావ పరిసుద్ధన్తి చతుత్థమ్పి తే ఖారే దత్వా, ఉదకే విక్ఖాలేత్వా అంసుఅబ్భన్తరగతమ్పి నిస్సేసం మలం పవాహేత్వా సామికస్స అదాసి. సో గన్ధకరణ్డకే పక్ఖిపిత్వా ఇచ్ఛితిచ్ఛితకాలే పరిదహతి.

తత్థ కిలిట్ఠవత్థం వియ కిలేసానుగతం చిత్తం. తివిధఖారదానకాలో వియ తీసు అనుపస్సనాసు కమ్మస్స పవత్తనకాలో. ఉదకే విక్ఖాలేత్వా ఓళారికోళారికమలప్పవాహనం వియ సోతాపత్తిమగ్గేన పఞ్చకిలేసఖేపనం. దుతియమ్పి

తేసం ఖారానం అనుప్పదానం వియ 'న తావ పరిసుద్ధం ఇదం చిత్త'న్తి తాసుయేవ తీసు అనుపస్సనాసు కమ్మప్పవత్తనం. తతో నాతిసణ్హతరమలప్పవాహనం వియ సకదాగామిమగ్గేన ఓళారికసంయోజనద్వయఖేపనం. తతో 'న తావ పరిసుద్ధం వత్థ'న్తి పున ఖారత్తయదానం వియ 'న తావ పరిసుద్ధం ఇదం చిత్త'న్తి తాసుయేవ తీసు అనుపస్సనాసు కమ్మప్పవత్తనం. తతో సణ్హతరమలప్పవాహనం వియ అనాగామిమగ్గేన అణుసహగతసంయోజనద్వయఖేపనం. 'న తావ పరిసుద్ధం వత్థ'న్తి పున ఖారత్తయదానం వియ 'న తావ పరిసుద్ధం ఇదం చిత్త'న్తి తాసుయేవ తీసు అనుపస్సనాసు కమ్మప్పవత్తనం. తతో విక్ఖాలనేన అంసుఅబ్భన్తరగతే మలే పవాహేత్వా పరిసుద్ధస్స రజతపట్టసదిసస్స గన్ధకరణ్డకే నిక్ఖిత్తస్స వత్థస్స ఇచ్ఛితిచ్ఛితక్ఖణే పరిదహనం వియ అరహత్తమగ్గేన అట్ఠన్నం కిలేసానం ఖేపితత్తా పరిసుద్ధస్స ఖీణాసవచిత్తస్స ఇచ్ఛితిచ్ఛితక్ఖణే ఫలసమాపత్తివిహారేన వీతినామనం. ఇదం 'అఞ్ఞే అఞ్ఞే కిలేసే పజహాతీ'తి ఏత్థ ఓపమ్మం. వుత్తమ్పి చేతం –

> "సేయ్యథాపి , ఆవుసో, వత్థం సంకిలిట్ఠం మలగ్గహితం, తమేనం సామికా రజకస్స అనుపదజ్జేయ్యుం. తమేనం రజకో ఊసే వా ఖారే వా గోమయే వా సమ్మద్దిత్వా అచ్ఛే ఉదకే విక్ఖాలేతి. కిఞ్చాపి తం హోతి వత్థం పరిసుద్ధం పరియోదాతం, అథ ఖ్వస్స హోతియేవ 'అణుసహగతో ఊసగన్ధో వా ఖారగన్ధో వా గోమయగన్ధో వా అసమూహతో'. తమేనం రజకో సామికానం దేతి. తమేనం సామికా గన్ధపరిభావితే కరణ్డకే నిక్ఖిపన్తి. యోపిస్స హోతి అణుసహగతో ఊసగన్ధో వా ఖారగన్ధో వా గోమయగన్ధో వా అసమూహతో, సోపి సముగ్ఘాతం గచ్ఛతి. ఏవమేవ ఖో, ఆవుసో, కిఞ్చాపి అరియసావకస్స పఞ్చోరమ్భాగియాని సంయోజనాని పహీనాని భవన్తి, అథ ఖ్వస్స హోతియేవ పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు అణుసహగతో 'అస్మీ'తి మానో, 'అస్మీ'తి ఛన్దో, 'అస్మీ'తి అనుసయో అసమూహతో, సో అపరేన సమయేన పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు ఉదయబ్బయానుపస్సీ విహరతి – 'ఇతి రూపం, ఇతి రూపస్స సముదయో, ఇతి రూపస్స అత్థఙ్గమో; ఇతి వేదనా ఇతి సఞ్ఞా ఇతి సఙ్ఖారా ఇతి విఞ్ఞాణం, ఇతి విఞ్ఞాణస్స సముదయో, ఇతి విఞ్ఞాణస్స అత్థఙ్గమో'తి. తస్సిమేసు పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు ఉదయబ్బయానుపస్సినో విహరతో యోపిస్స హోతి పఞ్చసు ఉపాదానక్ఖన్ధేసు అణుసహగతో 'అస్మీ'తి మానో, 'అస్మీ'తి ఛన్దో, 'అస్మీ'తి అనుసయో అసమూహతో, సోపి సముగ్ఘాతం గచ్ఛతీ"తి (సం॰ ని॰ ౩.౮౯).

తత్థ సోతాపత్తిమగ్గేన పఞ్చ అకుసలచిత్తాని పహీయన్తి సద్ధిం చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పజ్జనకపాపధమ్మేహి. సకదాగామిమగ్గేన ద్వే దోమనస్ససహగతచిత్తాని తనుకాని భవన్తి సద్ధిం చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పజ్జనకపాపధమ్మేహి. అనాగామిమగ్గేన తానియేవ పహీయన్తి సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. అరహత్తమగ్గేన పఞ్చ అకుసలచిత్తాని పహీయన్తి సద్ధిం చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పజ్జనకపాపధమ్మేహి. ఇమేసం ద్వాదసన్నం అకుసలచిత్తానం పహీనకాలతో పట్ఠాయ ఖీణాసవస్స చిత్తఙ్గవసేన పున పచ్ఛతోపవత్తనకకిలేసో నామ న హోతి.

తత్రిదం ఓపమ్మం – ఏకో కిర మహారాజా పచ్చన్తే ఆరక్ఖం దత్వా మహానగరే ఇస్సరియం అనుభవన్తో వసతి. అథస్స పచ్చన్తో కుప్పి. తస్మిం సమయే ద్వాదస చోరజేట్ఠకా అనేకేహి పురిససహస్సేహి సద్ధిం రట్ఠం విలుమ్పన్తి. పచ్చన్తవాసినో మహామత్తా 'పచ్చన్తో కుపితో'తి రఞ్ఞో పహిణింసు. రాజా 'విస్సట్ఠా గణ్హథ, అహం తుమ్హాకం కత్తబ్బం కరిస్సామీ'తి సాసనం పహిణి . తే పఠమసమ్పహారేనేవ అనేకేహి పురిససహస్సేహి సద్ధిం పఞ్చ చోరజేట్ఠకే ఘాతయింసు. సేసా సత్త జనా అత్తనో అత్తనో పరివారే గహేత్వా పబ్బతం పవిసింసు. అమచ్చా తం పవత్తిం రఞ్ఞో పేసయింసు.

రాజా ‘తుమ్హాకం కత్తబ్బయుత్తం అహం జానిస్సామి, తేపి గణ్హథా’తి ధనం పహిణి. తే దుతియసమ్పహారేన ద్వే చోరజేట్ఠకే పహరింసు, పరివారేపి తేసం దుబ్బలే అకంసు. తే సబ్బేపి పలాయిత్వా పబ్బతం పవిసింసు. తమ్పి పవత్తిం అమచ్చా రఞ్ఞో పేసయింసు.

పున రాజా ‘విస్సట్ఠా గణ్హన్తూ’తి ధనం పహిణి. తే తతియసమ్పహారేన సద్ధిం సహాయపురిసేహి ద్వే చోరజేట్ఠకే ఘాతయిత్వా తం పవత్తిం రఞ్ఞో పేసయింసు.

పున రాజా ‘అవసేసే విస్సట్ఠా గణ్హన్తూ’తి ధనం పహిణి. తే చతుత్థసమ్పహారేన సపరివారే పఞ్చ చోరజేట్ఠకే ఘాతయింసు. ద్వాదసన్నం చోరజేట్ఠకానం ఘాతితకాలతో పట్ఠాయ కోచి చోరో నామ నత్థి. ఖేమా జనపదా ఉరే పుత్తే నచ్చేన్తా మఞ్ఞే విహరన్తి. రాజా విజితసఙ్గామేహి యోధేహి పరివుతో వరపాసాదగతో మహాసమ్పత్తిం అనుభవి.

తత్థ మహన్తో రాజా వియ ధమ్మరాజా. పచ్చన్తవాసినో అమచ్చా వియ యోగావచరా కులపుత్తా. ద్వాదస చోరజేట్ఠకా వియ ద్వాదస అకుసలచిత్తాని. తేసం సహాయా అనేకసహస్సపురిసా వియ చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పజ్జనకపాపధమ్మా. రఞ్ఞో పచ్చన్తో కుపితోతి పహితకాలో వియ ఆరమ్మణే కిలేసేసు ఉప్పన్నేసు ‘భన్తే, కిలేసో మే ఉప్పన్నో’తి సత్థు ఆరోచనకాలో. ‘విస్సట్ఠా గణ్హన్తూ’తి ధనదానం వియ ‘కిలేసే నిగ్గణ్హ భిక్ఖూ’తి ధమ్మరఞ్ఞో కమ్మట్ఠానాచిక్ఖనం. సపరివారానం పఞ్చన్నం చోరజేట్ఠకానం ఘాతితకాలో వియ సోతాపత్తిమగ్గేన సమ్పయుత్తానం పఞ్చన్నం అకుసలచిత్తానం పహానం.

పున రఞ్ఞో పవత్తిపేసనం వియ సమ్మాసమ్బుద్ధస్స పటిలద్ధగుణారోచనం. ‘సేసకే చ గణ్హన్తూ’తి పున ధనదానం వియ భగవతో సకదాగామిమగ్గస్స విపస్సనాచిక్ఖనం. దుతియసమ్పహారేన సపరివారానం ద్విన్నం చోరజేట్ఠకానం దుబ్బలీకరణం వియ సకదాగామిమగ్గేన ససమ్పయుత్తానం ద్విన్నం దోమనస్సచిత్తానం తనుభావకరణం.

పున రఞ్ఞో పవత్తిపేసనం వియ సత్థు పటిలద్ధగుణారోచనం. ‘విస్సట్ఠా గణ్హన్తూ’తి పున ధనదానం వియ భగవతో అనాగామిమగ్గస్స విపస్సనాచిక్ఖనం. తతియసమ్పహారేన సపరివారానం ద్విన్నం చోరజేట్ఠకానం ఘాతనం వియ అనాగామిమగ్గేన ససమ్పయుత్తానం ద్విన్నం దోమనస్సచిత్తానం పహానం.

పున రఞ్ఞో పవత్తిపేసనం వియ తథాగతస్స పటిలద్ధగుణారోచనం. ‘విస్సట్ఠా గణ్హన్తూ’తి పున ధనదానం వియ భగవతో అరహత్తమగ్గస్స విపస్సనాచిక్ఖనం. చతుత్థసమ్పహారేన సపరివారానం పఞ్చన్నం చోరజేట్ఠకానం ఘాతితకాలతో పట్ఠాయ జనపదస్స ఖేమకాలో వియ అరహత్తమగ్గేన ససమ్పయుత్తేసు పఞ్చసు అకుసలచిత్తేసు పహీనేసు ద్వాదసన్నం అకుసలచిత్తానం పహీనకాలతో పట్ఠాయ పున చిత్తఙ్గవసేన ఉప్పజ్జనకస్స అకుసలధమ్మస్స అభావో. రఞ్ఞో విజితసఙ్గామస్స అమచ్చగణపరివుతస్స వరపాసాదే మహాసమ్పత్తిఅనుభవనం వియ ఖీణాసవపరివుతస్స ధమ్మరఞ్ఞో సుఞ్ఞతఅనిమిత్తఅప్పణిహితభేదేసు సమాపత్తిసుఖేసు ఇచ్ఛితిచ్ఛితఫలసమాపత్తిసుఖానుభవనం వేదితబ్బన్తి.

కుసలా ధమ్మాతిపదస్స వణ్ణనా నిట్ఠితా.

అకుసలపదం

ధమ్ముద్దేసవారకథా

పఠమచిత్తం

౩౬౫. ఇదాని అకుసలధమ్మపదం భాజేత్వా దస్సేతుం **కతమే ధమ్మా అకుసలా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ ధమ్మవవత్థానాదివారప్పభేదో చ హేట్ఠా ఆగతానం పదానం అత్థవినిచ్ఛయో చ హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. తత్థ తత్థ పన విసేసమత్తమేవ వణ్ణయిస్సామ. తత్థ సమయవవత్థానే తావ యస్మా, కుసలస్స వియ, అకుసలస్స భూమిభేదో నత్థి, తస్మా ఏకన్తం కామావచరమ్పి సమానం ఏతం 'కామావచర'న్తి న వుత్తం. **దిట్ఠిగతసమ్పయుత్త**న్తి ఏత్థ దిట్ఠి ఏవ దిట్ఠిగతం 'గూథగతం ముత్తగత'న్తిఆదీని (అ. ని. ౯.౧౧) వియ. గన్తబ్బాభావతో వా దిట్ఠియా గతమత్తమేవేతన్తిపి దిట్ఠిగతం. తేన సమ్పయుత్తం దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తం.

తత్థ అసద్ధమ్మసవనం, అకల్యాణమిత్తతా, అరియానం అదస్సనకామతాదీని అయోనిసో మనసికారోతి ఏవమాదీహి కారణేహి ఇమస్స దిట్ఠిగతసఙ్ఖాతస్స మిచ్ఛాదస్సనస్స ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. యే హి ఏతే దిట్ఠివాదపటిసంయుత్తా అసద్ధమ్మా తేసం బహుమానపుబ్బఙ్గమేన అతిక్కన్తమజ్ఝత్తేన ఉపపరిక్ఖారహితేన సవనేన, యే చ దిట్ఠివిపన్నా అకల్యాణమిత్తా తంసమ్పవఙ్కతాసఙ్ఖాతాయ అకల్యాణమిత్తతాయ, బుద్ధాదీనం అరియానఞ్చేవ సప్పురిసానఞ్చ అదస్సనకామతాయ చతుసతిపట్ఠానాదిభేదే అరియధమ్మే అకోవిదత్తేన పాతిమోక్ఖసంవరఇన్ద్రియసంవరసతిసంవరఞాణసంవరపహానసంవరప్పభేదే అరియధమ్మే చేవ సప్పురిసధమ్మే చ సంవరభేదసఙ్ఖాతేన అవినయేన తేహేవ కారణేహి పరిభావితేన అయోనిసో మనసికారేన కోతూహలమఙ్గలాదిపసుతతాయ చ ఏతం ఉప్పజ్జతీతి వేదితబ్బం. అసఙ్ఖారభావో పనస్స చిత్తస్స హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో.

ధమ్ముద్దేసవారే **ఫస్సో**తి అకుసలచిత్తసహజాతో ఫస్సో. వేదనాదీసుపి ఏసేవ నయో. ఇతి అకుసలమత్తమేవ ఏతేసం పురిమేహి విసేసో.

చిత్తస్సేకగ్గతా హోతీతి పాణాతిపాతాదీసుపి అవిక్ఖిత్తభావేన చిత్తస్స ఏకగ్గతా హోతి. మనుస్సా హి చిత్తం సమాదహిత్వా అవిక్ఖిత్తా హుత్వా అవిరజ్ఝమానాని సత్థాని పాణసరీరేసు నిపాతేన్తి, సుసమాహితా పరేసం సన్తకం హరన్తి, ఏకరసేన చిత్తేన మిచ్ఛాచారం ఆపజ్జన్తి. ఏవం అకుసలప్పవత్తియమ్పి చిత్తస్స ఏకగ్గతా హోతి.

మిచ్ఛాదిట్ఠీతి అయాథావదిట్ఠి, విరజ్ఝిత్వా గహణతో వా వితథా దిట్ఠి మిచ్ఛాదిట్ఠి. అనత్థావహత్తా పణ్డితేహి జిగుచ్ఛితా దిట్ఠీతిపి మిచ్ఛాదిట్ఠి. **మిచ్ఛాసఙ్కప్పాదీసు**పి ఏసేవ నయో. అపిచ మిచ్ఛా పస్సన్తి తాయ, సయం వా మిచ్ఛా పస్సతి, మిచ్ఛాదస్సనమత్తమేవ వా ఏసాతి మిచ్ఛాదిట్ఠి. సా అయోనిసో అభినివేసలక్ఖణా, పరామాసరసా, మిచ్ఛాభినివేసపచ్చుపట్ఠానా, అరియానం అదస్సనకామతాదిపదట్ఠానా; పరమం వజ్జన్తి దట్ఠబ్బా. మిచ్ఛాసఙ్కప్పాదీసు 'మిచ్ఛా'తి పదమత్తమేవ విసేసో. సేసం కుసలాధికారే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

అహిరికబలం అనోత్తప్పబలన్తి ఏత్థ బలత్థో నిద్దేసవారే ఆవి భవిస్సతి. ఇతరేసు పన – న హిరియతీతి అహిరికో. అహిరికస్స భావో **అహిరికం**. న ఓత్తప్పం **అనోత్తప్పం**. తేసు అహిరికం కాయదుచ్చరితాదీహి అజిగుచ్ఛనలక్ఖణం, అలజ్జాలక్ఖణం వా. అనోత్తప్పం తేహేవ అసారజ్జనలక్ఖణం అనుత్తాసనలక్ఖణం వా. అహిరికమేవ బలం అహిరికబలం. అనోత్తప్పమేవ బలం అనోత్తప్పబలం. అయమేత్థ సఙ్ఖేపత్థో. విత్థారో పన హేట్ఠా వుత్తపటిపక్ఖవసేన వేదితబ్బో.

లుబ్భన్తి తేన, సయం వా లుబ్భతి, లుబ్భనమత్తమేవ వా తన్తి **లోభో**. ముయ్హన్తి తేన, సయం వా ముయ్హతి, ముయ్హనమత్తమేవ వా తన్తి **మోహో**. తేసు లోభో ఆరమ్మణగ్గహణలక్ఖణో మక్కటాలేపో వియ, అభిసఙ్గరసో తత్తకపాలే ఖిత్తమంసపేసి వియ, అపరిచ్చాగపచ్చుపట్ఠానో తేలఞ్జనరాగో వియ, సంయోజనియధమ్మేసు అస్సాదదస్సనపదట్ఠానో. సో తణ్హానదీభావేన వడ్ఢమానో, సీఘసోతా నదీ వియ మహాసముద్దం, అపాయమేవ గహేత్వా గచ్ఛతీతి దట్ఠబ్బో.

మోహో చిత్తస్స అన్ధభావలక్ఖణో అఞ్ఞాణలక్ఖణో వా, అసమ్పటివేధరసో ఆరమ్మణసభావచ్ఛాదనరసో వా, అసమ్మాపటిపత్తిపచ్చుపట్ఠానో అన్ధకారపచ్చుపట్ఠానో వా, అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానో. సబ్బాకుసలానం మూలన్తి దట్ఠబ్బో.

అభిజ్ఝాయన్తి తాయ, సయం వా అభిజ్ఝాయతి, అభిజ్ఝాయనమత్తమేవ వా ఏసాతి **అభిజ్ఝా**. సా పరసమ్పత్తీనం సకకరణఇచ్ఛాలక్ఖణా, తేనాకారేన ఏసనభావరసా, పరసమ్పత్తి-అభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానా, పరసమ్పత్తీసు అభిరతిపదట్ఠానా. పరసమ్పత్తిఅభిముఖా ఏవ హి సా ఉపట్ఠహతి. తాసు చ అభిరతియా సతి పవత్తతి, పరసమ్పత్తీసు చేతసో హత్థప్పసారోవియాతి దట్ఠబ్బా.

సమథో హోతీతిఆదీసు అఞ్ఞేసు కిచ్చేసు విక్ఖేపసమనతో **సమథో**. అకుసలప్పవత్తియం చిత్తం పగ్గణ్హాతీతి **పగ్గాహో**. న విక్ఖిపతీతి **అవిక్ఖేపో**.

ఇమస్మిం చిత్తే సద్ధా, సతి, పఞ్ఞా, ఛ యుగళకానీతి ఇమే ధమ్మా న గహితా. కస్మా? అస్సద్ధియచిత్తే పసాదో నామ నత్థి. తస్మా తావ సద్ధా న గహితా. కిం పన దిట్ఠిగతికా అత్తనో అత్తనో సత్థారానం న సద్దహన్తీతి? సద్దహన్తి. సా పన సద్ధా నామ న హోతి, వచనసమ్పటిచ్ఛనమత్తమేవేతం. అత్థతో అనుపపరిక్ఖా వా హోతి, దిట్ఠి వా. అసతియచిత్తే పన సతి నత్థీతి న గహితా. కిం దిట్ఠిగతికా అత్తనా కతకమ్మం న సరన్తీతి? సరన్తి. సా పన సతి నామ న హోతి. కేవలం తేనాకారేన అకుసలచిత్తప్పవత్తి. తస్మా సతి న గహితా. అథ కస్మా “మిచ్ఛాసతీ”తి (దీ. ని. ౩.౩౩౩; సం. ని. ౫.౧) సుత్తన్తే వుత్తా? సా పన అకుసలక్ఖన్ధానం సతివిరహితత్తా సతిపటిపక్ఖత్తా చ మిచ్ఛామగ్గమిచ్ఛత్తానం పూరణత్థం తత్థ పరియాయేన దేసనా కతా. నిప్పరియాయేన పనేసా నత్థి. తస్మా న గహితా. అన్ధబాలచిత్తే పన పఞ్ఞా నత్థీతి న గహితా. కిం దిట్ఠిగతికానం వఞ్చనాపఞ్ఞా నత్థీతి? అత్థి. న పనేసా పఞ్ఞా, మాయా నామేసా హోతి. సా అత్థతో తణ్హావ. ఇదం పన చిత్తం సదరథం గరుకం భారియం కక్ఖళం థద్ధం అకమ్మఞ్ఞం గిలానం వఙ్కం కుటిలం. తస్మా పస్సద్ధాదీని ఛ యుగళకాని న గహితాని.

ఏత్తావతా పదపటిపాటియా చిత్తఙ్గవసేన పాళిఆరుళ్హాని ద్వత్తింస పదాని దస్సేత్వా ఇదాని యేవాపనకధమ్మే దస్సేతుం **యే వా పన తస్మిం సమయే**తిఆదిమాహ. తత్థ సబ్బేసుపి అకుసలచిత్తేసు ఛన్దో అధిమోక్ఖో మనసికారో మానో ఇస్సా మచ్ఛరియం థినం మిద్ధం ఉద్ధచ్చం కుక్కుచ్చన్తి ఇమే దసేవ యేవాపనకా హోన్తి ధమ్మా, సుత్తాగతా, సుత్తపదేసు దిస్సరేతి వుత్తా. ఇమస్మిం పన చిత్తే ఛన్దో అధిమోక్ఖో మనసికారో ఉద్ధచ్చన్తి ఇమే అపణ్ణకఙ్గసఙ్ఖాతా చత్తారోవ యేవాపనకా హోన్తి.

తత్థ ఛన్దాదయో హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. కేవలఞ్హి తే కుసలా, ఇమే అకుసలా. ఇతరం పన ఉద్ధతస్స భావో ‘ఉద్ధచ్చం’. తం చేతసో అవూపసమలక్ఖణం వాతాభిఘాతచలజలం వియ, అనవట్ఠానరసం వాతాభిఘాతచలధజపటాకా

వియ, భన్తత్తపచ్చుపట్ఠానం పాసాణాభిఘాతసముద్ధతభస్మా వియ, చేతసో అవూపసమే అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానం. చిత్తవిక్ఖేపోతి దట్ఠబ్బం.

ఇతి ఫస్సాదీని ద్వత్తింస, యేవాపనకవసేన వుత్తాని చత్తారీతి సబ్బానిపి ఇమస్మిం ధమ్ముద్దేసవారే ఛత్తింస ధమ్మపదాని భవన్తి. చత్తారి అపణ్ణకఙ్గాని హాపేత్వా పాళియం ఆగతాని ద్వత్తింసమేవ. అగ్గహితగ్గహణేన పనేత్థ ఫస్సపఞ్చకం, వితక్కో విచారో పీతి చిత్తస్సేకగ్గతా వీరియిన్ద్రియం జీవితిన్ద్రియం మిచ్ఛాదిట్ఠి అహిరికం అనోత్తప్పం లోభో మోహోతి సోళస ధమ్మా హోన్తి.

తేసు సోళససు సత్త ధమ్మా అవిభత్తికా నవ సవిభత్తికా హోన్తి. కతమే సత్త? ఫస్సో సఞ్ఞా చేతనా విచారో పీతి జీవితిన్ద్రియం మోహోతి ఇమే సత్త అవిభత్తికా. వేదనా చిత్తం వితక్కో చిత్తస్సేకగ్గతా వీరియిన్ద్రియం మిచ్ఛాదిట్ఠి అహిరికం అనోత్తప్పం లోభోతి ఇమే నవ సవిభత్తికా.

తేసు ఛ ధమ్మా ద్వీసు ఠానేసు విభత్తా, ఏకో తీసు, ఏకో చతూసు, ఏకో ఛసు. కథం? చిత్తం వితక్కో మిచ్ఛాదిట్ఠి అహిరికం అనోత్తప్పం లోభోతి ఇమే ఛ ద్వీసు ఠానేసు విభత్తా. తేసు హి చిత్తం తావ ఫస్సపఞ్చకం పత్వా చిత్తం హోతీతి వుత్తం, ఇన్ద్రియాని పత్వా మనిన్ద్రియన్తి. వితక్కో ఝానఙ్గాని పత్వా వితక్కో హోతీతి వుత్తో, మగ్గఙ్గాని పత్వా మిచ్ఛాసఙ్కప్పోతి. మిచ్ఛాదిట్ఠి మగ్గఙ్గేసుపి కమ్మపథేసుపి మిచ్ఛాదిట్ఠియేవ. అహిరికం బలాని పత్వా అహిరికబలం హోతీతి వుత్తం, లోకనాసకదుకం పత్వా అహిరికన్తి. అనోత్తప్పేపి ఏసేవ నయో. లోభో మూలం పత్వా లోభో హోతీతి వుత్తో. కమ్మపథం పత్వా అభిజ్ఝాతి. ఇమే ఛ ద్వీసు ఠానేసు విభత్తా.

వేదనా పన ఫస్సపఞ్చకం పత్వా వేదనా హోతీతి వుత్తా, ఝానఙ్గాని పత్వా సుఖన్తి, ఇన్ద్రియాని పత్వా సోమనస్సిన్ద్రియన్తి. ఏవం ఏకోవ ధమ్మో తీసు ఠానేసు విభత్తో.

వీరియం పన ఇన్ద్రియాని పత్వా వీరియిన్ద్రియం హోతీతి వుత్తం, మగ్గఙ్గాని పత్వా మిచ్ఛావాయామో హోతీతి, బలాని పత్వా వీరియబలన్తి, పిట్ఠిదుకం పత్వా పగ్గాహో హోతీతి. ఏవం అయం ఏకో ధమ్మో చతూసు ఠానేసు విభత్తో.

సమాధి పన ఝానఙ్గాని పత్వా చిత్తస్సేకగ్గతా హోతీతి వుత్తో, ఇన్ద్రియాని పత్వా సమాధిన్ద్రియన్తి, మగ్గఙ్గాని పత్వా మిచ్ఛాసమాధీతి, బలాని పత్వా సమాధిబలన్తి, పిట్ఠిదుకం పత్వా దుతియదుకే ఏకకవసేనేవ సమథోతి , తతియే అవిక్ఖేపోతి. ఏవమయం ఏకో ధమ్మో ఛసు ఠానేసు విభత్తో.

సబ్బేపి పనేతే ధమ్మా ఫస్సపఞ్చకవసేన ఝానఙ్గవసేన ఇన్ద్రియవసేన మగ్గఙ్గవసేన బలవసేన మూలవసేన కమ్మపథవసేన లోకనాసకవసేన పిట్ఠిదుకవసేనాతి నవ రాసయో హోన్తి. తత్థ యం వత్తబ్బం తం పఠమకుసలచిత్తనిద్దేసే వుత్తమేవాతి.

ధమ్ముద్దేసవారకథా నిట్ఠితా.

నిద్దేసవారకథా

౩౭౫. నిద్దేసవారే చిత్తస్సేకగ్గతానిద్దేసే తావ **సణ్ఠితి అవట్ఠితీ**తి. ఇదం ద్వయం ఠితివేవచనమేవ. యం పన కుసలనిద్దేసే 'ఆరమ్మణం ఓగాహేత్వా అనుపవిసిత్వా తిట్ఠతీతి అవట్ఠితీ'తి వుత్తం, తం ఇధ న లబ్భతి. అకుసలస్మిఞ్హి దుబ్బలా చిత్తస్సేకగ్గతాతి హేట్ఠా దీపితమేవ.

౩౮౪. ఉద్ధచ్చవిచికిచ్ఛావసేన పవత్తస్స విసాహారస్స పటిపక్ఖతో అవిసాహారోతి ఏవరూపోపి అత్థో ఇధ న లబ్భతి. సహజాతధమ్మే పన న విసాహరతీతి **అవిసాహారో**. న విక్ఖిపతీతి **అవిక్ఖేపో**. అకుసలచిత్తేకగ్గతావసేన అవిసాహటస్స మానసస్స భావో **అవిసాహటమానసతా**. సహజాతధమ్మేసు న కమ్పతీతి **సమాధిబలం**. అయాథావసమాధానతో **మిచ్ఛాసమాధీ**తి ఏవమిధ అత్థో దట్ఠబ్బో.

౩౮౫. వీరియిన్ద్రియనిద్దేసే యో హేట్ఠా 'నిక్కమో చేసో కామానం పనుదనాయా'తిఆది నయో వుత్తో, సో ఇధ న లబ్భతి. సహజాతధమ్మేసు అకమ్పనట్ఠేనేవ **వీరియబలం** వేదితబ్బం.

౩౮౬. మిచ్ఛాదిట్ఠినిద్దేసే అయాథావదస్సనట్ఠేన **మిచ్ఛాదిట్ఠి**. దిట్ఠీసు గతం ఇదం దస్సనం, ద్వాసట్ఠిదిట్ఠిఅన్తోగతత్తాతి **దిట్ఠిగతం**. హేట్ఠాపిస్స అత్థో వుత్తోయేవ. దిట్ఠియేవ దురతిక్కమనట్ఠేన **దిట్ఠిగహనం,** తిణగహనవనగహనపబ్బతగహనాని వియ. దిట్ఠియేవ సాసఙ్కసప్పటిభయట్ఠేన **దిట్ఠికన్తారో** , చోరకన్తారవాళకన్తారమరుకన్తారనిరుదకకన్తారదుబ్భిక్ఖకన్తారా వియ. సమ్మాదిట్ఠియా వినివిజ్ఝనట్ఠేన విలోమనట్ఠేన చ **దిట్ఠివిసూకాయికం.** మిచ్ఛాదస్సనఞ్హి ఉప్పజ్జమానం సమ్మాదస్సనం వినివిజ్ఝతి చేవ విలోమేతి చ. కదాచి సస్సతస్స కదాచి ఉచ్ఛేదస్స గహణతో దిట్ఠియా విరూపం ఫన్దితన్తి **దిట్ఠివిప్ఫన్దితం**. దిట్ఠిగతికో హి ఏకస్మిం పతిట్ఠాతుం న సక్కోతి, కదాచి సస్సతం అనుపతతి కదాచి ఉచ్ఛేదం. దిట్ఠియేవ బన్ధనట్ఠేన సంయోజనన్తి దిట్ఠిసంయోజనం.

సుసుమారాదయో వియ పురిసం, ఆరమ్మణం దళ్హం గణ్హాతీతి **గాహో**. పతిట్ఠహనతో **పతిట్ఠాహో**. అయఞ్హి బలవప్పవత్తిభావేన పతిట్ఠహిత్వా గణ్హాతి. నిచ్చాదివసేన అభినివిసతీతి **అభినివేసో**. ధమ్మసభావం అతిక్కమిత్వా నిచ్చాదివసేన పరతో ఆమసతీతి **పరామాసో**. అనత్థావహత్తా కుచ్ఛితో మగ్గో, కుచ్ఛితానం వా అపాయానం మగ్గోతి **కుమ్మగ్గో**. అయాథావపథతో **మిచ్ఛాపథో**. యథా హి దిసామూళ్హేన అయం అసుకగామస్స నామ పథోతి గహితోపి తం గామం న సమ్పాపేతి, ఏవం దిట్ఠిగతికేన సుగతిపథోతి గహితాపి దిట్ఠి సుగతిం న పాపేతీతి అయాథావపథతో, మిచ్ఛాపథో. మిచ్ఛాసభావతో **మిచ్ఛత్తం**. తత్థేవ పరిబ్భమనతో తరన్తి ఏత్థ బాలాతి తిత్థం. తిత్థఞ్చ తం అనత్థానఞ్చ ఆయతనన్తి **తిత్థాయతనం**. తిత్థియానం వా సఞ్జాతిదేసట్ఠేన నివాసట్ఠానట్ఠేన చ ఆయతనన్తిపి తిత్థాయతనం. విపరియేసభూతో గాహో, విపరియేసతో వా గాహోతి **విపరియేసగ్గాహో;** విపల్లత్థ గాహోతి అత్థో.

౩౮౭-౩౮౮. అహిరికానోత్తప్పనిద్దేసేసు హిరోత్తప్పనిద్దేసవిపరియాయేన అత్థో వేదితబ్బో. సహజాతధమ్మేసు పన అకమ్పనట్ఠేనేవ అహిరికబలం అనోత్తప్పబలఞ్చ వేదితబ్బం.

౩౮౯. లోభమోహనిద్దేసేసు లుబ్భతీతి **లోభో. లుబ్భనా**తి లుబ్భనాకారో. లోభసమ్పయుత్తచిత్తం, పుగ్గలో వా లుబ్భితో; లుబ్భితస్స భావో **లుబ్భితత్తం**. సారజ్జతీతి **సారాగో**. సారజ్జనాకారో **సారజ్జనా**. సారజ్జితస్స భావో **సారజ్జితత్తం**. అభిజ్ఝాయనట్ఠేన **అభిజ్ఝా** . పున 'లోభ'-వచనే కారణం వుత్తమేవ. అకుసలఞ్చ తం మూలఞ్చ అకుసలానం వా మూలన్తి **అకుసలమూలం**.

౩౯౦. ఞాణదస్సనపటిపక్ఖతో **అఞ్ఞాణం అదస్సనం**. అభిముఖో హుత్వా ధమ్మేన న సమేతి, న సమాగచ్ఛతీతి **అనభిసమయో**. అనురూపతో ధమ్మే బుజ్ఝతీతి అనుబోధో. తప్పటిపక్ఖతాయ **అననుబోధో**. అనిచ్చాదీహి సద్ధిం యోజేత్వా న బుజ్ఝతీతి **అసమ్బోధో**. అసన్తం అసమఞ్చ బుజ్ఝతీతిపి అసమ్బోధో. చతుసచ్చధమ్మం నప్పటివిజ్ఝతీతి **అప్పటివేధో**. రూపాదీసు ఏకధమ్మమ్పి అనిచ్చాదిసామఞ్ఞతో న సఙ్గణ్హాతీతి **అసంగాహనా**. తమేవ ధమ్మం న పరియోగాహతీతి **అపరియోగాహనా**. న సమం పేక్ఖతీతి **అసమపేక్ఖణా**. ధమ్మానం సభావం పతి న అపేక్ఖతీతి **అపచ్చవేక్ఖణా**.

కుసలాకుసలకమ్మేసు విపరీతవుత్తియా సభావగ్గహణాభావేన వా ఏకమ్పి కమ్మం ఏతస్స పచ్చక్ఖం నత్థి, సయం వా కస్సచి కమ్మస్స పచ్చక్ఖకరణం నామ న హోతీతి **అప్పచ్చక్ఖకమ్మం**. యం ఏతస్మిం అనుప్పజ్జమానే చిత్తసన్తానం మేజ్ఝం భవేయ్య, సుచి, వోదానం, తం దుట్ఠం మేజ్ఝం ఇమినాతి **దుమ్మేజ్ఝం**. బాలానం భావోతి **బాల్యం**. ముయ్హతీతి **మోహో**. బలవతరో మోహో **పమోహో**. సమన్తతో ముయ్హతీతి **సమ్మోహో**. విజ్జాయ పటిపక్ఖభావతో న విజ్జాతి **అవిజ్జా**. **ఓఘయోగత్థో** వుత్తోయేవ. థామగతట్ఠేన అనుసేతీతి **అనుసయో**. చిత్తం పరియుట్ఠాతి, అభిభవతీతి **పరియుట్ఠానం**. హితగ్గహణాభావేన హితాభిముఖం గన్తుం న సక్కోతి, అఞ్ఞదత్థు లఙ్గతియేవాతి **లఙ్గీ**; ఖఞ్జతీతి అత్థో. దురుగ్ఘాటనట్ఠేన వా లఙ్గీ. యథా హి మహాపలిఘసఙ్ఖాతా లఙ్గీ దురుగ్ఘాటా హోతి, ఏవమయమ్పి లఙ్గీ వియాతి లఙ్గీ. సేసం ఉత్తానత్థమేవ. సఙ్గహవారసుఞ్ఞతవారాపి హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ అత్థతో వేదితబ్బాతి.

దుతియచిత్తం

౩౯౯. దుతియచిత్తే **ససఙ్ఖారేనాతి** పదం విసేసం. తమ్పి హేట్ఠా వుత్తత్థమేవ. ఇదం పన చిత్తం కిఞ్చాపి ఛసు ఆరమ్మణేసు సోమనస్సితస్స లోభం ఉప్పాదేత్వా 'సత్తో సత్తో'తిఆదినా నయేన పరామసన్తస్స ఉప్పజ్జతి, తథాపి ససఙ్ఖారికత్తా సప్పయోగేన సఉపాయేన ఉప్పజ్జనతో – యదా కులపుత్తో మిచ్ఛాదిట్ఠికస్స కులస్స కుమారికం పత్థేతి. తే చ 'అఞ్ఞదిట్ఠికా తుమ్హే'తి కుమారికం న దేన్తి. అథఞ్ఞే ఞాతకా 'యం తుమ్హే కరోథ తమేవాయం కరిస్సతీ'తి దాపేన్తి. సో తేహి సద్ధిం తిత్థియే ఉపసఙ్కమతి. ఆదితోవ వేమతికో హోతి. గచ్ఛన్తే గచ్ఛన్తే కాలే ఏతేసం కిరియా మనాపాతి లద్ధిం రోచేతి, దిట్ఠిం గణ్హాతి – ఏవరూపే కాలే ఇదం లబ్భతీతి వేదితబ్బం.

యేవాపనకేసు పనేత్థ థినమిద్ధం అధికం. తత్థ థిననతా 'థినం'. మిద్ధనతా 'మిద్ధం'; అనుస్సాహసంహననతా అసత్తివిఘాతో చాతి అత్థో. థినఞ్చ మిద్ధఞ్చ **థినమిద్ధం**. తత్థ థినం అనుస్సాహలక్ఖణం, వీరియవినోదనరసం, సంసీదనపచ్చుపట్ఠానం. మిద్ధం అకమ్మఞ్ఞతాలక్ఖణం, ఓనహనరసం, లీనభావపచ్చుపట్ఠానం పచలాయికానిద్దాపచ్చుపట్ఠానం వా. ఉభయమ్పి అరతితన్దీవిజమ్భితాదీసు అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానన్తి.

తతియచిత్తం

౪౦౦. తతియం ఛసు ఆరమ్మణేసు సోమనస్సితస్స లోభం ఉప్పాదేత్వా 'సత్తో సత్తో'తిఆదినా నయేన అపరామసన్తస్స నారాయణవిరాజనమల్లయుద్ధనటసమజ్జాదీని పస్సతో మనాపియసద్దసవనాదిపసుతస్స వా ఉప్పజ్జతి. ఇధ మానేన సద్ధిం పఞ్చ అపణ్ణకఙ్గాని హోన్తి. తత్థ మఞ్ఞతీతి **'మానో'**. సో ఉన్నతిలక్ఖణో, సమ్పగ్గహరసో, కేతుకమ్యతాపచ్చుపట్ఠానో, దిట్ఠివిప్పయుత్తలోభపదట్ఠానో, ఉమ్మాదో వియ దట్ఠబ్బోతి.

చతుత్థచిత్తం

౪౦౨. చతుత్థం వుత్తప్పకారేసు ఏవ ఠానేసు యదా సీసే ఖేళం ఖిపన్తి, పాదపంసుం ఓకిరన్తి, తదా తస్స పరిహారణత్థం సఉస్సాహేన అన్తరన్తరా ఓలోకేన్తానం రాజనాటకేసు నిక్ఖన్తేసు ఉస్సారణాయ వత్తమానాయ తేన తేన ఛిద్దేన ఓలోకేన్తానఞ్చాతి ఏవమాదీసు ఠానేసు ఉప్పజ్జతి. ఇధ పన థినమిద్ధేహి సద్ధిం సత్త యేవాపనకా హోన్తి. ఉభయత్థాపి మిచ్ఛాదిట్ఠి పరిహాయతి. తం ఠపేత్వా సేసానం వసేన ధమ్మగణనా వేదితబ్బాతి.

పఞ్చమచిత్తం

౪౦౩. పఞ్చమం ఛసు ఆరమ్మణేసు వేదనావసేన మజ్ఝత్తస్స లోభం ఉప్పాదేత్వా 'సత్తో సత్తో'తిఆదినా నయేన పరామసన్తస్స ఉప్పజ్జతి. సోమనస్సట్ఠానే పనేత్థ ఉపేక్ఖావేదనా హోతి, పీతిపదం పరిహాయతి. సేసం సబ్బం పఠమచిత్తసదిసమేవ.

ఛట్ఠచిత్తాది

౪౦౯-౪౧౨. ఛట్ఠసత్తమట్ఠమానిపి వేదనం పరివత్తేత్వా పీతిపదఞ్చ హాపేత్వా దుతియతతియచతుత్థేసు వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని. ఇమేసు అట్ఠసు లోభసహగతచిత్తేసు సహజాతాధిపతి ఆరమ్మణాధిపతీతి ద్వేపి అధిపతయో లబ్భన్తి.

నవమచిత్తం

౪౧౩. నవమం ఛసు ఆరమ్మణేసు దోమనస్సితస్స పటిఘం ఉప్పాదయతో ఉప్పజ్జతి. తస్స సమయవవత్థానవారే తావ దుట్ఠు మనో, హీనవేదనత్తా వా కుచ్ఛితం మనోతి దుమ్మనో; దుమ్మనస్స భావో దోమనస్సం. తేన సహగతన్తి **దోమనస్ససహగతం**. అసమ్పియాయనభావేన ఆరమ్మణస్మిం పటిహఞ్ఞతీతి పటిఘం. తేన సమ్పయుత్తన్తి **పటిఘసమ్పయుత్తం**.

ధమ్ముద్దేసే తీసుపి ఠానేసు దోమనస్సవేదనావ ఆగతా. తత్థ వేదనాపదం వుత్తమేవ. తథా దుక్ఖదోమనస్సపదాని లక్ఖణాదితో పన అనిట్ఠారమ్మణానుభవనలక్ఖణం దోమనస్సం, యథాతథా వా అనిట్ఠాకారసమ్భోగరసం, చేతసికాబాధపచ్చుపట్ఠానం, ఏకన్తేనేవ హదయవత్థుపదట్ఠానం.

మూలకమ్మపథేసు యథా పురిమచిత్తేసు లోభో హోతి, అభిజ్ఝా హోతీతి ఆగతం, ఏవం దోసో హోతి, బ్యాపాదో హోతీతి వుత్తం. తత్థ దుస్సన్తి తేన, సయం వా దుస్సతి, దుస్సనమత్తమేవ వా తన్తి **దోసో** సో చణ్డిక్కలక్ఖణో పహటాసివిసో వియ, విసప్పనరసో విసనిపాతో వియ, అత్తనో నిస్సయదహనరసో వా దావగ్గి వియ, దుస్సనపచ్చుపట్ఠానో లద్ధోకాసో వియ సపత్తో, ఆఘాతవత్థుపదట్ఠానో విససంసట్ఠపూతిముత్తం వియ దట్ఠబ్బో.

బ్యాపజ్జతి తేన చిత్తం, పూతిభావం ఉపగచ్ఛతి, బ్యాపాదయతి వా వినయాచారరూపసమ్పత్తిహితసుఖాదీనీతి **బ్యాపాదో**. అత్థతో పనేస దోసోయేవ. ఇధ పదపటిపాటియా ఏకూనతింస పదాని హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన చుద్దస. తేసం వసేన సవిభత్తికావిభత్తికరాసిభేదో వేదితబ్బో.

యేవాపనకేసు ఛన్దాధిమోక్ఖమనసికారఉద్ధచ్చాని నియతాని. ఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చేసు పన అఞ్ఞతరేన సద్ధిం పఞ్చ పఞ్చ హుత్వాపి ఉప్పజ్జన్తి. ఏవమేపి తయో ధమ్మా అనియతయేవాపనకా నామ. తేసు ఇస్సతీతి '**ఇస్సా**'. సా పరసమ్పత్తీనం ఉసూయనలక్ఖణా, తత్థేవ అనభిరతిరసా, తతో విముఖభావపచ్చుపట్ఠానా, పరసమ్పత్తిపదట్ఠానా. సంయోజనన్తి దట్ఠబ్బా. మచ్ఛేరభావో '**మచ్ఛరియం**'. తం లద్ధానం వా లభితబ్బానం వా అత్తనో సమ్పత్తీనం నిగూహనలక్ఖణం, తాసంయేవ పరేహి సాధారణభావఅక్ఖమనరసం, సఙ్కోచనపచ్చుపట్ఠానం కటుకఞ్చుకతాపచ్చుపట్ఠానం వా, అత్తసమ్పత్తిపదట్ఠానం. చేతసో విరూపభావోతి దట్ఠబ్బం. కుచ్ఛితం కతం కుకతం. తస్స భావో '**కుక్కుచ్చం**'. తం పచ్ఛానుతాపలక్ఖణం, కతాకతానుసోచనరసం, విప్పటిసారపచ్చుపట్ఠానం, కతాకతపదట్ఠానం. దాసబ్యం వియ దట్ఠబ్బం. అయం తావ ఉద్దేసవారే విసేసో.

౪౧౩. నిద్దేసవారే వేదనానిద్దేసే **అసాతం** సాతపటిపక్ఖవసేన వేదితబ్బం.

౪౧౮. దోసనిద్దేసే దుస్సతీతి **దోసో. దుస్సనా**తి దుస్సనాకారో. **దుస్సితత్త**న్తి దుస్సితభావో. పకతిభావవిజహనట్ఠేన బ్యాపజ్జనం **బ్యాపత్తి. బ్యాపజ్జనా**తి బ్యాపజ్జనాకారో. విరుజ్ఝతీతి **విరోధో**. పునప్పునం విరుజ్ఝతీతి **పటివిరోధో**. విరుద్ధాకారపటివిరుద్ధాకారవసేన వా ఇదం వుత్తం. చణ్డికో వుచ్చతి చణ్డో, థద్ధపుగ్గలో; తస్స భావో **చణ్డిక్కం**. న ఏతేన సురోపితం వచనం హోతి, దురుత్తం అపరిపుణ్ణమేవ హోతీతి **అసురోపో**. కుద్ధకాలే హి పరిపుణ్ణవచనం నామ నత్థి. సచేపి కస్సచి హోతి తం అప్పమాణం. అపరే పన అస్సుజననట్ఠేన అస్సురోపనతో అస్సురోపోతి వదన్తి. తం అకారణం, సోమనస్సస్సాపి అస్సుజననతో. హేట్ఠా వుత్తఅత్తమనతాపటిపక్ఖతో న అత్తమనతాతి **అనత్తమనతా**. సా పన యస్మా చిత్తస్సేవ, న సత్తస్స, తస్మా **చిత్తస్సా**తి వుత్తం. సేసమేత్థ సఙ్గహసుఞ్ఞతవారేసు చ హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బన్తి.

దసమచిత్తం

౪౨౧. దసమం ససఙ్ఖారత్తా పరేహి ఉస్సాహితస్స వా, పరేసం వా అపరాధం సారితస్స, సయమేవ వా పరేసం అపరాధం అనుస్సరిత్వా కుజ్ఝమానస్స ఉప్పజ్జతి.

ఇధాపి పదపటిపాటియా ఏకూనతింస, అగ్గహితగ్గహణేన చ చుద్దసేవ పదాని హోన్తి. యేవాపనకేసు పన థినమిద్ధమ్పి లబ్భతి. తస్మా ఏత్థ వినా ఇస్సామచ్ఛరియకుక్కుచ్చేహి చత్తారి అపణ్ణకఙ్గాని థినమిద్ధన్తి ఇమే ఛ ఇస్సాదీనం ఉప్పత్తికాలే తేసు అఞ్ఞతరేన సద్ధిం సత్త యేవాపనకా ఏకక్ఖణే ఉప్పజ్జన్తి. సేసం సబ్బం సబ్బవారేసు నవమసదిసమేవ. ఇమేసు పన ద్వీసు దోమనస్సచిత్తేసు సహజాతాధిపతియేవ లబ్భతి, న ఆరమ్మణాధిపతి. న హి కుద్ధో కిఞ్చి గరుం కరోతీతి.

ఏకాదసమచిత్తం

౪౨౨. ఏకాదసమం ఛసు ఆరమ్మణేసు వేదనావసేన మజ్ఝత్తస్స కఙ్ఖాపవత్తికాలే ఉప్పజ్జతి. తస్స సమయవవత్థానే **విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్త**న్తి పదం అపుబ్బం. తస్సత్థో – విచికిచ్ఛాయ సమ్పయుత్తన్తి **విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తం**. ధమ్ముద్దేసే '**విచికిచ్ఛా హోతీ**'తి పదమేవ విసేసో. తత్థ విగతా చికిచ్ఛాతి **విచికిచ్ఛా**. సభావం వా విచినన్తో ఏతాయ కిచ్ఛతి కిలమతీతి విచికిచ్ఛా. సా సంసయలక్ఖణా, కమ్పనరసా, అనిచ్ఛయపచ్చుపట్ఠానా అనేకంసగాహపచ్చుపట్ఠానా వా, అయోనిసోమనసికారపదట్ఠానా. పటిపత్తిఅన్తరాయకరాతి దట్ఠబ్బా.

ఇధ పదపటిపాటియా తేవీసతి పదాని హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన చుద్దస. తేసం వసేన సవిభత్తికావిభత్తికరాసివినిచ్ఛయో వేదితబ్బో. మనసికారో ఉద్ధచ్చన్తి ద్వేయేవ యేవాపనకా.

౪౨౪. నిద్దేసవారస్స చిత్తస్సేకగ్గతానిద్దేసే యస్మా ఇదం దుబ్బలం చిత్తం పవత్తిట్ఠితిమత్తకమేవేత్థ హోతి, తస్మా 'సణ్ఠితీ'తిఆదీని అవత్వా **చిత్తస్స 'ఠితీ'**తి ఏకమేవ పదం వుత్తం. తేనేవ చ కారణేన ఉద్దేసవారేపి 'సమాధిన్ద్రియ'న్తిఆది న వుత్తం.

౪౨౫. విచికిచ్ఛానిద్దేసే కఙ్ఖనవసేన **కఙ్ఖా**. కఙ్ఖాయ ఆయనాతి **కఙ్ఖాయనా**. పురిమకఙ్ఖా హి ఉత్తరకఙ్ఖం ఆనేతి నామ. ఆకారవసేన వా ఏతం వుత్తం. కఙ్ఖాసమఙ్గిచిత్తం కఙ్ఖాయ ఆయితత్తా కఙ్ఖాయితం నామ. తస్స భావో **కఙ్ఖాయితత్తం. విమతీ**తి నమతి. **విచికిచ్ఛా** వుత్తత్థా ఏవ. కమ్పనట్ఠేన ద్విధా ఏళయతీతి **ద్వేళ్హకం**. పటిపత్తినివారణేన ద్విధాపథో వియాతి **ద్వేధాపథో**. 'నిచ్చం ను ఖో ఇదం, అనిచ్చం ను ఖో'తిఆదిపవత్తియా ఏకస్మిం ఆకారే సణ్ఠాతుం అసమత్థతాయ సమన్తతో సేతీతి **సంసయో**. ఏకంసం గహేతుం అసమత్థతాయ న ఏకంసగ్గాహోతి **అనేకంసగ్గాహో** . నిచ్ఛేతుం అసక్కోన్తీ ఆరమ్మణతో ఓసక్కతీతి **ఆసప్పనా**. ఓగాహితుం అసక్కోన్తీ పరిసమన్తతో సప్పతీతి **పరిసప్పనా**. పరియోగాహితుం అసమత్థతాయ **అపరియోగాహనా**. నిచ్ఛయవసేన ఆరమ్మణే పవత్తితుం అసమత్థతాయ **థమ్భితత్తం;** చిత్తస్స థద్ధభావోతి అత్థో. విచికిచ్ఛా హి ఉప్పజ్జిత్వా చిత్తం థద్ధం కరోతి. యస్మా పనేసా ఉప్పజ్జమానా ఆరమ్మణం గహేత్వా మనం విలిఖన్తీ వియ, తస్మా **మనోవిలేఖో**తి వుత్తా. సేసం సబ్బత్థ ఉత్తానత్థమేవ.

ద్వాదసమచిత్తం

౪౨౭. ద్వాదసమస్స సమయవవత్థానే ఉద్ధచ్చేన సమ్పయుత్తన్తి **ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తం**. ఇదఞ్హి చిత్తం ఛసు ఆరమ్మణేసు వేదనావసేన మజ్ఝత్తం హుత్వా ఉద్ధతం హోతి. ఇధ ధమ్ముద్దేసే 'విచికిచ్ఛా'-ఠానే 'ఉద్ధచ్చం హోతీ'తి ఆగతం. పదపటిపాటియా అట్ఠవీసతి పదాని హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన చుద్దస. తేసం వసేన సవిభత్తికావిభత్తికరాసివిధానం వేదితబ్బం. అధిమోక్ఖో మనసికారోతి ద్వేయేవ యేవాపనకా.

౪౨౯. నిద్దేసవారస్స ఉద్ధచ్చనిద్దేసే **చిత్తస్సా**తి న సత్తస్స, న పోసస్స. **ఉద్ధచ్చ**న్తి ఉద్ధతాకారో. న వూపసమోతి **అవూపసమో**. చేతో విక్ఖిపతీతి **చేతసోవిక్ఖేపో. భన్తత్తం చిత్తస్సా**తి చిత్తస్స భన్తభావో, భన్తయానభన్తగోణాదీని వియ. ఇమినా ఏకారమ్మణస్మింయేవ విప్ఫన్దనం కథితం. ఉద్ధచ్చఞ్హి ఏకారమ్మణే విప్ఫన్దతి, విచికిచ్ఛా నానారమ్మణే. సేసం సబ్బవారేసు హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

ఇదాని ఇమస్మిం చిత్తద్వయే పకిణ్ణకవినిచ్ఛయో హోతి. 'ఆరమ్మణే పవట్టనకచిత్తాని నామ కతీ'తి? హి వుత్తే 'ఇమానేవ ద్వే'తి వత్తబ్బం. తత్థ విచికిచ్ఛాసహగతం ఏకన్తేన పవట్టతి, ఉద్ధచ్చసహగతం పన లద్ధాధిమోక్ఖత్తా లద్ధపతిట్ఠం పవట్టతి. యథా హి వట్టచతురస్సేసు ద్వీసు మణీసు పబ్భారట్ఠానే పవట్టేత్వా విస్సట్ఠేసు వట్టమణి ఏకన్తేనేవ పవట్టతి, చతురస్సో పతిట్ఠాయ పతిట్ఠాయ పవట్టతి, ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం. సబ్బేసుపి హీనాదిభేదో న ఉద్ధటో, సబ్బేసం ఏకన్తహీనత్తా. సహజాతాధిపతి లబ్భమానోపి న ఉద్ధటో, హేట్ఠా దస్సితనయత్తా. ఞాణాభావతో పనేత్థ వీమంసాధిపతి నామ నత్థి. పచ్ఛిమద్వయే సేసోపి నత్థి ఏవ. కస్మా? కఞ్చి ధమ్మం ధురం కత్వా అనుప్పజ్జనతో, పట్ఠానే చ పటిసిద్ధతో.

ఇమేహి పన ద్వాదసహిపి అకుసలచిత్తేహి కమ్మే ఆయూహితే, ఠపేత్వా ఉద్ధచ్చసహగతం, సేసాని ఏకాదసేవ పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢన్తి. విచికిచ్ఛాసహగతే అలద్ధాధిమోక్ఖే దుబ్బలేపి పటిసన్ధిం ఆకడ్ఢమానే ఉద్ధచ్చసహగతం లద్ధాధిమోక్ఖం బలవం కస్మా నాకడ్ఢతీతి? దస్సనేన పహాతబ్బాభావతో. యది హి ఆకడ్ఢేయ్య 'దస్సనేనపహాతబ్బ'-పదవిభఙ్గే ఆగచ్ఛేయ్య, తస్మా, ఠపేత్వా తం, సేసాని ఏకాదస ఆకడ్ఢన్తి. తేసు హి యేన కేనచి కమ్మే ఆయూహితే తాయ చేతనాయ చతూసు అపాయేసు పటిసన్ధి హోతి. అకుసలవిపాకేసు అహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుఉపేక్ఖాసహగతాయ పటిసన్ధిం గణ్హాతి. ఇతరస్సాపి ఏత్థేవ పటిసన్ధిదానం భవేయ్య. యస్మా పనేతం నత్థి, తస్మా 'దస్సనేనపహాతబ్బ'-పదవిభఙ్గే నాగతన్తి.

అకుసలా ధమ్మాతిపదస్స వణ్ణనా నిట్ఠితా.

అబ్యాకతపదం

అహేతుకకుసలవిపాకో

౪౩౧. ఇదాని అబ్యాకతపదం భాజేత్వా దస్సేతుం **కతమే ధమ్మా అబ్యాకతా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ చతుబ్బిధం అబ్యాకతం – విపాకం కిరియం రూపం నిబ్బానన్తి. తేసు విపాకాబ్యాకతం. విపాకాబ్యాకతేపి కుసలవిపాకం. తస్మిమ్పి పరిత్తవిపాకం. తస్మిమ్పి అహేతుకం. తస్మిమ్పి పఞ్చవిఞ్ఞాణం. తస్మిమ్పి ద్వారపటిపాటియా చక్ఖువిఞ్ఞాణం . తస్సాపి, ఠపేత్వా ద్వారారమ్మణాదిసాధారణపచ్చయం, అసాధారణకమ్మపచ్చయవసేనేవ ఉప్పత్తిం దీపేతుం **కామావచరస్స కుసలస్స కమ్మస్స కతత్తా**తిఆది వుత్తం. తత్థ **కతత్తా**తి కతకారణా. **ఉపచితత్తా**తి ఆచితత్తా, వడ్ఢితకారణా. **చక్ఖువిఞ్ఞాణ**న్తి కారణభూతస్స చక్ఖుస్స విఞ్ఞాణం, చక్ఖుతో వా పవత్తం, చక్ఖుస్మిం వా నిస్సితం విఞ్ఞాణన్తి చక్ఖువిఞ్ఞాణం. పరతో **సోతవిఞ్ఞాణాదీసు**పి ఏసేవ నయో.

తత్థ చక్ఖుసన్నిస్సితరూపవిజాననలక్ఖణం చక్ఖువిఞ్ఞాణం, రూపమత్తారమ్మణరసం, రూపాభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానం , రూపారమ్మణాయ కిరియమనోధాతుయా అపగమపదట్ఠానం. పరతో ఆగతాని సోతాదిసన్నిస్సితసద్దాదివిజాననలక్ఖణాని సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని సద్దాదిమత్తారమ్మణరసాని, సద్దాదిఅభిముఖభావపచ్చుపట్ఠానాని, సద్దాదిఆరమ్మణానం కిరియమనోధాతూనం అపగమపదట్ఠానాని.

ఇధ పదపటిపాటియా దస పదాని హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన సత్త. తేసు పఞ్చ అవిభత్తికాని, ద్వే సవిభత్తికాని. తేసు చిత్తం ఫస్సపఞ్చకవసేన చేవ ఇన్ద్రియవసేన చ ద్వీసు ఠానేసు విభత్తిం గచ్ఛతి, వేదనా ఫస్సపఞ్చకఝానఙ్గఇన్ద్రియవసేన తీసుయేవ. రాసయోపి ఇమేవ తయో హోన్తి. యేవాపనకో ఏకో మనసికారో ఏవ.

౪౩౬. నిద్దేసవారే చక్ఖువిఞ్ఞాణం పణ్డరన్తి వత్థుతో వుత్తం. కుసలఞ్హి అత్తనో పరిసుద్ధతాయ పణ్డరం నామ, అకుసలం భవఙ్గనిస్సన్దేన, విపాకం వత్థుపణ్డరత్తా.

౪౩౮. చిత్తస్సేకగ్గతానిద్దేసే **చిత్తస్స ఠితీ**తి ఏకమేవ పదం వుత్తం. ఇదమ్పి హి దుబ్బలం చిత్తం పవత్తిట్ఠితిమత్తమేవేత్థ లబ్భతి, 'సణ్ఠితిఅవట్ఠితి'-భావం పాపుణితుం న సక్కోతి. సఙ్గహవారే ఝానఙ్గమగ్గఙ్గాని న ఉద్ధటాని. కస్మా? వితక్కపచ్ఛిమకఞ్హి ఝానం నామ, హేతుపచ్ఛిమకో మగ్గో నామ. పకతియా అవితక్కచిత్తే ఝానఙ్గం న లబ్భతి,

అహేతుకచిత్తే చ మగ్గఙ్గాని. తస్మా ఇధ ఉభయమ్పి న ఉద్ధటం. సఙ్ఖారక్ఖన్ధోపేత్థ చతురఙ్గికోయేవ భాజితో. సుఞ్ఞతవారో పాకతికోయేవ. సోతవిఞ్ఞాణాదినిద్దేసాపి ఇమినావ నయేన వేదితబ్బా.

కేవలఞ్హి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీసు 'ఉపేక్ఖా' భాజితా, కాయవిఞ్ఞాణే 'సుఖ'న్తి, అయమేత్థ విసేసో. సోపి చ ఘట్టనవసేన హోతీతి వేదితబ్బో. చక్ఖుద్వారాదీసు హి చతూసు ఉపాదారూపమేవ ఉపాదారూపం ఘట్టేతి, ఉపాదారూపేయేవ ఉపాదారూపం ఘట్టేన్తే పటిఘట్టనానిఘంసో బలవా న హోతి. చతున్నం అధికరణీనం ఉపరి చత్తారో కప్పాసపిచుపిణ్డే ఠపేత్వా పిచుపిణ్డేహేవ పహతకాలో వియ ఫుట్ఠమత్తమేవ హోతి. వేదనా మజ్ఝత్తట్ఠానే తిట్ఠతి. కాయద్వారే పన బహిద్ధా మహాభూతారమ్మణం అజ్ఝత్తికకాయపసాదం ఘట్టేత్వా పసాదపచ్చయేసు మహాభూతేసు పటిహఞ్ఞతి. యథా అధికరణీమత్థకే కప్పాసపిచుపిణ్డం ఠపేత్వా కూటేన పహరన్తస్స కప్పాసపిచుపిణ్డం ఛిన్దిత్వా కూటం అధికరణిం గణ్హాతీతి, నిఘంసో బలవా హోతి, ఏవమేవ పటిఘట్టనానిఘంసో బలవా హోతి. ఇట్ఠే ఆరమ్మణే సుఖసహగతం కాయవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి, అనిట్ఠే దుక్ఖసహగతం.

ఇమేసం పన పఞ్చన్నం చిత్తానం వత్థుద్వారారమ్మణాని నిబద్ధానేవ హోన్తి, వత్థాదిసఙ్కమనం నామేత్థ నత్థి. కుసలవిపాకచక్ఖువిఞ్ఞాణఞ్హి చక్ఖుపసాదం వత్థుం కత్వా ఇట్ఠే చ ఇట్ఠమజ్ఝత్తే చ చతుసముట్ఠానికరూపారమ్మణే దస్సనకిచ్చం సాధయమానం చక్ఖుద్వారే ఠత్వా విపచ్చతి. సోతవిఞ్ఞాణాదీని సోతపసాదాదీని వత్థుం కత్వా ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తేసు సద్దాదీసు సవనఘాయనసాయనఫుసనకిచ్చాని సాధయమానాని సోతద్వారాదీసు ఠత్వా విపచ్చన్తి. సద్దో పనేత్థ ద్విసముట్ఠానికోయేవ హోతి.

౪౫౫. మనోధాతునిద్దేసే సభావసుఞ్ఞతనిస్సత్తట్ఠేన మనోయేవ ధాతు **మనోధాతు**. సా చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అనన్తరం రూపాదివిజాననలక్ఖణా, రూపాదీనం సమ్పటిచ్ఛనరసా, తథాభావపచ్చుపట్ఠానా, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదిఅపగమపదట్ఠానా . ఇధ ధమ్ముద్దేసే ద్వాదస పదాని హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన నవ. తేసు సత్త అవిభత్తికాని ద్వే సవిభత్తికాని. అధిమోక్ఖో మనసికారోతి ద్వే యేవాపనకా. వితక్కనిద్దేసో అభినిరోపనం పాపేత్వా ఠపితో. యస్మా పనేతం చిత్తం నేవ కుసలం నాకుసలం, తస్మా సమ్మాసఙ్కప్పోతి వా మిచ్ఛాసఙ్కప్పోతి వా న వుత్తం. సఙ్గహవారే లబ్భమానమ్పి ఝానఙ్గం పఞ్చవిఞ్ఞాణసోతే పతిత్వా గతన్తి. మగ్గఙ్గం పన న లబ్భతియేవాతి న ఉద్ధటం. సుఞ్ఞతవారో పాకతికోయేవ. ఇమస్స చిత్తస్స వత్థు నిబద్ధం హదయవత్థుమేవ హోతి. ద్వారారమ్మణాని అనిబద్ధాని. తత్థ కిఞ్చాపి ద్వారారమ్మణాని సఙ్కమన్తి, ఠానం పన ఏకం. సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చమేవ హేతం హోతి. ఇదఞ్హి పఞ్చద్వారే పఞ్చసు ఆరమ్మణేసు సమ్పటిచ్ఛనం హుత్వా విపచ్చతి. కుసలవిపాకేసు చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీసు నిరుద్ధేసు తంసమనన్తరా తానేవ ఠానప్పత్తాని రూపారమ్మణాదీని సమ్పటిచ్ఛతి.

౪౬౯. మనోవిఞ్ఞాణధాతునిద్దేసేసు పఠమమనోవిఞ్ఞాణధాతుయం 'పీతి'పదం అధికం. వేదనాపి 'సోమనస్స'-వేదనా హోతి. అయఞ్హి ఇట్ఠారమ్మణస్మింయేవ పవత్తతి. దుతియమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే. తస్మా తత్థ 'ఉపేక్ఖా' వేదనా హోతీతి. పదాని మనోధాతునిద్దేససదిసానేవ. ఉభయత్థాపి పఞ్చవిఞ్ఞాణసోతే పతిత్వా గతత్తాయేవ ఝానఙ్గాని న ఉద్ధటాని. మగ్గఙ్గాని అలాభతోయేవ. సేసం సబ్బత్థ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. లక్ఖణాదితో పనేసా దువిధాపి మనోవిఞ్ఞాణధాతు అహేతుకవిపాకా, ఛళారమ్మణవిజాననలక్ఖణా, సన్తీరణాదిరసా, తథాభావపచ్చుపట్ఠానా, హదయవత్థుపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

తత్థ పఠమా ద్వీసు ఠానేసు విపచ్చతి. సా హి పఞ్చద్వారే కుసలవిపాకచక్ఖువిఞ్ఞాణాదిఅనన్తరం, విపాకమనోధాతుయా తం ఆరమ్మణం సమ్పటిచ్ఛిత్వా నిరుద్ధాయ, తస్మిం యేవారమ్మణే సన్తీరణకిచ్చం సాధయమానా పఞ్చసు ద్వారేసు ఠత్వా విపచ్చతి. ఛసు ద్వారేసు పన బలవారమ్మణే తదారమ్మణా హుత్వా విపచ్చతి. కథం? యథా హి చణ్డసోతే, తిరియం నావాయ గచ్ఛన్తియా, ఉదకం ఛిజ్జిత్వా థోకం ఠానం నావం అనుబన్ధిత్వా యథాసోతమేవ గచ్ఛతి, ఏవమేవ ఛసు ద్వారేసు బలవారమ్మణే పలోభయమానే ఆపాథగతే జవనం జవతి. తస్మిం జవితే భవఙ్గస్స వారో. ఇదం పన చిత్తం భవఙ్గస్స వారం అదత్వా జవనేన గహితారమ్మణం గహేత్వా ఏకం ద్వే చిత్తవారే పవత్తిత్వా భవఙ్గమేవ ఓతరతి. గవక్ఖన్ధే నదిం తరన్తేపి ఏవమేవ ఉపమా విత్థారేతబ్బా. ఏవమేసా యం జవనేన గహితారమ్మణం తస్సేవ గహితత్తా తదారమ్మణం నామ హుత్వా విపచ్చతి.

దుతియా పన పఞ్చసు ఠానేసు విపచ్చతి. కథం? మనుస్సలోకే తావ జచ్చన్ధజచ్చబధిరజచ్చఏళజచ్చుమ్మత్తకఉభతోబ్యఞ్జనకనపుంసకానం పటిసన్ధిగ్గహణకాలే పటిసన్ధి హుత్వా విపచ్చతి. పటిసన్ధియా వీతివత్తాయ యావతాయుకం భవఙ్గం హుత్వా విపచ్చతి. ఇట్ఠమజ్ఝత్తే పఞ్చారమ్మణవీథియా సన్తీరణం హుత్వా, బలవారమ్మణే ఛసు ద్వారేసు తదారమ్మణం హుత్వా, మరణకాలే చుతి హుత్వాతి ఇమేసు పఞ్చసు ఠానేసు విపచ్చతీతి.

మనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయం నిట్ఠితం.

అట్ఠమహావిపాకచిత్తవణ్ణనా

౪౯౮. ఇదాని అట్ఠమహావిపాకచిత్తాని దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా అబ్యాకతా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ పాళియం నయమత్తం దస్సేత్వా సబ్బవారా సంఖిత్తా. తేసం అత్థో హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. యో పనేత్థ విసేసో తం దస్సేతుం **అలోభో అబ్యాకతమూల**న్తిఆది వుత్తం. యమ్పి న వుత్తం తం ఏవం వేదితబ్బం – యో హి కామావచరకుసలేసు కమ్మద్వారకమ్మపథపుఞ్ఞకిరియవత్థుభేదో వుత్తో సో ఇధ నత్థి. కస్మా? అవిఞ్ఞత్తిజనకతో అవిపాకధమ్మతో తథా అప్పవత్తితో చ. యాపి తా యేవాపనకేసు కరుణాముదితా వుత్తా, తా సత్తారమ్మణత్తా విపాకేసు న సన్తి. ఏకన్తపరిత్తారమ్మణాని హి కామావచరవిపాకాని. న కేవలఞ్చ కరుణాముదితా, విరతియోపేత్థ న సన్తి. 'పఞ్చ సిక్ఖాపదాని కుసలానేవా'తి (విభ. ౭౧౫) హి వుత్తం.

అసఙ్ఖారససఙ్ఖారవిధానఞ్చేత్థ కుసలతో చేవ పచ్చయభేదతో చ వేదితబ్బం. అసఙ్ఖారికస్స హి కుసలస్స అసఙ్ఖారికమేవ విపాకం, ససఙ్ఖారికస్స ససఙ్ఖారికం. బలవపచ్చయేహి చ ఉప్పన్నం అసఙ్ఖారికం, ఇతరేహి ఇతరం. హీనాదిభేదేపి ఇమాని హీనమజ్ఝిమపణీతేహి ఛన్దాదీహి అనిప్ఫాదితత్తా హీనమజ్ఝిమపణీతాని నామ న హోన్తి. హీనస్స పన కుసలస్స విపాకం హీనం, మజ్ఝిమస్స మజ్ఝిమం, పణీతస్స పణీతం. అధిపతినో పేత్థ న సన్తి. కస్మా? ఛన్దాదీని ధురం కత్వా అనుప్పాదేతబ్బతో. సేసం సబ్బం అట్ఠసు కుసలేసు వుత్తసదిసమేవ.

ఇదాని ఇమేసం అట్ఠన్నం మహావిపాకచిత్తానం విపచ్చనట్ఠానం వేదితబ్బం. ఏతాని హి చతూసు ఠానేసు విపచ్చన్తి – పటిసన్ధియం, భవఙ్గే, చుతియం, తదారమ్మణేతి. కథం? మనుస్సేసు తావ కామావచరదేవేసు చ పుఞ్ఞవన్తానం

దుహేతుకతిహేతుకానం పటిసన్ధిగ్గహణకాలే పటిసన్ధి హుత్వా విపచ్చన్తి. పటిసన్ధియా వీతివత్తాయ పవత్తే సట్ఠిపి అసీతిపి వస్సాని అసఙ్ఖ్యేయ్యమ్పి ఆయుకాలం భవఙ్గం హుత్వా, బలవారమ్మణే ఛసు ద్వారేసు తదారమ్మణం హుత్వా, మరణకాలే చుతి హుత్వాతి. ఏవం చతూసు ఠానేసు విపచ్చన్తి.

తత్థ సబ్బేపి సబ్బఞ్ఞుబోధిసత్తా పచ్ఛిమపటిసన్ధిగ్గహణే పఠమేన సోమనస్ససహగతతిహేతుకఅసఙ్ఖారికమహావిపాకచిత్తేన పటిసన్ధిం గణ్హన్తి. తం పన మేత్తాపుబ్బభాగచిత్తస్స విపాకం హోతి. తేన దిన్నాయ పటిసన్ధియా అసఙ్ఖ్యేయ్యం ఆయు. కాలవసేన పన పరిణమతి. **మహాసీవత్థేరో** పనాహ – 'సోమనస్ససహగతతో ఉపేక్ఖాసహగతం బలవతరం. తేన పటిసన్ధిం గణ్హన్తి. తేన గహితపటిసన్ధికా హి మహజ్ఝాసయా హోన్తి. దిబ్బేసుపి ఆరమ్మణేసు ఉప్పిలావినో న హోన్తి, తిపిటకచూళనాగత్థేరాదయో వియా'తి . అట్ఠకథాయం పన – 'అయం థేరస్స మనోరథో,''నత్థి ఏత'న్తి పటిక్ఖిపిత్వా 'సబ్బఞ్ఞుబోధిసత్తానం హితూపచారో బలవా హోతి , తస్మా మేత్తాపుబ్బభాగకామావచరకుసలవిపాకసోమనస్ససహగతతిహేతుకఅసఙ్ఖారికచిత్తేన పటిసన్ధిం గణ్హన్తీ'తి వుత్తం.

విపాకుద్ధారకథా

ఇదాని విపాకుద్ధారకథాయ మాతికా ఠపేతబ్బా – **తిపిటకచూళనాగత్థేరో** తావ ఆహ – ఏకాయ కుసలచేతనాయ సోళస విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. ఏత్థేవ ద్వాదసకమగ్గోపి అహేతుకట్ఠకమ్పీతి. **మోరవాపివాసీ మహాదత్తత్థేరో** పనాహ – ఏకాయ కుసలచేతనాయ ద్వాదస విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. ఏత్థేవ దసకమగ్గోపి అహేతుకట్ఠకమ్పీతి. **తిపిటకమహాధమ్మరక్ఖితత్థేరో** ఆహ – ఏకాయ కుసలచేతనాయ దస విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి, ఏత్థేవ అహేతుకట్ఠకన్తి.

ఇమస్మిం ఠానే **సాకేతపఞ్హం** నామ గణ్హింసు. సాకేతే కిర ఉపాసకా సాలాయం నిసీదిత్వా 'కిం ను ఖో ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే ఏకా పటిసన్ధి హోతి ఉదాహు నానా'తి? పఞ్హం నామ సముట్ఠాపేత్వా నిచ్ఛేతుం అసక్కోన్తా ఆభిధమ్మికత్థేరే ఉపసఙ్కమిత్వా పుచ్ఛింసు. థేరా 'యథా ఏకస్మా అమ్బబీజా ఏకోవ అఙ్కురో నిక్ఖమతి, ఏవం ఏకావ పటిసన్ధి హోతీ'తి సఞ్ఞాపేసుం. అథేకదివసం 'కిం ను ఖో నానాచేతనాహి కమ్మే ఆయూహితే పటిసన్ధియో నానా హోన్తి ఉదాహు ఏకా'తి? పఞ్హం సముట్ఠాపేత్వా నిచ్ఛేతుం అసక్కోన్తా థేరే పుచ్ఛింసు. థేరా 'యథా బహూసు అమ్బబీజేసు రోపితేసు బహూ అఙ్కురా నిక్ఖమన్తి, ఏవం బహుకావ పటిసన్ధియో హోన్తీ'తి సఞ్ఞాపేసుం.

అపరమ్పి ఇమస్మిం ఠానే **ఉస్సదకిత్తనం** నామ గహితం. ఇమేసఞ్హి సత్తానం లోభోపి ఉస్సన్నో హోతి, దోసోపి మోహోపి; అలోభోపి అదోసోపి అమోహోపి. తం నేసం ఉస్సన్నభావం కో నియామేతీతి? పుబ్బహేతు నియామేతి. కమ్మాయూహనక్ఖణేయేవ నానత్తం హోతి. కథం? "యస్స హి కమ్మాయూహనక్ఖణే లోభో బలవా హోతి అలోభో మన్దో, అదోసామోహా బలవన్తో దోసమోహా మన్దా, తస్స మన్దో అలోభో లోభం పరియాదాతుం న సక్కోతి, అదోసామోహా పన బలవన్తో దోసమోహే పరియాదాతుం సక్కోన్తి. తస్మా సో తేన కమ్మేన దిన్నపటిసన్ధివసేన నిబ్బత్తో లుద్ధో హోతి, సుఖసీలో అక్కోధనో, పఞ్ఞవా పన హోతి వజిరూపమఞాణో''తి.

'యస్స పన కమ్మాయూహనక్ఖణే లోభదోసా బలవన్తో హోన్తి అలోభాదోసా మన్దా, అమోహో బలవా మోహో మన్దో, సో పురిమనయేనేవ లుద్ధో చేవ హోతి దుట్ఠో చ, పఞ్ఞవా పన హోతి వజిరూపమఞాణో దత్తాభయత్థేరో వియ.

‘యస్స పన కమ్మాయూహనక్ఖణే లోభాదోసమోహా బలవన్తో హోన్తి ఇతరే మన్దా, సో పురిమనయేనేవ లుద్ధో చేవ హోతి దన్ధో చ, సుఖసీలకో పన హోతి అక్కోధనో.

‘తథా యస్స కమ్మాయూహనక్ఖణే తయోపి లోభదోసమోహా బలవన్తో హోన్తి అలోభాదయో మన్దా, సో పురిమనయేనేవ లుద్ధో చేవ హోతి దుట్ఠో చ మూళ్హో చ.

‘యస్స పన కమ్మాయూహనక్ఖణే అలోభదోసమోహా బలవన్తో హోన్తి ఇతరే మన్దా, సో పురిమనయేనేవ అప్పకిలేసో హోతి, దిబ్బారమ్మణమ్పి దిస్వా నిచ్చలో, దుట్ఠో పన హోతి దన్ధపఞ్ఞో చాతి.

‘యస్స పన కమ్మాయూహనక్ఖణే అలోభాదోసమోహా బలవన్తో హోన్తి ఇతరే మన్దా, సో పురిమనయేనేవ అలుద్ధో చేవ హోతి, సుఖసీలకో చ, దన్ధో పన హోతి.

‘తథా యస్స కమ్మాయూహనక్ఖణే అలోభదోసామోహా బలవన్తో హోన్తి ఇతరే మన్దా, సో పురిమనయేనేవ అలుద్ధో చేవ హోతి పఞ్ఞవా చ, దుట్ఠో చ పన హోతి కోధనో.

‘యస్స పన కమ్మాయూహనక్ఖణే తయోపి అలోభాదయో బలవన్తో హోన్తి లోభాదయో మన్దా, సో మహాసఙ్ఘరక్ఖితత్థేరో వియ అలుద్ధో అదుట్ఠో పఞ్ఞవా చ హోతీ’తి.

అపరమ్పి ఇమస్మిం ఠానే **హేతుకిత్తనం** నామ గహితం. తిహేతుకకమ్మఞ్హి తిహేతుకమ్పి దుహేతుకమ్పి అహేతుకమ్పి విపాకం దేతి. దుహేతుకకమ్మం తిహేతుకవిపాకం న దేతి, ఇతరం దేతి. తిహేతుకకమ్మేన పటిసన్ధి తిహేతుకాపి హోతి, దుహేతుకాపి; అహేతుకా న హోతి. దుహేతుకేన దుహేతుకాపి హోతి అహేతుకాపి; తిహేతుకా న హోతి. అసఙ్ఖారికం కుసలం అసఙ్ఖారికమ్పి ససఙ్ఖారికమ్పి విపాకం దేతి. ససఙ్ఖారికం ససఙ్ఖారికమ్పి అసఙ్ఖారికమ్పి విపాకం దేతి. ఆరమ్మణేన వేదనా పరివత్తేతబ్బా. జవనేన తదారమ్మణం నియామేతబ్బం.

ఇదాని తస్స తస్స థేరస్స వాదే **సోళసమగ్గాదయో** వేదితబ్బా. పఠమకామావచరకుసలసదిసేన హి పఠమమహావిపాకచిత్తేన గహితపటిసన్ధికస్స గబ్భావాసతో నిక్ఖమిత్వా సంవరాసంవరే పట్ఠపేతుం సమత్థభావం ఉపగతస్స చక్ఖుద్వారస్మిం ‘ఇట్ఠారమ్మణే’ ఆపాథమాగతే కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గే అనావట్టితేయేవ అతిక్కమనఆరమ్మణానం పమాణం నత్థి. కస్మా ఏవం హోతి? ఆరమ్మణదుబ్బలతాయ. అయం తావ ఏకో మోఘవారో.

సచే పన భవఙ్గం ఆవట్టేతి, కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గే ఆవట్టితే, వోట్ఠబ్బనం అపాపేత్వావ అన్తరా, చక్ఖువిఞ్ఞాణే వా సమ్పటిచ్ఛనే వా సన్తీరణే వా ఠత్వా నివత్తిస్సతీతి నేతం ఠానం విజ్జతి. వోట్ఠబ్బనవసేన పన ఠత్వా ఏకం వా ద్వే వా చిత్తాని పవత్తన్తి. తతో ఆసేవనం లభిత్వా జవనట్ఠానే ఠత్వా పున భవఙ్గం ఓతరతి ఇదమ్పి ఆరమ్మణదుబ్బలతాయ ఏవ హోతి. అయం పన వారో ‘దిట్ఠం వియ మే, సుతం వియ మే’తిఆదీని వదనకాలే లబ్భతి. అయమ్పి దుతియో మోఘవారో.

అపరస్స కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గే ఆవట్టితే వీథిచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి, జవనం జవతి. జవనపరియోసానే పన తదారమ్మణస్స వారో. తస్మిం అనుప్పన్నేయేవ భవఙ్గం ఓతరతి. తత్రాయం ఉపమా – యథా హి నదియా ఆవరణం బన్ధిత్వా మహామాతికాభిముఖే ఉదకే కతే ఉదకం గన్త్వా ఉభోసు తీరేసు కేదారే పూరేత్వా అతిరేకం కక్కటకమగ్గాదీహి

పలాయిత్వా పున నదింయేవ ఓతరతి, ఏవమేతం దట్ఠబ్బం. ఏత్థ హి నదియం ఉదకప్పవత్తనకాలో వియ భవఙ్గవీథిప్పవత్తనకాలో . ఆవరణబన్ధనకాలో వియ కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గస్స ఆవట్టనకాలో. మహామాతికాయ ఉదకప్పవత్తనకాలో వియ వీథిచిత్తప్పవత్తి. ఉభోసు తీరేసు కేదారపూరణం వియ జవనం. కక్కటకమగ్గాదీహి పలాయిత్వా పున ఉదకస్స నదీఓతరణం వియ జవనం జవిత్వా తదారమ్మణే అనుప్పన్నేయేవ పున భవఙ్గోతరణం. ఏవం భవఙ్గం ఓతరణచిత్తానమ్పి గణనపథో నత్థి. ఇదఞ్చాపి ఆరమ్మణదుబ్బలతాయ ఏవ హోతి. అయం తతియో మోఘవారో.

సచే పన బలవారమ్మణం ఆపాథగతం హోతి కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గే ఆవట్టితే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని ఉప్పజ్జన్తి. జవనట్ఠానే పన పఠమకామావచరకుసలచిత్తం జవనం హుత్వా ఛసత్తవారే జవిత్వా తదారమ్మణస్స వారం దేతి. తదారమ్మణం పతిట్ఠహమానం తంసదిసమేవ మహావిపాకచిత్తం పతిట్ఠాతి. ఇదం ద్వే నామాని లభతి – పటిసన్ధిచిత్తసదిసత్తా 'మూలభవఙ్గ'న్తి చ, యం జవనేన గహితం ఆరమ్మణం తస్స గహితత్తా 'తదారమ్మణ'న్తి చ. ఇమస్మిం ఠానే చక్ఖువిఞ్ఞాణం సమ్పటిచ్ఛనం సన్తీరణం తదారమ్మణన్తి చత్తారి విపాకచిత్తాని గణనూపగాని హోన్తి.

యదా పన దుతియకుసలచిత్తం జవనం హోతి, తదా తంసదిసం దుతియవిపాకచిత్తమేవ తదారమ్మణం హుత్వా పతిట్ఠాతి. ఇదఞ్చ ద్వే నామాని లభతి . పటిసన్ధిచిత్తేన అసదిసత్తా 'ఆగన్తుకభవఙ్గ'న్తి చ పురిమనయేనేవ 'తదారమ్మణ'న్తి చ. ఇమినా సద్ధిం పురిమాని చత్తారి పఞ్చ హోన్తి.

యదా పన తతియకుసలచిత్తం జవనం హోతి, తదా తంసదిసం తతియవిపాకచిత్తం తదారమ్మణం హుత్వా పతిట్ఠాతి. ఇదమ్పి వుత్తనయేనేవ 'ఆగన్తుకభవఙ్గం''తదారమ్మణ'న్తి చ ద్వే నామాని లభతి. ఇమినా సద్ధిం పురిమాని పఞ్చ ఛ హోన్తి.

యదా పన చతుత్థకుసలచిత్తం జవనం హోతి, తదా తంసదిసం చతుత్థవిపాకచిత్తం తదారమ్మణం హుత్వా పతిట్ఠాతి. ఇదమ్పి వుత్తనయేనేవ 'ఆగన్తుకభవఙ్గం''తదారమ్మణ'న్తి చ ద్వే నామాని లభతి. ఇమినా సద్ధిం పురిమాని ఛ సత్త హోన్తి.

యదా పన తస్మిం ద్వారే 'ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణం' ఆపాథమాగచ్ఛతి, తత్రాపి వుత్తనయేనేవ తయో మోఘవారా లబ్భన్తి. యస్మా పన ఆరమ్మణేన వేదనా పరివత్తతి తస్మా తత్థ ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం. చతున్నఞ్చ ఉపేక్ఖాసహగతమహాకుసలజవనానం పరియోసానే చత్తారి ఉపేక్ఖాసహగతమహావిపాకచిత్తానేవ తదారమ్మణభావేన పతిట్ఠహన్తి. తానిపి వుత్తనయేనేవ 'ఆగన్తుకభవఙ్గం''తదారమ్మణ'న్తి చ ద్వే నామాని లభన్తి. 'పిట్ఠిభవఙ్గానీ'తిపి వుచ్చన్తి ఏవ. ఇతి ఇమాని పఞ్చ పురిమేహి సత్తహి సద్ధిం ద్వాదస హోన్తి. ఏవం చక్ఖుద్వారే ద్వాదస, సోతద్వారాదీసు ద్వాదస ద్వాదసాతి, సమసట్ఠి హోన్తి. ఏవం ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే సమసట్ఠి విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన పన చక్ఖుద్వారే ద్వాదస, సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని చత్తారీతి సోళస హోన్తి.

ఇమస్మిం ఠానే **అమ్బోపమం** నామ గణ్హింసు – ఏకో కిర పురిసో ఫలితమ్బరుక్ఖమూలే ససీసం పారుపిత్వా నిపన్నో నిద్దాయతి. అథేకం అమ్బపక్కం వణ్టతో ముచ్చిత్వా తస్స కణ్ణసక్ఖలిం పుఞ్ఛమానం వియ 'ధ'న్తి భూమియం పతి. సో తస్స సద్దేన పబుజ్ఝిత్వా ఉమ్మీలేత్వా ఓలోకేసి. తతో హత్థం పసారేత్వా ఫలం గహేత్వా మద్దిత్వా ఉపసిఙ్ఘిత్వా పరిభుఞ్జి.

తత్థ, తస్స పురిసస్స అమ్బరుక్ఖమూలే నిద్దాయనకాలో వియ భవఙ్గసమఙ్గికాలో. అమ్బపక్కస్స వణ్టతో ముచ్చిత్వా కణ్ణసక్ఖలిం పుఞ్ఛమానస్స పతనకాలో వియ ఆరమ్మణస్స పసాదఘట్టనకాలో. తేన సద్దేన పబుద్ధకాలో వియ

కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గస్స ఆవట్టితకాలో. ఉమ్మీలేత్వా ఓలోకితకాలో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స దస్సనకిచ్చసాధనకాలో. హత్థం పసారేత్వా గహితకాలో వియ విపాకమనోధాతుయా ఆరమ్మణస్స సమ్పటిచ్ఛితకాలో. గహేత్వా మద్దితకాలో వియ విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణస్స సన్తీరణకాలో. ఉపసిఙ్ఘితకాలో వియ కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణస్స వవత్థాపితకాలో . పరిభుత్తకాలో వియ జవనస్స ఆరమ్మణరసం అనుభవితకాలో. అయం ఉపమా కిం దీపేతి? ఆరమ్మణస్స పసాదఘట్టనమేవ కిచ్చం. తేన పసాదే ఘట్టితే కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గావట్టనమేవ, చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స దస్సనమత్తకమేవ, విపాకమనోధాతుయా ఆరమ్మణసమ్పటిచ్ఛనమత్తకమేవ, విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణసన్తీరణమత్తకమేవ, కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణవవత్థాపనమత్తకమేవ కిచ్చం. ఏకన్తేన పన ఆరమ్మణరసం జవనమేవ అనుభవతీతి దీపేతి.

ఏత్థ చ 'త్వం భవఙ్గం నామ హోహి, త్వం ఆవజ్జనం నామ, త్వం దస్సనం నామ, త్వం సమ్పటిచ్ఛనం నామ, త్వం సన్తీరణం నామ, త్వం వోట్ఠబ్బనం నామ, త్వం జవనం నామ, హోహీ'తి కోచి కత్తా వా కారేతా వా నత్థి.

ఇమస్మిం పన ఠానే **పఞ్చవిధం నియామం** నామ గణ్హింసు – బీజనియామం ఉతునియామం కమ్మనియామం ధమ్మనియామం చిత్తనియామన్తి. తత్థ కులత్థగచ్ఛస్స ఉత్తరగ్గభావో, దక్ఖిణవల్లియా దక్ఖిణతో రుక్ఖపరిహరణం, సూరియావట్టపుప్ఫానం సూరియాభిముఖభావో, మాలువలతాయ రుక్ఖాభిముఖగమనమేవ, నాళికేరస్స మత్థకే ఛిద్దసబ్భావోతి తేసం తేసం బీజానం తంతంసదిసఫలదానం **బీజనియామో** నామ. తస్మిం తస్మిం సమయే తేసం తేసం రుక్ఖానం ఏకప్పహారేనేవ పుప్ఫఫలపల్లవగ్గహణం **ఉతునియామో** నామ. తిహేతుకకమ్మం తిహేతుకదుహేతుకాహేతుకవిపాకం దేతి. దుహేతుకకమ్మం దుహేతుకాహేతుకవిపాకం దేతి, తిహేతుకం న దేతీతి, ఏవం తస్స తస్స కమ్మస్స తంతంసదిసవిపాకదానమేవ **కమ్మనియామో** నామ.

అపరోపి కమ్మసరిక్ఖకవిపాకవసేనేవ కమ్మనియామో హోతి. తస్స దీపనత్థమిదం వత్థుం కథేన్తి – సమ్మాసమ్బుద్ధకాలే సావత్థియా ద్వారగామో ఝాయి . తతో పజ్జలితం తిణకరళం ఉట్ఠహిత్వా ఆకాసేన గచ్ఛతో కాకస్స గీవాయ పటిముఞ్చి. సో విరవన్తో భూమియం పతిత్వా కాలమకాసి. మహాసముద్దేపి ఏకా నావా నిచ్చలా అట్ఠాసి. హేట్ఠా కేనచి నిరుద్ధభావం అపస్సన్తా కాళకణ్ణిసలాకం విచారేసుం. సా నావికస్సేవ ఉపాసికాయ హత్థే పతి. తతో ఏకిస్సా కారణా మా సబ్బే నస్సన్తు, ఉదకే నం ఖిపామాతి ఆహంసు. నావికో 'న సక్ఖిస్సామి ఏతం ఉదకే ఉప్పిలవమానం పస్సితు'న్తి వాలికాఘటం గీవాయం బన్ధాపేత్వా ఖిపాపేసి. తఙ్ఖణఞ్ఞేవ నావా ఖిత్తసరో వియ పక్ఖన్ది. ఏకో భిక్ఖు లేణే వసతి. మహన్తం పబ్బతకూటం పతిత్వా ద్వారం పిదహి. తం సత్తమే దివసే సయమేవ అపగతం. సమ్మాసమ్బుద్ధస్స జేతవనే నిసీదిత్వా ధమ్మం కథేన్తస్స ఇమాని తీణి వత్థూని ఏకప్పహారేనేవ ఆరోచేసుం. సత్థా 'న ఏతం అఞ్ఞేహి కతం, తేహి కతకమ్మమేవ త'న్తి అతీతం ఆహరిత్వా దస్సేన్తో ఆహ –

కాకో పురిమత్తభావే మనుస్సో హుత్వా ఏకం దుట్ఠగోణం దమేతుం అసక్కోన్తో గీవాయ పలాలవేణిం బన్ధిత్వా అగ్గిం అదాసి. గోణో తేనేవ మతో. ఇదాని తం కమ్మం ఏతస్స ఆకాసేన గచ్ఛతోపి న ముచ్చితుం అదాసి. సాపి ఇత్థీ పురిమత్తభావే ఏకా ఇత్థీయేవ. ఏకో కుక్కురో తాయ పరిచితో హుత్వా అరఞ్ఞం గచ్ఛన్తియా సద్ధిం గచ్ఛతి, సద్ధిమేవాగచ్ఛతి. మనుస్సా 'నిక్ఖన్తో ఇదాని అమ్హాకం సునఖలుద్దకో'తి ఉప్పణ్డేన్తి. సా తేన అట్టీయమానా కుక్కురం నివారేతుం అసక్కోన్తీ వాలికాఘటం గీవాయ బన్ధిత్వా ఉదకే ఖిపి. తం కమ్మం తస్సా సముద్దమజ్ఝే ముచ్చితుం నాదాసి. సోపి భిక్ఖు పురిమత్తభావే గోపాలకో

హుత్వా బిలం పవిట్ఠాయ గోధాయ సాఖాభఙ్గముట్ఠియా ద్వారం థకేసి. తతో సత్తమే దివసే సయం ఆగన్త్వా వివరి. గోధా కమ్పమానా నిక్ఖమి. కరుణాయ తం న మారేసి. తం కమ్మం తస్స పబ్బతన్తరం పవిసిత్వా నిసిన్నస్స ముచ్చితుం నాదాసీతి. ఇమాని తీణి వత్థూని సమోధానేత్వా ఇమం గాథమాహ –

“న అన్తలిక్ఖే న సముద్దమజ్ఝే,
న పబ్బతానం వివరం పవిస్స;
న విజ్జతే సో జగతిప్పదేసో,
యత్థట్ఠితో ముచ్చేయ్య పాపకమ్మా”తి. (ధ. ప. ౧౨౭);

అయమ్పి కమ్మనియామోయేవ నామ. అఞ్ఞానిపి ఏవరూపాని వత్థూని కథేతబ్బాని.

బోధిసత్తానం పన పటిసన్ధిగ్గహణే, మాతుకుచ్ఛితో నిక్ఖమనే, అభిసమ్బోధియం తథాగతస్స ధమ్మచక్కప్పవత్తనే, ఆయుసఙ్ఖారస్స ఓస్సజ్జనే, పరినిబ్బానే చ దససహస్సచక్కవాళకమ్పనం **ధమ్మనియామో** నామ.

ఆరమ్మణేన పన పసాదే ఘట్టితే ‘త్వం ఆవజ్జనం నామ హోహి…పే.… త్వం జవనం నామ హోహీ’తి కోచి కత్తా వా కారేతా వా నత్థి, అత్తనో అత్తనో పన ధమ్మతాయ ఏవ ఆరమ్మణేన పసాదస్స ఘట్టితకాలతో పట్ఠాయ కిరియమనోధాతుచిత్తం భవఙ్గం ఆవట్టేతి, చక్ఖువిఞ్ఞాణం దస్సనకిచ్చం సాధేతి, విపాకమనోధాతు సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చం సాధేతి, విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతు సన్తీరణకిచ్చం సాధేతి, కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతు వోట్ఠబ్బనకిచ్చం సాధేతి, జవనం ఆరమ్మణరసం అనుభవతీతి అయం **చిత్తనియామో** నామ. అయం ఇధ అధిప్పేతో.

ససఙ్ఖారికతిహేతుకకుసలేనాపి ఉపేక్ఖాసహగతేహి అసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికకుసలచిత్తేహిపి కమ్మే ఆయూహితే తంసదిసవిపాకచిత్తేహి ఆదిన్నాయ పటిసన్ధియా ఏసేవ నయో. ఉపేక్ఖాసహగతద్వయే పన పఠమం ‘ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణవసేన’ పవత్తిం దస్సేత్వా పచ్ఛా ‘ఇట్ఠారమ్మణవసేన’ దస్సేతబ్బా.

ఏవమ్పి ఏకేకస్మిం ద్వారే ద్వాదస ద్వాదస హుత్వా సమసట్ఠి హోన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన సోళస విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి.

ఇమస్మిం ఠానే **పఞ్చఉచ్ఛునాళియన్తోపమం** నామ గణ్హింసు. ఉచ్ఛుపీళనసమయే కిర ఏకస్మా గామా ఏకాదస యన్తవాహా నిక్ఖమిత్వా ఏకం ఉచ్ఛువాటం దిస్వా తస్స పరిపక్కభావం ఞత్వా ఉచ్ఛుసామికం ఉపసఙ్కమిత్వా ‘యన్తవాహా మయ’న్తి ఆరోచేసుం. సో ‘అహం తుమ్హేయేవ పరియేసామీ’తి ఉచ్ఛుసాలం తే గహేత్వా అగమాసి. తే తత్థ నాళియన్తం సజ్జేత్వా ‘మయం ఏకాదస జనా, అపరమ్పి ఏకం లద్ధుం వట్టతి, వేతనేన గణ్హథా’తి ఆహంసు. ఉచ్ఛుసామికో ‘అహమేవ సహాయో భవిస్సామీ’తి ఉచ్ఛూనం సాలం పూరాపేత్వా తేసం సహాయో అహోసి. తే అత్తనో అత్తనో కిచ్చాని కత్వా, ఫాణితపాచకేన ఉచ్ఛురసే పక్కే, గుళబన్ధకేన బద్ధే, ఉచ్ఛుసామికేన తులయిత్వా భాగేసు దిన్నేసు, అత్తనో అత్తనో భాగం ఆదాయ ఉచ్ఛుసాలం సామికస్స పటిచ్ఛాపేత్వా, ఏతేనేవ ఉపాయేన అపరాసుపి చతూసు సాలాసు కమ్మం కత్వా పక్కమింసు.

తత్థ పఞ్చ యన్తసాలా వియ పఞ్చ పసాదా దట్ఠబ్బా. పఞ్చ ఉచ్ఛువాటా వియ పఞ్చ ఆరమ్మణాని. ఏకాదస విచరణకయన్తవాహా వియ ఏకాదస విపాకచిత్తాని. పఞ్చ ఉచ్ఛుసాలాసామినో వియ పఞ్చవిఞ్ఞాణాని. పఠమకసాలాయం సామికేన సద్ధిం ద్వాదసన్నం జనానం ఏకతోవ హుత్వా కతకమ్మానం భాగగ్గహణకాలో వియ ఏకాదసన్నం విపాకచిత్తానం చక్ఖువిఞ్ఞాణేన సద్ధిం ఏకతో హుత్వా చక్ఖుద్వారే రూపారమ్మణే సకసకకిచ్చకరణకాలో. సాలాసామికస్స సాలాయ సమ్పటిచ్ఛనకాలో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ద్వారసఙ్కన్తిఅకరణం. దుతియ తతియ చతుత్థ పఞ్చమసాలాయ ద్వాదసన్నం ఏకతో హుత్వా కతకమ్మానం భాగగ్గహణకాలో వియ ఏకాదసన్నం విపాకచిత్తానం కాయవిఞ్ఞాణేన సద్ధిం ఏకతో హుత్వా కాయద్వారే ఫోట్ఠబ్బారమ్మణే సకసకకిచ్చకరణకాలో. సాలాసామికస్స సాలాయ సమ్పటిచ్ఛనకాలో వియ కాయవిఞ్ఞాణస్స ద్వారసఙ్కన్తిఅకరణం వేదితబ్బం. ఏత్తావతా తిహేతుకకమ్మేన పటిసన్ధి తిహేతుకా హోతీతి వారో కథితో. యా పన తేన దుహేతుకపటిసన్ధి హోతి, సా పటిచ్ఛన్నావ హుత్వా గతా.

ఇదాని **దుహేతుకకమ్మేన దుహేతుకా పటిసన్ధి హోతీ**తి వారో కథేతబ్బో. దుహేతుకేన హి సోమనస్ససహగతఅసఙ్ఖారికచిత్తేన కమ్మే ఆయూహితే తంసదిసేనేవ దుహేతుకవిపాకచిత్తేన గహితపటిసన్ధికస్స వుత్తనయేనేవ చక్ఖుద్వారే 'ఇట్ఠారమ్మణే' ఆపాథమాగతే తయో మోఘవారా. దుహేతుకసోమనస్ససహగతఅసఙ్ఖారికజవనావసానే తంసదిసమేవ మూలభవఙ్గసఙ్ఖాతం తదారమ్మణం. ససఙ్ఖారికజవనావసానే తంసదిసమేవ ఆగన్తుకభవఙ్గసఙ్ఖాతం తదారమ్మణం. 'ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే' ద్విన్నం ఉపేక్ఖాసహగతజవనానం అవసానే తాదిసానేవ ద్వే తదారమ్మణాని ఉప్పజ్జన్తి. ఇధ ఏకేకస్మిం ద్వారే అట్ఠ అట్ఠ కత్వా సమచత్తాలీస చిత్తాని. అగ్గహితగ్గహణేన పన చక్ఖుద్వారే అట్ఠ, సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని చత్తారీతి ద్వాదస హోన్తి. ఏవం ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే ద్వాదస విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. అమ్బోపమపఞ్చనియామకథా పాకతికా ఏవ. దుహేతుకసేసచిత్తత్తయసదిసవిపాకేన గహితపటిసన్ధికేపి ఏసేవ నయో. యన్తవాహోపమాయ పనేత్థ సత్త యన్తవాహా. తేహి తత్థ యన్తే నామ సజ్జితే సాలాసామికం అట్ఠమం కత్వా వుత్తనయానుసారేన యోజనా వేదితబ్బా. ఏత్తావతా దుహేతుకకమ్మేన దుహేతుకపటిసన్ధి హోతీతి వారో కథితో.

ఇదాని **అహేతుకపటిసన్ధికథా** హోతి – చతున్నఞ్హి దుహేతుకకుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరేన కమ్మే ఆయూహితే కుసలవిపాకఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుచిత్తేన గహితపటిసన్ధికస్స పటిసన్ధి కమ్మసదిసాతి న వత్తబ్బా. కమ్మఞ్హి దుహేతుకం పటిసన్ధి అహేతుకా. తస్స వుడ్ఢిప్పత్తస్స చక్ఖుద్వారే 'ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే' ఆపాథమాగతే పురిమనయేనేవ తయో మోఘవారా వేదితబ్బా. చతున్నం పన దుహేతుకకుసలచిత్తానం అఞ్ఞతరజవనస్స పరియోసానే అహేతుకచిత్తం తదారమ్మణభావేన పతిట్ఠాతి. తం 'మూలభవఙ్గం''తదారమ్మణ'న్తి ద్వే నామాని లభతి. ఏవమేత్థ చక్ఖువిఞ్ఞాణం సమ్పటిచ్ఛనం ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం తదారమ్మణమ్పి ఉపేక్ఖాసహగతమేవాతి తేసు ఏకం గహేత్వా గణనూపగాని తీణేవ హోన్తి.

'ఇట్ఠారమ్మణే' పన సన్తీరణమ్పి తదారమ్మణమ్పి సోమనస్ససహగతమేవ. తేసు ఏకం గహేత్వా పురిమాని తీణి చత్తారి హోన్తి. ఏవం పఞ్చసు ద్వారేసు చత్తారి చత్తారి కత్వా ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే వీసతి విపాకచిత్తాని ఉప్పజ్జన్తీతి వేదితబ్బాని. అగ్గహితగ్గహణేన పన చక్ఖుద్వారే చత్తారి సోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని చత్తారీతి అట్ఠ హోన్తి. ఇదం 'అహేతుకట్ఠకం' నామ. ఇదం మనుస్సలోకేన గహితం.

చతూసు పన అపాయేసు పవత్తే లబ్భతి. యదా హి మహామోగ్గల్లానత్థేరో నిరయే పదుమం మాపేత్వా పదుమకణ్ణికాయ నిసిన్నో నేరయికానం ధమ్మకథం కథేసి, తదా తేసం థేరం పస్సన్తానం కుసలవిపాకం చక్ఖువిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి. సద్దం సుణన్తానం సోతవిఞ్ఞాణం, చన్దనవనే దివావిహారం నిసీదిత్వా గతస్స చీవరగన్ధఘాయనకాలే ఘానవిఞ్ఞాణం, నిరయగ్గిం నిబ్బాపేతుం దేవం వస్సాపేత్వా పానీయదానకాలే జివ్హావిఞ్ఞాణం, మన్దమన్దవాతసముట్ఠాపనకాలే కాయవిఞ్ఞాణన్తి ఏవం చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని పఞ్చ , ఏకం సమ్పటిచ్ఛనం, ద్వే సన్తీరణానీతి అహేతుకట్ఠకం లబ్భతి . నాగసుపణ్ణవేమానికపేతానమ్పి అకుసలేన పటిసన్ధి హోతి. పవత్తే కుసలం విపచ్చతి. తథా చక్కవత్తినో మఙ్గలహత్థిఅస్సాదీనం. అయం తావ 'ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణేసు' కుసలజవనవసేన కథామగ్గో.

'ఇట్ఠారమ్మణే' పన చతూసు సోమనస్ససహగతాకుసలచిత్తేసు జవితేసు కుసలవిపాకం సోమనస్ససహగతాహేతుకచిత్తం తదారమ్మణం హోతి. 'ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే' చతూసు ఉపేక్ఖాసహగతలోభసమ్పయుత్తేసు జవితేసు కుసలవిపాకం ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకచిత్తం తదారమ్మణం హోతి. యం పన 'జవనేన తదారమ్మణం నియమేతబ్బ'న్తి వుత్తం తం కుసలం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం. దోమనస్ససహగతజవనానన్తరం తదారమ్మణం ఉప్పజ్జమానం కిం ఉప్పజ్జతీతి? అకుసలవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుచిత్తం ఉప్పజ్జతి.

ఇదం పన జవనం కుసలత్థాయ వా అకుసలత్థాయ వా కో నియామేతీతి? ఆవజ్జనఞ్చేవ వోట్ఠబ్బనఞ్చ. ఆవజ్జనేన హి యోనిసో ఆవట్టితే వోట్ఠబ్బనేన యోనిసో వవత్థాపితే జవనం అకుసలం భవిస్సతీతి అట్ఠానమేతం. ఆవజ్జనేన అయోనిసో ఆవట్టితే వోట్ఠబ్బనేన అయోనిసో వవత్థాపితే జవనం కుసలం భవిస్సతీతిపి అట్ఠానమేతం. ఉభయేన పన యోనిసో ఆవట్టితే వవత్థాపితే చ జవనం కుసలం హోతి, అయోనిసో అకుసలన్తి వేదితబ్బం.

'ఇట్ఠారమ్మణే' పన కఙ్ఖతో ఉద్ధతస్స చ తదారమ్మణం కిం హోతీతి? ఇట్ఠారమ్మణస్మిం కఙ్ఖతు వా మా వా, ఉద్ధతో వా హోతు మా వా, కుసలవిపాకాహేతుకసోమనస్సచిత్తమేవ తదారమ్మణం హోతి, 'ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే' 'కుసలవిపాకాహేతుకఉపేక్ఖాసహగత'న్తి, అయం పనేత్థ సఙ్ఖేపతో అత్థదీపనో మహాధమ్మరక్ఖితత్థేరవాదో నామ. సోమనస్ససహగతస్మిఞ్హి జవనే జవితే పఞ్చ తదారమ్మణాని గవేసితబ్బానీతి. ఉపేక్ఖాసహగతస్మిం జవనే జవితే ఛ గవేసితబ్బానీతి.

అథ యదా సోమనస్ససహగతపటిసన్ధికస్స పవత్తే ఝానం నిబ్బత్తేత్వా పమాదేన పరిహీనజ్ఝానస్స 'పణీతధమ్మో మే నట్ఠో'తి పచ్చవేక్ఖతో విప్పటిసారవసేన దోమనస్సం ఉప్పజ్జతి, తదా కిం ఉప్పజ్జతి? 'సోమనస్సానన్తరఞ్హి దోమనస్సం దోమనస్సానన్తరఞ్చ సోమనస్సం' పట్ఠానే పటిసిద్ధం. మహగ్గతధమ్మం ఆరబ్భ జవనే జవితే తదారమ్మణమ్పి తత్థేవ పటిసిద్ధన్తి? కుసలవిపాకా వా అకుసలవిపాకా వా ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పజ్జతి , కిమస్సా ఆవజ్జనన్తి? 'భవఙ్గావజ్జనానం వియ నత్థస్సా ఆవజ్జనకిచ్చ'న్తి. 'ఏతాని తావ అత్తనో నిన్నత్తా చ చిణ్ణత్తా చ సముదాచారత్తా చ ఉప్పజ్జన్తు, అయం కథం ఉప్పజ్జతీ'తి? 'యథా నిరోధస్స అనన్తరపచ్చయం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనం, నిరోధా వుట్ఠహన్తస్స ఫలసమాపత్తిచిత్తం, అరియమగ్గచిత్తం, మగ్గానన్తరాని ఫలచిత్తాని, ఏవం అసన్తేపి ఆవజ్జనే, నిన్నచిణ్ణసముదాచారభావేన ఉప్పజ్జతి. వినా హి ఆవజ్జనేన చిత్తం ఉప్పజ్జతి, ఆరమ్మణేన పన వినా నుప్పజ్జతీ'తి. 'అథ కిమస్సారమ్మణ'న్తి? 'రూపాదీసు పరిత్తధమ్మేసు అఞ్ఞతరం. ఏతేసు హి యదేవ తస్మిం సమయే ఆపాథమాగతం హోతి, తం ఆరబ్భ ఏతం చిత్తం ఉప్పజ్జతీ'తి వేదితబ్బం.

ఇదాని సబ్బేసమ్పి ఏతేసం చిత్తానం పాకటభావత్థం అయం పకిణ్ణకనయో వుత్తో –

సుత్తం దోవారికో చ, గామిల్లో అమ్బో కోలియకేన చ;
జచ్చన్ధో పీఠసప్పీ చ, విసయగ్గాహో చ ఉపనిస్సయమత్థసోతి.

తత్థ '**సుత్త**'న్తి, ఏకో పన్థమక్కటకో పఞ్చసు దిసాసు సుత్తం పసారేత్వా జాలం కత్వా మజ్ఝే నిపజ్జతి. పఠమదిసాయ పసారితసుత్తే పాణకేన వా పటఙ్గేన వా మక్ఖికాయ వా పహటే నిపన్నట్ఠానతో చలిత్వా నిక్ఖమిత్వా సుత్తానుసారేన గన్త్వా తస్స యూసం పివిత్వా పునఆగన్త్వా తత్థేవ నిపజ్జతి. దుతియదిసాదీసు పహటకాలేపి ఏవమేవ కరోతి.

తత్థ పఞ్చసు దిసాసు పసారితసుత్తం వియ పఞ్చపసాదా. మజ్ఝే నిపన్నమక్కటకో వియ చిత్తం. పాణకాదీహి సుత్తఘట్టనకాలో వియ ఆరమ్మణేన పసాదస్స ఘట్టితకాలో. మజ్ఝే నిపన్నమక్కటకస్స చలనం వియ పసాదఘట్టనకం ఆరమ్మణం గహేత్వా కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గస్స ఆవట్టితకాలో. సుత్తానుసారేన గమనకాలో వియ వీథిచిత్తప్పవత్తి. సీసే విజ్ఝిత్వా యూసపివనం వియ జవనస్స ఆరమ్మణే జవితకాలో. పునఆగన్త్వా మజ్ఝే నిపజ్జనం వియ చిత్తస్స హదయవత్థుమేవ నిస్సాయ పవత్తనం.

ఇదం ఓపమ్మం కిం దీపేతి? ఆరమ్మణేన పసాదే ఘట్టితే పసాదవత్థుకచిత్తతో హదయరూపవత్థుకచిత్తం పఠమతరం ఉప్పజ్జతీతి దీపేతి. ఏకేకం ఆరమ్మణం ద్వీసు ద్వీసు ద్వారేసు ఆపాథమాగచ్ఛతీతిపి.

'**దోవారికో**'తి , ఏకో రాజా సయనగతో నిద్దాయతి. తస్స పరిచారకో పాదే పరిమజ్జన్తో నిసీది. బధిరదోవారికో ద్వారే ఠితో. తయో పటిహారా పటిపాటియా ఠితా. అథేకో పచ్చన్తవాసీ మనుస్సో పణ్ణాకారం ఆదాయ ఆగన్త్వా ద్వారం ఆకోటేసి. బధిరదోవారికో సద్దం న సుణాతి. పాదపరిమజ్జకో సఞ్ఞం అదాసి. తాయ సఞ్ఞాయ ద్వారం వివరిత్వా పస్సి. పఠమపటిహారో పణ్ణాకారం గహేత్వా దుతియస్స అదాసి, దుతియో తతియస్స, తతియో రఞ్ఞో. రాజా పరిభుఞ్జి.

తత్థ సో రాజా వియ జవనం దట్ఠబ్బం. పాదపరిమజ్జకో వియ ఆవజ్జనం. బధిరదోవారికో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణం. తయో పటిహారా వియ సమ్పటిచ్ఛనాదీని తీణి వీథిచిత్తాని. పచ్చన్తవాసినో పణ్ణాకారం ఆదాయ ఆగన్త్వా ద్వారాకోటనం వియ ఆరమ్మణస్స పసాదఘట్టనం. పాదపరిమజ్జకేన సఞ్ఞాయ దిన్నకాలో వియ కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గస్స ఆవట్టితకాలో. తేన దిన్నసఞ్ఞాయ బధిరదోవారికస్స ద్వారవివరణకాలో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆరమ్మణే దస్సనకిచ్చసాధనకాలో. పఠమపటిహారేన పణ్ణాకారస్స గహితకాలో వియ విపాకమనోధాతుయా ఆరమ్మణస్స సమ్పటిచ్ఛితకాలో. పఠమేన దుతియస్స దిన్నకాలో వియ విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణస్స సన్తీరణకాలో. దుతియేన తతియస్స దిన్నకాలో వియ కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణస్స వవత్థాపితకాలో. తతియేన రఞ్ఞో దిన్నకాలో వియ వోట్ఠబ్బనేన జవనస్స నియ్యాదితకాలో. రఞ్ఞో పరిభోగకాలో వియ జవనస్స ఆరమ్మణరసానుభవనకాలో.

ఇదం ఓపమ్మం కిం దీపేతి? ఆరమ్మణస్స పసాదఘట్టమత్తనమేవ కిచ్చం, కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గావట్టనమత్తమేవ, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం దస్సనసమ్పటిచ్ఛనసన్తీరణవవత్థాపనమత్తానేవ కిచ్చాని. ఏకన్తేన పన జవనమేవ ఆరమ్మణరసం అనుభోతీతి దీపేతి.

‘గామిల్లో’తి , సమ్బహులా గామదారకా అన్తరవీథియం పంసుకీళం కీళన్తి. తత్థేకస్స హత్థే కహాపణో పటిహాఞ్ఞి. సో ‘మయ్హం హత్థే పటిహతం, కిం ను ఖో ఏత’న్తి ఆహ. అథేకో ‘పణ్డరం ఏత’న్తి ఆహ. అపరో సహ పంసునా గాళ్హం గణ్హి. అఞ్ఞో ‘పుథులం చతురస్సం ఏత’న్తి ఆహ. అపరో ‘కహాపణో ఏసో’తి ఆహ. అథ నం ఆహరిత్వా మాతు అదాసి. సా కమ్మే ఉపనేసి.

తత్థ సమ్బహులానం దారకానం అన్తరవీథియం కీళన్తానం నిసిన్నకాలో వియ భవఙ్గచిత్తప్పవత్తి దట్ఠబ్బా. కహాపణస్స హత్థే పటిహతకాలో వియ ఆరమ్మణేన పసాదస్స ఘట్టితకాలో. ‘కిం ను ఖో ఏత’న్తి వుత్తకాలో వియ తం ఆరమ్మణం గహేత్వా కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గస్స ఆవట్టితకాలో. ‘పణ్డరం ఏత’న్తి వుత్తకాలో వియ చక్ఖువిఞ్ఞాణేన దస్సనకిచ్చస్స సాధితకాలో. సహ పంసునా గాళ్హం గహితకాలో వియ విపాకమనోధాతుయా ఆరమ్మణస్స సమ్పటిచ్ఛితకాలో. ‘పుథులం చతురస్సం ఏత’న్తి వుత్తకాలో వియ విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణస్స సన్తీరణకాలో. ‘ఏసో కహాపణో’తి వుత్తకాలో వియ కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఆరమ్మణస్స వవత్థాపితకాలో. మాతరా కమ్మే ఉపనీతకాలో వియ జవనస్స ఆరమ్మణరసానుభవనం వేదితబ్బం.

ఇదం ఓపమ్మం కిం దీపేతి? కిరియమనోధాతు అదిస్వావ భవఙ్గం ఆవట్టేతి, విపాకమనోధాతు అదిస్వావ సమ్పటిచ్ఛతి, విపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతు అదిస్వావ సన్తీరేతి, కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతు అదిస్వావ వవత్థాపేతి, జవనం అదిస్వావ ఆరమ్మణరసం అనుభోతి. ఏకన్తేన పన చక్ఖువిఞ్ఞాణమేవ దస్సనకిచ్చం సాధేతీతి దీపేతి.

‘అమ్బో కోలియకేన చా’తి, ఇదం హేట్ఠా వుత్తం అమ్బోపమఞ్చ ఉచ్ఛుసాలాసామికోపమఞ్చ సన్ధాయ వుత్తం.

‘జచ్చన్ధో పీఠసప్పీ చా’తి, ఉభోపి కిర తే నగరద్వారే సాలాయం నిసీదింసు. తత్థ పీఠసప్పీ ఆహ – ‘భో అన్ధక, కస్మా త్వం ఇధ సుస్సమానో విచరసి, అసుకో పదేసో సుభిక్ఖో బహ్వన్నపానో, కిం తత్థ గన్త్వా సుఖేన జీవితుం న వట్టతీ’తి? ‘మయ్హం తావ తయా ఆచిక్ఖితం, తుయ్హం పన తత్థ గన్త్వా సుఖేన జీవితుం కిం న వట్టతీ’తి? ‘మయ్హం గన్తుం పాదా నత్థీ’తి. ‘మయ్హమ్పి పస్సితుం చక్ఖూని నత్థీ’తి. ‘యది ఏవం, తవ పాదా హోన్తు, మమ చక్ఖూనీ’తి ఉభోపి ‘సాధూ’తి సమ్పటిచ్ఛిత్వా జచ్చన్ధో పీఠసప్పిం ఖన్ధం ఆరోపేసి. సో తస్స ఖన్ధే నిసీదిత్వా వామహత్థేనస్స సీసం పరిక్ఖిపిత్వా దక్ఖిణహత్థేన ‘ఇమస్మిం ఠానే మూలం ఆవరిత్వా ఠితం, ఇమస్మిం పాసాణో, వామం ముఞ్చ దక్ఖిణం గణ్హ, దక్ఖిణం ముఞ్చ వామం గణ్హా’తి మగ్గం నియమేత్వా ఆచిక్ఖతి. ఏవం జచ్చన్ధస్స పాదా పీఠసప్పిస్స చక్ఖూనీతి ఉభోపి సమ్పయోగేన ఇచ్ఛితట్ఠానం గన్త్వా సుఖేన జీవింసు.

తత్థ జచ్చన్ధో వియ రూపకాయో, పీఠసప్పీ వియ అరూపకాయో. పీఠసప్పినా వినా జచ్చన్ధస్స దిసం గన్తుం గమనాభిసఙ్ఖారస్స అనిబ్బత్తితకాలో వియ రూపస్స అరూపేన వినా ఆదానగహణచోపనం పాపేతుం అసమత్థతా. జచ్చన్ధేన వినా పీఠసప్పిస్స దిసం గన్తుం గమనాభిసఙ్ఖారస్స అప్పవత్తనం వియ పఞ్చవోకారే రూపం, వినా అరూపస్స అప్పవత్తి. ద్విన్నమ్పి సమ్పయోగేన ఇచ్ఛితట్ఠానం గన్త్వా సుఖేన జీవితకాలో వియ రూపారూపధమ్మానం అఞ్ఞమఞ్ఞయోగేన సబ్బకిచ్చేసు పవత్తిసమ్భవోతి. అయం పఞ్హో పఞ్చవోకారభవవసేన కథితో.

‘విసయగ్గాహో’ చాతి, చక్ఖు రూపవిసయం గణ్హాతి. సోతాదీని సద్దాదివిసయే.

‘**ఉపనిస్సయమత్థసో**’తి, ‘ఉపనిస్సయతో’ చ ‘అత్థతో’ చ. తత్థ అసమ్భిన్నత్తా చక్ఖుస్స, ఆపాథగతత్తా రూపానం, ఆలోకసన్నిస్సితం, మనసికారహేతుకం చతూహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం, సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. తత్థ మతస్సాపి చక్ఖు సమ్భిన్నం హోతి. జీవతో నిరుద్ధమ్పి, పిత్తేన వా సేమ్హేన వా రుహిరేన వా పలిబుద్ధమ్పి, చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స పచ్చయో భవితుం అసక్కోన్తం ‘సమ్భిన్నం’ నామ హోతి. సక్కోన్తం అసమ్భిన్నం నామ. సోతాదీసుపి ఏసేవ నయో. చక్ఖుస్మిం పన అసమ్భిన్నేపి బహిద్ధా రూపారమ్మణే ఆపాథం అనాగచ్ఛన్తే చక్ఖువిఞ్ఞాణం నుప్పజ్జతి. తస్మిం పన ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తేపి ఆలోకసన్నిస్సయే అసతి నుప్పజ్జతి. తస్మిం సన్తేపి కిరియమనోధాతుయా భవఙ్గే అనావట్టితే నుప్పజ్జతి. ఆవట్టితేయేవ ఉప్పజ్జతి. ఏవం ఉప్పజ్జమానం సమ్పయుత్తధమ్మేహి సద్ధింయేవ ఉప్పజ్జతి. ఇతి ఇమే చత్తారో పచ్చయే లభిత్వా ఉప్పజ్జతి చక్ఖువిఞ్ఞాణం (మ॰ ని॰ ౧.౩౦౬ థోకం విసదిసం).

అసమ్భిన్నత్తా సోతస్స, ఆపాథగతత్తా సద్దానం, ఆకాససన్నిస్సితం, మనసికారహేతుకం చతూహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జతి సోతవిఞ్ఞాణం, సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. తత్థ ‘ఆకాససన్నిస్సిత’న్తి ఆకాససన్నిస్సయం లద్ధావ ఉప్పజ్జతి, న వినా తేన. న హి పిహితకణ్ణచ్ఛిద్దస్స సోతవిఞ్ఞాణం పవత్తతి. సేసం పురిమనయేనేవ వేదితబ్బం. యథా చేత్థ ఏవం ఇతో పరేసుపి. విసేసమత్తం పన వక్ఖామ.

అసమ్భిన్నత్తా ఘానస్స, ఆపాథగతత్తా గన్ధానం, వాయోసన్నిస్సితం, మనసికారహేతుకం చతూహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జతి ఘానవిఞ్ఞాణం , సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. తత్థ ‘వాయోసన్నిస్సిత’న్తి ఘానబిలం వాయుమ్హి పవిసన్తేయేవ ఉప్పజ్జతి, తస్మిం అసతి నుప్పజ్జతీతి అత్థో.

అసమ్భిన్నత్తా జివ్హాయ, ఆపాథగతత్తా రసానం, ఆపోసన్నిస్సితం, మనసికారహేతుకం చతూహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జతి జివ్హావిఞ్ఞాణం, సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. తత్థ ‘ఆపోసన్నిస్సిత’న్తి జివ్హాతేమనం ఆపం లద్ధావ ఉప్పజ్జతి, న వినా తేన. సుక్ఖజివ్హానఞ్హి సుక్ఖఖాదనీయే జివ్హాయ ఠపితేపి జివ్హావిఞ్ఞాణం నుప్పజ్జతేవ.

అసమ్భిన్నత్తా కాయస్స, ఆపాథగతత్తా ఫోట్ఠబ్బానం, పథవిసన్నిస్సితం, మనసికారహేతుకం చతూహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జతి కాయవిఞ్ఞాణం, సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. తత్థ ‘పథవిసన్నిస్సిత’న్తి కాయపసాదపచ్చయం పథవిసన్నిస్సయం లద్ధావ ఉప్పజ్జతి, న తేన వినా. కాయద్వారస్మిఞ్హి బహిద్ధామహాభూతారమ్మణం అజ్ఝత్తికం కాయపసాదం ఘట్టేత్వా పసాదపచ్చయేసు మహాభూతేసు పటిహఞ్ఞతి.

అసమ్భిన్నత్తా మనస్స, ఆపాథగతత్తా ధమ్మానం, వత్థుసన్నిస్సితం, మనసికారహేతుకం చతూహి పచ్చయేహి ఉప్పజ్జతి మనోవిఞ్ఞాణం, సద్ధిం సమ్పయుత్తధమ్మేహి. తత్థ ‘మనో’తి భవఙ్గచిత్తం. తం నిరుద్ధమ్పి, ఆవజ్జనచిత్తస్స పచ్చయో భవితుం అసమత్థం మన్దథామగతమేవ పవత్తమానమ్పి, సమ్భిన్నం నామ హోతి. ఆవజ్జనస్స పన పచ్చయో భవితుం సమత్థం అసమ్భిన్నం నామ. ‘ఆపాథగతత్తా ధమ్మాన’న్తి ధమ్మారమ్మణే ఆపాథగతే. ‘వత్థుసన్నిస్సిత’న్తి హదయవత్థుసన్నిస్సయం లద్ధావ ఉప్పజ్జతి, న తేన వినా. అయమ్పి పఞ్హో పఞ్చవోకారభవం సన్ధాయ కథితో. ‘మనసికారహేతుక’న్తి కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా భవఙ్గే ఆవట్టితేయేవ ఉప్పజ్జతీతి అత్థో. అయం తావ ‘ఉపనిస్సయమత్థసో’తి ఏత్థ ఉపనిస్సయవణ్ణనా.

‘అత్థతో’ పన చక్ఖు దస్సనత్థం, సోతం సవనత్థం, ఘానం ఘాయనత్థం, జివ్హా సాయనత్థా, కాయో ఫుసనత్థో , మనో విజాననత్థో. తత్థ దస్సనం అత్థో అస్స. తఞ్హి తేన నిప్ఫాదేతబ్బన్తి దస్సనత్థం. సేసేసుపి ఏసేవ నయో. ఏత్తావతా **తిపిటకచూళనాగత్థేరవాదే సోళసకమగ్గో** నిట్ఠితో, సద్ధిం ద్వాదసకమగ్గేన చేవ అహేతుకట్ఠకేన చాతి.

ఇదాని **మోరవాపీవాసీమహాదత్తత్థేరవాదే ద్వాదసకమగ్గకథా** హోతి. తత్థ సాకేతపఞ్హఉస్సదకిత్తనహేతుకిత్తనాని పాకతికానేవ. అయం పన థేరో అసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికేసు దోసం దిస్వా ‘అసఙ్ఖారికం అసఙ్ఖారికమేవ విపాకం దేతి, నో ససఙ్ఖారికం; ససఙ్ఖారికమ్పి ససఙ్ఖారికమేవ నో అసఙ్ఖారిక'న్తి ఆహ. జవనేన చేస చిత్తనియామం న కథేతి. ఆరమ్మణేన పన వేదనానియామం కథేతి. తేనస్స విపాకుద్ధారే ద్వాదసకమగ్గో నామ జాతో. దసకమగ్గోపి, అహేతుకట్ఠకమ్పి ఏత్థేవ పవిట్ఠం.

తత్రాయం నయో – సోమనస్ససహగతతిహేతుకఅసఙ్ఖారికచిత్తేన హి కమ్మే ఆయూహితే తాదిసేనేవ విపాకచిత్తేన గహితపటిసన్ధికస్స వుడ్ఢిప్పత్తస్స చక్ఖుద్వారే ‘ఇట్ఠారమ్మణే’ ఆపాథగతే హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తయో మోఘవారా హోన్తి. తస్స కుసలతో చత్తారి సోమనస్ససహగతాని, అకుసలతో చత్తారి, కిరియతో పఞ్చాతి ఇమేసం తేరసన్నం చిత్తానం అఞ్ఞతరేన జవితపరియోసానే తదారమ్మణం పతిట్ఠహమానం సోమనస్ససహగతఅసఙ్ఖారికతిహేతుకచిత్తమ్పి దుహేతుకచిత్తమ్పి పతిట్ఠాతి. ఏవమస్స చక్ఖుద్వారే చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని తీణి, తదారమ్మణాని ద్వేతి, పఞ్చ గణనూపగచిత్తాని హోన్తి.

ఆరమ్మణేన పన వేదనం పరివత్తేత్వా కుసలతో చతున్నం, అకుసలతో చతున్నం, కిరియతో చతున్నన్తి, ద్వాదసన్నం ఉపేక్ఖాసహగతచిత్తానం అఞ్ఞతరేన జవితావసానే ఉపేక్ఖాసహగతతిహేతుకఅసఙ్ఖారికవిపాకమ్పి దుహేతుకఅసఙ్ఖారికవిపాకమ్పి తదారమ్మణం హుత్వా ఉప్పజ్జతి. ఏవమస్స చక్ఖుద్వారే ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం, ఇమాని ద్వే తదారమ్మణానీతి, తీణి గణనూపగచిత్తాని హోన్తి. తాని పురిమేహి పఞ్చహి సద్ధిం అట్ఠ. సోతద్వారాదీసుపి అట్ఠ అట్ఠాతి ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే సమచత్తాలీస చిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన పన చక్ఖుద్వారే అట్ఠ, సోతవిఞ్ఞాణాదీని చత్తారీతి, ద్వాదస హోన్తి. తత్థ ‘మూలభవఙ్గతా''ఆగన్తుకభవఙ్గతా''అమ్బోపమనియామకథా’ చ వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా.

సోమనస్ససహగతతిహేతుకససఙ్ఖారికకుసలచిత్తేన కమ్మే ఆయూహితేపి ఉపేక్ఖాసహగతతిహేతుకఅసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికేహి కమ్మే ఆయూహితేపి ఏసేవ నయో. తత్థ యన్తోపమాపి ఏత్థ పాకతికా ఏవ. ఏత్తావతా తిహేతుకకమ్మేన తిహేతుకపటిసన్ధి హోతీతి వారో కథితో. తిహేతుకకమ్మేన దుహేతుకపటిసన్ధి హోతీతి వారో పన పటిచ్ఛన్నో హుత్వా గతో.

ఇదాని దుహేతుకకమ్మేన దుహేతుకపటిసన్ధికథా హోతి. సోమనస్ససహగతదుహేతుకఅసఙ్ఖారికచిత్తేన హి కమ్మే ఆయూహితే తాదిసేనేవ విపాకచిత్తేన గహితపటిసన్ధికస్స వుడ్ఢిప్పత్తస్స చక్ఖుద్వారే ఇట్ఠారమ్మణే ఆపాథగతే హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ తయో మోఘవారా హోన్తి. దుహేతుకస్స పన **జవనకిరియా** నత్థి. తస్మా కుసలతో చత్తారి సోమనస్ససహగతాని, అకుసలతో చత్తారీతి ఇమేసం అట్ఠన్నం అఞ్ఞతరేన జవితపరియోసానే దుహేతుకమేవ సోమనస్ససహగతఅసఙ్ఖారికం తదారమ్మణం హోతి. ఏవమస్స చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని తీణి, ఇదఞ్చ తదారమ్మణన్తి, చత్తారి గణనూపగచిత్తాని హోన్తి. ‘ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే’ పన కుసలతో ఉపేక్ఖాసహగతానం చతున్నం, అకుసలతో చతున్నన్తి,

అట్ఠన్నం అఞ్ఞతరేన జవితపరియోసానే దుహేతుకమేవ ఉపేక్ఖాసహగతం అసఙ్ఖారికం తదారమ్మణం హోతి. ఏవమస్స ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం, ఇదఞ్చ తదారమ్మణన్తి, ద్వే గణనూపగచిత్తాని హోన్తి. తాని పురిమేహి చతూహి సద్ధిం ఛ. సోతద్వారాదీసుపి ఛ ఛాతి ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే సమతింస చిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన పన చక్ఖుద్వారే ఛ, సోతవిఞ్ఞాణాదీని చత్తారీతి దస హోన్తి. అమ్బోపమనియామకథా పాకతికా ఏవ. యన్తోపమా ఇధ న లబ్భతీతి వుత్తం.

సోమనస్ససహగతదుహేతుకససఙ్ఖారికకుసలచిత్తేన కమ్మే ఆయూహితేపి ఉపేక్ఖాసహగతదుహేతుకఅసఙ్ఖారికససఙ్ఖారికేహి కమ్మే ఆయూహితేపి ఏసేవ నయో. ఏత్తావతా దుహేతుకకమ్మేన దుహేతుకపటిసన్ధి హోతీతి వారో కథితో.

అహేతుకపటిసన్ధి హోతీతి వారో పన ఏవం వేదితబ్బో – కుసలతో చతూహి ఞాణవిప్పయుత్తేహి కమ్మే ఆయూహితే, కుసలవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుయా ఉపేక్ఖాసహగతాయ పటిసన్ధియా గహితాయ, కమ్మసదిసా పటిసన్ధీతి న వత్తబ్బా. ఇతో పట్ఠాయ హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ కథేత్వా ఇట్ఠేపి ఇట్ఠమజ్ఝత్తేపి చిత్తప్పవత్తి వేదితబ్బా. ఇమస్స హి థేరస్స వాదే పిణ్డజవనం జవతి. సేసా ఇదం పన జవనం కుసలత్థాయ వా అకుసలత్థాయ వా కో నియామేతీతిఆదికథా సబ్బా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాతి. ఏత్తావతా మోరవాపీవాసీమహాదత్తత్థేరవాదే ద్వాదసకమగ్గో నిట్ఠితో సద్ధిం దసకమగ్గేన చేవ అహేతుకట్ఠకేన చ.

ఇదాని **మహాధమ్మరక్ఖితత్థేరవాదే దసకమగ్గకథా** హోతి. తత్థ సాకేతపఞ్హఉస్సదకిత్తనాని పాకతికానేవ. హేతుకిత్తనే పన అయం విసేసో. తిహేతుకకమ్మం తిహేతుకవిపాకమ్పి దుహేతుకవిపాకమ్పి అహేతుకవిపాకమ్పి దేతి. దుహేతుకకమ్మం తిహేతుకమేవ న దేతి, ఇతరం దేతి. తిహేతుకకమ్మేన పటిసన్ధి తిహేతుకావ హోతి; దుహేతుకాహేతుకా న హోతి. దుహేతుకకమ్మేన దుహేతుకాహేతుకా హోతి, తిహేతుకా న హోతి. అసఙ్ఖారికకమ్మం విపాకం అసఙ్ఖారికమేవ దేతి, నో ససఙ్ఖారికం. ససఙ్ఖారికమ్పి ససఙ్ఖారికమేవ దేతి, నో అసఙ్ఖారికం. ఆరమ్మణేన వేదనా పరివత్తేతబ్బా. జవనం పిణ్డజవనమేవ జవతి. ఆదితో పట్ఠాయ చిత్తాని కథేతబ్బాని.

తత్రాయం కథా – ఏకో పఠమకుసలచిత్తేన కమ్మం ఆయూహతి, పఠమవిపాకచిత్తేనేవ పటిసన్ధిం గణ్హాతి. అయం కమ్మసదిసా పటిసన్ధి. తస్స వుడ్ఢిప్పత్తస్స చక్ఖుద్వారే 'ఇట్ఠారమ్మణే' ఆపాథగతే వుత్తనయేనేవ తయో మోఘవారా హోన్తి. అథస్స హేట్ఠా వుత్తానం తేరసన్నం సోమనస్ససహగతజవనానం అఞ్ఞతరేన జవితపరియోసానే పఠమవిపాకచిత్తమేవ తదారమ్మణం హోతి. తం 'మూలభవఙ్గం' 'తదారమ్మణ'న్తి ద్వే నామాని లభతి. ఏవమస్స చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని తీణి, ఇదఞ్చ తదారమ్మణన్తి, చత్తారి గణనూపగచిత్తాని హోన్తి. 'ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణే' హేట్ఠా వుత్తానంయేవ ద్వాదసన్నం ఉపేక్ఖాసహగతజవనానం అఞ్ఞతరేన జవితపరియోసానే ఉపేక్ఖాసహగతం తిహేతుకం అసఙ్ఖారికచిత్తం తదారమ్మణతాయ పవత్తతి. తం 'ఆగన్తుకభవఙ్గం''తదారమ్మణ'న్తి ద్వే నామాని లభతి. ఏవమస్స ఉపేక్ఖాసహగతసన్తీరణం ఇదఞ్చ తదారమ్మణన్తి ద్వే గణనూపగచిత్తాని. తాని పురిమేహి చతూహి సద్ధిం ఛ హోన్తి. ఏవం ఏకాయ చేతనాయ కమ్మే ఆయూహితే పఞ్చసు ద్వారేసు సమతింస చిత్తాని ఉప్పజ్జన్తి. అగ్గహితగ్గహణేన పన చక్ఖుద్వారే ఛ, సోతవిఞ్ఞాణాదీని చత్తారీతి దస హోన్తి. అమ్బోపమనియామకథా పాకతికాయేవ.

దుతియతతియచతుత్థకుసలచిత్తేహి కమ్మే ఆయూహితేపి ఏత్తకానేవ విపాకచిత్తాని హోన్తి. చతూహి ఉపేక్ఖాసహగతచిత్తేహి ఆయూహితేపి ఏసేవ నయో. ఇధ పన పఠమం ఇట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణం దస్సేతబ్బం. పచ్ఛా ఇట్ఠారమ్మణేన వేదనా పరివత్తేతబ్బా. అమ్బోపమనియామకథా పాకతికా ఏవ. యన్తోపమా న లబ్భతి. 'కుసలతో పన చతున్నం ఞాణవిప్పయుత్తానం అఞ్ఞతరేన కమ్మే ఆయూహితే'తి ఇతో పట్ఠాయ సబ్బం విత్థారేత్వా అహేతుకట్ఠకం కథేతబ్బం. ఏత్తావతా మహాధమ్మరక్ఖితత్థేరవాదే దసకమగ్గో నిట్ఠితో హోతి, సద్ధిం అహేతుకట్ఠకేనాతి.

ఇమేసం పన తిణ్ణం థేరానం కతరస్స వాదో గహేతబ్బోతి? న కస్సచి ఏకంసేన. సబ్బేసం పన వాదేసు యుత్తం గహేతబ్బం. పఠమవాదస్మిఞ్హి ససఙ్ఖారాసఙ్ఖారవిధానం పచ్చయభేదతో అధిప్పేతం. తేనేత్థ , అసఙ్ఖారికకుసలస్స దుబ్బలపచ్చయేహి ఉప్పన్నం ససఙ్ఖారికవిపాకం, ససఙ్ఖారికకుసలస్స బలవపచ్చయేహి ఉప్పన్నం అసఙ్ఖారికవిపాకఞ్చ గహేత్వా, లబ్భమానానిపి కిరియజవనాని పహాయ, కుసలజవనేన తదారమ్మణం ఆరమ్మణేన చ వేదనం నియామేత్వా, సేక్ఖపుథుజ్జనవసేన సోళసకమగ్గో కథితో. యం పనేత్థ అకుసలజవనావసానే అహేతుకవిపాకమేవ తదారమ్మణం దస్సితం, తం ఇతరేసు న దస్సితమేవ. తస్మా తం తత్థ తేసు వుత్తం సహేతుకవిపాకఞ్చ, ఏత్థాపి సబ్బమిదం లబ్భతేవ. తత్రాయం నయో – యదా హి కుసలజవనానం అన్తరన్తరా అకుసలం జవతి, తదా కుసలావసానే ఆచిణ్ణసదిసమేవ, అకుసలావసానే సహేతుకం తదారమ్మణం యుత్తం. యదా నిరన్తరం అకుసలమేవ తదా అహేతుకం. ఏవం తావ పఠమవాదే యుత్తం గహేతబ్బం.

దుతియవాదే పన కుసలతో ససఙ్ఖారాసఙ్ఖారవిధానం అధిప్పేతం. తేనేత్థ అసఙ్ఖారికకుసలస్స అసఙ్ఖారికమేవ విపాకం, ససఙ్ఖారికకుసలస్స చ ససఙ్ఖారికమేవ గహేత్వా, జవనేన తదారమ్మణనియామం అకత్వా, సబ్బేసమ్పి సేక్ఖాసేక్ఖపుథుజ్జనానం ఉప్పత్తిరహో పిణ్డజవనవసేనేవ ద్వాదసకమగ్గో కథితో. తిహేతుకజవనావసానే పనేత్థ తిహేతుకం తదారమ్మణం యుత్తం. దుహేతుకజవనావసానే దుహేతుకం, అహేతుకజవనావసానే అహేతుకం భాజేత్వా పన న వుత్తం. ఏవం దుతియవాదే యుత్తం గహేతబ్బం.

తతియవాదేపి కుసలతోవ అసఙ్ఖారససఙ్ఖారవిధానం అధిప్పేతం. 'తిహేతుకకమ్మం తిహేతుకవిపాకమ్పి దుహేతుకవిపాకమ్పి అహేతుకవిపాకమ్పి దేతీ'తి పన వచనతో అసఙ్ఖారికతిహేతుకపటిసన్ధికస్స అసఙ్ఖారికదుహేతుకేనపి తదారమ్మణేన భవితబ్బం. తం అదస్సేత్వా హేతుసదిసమేవ తదారమ్మణం దస్సితం. తం పురిమాయ హేతుకిత్తనలద్ధియా న యుజ్జతి. కేవలం దసకమగ్గవిభావనత్థమేవ వుత్తం. ఇతరమ్పి పన లబ్భతేవ. ఏవం తతియవాదేపి యుత్తం గహేతబ్బం. అయఞ్చ సబ్బాపి పటిసన్ధిజనకస్సేవ కమ్మస్స విపాకం సన్ధాయ తదారమ్మణకథా. 'సహేతుకం భవఙ్గం అహేతుకస్స భవఙ్గస్స అనన్తరపచ్చయేన పచ్చయో'తి (పట్ఠా. ౩.౧.౧౦౨) వచనతో పన నానాకమ్మేన అహేతుకపటిసన్ధికస్సాపి సహేతుకవిపాకం తదారమ్మణం ఉప్పజ్జతి. తస్స ఉప్పత్తివిధానం మహాపకరణే ఆవి భవిస్సతీతి.

కామావచరకుసలవిపాకకథా నిట్ఠితా.

రూపావచరారూపావచరవిపాకకథా

౪౯౯. ఇదాని రూపావచరాదివిపాకం దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా అబ్యాకతా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ యస్మా కామావచరవిపాకం అత్తనో కుసలేన సదిసమ్పి హోతి, అసదిసమ్పి, తస్మా న తం కుసలానుగతికం కత్వా భాజితం. రూపావచరారూపావచరవిపాకం పన యథా హత్థిఅస్సపబ్బతాదీనం ఛాయా హత్థిఆదిసదిసావ హోన్తి, తథా అత్తనో కుసలసదిసమేవ హోతీతి కుసలానుగతికం కత్వా భాజితం. కామావచరకమ్మఞ్చ యదా కదాచి విపాకం దేతి, రూపావచరారూపావచరం పన అనన్తరాయేన, దుతియస్మింయేవ అత్తభావే, విపాకం దేతీతిపి కుసలానుగతికమేవ కత్వా భాజితం. సేసం కుసలే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. అయం పన విసేసో – పటిపదాదిభేదో చ హీనపణీతమజ్ఝిమభావో చ ఏతేసు ఝానాగమనతో వేదితబ్బో. ఛన్దాదీనం పన అఞ్ఞతరం ధురం కత్వా అనుప్పాదనీయత్తా నిరధిపతికానేవ ఏతానీతి.

రూపావచరారూపావచరవిపాకకథా నిట్ఠితా.

లోకుత్తరవిపాకకథా

౫౦౫. లోకుత్తరవిపాకమ్పి కుసలసదిసత్తా కుసలానుగతికమేవ కత్వా భాజితం. యస్మా పన తేభూమకకుసలం చుతిపటిసన్ధివసేన వట్టం ఆచినాతి వడ్ఢేతి, తస్మా తత్థ **కతత్తా ఉపచితత్తా**తి వుత్తం. లోకుత్తరం పన తేన ఆచితమ్పి అపచినాతి, సయమ్పి చుతిపటిసన్ధివసేన న ఆచినాతి, తేనేత్థ 'కతత్తా ఉపచితత్తా'తి అవత్వా **కతత్తా భావితత్తా**తి వుత్తం.

సుఞ్ఞతన్తిఆదీసు 'మగ్గో' తావ 'ఆగమనతో సగుణతో ఆరమ్మణతోతి తీహి కారణేహి నామం లభతీ'తి, ఇదం హేట్ఠా కుసలాధికారే విత్థారితం. తత్థ సుత్తన్తికపరియాయేన సగుణతోపి ఆరమ్మణతోపి నామం లభతి. పరియాయదేసనా హేసా. అభిధమ్మకథా పన నిప్పరియాయదేసనా. తస్మా ఇధ సగుణతో వా ఆరమ్మణతో వా నామం న లభతి, ఆగమనతోవ లభతి. ఆగమనమేవ హి ధురం. తం దువిధం హోతి – విపస్సనాగమనం మగ్గాగమనన్తి.

తత్థ మగ్గస్స ఆగతట్ఠానే విపస్సనాగమనం ధురం, ఫలస్స ఆగతట్ఠానే మగ్గాగమనం ధురన్తి, ఇదమ్పి హేట్ఠా వుత్తమేవ. తేసు ఇదం ఫలస్స ఆగతట్ఠానం, తస్మా ఇధ మగ్గాగమనం ధురన్తి వేదితబ్బం. సో పనేస మగ్గో ఆగమనతో 'సుఞ్ఞత'న్తి నామం లభిత్వా సగుణతో చ ఆరమ్మణతో చ 'అనిమిత్తో''అప్పణిహితో'తిపి వుచ్చతి. తస్మా సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స తీణి నామాని దేతి. కథం? అయఞ్హి సుద్ధాగమనవసేనేవ లద్ధనామో 'సుఞ్ఞతమగ్గో' సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామం దదమానో 'సుఞ్ఞత'న్తి నామం అకాసి. 'సుఞ్ఞతఅనిమిత్తమగ్గో' సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామం దదమానో 'అనిమిత్త'న్తి నామం అకాసి. 'సుఞ్ఞతఅప్పణిహితమగ్గో' సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామం దదమానో 'అప్పణిహిత'న్తి నామం అకాసి. ఇమాని పన తీణి నామాని మగ్గానన్తరే ఫలచిత్తస్మింయేవ ఇమినా నయేన లబ్భన్తి, నో అపరభాగే వళఞ్జనకఫలసమాపత్తియా. అపరభాగే పన అనిచ్చతాదీహి తీహి విపస్సనాహి విపస్సితుం సక్కోతి. అథస్స వుట్ఠితవుట్ఠితవిపస్సనావసేన అనిమిత్తఅప్పణిహితసుఞ్ఞతసఙ్ఖాతాని తీణి ఫలాని ఉప్పజ్జన్తి. తేసం తానేవ సఙ్ఖారారమ్మణాని. అనిచ్చానుపస్సనాదీని ఞాణాని అనులోమఞాణాని నామ హోన్తి.

యో చాయం సుఞ్ఞతమగ్గే వుత్తో. అప్పణిహితమగ్గేపి ఏసేవ నయో. అయమ్పి హి సుద్ధాగమనవసేన లద్ధనామో 'అప్పణిహితమగ్గో' సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామం దదమానో 'అప్పణిహిత'న్తి నామం అకాసి. 'అప్పణిహితఅనిమిత్తమగ్గో' సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామం దదమానో 'అనిమిత్త'న్తి నామం అకాసి. 'అప్పణిహితసుఞ్ఞతమగ్గో' సయం ఆగమనీయట్ఠానే ఠత్వా అత్తనో ఫలస్స నామం దదమానో 'సుఞ్ఞత'న్తి నామం అకాసి.

ఇమానిపి తీణి నామాని మగ్గానన్తరే ఫలచిత్తస్మింయేవ ఇమినా నయేన లబ్భన్తి, న అపరభాగే వళఞ్జనకఫలసమాపత్తియాతి. ఏవం ఇమస్మిం విపాకనిద్దేసే కుసలచిత్తేహి తిగుణాని విపాకచిత్తాని వేదితబ్బాని.

యథా పన తేభూమకకుసలాని అత్తనో విపాకం అధిపతిం లభాపేతుం న సక్కోన్తి, న ఏవం లోకుత్తరకుసలాని. కస్మా? తేభూమకకుసలానఞ్హి అఞ్ఞో ఆయూహనకాలో అఞ్ఞో విపచ్చనకాలో. తేన తాని అత్తనో విపాకం అధిపతిం లభాపేతుం న సక్కోన్తి. లోకుత్తరాని పన తాయ సద్ధాయ, తస్మిం వీరియే, తాయ సతియా, తస్మిం సమాధిమ్హి, తాయ పఞ్ఞాయ అవూపసన్తాయ , అపణ్ణకం అవిరద్ధం మగ్గానన్తరమేవ విపాకం పటిలభన్తి, తేన అత్తనో విపాకం అధిపతిం లభాపేతుం సక్కోన్తి.

యథా హి పరిత్తకస్స అగ్గినో గతట్ఠానే అగ్గిస్మిం నిబ్బుతమత్తేయేవ ఉణ్హాకారో నిబ్బాయిత్వా కిఞ్చి న హోతి, మహన్తం పన ఆదిత్తం అగ్గిక్ఖన్ధం నిబ్బాపేత్వా గోమయపరిభణ్డే కతేపి ఉణ్హాకారో అవూపసన్తోవ హోతి, ఏవమేవ తేభూమకకుసలే అఞ్ఞో కమ్మక్ఖణో అఞ్ఞో విపాకక్ఖణో పరిత్తఅగ్గిట్ఠానే ఉణ్హభావనిబ్బుతకాలో వియ హోతి. తస్మా తం అత్తనో విపాకం అధిపతిం లభాపేతుం న సక్కోతి. లోకుత్తరే పన తాయ సద్ధాయ...పే.... తాయ పఞ్ఞాయ అవూపసన్తాయ, మగ్గానన్తరమేవ ఫలం ఉప్పజ్జతి, తస్మా తం అత్తనో విపాకం అధిపతిం లభాపేతీతి వేదితబ్బం. తేనాహు పోరాణా – 'విపాకే అధిపతి నత్థి ఠపేత్వా లోకుత్తర'న్తి.

౫౫౫. చతుత్థఫలనిద్దేసే **అఞ్ఞాతావిన్ద్రియ**న్తి అఞ్ఞాతావినో చతూసు సచ్చేసు నిట్ఠితఞాణకిచ్చస్స ఇన్ద్రియం, అఞ్ఞాతావీనం వా చతూసు సచ్చేసు నిట్ఠితకిచ్చానం చత్తారి సచ్చాని ఞత్వా పటివిజ్ఝిత్వా ఠితానం ధమ్మానం అబ్భన్తరే ఇన్దట్ఠసాధనేన ఇన్ద్రియం. నిద్దేసవారేపిస్స **అఞ్ఞాతావీన**న్తి ఆజానిత్వా ఠితానం. **ధమ్మాన**న్తి సమ్పయుత్తధమ్మానం అబ్భన్తరే. **అఞ్ఞా**తి ఆజాననా, **పఞ్ఞా పజాననా**తిఆదీని వుత్తత్థానేవ. **మగ్గఙ్గం మగ్గపరియాపన్న**న్తి ఫలమగ్గస్స అఙ్గం, ఫలమగ్గే చ పరియాపన్నన్తి అత్థో.

అపిచేత్థ ఇదం పకిణ్ణకం – ఏకం ఇన్ద్రియం ఏకం ఠానం గచ్ఛతి, ఏకం ఛ ఠానాని గచ్ఛతి, ఏకం ఏకం ఠానం గచ్ఛతి. ఏకఞ్హి 'అనఞ్ఞాతఞ్ఞస్సామీతిన్ద్రియం' ఏకం ఠానం గచ్ఛతి సోతాపత్తిమగ్గం. ఏకం 'అఞ్ఞిన్ద్రియం' హేట్ఠా తీణి ఫలాని, ఉపరి తయో మగ్గేతి ఛ ఠానాని గచ్ఛతి. ఏకం 'అఞ్ఞాతావిన్ద్రియం' ఏకం ఠానం గచ్ఛతి అరహత్తఫలం. సబ్బేసుపి మగ్గఫలేసు అత్థతో అట్ఠ అట్ఠ ఇన్ద్రియానీతి చతుసట్ఠి లోకుత్తరిన్ద్రియాని కథితాని. పాళితో పన నవ నవ కత్వా ద్వాసత్తతి హోన్తి. మగ్గే మగ్గఙ్గన్తి వుత్తం. ఫలేపి మగ్గఙ్గం. మగ్గే బోజ్ఝఙ్గోతి వుత్తో ఫలేపి బోజ్ఝఙ్గో. మగ్గక్ఖణే ఆరతి విరతీతి వుత్తా ఫలక్ఖణేపి ఆరతి విరతీతి. తత్థ మగ్గో మగ్గభావేనేవ మగ్గో, ఫలం పన మగ్గం ఉపాదాయ మగ్గో నామ; ఫలఙ్గం ఫలపరియాపన్నన్తి వత్తుమ్పి వట్టతి. మగ్గే బుజ్ఝనకస్స అఙ్గోతి సమ్బోజ్ఝఙ్గో, ఫలే బుద్ధస్స అఙ్గోతి సమ్బోజ్ఝఙ్గో. మగ్గే ఆరమణవిరమణవసేనేవ ఆరతి విరతి. ఫలే పన ఆరతివిరతివసేనాతి.

లోకుత్తరవిపాకకథా నిట్ఠితా.

అకుసలవిపాకకథా

౫౫౬. ఇతో పరాని అకుసలవిపాకాని – పఞ్చ చక్ఖుసోతఘానజివ్హాకాయవిఞ్ఞాణాని, ఏకా మనోధాతు, ఏకా మనోవిఞ్ఞాణధాతూతి ఇమాని సత్త చిత్తాని – పాళితో చ అత్థతో చ హేట్ఠా వుత్తేహి తాదిసేహేవ కుసలవిపాకచిత్తేహి సదిసాని.

కేవలఞ్హి తాని కుసలకమ్మపచ్చయాని ఇమాని అకుసలకమ్మపచ్చయాని. తాని చ ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తేసు ఆరమ్మణేసు వత్తన్తి, ఇమాని అనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తేసు. తత్థ చ సుఖసహగతం కాయవిఞ్ఞాణం, ఇధ దుక్ఖసహగతం . తత్థ చ ఉపేక్ఖాసహగతా మనోవిఞ్ఞాణధాతు మనుస్సేసు జచ్చన్ధాదీనం పటిసన్ధిం ఆదిం కత్వా పఞ్చసు ఠానేసు విపచ్చతి. ఇధ పన ఏకాదసవిధేనాపి అకుసలచిత్తేన కమ్మే ఆయూహితే కమ్మకమ్మనిమిత్తగతినిమిత్తేసు అఞ్ఞతరం ఆరమ్మణం కత్వా చతూసు అపాయేసు పటిసన్ధి హుత్వా విపచ్చతి; దుతియవారతో పట్ఠాయ యావతాయుకం భవఙ్గం హుత్వా, అనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తారమ్మణాయ పఞ్చవిఞ్ఞాణవీథియా సన్తీరణం హుత్వా, బలవారమ్మణే ఛసు ద్వారేసు తదారమ్మణం హుత్వా, మరణకాలే చుతి హుత్వాతి, ఏవం పఞ్చసు ఏవ ఠానేసు విపచ్చతీతి.

అకుసలవిపాకకథా నిట్ఠితా.

కిరియాబ్యాకతవణ్ణనా

మనోధాతుచిత్తం

౫౬౬. ఇదాని కిరియాబ్యాకతం భాజేత్వా దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా అబ్యాకతా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ **కిరియా**తి కరణమత్తం. సబ్బేసుయేవ హి కిరియచిత్తేసు యం జవనభావం అప్పత్తం తం వాతపుప్ఫం వియ. యం జవనభావప్పత్తం తం ఛిన్నమూలకరుక్ఖపుప్ఫం వియ అఫలం హోతి, తంతం కిచ్చసాధనవసేన పవత్తత్తా పన కరణమత్తమేవ హోతి. తస్మా కిరియాతి వుత్తం. **నేవకుసలానాకుసలా**తిఆదీసు కుసలమూలసఙ్ఖాతస్స కుసలహేతునో అభావా 'నేవకుసలా'; అకుసలమూలసఙ్ఖాతస్స అకుసలహేతునో అభావా 'నేవఅకుసలా'; యోనిసోమనసికారఅయోనిసోమనసికారసఙ్ఖాతానమ్పి కుసలాకుసలపచ్చయానం అభావా '**నేవకుసలానాకుసలా**'. కుసలాకుసలసఙ్ఖాతస్స జనకహేతునో అభావా **నేవకమ్మవిపాకా**.

ఇధాపి చిత్తస్సేకగ్గతానిద్దేసే పవత్తిట్ఠితిమత్తమేవ లబ్భతి. ద్వే పఞ్చవిఞ్ఞాణాని, తిస్సో మనోధాతుయో, తిస్సో మనోవిఞ్ఞాణధాతుయో, విచికిచ్ఛాసహగతన్తి ఇమేసు సత్తరససు చిత్తేసు దుబ్బలత్తా సణ్ఠితి అవట్ఠితిఆదీని న లబ్భన్తి. సేసం సబ్బం విపాకమనోధాతునిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం, అఞ్ఞత్ర ఉప్పత్తిట్ఠానా. తఞ్హి చిత్తం పఞ్చవిఞ్ఞాణానన్తరం ఉప్పజ్జతి. ఇదం పన పఞ్చద్వారే వళఞ్జనకప్పవత్తికాలే సబ్బేసం పురే ఉప్పజ్జతి. కథం? చక్ఖుద్వారే తావ ఇట్ఠఇట్ఠమజ్ఝత్తఅనిట్ఠఅనిట్ఠమజ్ఝత్తేసు రూపారమ్మణేసు యేన కేనచి పసాదే ఘట్టితే తం ఆరమ్మణం గహేత్వా ఆవజ్జనవసేన పురేచారికం హుత్వా భవఙ్గం ఆవట్టయమానం ఉప్పజ్జతి. సోతద్వారాదీసుపి ఏసేవ నయోతి.

కిరియమనోధాతుచిత్తం నిట్ఠితం.

కిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతుచిత్తాని

౨౬౮. మనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉప్పన్నా హోతి...పే.... సోమనస్ససహగతాతి, ఇదం చిత్తం అఞ్ఞేసం అసాధారణం. ఖీణాసవస్సేవ పాటిపుగ్గలికం. ఛసు ద్వారేసు లబ్భతి. చక్ఖుద్వారే హి పధానసారుప్పం ఠానం దిస్వా ఖీణాసవో ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హోతి. సోతద్వారే భణ్డభాజనీయట్ఠానం పత్వా మహాసద్దం కత్వా లుద్ధలుద్ధేసు గణ్హన్తేసు 'ఏవరూపా నామ మే లోలుప్పతణ్హా పహీనా'తి ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హోతి. ఘానద్వారే గన్ధేహి వా పుప్ఫేహి వా చేతియం పూజేన్తో ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హోతి. జివ్హాద్వారే రససమ్పన్నం పిణ్డపాతం లద్ధా భాజేత్వా పరిభుఞ్జన్తో 'సారణీయధమ్మో వత మే పూరితో'తి ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హోతి. కాయద్వారే అభిసమాచారికవత్తం కరోన్తో 'కాయద్వారే మే వత్తం పూరిత'న్తి ఇమినా చిత్తేన సోమనస్సితో హోతి. ఏవం తావ పఞ్చద్వారే లబ్భతి.

మనోద్వారే పన అతీతానాగతమారబ్భ ఉప్పజ్జతి. జోతిపాలమాణవ(మ॰ ని॰ ౨.౨౮౨ ఆదయో) మఘదేవరాజ(మ॰ ని॰ ౨.౩౦౮ ఆదయో) కణ్హతాపసాదికాలస్మిఞ్హి (జా॰ ౧.౧౦.౧౧ ఆదయో) కతం కారణం ఆవజ్జేత్వా తథాగతో సితం పాత్వాకాసి. తం పన పుబ్బేనివాసఞాణసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణానం కిచ్చం. తేసం పన ద్విన్నం ఞాణానం చిణ్ణపరియన్తే ఇదం చిత్తం హాసయమానం ఉప్పజ్జతి. అనాగతే 'తన్తిస్సరో ముదిఙ్గస్సరో పచ్చేకబుద్ధో భవిస్సతీ'తి సితం పాత్వాకాసి. తమ్పి అనాగతంసఞాణసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణానం కిచ్చం. తేసం పన ద్విన్నం ఞాణానం చిణ్ణపరియన్తే ఇదం చిత్తం హాసయమానం ఉప్పజ్జతి.

నిద్దేసవారే పనస్స సేసఅహేతుకచిత్తేహి బలవతరతాయ చిత్తేకగ్గతా సమాధిబలం పాపేత్వా ఠపితా. వీరియమ్పి వీరియబలం పాపేత్వా. ఉద్దేసవారే పన 'సమాధిబలం హోతి వీరియబలం హోతీ'తి అనాగతత్తా పరిపుణ్ణేన బలట్ఠేనేతం ద్వయం బలం నామ న హోతి. యస్మా పన 'నేవ కుసలం నాకుసలం' తస్మా బలన్తి వత్వాన ఠపితం. యస్మా చ న నిప్పరియాయేన బలం, తస్మా సఙ్గహవారేపి 'ద్వే బలాని హోన్తీ'తి న వుత్తం. సేసం సబ్బం సోమనస్ససహగతాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతునిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౨౭౪. ఉపేక్ఖాసహగతాతి ఇదం చిత్తం తీసు భవేసు సబ్బేసం సచిత్తకసత్తానం సాధారణం, న కస్సచి సచిత్తకస్స నుప్పజ్జతి నామ. ఉప్పజ్జమానం పన పఞ్చద్వారే వోట్ఠబ్బనం హోతి, మనోద్వారే ఆవజ్జనం. ఛ అసాధారణఞాణానిపి ఇమినా గహితారమ్మణమేవ గణ్హన్తి. మహాగజం నామేతం చిత్తం; ఇమస్స అనారమ్మణం నామ నత్థి. 'అసబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణగతికం నామ కతమ'న్తి వుత్తే 'ఇద'న్తి వత్తబ్బం. సేసమేత్థ పురిమచిత్తే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. కేవలఞ్హి తత్థ సప్పీతికత్తా నవఙ్గికో సఙ్ఖారక్ఖన్ధో విభత్తో. ఇధ నిప్పీతికత్తా అట్ఠఙ్గికో.

ఇదాని యాని కుసలతో అట్ఠ మహాచిత్తానేవ ఖీణాసవస్స ఉప్పజ్జనతాయ కిరియాని జాతాని, తస్మా తాని కుసలనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బాని.

ఇధ ఠత్వా హసనకచిత్తాని సమోధానేతబ్బాని. కతి పనేతాని హోన్తీతి? వుచ్చతే తేరస. పుథుజ్జనా హి కుసలతో చతూహి సోమనస్ససహగతేహి, అకుసలతో చతూహీతి, అట్ఠహి చిత్తేహి హసన్తి. సేక్ఖా కుసలతో చతూహి సోమనస్ససహగతేహి, అకుసలతో ద్వీహి దిట్ఠిగతవిప్పయుత్తేహి సోమనస్ససహగతేహీతి, ఛహి చిత్తేహి హసన్తి. ఖీణాసవా కిరియతో పఞ్చహి సోమనస్ససహగతేహి హసన్తీతి.

రూపావచరారూపావచరకిరియం

౨౭౭. రూపావచరారూపావచరకిరియనిద్దేసేసు **దిట్ఠధమ్మసుఖవిహారన్తి** దిట్ఠధమ్మే, ఇమస్మింయేవ అత్తభావే, సుఖవిహారమత్తం. తత్థ ఖీణాసవస్స పుథుజ్జనకాలే నిబ్బత్తితా సమాపత్తి యావ న నం సమాపజ్జతి తావ కుసలావ సమాపన్నకాలే కిరియా హోతి. ఖీణాసవకాలే పనస్స నిబ్బత్తితా సమాపత్తి కిరియావ హోతి. సేసం సబ్బం తంసదిసత్తా కుసలనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బన్తి.

అట్ఠసాలినియా ధమ్మసఙ్గహఅట్ఠకథాయ

చిత్తుప్పాదకణ్డకథా నిట్ఠితా.

అబ్యాకతపదం పన నేవ తావ నిట్ఠితన్తి.

చిత్తుప్పాదకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౨. రూపకణ్డో

ఉద్దేసవణ్ణనా

ఇదాని రూపకణ్డం భాజేత్వా దస్సేతుం పున **కతమే ధమ్మా అబ్యాకతా**తిఆది ఆరద్ధం. తత్థ కిఞ్చాపి హేట్ఠా చిత్తుప్పాదకణ్డే విపాకాబ్యాకతఞ్చేవ కిరియాబ్యాకతఞ్చ నిస్సేసం కత్వా భాజితం, రూపాబ్యాకతనిబ్బానాబ్యాకతాని పన అకథితాని, తాని కథేతుం చతుబ్బిధమ్పి అబ్యాకతం సమోధానేత్వా దస్సేన్తో **కుసలాకుసలానం ధమ్మానం విపాకా**తిఆదిమాహ. తత్థ **కుసలాకుసలాన**న్తి చతుభూమకకుసలానఞ్చేవ అకుసలానఞ్చ. ఏవం తావ విపాకాబ్యాకతం కుసలవిపాకాకుసలవిపాకవసేన ద్వీహి పదేహి పరియాదియిత్వా దస్సితం. యస్మా పన తం సబ్బమ్పి కామావచరం వా హోతి, రూపావచరాదీసు వా అఞ్ఞతరం, తస్మా '**కామావచరా**'తిఆదినా నయేన తదేవ విపాకాబ్యాకతం భూమన్తరవసేన పరియాదియిత్వా దస్సితం. యస్మా పన తం వేదనాక్ఖన్ధోపి హోతి...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధోపి, తస్మా పున సమ్పయుత్తచతుక్ఖన్ధవసేన పరియాదియిత్వా దస్సితం.

ఏవం విపాకాబ్యాకతం కుసలాకుసలవసేన భూమన్తరవసేన సమ్పయుత్తక్ఖన్ధవసేనాతి తీహి నయేహి పరియాదాయ దస్సేత్వా, పున కిరియాబ్యాకతం దస్సేన్తో **యే చ ధమ్మా కిరియా**తిఆదిమాహ. తత్థ 'కామావచరా రూపావచరా అరూపావచరా వేదనాక్ఖన్ధో...పే.... విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో'తి వత్తబ్బం భవేయ్య. హేట్ఠా పన గహితమేవాతి నయం దస్సేత్వా నిస్సజ్జితం. ఇదాని అవిభత్తం దస్సేన్తో **సబ్బఞ్చ రూపం అసఙ్ఖతా చ ధాతూ**తి ఆహ. తత్థ '**సబ్బఞ్చ రూప**'న్తి పదేన పఞ్చవీసతి రూపాని ఛన్నవుతిరూపకోట్ఠాసా నిప్పదేసతో గహితాతి వేదితబ్బా. '**అసఙ్ఖతా చ ధాతూ**'తి పదేన నిబ్బానం నిప్పదేసతో గహితన్తి. ఏత్తావతా '**అబ్యాకతా ధమ్మా**'తి పదం నిట్ఠితం హోతి.

౫౮౪. తత్థ కతమం సబ్బం రూపన్తి ఇదం కస్మా గహితం? హేట్ఠా రూపాబ్యాకతం సఙ్ఖేపేన కథితం. ఇదాని తం ఏకకదుకతికచతుక్క...పే.... ఏకాదసకవసేన విత్థారతో భాజేత్వా దస్సేతుం ఇదం గహితం. తస్సత్థో – యం వుత్తం 'సబ్బఞ్చ రూపం, అసఙ్ఖతా చ ధాతూ'తి, తస్మిం పదద్వయే 'కతమం సబ్బం రూపం నామ'? ఇదాని తం దస్సేన్తో **చత్తారో చ మహాభూతా**తిఆదిమాహ . తత్థ **చత్తారో**తి గణనపరిచ్ఛేదో. తేన తేసం ఊనాధికభావం నివారేతి. 'చ'-సద్దో సమ్పిణ్డనత్థో. తేన న కేవలం 'చత్తారో మహాభూతావ' రూపం, అఞ్ఞమ్పి అత్థీతి 'ఉపాదారూపం' సమ్పిణ్డేతి.

మహాభూతాతి ఏత్థ మహన్తపాతుభావాదీహి కారణేహి మహాభూతతా వేదితబ్బా. ఏతాని హి మహన్తపాతుభావతో, మహాభూతసామఞ్ఞతో, మహాపరిహారతో, మహావికారతో, మహన్తభూతత్తా చాతి ఇమేహి కారణేహి మహాభూతానీతి వుచ్చన్తి. తత్థ '**మహన్తపాతుభావతో**'తి, ఏతాని హి అనుపాదిన్నకసన్తానేపి ఉపాదిన్నకసన్తానేపి మహన్తాని పాతుభూతాని. తేసం అనుపాదిన్నకసన్తానే ఏవం మహన్తపాతుభావతా వేదితబ్బా – ఏకఞ్హి చక్కవాళం ఆయామతో చ విత్థారతో చ యోజనానం ద్వాదస సతసహస్సాని తీణి సహస్సాని చత్తారి సతాని పఞ్ఞాసఞ్చ యోజనాని. పరిక్ఖేపతో –

> సబ్బం సతసహస్సాని, ఛత్తింస పరిమణ్డలం;
>
> దస చేవ సహస్సాని, అడ్ఢుడ్ఢాని సతాని చ. (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧; విసుద్ధి॰ ౧.౧౩౭);

తత్థ –

దువే సతసహస్సాని, చత్తారి నహుతాని చ;
ఏత్తకం బహలత్తేన, సఙ్ఖాతాయం వసున్ధరా. (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧; విసుద్ధి॰ ౧.౧౩౭);

తస్సాయేవ సన్ధారకం –

చత్తారి సతసహస్సాని, అట్ఠేవ నహుతాని చ;
ఏత్తకం బహలత్తేన, జలం వాతే పతిట్ఠితం.

తస్సాపి సన్ధారకో –

నవసతసహస్సాని, మాలుతో నభముగ్గతో;
సట్ఠి చేవ సహస్సాని, ఏసా లోకస్స సణ్ఠితి.

ఏవం సణ్ఠితే చేత్థ యోజనానం –

చతురాసీతిసహస్సాని, అజ్ఝోగాళ్హో మహణ్ణవే;
అచ్చుగ్గతో తావదేవ, సినేరు పబ్బతుత్తమో.

తతో ఉపడ్ఢుపడ్ఢేన, పమాణేన యథాక్కమం;
అజ్ఝోగాళ్హుగ్గతా దిబ్బా, నానారతనచిత్తితా.

యుగన్ధరో ఈసధరో, కరవీకో సుదస్సనో;
నేమిన్ధరో వినతకో, అస్సకణ్ణో గిరి బ్రహా.

ఏతే సత్త మహాసేలా, సినేరుస్స సమన్తతో;
మహారాజానమావాసా దేవయక్ఖనిసేవితా.

యోజనానం సతానుచ్చో, హిమవా పఞ్చ పబ్బతో;
యోజనానం సహస్సాని, తీణి ఆయతవిత్థతో;
చతురాసీతిసహస్సేహి, కూటేహి పటిమణ్డితో.

తిపఞ్చయోజనక్ఖన్ధపరిక్ఖేపా నగవ్హయా;
పఞ్ఞాసయోజనక్ఖన్ధసాఖాయామా సమన్తతో.

సతయోజనవిత్థిణ్ణా , తావదేవ చ ఉగ్గతా;
జమ్బూ యస్సానుభావేన, జమ్బుదీపో పకాసితో. (పారా॰ అట్ఠ॰ ౧.౧; విసుద్ధి॰ ౧.౧౩౭);

యఞ్చేతం జమ్బుయా పమాణం తదేవ అసురానం చిత్తపాటలియా, గరుళానం సిమ్బలిరుక్ఖస్స, అపరగోయానే కదమ్బరుక్ఖస్స, ఉత్తరకురుమ్హి కప్పరుక్ఖస్స, పుబ్బవిదేహే సిరీసస్స, తావతింసేసు పారిచ్ఛత్తకస్సాతి. తేనాహు పోరాణా –

పాటలీ సిమ్బలీ జమ్బూ, దేవానం పారిచ్ఛత్తకో;
కదమ్బో కప్పరుక్ఖో చ, సిరీసేన భవతి సత్తమన్తి.

ద్వేఅసీతిసహస్సాని, అజ్ఝోగాళ్హో మహణ్ణవే;
ఉఅచ్చుగ్గతో తావదేవ, చక్కవాళసిలుచ్చయో;
పరిక్ఖిపిత్వా తం సబ్బం, లోకధాతుమయం ఠితోతి.

ఉపాదిన్నకసన్తానేపి మచ్ఛకచ్ఛపదేవదానవాదిసరీరవసేన మహన్తానేవ పాతుభూతాని. వుత్తఞ్హేతం భగవతా – “సన్తి, భిక్ఖవే, మహాసముద్దే యోజనసతికాపి అత్తభావా”తిఆది.

‘**మహాభూతసామఞ్ఞతో**’తి ఏతాని హి యథా మాయాకారో అమణింయేవ ఉదకం మణిం కత్వా దస్సేతి, అసువణ్ణంయేవ లేడ్డుం సువణ్ణం కత్వా దస్సేతి, యథా చ సయం నేవ యక్ఖో న పక్ఖీ సమానో యక్ఖభావమ్పి పక్ఖిభావమ్పి దస్సేతి, ఏవమేవ సయం అనీలానేవ హుత్వా నీలం ఉపాదారూపం దస్సేన్తి, అపీతాని... అలోహితాని... అనోదాతానేవ హుత్వా ఓదాతం ఉపాదారూపం దస్సేన్తీతి మాయాకారమహాభూతసామఞ్ఞతో మహాభూతాని. యథా చ యక్ఖాదీని మహాభూతాని యం గణ్హన్తి నేవ తేసం తస్స అన్తో న బహిఠానం ఉపలబ్భతి, న చ తం నిస్సాయ న తిట్ఠన్తి, ఏవమేవ ఏతానిపి నేవ అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అన్తో న బహి ఠితాని హుత్వా ఉపలబ్భన్తి, న చ అఞ్ఞమఞ్ఞం నిస్సాయ న తిట్ఠన్తీతి. అచిన్తేయ్యట్ఠానతాయ యక్ఖాదిమహాభూతసామఞ్ఞతోపి మహాభూతాని.

యథా చ యక్ఖినీసఙ్ఖాతాని మహాభూతాని మనాపేహి వణ్ణసణ్ఠానవిక్ఖేపేహి అత్తనో భయానకభావం పటిచ్ఛాదేత్వా సత్తే వఞ్చేన్తి, ఏవమేవ ఏతానిపి ఇత్థిపురిససరీరాదీసు మనాపేన ఛవివణ్ణేన, మనాపేన అఙ్గపచ్చఙ్గసణ్ఠానేన, మనాపేన చ హత్థపాదఙ్గులిభముకవిక్ఖేపేన అత్తనో కక్ఖళతాదిభేదం సరసలక్ఖణం పటిచ్ఛాదేత్వా బాలజనం వఞ్చేన్తి, అత్తనో సభావం దట్ఠుం న దేన్తి. ఇతి వఞ్చకట్ఠేన యక్ఖినీమహాభూతసామఞ్ఞతోపి మహాభూతాని.

‘**మహాపరిహారతో**’తి మహన్తేహి పచ్చయేహి పరిహరితబ్బతో. ఏతాని హి దివసే దివసే ఉపనేతబ్బత్తా మహన్తేహి ఘాసచ్ఛాదనాదీహి భూతాని పవత్తానీతి మహాభూతాని. మహాపరిహారాని వా భూతానీతి మహాభూతాని.

‘**మహావికారతో**’తి భూతానం మహావికారతో. ఏతాని హి ఉపాదిణ్ణానిపి అనుపాదిణ్ణానిపి మహావికారాని హోన్తి. తత్థ అనుపాదిణ్ణానం కప్పవుట్ఠానే వికారమహత్తం పాకటం హోతి, ఉపాదిణ్ణానం ధాతుక్ఖోభకాలే. తథా హి –

భూమితో వుట్ఠితా యావ, బ్రహ్మలోకా విధావతి;
అచ్చి అచ్చిమతో లోకే, దయ్హమానమ్హి తేజసా.

కోటిసతసహస్సేకం, చక్కవాళం విలీయతి;
కుపితేన యదా లోకో, సలిలేన వినస్సతి.

కోటిసతసహస్సకం , చక్కవాళం వికీరతి;
వాయోధాతుప్పకోపేన, యదా లోకో వినస్సతి.

పత్థద్ధో భవతి కాయో, దట్ఠో కట్ఠముఖేన వా;
పథవీధాతుప్పకోపేన, హోతి కట్ఠముఖేవ సో.

పూతియో భవతి కాయో, దట్ఠో పూతిముఖేన వా;
ఆపోధాతుప్పకోపేన, హోతి పూతిముఖేవ సో.

సన్తత్తో భవతి కాయో, దట్ఠో అగ్గిముఖేన వా;
తేజోధాతుప్పకోపేన, హోతి అగ్గిముఖేవ సో.

సఞ్ఛిన్నో భవతి కాయో, దట్ఠో సత్థముఖేన వా;
వాయోధాతుప్పకోపేన, హోతి సత్థముఖేవ సో. (సం॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౩.౪.౨౩౮);

ఇతి మహావికారాని భూతానీతి మహాభూతాని.

'మహన్తభూతత్తా చా'తి ఏతాని హి మహన్తాని మహతా వాయామేన పరిగ్గహేతబ్బత్తా, భూతాని విజ్జమానత్తాతి, మహన్తభూతత్తా చ మహాభూతాని. ఏవం మహన్తపాతుభావాదీహి కారణేహి మహాభూతాని.

చతున్నఞ్చ మహాభూతానం ఉపాదాయ రూపన్తి ఉపయోగత్థే సామివచనం. చత్తారి మహాభూతాని ఉపాదాయ, నిస్సాయ, అముఞ్చిత్వా పవత్తరూపన్తి అత్థో. **ఇదం వుచ్చతి సబ్బం రూప**న్తి ఇదం చత్తారి మహాభూతాని, పదపటిపాటియా నిద్దిట్ఠాని తేవీసతి ఉపాదారూపానీతి, సత్తవీసతిప్పభేదం సబ్బం రూపం నామ.

ఏకవిధరూపసఙ్గహో

ఇదాని తం విత్థారతో దస్సేతుం ఏకవిధాదీహి ఏకాదసహి సఙ్గహేహి మాతికం ఠపేన్తో **సబ్బం రూపం న హేతూ**తిఆదిమాహ.

తత్థ **'సబ్బం రూప'**న్తి ఇదం పదం 'సబ్బం రూపం న హేతు' 'సబ్బం రూపం అహేతుక'న్తి ఏవం సబ్బపదేహి సద్ధిం యోజేతబ్బం. సబ్బానేవ చేతాని 'న హేతూ'తిఆదీని తేచత్తాలీసపదాని ఉద్దిట్ఠాని. తేసు పటిపాటియా చత్తాలీసపదాని మాతికతో గహేత్వా ఠపితాని, అవసానే తీణి మాతికాముత్తకానీతి. ఏవం తావ పఠమే సఙ్గహే పాళివవత్థానమేవ వేదితబ్బం. తథా దుతియసఙ్గహాదీసు.

దువిధరూపసఙ్గహో

తత్రాయం నయో – దుతియసఙ్గహే తావ సతం చత్తారో చ దుకా. తత్థ **అత్థి రూపం ఉపాదా, అత్థి రూపం నోఉపాదా**తిఆదయో ఆదిమ్హి చుద్దస దుకా అఞ్ఞమఞ్ఞసమ్బన్ధాభావతో పకిణ్ణకదుకా నామ. తతో **అత్థి రూపం**

చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స వత్థూతిఆదయో పఞ్చవీసతి దుకా వత్థుఅవత్థుఉపపరిక్ఖణవసేన పవత్తత్తా వత్థుదుకా నామ. తతో **అత్థి రూపం చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స ఆరమ్మణ**న్తిఆదయో పఞ్చవీసతి ఆరమ్మణానారమ్మణఉపపరిక్ఖణవసేన పవత్తత్తా ఆరమ్మణదుకా నామ. తతో **అత్థి రూపం చక్ఖాయతన**న్తి ఆదయో దస ఆయతనానాయతనఉపపరిక్ఖణవసేన పవత్తత్తా ఆయతనదుకా నామ. తతో **అత్థి రూపం చక్ఖుధాతూ**తిఆదయో దస ధాతుఅధాతుఉపపరిక్ఖణవసేన పవత్తత్తా ధాతుదుకా నామ. తతో **అత్థి రూపం చక్ఖున్ద్రియ**న్తిఆదయో అట్ఠ ఇన్ద్రియానిన్ద్రియఉపపరిక్ఖణవసేన పవత్తత్తా ఇన్ద్రియదుకా నామ. తతో **అత్థి రూపం కాయవిఞ్ఞత్తీ**తిఆదయో ద్వాదస సుఖుమాసుఖుమరూపఉపపరిక్ఖణవసేన పవత్తత్తా సుఖుమరూపదుకా నామాతి. ఇదం దుతియసఙ్గహే పాళివవత్థానం.

తివిధరూపసఙ్గహో

౨౧౮౫. తతియసఙ్గహే సతం తీణి చ తికాని. తత్థ దుతియసఙ్గహే వుత్తేసు చుద్దససు పకిణ్ణకదుకేసు ఏకం అజ్ఝత్తికదుకం సేసేహి తేరసహి యోజేత్వా యం తం రూపం అజ్ఝత్తికం తం ఉపాదా; యం తం రూపం బాహిరం తం అత్థి ఉపాదా , అత్థి నోఉపాదాతిఆదినా నయేన ఠపితా తేరస పకిణ్ణకతికా నామ. తతో తమేవ దుకం సేసదుకేహి సద్ధిం యోజేత్వా యం తం రూపం బాహిరం తం చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స న వత్థు, యం తం రూపం అజ్ఝత్తికం తం అత్థి చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స వత్థు, అత్థి చక్ఖుసమ్ఫస్సస్స న వత్థూతిఆదినా నయేన సేసతికా ఠపితా. తేసం నామఞ్చ గణనా చ తేసంయేవ వత్థుదుకాదీనం వసేన వేదితబ్బాతి. ఇదం తతియసఙ్గహే పాళివవత్థానం.

చతుబ్బిధాదిరూపసఙ్గహో

౨౧౮౬. చతుత్థసఙ్గహే ద్వావీసతి చతుక్కా. తత్థ సబ్బపచ్ఛిమో అత్థి రూపం ఉపాదా అత్థి రూపం నోఉపాదాతి ఏవం ఇధ వుత్తం మాతికం అనామసిత్వా ఠపితో . ఇతరే పన ఆమసిత్వా ఠపితా. కథం? యే తావ ఇధ దువిధసఙ్గహే పకిణ్ణకేసు ఆదితో తయో దుకా, తేసు ఏకేకం గహేత్వా యం తం రూపం ఉపాదా తం అత్థి ఉపాదిణ్ణం, అత్థి అనుపాదిణ్ణన్తిఆదినా నయేన పఞ్చహి పఞ్చహి దుకేహి సద్ధిం యోజేత్వా దుకత్తయమూలకా ఆదిమ్హి పఞ్చదస చతుక్కా ఠపితా.

ఇదాని యో యం చతుక్కో సనిదస్సనదుకో నో యస్మా యం తం రూపం సనిదస్సనం తం అత్థి సప్పటిఘం, అత్థి అప్పటిఘన్తిఆదినా నయేన పరేహి వా, అత్థి ఉపాదా అత్థి నోఉపాదాతిఆదినా నయేన పురిమేహి వా, దుకేహి సద్ధిం అత్థాభావతో కమాభావతో విసేసాభావతో చ యోగం న గచ్ఛతి. సనిదస్సనఞ్హి 'అప్పటిఘం' నామ, 'నో ఉపాదా' వా నత్థీతి అత్థాభావతో యోగం న గచ్ఛతి. 'ఉపాదిణ్ణం పన అనుపాదిణ్ణఞ్చ అత్థి తం కమాభావా యోగం న గచ్ఛతి. సబ్బదుకా హి పచ్ఛిమపచ్ఛిమేహేవ సద్ధిం యోజితా. అయమేత్థ కమో. పురిమేహి పన సద్ధిం కమాభావోతి. 'సతి అత్థే కమాభావో అకారణం. తస్మా ఉపాదిణ్ణపదాదీహి సద్ధిం యోజేతబ్బో'తి చే – న, విసేసాభావా; ఉపాదిణ్ణపదాదీని హి ఇమినా సద్ధిం యోజితాని. తత్థ 'ఉపాదిణ్ణం వా సనిదస్సనం, సనిదస్సనం వా ఉపాదిణ్ణ'న్తి వుత్తే విసేసో నత్థీతి విసేసాభావాపి యోగం న గచ్ఛతి. తస్మా తం చతుత్థదుకం అనామసిత్వా, తతో పరేహి అత్థి రూపం సప్పటిఘన్తిఆదీహి తీహి దుకేహి సద్ధిం 'యం తం రూపం సప్పటిఘం తం అత్థి ఇన్ద్రియం, అత్థి న ఇన్ద్రియం, యం తం రూపం అప్పటిఘం తం అత్థి ఇన్ద్రియం, అత్థి న ఇన్ద్రియ'న్తిఆదినా నయేన యుజ్జమానే ద్వే ద్వే దుకే యోజేత్వా ఛ చతుక్కా ఠపితా.

యథా చాయం చతుత్థదుకో యోగం న గచ్ఛతి, తథా తేన సద్ధిం ఆదిదుకోపి. కస్మా? అనుపాదారూపస్స ఏకన్తేన అనిదస్సనత్తా. సో హి యం తం రూపం నోఉపాదా తం అత్థి సనిదస్సనం, అత్థి అనిదస్సనన్తి – ఏవం చతుత్థేన దుకేన సద్ధిం యోజియమానో యోగం న గచ్ఛతి. తస్మా తం అతిక్కమిత్వా పఞ్చమేన సహ యోజితో. ఏవం యో యేన సద్ధిం యోగం గచ్ఛతి, యో చ న గచ్ఛతి సో వేదితబ్బోతి. ఇదం చతుత్థసఙ్గహే పాళివవత్థానం. ఇతో పరే పన పఞ్చవిధసఙ్గహాదయో సత్త సఙ్గహా అసమ్మిస్సా ఏవ. ఏవం సకలాయపి మాతికాయ పాళివవత్థానం వేదితబ్బం.

రూపవిభత్తిఏకకనిద్దేసవణ్ణనా

౫౯౪. ఇదాని తస్సా అత్థం భాజేత్వా దస్సేతుం **సబ్బం రూపం న హేతుమేవా**తిఆది ఆరద్ధం. కస్మా పనేత్థ 'కతమం తం సబ్బం రూపం న హేతూ'తి పుచ్ఛా న కతాతి? భేదాభావతో. యథా హి దుకాదీసు 'ఉపాదారూప'మ్పి అత్థి 'నోఉపాదారూప'మ్పి, ఏవమిధ హేతు న హేతూతిపి సహేతుకమహేతుకన్తిపి భేదో నత్థి, తస్మా పుచ్ఛం అకత్వావ విభత్తం. తత్థ '**సబ్బ**'న్తి సకలం, నిరవసేసం. '**రూప**'న్తి అయమస్స సీతాదీహి రుప్పనభావదీపనో సామఞ్ఞలక్ఖణనిద్దేసో. **న హేతుమేవా**తి సాధారణహేతుపటిక్ఖేపనిద్దేసో.

తత్థ హేతుహేతు పచ్చయహేతు ఉత్తమహేతు సాధారణహేతూతి చతుబ్బిధో హేతు. తేసు 'తయో కుసలహేతూ, తయో అకుసలహేతూ, తయో అబ్యాకతహేతూ'తి (ధ. స. ౧౦౫౯) అయం 'హేతుహేతు' నామ. "చత్తారో ఖో, భిక్ఖు, మహాభూతా హేతు, చత్తారో మహాభూతా పచ్చయో రూపక్ఖన్ధస్స పఞ్ఞాపనాయా"తి (మ. ని. ౩.౮౫; సం. ని. ౩.౮౨) అయం 'పచ్చయహేతు' నామ. "కుసలాకుసలం అత్తనో విపాకట్ఠానే, ఉత్తమం ఇట్ఠారమ్మణం కుసలవిపాకట్ఠానే, ఉత్తమం అనిట్ఠారమ్మణం అకుసలవిపాకట్ఠానే"తి అయం 'ఉత్తమహేతు' నామ. యథాహ – 'అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నానం కమ్మసమాదానానం ఠానసో హేతుసో విపాకం యథాభూతం పజానాతీ'తి (మ. ని. ౧.౧౪౮; విభ. ౮౧౦; పటి. మ. ౨.౪౪), "ఏసేవ హేతు ఏస పచ్చయో సఙ్ఖారానం యదిదం అవిజ్జా"తి అవిజ్జా సఙ్ఖారానం సాధారణహేతు హుత్వా పచ్చయట్ఠం ఫరతీతి అయం 'సాధారణహేతు' నామ. యథా హి పథవీరసో ఆపోరసో చ మధురస్సాపి అమధురస్సాపి పచ్చయో, ఏవం అవిజ్జా కుసలసఙ్ఖారానమ్పి అకుసలసఙ్ఖారానమ్పి సాధారణపచ్చయో హోతి. ఇమస్మిం పనత్థే 'హేతుహేతు' అధిప్పేతో. ఇతి 'హేతూ ధమ్మా న హేతూ ధమ్మా'తి (ధ. స. దుకమాతికా ౧) మాతికాయ ఆగతం హేతుభావం రూపస్స నియమేత్వా పటిక్ఖిపన్తో '**న హేతుమేవా**'తి ఆహ. ఇమినా నయేన సబ్బపదేసు పటిక్ఖేపనిద్దేసో చ అప్పటిక్ఖేపనిద్దేసో చ వేదితబ్బో. వచనత్థో పన సబ్బపదానం మాతికావణ్ణనాయం వుత్తోయేవ.

సప్పచ్చయమేవాతి ఏత్థ పన కమ్మసముట్ఠానం కమ్మపచ్చయమేవ హోతి, ఆహారసముట్ఠానాదీని ఆహారాదిపచ్చయానేవాతి ఏవం రూపస్సేవ వుత్తచతుపచ్చయవసేన అత్థో వేదితబ్బో. **రూపమేవా**తి 'రూపినో ధమ్మా అరూపినో ధమ్మా'తి మాతికాయ వుత్తం అరూపీభావం పటిక్ఖిపతి. **ఉప్పన్నం ఛహి విఞ్ఞాణేహీ**తి పచ్చుప్పన్నరూపమేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీహి ఛహి వేదితబ్బం. నియామో పన చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీని సన్ధాయ గహితో. న హి తాని అతీతానాగతం విజానన్తి. మనోవిఞ్ఞాణం పన అతీతమ్పి అనాగతమ్పి విజానాతి. తం ఇమస్మిం పఞ్చవిఞ్ఞాణసోతే పతితత్తా సోతపతితమేవ హుత్వా గతం. హుత్వా అభావట్ఠేన పన **అనిచ్చమేవ**. జరాయ అభిభవితబ్బధమ్మకత్తా **జరాభిభూతమేవ**. యస్మా వా రూపకాయే జరా పాకటా హోతి, తస్మాపి 'జరాభిభూతమేవా'తి వుత్తం.

ఏవం ఏకవిధేన రూపసఙ్గహోతి ఏత్థ **'విధా'-సద్దో** మానసణ్ఠానకోట్ఠాసేసు దిస్సతి. "సేయ్యోహమస్మీతి విధా, సదిసోహమస్మీతి విధా"తిఆదీసు (విభ. ౯౬౨) హి మానో విధా నామ. "కథంవిధం సీలవన్తం వదన్తి, కథంవిధం పఞ్ఞవన్తం వదన్తీ"తిఆదీసు (సం. ని. ౧.౯౫) సణ్ఠానం. 'కథంవిధ'న్తి హి పదస్స కథంసణ్ఠానన్తి అత్థో. "ఏకవిధేన ఞాణవత్థుం దువిధేన ఞాణవత్థూ"తిఆదీసు (విభ. ౭౫౧-౭౫౨) కోట్ఠాసో విధా నామ. ఇధాపి కోట్ఠాసోవ అధిప్పేతో.

సఙ్గహసద్దోపి సజాతిసఞ్జాతికిరియాగణనవసేన చతుబ్బిధో. తత్థ "సబ్బే ఖత్తియా ఆగచ్ఛన్తు, సబ్బే బ్రాహ్మణా సబ్బే వేస్సా సబ్బే సుద్దా ఆగచ్ఛన్తు", "యా చావుసో విసాఖ, సమ్మావాచా, యో చ సమ్మాకమ్మన్తో, యో చ సమ్మాఆజీవో – ఇమే ధమ్మా సీలక్ఖన్ధే సఙ్గహితా"తి (మ. ని. ౧.౪౬౨) అయం 'సజాతిసఙ్గహో' నామ. 'ఏకజాతికా ఆగచ్ఛన్తూ'తి వుత్తట్ఠానే వియ హి ఇధ సబ్బే జాతియా ఏకసఙ్గహం గతా. "సబ్బే కోసలకా ఆగచ్ఛన్తు, సబ్బే మాగధకా, సబ్బే భారుకచ్ఛకా ఆగచ్ఛన్తు", "యో చావుసో విసాఖ, సమ్మావాయామో, యా చ సమ్మాసతి, యో చ సమ్మాసమాధి – ఇమే ధమ్మా సమాధిక్ఖన్ధే సఙ్గహితా"తి అయం 'సఞ్జాతిసఙ్గహో' నామ. ఏకట్ఠానే జాతా సంవుద్ధా ఆగచ్ఛన్తూతి వుత్తట్ఠానే వియ హి ఇధ సబ్బే సఞ్జాతిట్ఠానేన నివుత్థోకాసేన ఏకసఙ్గహం గతా. "సబ్బే హత్థారోహా ఆగచ్ఛన్తు, సబ్బే అస్సారోహా, సబ్బే రథికా ఆగచ్ఛన్తు", "యా చావుసో విసాఖ, సమ్మాదిట్ఠి, యో చ సమ్మాసఙ్కప్పో – ఇమే ధమ్మా పఞ్ఞాక్ఖన్ధే సఙ్గహితా"తి (మ. ని. ౧.౪౬౨) అయం 'కిరియాసఙ్గహో' నామ. సబ్బేవ హేతే అత్తనో కిరియాకరణేన ఏకసఙ్గహం గతా. "చక్ఖాయతనం కతమక్ఖన్ధగణనం గచ్ఛతి? చక్ఖాయతనం రూపక్ఖన్ధగణనం గచ్ఛతి. హఞ్చి చక్ఖాయతనం రూపక్ఖన్ధగణనం గచ్ఛతి, తేన వత రే వత్తబ్బే – చక్ఖాయతనం రూపక్ఖన్ధేన సఙ్గహిత"న్తి (కథా. ౪౭౧), అయం 'గణనసఙ్గహో' నామ. అయమిధ అధిప్పేతో. ఏకకోట్ఠాసేన రూపగణనాతి అయఞ్హేత్థ అత్థో. ఏస నయో సబ్బత్థ.

దుకనిద్దేసవణ్ణనా

ఉపాదాభాజనీయకథా

౫౯౫. ఇదాని దువిధసఙ్గహాదీసు 'అత్థి రూపం ఉపాదా, అత్థి రూపం నోఉపాదా'తి ఏవం భేదసబ్భావతో పుచ్ఛాపుబ్బఙ్గమం పదభాజనం దస్సేన్తో **కతమం తం రూపం ఉపాదా**తిఆదిమాహ. తత్థ ఉపాదియతీతి 'ఉపాదా'; మహాభూతాని గహేత్వా, అముఞ్చిత్వా, తాని నిస్సాయ పవత్తతీతి అత్థో. ఇదాని తం పభేదతో దస్సేన్తో **చక్ఖాయతన**న్తిఆదిమాహ.

౫౯౬. ఏవం తేవీసతివిధం ఉపాదారూపం సఙ్ఖేపతో ఉద్దిసిత్వా పున తదేవ విత్థారతో నిద్దిసన్తో **కతమం తం రూపం చక్ఖాయతన**న్తిఆదిమాహ. తత్థ దువిధం చక్ఖు – మంసచక్ఖు పఞ్ఞాచక్ఖు చ. ఏతేసు 'బుద్ధచక్ఖు సమన్తచక్ఖు ఞాణచక్ఖు దిబ్బచక్ఖు ధమ్మచక్ఖూ'తి పఞ్చవిధం పఞ్ఞాచక్ఖు. తత్థ "అద్దసం ఖో అహం, భిక్ఖవే, బుద్ధచక్ఖునా లోకం వోలోకేన్తో సత్తే అప్పరజక్ఖే...పే.... దువిఞ్ఞాపయే"తి (మ. ని. ౧.౨౮౩) ఇదం బుద్ధచక్ఖు నామ. "సమన్తచక్ఖు వుచ్చతి సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణ"న్తి ఇదం సమన్తచక్ఖు నామ. "చక్ఖుం ఉదపాది ఞాణం ఉదపాదీ"తి (సం. ని. ౫.౧౦౮౧; మహావ. ౧౫) ఇదం ఞాణచక్ఖు నామ. "అద్దసం ఖో అహం, భిక్ఖవే, దిబ్బేన చక్ఖునా విసుద్ధేనా"తి (మ. ని. ౧.౨౮౪) ఇదం దిబ్బచక్ఖు నామ. "తస్మిం యేవాసనే విరజం వీతమలం ధమ్మచక్ఖుం ఉదపాదీ"తి (మ. ని. ౨.౩౯౫) ఇదం హేట్ఠిమమగ్గత్తయసఙ్ఖాతం ఞాణం ధమ్మచక్ఖు నామ.

మంసచక్ఖుపి పసాదచక్ఖు ససమ్భారచక్ఖూతి దువిధం హోతి. తత్థ యోయం అక్ఖికూపకే పతిట్ఠితో హేట్ఠా అక్ఖికూపకట్ఠికేన, ఉపరి భముకట్ఠికేన, ఉభతో అక్ఖికూటేహి, అన్తో మత్థలుఙ్గేన, బహిద్ధా అక్ఖిలోమేహి పరిచ్ఛిన్నో మంసపిణ్డో. సఙ్ఖేపతో 'చతస్సో ధాతుయో, వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజా, సమ్భవో సణ్ఠానం, జీవితం భావో కాయపసాదో చక్ఖుపసాదో'తి చుద్దససమ్భారో. విత్థారతో 'చతస్సో ధాతుయో, తంసన్నిస్సితవణ్ణగన్ధరసఓజాసణ్ఠానసమ్భవా చా'తి ఇమాని దస చతుసముట్ఠానికత్తా చత్తాలీసం హోన్తి. జీవితం భావో కాయపసాదో చక్ఖుపసాదోతి చత్తారి ఏకన్తకమ్మసముట్ఠానానేవాతి ఇమేసం చతుచత్తాలీసాయ రూపానం వసేన చతుచత్తాలీససమ్భారో. యం లోకో సేతం చక్ఖుం పుథులం విసటం విత్థిణ్ణం 'చక్ఖు'న్తి సఞ్జానన్తో న చక్ఖుం సఞ్జానాతి, వత్థుం చక్ఖుతో సఞ్జానాతి, సో మంసపిణ్డో అక్ఖికూపే పతిట్ఠితో, న్హారుసుత్తకేన మత్థలుఙ్గే ఆబద్ధో, యత్థ సేతమ్పి అత్థి, కణ్హమ్పి లోహితకమ్పి, పథవీపి ఆపోపి తేజోపి వాయోపి, యం సేమ్హుస్సదత్తా సేతం, పిత్తుస్సదత్తా కణ్హం, రుహిరుస్సదత్తా లోహితకం, పథవుస్సదత్తా పత్థిణ్ణం హోతి, ఆపుస్సదత్తా పగ్ఘరతి, తేజుస్సదత్తా పరిదయ్హతి, వాయుస్సదత్తా సమ్భమతి, ఇదం **ససమ్భారచక్ఖు** నామ.

యో పనేత్థ సితో ఏత్థ పటిబద్ధో చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో, ఇదం **పసాదచక్ఖు** నామ. తదేతం తస్స ససమ్భారచక్ఖునో సేతమణ్డలపరిక్ఖిత్తస్స కణ్హమణ్డలస్స మజ్ఝే, అభిముఖే ఠితానం సరీరసణ్ఠానుప్పత్తిదేసభూతే దిట్ఠిమణ్డలే, సత్తసు పిచుపటలేసు ఆసిత్తతేలం పిచుపటలాని వియ, సత్తక్ఖిపటలాని బ్యాపేత్వా, ధారణన్హాపనమణ్డనబీజనకిచ్చాహి చతూహి ధాతీహి ఖత్తియకుమారో వియ, సన్ధారణఆబన్ధనపరిపాచనసముదీరణకిచ్చాహి చతూహి ధాతూహి కతూపకారం, ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం, ఆయునా అనుపాలియమానం, వణ్ణగన్ధరసాదీహి పరివుతం, పమాణతో ఊకాసిరమత్తం, చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి. వుత్తమ్పి చేతం ధమ్మసేనాపతినా –

"యేన చక్ఖుప్పసాదేన, రూపాని మనుపస్సతి;
పరిత్తం సుఖుమం ఏతం, ఊకాసిరసమూపమ"న్తి.

చక్ఖు చ తం ఆయతనఞ్చాతి **చక్ఖాయతనం. యం చక్ఖు చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో**తి ఇధాపి ఉపయోగత్థేయేవ సామివచనం; చత్తారి మహాభూతాని ఉపాదియిత్వా పవత్తప్పసాదోతి అత్థో. ఇమినా పసాదచక్ఖుమేవ గణ్హాతి, సేసచక్ఖుం పటిక్ఖిపతి. యం పన ఇన్ద్రియగోచరసుత్తే "ఏకం మహాభూతం ఉపాదాయ పసాదో పథవీధాతుయా తీహి మహాభూతేహి సఙ్గహితో ఆపోధాతుయా చ తేజోధాతుయా చ వాయోధాతుయా చ," చతుపరివత్తసుత్తే "ద్విన్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో పథవీధాతుయా చ ఆపోధాతుయా చ ద్వీహి మహాభూతేహి సఙ్గహితో తేజోధాతుయా చ వాయోధాతుయా చా"తి వుత్తం, తం పరియాయేన వుత్తం. అయఞ్హి సుత్తన్తికకథా నామ పరియాయదేసనా . యో చ చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో సో తేసు ఏకేకస్సాపి దిన్నం ద్విన్నమ్పి పసాదోయేవాతి ఇమినా పరియాయేన తత్థ దేసనా ఆగతా. అభిధమ్మో పన నిప్పరియాయదేసనా నామ. తస్మా ఇధ 'చతున్నం మహాభూతానం ఉపాదాయ పసాదో'తి వుత్తం.

'అయం మే అత్తా'తి బాలజనేన పరిగ్గహితత్తా అత్తభావో వుచ్చతి సరీరమ్పి ఖన్ధపఞ్చకమ్పి. తస్మిం పరియాపన్నో తన్నిస్సితోతి **అత్తభావపరియాపన్నో** చక్ఖువిఞ్ఞాణేన పస్సితుం న సక్కాతి **అనిదస్సనో**. పటిఘట్టనానిఘంసో ఏత్థ జాయతీతి **సప్పటిఘో**.

యేనాతిఆదీసు అయం సఙ్ఖేపత్థో – యేన కరణభూతేన చక్ఖునా అయం సత్తో ఇదం వుత్తప్పకారం రూపం అతీతే పస్సి వా, వత్తమానే పస్సతి వా, అనాగతే పస్సిస్సతి వా, సచస్స అపరిభిన్నం చక్ఖు భవేయ్య, అథానేన ఆపాథగతం రూపం పస్సే వా, అతీతం వా రూపం అతీతేన చక్ఖునా పస్సి, పచ్చుప్పన్నం పచ్చుప్పన్నేన పస్సతి, అనాగతం అనాగతేన పస్సిస్సతి, సచే తం రూపం చక్ఖుస్స ఆపాథం ఆగచ్ఛేయ్య చక్ఖునా తం రూపం పస్సేయ్యాతి ఇదమేత్థ పరికప్పవచనం. దస్సనపరిణాయకట్ఠేన **చక్ఖుంపేతం,** సఞ్జాతిసమోసరణట్ఠేన **చక్ఖాయతనంపేతం,** సుఞ్ఞతభావనిస్సత్తట్ఠేన **చక్ఖుధాతుపేసా**. దస్సనలక్ఖణే ఇన్దట్ఠం కారేతీతి **చక్ఖున్ద్రియంపేతం**. లుజ్జనపలుజ్జనట్ఠేన **లోకోపేసో**. వళఞ్జనట్ఠేన **ద్వారాపేసా**. అపూరణీయట్ఠేన **సముద్దోపేసో**. పరిసుద్ధట్ఠేన **పణ్డరంపేతం**. ఫస్సాదీనం అభిజాయనట్ఠేన **ఖేత్తంపేతం**. తేసంయేవ పతిట్ఠానట్ఠేన **వత్థుంపేతం**. సమవిసమం దస్సేన్తం అత్తభావం నేతీతి **నేత్తంపేతం**. తేనేవట్ఠేన **నయనంపేతం** . సక్కాయపరియాపన్నట్ఠేన **ఓరిమం తీరంపేతం**. బహుసాధారణట్ఠేన అస్సామికట్ఠేన చ **సుఞ్ఞో గామోపేసోతి**.

ఏత్తావతా 'పస్సి వా'తిఆదీహి చతూహి పదేహి చక్ఖుంపేతన్తిఆదీని చుద్దస నామాని యోజేత్వా చక్ఖాయతనస్స చత్తారో వవత్థాపననయా వుత్తాతి వేదితబ్బా. కథం? ఏత్థ హి యేన చక్ఖునా అనిదస్సనేన సప్పటిఘేన రూపం సనిదస్సనం సప్పటిఘం పస్సి వా చక్ఖుంపేతం...పే.... సుఞ్ఞో గామోపేసో, ఇదం తం రూపం చక్ఖాయతనన్తి అయమేకో నయో. ఏవం సేసాపి వేదితబ్బా.

౫౯౭. ఇదాని యస్మా విజ్జునిచ్ఛరణాదికాలేసు అనోలోకేతుకామస్సాపి రూపం చక్ఖుపసాదం ఘట్టేతి, తస్మా తం ఆకారం దస్సేతుం దుతియో నిద్దేసవారో ఆరద్ధో. తత్థ **యమ్హి చక్ఖుమ్హీతి** యమ్హి అధికరణభూతే చక్ఖుమ్హి. **రూపన్తి** పచ్చత్తవచనమేతం. తత్థ **పటిహఞ్ఞి వాతి** అతీతత్థో. **పటిహఞ్ఞతి వాతి** పచ్చుప్పన్నత్థో. **పటిహఞ్ఞిస్సతి వాతి** అనాగతత్థో. **పటిహఞ్ఞే వాతి** వికప్పనత్థో. అతీతఞ్హి రూపం అతీతే చక్ఖుస్మిం పటిహఞ్ఞి నామ. పచ్చుప్పన్నం పచ్చుప్పన్నే పటిహఞ్ఞతి నామ. అనాగతం అనాగతే పటిహఞ్ఞిస్సతి నామ. సచే తం రూపం చక్ఖుస్స ఆపాథం ఆగచ్ఛేయ్య, చక్ఖుమ్హి పటిహఞ్ఞేయ్య తం రూపన్తి అయమేత్థ పరికప్పో. అత్థతో పన పసాదం ఘట్టయమానమేవ రూపం పటిహఞ్ఞతి నామ. ఇధాపి పురిమనయేనేవ చత్తారో వవత్థాపననయా వేదితబ్బా.

౫౯౮. ఇదాని యస్మా అత్తనో ఇచ్ఛాయ ఓలోకేతుకామస్స రూపే చక్ఖుం ఉపసంహరతో చక్ఖు రూపస్మిం పటిహఞ్ఞతి, తస్మా తం ఆకారం దస్సేతుం తతియో నిద్దేసవారో ఆరద్ధో. సో అత్థతో పాకటోయేవ. ఏత్థ పన చక్ఖు ఆరమ్మణం సమ్పటిచ్ఛమానమేవ రూపమ్హి పటిహఞ్ఞతి నామ. ఇధాపి పురిమనయేనేవ చత్తారో వవత్థాపననయా వేదితబ్బా.

౫౯౯. ఇతో పరం ఫస్సపఞ్చమకానం ఉప్పత్తిదస్సనవసేన పఞ్చ, తేసంయేవ ఆరమ్మణపటిబద్ధఉప్పత్తిదస్సనవసేన పఞ్చాతి, దస వారా దస్సితా. తత్థ **చక్ఖుం నిస్సాయాతి** చక్ఖుం నిస్సాయ, పచ్చయం కత్వా. **రూపం ఆరబ్భాతి** రూపారమ్మణం ఆగమ్మ, సన్ధాయ, పటిచ్చ. ఇమినా చక్ఖుపసాదవత్థుకానం ఫస్సాదీనం పురేజాతపచ్చయేన చక్ఖుద్వారజవనవీథిపరియాపన్నానం ఆరమ్మణాధిపతిఆరమ్మణూపనిస్సయపచ్చయేహి రూపస్స పచ్చయభావో దస్సితో. ఇతరేసు పఞ్చసు వారేసు రూపం ఆరమ్మణమస్సాతి రూపారమ్మణోతి ఏవం ఆరమ్మణపచ్చయమత్తేనేవ పచ్చయభావో దస్సితో. యథా పన పురిమేసు తీసు, ఏవం ఇమేసుపి దససు వారేసు చత్తారో చత్తారో వవత్థాపననయా వేదితబ్బా. ఏవం కతమం తం రూపం చక్ఖాయతనన్తి పుచ్ఛాయ ఉద్ధటం చక్ఖుం 'ఇదం త'న్తి నానప్పకారతో దస్సేతుం, పురిమా తయో, ఇమే

దసాతి, తేరస నిద్దేసవారా దస్సితా. ఏకేకస్మిఞ్చేత్థ చతున్నం చతున్నం వవత్థాపననయానం ఆగతత్తా ద్విపఞ్ఞాసాయ నయేహి పటిమణ్డేత్వావ దస్సితాతి వేదితబ్బా.

౬౦౦. ఇతో పరేసు సోతాయతనాదినిద్దేసేసుపి ఏసేవ నయో. విసేసమత్తం పనేత్థ ఏవం వేదితబ్బం – సుణాతీతి **సోతం**. తం ససమ్భారసోతబిలస్స అన్తో తనుతమ్బలోమాచితే అఙ్గులివేధకసణ్ఠానే పదేసే వుత్తప్పకారాహి ధాతూహి కతూపకారం, ఉతుచిత్తాహారేహి ఉపత్థమ్భియమానం, ఆయునా అనుపాలియమానం, వణ్ణాదీహి పరివుతం సోతవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి.

ఘాయతీతి **ఘానం**. తం ససమ్భారఘానబిలస్స అన్తో అజపదసణ్ఠానే పదేసే యథావుత్తప్పకారఉపకారుపత్థమ్భనానుపాలనపరివారం హుత్వా ఘానవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి.

సాయనట్ఠేన **జివ్హా**. సా ససమ్భారజివ్హామజ్ఝస్స ఉపరి ఉప్పలదలగ్గసణ్ఠానే పదేసే యథావుత్తప్పకారఉపకారుపత్థమ్భనానుపాలనపరివారా హుత్వా జివ్హావిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానా తిట్ఠతి.

యావతా పన ఇమస్మిం కాయే ఉపాదిణ్ణకరూపం నామ అత్థి, సబ్బత్థ కాయాయతనం, కప్పాసపటలే స్నేహో వియ, యథావుత్తప్పకారఉపకారుపత్థమ్భనానుపాలనపరివారమేవ హుత్వా కాయవిఞ్ఞాణాదీనం యథారహం వత్థుద్వారభావం సాధయమానం తిట్ఠతి. అయమేత్థ విసేసో. సేసో పాళిప్పభేదో చ అత్థో చ చక్ఖునిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. కేవలఞ్హి ఇధ చక్ఖుపదస్స ఠానే సోతపదాదీని, రూపపదస్స ఠానే సద్దపదాదీని, పస్సీతి ఆదీనం ఠానే సుణీతిఆదిపదాని చ ఆగతాని. 'నేత్తంపేతం , నయనంపేత'న్తి ఇమస్స చ పదద్వయస్స అభావా ద్వాదస ద్వాదస నామాని హోన్తి. సేసం సబ్బత్థ వుత్తసదిసమేవ.

తత్థ సియా – యది యావతా ఇమస్మిం కాయే ఉపాదిణ్ణకరూపం నామ అత్థి, సబ్బత్థ కాయాయతనం, కప్పాసపటలే స్నేహో వియ. 'ఏవం సన్తే లక్ఖణసమ్మిస్సతా ఆపజ్జతీ'తి. 'నాపజ్జతీ'తి. 'కస్మా'? 'అఞ్ఞస్స అఞ్ఞత్థ అభావతో'. 'యది ఏవం, న సబ్బత్థ కాయాయతన'న్తి? 'నేవ పరమత్థతో సబ్బత్థ. వినిబ్భుజిత్వా పనస్స నానాకరణం పఞ్ఞాపేతుం న సక్కా, తస్మా ఏవం వుత్తం. యథా హి రూపరసాదయో, వాలికాచుణ్ణాని వియ, వివేచేతుం అసక్కుణేయ్యతాయ అఞ్ఞమఞ్ఞబ్యాపినోతి వుచ్చన్తి, న చ పరమత్థతో రూపే రసో అత్థి. యది సియా రూపగ్గహణేనేవ రసగ్గహణం గచ్ఛేయ్య. ఏవం కాయాయతనమ్పి పరమత్థతో నేవ సబ్బత్థ అత్థి, న చ సబ్బత్థ నత్థి, వివేచేతుం అసక్కుణేయ్యతాయాతి. ఏవమేత్థ న లక్ఖణసమ్మిస్సతా ఆపజ్జతీతి వేదితబ్బా'.

అపిచ లక్ఖణాదివవత్థాపనతోపేతేసం అసమ్మిస్సతా వేదితబ్బా – ఏతేసు హి రూపాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణం దట్ఠుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం వా **చక్ఖు,** రూపేసు ఆవిఞ్ఛనరసం, చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానం, దట్ఠుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానం.

సద్దాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణం సోతుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం వా **సోతం,** సద్దేసు ఆవిఞ్ఛనరసం, సోతవిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానం, సోతుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానం.

గన్ధాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణం ఘాయితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణం వా **ఘానం,** గన్ధేసు ఆవిఞ్ఛనరసం, ఘానవిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానం ఘాయితుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానం.

రసాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణా సాయితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణా వా **జివ్హా,** రసేసు ఆవిఞ్ఛనరసా, జివ్హావిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానా, సాయితుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానా.

ఫోట్ఠబ్బాభిఘాతారహభూతప్పసాదలక్ఖణో ఫుసితుకామతానిదానకమ్మసముట్ఠానభూతప్పసాదలక్ఖణో వా **కాయో,** ఫోట్ఠబ్బేసు ఆవిఞ్ఛనరసో, కాయవిఞ్ఞాణస్స ఆధారభావపచ్చుపట్ఠానో, ఫుసితుకామతానిదానకమ్మజభూతపదట్ఠానో.

కేచి పన 'తేజాధికానం భూతానం పసాదో చక్ఖు, వాయుపథవీఆపాధికానం భూతానం పసాదా సోతఘానజివ్హా, కాయో సబ్బేస'న్తి వదన్తి. అపరే 'తేజాధికానం పసాదో చక్ఖు, వివరవాయుఆపపథవాధికానం పసాదా సోతఘానజివ్హాకాయా'తి వదన్తి. తే వత్తబ్బా – 'సుత్తం ఆహరథా'తి. అద్ధా సుత్తమేవ న దక్ఖిస్సన్తి. కేచి పనేత్థ 'తేజాదీనం గుణేహి రూపాదీహి అనుగ్గయ్హభావతో'తి కారణం వదన్తి. తే చ వత్తబ్బా – 'కో పనేవమాహ – రూపాదయో తేజాదీనం గుణా'తి? అవినిబ్భోగేసు హి రూపేసు 'అయం ఇమస్స గుణో, అయం ఇమస్స గుణో'తి న లబ్భా వత్తుం. అథాపి వదేయ్యుం – 'యథా తేసు తేసు సమ్భారేసు తస్స తస్స భూతస్స అధికతాయ పథవీఆదీనం సన్ధారణాదీని కిచ్చాని ఇచ్ఛథ, ఏవం తేజాదిఅధికేసు సమ్భారేసు రూపాదీనం అధికభావదస్సనతో ఇచ్ఛితబ్బమేతం రూపాదయో తేసం గుణా'తి. తే వత్తబ్బా – ఇచ్ఛేయ్యామ , యది ఆపాధికస్స ఆసవస్స గన్ధతో పథవీఅధికే కప్పాసే గన్ధో అధికతరో సియా, తేజాధికస్స చ ఉణ్హోదకస్స వణ్ణతోపి సీతూదకస్స వణ్ణో పరిహాయేథ. యస్మా పనేతం ఉభయమ్పి నత్థి, తస్మా పహాయేథేతం ఏతేసం నిస్సయభూతానం విసేసకప్పనం, యథా అవిసేసేపి ఏకకలాపే భూతానం రూపరసాదయో అఞ్ఞమఞ్ఞం విసదిసా హోన్తి, ఏవం చక్ఖుపసాదాదయో, అవిజ్జమానేపి అఞ్ఞస్మిం విసేసకారణేతి గహేతబ్బమేతం.

కిం పన తం యం అఞ్ఞమఞ్ఞస్స అసాధారణం? కమ్మమేవ నేసం విసేసకారణం. తస్మా కమ్మవిసేసతో ఏతేసం విసేసో, న భూతవిసేసతో. భూతవిసేసే హి సతి పసాదోవ నుప్పజ్జతి. సమానానఞ్హి పసాదో, న విసమానానన్తి పోరాణా. ఏవం కమ్మవిససతో విసేసవన్తేసు చ ఏతేసు చక్ఖుసోతాని అసమ్పత్తవిసయగ్గాహకాని అత్తనో నిస్సయం అనల్లీననిస్సయే ఏవ విసయే విఞ్ఞాణహేతుత్తా. ఘానజివ్హాకాయా సమ్పత్తవిసయగ్గాహకా, నిస్సయవసేన చేవ సయఞ్చ అత్తనో నిస్సయం అల్లీనేయేవ విసయే విఞ్ఞాణహేతుత్తా.

అట్ఠకథాయం పన "ఆపాథగతత్తావ ఆరమ్మణం సమ్పత్తం నామ. చన్దమణ్డలసూరియమణ్డలానఞ్హి ద్వాచత్తాలీసయోజనసహస్సమత్థకే ఠితానం వణ్ణో చక్ఖుపసాదం ఘట్టేతి. సో దూరే ఠత్వా పఞ్ఞాయమానోపి సమ్పత్తోయేవ నామ. తంగోచరత్తా చక్ఖు సమ్పత్తగోచరమేవ నామ. దూరే రుక్ఖం ఛిన్దన్తానమ్పి, రజకానఞ్చ వత్థం ధోవన్తానం దూరతోవ కాయవికారో పఞ్ఞాయతి. సద్దో పన ధాతుపరమ్పరాయ ఆగన్త్వా సోతం ఘట్టేత్వా సణికం వవత్థానం గచ్ఛతీ"తి వుత్తం.

తత్థ కిఞ్చాపి ఆపాథగతత్తా ఆరమ్మణం సమ్పత్తన్తి వుత్తం, చన్దమణ్డలాదివణ్ణో పన చక్ఖుం అసమ్పత్తో దూరే ఠితోవ పఞ్ఞాయతి. సద్దోపి సచే సణికం ఆగచ్ఛేయ్య, దూరే ఉప్పన్నో చిరేన సుయ్యేయ్య, పరమ్పరఘట్టనాయ చ ఆగన్త్వా సోతం ఘట్టేన్తో అసుకదిసాయ నామాతి న పఞ్ఞాయేయ్య. తస్మా అసమ్పత్తగోచరానేవ తాని.

అహిఆదిసమానాని చేతాని. యథా హి అహి నామ బహి సిత్తసమ్మట్ఠట్ఠానే నాభిరమతి, సఙ్కారట్ఠానతిణపణ్ణగహనవమ్మికానియేవ పన పవిసిత్వా నిపన్నకాలే అభిరమతి, ఏకగ్గతం ఆపజ్జతి, ఏవమేవ చక్ఖుపేతం విసమజ్ఝాసయం మట్ఠేసు సువణ్ణభిత్తిఆదీసు నాభిరమతి, ఓలోకేతుమ్పి న ఇచ్ఛతి, రూపచిత్తపుప్ఫలతాదిచిత్తేసుయేవ పన అభిరమతి. తాదిసేసు హి ఠానేసు చక్ఖుమ్హి అప్పహోన్తే ముఖమ్పి వివరిత్వా ఓలోకేతుకామా హోన్తి.

సుసుమారోపి బహి నిక్ఖన్తో గహేతబ్బం న పస్సతి, అక్ఖీని నిమ్మీలేత్వావ చరతి. యదా పన బ్యామసతమత్తం ఉదకం ఓగాహిత్వా బిలం పవిసిత్వా నిపన్నో హోతి, తదా తస్స చిత్తం ఏకగ్గం హోతి సుఖం సుపతి, ఏవమేవ సోతం తమ్పే బిలజ్ఝాసయం ఆకాససన్నిస్సితం కణ్ణచ్ఛిద్దకూపకేయేవ అజ్ఝాసయం కరోతి. కణ్ణచ్ఛిద్దాకాసోయేవ తస్స సద్దసవనే పచ్చయో హోతి. అజటాకాసోపి వట్టతియేవ. అన్తోలేణస్మిఞ్హి సజ్ఝాయే కరియమానే న లేణచ్ఛదనం భిన్దిత్వా సద్దో బహి నిక్ఖమతి, ద్వారవాతపానచ్ఛిద్దేహి పన నిక్ఖమిత్వా ధాతుపరమ్పరాయేవ ఘట్టేన్తో గన్త్వా సోతపసాదం ఘట్టేతి. అథ తస్మిం కాలే 'అసుకో నామ సజ్ఝాయతీ'తి లేణపిట్ఠే నిసిన్నా జానన్తి.

ఏవం సన్తే సమ్పత్తగోచరతా హోతి. 'కిం పనేతం సమ్పత్తగోచర'న్తి? 'ఆమ, సమ్పత్తగోచరం'. 'యది ఏవం, దూరే భేరీఆదీసు వజ్జమానేసు దూరే సద్దోతి జాననం న భవేయ్యా'తి? 'నో న భవతి. సోతపసాదస్మిఞ్హి ఘట్టితే దూరే సద్దో ఆసన్నే సద్దో, పరతీరే ఓరిమతీరేతి తథా తథా జాననాకారో హోతి. ధమ్మతా ఏసా'తి. 'కిం ఏతాయ ధమ్మతాయ? యతో యతో ఛిద్దం తతో తతో సవనం హోతి, చన్దిమసూరియాదీనం దస్సనం వియాతి అసమ్పత్తగోచరమేవేతం'.

పక్ఖీపి రుక్ఖే వా భూమియం వా న రమతి. యదా పన ఏకం వా ద్వే వా లేడ్డుపాతే అతిక్కమ్మ అజటాకాసం పక్ఖన్దో హోతి, తదా ఏకగ్గచిత్తతం ఆపజ్జతి, ఏవమేవ ఘానమ్పి ఆకాసజ్ఝాసయం వాతూపనిస్సయగన్ధగోచరం. తథా హి గావో నవవుట్ఠే దేవే భూమియం ఘాయిత్వా ఘాయిత్వా ఆకాసాభిముఖా హుత్వా వాతం ఆకడ్ఢన్తి. అఙ్గులీహి గన్ధపిణ్డం గహేత్వాపి చ ఉపసిఙ్ఘనకాలే వాతం అనాకడ్ఢన్తో నేవ తస్స గన్ధం జానాతి.

కుక్కురోపి బహి విచరన్తో ఖేమట్ఠానం న పస్సతి లేడ్డుపహారాదీహి ఉపద్దుతో హోతి. అన్తోగామం పవిసిత్వా ఉద్ధనట్ఠానే ఛారికం బ్యూహిత్వా నిపన్నస్స పన ఫాసుకం హోతి, ఏవమేవ జివ్హాపి గామజ్ఝాసయా ఆపోసన్నిస్సితరసారమ్మణా. తథా హి తియామరత్తిం సమణధమ్మం కత్వాపి పాతోవ పత్తచీవరమాదాయ గామో పవిసితబ్బో హోతి. సుక్ఖఖాదనీయస్స చ న సక్కా ఖేళేన అతేమితస్స రసం జానితుం.

సిఙ్గాలోపి బహి చరన్తో రతిం న విన్దతి, ఆమకసుసానే మనుస్సమంసం ఖాదిత్వా నిపన్నస్సేవ పనస్స ఫాసుకం హోతి, ఏవమేవ కాయోపి ఉపాదిణ్ణకజ్ఝాసయో పథవీనిస్సితఫోట్ఠబ్బారమ్మణో. తథా హి అఞ్ఞం ఉపాదిణ్ణకం అలభమానా సత్తా అత్తనోవ హత్థతలే సీసం కత్వా నిపజ్జన్తి. అజ్ఝత్తికబాహిరా చస్స పథవీ ఆరమ్మణగ్గహణే పచ్చయో హోతి. సుసన్థతస్సపి హి సయనస్స, హత్థే ఠపితానమ్పి వా ఫలానం, న సక్కా అనిసీదన్తేన వా అనిప్పీళేన్తేన వా థద్ధముదుభావో జానితున్తి. అజ్ఝత్తికబాహిరాపథవీ ఏతస్స కాయపసాదస్స ఫోట్ఠబ్బజాననే పచ్చయో హోతి. ఏవం లక్ఖణాదివవత్థానతోపేతేసం

అసమ్మిస్సతా వేదితబ్బా. అఞ్ఞోయేవ హి చక్ఖుపసాదస్స లక్ఖణరసపచ్చుపట్ఠానపదట్ఠానగోచరజ్ఝాసయనిస్సయా అఞ్ఞో సోతపసాదాదీనన్తి అసమ్మిస్సానేవ చక్ఖాయతనాదీని.

అపిచ నేసం అసమ్మిస్సతాయ అయం ఉపమాపి వేదితబ్బా – యథా హి పఞ్చవణ్ణానం ధజానం ఉస్సాపితానం కిఞ్చాపి ఛాయా ఏకాబద్ధా వియ హోతి, తస్స తస్స పన అఞ్ఞమఞ్ఞం అసమ్మిస్సావ యథా చ పఞ్చవణ్ణేన కప్పాసేన వట్టిం కత్వా దీపే జాలితే కిఞ్చాపి జాలా ఏకాబద్ధా వియ హోతి, తస్స తస్స పన అంసునో పాటియేక్కా పాటియేక్కా జాలా అసమ్మిస్సా ఏవ, ఏవమేవ కిఞ్చాపి ఇమాని పఞ్చాయతనాని ఏకస్మిం అత్తభావే సమోసటాని అఞ్ఞమఞ్ఞం పన అసమ్మిస్సానేవ. న కేవలఞ్చ ఇమానేవ పఞ్చ, సేసరూపానిపి అసమ్మిస్సానేవ. ఇమస్మిఞ్హి సరీరే హేట్ఠిమకాయో మజ్ఝిమకాయో ఉపరిమకాయోతి తయో కోట్ఠాసా. తత్థ నాభితో పట్ఠాయ హేట్ఠా హేట్ఠిమకాయో నామ. తస్మిం కాయదసకం, భావదసకం, ఆహారసముట్ఠానాని అట్ఠ, ఉతుసముట్ఠానాని అట్ఠ, చిత్తసముట్ఠానాని అట్ఠాతి చతుచత్తాలీస రూపాని. నాభితో ఉద్ధం యావ గలవాటకా మజ్ఝిమకాయో నామ. తత్థ చ కాయదసకం, భావదసకం, వత్థుదసకం, ఆహారసముట్ఠానాదీని తీణి అట్ఠకానీతి చతుపఞ్ఞాస రూపాని. గలవాటకతో ఉద్ధం ఉపరిమకాయో నామ. తత్థ చక్ఖుదసకం, సోతదసకం, ఘానదసకం, జివ్హాదసకం, కాయదసకం, భావదసకం, ఆహారసముట్ఠానాదీని తీణి అట్ఠకానీతి చతురాసీతి రూపాని.

తత్థ చక్ఖుపసాదస్స పచ్చయాని చత్తారి మహాభూతాని, వణ్ణో గన్ధో రసో ఓజా, జీవితిన్ద్రియం చక్ఖుపసాదోతి ఇదం ఏకన్తతో అవినిభుత్తానం దసన్నం నిప్ఫన్నరూపానం వసేన చక్ఖుదసకం నామ. ఇమినా నయేన సేసానిపి వేదితబ్బాని. తేసు హేట్ఠిమకాయే రూపం మజ్ఝిమకాయఉపరిమకాయరూపేహి సద్ధిం అసమ్మిస్సం. సేసకాయద్వయేపి రూపం ఇతరేహి సద్ధిం అసమ్మిస్సమేవ. యథా హి సాయన్హసమయే పబ్బతచ్ఛాయా చ రుక్ఖచ్ఛాయా చ కిఞ్చాపి ఏకాబద్ధా వియ హోన్తి అఞ్ఞమఞ్ఞం పన అసమ్మిస్సావ ఏవం ఇమేసుపి కాయేసు చతుచత్తాలీస చతుపఞ్ఞాస చతురాసీతి రూపాని చ కిఞ్చాపి ఏకాబద్ధాని వియ హోన్తి, అఞ్ఞమఞ్ఞం పన అసమ్మిస్సానేవాతి.

౬౧౬. రూపాయతననిద్దేసే వణ్ణోవ **వణ్ణనిభా;** నిభాతీతి వా నిభా. చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స పాకటా హోతీతి అత్థో. వణ్ణోవ నిభా **వణ్ణనిభా**. సద్ధిం నిదస్సనేన **సనిదస్సనం,** చక్ఖువిఞ్ఞాణేన పస్సితబ్బన్తి అత్థో. సద్ధిం పటిఘేన **సప్పటిఘం,** పటిఘట్టననిఘంసజనకన్తి అత్థో. నీలాదీసు ఉమాపుప్ఫసమానం **నీలం,** కణికారపుప్ఫసమానం **పీతకం,** బన్ధుజీవకపుప్ఫసమానం **లోహితకం,** ఓసధితారకసమానం **ఓదాతం**. ఝామఙ్గారసమానం **కాళకం,** మన్దరత్తం సిన్దువారకరవీరమకుళసమానం **మఞ్జిట్ఠకం**. “హరిత్తచహేమవణ్ణకామంసుముఖపక్కమా”తి (జా॰ ౧.౧౫.౧౩౩) ఏత్థ పన కిఞ్చాపి ‘హరీ’తి సువణ్ణం వుత్తం, పరతో పనస్స జాతరూపగ్గహణేన గహితత్తా ఇధ సామం **హరి** నామ. ఇమాని సత్త వత్థుం అనామసిత్వా సభావేనేవ దస్సితాని.

హరివణ్ణన్తి హరితసద్దలవణ్ణం. **అమ్బఙ్కురవణ్ణ**న్తి అమ్బఙ్కురేన సమానవణ్ణం. ఇమాని ద్వే వత్థుం ఆమసిత్వా దస్సితాని. **దీఘాదీని** ద్వాదస వోహారతో దస్సితాని. సో చ నేసం వోహారో ఉపనిధాయసిద్ధో చేవ సన్నివేససిద్ధో చ. దీఘాదీని హి అఞ్ఞమఞ్ఞం ఉపనిధాయసిద్ధాని, వట్టాదీని సన్నివేసవిసేసేన. తత్థ రస్సం ఉపనిధాయ తతో ఉచ్చతరం **దీఘం,** తం ఉపనిధాయ తతో నీచతరం **రస్సం**. థూలం ఉపనిధాయ తతో ఖుద్దకతరం **అణుం,** తం ఉపనిధాయ తతో మహన్తతరం **థూలం**. చక్కసణ్ఠానం **వట్టం,** కుక్కుటణ్డసణ్ఠానం **పరిమణ్డలం**. చతూహి అంసేహి యుత్తం **చతురంసం**. **ఛళంసాదీసు**పి ఏసేవ నయో. **నిన్న**న్తి ఓనతం, **థల**న్తి ఉన్నతం.

తత్థ యస్మా దీఘాదీని ఫుసిత్వా సక్కా జానితుం, నీలాదీని పనేవం న సక్కా, తస్మా న నిప్పరియాయేన దీఘం రూపాయతనం; తథా రస్సాదీని. తం తం నిస్సాయ పన తథా తథా ఠితం దీఘం రస్సన్తి తేన తేన వోహారేన రూపాయతనమేవేత్థ భాసితన్తి వేదితబ్బం. **ఛాయా ఆతపో**తి ఇదం అఞ్ఞమఞ్ఞపరిచ్ఛిన్నం; తథా **ఆలోకో అన్ధకారో చ. అబ్భా మహికా**తిఆదీని చత్తారి వత్థునావ దస్సితాని. తత్థ '**అబ్భా**'తి వలాహకో. '**మహికా**'తి హిమం. ఇమేహి చతూహి అబ్భాదీనం వణ్ణా దస్సితా. **చన్దమణ్డలస్స వణ్ణనిభా**తిఆదీహి తేసం తేసం పభావణ్ణా దస్సితా.

తత్థ చన్దమణ్డలాదీనం వత్థూనం ఏవం విసేసో వేదితబ్బో – మణిమయం రజతపటిచ్ఛన్నం ఏకూనపఞ్ఞాసయోజనాయామవిత్థారం చన్దస్స దేవపుత్తస్స విమానం **చన్దమణ్డలం** నామ. సోవణ్ణమయం ఫలికపటిచ్ఛన్నం సమపణ్ణాసయోజనాయామవిత్థారం సూరియస్స దేవపుత్తస్స విమానం **సూరియమణ్డలం** నామ. సత్తరతనమయాని సత్తట్ఠదసద్వాదసయోజనాయామవిత్థారాని తేసం తేసం దేవపుత్తానం విమానాని **తారకరూపాని** నామ.

తత్థ హేట్ఠా చన్దో, సూరియో ఉపరి, ఉభిన్నమన్తరం యోజనం హోతి. చన్దస్స హేట్ఠిమన్తతో సూరియస్స ఉపరిమన్తో యోజనసతం హోతి. ద్వీసు పస్సేసు నక్ఖత్తతారకా గచ్ఛన్తి. ఏతేసు పన తీసు చన్దో దన్ధగమనో, సూరియో సీఘగమనో, నక్ఖత్తతారకా సబ్బసీఘగమనా. కాలేన చన్దిమసూరియానం పురతో హోన్తి కాలేన పచ్ఛా.

ఆదాసమణ్డలన్తి కంసమయం. **మణీ**తి ఠపేత్వా వేళురియం సేసో జోతిరసాదిఅనేకప్పభేదో. **సఙ్ఖో**తి సాముద్దికో; **ముత్తా** సాముద్దికాపి, సేసాపి. **వేళురియో**తి వేళువణ్ణమణి. **జాతరూపం** వుచ్చతి సత్థువణ్ణో. సత్థా హి సువణ్ణవణ్ణో, సువణ్ణమ్పి సత్థువణ్ణం. **రజతం** వుచ్చతి కహాపణో – లోహమాసకో దారుమాసకో జతుమాసకో, యే 'వోహారం గచ్ఛన్తీ'తి (పారా॰ ౫౮౪) వుత్తం తం సబ్బమ్పి ఇధ గహితం.

యం వా పనఞ్ఞమ్పీతి ఇమినా పాళిఆగతం ఠపేత్వా సేసం తట్టికపిలోతికకణ్ణికవణ్ణాదిభేదం రూపం గహితం. తఞ్హి సబ్బం యేవాపనకేసు పవిట్ఠం.

ఏవమేతం నీలాదినా భేదేన భిన్నమ్పి రూపం సబ్బం లక్ఖణాదీహి అభిన్నమేవ. సబ్బఞ్హేతం చక్ఖుపటిహననలక్ఖణం **రూపం,** చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసం, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానం, చతుమహాభూతపదట్ఠానం. యథా చేతం తథా సబ్బానిపి ఉపాదారూపాని. యత్థ పన విసేసో అత్థి తత్థ వక్ఖామ. సేసమేత్థ చక్ఖాయతననిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. కేవలఞ్హి తత్థ చక్ఖుపుబ్బఙ్గమో నిద్దేసో ఇధ రూపపుబ్బఙ్గమో. తత్థ 'చక్ఖుం పేత'న్తిఆదీని చుద్దస నామాని, ఇధ 'రూపంపేత'న్తిఆదీని తీణి. సేసం తాదిసమేవ. యథా హి చతూహి చతూహి నయేహి పటిమణ్డేత్వా చక్ఖుం వవత్థాపేతుం తేరస వారా వుత్తా, ఇధాపి తే తథేవ వుత్తాతి.

౬౨౧. సద్దాయతననిద్దేసే **భేరిసద్దో**తి మహాభేరీపహటభేరీనం సద్దో. **ముదిఙ్గసఙ్ఖపణవసద్దా**పి ముదిఙ్గాదిపచ్చయా సద్దా. గీతసఙ్ఖాతో సద్దో **గీతసద్దో** . వుత్తావసేసానం వీణాదీనం తన్తిబద్ధానం సద్దో **వాదితసద్దో. సమ్మసద్దో**తి కంసతాళకట్ఠతాళసద్దో. **పాణిసద్దో**తి పాణిప్పహారసద్దో. **సత్తానం నిగ్ఘోససద్దో**తి బహూనం సన్నిపతితానం అపఞ్ఞాయమానపదబ్యఞ్జననిగ్ఘోససద్దో. **ధాతూనం సన్నిఘాతసద్దో**తి రుక్ఖానం అఞ్ఞమఞ్ఞనిఘంసనఘణ్టికాకోటనాదిసద్దో. వాతస్స వాయతో సద్దో **వాతసద్దో**. ఉదకస్స సన్దమానస్స వా పటిహతస్స వా సద్దో **ఉదకసద్దో**. మనుస్సానం సల్లాపాదిసద్దో **మనుస్ససద్దో**. తం ఠపేత్వా సేసో సబ్బోపి

అమనుస్ససద్దో. ఇమినా పదద్వయేన సబ్బోపి సద్దో పరియాదిన్నో. ఏవం సన్తేపి వంసఫాలనపిలోతికఫాలనాదీసు పవత్తో పాళియం అనాగతసద్దో యేవాపనకట్ఠానం పవిట్ఠోతి వేదితబ్బో.

ఏవమయం భేరీసద్దాదినా భేదేన భిన్నోపి సద్దో లక్ఖణాదీహి అభిన్నోయేవ. సబ్బోపి హేస సోతపటిహననలక్ఖణో **సద్దో** సోతవిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసో, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానో. సేసం చక్ఖాయతననిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. ఇధాపి హి చతూహి చతూహి నయేహి పటిమణ్డితా తేరస వారా వుత్తా. తేసం అత్థో సక్కా వుత్తనయేనేవ జానితున్తి న విత్థారితో.

౬౨౪. గన్ధాయతననిద్దేసే **మూలగన్ధో**తి యం కిఞ్చి మూలం పటిచ్చ నిబ్బత్తో గన్ధో. **సారగన్ధా**దీసుపి ఏసేవ నయో. అసిద్ధదుసిద్ధానం డాకాదీనం గన్ధో **ఆమకగన్ధో**. మచ్ఛసకలికాపూతిమంససంకిలిట్ఠసప్పిఆదీనం గన్ధో **విస్సగన్ధో**. **సుగన్ధో**తి ఇట్ఠగన్ధో. **దుగ్గన్ధో**తి అనిట్ఠగన్ధో. ఇమినా పదద్వయేన సబ్బోపి గన్ధో పరియాదిన్నో. ఏవం సన్తేపి కణ్ణకగన్ధపిలోతికగన్ధాదయో పాళియం అనాగతా సబ్బేపి గన్ధా యేవాపనకట్ఠానం పవిట్ఠాతి వేదితబ్బా.

ఏవమయం మూలగన్ధాదినా భేదేన భిన్నోపి గన్ధో లక్ఖణాదీహి అభిన్నోయేవ. సబ్బోపి హేస ఘానపటిహననలక్ఖణో **గన్ధో**, ఘానవిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసో, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానో. సేసం చక్ఖాయతననిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. ఇధాపి హి తథేవ ద్విపఞ్ఞాసనయపటిమణ్డితా తేరస వారా వుత్తా. తే అత్థతో పాకటాయేవ.

౬౨౮. రసాయతననిద్దేసే **మూలరసో**తి యంకిఞ్చి మూలం పటిచ్చ నిబ్బత్తరసో. **ఖన్ధరసా**దీసుపి ఏసేవ నయో. **అమ్బిలన్తి** తక్కమ్బిలాది. **మధురన్తి** ఏకన్తతో గోసప్పిఆది. మధు పన కసావయుత్తం చిరనిక్ఖిత్తం కసావం హోతి. ఫాణితం ఖారియుత్తం చిరనిక్ఖిత్తం ఖారియం హోతి. సప్పి పన చిరనిక్ఖిత్తం వణ్ణగన్ధే జహన్తమ్పి రసం న జహాతీతి తదేవ ఏకన్తమధురం. **తిత్తకన్తి** నిమ్బపణ్ణాది. **కటుకన్తి** సిఙ్గివేరమరిచాది. **లోణికన్తి** సాముద్దికలోణాది. **ఖారికన్తి** వాతిఙ్గణకళీరాది. **లమ్బిలన్తి** బదరామలకకపిట్ఠసాలవాది. **కసావన్తి** హరితకాది. ఇమే సబ్బేపి రసా వత్థువసేన వుత్తా. తంతంవత్థుతో పనేత్థ రసోవ అమ్బిలాదీహి నామేహి వుత్తోతి వేదితబ్బో. **సాదూ**తి ఇట్ఠరసో, **అసాదూ**తి అనిట్ఠరసో. ఇమినా పదద్వయేన సబ్బోపి రసో పరియాదిన్నో. ఏవం సన్తేపి లేడ్డురసభిత్తిరసపిలోతికరసాదయో పాళియం అనాగతా సబ్బేపి రసా యేవాపనకట్ఠానం పవిట్ఠాతి వేదితబ్బా.

ఏవమయం మూలరసాదినాభేదేన భిన్నోపి రసో లక్ఖణాదీహి అభిన్నోయేవ. సబ్బోపి హేస జివ్హాపటిహననలక్ఖణో **రసో**, జివ్హావిఞ్ఞాణస్స విసయభావరసో, తస్సేవ గోచరపచ్చుపట్ఠానో. సేసం చక్ఖాయతననిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. ఇధాపి హి తథేవ ద్విపఞ్ఞాసనయపటిమణ్డితా తేరస వారా వుత్తా.

౬౩౨. ఇత్థిన్ద్రియనిద్దేసే **యన్తి** కరణవచనం. యేన కారణేన ఇత్థియా ఇత్థిలిఙ్గాదీని హోన్తీతి అయమేత్థ అత్థో. తత్థ **'లిఙ్గ'**న్తి సణ్ఠానం. ఇత్థియా హి హత్థపాదగీవాఉరాదీనం సణ్ఠానం న పురిసస్స వియ హోతి. ఇత్థీనఞ్హి హేట్ఠిమకాయో విసదో హోతి, ఉపరిమకాయో అవిసదో. హత్థపాదా ఖుద్దకా, ముఖం ఖుద్దకం. **నిమిత్తన్తి** సఞ్జాననం. ఇత్థీనఞ్హి ఉరమంసం అవిసదం హోతి, ముఖం నిమ్మస్సుదాఠికం. కేసబన్ధవత్థగ్గహణమ్పి న పురిసానం వియ హోతి. **కుత్తన్తి** కిరియా. ఇత్థియో హి దహరకాలే సుప్పకముసలకేహి కీళన్తి, చిత్తధీతలికాయ కీళన్తి, మత్తికవాకేన సుత్తకం నామ కన్తన్తి. **ఆకప్పో**తి గమనాదిఆకారో. ఇత్థియో హి గచ్ఛమానా అవిసదా గచ్ఛన్తి, తిట్ఠమానా నిపజ్జమానా నిసీదమానా ఖాదమానా భుఞ్జమానా అవిసదా భుఞ్జన్తి. పురిసమ్పి హి అవిసదం దిస్వా మాతుగామో వియ గచ్ఛతి తిట్ఠతి నిపజ్జతి నిసీదతి ఖాదతి భుఞ్జతీతి వదన్తి.

ఇత్థత్తం ఇత్థిభావోతి ఉభయమ్పి ఏకత్థం; ఇత్థిసభావోతి అత్థో. అయం కమ్మజో పటిసన్ధిసముట్ఠితో. ఇత్థిలిఙ్గాదీని పన ఇత్థిన్ద్రియం పటిచ్చ పవత్తే సముట్ఠితాని. యథా హి బీజే సతి, బీజం పటిచ్చ, బీజపచ్చయా రుక్ఖో వడ్ఢిత్వా సాఖావిటపసమ్పన్నో హుత్వా ఆకాసం పూరేత్వా తిట్ఠతి, ఏవమేవ ఇత్థిభావసఙ్ఖాతే ఇత్థిన్ద్రియే సతి ఇత్థిలిఙ్గాదీని హోన్తి. బీజం వియ హి ఇత్థిన్ద్రియం, బీజం పటిచ్చ వడ్ఢిత్వా ఆకాసం పూరేత్వా ఠితరుక్ఖో వియ ఇత్థిన్ద్రియం పటిచ్చ ఇత్థిలిఙ్గాదీని పవత్తే సముట్ఠహన్తి. తత్థ ఇత్థిన్ద్రియం న చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యం, మనోవిఞ్ఞేయ్యమేవ. ఇత్థిలిఙ్గాదీని చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యానిపి మనోవిఞ్ఞేయ్యానిపి.

ఇదం తం రూపం ఇత్థిన్ద్రియన్తి ఇదం తం రూపం, యథా చక్ఖున్ద్రియాదీని పురిసస్సాపి హోన్తి, న ఏవం; నియమతో పన ఇత్థియా ఏవ ఇన్ద్రియం 'ఇత్థిన్ద్రియం'.

౬౩౩. పురిసిన్ద్రియేపి ఏసేవ నయో. పురిసలిఙ్గాదీని పన ఇత్థిలిఙ్గాదీనం పటిపక్ఖతో వేదితబ్బాని. పురిసస్స హి హత్థపాదగీవాఉరాదీనం సణ్ఠానం న ఇత్థియా వియ హోతి. పురిసానఞ్హి ఉపరిమకాయో విసదో హోతి హేట్ఠిమకాయో అవిసదో, హత్థపాదా మహన్తా, ముఖం మహన్తం, ఉరమంసం విసదం, మస్సుదాఠికా ఉప్పజ్జన్తి. కేసబన్ధనవత్థగ్గహణం న ఇత్థీనం వియ హోతి. దహరకాలే రథనఙ్గలాదీహి కీళన్తి, వాలికపాళిం కత్వా వాపిం నామ ఖనన్తి, గమనాదీని విసదాని హోన్తి. ఇత్థిమ్పి గమనాదీని విసదాని కురుమానం దిస్వా 'పురిసో వియ గచ్ఛతీ'తిఆదీని వదన్తి. సేసం ఇత్థిన్ద్రియే వుత్తసదిసమేవ.

తత్థ ఇత్థిభావలక్ఖణం **ఇత్థిన్ద్రియం,** ఇత్థీతి పకాసనరసం, ఇత్థిలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పానం కారణభావపచ్చుపట్ఠానం. పురిసభావలక్ఖణం **పురిసిన్ద్రియం,** పురిసోతి పకాసనరసం, పురిసలిఙ్గనిమిత్తకుత్తాకప్పానం కారణభావపచ్చుపట్ఠానం. ఉభయమ్పేతం పఠమకప్పికానం పవత్తే సముట్ఠాతి. అపరభాగే పటిసన్ధియం. పటిసన్ధిసముట్ఠితమ్పి పవత్తే చలతి పరివత్తతి.

యథాహ –

> "తేన ఖో పన సమయేన అఞ్ఞతరస్స భిక్ఖునో ఇత్థిలిఙ్గం పాతుభూతం హోతి. తేన ఖో పన సమయేన అఞ్ఞతరిస్సా భిక్ఖునియా పురిసలిఙ్గం పాతుభూతం హోతీ"తి (పారా॰ ౬౯).

ఇమేసు పన ద్వీసు పురిసలిఙ్గం ఉత్తమం, ఇత్థిలిఙ్గం హీనం. తస్మా పురిసలిఙ్గం బలవఅకుసలేన అన్తరధాయతి, ఇత్థిలిఙ్గం దుబ్బలకుసలేన పతిట్ఠాతి. ఇత్థిలిఙ్గం పన అన్తరధాయన్తం దుబ్బలఅకుసలేన అన్తరధాయతి, పురిసలిఙ్గం బలవకుసలేన పతిట్ఠాతి. ఏవం ఉభయమ్పి అకుసలేన అన్తరధాయతి, కుసలేన పతిట్ఠాతీతి వేదితబ్బం.

ఉభతోబ్యఞ్జనకస్స పన కిం ఏకం ఇన్ద్రియం ఉదాహు ద్వేతి? ఏకం. తఞ్చ ఖో ఇత్థిఉభతోబ్యఞ్జనకస్స ఇత్థిన్ద్రియం, పురిసఉభతోబ్యఞ్జనకస్స పురిసిన్ద్రియం. 'ఏవం సన్తే దుతియబ్యఞ్జనకస్స అభావో ఆపజ్జతి. ఇన్ద్రియఞ్హి బ్యఞ్జనకారణం వుత్తం. తఞ్చస్స నత్థీ'తి? 'న తస్స ఇన్ద్రియం బ్యఞ్జనకారణం'. 'కస్మా'? 'సదా అభావతో. ఇత్థిఉభతోబ్యఞ్జనకస్స హి యదా ఇత్థియా రాగచిత్తం ఉప్పజ్జతి, తదావ పురిసబ్యఞ్జనం పాకటం హోతి, ఇత్థిబ్యఞ్జనం పటిచ్ఛన్నం గుళ్హం హోతి. తథా ఇతరస్స ఇతరం.

యది చ తేసం ఇన్ద్రియం దుతియబ్యఞ్జనకారణం భవేయ్య, సదాపి బ్యఞ్జనద్వయం తిట్ఠేయ్య. న పన తిట్ఠతి. తస్మా వేదితబ్బమేతం న తస్స తం బ్యఞ్జనకారణం. కమ్మసహాయం పన రాగచిత్తమేవేత్థ కారణం. యస్మా చస్స ఏకమేవ ఇన్ద్రియం హోతి, తస్మా ఇత్థిఉభతోబ్యఞ్జనకో సయమ్పి గబ్భం గణ్హాతి, పరమ్పి గణ్హాపేతి. పురిసఉభతోబ్యఞ్జనకో పరం గబ్భం గణ్హాపేతి, సయం పన న గణ్హాతీతి.

౬౩౪. జీవితిన్ద్రియనిద్దేసే యం వత్తబ్బం తం హేట్ఠా అరూపజీవితిన్ద్రియే వుత్తమేవ. కేవలఞ్హి తత్థ **యో తేసం అరూపీనం ధమ్మానన్తి** వుత్తం, ఇధ రూపజీవితిన్ద్రియత్తా **యో తేసం రూపీనం ధమ్మానన్తి** అయమేవ విసేసో. లక్ఖణాదీని పనస్స ఏవం వేదితబ్బాని – సహజాతరూపానుపాలనలక్ఖణం **జీవితిన్ద్రియం,** తేసం పవత్తనరసం, తేసం యేవ ఠపనపచ్చుపట్ఠానం, యాపయితబ్బభూతపదట్ఠానన్తి.

౬౩౫. కాయవిఞ్ఞత్తినిద్దేసే **కాయవిఞ్ఞత్తీతి** ఏత్థ తావ కాయేన అత్తనో భావం విఞ్ఞాపేన్తానం తిరచ్ఛానేహిపి పురిసానం, పురిసేహి వా తిరచ్ఛానానమ్పి కాయగహణానుసారేన గహితాయ ఏతాయ భావో విఞ్ఞాయతీతి **'విఞ్ఞత్తి'**. సయం కాయగహణానుసారేన విఞ్ఞాయతీతిపి 'విఞ్ఞత్తి'. "కాయేన సంవరో సాధూ"తిఆదీసు (ధ॰ ప॰ ౩౬౧) ఆగతో చోపనసఙ్ఖాతో కాయోవ విఞ్ఞత్తి **'కాయవిఞ్ఞత్తి'**. కాయవిప్ఫన్దనేన అధిప్పాయవిఞ్ఞాపనహేతుత్తా, సయఞ్చ తథా విఞ్ఞేయ్యత్తా కాయేన విఞ్ఞత్తీతిపి **'కాయవిఞ్ఞత్తి'**.

కుసలచిత్తస్స వాతిఆదీసు అట్ఠహి కామావచరేహి అభిఞ్ఞాచిత్తేన చాతి నవహి కుసలచిత్తేహి **కుసలచిత్తస్స వా,** ద్వాదసహిపి అకుసలచిత్తేహి **అకుసలచిత్తస్స వా,** అట్ఠహి మహాకిరియేహి ద్వీహి అహేతుకకిరియేహి అభిఞ్ఞాప్పత్తేన ఏకేన రూపావచరకిరియేనాతి ఏకాదసహి కిరియచిత్తేహి **అబ్యాకతచిత్తస్స వా**. ఇతో అఞ్ఞాని హి చిత్తాని విఞ్ఞత్తిం న జనేన్తి. సేక్ఖాసేక్ఖపుథుజ్జనానం పన ఏత్తకేహేవ చిత్తేహి విఞ్ఞత్తి హోతీతి ఏతేసం కుసలాదీనం వసేన తీహి పదేహి 'హేతుతో' దస్సితా.

ఇదాని ఛహి పదేహి 'ఫలతో' దస్సేతుం **అభిక్కమన్తస్స వాతిఆది** వుత్తం. అభిక్కమాదయో హి విఞ్ఞత్తివసేన పవత్తత్తా విఞ్ఞత్తిఫలం నామ. తత్థ **'అభిక్కమన్తస్సా'**తి పురతో కాయం అభిహరన్తస్స. **పటిక్కమన్తస్సాతి** పచ్ఛతో పచ్చాహరన్తస్స. **ఆలోకేన్తస్సాతి** ఉజుకం పేక్ఖన్తస్స. **విలోకేన్తస్సాతి** ఇతో చితో చ పేక్ఖన్తస్స. **సమిఞ్జేన్తస్సాతి** సన్ధయో సఙ్కోచేన్తస్స. **పసారేన్తస్సాతి** సన్ధయో పటిపణామేన్తస్స.

ఇదాని ఛహి పదేహి 'సభావతో' దస్సేతుం **కాయస్స థమ్భనాతి** ఆది వుత్తం. తత్థ **'కాయస్సా'**తి సరీరస్స. కాయం థమ్భేత్వా థద్ధం కరోతీతి **థమ్భనా**. తమేవ ఉపసగ్గేన వడ్ఢేత్వా **సన్థమ్భనాతి** ఆహ. బలవతరా వా థమ్భనా **'సన్థమ్భనా'**. **సన్థమ్భితత్తన్తి** సన్థమ్భితభావో. విఞ్ఞాపనవసేన **విఞ్ఞత్తి. విఞ్ఞాపనాతి** విఞ్ఞాపనాకారో. విఞ్ఞాపితభావో **విఞ్ఞాపితత్తం**. సేసమేత్థ యం వత్తబ్బం తం హేట్ఠా ద్వారకథాయం వుత్తమేవ. తథా వచీవిఞ్ఞత్తియం.

౬౩౬. వచీవిఞ్ఞత్తీతిపదస్స పన నిద్దేసపదానఞ్చ అత్థో తత్థ న వుత్తో, సో ఏవం వేదితబ్బో – వాచాయ అత్తనో భావం విఞ్ఞాపేన్తానం తిరచ్ఛానేహిపి పురిసానం, పురిసేహి వా తిరచ్ఛానానమ్పి , వచీగహణానుసారేన గహితాయ ఏతాయ భావో విఞ్ఞాయతీతి **విఞ్ఞత్తి**. సయఞ్చ వచీగహణానుసారేన విఞ్ఞాయతీతిపి **విఞ్ఞత్తి**. "సాధు వాచాయ సంవరో"తిఆదీసు (ధ॰ ప॰ ౩౬౧) ఆగతా చోపనసఙ్ఖాతా వచీ ఏవ విఞ్ఞత్తి **'వచీవిఞ్ఞత్తి'**. వచీఘోసేన అధిప్పాయవిఞ్ఞాపనహేతుత్తా సయఞ్చ

తథావిఞ్ఞేయ్యత్తా వాచాయ విఞ్ఞత్తీతిపి '**వచీవిఞ్ఞత్తి**'. **వాచా గిరా**తిఆదీసు వుచ్చతీతి '**వాచా**'. గిరియతీతి '**గిరా**'. బ్యప్పథోతి వాక్యభేదో. వాక్యఞ్హి తం పథో చ అత్థం ఞాతుకామానం ఞాపేతుకామానఞ్చాతిపి '**బ్యప్పథో**'. ఉదీరియతీతి **ఉదీరణం**. ఘుస్సతీతి **ఘోసో**. కరియతీతి **కమ్మం**. ఘోసోవ కమ్మం **ఘోసకమ్మం**. నానప్పకారేహి కతో ఘోసోతి అత్థో. వచియా భేదో **వచీభేదో**. సో పన 'న భఙ్గో, పభేదగతా వాచా ఏవా'తి ఞాపనత్థం **వాచా వచీభేదో**తి వుత్తం. ఇమేహి సబ్బేహిపి పదేహి 'సద్దవాచావ' దస్సితా. ఇదాని తాయ వాచాయ సద్ధిం యోజేత్వా హేట్ఠా వుత్తత్థానం విఞ్ఞత్తిఆదీనం పదానం వసేన తీహాకారేహి సభావతో తం దస్సేతుం **యా తాయ వాచాయ విఞ్ఞత్తీ**తిఆది వుత్తం. తం హేట్ఠా వుత్తనయత్తా ఉత్తానత్థమేవ.

ఇదాని విఞ్ఞత్తిసముట్ఠాపకచిత్తేసు అసమ్మోహత్థం ద్వత్తింస ఛబ్బీస ఏకూనవీసతి సోళస పచ్ఛిమానీతి ఇదం పకిణ్ణకం వేదితబ్బం – **ద్వత్తింస** చిత్తాని హి రూపం సముట్ఠాపేన్తి, ఇరియాపథమ్పి ఉపత్థమ్భేన్తి, దువిధమ్పి విఞ్ఞత్తిం జనేన్తి. ఛబ్బీసతి విఞ్ఞత్తిమేవ న జనేన్తి, ఇతరద్వయం కరోన్తి. **ఏకూనవీసతి** రూపమేవ సముట్ఠాపేన్తి, ఇతరద్వయం న కరోన్తి. **సోళస** ఇమేసు తీసు ఏకమ్పి న కరోన్తి.

తత్థ **ద్వత్తింసా**తి హేట్ఠా వుత్తానేవ కామావచరతో అట్ఠ కుసలాని, ద్వాదస అకుసలాని, కిరియతో దస చిత్తాని, సేక్ఖపుథుజ్జనానం అభిఞ్ఞాచిత్తం, ఖీణాసవానం అభిఞ్ఞాచిత్తన్తి. **ఛబ్బీసా**తి రూపావచరతో పఞ్చ కుసలాని, పఞ్చ కిరియాని, అరూపావచరతో చత్తారి కుసలాని, చత్తారి కిరియాని, చత్తారి మగ్గచిత్తాని, చత్తారి ఫలచిత్తానీతి. **ఏకూనవీసతీ**తి కామావచరకుసలవిపాకతో ఏకాదస, అకుసలవిపాకతో ద్వే , కిరియతో కిరియమనోధాతు, రూపావచరతో పఞ్చ విపాకచిత్తానీతి. **సోళసా**తి ద్వే పఞ్చవిఞ్ఞాణాని, సబ్బసత్తానం పటిసన్ధిచిత్తం, ఖీణాసవానం చుతిచిత్తం, అరూపే చత్తారి విపాకచిత్తానీతి. ఇమాని సోళస రూపిరియాపథవిఞ్ఞత్తీసు ఏకమ్పి న కరోన్తి. అఞ్ఞానిపి బహూని అరూపే ఉప్పన్నాని అనోకాసగతత్తా రూపం న సముట్ఠాపేన్తి. న తానేవ, కాయవచీవిఞ్ఞత్తియోపి.

౬౩౭. ఆకాసధాతునిద్దేసే న కస్సతి, న నికస్సతి, కసితుం వా ఛిన్దితుం వా భిన్దితుం వా న సక్కాతి **ఆకాసో**. ఆకాసోవ **ఆకాసగతం** , ఖేళగతాది వియ. ఆకాసోతి వా గతన్తి '**ఆకాసగతం**'. న హఞ్ఞతీతి **అఘం,** అఘట్టనీయన్తి అత్థో. అఘమేవ **అఘగతం**. ఛిద్దట్ఠేన **వివరో**. వివరోవ **వివరగతం. అసమ్ఫుట్ఠం చతూహి మహాభూతేహీ**తి ఏతేహి అసమ్ఫుట్ఠం నిజ్జటాకాసంవ కథితం. లక్ఖణాదితో పన రూపపరిచ్ఛేదలక్ఖణా **ఆకాసధాతు,** రూపపరియన్తప్పకాసనరసా, రూపమరియాదపచ్చుపట్ఠానా అసమ్ఫుట్ఠభావఛిద్దవివరభావపచ్చుపట్ఠానా వా, పరిచ్ఛిన్నరూపపదట్ఠానా, యాయ పరిచ్ఛిన్నేసు రూపేసు 'ఇదమితో ఉద్ధం అధో తిరియ'న్తి చ హోతి.

౬౩౮. ఇతో పరే **రూపస్సలహుతాదీనం** నిద్దేసా చిత్తస్సలహుతాదీసు వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా. లక్ఖణాదితో పనేత్థ అదన్ధతాలక్ఖణా **రూపస్స లహుతా,** రూపానం గరుభావవినోదనరసా, లహుపరివత్తితాపచ్చుపట్ఠానా, లహురూపపదట్ఠానా. అథద్ధతాలక్ఖణా **రూపస్స ముదుతా,** రూపానం థద్ధభావవినోదనరసా, సబ్బకిరియాసు అవిరోధితాపచ్చుపట్ఠానా, ముదురూపపదట్ఠానా. సరీరకిరియానుకూలకమ్మఞ్ఞభావలక్ఖణా **రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా,** అకమ్మఞ్ఞతావినోదనరసా, అదుబ్బలభావపచ్చుపట్ఠానా, కమ్మఞ్ఞరూపపదట్ఠానా.

ఏతా పన తిస్సో న అఞ్ఞమఞ్ఞం విజహన్తి. ఏవం సన్తేపి యో అరోగినో వియ రూపానం లహుభావో, అదన్ధతాలహుపరివత్తిప్పకారో, రూపదన్ధత్తకరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో, సో రూపవికారో 'రూపస్సలహుతా'.

యో సుపరిమద్దితచమ్మస్సేవ రూపానం ముదుభావో సబ్బకిరియావిసేసేసు సరసవత్తనభావో వసవత్తనభావమద్దవప్పకారో రూపథద్ధత్తకరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో , సో రూపవికారో 'రూపస్స ముదుతా'. యో పన సుధన్తసువణ్ణస్సేవ రూపానం కమ్మఞ్ఞభావో సరీరకిరియానుకూలభావప్పకారో సరీరకిరియానం అననుకూలకరధాతుక్ఖోభపటిపక్ఖపచ్చయసముట్ఠానో, సో రూపవికారో **'రూపస్స కమ్మఞ్ఞతా'**తి. ఏవమేతాసం విసేసో వేదితబ్బో.

ఏతా పన తిస్సోపి కమ్మం కాతుం న సక్కోతి, ఆహారాదయోవ కరోన్తి. తథా హి యోగినో 'అజ్జ అమ్హేహి భోజనసప్పాయం లద్ధం, కాయో నో లహు ముదు కమ్మఞ్ఞో'తి వదన్తి. 'అజ్జ ఉతుసప్పాయం లద్ధం, అజ్జ అమ్హాకం చిత్తం ఏకగ్గం, కాయో నో లహు ముదు కమ్మఞ్ఞో'తి వదన్తీతి.

౬౪౧. ఉపచయసన్తతినిద్దేసేసు **ఆయతనాన**న్తి అడ్ఢేకాదసన్నం రూపాయతనానం. **ఆచయో**తి నిబ్బత్తి. **సో రూపస్స ఉపచయో**తి యో ఆయతనానం ఆచయో పునప్పునం నిబ్బత్తమానానం, సోవ రూపస్స ఉపచయో నామ హోతి; వడ్ఢీతి అత్థో. **యో రూపస్స ఉపచయో సా రూపస్స సన్తతీ**తి యా ఏవం ఉపచితానం రూపానం వడ్ఢి, తతో ఉత్తరితరం పవత్తికాలే సా రూపస్స సన్తతి నామ హోతి; పవత్తీతి అత్థో. నదితీరే ఖతకూపస్మిఞ్హి ఉదకుగ్గమనకాలో వియ ఆచయో, నిబ్బత్తి; పరిపుణ్ణకాలో వియ ఉపచయో, వడ్ఢి; అజ్ఝోత్థరిత్వా గమనకాలో వియ సన్తతి, పవత్తీతి వేదితబ్బా.

ఏవం కిం కథితం హోతీతి? ఆయతనేన హి ఆచయో కథితో, ఆచయేన ఆయతనం కథితం. ఆచయోవ కథితో ఆయతనమేవ కథితం. ఏవమ్పి కిం కథితం హోతీతి? చతుసన్తతిరూపానం ఆచయో ఉపచయో నిబ్బత్తి వడ్ఢి కథితా. అత్థతో హి ఉభయమ్పేతం జాతిరూపస్సేవ అధివచనం. ఆకారనానత్తేన పన వేనేయ్యవసేన చ ఉపచయో సన్తతీతి ఉద్దేసదేసనం కత్వా యస్మా ఏత్థ అత్థతో నానత్తం నత్థి, తస్మా నిద్దేసే "యో ఆయతనానం ఆచయో సో రూపస్స ఉపచయో, యో రూపస్స ఉపచయో సా రూపస్స సన్తతీ"తి వుత్తం.

యస్మా చ ఉభయమ్పేతం జాతిరూపస్సేవ అధివచనం తస్మా ఏత్థ ఆచయలక్ఖణో **రూపస్స ఉపచయో,** పుబ్బన్తతో రూపానం ఉమ్ముజ్జాపనరసో, నియ్యాతనపచ్చుపట్ఠానో పరిపుణ్ణభావపచ్చుపట్ఠానో వా, ఉపచితరూపపదట్ఠానో. పవత్తిలక్ఖణా **రూపస్స సన్తతి,** అనుప్పబన్ధరసా, అనుపచ్ఛేదపచ్చుపట్ఠానా, అనుప్పబన్ధరూపపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

౬౪౩. జరతానిద్దేసే జీరణకవసేన **జరా;** అయమేత్థ సభావనిద్దేసో . జీరణాకారో **జీరణతా**. ఖణ్డిచ్చన్తి ఆదయో తయో కాలాతిక్కమే కిచ్చనిద్దేసా. పచ్ఛిమా ద్వే పకతినిద్దేసా. అయఞ్హి 'జరా'తి ఇమినా పదేన సభావతో దీపితా; తేనస్సాయం సభావనిద్దేసో. 'జీరణతా'తి ఇమినా ఆకారతో; తేనస్సాయం ఆకారనిద్దేసో. **ఖణ్డిచ్చ**న్తి ఇమినా కాలాతిక్కమే దన్తనఖానం ఖణ్డితభావకరణకిచ్చతో. **పాలిచ్చ**న్తి ఇమినా కేసలోమానం పలితభావకరణకిచ్చతో. **వలిత్తచతా**తి ఇమినా మంసం మిలాపేత్వా తచే వలిభావకరణకిచ్చతో దీపితా. తేనస్సా ఇమే 'ఖణ్డిచ్చ'న్తిఆదయో తయో కాలాతిక్కమే కిచ్చనిద్దేసా. తేహి ఇమేసం వికారానం దస్సనవసేన పాకటీభూతా పాకటజరా దస్సితా. యథేవ హి ఉదకస్స వా అగ్గినో వా తిణరుక్ఖాదీనం సంభగ్గపలిభగ్గతాయ వా ఝామతాయ వా గతమగ్గో పాకటో హోతి, న చ సో గతమగ్గో తానేవ ఉదకాదీని, ఏవమేవ జరాయ దన్తాదీసు ఖణ్డిచ్చాదివసేన గతమగ్గో పాకటో, చక్ఖుం ఉమ్మీలేత్వాపి గయ్హతి, న చ ఖణ్డిచ్చాదీనేవ జరా. న హి జరా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా హోతి.

ఆయునో సంహాని ఇన్ద్రియానం పరిపాకోతి ఇమేహి పన పదేహి కాలాతిక్కమేయేవ అభిబ్యత్తాయ ఆయుక్ఖయచక్ఖాదిఇన్ద్రియపరిపాకసఙ్ఖాతాయ పకతియా దీపితా. తేనస్సిమే పచ్ఛిమా ద్వే పకతినిద్దేసాతి వేదితబ్బా. తత్థ యస్మా జరం పత్తస్స ఆయు హాయతి, తస్మా జరా '**ఆయునో సంహానీ**'తి ఫలూపచారేన వుత్తా. యస్మా చ దహరకాలే సుప్పసన్నాని, సుఖుమమ్పి అత్తనో విసయం సుఖేనేవ గణ్హనసమత్థాని చక్ఖాదీని ఇన్ద్రియాని జరం పత్తస్స పరిపక్కాని ఆలుళితాని అవిసదాని, ఓళారికమ్పి అత్తనో విసయం గహేతుం అసమత్థాని హోన్తి, తస్మా '**ఇన్ద్రియానం పరిపాకో**'తిపి ఫలూపచారేనేవ వుత్తా.

సా పనాయం ఏవం నిద్దిట్ఠా సబ్బాపి జరా పాకటా పటిచ్ఛన్నాతి దువిధా హోతి. తత్థ దన్తాదీసు ఖణ్డభావాదిదస్సనతో రూపధమ్మేసు జరా **పాకటజరా** నామ . అరూపధమ్మేసు పన జరా తాదిసస్స వికారస్స అదస్సనతో **పటిచ్ఛన్నజరా** నామ. పున అవీచి సవీచీతి ఏవమ్పి దువిధా హోతి. తత్థ మణికనకరజతపవాళచన్దిమసూరియాదీనం వియ, మన్దదసకాదీసు పాణీనం వియ చ, పుప్ఫఫలపల్లవాదీసు చ అపాణీనం వియ, అన్తరన్తరా వణ్ణవిసేసాదీనం దువిఞ్ఞేయ్యత్తా జరా **అవీచిజరా** నామ; నిరన్తరజరాతి అత్థో. తతో అఞ్ఞేసు పన యథావుత్తేసు అన్తరన్తరా వణ్ణవిసేసాదీనం సువిఞ్ఞేయ్యత్తా జరా **సవీచిజరా** నామాతి వేదితబ్బా.

లక్ఖణాదితోపి రూపపరిపాకలక్ఖణా **రూపస్స జరతా,** ఉపనయనరసా, సభావానపగమేపి నవభావాపగమపచ్చుపట్ఠానా, వీహిపురాణభావో వియ పరిపచ్చమానరూపపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

౬౪౪. అనిచ్చతానిద్దేసే ఖయగమనవసేన **ఖయో,** వయగమనవసేన **వయో,** భిజ్జనవసేన **భేదో**. అథ వా, యస్మా తం పత్వా రూపం ఖీయతి, వేతి, భిజ్జతి చ, తస్మా ఖీయతి ఏతస్మిన్తి '**ఖయో**', వేతి ఏతస్మిన్తి '**వయో**', భిజ్జతి ఏతస్మిన్తి '**భేదో**'. ఉపసగ్గవసేన పదం వడ్ఢేత్వా భేదోవ **పరిభేదో**. హుత్వా అభావట్ఠేన, న నిచ్చన్తి అనిచ్చం. తస్స భావో **అనిచ్చతా** . అన్తరధాయతి ఏత్థాతి **అన్తరధానం**. మరణఞ్హి పత్వా రూపం అన్తరధాయతి, అదస్సనం గచ్ఛతి. న కేవలఞ్చ రూపమేవ, సబ్బేపి పఞ్చక్ఖన్ధా. తస్మా పఞ్చన్నమ్పి ఖన్ధానం అనిచ్చతాయ ఇదమేవ లక్ఖణన్తి వేదితబ్బం. లక్ఖణాదితో పన పరిభేదలక్ఖణా **రూపస్స అనిచ్చతా,** సంసీదనరసా, ఖయవయపచ్చుపట్ఠానా, పరిభిజ్జమానరూపపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

హేట్ఠా జాతి గహితా జరా గహితా, ఇమస్మిం ఠానే మరణం గహితం. ఇమే తయో ధమ్మా ఇమేసం సత్తానం ఉక్ఖిత్తాసికపచ్చామిత్తసదిసా. యథా హి పురిసస్స తయో పచ్చామిత్తా ఓతారం గవేసమానా విచరేయ్యుం. తేసు ఏకో ఏవం వదేయ్య – 'ఏతం నీహరిత్వా అటవిపవేసనం మయ్హం భారో హోతూ'తి. దుతియో 'అటవిగతకాలే పోథేత్వా పథవియం పాతనం మయ్హం భారో'తి. తతియో 'పథవిగతకాలతో పట్ఠాయ అసినా సీసచ్ఛేదనం మయ్హం భారో'తి. ఏవరూపా ఇమే జాతి ఆదయో. నీహరిత్వా అటవిపవేసనపచ్చామిత్తసదిసా హేత్థ జాతి, తస్మిం తస్మిం ఠానే నిబ్బత్తాపనతో. అటవిగతం పోథేత్వా పథవియం పాతనపచ్చామిత్తసదిసా జరా , నిబ్బత్తక్ఖన్ధానం దుబ్బలపరాధీనమఞ్చపరాయణభావకరణతో. పథవిగతస్స అసినా సీసచ్ఛేదకపచ్చామిత్తసదిసం మరణం, జరాప్పత్తానం ఖన్ధానం జీవితక్ఖయపాపనతోతి.

౬౪౫. కబళీకారాహారనిద్దేసే కబళం కరీయతీతి **కబళీకారో**. ఆహరీయతీతి **ఆహారో**. కబళం కత్వా అజ్ఝోహరీయతీతి అత్థో. రూపం వా ఆహరతీతిపి 'ఆహారో'. ఏవం వత్థువసేన నామం ఉద్ధరిత్వా పున వత్థువసేనేవేతం పభేదతో దస్సేతుం **ఓదనో**

కుమ్మాసోతిఆది వుత్తం. ఓదనాదీని హి ఫాణితపరియన్తాని ద్వాదస ఇధాధిప్పేతస్స ఆహారస్స వత్థూని. పాళియం అనాగతాని మూలఫలాదీని యేవాపనకం పవిట్ఠాని.

ఇదాని తాని మూలఫలాదీని కత్తబ్బతో దస్సేతుం **యమ్హి యమ్హి జనపదే**తిఆదిమాహ. తత్థ ముఖేన అసితబ్బం భుఞ్జితబ్బన్తి **ముఖాసియం**. దన్తేహి విఖాదితబ్బన్తి **దన్తవిఖాదనం**. గలేన అజ్ఝోహరితబ్బన్తి **గలజ్ఝోహరణీయం**. ఇదాని తం కిచ్చవసేన దస్సేతుం **కుచ్ఛివిత్థమ్భన**న్తి ఆహ. తఞ్హి మూలఫలాది ఓదనకుమ్మాసాది వా అజ్ఝోహటం కుచ్ఛిం విత్థమ్భేతి. ఇదమస్స కిచ్చం. **యాయ ఓజాయ సత్తా యాపేన్తీ**తి హేట్ఠా సబ్బపదేహి సవత్థుకం ఆహారం దస్సేత్వా ఇదాని నిబ్బట్టితఓజమేవ దస్సేతుం ఇదం వుత్తం.

కిం పనేత్థ వత్థుస్స కిచ్చం? కిం ఓజాయ? పరిస్సయహరణపాలనాని. వత్థుహి పరిస్సయం హరతి పాలేతుం న సక్కోతి, ఓజా పాలేతి పరిస్సయం హరితుం న సక్కోతి. ద్వేపి ఏకతో హుత్వా పాలేతుమ్పి సక్కోన్తి పరిస్సయమ్పి హరితుం. కో పనేస పరిస్సయో నామ? కమ్మజతేజో. అన్తోకుచ్ఛియఞ్హి ఓదనాదివత్థుస్మిం అసతి, కమ్మజతేజో ఉట్ఠహిత్వా ఉదరపటలం గణ్హాతి, 'ఛాతోమ్హి, ఆహారం మే దేథా'తి వదాపేతి. భుత్తకాలే ఉదరపటలం ముఞ్చిత్వా వత్థుం గణ్హాతి. అథ సత్తో ఏకగ్గో హోతి.

యథా హి ఛాయారక్ఖసో ఛాయం పవిట్ఠం గహేత్వా దేవసఙ్ఖలికాయ బన్ధిత్వా అత్తనో భవనే మోదన్తో ఛాతకాలే ఆగన్త్వా సీసే డంసతి. సో డట్ఠత్తా విరవతి. తం విరవం సుత్వా 'దుక్ఖప్పత్తో ఏత్థ అత్థీ'తి తతో తతో మనుస్సా ఆగచ్ఛన్తి. సో ఆగతాగతే గహేత్వా ఖాదిత్వా భవనే మోదతి. ఏవంసమ్పదమిదం వేదితబ్బం. ఛాయారక్ఖసో వియ హి కమ్మజతేజో, దేవసఙ్ఖలికాయ బన్ధిత్వా ఠపితసత్తో వియ ఉదరపటలం, పున ఆగతమనుస్సా వియ ఓదనాదివత్థు, ఓతరిత్వా సీసే డంసనం వియ కమ్మజతేజస్స వత్థుతో ముత్తస్స ఉదరపటలగ్గహణం, డట్ఠస్స విరవనకాలో వియ 'ఆహారం దేథా'తి వచనకాలో, తాయ సఞ్ఞాయ ఆగతాగతే గహేత్వా ఖాదిత్వా భవనే మోదనకాలో వియ కమ్మజతేజేన ఉదరపటలం ముఞ్చిత్వా వత్థుస్మిం గహితే ఏకగ్గచిత్తతా.

తత్థ ఓళారికే వత్థుస్మిం ఓజా మన్దా హోతి. సుఖుమే బలవతీ. కుద్రూసకభత్తాదీని హి భుఞ్జిత్వా ముహుత్తేనేవ ఛాతో హోతి. సప్పిఆదీని పివిత్వా ఠితస్స దివసమ్పి భత్తం న రుచ్చతి. ఏత్థ చ ఉపాదాయుపాదాయ ఓళారికసుఖుమతా వేదితబ్బా. కుమ్భీలానఞ్హి ఆహారం ఉపాదాయ మోరానం ఆహారో సుఖుమో. కుమ్భీలా కిర పాసాణే గిలన్తి. తే చ నేసం కుచ్ఛిప్పత్తా విలీయన్తి. మోరా సప్పవిచ్ఛికాదిపాణే ఖాదన్తి. మోరానం పన ఆహారం ఉపాదాయ తరచ్ఛానం ఆహారో సుఖుమో. తే కిర తివస్సఛడ్డితాని విసాణాని చేవ అట్ఠీని చ ఖాదన్తి. తాని చ నేసం ఖేళేన తేమితమత్తానేవ కన్దమూలం వియ ముదుకాని హోన్తి. తరచ్ఛానమ్పి ఆహారముపాదాయ హత్థీనం ఆహారో సుఖుమో. తే హి నానారుక్ఖసాఖాదయో ఖాదన్తి. హత్థీనం ఆహారతో గవయగోకణ్ణమిగాదీనం ఆహారో సుఖుమో. తే కిర నిస్సారాని నానారుక్ఖపణ్ణాదీని ఖాదన్తి. తేసమ్పి ఆహారతో గున్నం ఆహారో సుఖుమో. తే అల్లసుక్ఖతిణాని ఖాదన్తి. తేసమ్పి ఆహారతో ససానం ఆహారో సుఖుమో. ససానం ఆహారతో సకుణానం ఆహారో సుఖుమో. సకుణానం ఆహారతో పచ్చన్తవాసీనం ఆహారో సుఖుమో. పచ్చన్తవాసీనం ఆహారతో గామభోజకానం ఆహారో సుఖుమో. గామభోజకానం ఆహారతో రాజరాజమహామత్తానం ఆహారో సుఖుమో. తేసమ్పి ఆహారతో చక్కవత్తినో ఆహారో సుఖుమో. చక్కవత్తినో ఆహారతో భుమ్మదేవానం ఆహారో సుఖుమో. భుమ్మదేవానం ఆహారతో

చాతుమహారాజికానం ఆహారో సుఖుమో. ఏవం యావ పరనిమ్మితవసవత్తీనం ఆహారో విత్థారేతబ్బో. తేసం పనాహారో సుఖుమోత్వేవ నిట్ఠం పత్తో.

లక్ఖణాదితోపి ఓజాలక్ఖణో **కబళీకారో ఆహారో**, రూపాహరణరసో, ఉపత్థమ్భనపచ్చుపట్ఠానో, కబళం కత్వా ఆహరితబ్బవత్థుపదట్ఠానోతి వేదితబ్బో.

౬౪౬. నోఉపాదానిద్దేసే యథా ఉపాదారూపం ఉపాదియతేవ, న అఞ్ఞేన ఉపాదియతి, ఏవమేతం న ఉపాదియతేవాతి **నోఉపాదా**.

౬౪౭. ఫుసితబ్బన్తి ఫోట్ఠబ్బం. ఫుసిత్వా జానితబ్బన్తి అత్థో. ఫోట్ఠబ్బఞ్చ తం ఆయతనఞ్చాతి **ఫోట్ఠబ్బాయతనం**. ఆపో చ తం నిస్సత్తనిజ్జీవట్ఠేన ధాతు చాతి **ఆపోధాతు**. ఇదాని యస్మా తీణి రూపాని ఫుసిత్వా జానితబ్బాని తస్మా తాని భాజేత్వా దస్సేతుం **కతమం తం రూపం ఫోట్ఠబ్బాయతనం? పథవీధాతూ**తిఆదిమాహ. తత్థ కక్ఖళత్తలక్ఖణా **పథవీధాతు,** పతిట్ఠానరసా, సమ్పటిచ్ఛనపచ్చుపట్ఠానా. **తేజోధాతు** ఉణ్హత్తలక్ఖణా, పరిపాచనరసా, మద్దవానుప్పదానపచ్చుపట్ఠానా. **వాయోధాతు** విత్థమ్భనలక్ఖణా, సముదీరణరసా, అభినీహారపచ్చుపట్ఠానా. పురిమా పన **'ఆపోధాతు'** పగ్ఘరణలక్ఖణా, బ్రూహనరసా, సఙ్గహపచ్చుపట్ఠానా. ఏకేకా చేత్థ సేసత్తయపదట్ఠానాతి వేదితబ్బా.

కక్ఖళన్తి థద్ధం. **ముదుక**న్తి అథద్ధం. **సణ్హ**న్తి మట్ఠం. **ఫరుస**న్తి ఖరం. **సుఖసమ్ఫస్స**న్తి సుఖవేదనాపచ్చయం ఇట్ఠఫోట్ఠబ్బం. **దుక్ఖసమ్ఫస్స**న్తి దుక్ఖవేదనాపచ్చయం అనిట్ఠఫోట్ఠబ్బం. **గరుక**న్తి భారియం. **లహుక**న్తి అభారియం, సల్లహుకన్తి అత్థో. ఏత్థ చ 'కక్ఖళం ముదుకం సణ్హం ఫరుసం గరుకం లహుక'న్తి పదేహి పథవీధాతు ఏవ భాజితా. "యదాయం కాయో ఆయుసహగతో చ హోతి ఉస్మాసహగతో చ విఞ్ఞాణసహగతో చ తదా లహుతరో చ హోతి ముదుతరో చ కమ్మఞ్ఞతరో చా"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౪౨౪) సుత్తేపి లహుముదుభూతం పథవీధాతుమేవ సన్ధాయ వుత్తం.

'సుఖసమ్ఫస్సం దుక్ఖసమ్ఫస్స'న్తి పదద్వయేన పన తీణిపి మహాభూతాని భాజితాని. పథవీధాతు హి సుఖసమ్ఫస్సాపి అత్థి దుక్ఖసమ్ఫస్సాపి. తథా తేజోధాతువాయోధాతుయో. తత్థ సుఖసమ్ఫస్సా పథవీధాతు ముదుతలుణహత్థే దహరే పాదే సమ్బాహన్తే అస్సాదేత్వా అస్సాదేత్వా 'సమ్బాహ తాత, సమ్బాహ తాతా'తి వదాపనాకారం కరోతి. సుఖసమ్ఫస్సా తేజోధాతు సీతసమయే అఙ్గారకపల్లం ఆహరిత్వా గత్తం సేదేన్తే అస్సాదేత్వా అస్సాదేత్వా 'సేదేహి తాత, సేదేహి తాతా'తి వదాపనాకారం కరోతి. సుఖసమ్ఫస్సా వాయోధాతు ఉణ్హసమయే వత్తసమ్పన్నే దహరే బీజనేన బీజన్తే అస్సాదేత్వా అస్సాదేత్వా 'బీజ తాత, బీజ తాతా'తి వదాపనాకారం కరోతి. థద్ధహత్థే పన దహరే పాదే సమ్బాహన్తే అట్ఠీనం భిజ్జనకాలో వియ హోతి. సోపి 'అపేహీ'తి వత్తబ్బతం ఆపజ్జతి. ఉణ్హసమయే అఙ్గారకపల్లే ఆభతే 'అపనేహి న'న్తి వత్తబ్బం హోతి. సీతసమయే బీజనేన బీజన్తే 'అపేహి, మా బీజా'తి వత్తబ్బం హోతి. ఏవమేతాసం సుఖసమ్ఫస్సతా దుక్ఖసమ్ఫస్సతా చ వేదితబ్బా.

యం ఫోట్ఠబ్బం అనిదస్సనం సప్పటిఘన్తిఆదినా నయేన వుత్తా పన చతూహి చతూహి నయేహి పటిమణ్డితా తేరస వారా హేట్ఠా రూపాయతనాదీసు వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బా.

కిం పనేతాని తీణి మహాభూతాని ఏకప్పహారేనేవ ఆపాథం ఆగచ్ఛన్తి ఉదాహు నోతి? ఆగచ్ఛన్తి. ఏవం ఆగతాని కాయపసాదం ఘట్టేన్తి న ఘట్టేన్తీతి? ఘట్టేన్తి. ఏకప్పహారేనేవ తాని ఆరమ్మణం కత్వా కాయవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి నుప్పజ్జతీతి? నుప్పజ్జతి. ఆభుజితవసేన వా హి ఉస్సదవసేన వా ఆరమ్మణకరణం హోతి.

తత్థ ఆభుజితవసేన తావ, పత్తస్మిఞ్హి ఓదనేన పూరేత్వా ఆభతే ఏకం సిత్థం గహేత్వా థద్ధం వా ముదుకం వాతి వీమంసన్తో కిఞ్చాపి తత్థ తేజోపి అత్థి వాయోపి అత్థి, పథవీధాతుమేవ పన ఆభుజతి. ఉణ్హోదకే హత్థం ఓతారేత్వా వీమంసన్తో కిఞ్చాపి తత్థ పథవీపి అత్థి వాయోపి అత్థి, తేజోధాతుమేవ పన ఆభుజతి. ఉణ్హసమయే వాతపానం వివరిత్వా వాతేన సరీరం పహరాపేన్తో ఠితో మన్దమన్దే వాతే పహరన్తే కిఞ్చాపి తత్థ పథవీపి అత్థి తేజోపి అత్థి, వాయోధాతుమేవ పన ఆభుజతి. ఏవం ఆభుజితవసేన ఆరమ్మణం కరోతి నామ.

యో పన ఉపక్ఖలతి వా సీసేన వా రుక్ఖం పహరతి భుఞ్జన్తో వా సక్ఖరం డంసతి, సో కిఞ్చాపి తత్థ తేజోపి అత్థి వాయోపి అత్థి, ఉస్సదవసేన పన పథవీధాతుమేవ ఆరమ్మణం కరోతి. అగ్గిం అక్కమన్తోపి కిఞ్చాపి తత్థ పథవీపి అత్థి వాయోపి అత్థి, ఉస్సదవసేన పన తేజోధాతుమేవ ఆరమ్మణం కరోతి. బలవవాతే కణ్ణసక్ఖలిం పహరిత్వా బధిరభావం కరోన్తే. కిఞ్చాపి తత్థ పథవీపి అత్థి తేజోపి అత్థి, ఉస్సదవసేన పన వాయోధాతుమేవ ఆరమ్మణం కరోతి.

యంకిఞ్చి ధాతుం ఆరమ్మణం కరోన్తస్స కాయవిఞ్ఞాణమ్పి ఏకప్పహారేన నుప్పజ్జతి. సూచికలాపేన విద్ధస్స ఏకప్పహారేన కాయో ఘట్టియతి. యస్మిం యస్మిం పన ఠానే కాయపసాదో ఉస్సన్నో హోతి, తత్థ తత్థ కాయవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి. యత్థ యత్థాపి పటిఘట్టననిఘంసో బలవా హోతి తత్థ తత్థ పఠమం ఉప్పజ్జతి. కుక్కుటపత్తేన వణే ధోవియమానే అంసుఅంసు కాయపసాదం ఘట్టేతి. యత్థ యత్థ పన పసాదో ఉస్సన్నో హోతి, తత్థ తత్థేవ కాయవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి. ఏవం ఉస్సదవసేన ఆరమ్మణం కరోతి. ఉస్సదవసేనేవ చ కాయవిఞ్ఞాణం ఉప్పజ్జతి నామ.

కథం పన చిత్తస్స ఆరమ్మణతో సఙ్కన్తి హోతీతి? ద్వీహాకారేహి హోతి – అజ్ఝాసయతో వా విసయాధిమత్తతో వా. విహారపూజాదీసు హి 'తాని తాని చేతియాని చేవ పటిమాయో చ వన్దిస్సామి, పోత్థకమ్మచిత్తకమ్మాని చ ఓలోకేస్సామీ'తి అజ్ఝాసయేన గతో ఏకం వన్దిత్వా వా పస్సిత్వా వా ఇతరస్స వన్దనత్థాయ వా దస్సనత్థాయ వా మనం కత్వా వన్దితుమ్పి పస్సితుమ్పి గచ్ఛతియేవ, ఏవం అజ్ఝాసయతో సఙ్కమతి నామ.

కేలాసకూటపటిభాగం పన మహాచేతియం ఓలోకేన్తో ఠితోపి అపరభాగే సబ్బతూరియేసు పగ్గహితేసు రూపారమ్మణం విస్సజ్జేత్వా సద్దారమ్మణం సఙ్కమతి. మనుఞ్ఞగన్ధేసు పుప్ఫేసు వా గన్ధేసు వా ఆభతేసు సద్దారమ్మణం విస్సజ్జేత్వా గన్ధారమ్మణం సఙ్కమతి. ఏవం విసయాధిమత్తతో సఙ్కమతి నామ.

౬౫౧. ఆపోధాతునిద్దేసే **ఆపోతి** సభావనిద్దేసో. ఆపోవ **ఆపోగతం**. సినేహవసేన **సినేహో,** సినేహోవ **సినేహగతం. బన్ధనత్తం రూపస్సాతి** పథవీధాతుఆదికస్స భూతరూపస్స బన్ధనభావో. అయోపిణ్డిఆదీని హి ఆపోధాతు ఆబన్ధిత్వా బద్ధాని కరోతి. తాయ ఆబద్ధత్తా తాని బద్ధాని నామ హోన్తి. పాసాణపబ్బతతాలట్ఠిహత్థిదన్తగోసిఙ్గాదీసుపి ఏసేవ నయో . సబ్బాని హేతాని ఆపోధాతు ఏవ ఆబన్ధిత్వా బద్ధాని కరోతి. ఆపోధాతుయా ఆబద్ధత్తావ బద్ధాని హోన్తి.

కిం పన పథవీధాతు సేసధాతూనం పతిట్ఠా హోతి న హోతీతి హోతి ఫుసిత్వా హోతి ఉదాహు అఫుసిత్వా? ఆపోధాతు వా సేసా ఆబన్ధమానా ఫుసిత్వా ఆబన్ధతి ఉదాహు అఫుసిత్వాతి? పథవీధాతు తావ ఆపోధాతుయా అఫుసిత్వావ పతిట్ఠా హోతి, తేజోధాతుయా చ వాయోధాతుయా చ ఫుసిత్వా. ఆపోధాతు పన పథవీధాతుమ్పి తేజోవాయోధాతుయోపి అఫుసిత్వావ ఆబన్ధతి. యది ఫుసిత్వా ఆబన్ధేయ్య ఫోట్ఠబ్బాయతనం నామ భవేయ్య.

తేజోధాతువాయోధాతూనమ్పి సేసధాతూసు సకసకకిచ్చకరణే ఏసేవ నయో. తేజోధాతు హి పథవీధాతుం ఫుసిత్వా ఝాపేతి. సా పన న ఉణ్హా హుత్వా ఝాయతి. యది ఉణ్హా హుత్వా ఝాయేయ్య ఉణ్హత్తలక్ఖణా నామ భవేయ్య. ఆపోధాతుం పన అఫుసిత్వావ తాపేతి. సాపి తపమానా న ఉణ్హా హుత్వా తపతి. యది ఉణ్హా హుత్వా తపేయ్య ఉణ్హత్తలక్ఖణా నామ భవేయ్య. వాయోధాతుం పన ఫుసిత్వావ తాపేతి. సాపి తపమానా న ఉణ్హా హుత్వా తపతి. యది ఉణ్హా హుత్వా తపేయ్య ఉణ్హత్తలక్ఖణా నామ భవేయ్య. వాయోధాతు పథవీధాతుం ఫుసిత్వా విత్థమ్భేతి, తథా తేజోధాతుం ఆపోధాతుం పన అఫుసిత్వావ విత్థమ్భేతి.

ఉచ్ఛురసం పచిత్వా ఫాణితపిణ్డే కరియమానే ఆపోధాతు థద్ధా హోతి న హోతీతి? న హోతి. సా హి పగ్ఘరణలక్ఖణా. పథవీధాతు కక్ఖళలక్ఖణా. ఓమత్తం పన ఆపో అధిమత్తపథవీగతికం జాతం. సా హి రసాకారేన ఠితభావం విజహతి, లక్ఖణం న విజహతి. ఫాణితపిణ్డే విలీయమానేపి పథవీధాతు న విలీయతి. కక్ఖళలక్ఖణా హి పథవీధాతు పగ్ఘరణలక్ఖణా ఆపోధాతు. ఓమత్తా పన పథవీ అధిమత్తఆపగతికా హోతి. సా పిణ్డాకారేన ఠితభావం విజహతి, లక్ఖణం న విజహతి. చతున్నఞ్హి మహాభూతానం భావఞ్ఞథత్తమేవ హోతి, లక్ఖణఞ్ఞథత్తం నామ నత్థి. తస్స అభావో అట్ఠానపరికప్పసుత్తేన దీపితో. వుత్తఞ్హేతం –

> "సియా, ఆనన్ద, చతున్నం మహాభూతానం అఞ్ఞథత్తం, పథవీధాతుయా...పే.... వాయోధాతుయా ; న త్వేవ బుద్ధే అవేచ్చప్పసాదేన సమన్నాగతస్స అరియసావకస్స సియా అఞ్ఞథత్త"న్తి (అ॰ ని॰ ౩.౭౬).

అయఞ్హేత్థ అత్థో – ఆనన్ద, కక్ఖళత్తలక్ఖణా పథవీధాతు పరివత్తిత్వా పగ్ఘరణలక్ఖణా ఆపోధాతు నామ భవేయ్య, అరియసావకస్స పన అఞ్ఞథత్తం నామ నత్థీతి. ఏవమేత్థ అట్ఠానపరికప్పో ఆగతో.

౬౫౨. ఇతో పరేసు ఉపాదిణ్ణరూపాదినిద్దేసేసు ఉపాదిణ్ణపదాదీనం అత్థో మాతికాకథాయం వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బో. చక్ఖాయతనాదీని హేట్ఠా విత్థారితానేవ. తత్థ తత్థ పన విసేసమత్తమేవ వక్ఖామ.

ఉపాదిణ్ణనిద్దేసే తావ చక్ఖాయతనాదీని ఏకన్తఉపాదిణ్ణత్తా వుత్తాని. యస్మా పన రూపాయతనాదీని ఉపాదిణ్ణానిపి అత్థి అనుపాదిణ్ణానిపి, తస్మా తాని యం వా పనాతి సఙ్ఖేపతో దస్సేత్వా పున కమ్మస్స కతత్తా రూపాయతనన్తిఆదినా నయేన విత్థారితాని. ఇమినా ఉపాయేన సబ్బయేవాపనకేసు అత్థో వేదితబ్బో.

కస్మా పన 'కమ్మస్స కతత్తా'తి చ 'న కమ్మస్స కతత్తా'తి చ ఉభిన్నమ్పి నిద్దేసే 'జరతా చ అనిచ్చతా చ' న గహితా, అనుపాదిణ్ణాదీనంయేవ నిద్దేసేసు గహితాతి? న కమ్మస్స కతత్తాతి ఏత్థ తావ కమ్మతో అఞ్ఞపచ్చయసముట్ఠానం సఙ్గహితం. 'కమ్మస్స కతత్తా'తి ఏత్థ కమ్మసముట్ఠానమేవ. ఇమాని చ ద్వే రూపాని నేవ కమ్మతో న అఞ్ఞస్మా రూపజనకపచ్చయా ఉప్పజ్జన్తి, తస్మా న గహితాని. సా చ నేసం అనుప్పత్తి పరతో ఆవి భవిస్సతి. అనుపాదిణ్ణన్తిఆదీసు పన కేవలం

అనుపాదిణ్ణాదిగ్గహణేన కమ్మాదిసముట్ఠానతా పటిక్ఖిత్తా, నఅఞ్ఞపచ్చయసముట్ఠానతా అనుఞ్ఞాతా. తస్మా తత్థ గహితానీతి వేదితబ్బాని.

౬౬౬. చిత్తసముట్ఠాననిద్దేసే కాయవిఞ్ఞత్తి వచీవిఞ్ఞత్తీతి ఇదం ద్వయం యస్మా ఏకన్తచిత్తసముట్ఠానాని భూతాని ఉపాదాయ పఞ్ఞాయతి, తస్మా వుత్తం. పరమత్థతో పన తస్స నిస్సయభూతాని భూతానేవ చిత్తసముట్ఠానాని, తంనిస్సితత్తా. యథా అనిచ్చస్స రూపస్స జరామరణం అనిచ్చం నామ హోతి, ఏవమిదమ్పి చిత్తసముట్ఠానం నామ జాతం.

౬౬౮. చిత్తసహభునిద్దేసేపి ఏసేవ నయో. యావ చిత్తం తావ పఞ్ఞాయనతో ఇదమేవ ద్వయం వుత్తం. న పనేతం చిత్తేన సహ భూతాని వియ, చేతనాదయో వియ చ ఉప్పజ్జతి.

౬౭౦. చిత్తానుపరివత్తితాయపి ఏసేవ నయో. యావ చిత్తం తావ పఞ్ఞాయనతో ఏవ హేతం ద్వయం **చిత్తానుపరివత్తీ**తి వుత్తం.

౬౭౪. **ఓళారిక**న్తి వత్థారమ్మణభూతత్తా సఙ్ఘట్టనవసేన గహేతబ్బతో థూలం. వుత్తవిపల్లాసతో **సుఖుమం** వేదితబ్బం.

౬౭౬. **దూరే**తి ఘట్టనవసేన అగ్గహేతబ్బత్తా దుబ్బిఞ్ఞేయ్యభావేన సమీపే ఠితమ్పి దూరే. ఇతరం పన ఘట్టనవసేన గహేతబ్బత్తా సువిఞ్ఞేయ్యభావేన దూరే ఠితమ్పి **సన్తికే**. చక్ఖాయతనాదినిద్దేసా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ విత్థారతో వేదితబ్బా. ఇదం తావ దువిధేన రూపసఙ్గహే విసేసమత్తం. తివిధసఙ్గహో ఉత్తానత్థోవ.

చతుక్కనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౬. చతుబ్బిధసఙ్గహావసానే దిట్ఠాదీనం పచ్ఛిమపదస్స భేదాభావేన ఆదితో పట్ఠాయ పుచ్ఛం అకత్వావ **రూపాయతనం దిట్ఠం సద్దాయతనం సుత**న్తిఆది వుత్తం. తత్థ **రూపాయతనం** చక్ఖునా ఓలోకేత్వా దక్ఖితుం సక్కాతి ‘**దిట్ఠం**’ నామ జాతం. **సద్దాయతనం** సోతేన సుత్వా జానితుం సక్కాతి ‘**సుతం**’ నామ జాతం. గన్ధాయతనాదిత్తయం ఘానజివ్హాకాయేహి పత్వా గహేతబ్బతో మునిత్వా జానితబ్బట్ఠేన **ముతం** నామ జాతం. ఫుసిత్వా విఞ్ఞాణుప్పత్తికారణతో ‘**ముతం**’ నామాతిపి వుత్తం. సబ్బమేవ పన రూపం మనోవిఞ్ఞాణేన జానితబ్బన్తి **మనసా విఞ్ఞాతం** నామ జాతం.

పఞ్చకనిద్దేసవణ్ణనా

౯౬౭. పఞ్చవిధసఙ్గహనిద్దేసే **కక్ఖళ**న్తి థద్ధం. ఖరమేవ **ఖరగతం,** ఫరుసన్తి అత్థో. ఇతరే ద్వేపి సభావనిద్దేసా ఏవ. **అజ్ఝత్త**న్తి నియకజ్ఝత్తం. **బహిద్ధా**తి బాహిరం. **ఉపాదిణ్ణ**న్తి న కమ్మసముట్ఠానమేవ. అవిసేసేన పన సరీరట్ఠకస్సేతం గహణం. సరీరట్ఠకఞ్హి ఉపాదిణ్ణం వా హోతు అనుపాదిణ్ణం వా, ఆదిన్నగహితపరామట్ఠవసేన సబ్బం ఉపాదిణ్ణమేవ నామ.

౯౬౯. **తేజోగత**న్తి సబ్బతేజేసు గతం ఉణ్హత్తలక్ఖణం, తేజో ఏవ వా తేజోభావం గతన్తి ‘**తేజోగతం**’. **ఉస్మా**తి ఉస్మాకారో. **ఉస్మాగత**న్తి ఉస్మాభావం గతం. ఉస్మాకారస్సేతం నామం. **ఉసుమ**న్తి బలవఉస్మా. ఉసుమమేవ ఉసుమభావం గతన్తి **ఉసుమగతం**.

౯౭౦. వాయనకవసేన **వాయో**. వాయోవ వాయోభావం గతత్తా **వాయోగతం. థమ్భితత్త**న్తి ఉప్పలనాళతచాదీనం వియ వాతపుణ్ణానం థమ్భితభావో రూపస్స.

ఛక్కాదినిద్దేసవణ్ణనా

౯౭౨-౪. ఛబ్బిధాదిసఙ్గహేసు తిణ్ణం ఓసానపదస్స భేదాభావతో ఆదితో పట్ఠాయ అపుచ్ఛిత్వావ నిద్దేసో కతో. తత్థ చక్ఖువిఞ్ఞాణేన జానితుం సక్కాతి **చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యం**...పే.... మనోవిఞ్ఞాణేన జానితుం సక్కాతి **మనోవిఞ్ఞేయ్యం**. తివిధాయ మనోధాతుయా జానితుం సక్కాతి **మనోధాతువిఞ్ఞేయ్యం సబ్బం రూప**న్తి ఏత్థ యస్మా ఏకం రూపమ్పి మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా అజానితబ్బం నామ నత్థి, తస్మా 'సబ్బం రూప'న్తి వుత్తం. సమ్మాసమ్బుద్ధేన హి అభిధమ్మం పత్వా నయం కాతుం యుత్తట్ఠానే నయో అకతో నామ నత్థి. ఇదఞ్చ ఏకరూపస్సాపి మనోవిఞ్ఞాణధాతుయా అజానితబ్బస్స అభావేన నయం కాతుం యుత్తట్ఠానం నామ, తస్మా నయం కరోన్తో 'సబ్బం రూప'న్తి ఆహ.

౯౭౪. **సుఖసమ్ఫస్సో**తి సుఖవేదనాపటిలాభపచ్చయో. **దుక్ఖసమ్ఫస్సో**తి దుక్ఖవేదనాపటిలాభపచ్చయో. ఇధాపి ఫోట్ఠబ్బారమ్మణస్స సుఖదుక్ఖస్స సబ్భావతో అయం నయో దిన్నో.

నవకాదినిద్దేసవణ్ణనా

౯౭౫. నవకే పన ఇన్ద్రియరూపస్స నామ అత్థితాయ నయో దిన్నో. తస్సేవ సప్పటిఘఅప్పటిఘతాయ దసకే నయో దిన్నో. ఏకాదసకే అడ్ఢేకాదస ఆయతనాని విభత్తాని. తేసం నిద్దేసవారా హేట్ఠా వుత్తనయేన విత్థారతో వేదితబ్బా. సేసం సబ్బత్థ ఉత్తానత్థమేవ.

పకిణ్ణకకథా

ఇమేసు పన రూపేసు అసమ్మోహత్థం సమోధానం సముట్ఠానం పరినిప్ఫన్నఞ్చ సఙ్ఖతన్తి ఇదం 'పకిణ్ణకం' వేదితబ్బం.

తత్థ '**సమోధాన**'న్తి సబ్బమేవ హిదం రూపం సమోధానతో చక్ఖాయతనం...పే.... కబళీకారో ఆహారో, ఫోట్ఠబ్బాయతనం ఆపోధాతూతి పఞ్చవీసతిసఙ్ఖ్యం హోతి. తం వత్థురూపేన సద్ధిం ఛబ్బీసతిసఙ్ఖ్యం వేదితబ్బం. ఇతో అఞ్ఞం రూపం నామ నత్థి. కేచి పన 'మిద్ధరూపం నామ అత్థీ'తి వదన్తి. తే "అద్ధా మునీసి సమ్బుద్ధో, నత్థి నీవరణా తవా"తిఆదీని (సు॰ ని॰ ౫౪౬) వత్వా మిద్ధరూపం నామ నత్థీతి పటిసేధేతబ్బా. అపరే బలరూపేన సద్ధిం సత్తవీసతి, సమ్భవరూపేన సద్ధిం అట్ఠవీసతి, జాతిరూపేన సద్ధిం ఏకూనతింసతి, రోగరూపేన సద్ధిం సమతింసతి రూపానీతి వదన్తి. తేపి తేసం విసుం అభావం దస్సేత్వా పటిక్ఖిపితబ్బా. వాయోధాతుయా హి గహితాయ బలరూపం గహితమేవ, అఞ్ఞం బలరూపం నామ నత్థి. ఆపోధాతుయా సమ్భవరూపం, ఉపచయసన్తతీహి జాతిరూపం, జరతాఅనిచ్చతాహి గహితాహి రోగరూపం గహితమేవ. అఞ్ఞం రోగరూపం నామ నత్థి. యోపి కణ్ణరోగాది ఆబాధో సో విసమపచ్చయసముట్ఠితధాతుమత్తమేవ. న అఞ్ఞో తత్థ రోగో నామ అత్థీతి సమోధానతో ఛబ్బీసతిమేవ రూపాని.

‘సముట్ఠాన’న్తి కతి రూపాని కతిసముట్ఠానాని? దస ఏకసముట్ఠానాని, ఏకం ద్విసముట్ఠానం, తీణి తిసముట్ఠానాని, నవ చతుసముట్ఠానాని, ద్వే న కేనచి సముట్ఠహన్తి.

తత్థ చక్ఖుపసాదో…పే॰… జీవితిన్ద్రియన్తి ఇమాని అట్ఠ ఏకన్తం కమ్మతోవ సముట్ఠహన్తి. కాయవిఞ్ఞత్తివచీవిఞ్ఞత్తిద్వయం ఏకన్తేన చిత్తతో సముట్ఠాతీతి **దస ‘ఏకసముట్ఠానాని’** నామ. సద్దో ఉతుతో చ చిత్తతో చ సముట్ఠాతీతి **ఏకో ‘ద్విసముట్ఠానో’** నామ. తత్థ అవిఞ్ఞాణకసద్దో ఉతుతో సముట్ఠాతి, సవిఞ్ఞాణకసద్దో చిత్తతో. లహుతాదిత్తయం పన ఉతుచిత్తాహారేహి సముట్ఠాతీతి **తీణి ‘తిసముట్ఠానాని’** నామ. అవసేసాని నవ రూపాని తేహి కమ్మేన చాతి చతూహి సముట్ఠహన్తీతి **నవ ‘చతుసముట్ఠానాని’** నామ. జరతా అనిచ్చతా పన ఏతేసు ఏకతోపి న సముట్ఠహన్తీతి **ద్వే ‘న కేనచి సముట్ఠహన్తి’** నామ. కస్మా? అజాయనతో. న హి ఏతాని జాయన్తి. కస్మా? జాతస్స పాకభేదత్తా. ఉప్పన్నఞ్హి రూపం జీరతి భిజ్జతీతి అవస్సం పనేతం సమ్పటిచ్ఛితబ్బం. న హి ఉప్పన్నం రూపం అరూపం వా అక్ఖయం నామ దిస్సతి. యావ పన న భిజ్జతి తావస్స పరిపాకోతి సిద్ధమేతం. ‘జాతస్స పాకభేదత్తా’తి యది చ తాని జాయేయ్యుం తేసమ్పి పాకభేదా భవేయ్యుం. న చ పాకో పచ్చతి, భేదో వా భిజ్జతీతి జాతస్స పాకభేదత్తా నేతం ద్వయం జాయతి.

తత్థ సియా – యథా ‘కమ్మస్స కతత్తా’తి ఆదినిద్దేసేసు ‘రూపస్స ఉపచయో రూపస్స సన్తతీ’తి వచనేన ‘జాతి’ జాయతీతి సమ్పటిచ్ఛితం హోతి, ఏవం ‘పాకో’పి పచ్చతు ‘భేదో’పి భిజ్జతూతి. “న తత్థ ‘జాతి జాయతీ’తి సమ్పటిచ్ఛితం. యే పన ధమ్మా కమ్మాదీహి నిబ్బత్తన్తి తేసం అభినిబ్బత్తిభావతో జాతియా తప్పచ్చయభావవోహారో అనుమతో. న పన పరమత్థతో జాతి జాయతి. జాయమానస్స హి అభినిబ్బత్తిమత్తం జాతీ”తి.

తత్థ సియా – ‘యథేవ జాతి యేసం ధమ్మానం అభినిబ్బత్తి తప్పచ్చయభావవోహారం అభినిబ్బత్తివోహారఞ్చ లభతి, తథా పాకభేదాపి యేసం ధమ్మానం పాకభేదా తప్పచ్చయభావవోహారం అభినిబ్బత్తివోహారఞ్చ లభన్తు. ఏవం ఇదమ్పి ద్వయం కమ్మాదిసముట్ఠానమేవాతి వత్తబ్బం భవిస్సతీ’తి. ‘న పాకభేదా తం వోహారం లభన్తి. కస్మా? జనకపచ్చయానుభావక్ఖణే అభావతో. జనకపచ్చయానఞ్హి ఉప్పాదేతబ్బధమ్మస్స ఉప్పాదక్ఖణేయేవ ఆనుభావో, న తతో ఉత్తరి. తేహి అభినిబ్బత్తితధమ్మక్ఖణస్మిఞ్చ జాతి పఞ్ఞాయమానా తప్పచ్చయభావవోహారం అభినిబ్బత్తివోహారఞ్చ లభతి, తస్మిం ఖణే సబ్భావతో; న ఇతరద్వయం, తస్మిం ఖణే అభావతోతి నేవేతం జాయతీ’తి వత్తబ్బం. “జరామరణం, భిక్ఖవే, అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్న”న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౨౦) ఆగతత్తా ఇదమ్పి ద్వయం జాయతీతి చే – ‘న, పరియాయదేసితత్తా. తత్థ హి పటిచ్చసముప్పన్నానం ధమ్మానం జరామరణత్తా పరియాయేన తం పటిచ్చసముప్పన్న’న్తి వుత్తం.

‘యది ఏవం, తయమ్పేతం అజాతత్తా ససవిసాణం వియ నత్థి; నిబ్బానం వియ వా నిచ్చ’న్తి చే – న, నిస్సయపటిబద్ధవుత్తితో; పథవీఆదీనఞ్హి నిస్సయానం భావే జాతిఆదిత్తయం పఞ్ఞాయతి, తస్మా న నత్థి. తేసఞ్చ అభావే న పఞ్ఞాయతి, తస్మా న నిచ్చం. ఏతమ్పి చ అభినివేసం పటిసేధేతుం ఏవ ఇదం వుత్తం – “జరామరణం, భిక్ఖవే, అనిచ్చం సఙ్ఖతం పటిచ్చసముప్పన్న”న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౨౦). ఏవమాదీహి నయేహి తాని ద్వే రూపాని న కేహిచి సముట్ఠహన్తీతి వేదితబ్బం.

అపిచ ‘సముట్ఠాన’న్తి ఏత్థ అయమఞ్ఞోపి అత్థో. తస్సాయం మాతికా – ‘కమ్మజం కమ్మపచ్చయం కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠానం, ఆహారసముట్ఠానం ఆహారపచ్చయం ఆహారపచ్చయఉతుసముట్ఠానం, ఉతుసముట్ఠానం ఉతుపచ్చయం ఉతుపచ్చయఉతుసముట్ఠానం, చిత్తసముట్ఠానం చిత్తపచ్చయం చిత్తపచ్చయఉతుసముట్ఠాన’న్తి.

తత్థ చక్ఖుపసాదాది అట్ఠవిధం రూపం సద్ధిం హదయవత్థునా **‘కమ్మజం’** నామ. కేసమస్సు హత్థిదన్తా అస్సవాలా చమరవాలాతి ఏవమాది **‘కమ్మపచ్చయం’** నామ. చక్కరతనం దేవతానం ఉయ్యానవిమానాదీనీతి ఏవమాది **‘కమ్మపచ్చయఉతుసముట్ఠానం’** నామ.

ఆహారతో సముట్ఠితం సుద్ధట్ఠకం **‘ఆహారసముట్ఠానం’** నామ. కబళీకారో ఆహారో ద్విన్నమ్పి రూపసన్తతీనం పచ్చయో హోతి ఆహారసముట్ఠానస్స చ ఉపాదిన్నస్స చ. ఆహారసముట్ఠానస్స జనకో హుత్వా పచ్చయో హోతి, కమ్మజస్స అనుపాలకో హుత్వాతి ఇదం ఆహారానుపాలితం కమ్మజరూపం **‘ఆహారపచ్చయం’** నామ. విసభాగాహారం సేవిత్వా ఆతపే గచ్ఛన్తస్స తిలకకాళకుట్ఠాదీని ఉప్పజ్జన్తి, ఇదం **‘ఆహారపచ్చయఉతుసముట్ఠానం’** నామ.

ఉతుతో సముట్ఠితం సుద్ధట్ఠకం **‘ఉతుసముట్ఠానం’** నామ. తస్మిం ఉతు అఞ్ఞం అట్ఠకం సముట్ఠాపేతి, ఇదం **‘ఉతుపచ్చయం’** నామ. తస్మిమ్పి ఉతు అఞ్ఞం అట్ఠకం సముట్ఠాపేతి, ఇదం **‘ఉతుపచ్చయఉతుసముట్ఠానం’** నామ. ఏవం తిస్సోయేవ సన్తతియో ఘట్టేతుం సక్కోతి. న తతో పరం. ఇమమత్థం అనుపాదిన్నకేనాపి దీపేతుం వట్టతి. ఉతుసముట్ఠానో నామ వలాహకో. ఉతుపచ్చయా నామ వుట్ఠిధారా. దేవే పన వుట్ఠే బీజాని విరూహన్తి, పథవీ గన్ధం ముఞ్చతి, పబ్బతా నీలా ఖాయన్తి, సముద్దో వడ్ఢతి, ఏతం **ఉతుపచ్చయఉతుసముట్ఠానం** నామ.

చిత్తతో సముట్ఠితం సుద్ధట్ఠకం **‘చిత్తసముట్ఠానం’** నామ. “పచ్ఛాజాతా చిత్తచేతసికా ధమ్మా పురేజాతస్స ఇమస్స కాయస్స పచ్ఛాజాతపచ్చయేన పచ్చయో”తి (పట్ఠా॰ ౧.౧.౧౧) ఇదం ‘చిత్తపచ్చయం’ నామ. ఆకాసే అన్తలిక్ఖే హత్థిమ్పి దస్సేతి, అస్సమ్పి దస్సేతి, రథమ్పి దస్సేతి , వివిధమ్పి సేనాబ్యూహం దస్సేతీతి (పటి॰ మ॰ ౩.౧౮) ఇదం **‘చిత్తపచ్చయఉతుసముట్ఠానం’** నామ.

‘పరినిప్ఫన్న’న్తి పన్నరస రూపాని పరినిప్ఫన్నాని నామ, దస అపరినిప్ఫన్నాని నామ. ‘యది అపరినిప్ఫన్నా, అసఙ్ఖతా నామ భవేయ్యుం’. “తేసంయేవ పన రూపానం కాయవికారో ‘కాయవిఞ్ఞత్తి’ నామ, వచీవికారో ‘వచీవిఞ్ఞత్తి’ నామ, ఛిద్దం వివరం ‘ఆకాసధాతు’ నామ, లహుభావో ‘లహుతా’ నామ, ముదుభావో ‘ముదుతా’ నామ, కమ్మఞ్ఞభావో ‘కమ్మఞ్ఞతా’ నామ, నిబ్బత్తి ‘ఉపచయో’ నామ, పవత్తి ‘సన్తతి’ నామ, జీరణాకారో ‘జరతా’ నామ, హుత్వా అభావాకారో ‘అనిచ్చతా’ నామాతి. సబ్బం పరినిప్ఫన్నం సఙ్ఖతమేవ హోతీ”తి.

అట్ఠసాలినియా ధమ్మసఙ్గహఅట్ఠకథాయ

రూపకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౩. నిక్ఖేపకణ్డో

తికనిక్ఖేపకథా

౯౮౫. ఏత్తావతా కుసలత్తికో సబ్బేసం కుసలాదిధమ్మానం పదభాజననయేన విత్థారితో హోతి. యస్మా పన య్వాయం కుసలత్తికస్స విభజననయో వుత్తో, సేసతికదుకానమ్పి ఏసేవ విభజననయో హోతి – యథా హి ఏత్థ, ఏవం ‘కతమే ధమ్మా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా? యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతి సోమనస్ససహగతం ఞాణసమ్పయుత్తం రూపారమ్మణం వా…పే… యే వా పన తస్మిం సమయే అఞ్ఞేపి అత్థి పటిచ్చసముప్పన్నా అరూపినో ధమ్మా ఠపేత్వా వేదనాక్ఖన్ధం, ఇమే ధమ్మా సుఖాయ వేదనాయ సమ్పయుత్తా’తిఆదినా అనుక్కమేన సబ్బతికదుకేసు సక్కా పణ్డితేహి విభాజననయం సల్లక్ఖేతుం – తస్మా తం విత్థారదేసనం నిక్ఖిపిత్వా, అఞ్ఞేన నాతిసఙ్ఖేపనాతివిత్థారనయేన సబ్బతికదుకధమ్మవిభాగం దస్సేతుం **కతమే ధమ్మా కుసలా**తి నిక్ఖేపకణ్డం ఆరద్ధం. చిత్తుప్పాదకణ్డఞ్హి విత్థారదేసనా, అట్ఠకథాకణ్డం సఙ్ఖేపదేసనా. ఇదం పన నిక్ఖేపకణ్డం చిత్తుప్పాదకణ్డం ఉపాదాయ సఙ్ఖేపో, అట్ఠకథాకణ్డం ఉపాదాయ విత్థారోతి సఙ్ఖిత్తవిత్థారధాతుకం హోతి. తయిదం, విత్థారదేసనం నిక్ఖిపిత్వా దేసితత్తాపి, హేట్ఠా వుత్తకారణవసేనాపి, నిక్ఖేపకణ్డం నామాతి వేదితబ్బం. వుత్తఞ్హేతం –

> మూలతో ఖన్ధతో చాపి, ద్వారతో చాపి భూమితో;
> అత్థతో ధమ్మతో చాపి, నామతో చాపి లిఙ్గతో;
> నిక్ఖిపిత్వా దేసితత్తా, నిక్ఖేపోతి పవుచ్చతీతి.

ఇదఞ్హి **తీణి కుసలమూలానీ**తిఆదినా నయేన మూలతో నిక్ఖిపిత్వా దేసితం. తంసమ్పయుత్తో వేదనాక్ఖన్ధోతి ఖన్ధతో. తంసముట్ఠానం కాయకమ్మన్తి ద్వారతో. కాయద్వారప్పవత్తఞ్హి కమ్మం కాయకమ్మన్తి వుచ్చతి. సుఖభూమియం, కామావచరేతి భూమితో నిక్ఖిపిత్వా దేసితం. తత్థ తత్థ అత్థధమ్మనామలిఙ్గానం వసేన దేసితత్తా అత్థాదీహి నిక్ఖిపిత్వా దేసితం నామాతి వేదితబ్బం.

తత్థ కుసలపదనిద్దేసే తావ **తీణీ**తి గణనపరిచ్ఛేదో. కుసలాని చ తాని మూలాని చ, కుసలానం వా ధమ్మానం హేతుపచ్చయపభవజనకసముట్ఠాననిబ్బత్తకట్ఠేన మూలానీతి **కుసలమూలాని**. ఏవం అత్థవసేన దస్సేత్వా ఇదాని నామవసేన దస్సేతుం **అలోభో అదోసో అమోహో**తి ఆహ. ఏత్తావతా యస్మా మూలేన ముత్తం కుసలం నామ నత్థి, తస్మా చతుభూమకకుసలం తీహి మూలేహి పరియాదియిత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా. **తంసమ్పయుత్తో**తి తేహి అలోభాదీహి సమ్పయుత్తో. తత్థ అలోభేన సమ్పయుత్తే సఙ్ఖారక్ఖన్ధే, అదోసామోహాపి అలోభేన సమ్పయుత్తసఙ్ఖారక్ఖన్ధగణనంయేవ గచ్ఛన్తి. సేసద్వయవసేన సమ్పయోగేపి ఏసేవ నయో. ఇతి చతుభూమకకుసలం పున తంసమ్పయుత్తకచతుక్ఖన్ధవసేన పరియాదియిత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా. **తంసముట్ఠాన**న్తి తేహి అలోభాదీహి సముట్ఠితం. ఇమినాపి నయేన తదేవ చతుభూమికకుసలం తిణ్ణం కమ్మద్వారానం వసేన పరియాదియిత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా. ఏవం తావ కుసలం తీసు ఠానేసు పరియాదియిత్వా దస్సితం.

౯౮౬. అకుసలేపి ఏసేవ నయో. ద్వాదసన్నఞ్హి అకుసలచిత్తానం ఏకమ్పి మూలేన ముత్తం నామ నత్థీతి మూలేన పరియాదియిత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా. తంసమ్పయుత్తచతుక్ఖన్ధతో చ ఉద్ధం అకుసలం నామ నత్థీతి తానేవ ద్వాదస అకుసలచిత్తాని చతుక్ఖన్ధవసేన పరియాదియిత్వా దస్సేసి. ధమ్మరాజా కాయకమ్మాదివసేన పన నేసం పవత్తిసబ్భావతో కమ్మద్వారవసేన పరియాదియిత్వా దస్సేసి ధమ్మరాజా. యం పనేత్థ **తదేకట్ఠా చ కిలేసా**తిఆది వుత్తం, తత్థ ఏకస్మిం చిత్తే పుగ్గలే వా ఠితన్తి **'ఏకట్ఠం'**. తత్థ ఏకస్మిం చిత్తే ఠితం సహజేకట్ఠం నామ హోతి. ఏకస్మిం పుగ్గలే ఠితం పహానేకట్ఠం నామ. తేన లోభాదినా అఞ్ఞేన వా తత్థ తత్థ నిద్దిట్ఠేన సహ ఏకస్మిం ఠితన్తి **తదేకట్ఠం**. తత్థ 'కతమే ధమ్మా సంకిలిట్ఠసంకిలేసికా? తీణి అకుసలమూలాని – లోభో దోసో మోహో, తదేకట్ఠా చ కిలేసా'తి సంకిలిట్ఠత్తికే; 'కతమే ధమ్మా హీనా? తీణి అకుసలమూలాని – లోభో దోసో మోహో, తదేకట్ఠా చ కిలేసా'తి హీనత్తికే 'కతమే ధమ్మా అకుసలా? తీణి అకుసలమూలాని – లోభో దోసో మోహో, తదేకట్ఠా చ కిలేసా'తి ఇమస్మిం కుసలత్తికే; 'కతమే ధమ్మా సంకిలిట్ఠా? తీణి అకుసలమూలాని – లోభో దోసో మోహో, తదేకట్ఠా చ కిలేసా'తి కిలేసగోచ్ఛకే 'కతమే ధమ్మా సరణా? తీణి అకుసలమూలాని – లోభో దోసో మోహో, తదేకట్ఠా చ కిలేసాతి సరణదుకే'తి – ఇమేసు ఏత్తకేసు ఠానేసు **'సహజేకట్ఠం'** ఆగతం.

దస్సనేనపహాతబ్బత్తికే పన 'ఇమాని తీణి సంయోజనాని, తదేకట్ఠా చ కిలేసా'తి, దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకత్తికేపి 'ఇమాని తీణి సంయోజనాని, తదేకట్ఠా చ కిలేసా'తి, పున తత్థేవ తీణి సంయోజనాని – సక్కాయదిట్ఠి విచికిచ్ఛా సీలబ్బతపరామాసో, ఇమే ధమ్మా దస్సనేనపహాతబ్బా; తదేకట్ఠో లోభో దోసో మోహో, ఇమే ధమ్మా దస్సనేనపహాతబ్బహేతూ; తదేకట్ఠా చ కిలేసా తంసమ్పయుత్తో వేదనాఖన్ధో…పే… విఞ్ఞాణక్ఖన్ధో, తంసముట్ఠానం కాయకమ్మం వచీకమ్మం మనోకమ్మం, ఇమే ధమ్మా దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకాతి; సమ్మప్పధానవిభఙ్గే "తత్థ కతమే పాపకా అకుసలా ధమ్మా? తీణి అకుసలమూలాని – లోభో దోసో మోహో, తదేకట్ఠా చ కిలేసా"తి (విభం. ౩౯౧) – ఇమేసు పన ఏత్తకేసు ఠానేసు **'పహానేకట్ఠం'** ఆగతన్తి వేదితబ్బం.

౯౮౭. అబ్యాకతపదనిద్దేసో ఉత్తానత్థోయేవాతి. ఇమస్మిం తికే తీణి లక్ఖణాని తిస్సో పఞ్ఞత్తియో కసిణుగ్ఘాటిమాకాసం అజటాకాసం ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనస్స ఆరమ్మణం నిరోధసమాపత్తి చ న లబ్భతీతి వుత్తం.

౯౮౮. వేదనాత్తికనిద్దేసే సుఖభూమియన్తి ఏత్థ యథా తమ్బభూమి కణ్హభూమీతి తమ్బకణ్హభూమియోవ వుచ్చన్తి, ఏవం సుఖమ్పి సుఖభూమి నామ. యథా ఉచ్ఛుభూమి సాలిభూమీతి ఉచ్ఛుసాలీనం ఉప్పజ్జనట్ఠానాని వుచ్చన్తి, ఏవం సుఖస్స ఉప్పజ్జనట్ఠానం చిత్తమ్పి సుఖభూమి నామ. తం ఇధ అధిప్పేతం. యస్మా పన సా కామావచరే వా హోతి, రూపావచరాదీసు వా, తస్మాస్సా తం పభేదం దస్సేతుం **కామావచరే**తిఆది వుత్తం. **సుఖవేదనం ఠపేత్వా**తి యా సా సుఖభూమియం సుఖవేదనా, తం ఠపేత్వా. **తంసమ్పయుత్తో**తి తాయ ఠపితాయ సుఖవేదనాయ సమ్పయుత్తో. సేసపదద్వయేపి ఇమినావ నయేన అత్థో వేదితబ్బోతి.

ఇమస్మిం తికే తిస్సో వేదనా, సబ్బం రూపం, నిబ్బానన్తి ఇదమ్పి న లబ్భతి. అయఞ్హి తికో కుసలత్తికే చ అలబ్భమానేహి ఇమేహి చ తీహి కోట్ఠాసేహి ముత్తకో నామ. ఇతో పరేసు పన తికదుకేసు పాళితో చ అత్థతో చ యం వత్తబ్బం సియా తం సబ్బం పదానుక్కమేన మాతికాకథాయఞ్చేవ కుసలాదీనం నిద్దేసే చ వుత్తమేవ. యం పన యత్థ విసేసమత్తం తదేవ వక్ఖామ.

౯౯౧. తత్థ విపాకత్తికే తావ కిఞ్చాపి అరూపధమ్మా వియ రూపధమ్మాపి కమ్మసముట్ఠానా అత్థి, అనారమ్మణత్తా పన తే కమ్మసరిక్ఖకా న హోన్తీతి సారమ్మణా అరూపధమ్మావ కమ్మసరిక్ఖకత్తా విపాకాతి వుత్తా, బీజసరిక్ఖకం ఫలం వియ. సాలిబీజస్మిఞ్హి వపితే అఙ్కురపత్తాదీసు నిక్ఖన్తేసుపి సాలిఫలన్తి న వుచ్చతి. యదా పన సాలిసీసం పక్కం హోతి పరిణతం, తదా బీజసరిక్ఖకో సాలి ఏవ సాలిఫలన్తి వుచ్చతి. అఙ్కురపత్తాదీని పన బీజజాతాని బీజతో నిబ్బత్తానీతి వుచ్చన్తి, ఏవమేవ రూపమ్పి కమ్మజన్తి వా ఉపాదిణ్ణన్తి వా వత్తుం వట్టతి.

౯౯౪. ఉపాదిణ్ణత్తికే కిఞ్చాపి ఖీణాసవస్స ఖన్ధా 'అమ్హాకం మాతులత్థేరో అమ్హాకం చూళపితుత్థేరో'తి వదన్తానం పరేసం ఉపాదానస్స పచ్చయా హోన్తి, మగ్గఫలనిబ్బానాని పన అగ్గహితాని అపరామట్ఠాని అనుపాదిణ్ణానేవ. తాని హి, యథా దివసం సన్తత్తో అయోగుళో మక్ఖికానం అభినిసీదనస్స పచ్చయో న హోతి, ఏవమేవ తేజుస్సదత్తా తణ్హామానదిట్ఠివసేన గహణస్స పచ్చయా న హోన్తి. తేన వుత్తం – ఇమే ధమ్మా అనుపాదిణ్ణఅనుపాదానియాతి.

౯౯౮. అసంకిలిట్ఠఅసంకిలేసికేసుపి ఏసేవ నయో.

౧౦౦౦. వితక్కత్తికే వితక్కసహజాతేన విచారేన సద్ధిం కుసలత్తికే అలబ్భమానావ న లబ్భన్తి.

౧౦౦౩. పీతిసహగతత్తికే పీతిఆదయో అత్తనా సహజాతధమ్మానం పీతిసహగతాదిభావం దత్వా సయం పిట్ఠివట్టకా జాతా. ఇమస్మిఞ్హి తికే ద్వే దోమనస్ససహగతచిత్తుప్పాదా దుక్ఖసహగతం కాయవిఞ్ఞాణం ఉపేక్ఖావేదనా రూపం నిబ్బానన్తి – ఇదమ్పి న లబ్భతి. అయఞ్హి తికో కుసలత్తికే చ అలబ్భమానేహి ఇమేహి చ పఞ్చహి కోట్ఠాసేహి ముత్తకో నామ.

౧౦౦౬. దస్సనేనపహాతబ్బత్తికే సఞ్ఞోజనానీతి బన్ధనాని. **సక్కాయదిట్ఠీ**తి విజ్జమానట్ఠేన సతి ఖన్ధపఞ్చకసఙ్ఖాతే కాయే; సయం వా సతీ తస్మిం కాయే దిట్ఠీతి **'సక్కాయదిట్ఠి'**. సీలేన సుజ్ఝితుం సక్కా, వతేన సుజ్ఝితుం సక్కా, సీలవతేహి సుజ్ఝితుం సక్కాతి గహితసమాదానం పన **సీలబ్బతపరామాసో** నామ.

౧౦౦౭. ఇధాతి దేసాపదేసే నిపాతో. స్వాయం కత్థచి లోకం ఉపాదాయ వుచ్చతి. యథాహ – "ఇధ తథాగతో లోకే ఉప్పజ్జతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౧౯౦). కత్థచి సాసనం. యథాహ – "ఇధేవ, భిక్ఖవే, సమణో ఇధ దుతియో సమణో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౧౩౯; అ॰ ని॰ ౪.౨౪౧). కత్థచి ఓకాసం. యథాహ –

> "ఇధేవ తిట్ఠమానస్స, దేవభూతస్స మే సతో;
>
> పునరాయు చ మే లద్ధో, ఏవం జానాహి మారిసా"తి. (దీ॰ ని॰ ౨.౩౬౯);

కత్థచి పదపూరణమత్తమేవ. యథాహ – "ఇధాహం, భిక్ఖవే, భుత్తావీ అస్సం పవారితో"తి (మ॰ ని॰ ౧.౩౦). ఇధ పన లోకం ఉపాదాయ వుత్తోతి వేదితబ్బో.

అస్సుతవా పుథుజ్జనోతి ఏత్థ పన 'ఆగమాధిగమాభావా ఞేయ్యో అస్సుతవా ఇతి'. యస్స హి ఖన్ధధాతుఆయతనపచ్చయాకారసతిపట్ఠానాదీసు ఉగ్గహపరిపుచ్ఛావినిచ్ఛయరహితత్తా దిట్ఠిపటిసేధకో నేవ 'ఆగమో',

పటిపత్తియా అధిగన్తబ్బస్స అనధిగతత్తా నేవ ‘అధిగమో’ అత్థి, సో ‘ఆగమాధిగమాభావా ఞేయ్యో అస్సుతవా ఇతి’. స్వాయం –

పుథూనం జననాదీహి, కారణేహి పుథుజ్జనో;

పుథుజ్జనన్తోగధత్తా, పుథువాయం జనో ఇతి. (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭; మ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౨; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౫౧; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౩౦; చూళని॰ అట్ఠ॰ ౮౮; నేత్తి॰ అట్ఠ॰ ౫౬);

సో హి పుథూనం నానప్పకారానం కిలేసాదీనం జననాదీహి కారణేహి **పుథుజ్జనో**. యథాహ – “పుథు కిలేసే జనేన్తీతి పుథుజ్జనా. పుథు అవిహతసక్కాయదిట్ఠికాతి పుథుజ్జనా. పుథు సత్థారానం ముఖుల్లోకికాతి పుథుజ్జనా. పుథు సబ్బగతీహి అవుట్ఠితాతి పుథుజ్జనా. పుథు నానాభిసఙ్ఖారే అభిసఙ్ఖరోన్తీతి పుథుజ్జనా. పుథు నానాఓఘేహి వుయ్హన్తీతి పుథుజ్జనా. పుథు నానాసన్తాపేహి సన్తప్పన్తీతి పుథుజ్జనా. పుథు నానాపరిళాహేహి పరిడయ్హన్తీతి పుథుజ్జనా. పుథు పఞ్చసు కామగుణేసు రత్తా గిద్ధా గధితా ముచ్ఛితా అజ్ఝోసన్నా లగ్గా లగ్గితా పలిబుద్ధాతి పుథుజ్జనా. పుథు పఞ్చహి నీవరణేహి ఆవుతా నివుతా ఓవుతా పిహితా పటిచ్ఛన్నా పటికుజ్జితాతి పుథుజ్జనా”తి (మహాని॰ ౯౪). పుథూనం వా గణనపథమతీతానం అరియధమ్మపరమ్ముఖానం నీచధమ్మసమాచారానం జనానం అన్తోగధత్తాపి పుథుజ్జనా. పుథు వా అయం – విసుంయేవ సఙ్ఖ్యం గతో, విసంసట్ఠో సీలసుతాదిగుణయుత్తేహి అరియేహి – జనోతిపి పుథుజ్జనో. ఏవమేతేహి ‘అస్సుతవా పుథుజ్జనో’తి ద్వీహి పదేహి యే తే –

“దువే పుథుజ్జనా వుత్తా, బుద్ధేనాదిచ్చబన్ధునా;

అన్ధో పుథుజ్జనో ఏకో, కల్యాణేకో పుథుజ్జనో”తి. (దీ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౭; అ॰ ని॰ అట్ఠ॰ ౧.౧.౫౧; పటి॰ మ॰ అట్ఠ॰ ౨.౧.౧౩౦; చూళని॰ అట్ఠ॰ ౮౮);

ద్వే పుథుజ్జనా వుత్తా, తేసు అన్ధపుథుజ్జనో వుత్తో హోతీతి వేదితబ్బో.

అరియానం అదస్సావీతిఆదీసు **అరియా**తి ఆరకత్తా కిలేసేహి, అనయే న ఇరియనతో, అయే ఇరియనతో, సదేవకేన లోకేన చ అరణీయతో బుద్ధా చ పచ్చేకబుద్ధా చ బుద్ధసావకా చ వుచ్చన్తి. బుద్ధా ఏవ వా ఇధ అరియా. యథాహ – “సదేవకే, భిక్ఖవే, లోకే…పే॰… తథాగతో అరియోతి వుచ్చతీ”తి (సం॰ ని॰ ౫.౧౦౯౮).

సప్పురిసాతి ఏత్థ పన పచ్చేకబుద్ధా తథాగతసావకా చ సప్పురిసాతి వేదితబ్బా. తే హి లోకుత్తరగుణయోగేన సోభనా పురిసాతి **సప్పురిసా**. సబ్బేవ వా ఏతే ద్వేధాపి వుత్తా. బుద్ధాపి హి అరియా చ సప్పురిసా చ పచ్చేకబుద్ధా బుద్ధసావకాపి. యథాహ –

“యో వే కతఞ్ఞూ కతవేది ధీరో,

కల్యాణమిత్తో దళ్హభత్తి చ హోతి;

దుఖితస్స సక్కచ్చ కరోతి కిచ్చం,

తథావిధం సప్పురిసం వదన్తీ”తి. (జా॰ ౨.౧౭.౭౮);

‘కల్యాణమిత్తో దళ్హభత్తి చ హోతీ’తి ఏత్తావతా హి బుద్ధసావకో వుత్తో. కతఞ్ఞుతాదీహి పచ్చేకబుద్ధా బుద్ధాతి. ఇదాని యో తేసం అరియానం అదస్సనసీలో, న చ దస్సనే సాధుకారీ, సో **అరియానం అదస్సావీ**తి వేదితబ్బో. సో చక్ఖునా అదస్సావీ ఞాణేన అదస్సావీతి దువిధో. తేసు ఞాణేన అదస్సావీ ఇధ అధిప్పేతో. మంసచక్ఖునా హి దిబ్బచక్ఖునా వా అరియా దిట్ఠాపి అదిట్ఠావ హోన్తి, తేసం చక్ఖూనం వణ్ణమత్తగ్గహణతో, న అరియభావగోచరతో. సోణసిఙ్గాలాదయోపి చక్ఖునా అరియే పస్సన్తి, న చ తే అరియానం దస్సావినో.

తత్రిదం వత్థు – చిత్తలపబ్బతవాసినో కిర ఖీణాసవత్థేరస్స ఉపట్ఠాకో వుడ్ఢపబ్బజితో ఏకదివసం థేరేన సద్ధిం పిణ్డాయ చరిత్వా థేరస్స పత్తచీవరం గహేత్వా పిట్ఠితో ఆగచ్ఛన్తో థేరం పుచ్ఛి – ‘అరియా నామ భన్తే కీదిసా’తి? థేరో ఆహ – ‘ఇధేకచ్చో మహల్లకో అరియానం పత్తచీవరం గహేత్వా వత్తపటిపత్తిం కత్వా సహ చరన్తోపి నేవ అరియే జానాతి, ఏవందుజ్జానావుసో, అరియా’తి. ఏవం వుత్తేపి సో నేవ అఞ్ఞాసి. తస్మా న చక్ఖునా దస్సనం ‘దస్సనం’, ఞాణదస్సనమేవ ‘దస్సనం’. యథాహ – “కిం తే వక్కలి ఇమినా పూతికాయేన దిట్ఠేన? యో ఖో, వక్కలి, ధమ్మం పస్సతి, సో మం పస్సతీ”తి (సం॰ ని॰ ౩.౮౭). తస్మా చక్ఖునా పస్సన్తోపి, ఞాణేన అరియేహి దిట్ఠం అనిచ్చాదిలక్ఖణం అపస్సన్తో, అరియాధిగతఞ్చ ధమ్మం అనధిగచ్ఛన్తో, అరియకరధమ్మానం అరియభావస్స చ అదిట్ఠత్తా, ‘అరియానం అదస్సావీ’తి వేదితబ్బో.

అరియధమ్మస్స అకోవిదోతి సతిపట్ఠానాదిభేదే అరియధమ్మే అకుసలో. **అరియధమ్మే అవినీతో**తి, ఏత్థ పన

దువిధో వినయో నామ, ఏకమేకేత్థ పఞ్చధా;
అభావతో తస్స అయం, అవినీతోతి వుచ్చతి.

అయఞ్హి సంవరవినయో పహానవినయోతి దువిధో వినయో. ఏత్థ చ దువిధేపి వినయే ఏకమేకో వినయో పఞ్చధా భిజ్జతి. **సంవరవినయో**పి హి సీలసంవరో సతిసంవరో ఞాణసంవరో ఖన్తిసంవరో వీరియసంవరోతి పఞ్చవిధో. **పహానవినయో**పి తదఙ్గపహానం విక్ఖమ్భనపహానం సముచ్ఛేదపహానం పటిప్పస్సద్ధిపహానం నిస్సరణపహానన్తి పఞ్చవిధో.

తత్థ “ఇమినా పాతిమోక్ఖసంవరేన ఉపేతో హోతి సముపేతో”తి (విభ॰ ౫౧౧) అయం **సీలసంవరో**. “రక్ఖతి చక్ఖున్ద్రియం, చక్ఖున్ద్రియే సంవరం ఆపజ్జతీ”తి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౧౩; మ॰ ని॰ ౧.౨౯౫; సం॰ ని॰ ౪.౨౩౯; అ॰ ని॰ ౩.౧౬) అయం **సతిసంవరో**.

“యాని సోతాని లోకస్మిం, (అజితాతి భగవా)
సతి తేసం నివారణం;
సోతానం సంవరం బ్రూమి,
పఞ్ఞాయేతే పిధీయరే”తి. (సు॰ ని॰ ౧౦౪౧) –

అయం **ఞాణసంవరో** నామ. “ఖమో హోతి సీతస్స ఉణ్హస్సా”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪; అ॰ ని॰ ౪.౧౧౪; ౬.౫౮) అయం **ఖన్తిసంవరో**. “ఉప్పన్నం కామవితక్కం నాధివాసేతీ”తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౬; అ॰ ని॰ ౪.౧౧౪; ౬.౫౮) అయం **వీరియసంవరో**. సబ్బోపి చాయం సంవరో యథాసకం సంవరితబ్బానం వినేతబ్బానఞ్చ కాయదుచ్చరితాదీనం సంవరణతో సంవరో, వినయనతో వినయోతి వుచ్చతి. ఏవం తావ ‘సంవరవినయో’ పఞ్చధా భిజ్జతీతి వేదితబ్బో.

తథా యం నామరూపపరిచ్ఛేదాదీసు విపస్సనాఞాణేసు పటిపక్ఖభావతో, దీపాలోకేనేవ తమస్స, తేన తేన విపస్సనాఞాణేన తస్స తస్స అనత్థస్స పహానం, సేయ్యథిదం – నామరూపవవత్థానేన సక్కాయదిట్ఠియా, పచ్చయపరిగ్గహేన అహేతువిసమహేతుదిట్ఠీనం, తస్సేవ అపరభాగేన కఙ్ఖావితరణేన కథంకథిభావస్స, కలాపసమ్మసనేన 'అహం మమా'తి గాహస్స, మగ్గామగ్గవవత్థానేన అమగ్గే మగ్గసఞ్ఞాయ, ఉదయదస్సనేన ఉచ్ఛేదదిట్ఠియా, వయదస్సనేన సస్సతదిట్ఠియా, భయదస్సనేన సభయే అభయసఞ్ఞాయ, ఆదీనవదస్సనేన అస్సాదసఞ్ఞాయ, నిబ్బిదానుపస్సనాయ అభిరతిసఞ్ఞాయ, ముచ్చితుకమ్యతాఞాణేన అముచ్చితుకామతాయ, ఉపేక్ఖాఞాణేన అనుపేక్ఖాయ, అనులోమేన ధమ్మట్ఠితియం నిబ్బానే చ పటిలోమభావస్స, గోత్రభునా సఙ్ఖారనిమిత్తగ్గాహస్స పహానం, ఏతం 'తదఙ్గపహానం' నామ.

యం పన ఉపచారప్పనాభేదేన సమాధినా పవత్తిభావనివారణతో, ఘటప్పహారేనేవ ఉదకపిట్ఠే సేవాలస్స, తేసం తేసం నీవరణాదిధమ్మానం పహానం, ఏతం **'విక్ఖమ్భనపహానం'** నామ. "యం చతున్నం అరియమగ్గానం భావితత్తా తంతంమగ్గవతో అత్తనో అత్తనో సన్తానే దిట్ఠిగతానం పహానాయా"తిఆదినా (ధ. స. ౨౭౭) నయేన వుత్తస్స సముదయపక్ఖికస్స కిలేసగణస్స అచ్చన్తం అప్పవత్తిభావేన పహానం, ఇదం **'సముచ్ఛేదపహానం'** నామ. యం పన ఫలక్ఖణే పటిప్పస్సద్ధత్తం కిలేసానం, ఏతం **'పటిప్పస్సద్ధిపహానం'** నామ. యం సబ్బసఙ్ఖతనిస్సటత్తా పహీనసబ్బసఙ్ఖతం నిబ్బానం, ఏతం **'నిస్సరణపహానం'** నామ. సబ్బమ్పి చేతం పహానం యస్మా చాగట్ఠేన పహానం, వినయనట్ఠేన వినయో, తస్మా 'పహానవినయో'తి వుచ్చతి. తంతంపహానవతో వా తస్స తస్స వినయస్స సమ్భవతోపేతం పహానవినయోతి వుచ్చతి. ఏవం పహానవినయోపి పఞ్చధా భిజ్జతీతి వేదితబ్బో.

ఏవమయం సఙ్ఖేపతో దువిధో, భేదతో చ దసవిధో వినయో, భిన్నసంవరత్తా, పహాతబ్బస్స చ అప్పహీనత్తా, యస్మా ఏతస్స అస్సుతవతో పుథుజ్జనస్స నత్థి, తస్మా అభావతో తస్స, అయం 'అవినీతో'తి వుచ్చతీతి. ఏస నయో **సప్పురిసానం అదస్సావీ సప్పురిసధమ్మస్స అకోవిదో సప్పురిసధమ్మే అవినీతో**తి ఏత్థాపి. నిన్నానాకరణఞ్హేతం అత్థతో. యథాహ – "యేవ తే అరియా తేవ తే సప్పురిసా, యేవ తే సప్పురిసా తేవ తే అరియా. యో ఏవ సో అరియానం ధమ్మో సో ఏవ సో సప్పురిసానం ధమ్మో, యో ఏవ సో సప్పురిసానం ధమ్మో సో ఏవ సో అరియానం ధమ్మో. యేవ తే అరియవినయా తేవ తే సప్పురిసవినయా, యేవ తే సప్పురిసవినయా తేవ తే అరియవినయా. అరియేతి వా సప్పురిసేతి వా, అరియధమ్మేతి వా సప్పురిసధమ్మేతి వా, అరియవినయేతి వా సప్పురిసవినయేతి వా, ఏసేసే ఏకే ఏకట్ఠే సమే సమభాగే తజ్జాతే తఞ్ఞేవా"తి.

రూపం అత్తతో సమనుపస్సతీతి ఇధేకచ్చో రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి – 'యం రూపం సో అహం, యో అహం తం రూప'న్తి రూపఞ్చ అత్తానఞ్చ అద్వయం సమనుపస్సతి. "సేయ్యథాపి నామ తేలప్పదీపస్స ఝాయతో యా అచ్చి సో వణ్ణో, యో వణ్ణో సా అచ్చీతి అచ్చిఞ్చ వణ్ణఞ్చ అద్వయం సమనుపస్సతి," ఏవమేవ ఇధేకచ్చో రూపం అత్తతో సమనుపస్సతీతి ఏవం రూపం అత్తాతి దిట్ఠిపస్సనాయ పస్సతి. **రూపవన్తం వా అత్తాన**న్తి 'అరూపం అత్తా'తి గహేత్వా, ఛాయావన్తం రుక్ఖం వియ, తం రూపవన్తం సమనుపస్సతి. **అత్తని వా రూప**న్తి 'అరూపమేవ అత్తా'తి గహేత్వా, పుప్ఫమ్హి గన్ధం వియ, అత్తని రూపం సమనుపస్సతి. **రూపస్మిం వా అత్తాన**న్తి 'అరూపమేవ అత్తా'తి గహేత్వా, కరణ్డకే మణిం వియ, అత్తానం రూపస్మిం సమనుపస్సతి. వేదనాదీసుపి ఏసేవ నయో.

తత్థ ‘రూపం అత్తతో సమనుపస్సతీ’తి సుద్ధరూపమేవ అత్తాతి కథితం. ‘రూపవన్తం వా అత్తానం, అత్తని వా రూపం, రూపస్మిం వా అత్తానం; వేదనం అత్తతో సమనుపస్సతి... సఞ్ఞం... సఙ్ఖారే... విఞ్ఞాణం అత్తతో సమనుపస్సతీ’తి ఇమేసు సత్తసు ఠానేసు ‘అరూపం అత్తా’తి కథితం. వేదనావన్తం వా అత్తానం, అత్తని వా వేదనం, వేదనాయ వా అత్తానన్తి ఏవం చతూసు ఖన్ధేసు తిణ్ణం తిణ్ణం వసేన ద్వాదససు ఠానేసు ‘రూపారూపమిస్సకో అత్తా’ కథితో. తత్థ ‘రూపం అత్తతో సమనుపస్సతి వేదనం... సఞ్ఞం... సఙ్ఖారే... విఞ్ఞాణం అత్తతో సమనుపస్సతీ’తి ఇమేసు పఞ్చసు ఠానేసు ఉచ్ఛేదదిట్ఠి కథితా. అవసేసేసు సస్సతదిట్ఠి. ఏవమేత్థ పన్నరస భవదిట్ఠియో పఞ్చ విభవదిట్ఠియో హోన్తి. తా సబ్బాపి మగ్గావరణా, న సగ్గావరణా, పఠమమగ్గవజ్ఝాతి వేదితబ్బా.

౧౦౦౮. **సత్థరి కఙ్ఖతీ**తి సత్థు సరీరే వా గుణే వా ఉభయత్థ వా కఙ్ఖతి. సరీరే కఙ్ఖమానో ‘ద్వత్తింసవరలక్ఖణపటిమణ్డితం నామ సరీరం అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖతి. గుణే కఙ్ఖమానో ‘అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నజాననసమత్థం సబ్బఞ్ఞుతఞాణం అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖతి. ఉభయత్థ కఙ్ఖమానో ‘అసీతిఅనుబ్యఞ్జనబ్యామప్పభానురఞ్జితాయ సరీరనిప్ఫత్తియా సమన్నాగతో సబ్బఞేయ్యజాననసమత్థం సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణం పటివిజ్ఝిత్వా ఠితో లోకతారకో బుద్ధో నామ అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖతి. అయఞ్హిస్స అత్తభావే గుణే వా కఙ్ఖనతో ఉభయత్థ కఙ్ఖతి నామ. **విచికిచ్ఛతీ**తి ఆరమ్మణం నిచ్ఛేతుం అసక్కోన్తో కిచ్ఛతి కిలమతి. **నాధిముచ్చతీ**తి తత్థేవ అధిమోక్ఖం న లభతి. **న సమ్పసీదతీ**తి చిత్తం అనావిలం కత్వా పసీదితుం న సక్కోతి, గుణేసు నప్పసీదతి.

ధమ్మే కఙ్ఖతీతిఆదీసు పన ‘కిలేసే పజహన్తా చత్తారో అరియమగ్గా, పటిప్పస్సద్ధకిలేసాని చత్తారి సామఞ్ఞఫలాని, మగ్గఫలానం ఆరమ్మణపచ్చయభూతం అమతం మహానిబ్బానం నామ అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖన్తోపి ‘అయం ధమ్మో నియ్యానికో ను ఖో అనియ్యానికో’తి కఙ్ఖన్తోపి **ధమ్మే కఙ్ఖతి** నామ. ‘చత్తారో మగ్గట్ఠకా చత్తారో ఫలట్ఠకాతి ఇదం సఙ్ఘరతనం అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖన్తోపి, ‘అయం సఙ్ఘో సుప్పటిపన్నో ను ఖో దుప్పటిపన్నో’తి కఙ్ఖన్తోపి, ‘ఏతస్మిం సఙ్ఘరతనే దిన్నస్స విపాకఫలం అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖన్తోపి **సఙ్ఘే కఙ్ఖతి** నామ. ‘తిస్సో పన సిక్ఖా అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖన్తోపి, ‘తిస్సో సిక్ఖా సిక్ఖితపచ్చయేన ఆనిసంసో అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖన్తోపి **సిక్ఖాయ కఙ్ఖతి** నామ.

పుబ్బన్తో వుచ్చతి అతీతాని ఖన్ధధాతాయతనాని. అపరన్తో అనాగతాని. తత్థ అతీతేసు ఖన్ధాదీసు ‘అతీతాని ను ఖో, న ను ఖో’తి కఙ్ఖన్తో **పుబ్బన్తే కఙ్ఖతి** నామ. అనాగతేసు ‘అనాగతాని ను ఖో, న ను ఖో’తి కఙ్ఖన్తో **అపరన్తే కఙ్ఖతి** నామ. ఉభయత్థ కఙ్ఖన్తో **పుబ్బన్తాపరన్తే కఙ్ఖతి** నామ. ‘ద్వాదసపదికం పచ్చయవట్టం అత్థి ను ఖో నత్థీ’తి కఙ్ఖన్తో **ఇదప్పచ్చయతాపటిచ్చసముప్పన్నేసు ధమ్మేసు కఙ్ఖతి** నామ. తత్రాయం వచనత్థో – ఇమేసం జరామరణాదీనం పచ్చయా ‘ఇదప్పచ్చయా’. ఇదప్పచ్చయానం భావో ‘ఇదప్పచ్చయతా’. ఇదప్పచ్చయా ఏవ వా ‘ఇదప్పచ్చయతా’; జాతిఆదీనమేతం అధివచనం. జాతిఆదీసు తం తం పటిచ్చ ఆగమ్మ సముప్పన్నాతి ‘పటిచ్చసముప్పన్నా’. ఇదం వుత్తం హోతి – ఇదప్పచ్చయతాయ చ పటిచ్చసముప్పన్నేసు చ ధమ్మేసు కఙ్ఖతీతి.

౧౦౦౯. **సీలేనా**తి గోసీలాదినా. **వతేనా**తి గోవతాదినావ. **సీలబ్బతేనా**తి తదుభయేన. **సుద్ధీ**తి కిలేససుద్ధి; పరమత్థసుద్ధిభూతం వా నిబ్బానమేవ. **తదేకట్ఠా**తి ఇధ పహానేకట్ఠం ధురం. ఇమిస్సా చ పాళియా దిట్ఠికిలేసో విచికిచ్ఛాకిలేసోతి ద్వేయేవ ఆగతా. లోభో దోసో మోహో మానో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి ఇమే పన అట్ఠ అనాగతా. ఆహరిత్వా పన దీపేతబ్బా. ఏత్థ హి దిట్ఠివిచికిచ్ఛాసు పహీయమానాసు అపాయగమనీయో లోభో దోసో మోహో

మానో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి సబ్బేపిమే పహానేకట్ఠా హుత్వా పహీయన్తి. సహజేకట్ఠం పన ఆహరిత్వా దీపేతబ్బం. సోతాపత్తిమగ్గేన హి చత్తారి దిట్ఠిసహగతాని విచికిచ్ఛాసహగతఞ్చాతి పఞ్చ చిత్తాని పహీయన్తి. తత్థ ద్వీసు అసఙ్ఖారికదిట్ఠిచిత్తేసు పహీయన్తేసు తేహి సహజాతో లోభో మోహో ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి ఇమే కిలేసా సహజేకట్ఠవసేన పహీయన్తి. సేసదిట్ఠికిలేసో చ విచికిచ్ఛాకిలేసో చ పహానేకట్ఠవసేన పహీయన్తి. దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తససఙ్ఖారికచిత్తేసుపి పహీయన్తేసు తేహి సహజాతో లోభో మోహో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి ఇమే కిలేసా సహజేకట్ఠవసేన పహీయన్తి. సేసదిట్ఠికిలేసో చ విచికిచ్ఛాకిలేసో చ పహానేకట్ఠవసేన పహీయన్తి. ఏవం పహానేకట్ఠస్మింయేవ సహజేకట్ఠం లబ్భతీతి ఇదం సహజేకట్ఠం ఆహరిత్వా దీపయింసు.

తంసమ్పయుత్తోతి తేహి తదేకట్ఠేహి అట్ఠహి కిలేసేహి సమ్పయుత్తో. వినిబ్భోగం వా కత్వా తేన లోభేన తేన దోసేనాతి ఏవం ఏకేకేన సమ్పయుత్తతా దీపేతబ్బా. తత్థ లోభే గహితే, మోహో మానో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి అయం సఙ్ఖారక్ఖన్ధే కిలేసగణో లోభసమ్పయుత్తో నామ. దోసే గహితే, మోహో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి అయం కిలేసగణో దోససమ్పయుత్తో నామ. మోహే గహితే, లోభో దోసో మానో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి అయం కిలేసగణో మోహసమ్పయుత్తో నామ. మానే గహితే, తేన సహుప్పన్నో లోభో మోహో థినం ఉద్ధచ్చం అహిరికం అనోత్తప్పన్తి అయం కిలేసగణో మానసమ్పయుత్తో నామ. ఇమినా ఉపాయేన తేన థినేన తేన ఉద్ధచ్చేన తేన అహిరికేన తేన అనోత్తప్పేన సమ్పయుత్తో తంసమ్పయుత్తోతి యోజనా కాతబ్బా. **తంసముట్ఠాన**న్తి తేన లోభేన...పే.... తేన అనోత్తప్పేన సముట్ఠితన్తి అత్థో.

ఇమే ధమ్మా దస్సనేన పహాతబ్బాతి ఏత్థ దస్సనం నామ సోతాపత్తిమగ్గో; తేన పహాతబ్బాతి అత్థో. 'కస్మా పన సోతాపత్తిమగ్గో దస్సనం నామ జాతో'తి? 'పఠమం నిబ్బానదస్సనతో'. 'నను గోత్రభు పఠమతరం పస్సతీ'తి ? 'నో న పస్సతి; దిస్వాపి కత్తబ్బకిచ్చం పన న కరోతి, సంయోజనానం అప్పహానతో. తస్మా పస్సతీ'తి న వత్తబ్బో. యత్థ కత్థచి రాజానం దిస్వాపి పణ్ణాకారం దత్వా కిచ్చనిప్ఫత్తియా అదిట్ఠత్తా 'అజ్జాపి రాజానం న పస్సామీ'తి వదన్తో చేత్థ జానపదపురిసో నిదస్సనం.

౧౦౧౧. అవసేసో లోభోతి దస్సనేన పహీనావసేసో. లోభో దోసమోహేసుపి ఏసేవ నయో. దస్సనేన హి అపాయగమనీయావ పహీనా. తేహి పన అఞ్ఞే దస్సేతుం ఇదం వుత్తం. '**తదేకట్ఠా**'తి తేహి పాళియం ఆగతేహి తీహి కిలేసేహి సమ్పయోగతోపి పహానతోపి ఏకట్ఠా పఞ్చ కిలేసా. **నేవ దస్సనేన న భావనాయా**తి ఇదం సంయోజనాదీనం వియ తేహి మగ్గేహి అప్పహాతబ్బతం సన్ధాయ వుత్తం. యం పన "సోతాపత్తిమగ్గఞాణేన అభిసఙ్ఖారవిఞ్ఞాణస్స నిరోధేన సత్త భవే ఠపేత్వా అనమతగ్గే సంసారవట్టే యే ఉప్పజ్జేయ్యుం, నామఞ్చ రూపఞ్చ ఏత్థేతే నిరుజ్ఝన్తీ"తిఆదినా నయేన కుసలాదీనమ్పి పహానం అనుఞ్ఞాతం, తం తేసం మగ్గానం అభావితత్తా యే ఉప్పజ్జేయ్యుం, తే ఉపనిస్సయపచ్చయానం కిలేసానం పహీనత్తా పహీనాతి ఇమం పరియాయం సన్ధాయ వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

౧౦౧౩. దస్సనేనపహాతబ్బహేతుకత్తికే ఇమే ధమ్మా దస్సనేన పహాతబ్బహేతుకాతి నిట్ఠపేత్వా, పున '**తీణి సంయోజనానీ**'తిఆది పహాతబ్బే దస్సేత్వా, తదేకట్ఠభావేన హేతూ చేవ సహేతుకే చ దస్సేతుం వుత్తం. తత్థ 'కిఞ్చాపి దస్సనేన పహాతబ్బేసు హేతూసు లోభసహగతో మోహో లోభేన సహేతుకో హోతి, దోససహగతో మోహో దోసేన, లోభదోసా

చ మోహేనాతి పహాతబ్బహేతుకపదేపేతే సఙ్గహం గచ్ఛన్తి, విచికిచ్ఛాసహగతో పన మోహో అఞ్ఞస్స సమ్పయుత్తహేతునో అభావేన హేతుయేవ, న సహేతుకోతి తస్స పహానం దస్సేతుం ఇమే ధమ్మా దస్సనేన పహాతబ్బహేతూ'తి వుత్తం.

౧౦౧౮. దుతియపదే ఉద్ధచ్చసహగతస్స మోహస్స పహానం దస్సేతుం **ఇమే ధమ్మా భావనాయ పహాతబ్బహేతూతి** వుత్తం. సో హి అత్తనా సమ్పయుత్తధమ్మే సహేతుకే కత్వా పిట్ఠివట్టకో జాతో, విచికిచ్ఛాసహగతో వియ అఞ్ఞస్స సమ్పయుత్తహేతునో అభావా పహాతబ్బహేతుకపదం న భజతి. తతియపదే **అవసేసా అకుసలాతి** పున అకుసలగ్గహణం విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతానం మోహానం సఙ్గహత్థం కతం. తే హి సమ్పయుత్తహేతునో అభావా పహాతబ్బహేతుకా నామ న హోన్తి.

౧౦౨౯. పరిత్తారమ్మణత్తికే **ఆరబ్భాతి** ఆరమ్మణం కత్వా. సయఞ్హి పరిత్తా వా హోన్తు మహగ్గతా వా, పరిత్తధమ్మే ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నా **పరిత్తారమ్మణా,** మహగ్గతే ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నా **మహగ్గతారమ్మణా,** అప్పమాణే ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పన్నా **అప్పమాణారమ్మణా**. తే పన పరిత్తాపి హోన్తి మహగ్గతాపి అప్పమాణాపి.

౧౦౩౫. మిచ్ఛత్తత్తికే **ఆనన్తరికానీతి** అనన్తరాయేన ఫలదాయకాని; మాతుఘాతకకమ్మాదీనమేతం అధివచనం. తేసు హి ఏకస్మిమ్పి కమ్మే కతే తం పటిబాహిత్వా అఞ్ఞం కమ్మం అత్తనో విపాకస్స ఓకాసం కాతుం న సక్కోతి. సినేరుప్పమాణేపి హి సువణ్ణథూపే కత్వా చక్కవాళమత్తం వా రతనమయపాకారం విహారం కారేత్వా తం పూరేత్వా నిసిన్నస్స బుద్ధప్పముఖస్స సఙ్ఘస్స యావజీవం చత్తారో పచ్చయే దదతోపి తం కమ్మం ఏతేసం కమ్మానం విపాకం పటిబాహేతుం న సక్కోతి ఏవ. **యా చ మిచ్ఛాదిట్ఠి నియతాతి** అహేతుకవాదఅకిరియవాదనత్థికవాదేసు అఞ్ఞతరా. తఞ్హి గహేత్వా ఠితం పుగ్గలం బుద్ధసతమ్పి బుద్ధసహస్సమ్పి బోధేతుం న సక్కోతి.

౧౦౩౮. మగ్గారమ్మణత్తికే **అరియమగ్గం ఆరబ్భాతి** లోకుత్తరమగ్గం ఆరమ్మణం కత్వా. తే పన పరిత్తాపి హోన్తి మహగ్గతాపి.

౧౦౩౯. మగ్గహేతుకనిద్దేసే పఠమనయేన పచ్చయట్ఠేన హేతునా మగ్గసమ్పయుత్తానం ఖన్ధానం సహేతుకభావో దస్సితో. దుతియనయేన మగ్గభూతేన సమ్మాదిట్ఠిసఙ్ఖాతేన హేతునా సేసమగ్గఙ్గానం సహేతుకభావో దస్సితో. తతియనయేన మగ్గే ఉప్పన్నహేతూహి సమ్మాదిట్ఠియా సహేతుకభావో దస్సితోతి వేదితబ్బో.

౧౦౪౦. **అధిపతిం కరిత్వాతి** ఆరమ్మణాధిపతిం కత్వా. తే చ ఖో పరిత్తధమ్మావ హోన్తి. అరియసావకానఞ్హి అత్తనో మగ్గం గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖణకాలే ఆరమ్మణాధిపతి లబ్భతి. చేతోపరియఞాణేన పన అరియసావకో పరస్స మగ్గం పచ్చవేక్ఖమానో గరుం కరోన్తోపి అత్తనా పటివిద్ధమగ్గం వియ గరుం న కరోతి. 'యమకపాటిహారియం కరోన్తం తథాగతం దిస్వా తస్స మగ్గం గరుం కరోతి న కరోతీ'తి? కరోతి, న పన అత్తనో మగ్గం వియ. అరహా న కిఞ్చి ధమ్మం గరుం కరోతి ఠపేత్వా మగ్గం ఫలం నిబ్బానన్తి. ఏత్థాపి అయమేవత్థో. **వీమంసాధిపతేయ్యన్తి** ఇదం సహజాతాధిపతిం దస్సేతుం వుత్తం. ఛన్దఞ్హి జేట్ఠకం కత్వా మగ్గం భావేన్తస్స ఛన్దో అధిపతి నామ హోతి, న మగ్గో. సేసధమ్మాపి ఛన్దాధిపతినో నామ హోన్తి, న మగ్గాధిపతినో. చిత్తేపి ఏసేవ నయో. వీమంసం పన జేట్ఠకం కత్వా మగ్గం భావేన్తస్స వీమంసాధిపతి చేవ హోతి మగ్గో చాతి. సేసధమ్మా మగ్గాధిపతినో నామ హోన్తి. వీరియేపి ఏసేవ నయో.

౧౦౪౧. ఉప్పన్నత్తికనిద్దేసే **జాతాతి** నిబ్బత్తా, పటిలద్ధత్తభావా. **భూతాతిఆదీని** తేసంయేవ వేవచనాని. జాతా ఏవ హి భావప్పత్తియా భూతా. పచ్చయసంయోగే జాతత్తా **సఞ్జాతా**. నిబ్బత్తిలక్ఖణప్పత్తత్తా **నిబ్బత్తా**. ఉపసగ్గేన పన పదం వడ్ఢేత్వా **అభినిబ్బత్తాతి** వుత్తా. పాకటీభూతాతి పాతుభూతా. పుబ్బన్తతో ఉద్ధం పన్నాతి **ఉప్పన్నా**. ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢేత్వా **సముప్పన్నాతి** వుత్తా. నిబ్బత్తట్ఠేనేవ ఉద్ధం ఠితాతి **ఉట్ఠితా**. పచ్చయసంయోగే ఉట్ఠితాతి **సముట్ఠితా**. పున **ఉప్పన్నాతివచనే** కారణం హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. **ఉప్పన్నంసేన సఙ్గహితాతి** ఉప్పన్నకోట్ఠాసేన గణనం గతా. **రూపం వేదనా సఞ్ఞా సఙ్ఖారా విఞ్ఞాణన్తి** ఇదం నేసం సభావదస్సనం. దుతియపదనిద్దేసో వుత్తపటిసేధనయేన వేదితబ్బో. తతియపదనిద్దేసో ఉత్తానత్థోయేవ.

అయం పన తికో ద్విన్నం అద్ధానం వసేన పూరేత్వా దస్సితో. లద్ధోకాసస్స హి కమ్మస్స విపాకో దువిధో – ఖణప్పత్తో, చ అప్పత్తో చ. తత్థ 'ఖణప్పత్తో' ఉప్పన్నో నామ. 'అప్పత్తో' చిత్తానన్తరే వా ఉప్పజ్జతు, కప్పసతసహస్సాతిక్కమే వా. ధువపచ్చయట్ఠేన నత్థి నామ న హోతి, ఉప్పాదినో ధమ్మా నామ జాతో. యథా హి – "తిట్ఠతేవ సాయం, పోట్ఠపాద, అరూపీ అత్తా సఞ్ఞామయో . అథ ఇమస్స పురిసస్స అఞ్ఞా చ సఞ్ఞా ఉప్పజ్జన్తి అఞ్ఞా చ సఞ్ఞా నిరుజ్ఝన్తీ"తి (దీ. ని. ౧.౪౧౯). ఏత్థ ఆరుప్పే కామావచరసఞ్ఞాపవత్తికాలే కిఞ్చాపి మూలభవఙ్గసఞ్ఞా నిరుద్ధా కామావచరసఞ్ఞాయ పన నిరుద్ధకాలే అవస్సం సా ఉప్పజ్జిస్సతీతి అరూపసఙ్ఖాతో అత్తా నత్థీతి సఙ్ఖ్యం అగన్త్వా 'తిట్ఠతేవ' నామాతి జాతో. ఏవమేవ లద్ధోకాసస్స కమ్మస్స విపాకో దువిధో…పే.… ధువపచ్చయట్ఠేన నత్థి నామ న హోతి, ఉప్పాదినో ధమ్మా నామ జాతో.

యది పన ఆయూహితం కుసలాకుసలకమ్మం సబ్బం విపాకం దదేయ్య, అఞ్ఞస్స ఓకాసో న భవేయ్య. తం పన దువిధం హోతి – ధువవిపాకం, అధువవిపాకఞ్చ. తత్థ పఞ్చ ఆనన్తరియకమ్మాని, అట్ఠ సమాపత్తియో, చత్తారో అరియమగ్గాతి ఏతం 'ధువవిపాకం' నామ. తం పన ఖణప్పత్తమ్పి అత్థి, అప్పత్తమ్పి. తత్థ 'ఖణప్పత్తం' ఉప్పన్నం నామ. 'అప్పత్తం' అనుప్పన్నం నామ. తస్స విపాకో చిత్తానన్తరే వా ఉప్పజ్జతు కప్పసతసహస్సాతిక్కమే వా. ధువపచ్చయట్ఠేన అనుప్పన్నం నామ న హోతి, ఉప్పాదినో ధమ్మా నామ జాతం. మేత్తేయ్యబోధిసత్తస్స మగ్గో అనుప్పన్నో నామ, ఫలం ఉప్పాదినో ధమ్మాయేవ నామ జాతం.

౧౦౪౪. అతీతత్తికనిద్దేసే **అతీతాతి** ఖణత్తయం అతిక్కన్తా. **నిరుద్ధాతి** నిరోధప్పత్తా. **విగతాతి** విభవం గతా, విగచ్ఛితా వా. **విపరిణతాతి** పకతివిజహనేన విపరిణామం గతా. నిరోధసఙ్ఖాతం అత్థం గతాతి **అత్థఙ్గతా. అబ్భత్థఙ్గతాతి** ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. **ఉప్పజ్జిత్వా విగతాతి** నిబ్బత్తిత్వా విగచ్ఛితా. పున అతీతవచనే కారణం హేట్ఠా వుత్తమేవ. పరతో **అనాగతాదీసుపి** ఏసేవ నయో. **అతీతంసేన సఙ్గహితాతి** అతీతకోట్ఠాసేన గణనం గతా. కతమే తేతి? రూపం వేదనా సఞ్ఞా సఙ్ఖారా విఞ్ఞాణం. పరతో అనాగతాదీసుపి ఏసేవ నయో.

౧౦౪౭. అతీతారమ్మణత్తికనిద్దేసే **అతీతే ధమ్మే ఆరబ్భాతిఆదీసు** పరిత్తమహగ్గతావ ధమ్మా వేదితబ్బా. తే హి అతీతాదీని ఆరబ్భ ఉప్పజ్జన్తి.

౧౦౫౦. అజ్ఝత్తత్తికనిద్దేసే **తేసం తేసన్తి** పదద్వయేన సబ్బసత్తే పరియాదియతి. **అజ్ఝత్తం పచ్చత్తన్తి** ఉభయం నియకజ్ఝత్తాధివచనం. **నియతాతి** అత్తని జాతా. **పాటిపుగ్గలికాతి** పాటియేక్కస్స పాటియేక్కస్స పుగ్గలస్స సన్తకా. **ఉపాదిణ్ణాతి** సరీరట్ఠకా. తే హి కమ్మనిబ్బత్తా వా హోన్తు మా వా, ఆదిన్నగహితపరామట్ఠవసేన పన ఇధ ఉపాదిణ్ణాతి వుత్తా.

౧౦౩౧. పరసత్తానన్తి అత్తానం ఠపేత్వా అవసేససత్తానం. **పరపుగ్గలానన్తి** తస్సేవ వేవచనం. సేసం హేట్ఠా వుత్తసదిసమేవ. **తదుభయన్తి** తం ఉభయం.

౧౦౩౩. అజ్ఝత్తారమ్మణత్తికస్స పఠమపదే పరిత్తమహగ్గతా ధమ్మా వేదితబ్బా. దుతియే అప్పమాణాపి. తతియే పరిత్తమహగ్గతావ. అప్పమాణా పన కాలేన బహిద్ధా కాలేన అజ్ఝత్తం ఆరమ్మణం న కరోన్తి. సనిదస్సనత్తికనిద్దేసో ఉత్తానోయేవాతి.

దుకనిక్ఖేపకథా

౧౦౬౨. దుకేసు అదోసనిద్దేసే మేత్తాయనవసేన **మేత్తి**. మేత్తాకారో **మేత్తాయనా**. మేత్తాయ అయితస్స మేత్తాసమఙ్గినో చిత్తస్స భావో **మేత్తాయితత్తం**. అనుదయతీతి **అనుద్దా,** రక్ఖతీతి అత్థో. అనుద్దాకారో **అనుద్దాయనా**. అనుద్దాయితస్స భావో **అనుద్దాయితత్తం**. హితస్స ఏసనవసేన **హితేసితా**. అనుకమ్పనవసేన **అనుకమ్పా**. సబ్బేహిపి ఇమేహి పదేహి ఉపచారప్పనాప్పత్తా మేత్తావ వుత్తా. సేసపదేహి లోకియలోకుత్తరో అదోసో కథితో.

౧౦౬౩. అమోహనిద్దేసే **దుక్ఖే ఞాణన్తి** దుక్ఖసచ్చే పఞ్ఞా. **దుక్ఖసముదయేతి**ఆదీసుపి ఏసేవ నయో. ఏత్థ చ దుక్ఖే ఞాణం సవనసమ్మసనపటివేధపచ్చవేక్ఖణాసు వత్తతి. తథా దుక్ఖసముదయే. నిరోధే పన సవనపటివేధపచ్చవేక్ఖణాసు ఏవ. తథా పటిపదాయ. **పుబ్బన్తేతి** అతీతకోట్ఠాసే. **అపరన్తేతి** అనాగతకోట్ఠాసే. **పుబ్బన్తాపరన్తేతి** తదుభయే. **ఇదప్పచ్చయతాపటిచ్చసముప్పన్నేసు ధమ్మేసు ఞాణన్తి** అయం పచ్చయో, ఇదం పచ్చయుప్పన్నం, ఇదం పటిచ్చ ఇదం నిబ్బత్తన్తి, ఏవం పచ్చయేసు చ పచ్చయుప్పన్నధమ్మేసు చ ఞాణం.

౧౦౬౫. లోభనిద్దేసేపి హేట్ఠా అనాగతానం పదానం అయమత్థో – రజ్జనవసేన **రాగో**. బలవరఞ్జనట్ఠేన **సారాగో**. విసయేసు సత్తానం అనునయనతో **అనునయో**. అనురుజ్ఝతీతి **అనురోధో,** కామేతీతి అత్థో. యత్థ కత్థచి భవే సత్తా ఏతాయ నన్దన్తి, సయం వా నన్దతీతి **నన్దీ**. నన్దీ చ సా రఞ్జనట్ఠేన రాగో చాతి **నన్దీరాగో**. తత్థ ఏకస్మిం ఆరమ్మణే సకిం ఉప్పన్నా తణ్హా 'నన్దీ'. పునప్పునం ఉప్పజ్జమానా 'నన్దీరాగో'తి వుచ్చతి. **చిత్తస్స సారాగోతి** యో హేట్ఠా బలవరఞ్జనట్ఠేన సారాగోతి వుత్తో, సో న సత్తస్స, చిత్తస్సేవ సారాగోతి అత్థో.

ఇచ్ఛన్తి ఏతాయ ఆరమ్మణానీతి **ఇచ్ఛా**. బహలకిలేసభావేన ముచ్ఛన్తి ఏతాయ పాణినోతి **ముచ్ఛా**. గిలిత్వా పరినిట్ఠపేత్వా గహణవసేన **అజ్ఝోసానం**. ఇమినా సత్తా గిజ్ఝన్తి, గేధం ఆపజ్జన్తీతి **గేధో;** బహలట్ఠేన వా గేధో. "గేధం వా పవనసణ్డ"న్తి హి బహలట్ఠేనేవ వుత్తం. అనన్తరపదం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం. సబ్బతోభాగేన వా గేధోతి **పలిగేధో**. సఞ్జన్తి ఏతేనాతి **సఙ్గో;** లగ్గనట్ఠేన వా సఙ్గో. ఓసీదనట్ఠేన **పఙ్కో**. ఆకడ్ఢనవసేన **ఏజా**. "ఏజా ఇమం పురిసం పరికడ్ఢతి తస్స తస్సేవ భవస్స అభినిబ్బత్తియా"తి హి వుత్తం. వఞ్చనట్ఠేన **మాయా**. వట్టస్మిం సత్తానం జననట్ఠేన **జనికా**. "తణ్హా జనేతి పురిసం చిత్తమస్స విధావతీ"తి (సం. ని. ౧.౫౫-౫౭) హి వుత్తం. వట్టస్మిం సత్తే దుక్ఖేన సంయోజయమానా జనేతీతి **సఞ్జననీ**. ఘటనట్ఠేన **సిబ్బినీ**. అయఞ్హి వట్టస్మిం సత్తే చుతిపటిసన్ధివసేన సిబ్బతి ఘటేతి, తున్నకారో వియ పిలోతికాయ పిలోతికం; తస్మా ఘటనట్ఠేన సిబ్బినీతి వుత్తా. అనేకప్పకారం విసయజాలం తణ్హావిప్ఫన్దితనివేససఙ్ఖాతం వా జాలమస్సా అత్థీతి **జాలినీ**.

ఆకడ్ఢనట్ఠేన సీఘసోతా సరితా వియాతి **సరితా**. అల్లట్ఠేన వా సరితా. వుత్తఞ్హేతం – “సరితాని సినేహితాని చ సోమనస్సాని భవన్తి జన్తునో”తి (ధ॰ ప॰ ౩౪౧). అల్లాని చేవ సినిద్ధాని చాతి అయఞ్హేత్థ అత్థో. విసతాతి **విసత్తికా**. విసటాతి విసత్తికా. విసాలాతి విసత్తికా. విసక్కతీతి విసత్తికా. విసంవాదికాతి విసత్తికా. విసంహరతీతి విసత్తికా. విసమూలాతి విసత్తికా. విసఫలాతి విసత్తికా. విసపరిభోగాతి విసత్తికా. విసతా వా పన సా తణ్హా రూపే సద్దే గన్ధే రసే ఫోట్ఠబ్బే ధమ్మే కులే గణే విత్థతాతి విసత్తికా (మహాని॰ ౩). అనయబ్యసనపాపనట్ఠేన కుమ్మానుబన్ధసుత్తకం వియాతి **సుత్తం**. వుత్తఞ్హేతం – “సుత్తకన్తి ఖో, భిక్ఖవే, నన్దీరాగస్సేతం అధివచన”న్తి (సం॰ ని॰ ౨.౧౫౯). రూపాదీసు విత్థతట్ఠేన **విసటా**. తస్స తస్స పటిలాభత్థాయ సత్తే ఆయూహాపేతీతి **ఆయూహినీ**. ఉక్కణ్ఠితుం అప్పదానతో సహాయట్ఠేన **దుతియా**. అయఞ్హి సత్తానం వట్టస్మిం ఉక్కణ్ఠితుం న దేతి, గతగతట్ఠానే పియసహాయో వియ అభిరమాపేతి. తేన వుత్తం –

> “తణ్హాదుతియో పురిసో, దీఘమద్ధాన సంసరం;
>
> ఇత్థభావఞ్ఞథాభావం, సంసారం నాతివత్తతీ”తి. (అ॰ ని॰ ౪.౯; ఇతివు॰ ౧౫; మహాని॰ ౧౯౧; చూళని॰ పారాయనానుగీతిగాథానిద్దేస ౧౦౭);

పణిధానకవసేన **పణిధి**. **భవనేత్తీ**తి భవరజ్జు. ఏతాయ హి సత్తా, రజ్జుయా గీవాయ బద్ధా గోణా వియ, ఇచ్ఛితిచ్ఛితట్ఠానం నియ్యన్తి. తం తం ఆరమ్మణం వనతి భజతి అల్లీయతీతి **వనం**. వనతి యాచతీతి వా వనం. **వనథో**తి బ్యఞ్జనేన పదం వడ్ఢితం. అనత్థదుక్ఖానం వా సముట్ఠాపనట్ఠేన గహనట్ఠేన చ వనం వియాతి ‘వనం’; బలవతణ్హాయేతం నామం. గహనతరట్ఠేన పన తతో బలవతరో ‘వనథో’ నామ. తేన వుత్తం –

> “వనం ఛిన్దథ మా రుక్ఖం, వనతో జాయతే భయం;
>
> ఛేత్వా వనఞ్చ వనథఞ్చ, నిబ్బనా హోథ భిక్ఖవో”తి. (ధ॰ ప॰ ౨౮౩);

సన్థవనవసేన **సన్థవో**; సంసగ్గోతి అత్థో. సో దువిధో – తణ్హాసన్థవో మిత్తసన్థవో చ. తేసు ఇధ తణ్హాసన్థవో అధిప్పేతో. సినేహవసేన **సినేహో**. ఆలయకరణవసేన అపేక్ఖతీతి **అపేక్ఖా**. వుత్తమ్పి చేతం – “ఇమాని తే దేవ చతురాసీతినగరసహస్సాని కుసావతీరాజధానీపముఖాని. ఏత్థ దేవ ఛన్దం జనేహి, జీవితే అపేక్ఖం కరోహీ”తి (దీ॰ ని॰ ౨.౨౬౬). ఆలయం కరోహీతి అయఞ్హేత్థ అత్థో. పాటియేక్కే పాటియేక్కే ఆరమ్మణే బన్ధతీతి **పటిబన్ధు**. ఞాతకట్ఠేన వా పాటియేక్కో బన్ధూతిపి పటిబన్ధు. నిచ్చసన్నిస్సితట్ఠేన హి సత్తానం తణ్హాసమో బన్ధు నామ నత్థి.

ఆరమ్మణానం అసనతో **ఆసా**. అజ్ఝోత్థరణతో చేవ తిత్తిం అనుపగన్త్వావ పరిభుఞ్జనతో చాతి అత్థో. ఆసిసనవసేన **ఆసిసనా**. ఆసిసితస్స భావో **ఆసిసితత్తం**. ఇదాని తస్సా పవత్తిట్ఠానం దస్సేతుం **రూపాసా**తిఆది వుత్తం. తత్థ ఆసిసనవసేన ఆసాతి ఆసాయ అత్థం గహేత్వా రూపే ఆసా **రూపాసా**తి ఏవం నవపి పదాని వేదితబ్బాని. ఏత్థ చ పురిమాని పఞ్చ పఞ్చకామగుణవసేన వుత్తాని. పరిక్ఖారలోభవసేన ఛట్ఠం. తం విసేసతో పబ్బజితానం. తతో పరాని తీణి అతిత్తియవత్థువసేన గహట్ఠానం. న హి తేసం ధనపుత్తజీవితేహి అఞ్ఞం పియతరం అత్థి. ‘ఏతం మయ్హం ఏతం మయ్హ’న్తి వా ‘అసుకేన మే ఇదం దిన్నం ఇదం దిన్న’న్తి వా ఏవం సత్తే జప్పాపేతీతి **జప్పా**. పరతో ద్వే పదాని ఉపసగ్గేన వడ్ఢితాని. తతో పరం అఞ్ఞేనాకారేన విభజితుం ఆరద్ధత్తా పున **జప్పా**తి వుత్తం. జప్పనాకారో **జప్పనా**. జప్పితస్స భావో **జప్పితత్తం**. పునప్పునం విసయే

లుమ్పతి ఆకడ్ఢతీతి లోలుపో. లోలుపస్స భావో **లోలుప్పం**. లోలుప్పాకారో **లోలుప్పాయనా**. లోలుప్పసమఙ్గినో భావో **లోలుప్పాయితత్తం**.

పుచ్ఛఞ్జికతాతి యాయ తణ్హాయ లాభట్ఠానేసు, పుచ్ఛం చాలయమానా సునఖా వియ, కమ్పమానా విచరన్తి, తం తస్సా కమ్పనతణ్హాయ నామం. సాధు మనాపమనాపే విసయే కామేతీతి సాధుకామో. తస్స భావో **సాధుకమ్యతా**. మాతా మాతుచ్ఛాతిఆదికే అయుత్తట్ఠానే రాగోతి **అధమ్మరాగో**. యుత్తట్ఠానేపి బలవా హుత్వా ఉప్పన్నలోభో **విసమలోభో**. "రాగో విసమ"న్తిఆదివచనతో (విభ॰ ౯౨౪) వా యుత్తట్ఠానే వా అయుత్తట్ఠానే వా ఉప్పన్నో ఛన్దరాగో అధమ్మట్ఠేన **'అధమ్మరాగో'**, విసమట్ఠేన **'విసమలోభో'**తి వేదితబ్బో.

ఆరమ్మణానం నికామనవసేన **నికన్తి**. నికామనాకారో **నికామనా**. పత్థనావసేన **పత్థనా**. పిహాయనవసేన **పిహనా**. సుట్ఠు పత్థనా **సమ్పత్థనా**. పఞ్చసు కామగుణేసు తణ్హా **కామతణ్హా**. రూపారూపభవే తణ్హా **భవతణ్హా**. ఉచ్ఛేదసఙ్ఖాతే విభవే తణ్హా **విభవతణ్హా**. సుద్ధే రూపభవస్మింయేవ తణ్హా **రూపతణ్హా**. అరూపభవే తణ్హా **అరూపతణ్హా**. ఉచ్ఛేదదిట్ఠిసహగతో రాగో దిట్ఠిరాగో. నిరోధే తణ్హా **నిరోధతణ్హా**. రూపే తణ్హా **రూపతణ్హా**. సద్దే తణ్హా **సద్దతణ్హా**. గన్ధతణ్హాదీసుపి ఏసేవ నయో. ఓఘాదయో వుత్తత్థావ.

కుసలధమ్మే ఆవరతీతి **ఆవరణం**. ఛాదనవసేన **ఛాదనం**. సత్తే వట్టస్మిం బన్ధతీతి **బన్ధనం**. చిత్తం ఉపగన్త్వా కిలిస్సతి సంకిలిట్ఠం కరోతీతి **ఉపక్కిలేసో**. థామగతట్ఠేన అనుసేతీతి **అనుసయో**. ఉప్పజ్జమానా చిత్తం పరియుట్ఠాతీతి **పరియుట్ఠానం;** ఉప్పజ్జితుం అప్పదానేన కుసలచారం గణ్హాతీతి అత్థో. "చోరా మగ్గే పరియుట్ఠింసు ధుత్తా మగ్గే పరియుట్ఠింసూ"తిఆదీసు (చూళవ॰ ४३०) హి మగ్గం గణ్హింసూతి అత్థో. ఏవమిధాపి గహణట్ఠేన పరియుట్ఠానం వేదితబ్బం. పలివేఠనట్ఠేన లతా వియాతి **లతా**. "లతా ఉబ్భిజ్జ తిట్ఠతీ"తి (ధ॰ ప॰ ३४०) ఆగతట్ఠానేపి అయం తణ్హా లతాతి వుత్తా. వివిధాని వత్థూని ఇచ్ఛతీతి **వేవిచ్ఛం**. వట్టదుక్ఖస్స మూలన్తి **దుక్ఖమూలం**. తస్సేవ దుక్ఖస్స నిదానన్తి **దుక్ఖనిదానం**. తం దుక్ఖం ఇతో పభవతీతి **దుక్ఖప్పభవో**. బన్ధనట్ఠేన పాసో వియాతి పాసో. మారస్స పాసో **మారపాసో**. దురుగ్గిలనట్ఠేన బళిసం వియాతి బళిసం. మారస్స బళిసం **మారబళిసం**. తణ్హాభిభూతా మారస్స విసయం నాతిక్కమన్తి, తేసం ఉపరి మారో వసం వత్తేతీతి ఇమినా పరియాయేన మారస్స విసయోతి **మారవిసయో** . సన్దనట్ఠేన తణ్హావ నదీ **తణ్హానదీ**. అజ్ఝోత్థరణట్ఠేన తణ్హావ జాలం **తణ్హాజాలం**. యథా సునఖా గద్దులబద్ధా యదిచ్ఛకం నీయన్తి, ఏవం తణ్హాబద్ధా సత్తాపీతి దళ్హబన్ధనట్ఠేన గద్దులం వియాతి గద్దులం. తణ్హావ గద్దులం **తణ్హాగద్దులం**. దుప్పూరణట్ఠేన తణ్హావ సముద్దో **తణ్హాసముద్దో**.

౧౦౬౬. దోసనిద్దేసే **అనత్థం మే అచరీ**తి అవుడ్ఢిం మే అకాసి. ఇమినా ఉపాయేన సబ్బపదేసు అత్థో వేదితబ్బో. **అట్ఠానే వా పన ఆఘాతో**తి అకారణే కోపో – ఏకచ్చో హి 'దేవో అతివస్సతీ'తి కుప్పతి, 'న వస్సతీ'తి కుప్పతి, 'సూరియో తప్పతీ'తి కుప్పతి, 'న తప్పతీ'తి కుప్పతి, వాతే వాయన్తేపి కుప్పతి, అవాయన్తేపి కుప్పతి, సమ్మజ్జితుం అసక్కోన్తో బోధిపణ్ణానం కుప్పతి, చీవరం పారుపితుం అసక్కోన్తో వాతస్స కుప్పతి, ఉపక్ఖలిత్వా ఖాణుకస్స కుప్పతి ఇదం సన్ధాయ వుత్తం – అట్ఠానే వా పన ఆఘాతో జాయతీతి. తత్థ హేట్ఠా నవసు ఠానేసు సత్తే ఆరబ్భ ఉప్పన్నత్తా కమ్మపథభేదో హోతి. అట్ఠానాఘాతో పన సఙ్ఖారేసు ఉప్పన్నో కమ్మపథభేదం న కరోతి. చిత్తం ఆఘాతేన్తో ఉప్పన్నోతి **చిత్తస్స ఆఘాతో**. తతో బలవతరో **పటిఘాతో**. పటిహఞ్ఞనవసేన **పటిఘం**. పటివిరుజ్ఝతీతి **పటివిరోధో**. కుప్పనవసేన **కోపో. పకోపో సమ్పకోపో**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం.

దుస్సనవసేన **దోసో**. **పదోసో సమ్పదోసో**తి ఉపసగ్గేన పదం వడ్ఢితం. **చిత్తస్స బ్యాపత్తీ**తి చిత్తస్స విపన్నతా, విపరివత్తనాకారో. మనం పదూసయమానో ఉప్పజ్జతీతి **మనోపదోసో**. కుజ్ఝనవసేన **కోధో**. కుజ్ఝనాకారో **కుజ్ఝనా**. కుజ్ఝితస్స భావో **కుజ్ఝితత్తం**.

ఇదాని అకుసలనిద్దేసే వుత్తనయం దస్సేతుం **దోసో దుస్సనా**తిఆది వుత్తం. తస్మా "యో ఏవరూపో చిత్తస్స ఆఘాతో... పే.... కుజ్ఝితత్త"న్తి చ ఇధ వుత్తో, "దోసో దుస్సనా"తిఆదినా నయేన హేట్ఠా వుత్తో, అయం వుచ్చతి దోసోతి. ఏవమేత్థ యోజనా కాతబ్బా. ఏవఞ్హి సతి పునరుత్తిదోసో పటిసేధితో హోతి. మోహనిద్దేసో అమోహనిద్దేసే వుత్తపటిపక్ఖనయేన వేదితబ్బో. సబ్బాకారేన పనేస **విభఙ్గట్ఠకథాయం** ఆవి భవిస్సతి.

౧౦౭౮. **తేహి ధమ్మేహి యే ధమ్మా సహేతుకా**తి తేహి హేతుధమ్మేహి యే అఞ్ఞే హేతుధమ్మా వా నహేతుధమ్మా వా తే సహేతుకా. అహేతుకపదేపి ఏసేవ నయో. ఏత్థ చ హేతు హేతుయేవ చ హోతి, తిణ్ణం వా ద్విన్నం వా ఏకతో ఉప్పత్తియం సహేతుకో చ. విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసహగతో పన మోహో హేతు అహేతుకో. హేతుసమ్పయుత్తదుకనిద్దేసేపి ఏసేవ నయో.

౧౦౯౧. సఙ్ఖతదుకనిద్దేసే పురిమదుకే వుత్తం అసఙ్ఖతధాతుం సన్ధాయ **యో ఏవ సో ధమ్మో**తి ఏకవచననిద్దేసో కతో. పురిమదుకే పన బహువచనవసేన పుచ్ఛాయ ఉద్ధటత్తా ఇమే ధమ్మా అప్పచ్చయాతి పుచ్ఛానుసన్ధినయేన బహువచనం కతం. **ఇమే ధమ్మా సనిదస్సనా**తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో.

౧౧౦౧. కేనచి విఞ్ఞేయ్యదుకనిద్దేసే **చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా**తి చక్ఖువిఞ్ఞాణేన విజానితబ్బా. సేసపదేసుపి ఏసేవ నయో. ఏత్థ చ **కేనచి విఞ్ఞేయ్యా**తి చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీసు కేనచి ఏకేన చక్ఖువిఞ్ఞాణేన వా సోతవిఞ్ఞాణేన వా విజానితబ్బా. **కేనచి న విఞ్ఞేయ్యా**తి తేనేవ చక్ఖువిఞ్ఞాణేన వా సోతవిఞ్ఞాణేన వా న విజానితబ్బా. 'ఏవం సన్తే ద్విన్నమ్పి పదానం అత్థనానత్తతో దుకో హోతీ'తి హేట్ఠా వుత్తత్తా 'యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా'తి అయం దుకో న హోతి. రూపం పన చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యం సద్దో న చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యోతి ఇమమత్థం గహేత్వా 'యే తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా న తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా, యే వా పన తే ధమ్మా సోతవిఞ్ఞేయ్యా న తే ధమ్మా చక్ఖువిఞ్ఞేయ్యా'తి అయమేకో దుకోతి వేదితబ్బో. ఏవం ఏకేకఇన్ద్రియమూలకే చత్తారో చత్తారో కత్వా వీసతి దుకా విభత్తాతి వేదితబ్బా.

కిం పన 'మనోవిఞ్ఞాణేన కేనచి విఞ్ఞేయ్యా కేనచి న విఞ్ఞేయ్యా' నత్థి? తేనేత్థ దుకా న వుత్తాతి? నో నత్థి, వవత్థానాభావతో పన న వుత్తా. న హి, యథా చక్ఖువిఞ్ఞాణేన అవిఞ్ఞేయ్యా ఏవాతి వవత్థానం అత్థి, ఏవం మనోవిఞ్ఞాణేనాపీతి వవత్థానాభావతో ఏత్థ దుకా న వుత్తా. మనోవిఞ్ఞాణేన పన కేనచి విఞ్ఞేయ్యా చేవ అవిఞ్ఞేయ్యా చాతి అయమత్థో అత్థి. తస్మా సో అవుత్తోపి యథాలాభవసేన వేదితబ్బో. మనోవిఞ్ఞాణన్తి హి సఙ్ఖ్యం గతేహి కామావచరధమ్మేహి కామావచరధమ్మా ఏవ తావ కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా. తేహియేవ రూపావచరాదిధమ్మాపి కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా. రూపావచరేహిపి కామావచరా కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా. తేహేవ రూపావచరాదయోపి కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా. అరూపావచరేహి పన కామావచరా రూపావచరా అపరియాపన్నా చ నేవ విఞ్ఞేయ్యా. అరూపావచరా పన కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా. తేపి చ కేచిదేవ విఞ్ఞేయ్యా కేచి అవిఞ్ఞేయ్యా. అపరియాపన్నేహి కామావచరాదయో నేవ విఞ్ఞేయ్యా. అపరియాపన్నా పన నిబ్బానేన అవిఞ్ఞేయ్యత్తా కేహిచి విఞ్ఞేయ్యా కేహిచి అవిఞ్ఞేయ్యా. తేపి చ మగ్గఫలానం అవిఞ్ఞేయ్యత్తా కేచిదేవ విఞ్ఞేయ్యా కేచి అవిఞ్ఞేయ్యాతి.

౧౧౦౨. ఆసవనిద్దేసే పఞ్చకామగుణికో రాగో **కామాసవో** నామ. రూపారూపభవేసు ఛన్దరాగో ఝానానికన్తి సస్సతదిట్ఠిసహజాతో రాగో భవవసేన పత్థనా **భవాసవో** నామ. ద్వాసట్ఠి దిట్ఠియో **దిట్ఠాసవో** నామ. అట్ఠసు ఠానేసు అఞ్ఞాణం **అవిజ్జాసవో** నామ. తత్థ తత్థ ఆగతేసు పన ఆసవేసు అసమ్మోహత్థం ఏకవిధాదిభేదో వేదితబ్బో. అత్థతో హేతే చిరపారివాసియట్ఠేన ఆసవాతి ఏవం ఏకవిధావ హోన్తి. వినయే పన "దిట్ఠధమ్మికానం ఆసవానం సంవరాయ సమ్పరాయికానం ఆసవానం పటిఘాతాయా"తి (పారా॰ ౩౯) దువిధేన ఆగతా. సుత్తన్తే **సళాయతనే** తావ "తయోమే, ఆవుసో, ఆసవా – కామాసవో భవాసవో అవిజ్జాసవో"తి (సం॰ ని॰ ౪.౩౨౧) తివిధేన ఆగతా. నిబ్బేధికపరియాయే "అత్థి, భిక్ఖవే, ఆసవా నిరయగమనీయా , అత్థి ఆసవా తిరచ్ఛానయోనిగమనీయా, అత్థి ఆసవా పేత్తివిసయగమనీయా, అత్థి ఆసవా మనుస్సలోకగమనీయా, అత్థి ఆసవా దేవలోకగమనీయా"తి (అ॰ ని॰ ౬.౬౩) పఞ్చవిధేన ఆగతా. ఛక్కనిపాతే **ఆహునేయ్యసుత్తే** – "అత్థి ఆసవా సంవరా పహాతబ్బా, అత్థి ఆసవా పటిసేవనా పహాతబ్బా, అత్థి ఆసవా అధివాసనా పహాతబ్బా, అత్థి ఆసవా పరివజ్జనా పహాతబ్బా, అత్థి ఆసవా వినోదనా పహాతబ్బా, అత్థి ఆసవా భావనా పహాతబ్బా"తి (అ॰ ని॰ ౬.౫౮) ఛబ్బిధేన ఆగతా. **సబ్బాసవపరియాయే** (మ॰ ని॰ ౧.౧౪ ఆదయో) 'దస్సనపహాతబ్బేహి' సద్ధిం సత్తవిధేన ఆగతా. ఇధ పనేతే కామాసవాదిభేదతో చతుబ్బిధేన ఆగతా. తత్రాయం వచనత్థో – పఞ్చకామగుణసఙ్ఖాతే కామే ఆసవో '**కామాసవో**'. రూపారూపసఙ్ఖాతే కమ్మతో చ ఉపపత్తితో చ దువిధేపి భవే ఆసవో '**భవాసవో**'. దిట్ఠి ఏవ ఆసవో '**దిట్ఠాసవో**'. అవిజ్జావ ఆసవో '**అవిజ్జాసవో**'.

౧౧౦౩. కామేసూతి పఞ్చసు కామగుణేసు. **కామచ్ఛన్దో**తి కామసఙ్ఖాతో ఛన్దో, న కత్తుకమ్యతాఛన్దో, న ధమ్మచ్ఛన్దో. కామనవసేన రజ్జనవసేన చ కామోయేవ రాగో **కామరాగో**. కామనవసేన నన్దనవసేన చ కామోవ నన్దీతి **కామనన్దీ**. ఏవం సబ్బత్థ కామత్థం విదిత్వా తణ్హాయనట్ఠేన **కామతణ్హా,** సినేహనట్ఠేన **కామసినేహో,** పరిడయ్హనట్ఠేన **కామపరిళాహో,** ముచ్ఛనట్ఠేన **కామముచ్ఛా,** గిలిత్వా పరినిట్ఠాపనట్ఠేన **కామజ్ఝోసాన**న్తి వేదితబ్బం. **అయం వుచ్చతీ**తి అయం అట్ఠహి పదేహి విభత్తో కామాసవో నామ వుచ్చతి.

౧౧౦౪. భవేసు భవఛన్దోతి రూపారూపభవేసు భవపత్థనావసేనేవ పవత్తో ఛన్దో '**భవఛన్దో**'. సేసపదానిపి ఇమినావ నయేన వేదితబ్బాని.

౧౧౦౫. సస్సతో లోకోతి వాతిఆదీహి దసహాకారేహి దిట్ఠిప్పభేదోవ వుత్తో. తత్థ **సస్సతో లోకో**తి ఏత్థ ఖన్ధపఞ్చకం లోకోతి గహేత్వా 'అయం లోకో నిచ్చో ధువో సబ్బకాలికో'తి గణ్హన్తస్స 'సస్సత'న్తి గహణాకారప్పవత్తా దిట్ఠి. **అసస్సతో**తి తమేవ లోకం 'ఉచ్ఛిజ్జతి వినస్సతీ'తి గణ్హన్తస్స ఉచ్ఛేదగహణాకారప్పవత్తా దిట్ఠి. **అన్తవా**తి పరిత్తకసిణలాభినో 'సుప్పమత్తే వా సరావమత్తే వా' కసిణే సమాపన్నస్స అన్తోసమాపత్తియం పవత్తితరూపారూపధమ్మే లోకోతి చ కసిణపరిచ్ఛేదన్తేన చ 'అన్తవా'తి గణ్హన్తస్స 'అన్తవా లోకో'తి గహణాకారప్పవత్తా దిట్ఠి. సా సస్సతదిట్ఠిపి హోతి ఉచ్ఛేదదిట్ఠిపి. విపులకసిణలాభినో పన తస్మిం కసిణే సమాపన్నస్స అన్తోసమాపత్తియం పవత్తితరూపారూపధమ్మే లోకోతి చ కసిణపరిచ్ఛేదన్తేన చ 'అనన్తో'తి గణ్హన్తస్స 'అనన్తవా లోకో'తి గహణాకారప్పవత్తా దిట్ఠి. సా సస్సతదిట్ఠిపి హోతి, ఉచ్ఛేదదిట్ఠిపి.

తం జీవం తం సరీరన్తి భేదనధమ్మస్స సరీరస్సేవ 'జీవ'న్తి గహితత్తా సరీరే ఉచ్ఛిజ్జమానే 'జీవమ్పి ఉచ్ఛిజ్జతీ'తి ఉచ్ఛేదగహణాకారప్పవత్తా దిట్ఠి. దుతియపదే సరీరతో అఞ్ఞస్స జీవస్స గహితత్తా సరీరే ఉచ్ఛిజ్జమానేపి 'జీవం న ఉచ్ఛిజ్జతీ'తి

సస్సతగహణాకారప్పవత్తా దిట్ఠి. **హోతి తథాగతో పరం మరణాతి**ఆదీసు సత్తో తథాగతో నామ. సో పరం మరణా హోతీతి గణ్హతో పఠమా సస్సతదిట్ఠి. న హోతీతి గణ్హతో దుతియా ఉచ్ఛేదదిట్ఠి. హోతి చ న చ హోతీతి గణ్హతో తతియా ఏకచ్చసస్సతదిట్ఠి. **నేవ హోతి న నహోతీ**తి గణ్హతో చతుత్థా అమరావిక్ఖేపదిట్ఠి. **ఇమే ధమ్మా ఆసవా**తి ఇమే కామాసవఞ్చ భవాసవఞ్చ రాగవసేన ఏకతో కత్వా, సఙ్ఖేపతో తయో, విత్థారతో చత్తారో ధమ్మా ఆసవా నామ.

యో పన బ్రహ్మానం విమానకప్పరుక్ఖఆభరణేసు ఛన్దరాగో ఉప్పజ్జతి, సో కామాసవో హోతి న హోతీతి? న హోతి. కస్మా? పఞ్చకామగుణికస్స రాగస్స ఇధేవ పహీనత్తా. హేతుగోచ్ఛకం పన పత్వా లోభో హేతు నామ హోతి. గన్థగోచ్ఛకం పత్వా అభిజ్ఝాకాయగన్థో నామ. కిలేసగోచ్ఛకం పత్వా లోభో కిలేసో నామ హోతి. దిట్ఠిసహజాతో పన రాగో కామాసవో హోతి న హోతీతి? న హోతి; దిట్ఠిరాగో నామ హోతి. వుత్తఞ్హేతం "దిట్ఠిరాగరత్తే పురిసపుగ్గలే దిన్నదానం న మహప్ఫలం హోతి, న మహానిసంస"న్తి (పటి॰ మ॰ ౧.౧౨౯).

ఇమే పన ఆసవే కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతి, మగ్గపటిపాటియాపి. కిలేసపటిపాటియా కామాసవో అనాగామిమగ్గేన పహీయతి, భవాసవో అరహత్తమగ్గేన, దిట్ఠాసవో సోతాపత్తిమగ్గేన, అవిజ్జాసవో అరహత్తమగ్గేన. మగ్గపటిపాటియా సోతాపత్తిమగ్గేన దిట్ఠాసవో పహీయతి, అనాగామిమగ్గేన కామాసవో, అరహత్తమగ్గేన భవాసవో అవిజ్జాసవో చాతి.

౧౧౨౧. సంయోజనేసు మాననిద్దేసే **సేయ్యోహమస్మీతి మానో**తి ఉత్తమట్ఠేన 'అహం సేయ్యో'తి ఏవం ఉప్పన్నమానో. **సదిసోహమస్మీతి మానో**తి సమసమట్ఠేన 'అహం సదిసో'తి ఏవం ఉప్పన్నమానో. **హీనోహమస్మీతి మానో**తి లామకట్ఠేన 'అహం హీనో'తి ఏవం ఉప్పన్నమానో. ఏవం సేయ్యమానో సదిసమానో హీనమానోతి ఇమే తయో మానా తిణ్ణం జనానం ఉప్పజ్జన్తి. సేయ్యస్సాపి హి 'అహం సేయ్యో సదిసో హీనో'తి తయో మానా ఉప్పజ్జన్తి. సదిసస్సాపి, హీనస్సాపి. తత్థ సేయ్యస్స సేయ్యమానోవ యాథావమానో, ఇతరే ద్వే అయాథావమానా. సదిసస్స సదిసమానోవ...పే॰... హీనస్స హీనమానోవ యాథావమానో, ఇతరే ద్వే అయాథావమానా. ఇమినా కిం కథితం? ఏకస్స తయో మానా ఉప్పజ్జన్తీతి కథితం. ఖుద్దకవత్థుకే పన పఠమకమానభాజనీయే ఏకో మానో తిణ్ణం జనానం ఉప్పజ్జతీతి కథితో.

మానకరణవసేన **మానో. మఞ్ఞనా మఞ్ఞితత్త**న్తి ఆకారభావనిద్దేసా. ఉస్సితట్ఠేన **ఉన్నతి**. యస్సుప్పజ్జతి తం పుగ్గలం ఉన్నామేతి, ఉక్ఖిపిత్వా ఠపేతీతి **ఉన్నమో**. సముస్సితట్ఠేన **ధజో**. ఉక్ఖిపనట్ఠేన చిత్తం సమ్పగ్గణ్హాతీతి **సమ్పగ్గాహో**. కేతు వుచ్చతి బహూసు ధజేసు అచ్చుగ్గతధజో. మానోపి పునప్పునం ఉప్పజ్జమానో అపరాపరే ఉపాదాయ అచ్చుగ్గతట్ఠేన కేతు వియాతి 'కేతు'. కేతుం ఇచ్ఛతీతి కేతుకమ్యం, తస్స భావో **కేతుకమ్యతా**. సా పన చిత్తస్స, న అత్తనో. తేన వుత్తం – 'కేతుకమ్యతా చిత్తస్సా'తి. మానసమ్పయుత్తఞ్హి చిత్తం కేతుం ఇచ్ఛతి. తస్స చ భావో కేతుకమ్యతా; కేతుసఙ్ఖాతో మానోతి.

౧౧౨౬. ఇస్సానిద్దేసే **యా పరలాభసక్కారగరుకారమాననవన్దనపూజనాసు ఇస్సా**తి యా ఏతేసు పరేసం లాభాదీసు 'కిం ఇమినా ఇమేస'న్తి పరసమ్పత్తిఖియ్యనలక్ఖణా ఇస్సా. తత్థ **లాభో**తి చీవరాదీనం చతున్నం పచ్చయానం పటిలాభో. ఇస్సుకీ హి పుగ్గలో పరస్స తం లాభం ఖియ్యతి, 'కిం ఇమస్స ఇమినా'తి న ఇచ్ఛతి. **సక్కారో**తి తేసంయేవ పచ్చయానం సుకతానం సున్దరానం పటిలాభో. **గరుకారో**తి గరుకిరియా, భారియకరణం. **మాననన్**తి మనేన పియకరణం. **వన్దనన్**తి

పఞ్చపతిట్ఠితేన వన్దనం. **పూజనాతి** గన్ధమాలాదీహి పూజనా. ఇస్సాయనవసేన **ఇస్సా**. ఇస్సాకారో **ఇస్సాయనా**. ఇస్సాయితభావో **ఇస్సాయితత్తం. ఉసూయా**దీని ఇస్సాదివేవచనాని.

ఇమిస్సా పన ఇస్సాయ ఖియ్యనలక్ఖణం ఆగారికేనాపి అనాగారికేనాపి దీపేతబ్బం. ఆగారికో హి ఏకచ్చో కసివణిజ్జాదీసు అఞ్ఞతరేన ఆజీవేన అత్తనో పురిసకారం నిస్సాయ భద్దకం యానం వా వాహనం వా రతనం వా లభతి. అపరో తస్స అలాభత్థికో తేన లాభేన న తుస్సతి. 'కదా ను ఖో ఏస ఇమాయ సమ్పత్తియా పరిహాయిత్వా కపణో హుత్వా చరిస్సతీ'తి చిన్తేత్వా ఏకేన కారణేన తస్మిం తాయ సమ్పత్తియా పరిహీనే అత్తమనో హోతి. అనాగారికోపి ఏకో ఇస్సామనకో అఞ్ఞం అత్తనో సుతపరియత్తిఆదీని నిస్సాయ ఉప్పన్నలాభాదిసమ్పత్తిం దిస్వా 'కదా ను ఖో ఏసో ఇమేహి లాభాదీహి పరిహాయిస్సతీ'తి చిన్తేత్వా, యదా తం ఏకేన కారణేన పరిహీనం పస్సతి, తదా అత్తమనో హోతి. ఏవం పరసమ్పత్తిఖియ్యనలక్ఖణా 'ఇస్సా'తి వేదితబ్బా.

౧౧౨౭. మచ్ఛరియనిద్దేసే వత్థుతో మచ్ఛరియదస్సనత్థం **'పఞ్చ మచ్ఛరియాని ఆవాసమచ్ఛరియ'**న్తిఆది వుత్తం. తత్థ ఆవాసే మచ్ఛరియం **ఆవాసమచ్ఛరియం**. సేసపదేసుపి ఏసేవ నయో.

ఆవాసో నామ సకలారామోపి పరివేణమ్పి ఏకోవరకోపి రత్తిట్ఠానదివాట్ఠానాదీనిపి. తేసు వసన్తా సుఖం వసన్తి పచ్చయే లభన్తి. ఏకో భిక్ఖు వత్తసమ్పన్నస్సేవ పేసలస్స భిక్ఖునో తత్థ ఆగమనం న ఇచ్ఛతి. ఆగతోపి 'ఖిప్పం గచ్ఛతూ'తి చిన్తేతి. ఇదం **'ఆవాసమచ్ఛరియం'** నామ. భణ్డనకారకాదీనం పన తత్థ వాసం అనిచ్ఛతో ఆవాసమచ్ఛరియం నామ న హోతి.

కులన్తి ఉపట్ఠాకకులమ్పి ఞాతికులమ్పి. తత్థ అఞ్ఞస్స ఉపసఙ్కమనం అనిచ్ఛతో కులమచ్ఛరియం హోతి. పాపపుగ్గలస్స పన ఉపసఙ్కమనం అనిచ్ఛన్తోపి మచ్ఛరీ నామ న హోతి. సో హి తేసం పసాదభేదాయ పటిపజ్జతి. పసాదం రక్ఖితుం సమత్థస్సేవ పన భిక్ఖునో తత్థ ఉపసఙ్కమనం అనిచ్ఛన్తో మచ్ఛరీ నామ హోతి.

లాభోతి చతుపచ్చయలాభోవ. తం అఞ్ఞస్మిం సీలవన్తేయేవ లభన్తే 'మా లభతూ'తి చిన్తేన్తస్స లాభమచ్ఛరియం హోతి. యో పన సద్ధాదేయ్యం వినిపాతేతి, అపరిభోగదుప్పరిభోగాదివసేన వినాసేతి, పూతిభావం గచ్ఛన్తమ్పి అఞ్ఞస్స న దేతి, తం దిస్వా 'సచే ఇమం ఏస న లభేయ్య , అఞ్ఞో సీలవా లభేయ్య, పరిభోగం గచ్ఛేయ్యా'తి చిన్తేన్తస్స మచ్ఛరియం నామ నత్థి.

వణ్ణో నామ సరీరవణ్ణోపి గుణవణ్ణోపి. తత్థ సరీరవణ్ణే మచ్ఛరిపుగ్గలో 'పరో పాసాదికో రూపవా'తి వుత్తే తం న కథేతుకామో హోతి. గుణవణ్ణమచ్ఛరీ సీలేన ధుతఙ్గేన పటిపదాయ ఆచారేన వణ్ణం న కథేతుకామో హోతి.

ధమ్మోతి పరియత్తిధమ్మో చ పటివేధధమ్మో చ. తత్థ అరియసావకా పటివేధధమ్మం న మచ్ఛరాయన్తి, అత్తనా పటివిద్ధధమ్మే సదేవకస్స లోకస్స పటివేధం ఇచ్ఛన్తి. తం పన పటివేధం 'పరే జానన్తూ'తి ఇచ్ఛన్తి. తన్తిధమ్మేయేవ పన ధమ్మమచ్ఛరియం నామ హోతి. తేన సమన్నాగతో పుగ్గలో యం గుళ్హం గన్థం వా కథామగ్గం వా జానాతి తం అఞ్ఞం న జానాపేతుకామో హోతి. యో పన పుగ్గలం ఉపపరిక్ఖిత్వా ధమ్మానుగ్గహేన, ధమ్మం వా ఉపపరిక్ఖిత్వా పుగ్గలానుగ్గహేన న దేతి, అయం ధమ్మమచ్ఛరీ నామ న హోతి.

తత్థ ఏకచ్చో పుగ్గలో లోలో హోతి, కాలేన సమణో హోతి, కాలేన బ్రాహ్మణో, కాలేన నిగణ్ఠో. యో హి భిక్ఖు ‘అయం పుగ్గలో పవేణిఆగతం తన్తిం సణ్హం సుఖుమం ధమ్మన్తరం భిన్దిత్వా ఆలుళిస్సతీ’తి న దేతి, అయం పుగ్గలం ఉపపరిక్ఖిత్వా ధమ్మానుగ్గహేన న దేతి నామ . యో పన ‘అయం ధమ్మో సణ్హో సుఖుమో, సచాయం పుగ్గలో గణ్హిస్సతి అఞ్ఞం బ్యాకరిత్వా అత్తానం ఆవికత్వా నస్సిస్సతీ’తి న దేతి, అయం ధమ్మం ఉపపరిక్ఖిత్వా పుగ్గలానుగ్గహేన న దేతి నామ. యో పన ‘సచాయం ఇమం ధమ్మం గణ్హిస్సతి, అమ్హాకం సమయం భిన్దితుం సమత్థో భవిస్సతీ’తి న దేతి, అయం ధమ్మమచ్ఛరీ నామ హోతి.

ఇమేసు పఞ్చసు మచ్ఛరియేసు ఆవాసమచ్ఛరియేన తావ యక్ఖో వా పేతో వా హుత్వా తస్సేవ ఆవాసస్స సఙ్కారం సీసేన ఉక్ఖిపిత్వా విచరతి. కులమచ్ఛరియేన తస్మిం కులే అఞ్ఞేసం దానమాననాదీని కరోన్తే దిస్వా ‘భిన్నం వతిదం కులం మమా’తి చిన్తయతో లోహితమ్పి ముఖతో ఉగ్గచ్ఛతి, కుచ్ఛివిరేచనమ్పి హోతి, అన్తానిపి ఖణ్డాఖణ్డాని హుత్వా నిక్ఖమన్తి. లాభమచ్ఛరియేన సఙ్ఘస్స వా గణస్స వా సన్తకే లాభే మచ్ఛరాయిత్వా పుగ్గలికపరిభోగం వియ పరిభుఞ్జిత్వా యక్ఖో వా పేతో వా మహాఅజగరో వా హుత్వా నిబ్బత్తతి. సరీరవణ్ణగుణవణ్ణమచ్ఛరేన పరియత్తిధమ్మమచ్ఛరియేన చ అత్తనోవ వణ్ణం వణ్ణేతి, పరేసం వణ్ణే ‘కిం వణ్ణో ఏసో’తి తం తం దోసం వదన్తో పరియత్తిధమ్మఞ్చ కస్సచి కిఞ్చి అదేన్తో దుబ్బణ్ణో చేవ ఏళమూగో చ హోతి.

అపిచ ఆవాసమచ్ఛరియేన లోహగేహే పచ్చతి. కులమచ్ఛరియేన అప్పలాభో హోతి. లాభమచ్ఛరియేన గూథనిరయే నిబ్బత్తతి. వణ్ణమచ్ఛరియేన భవే భవే నిబ్బత్తస్స వణ్ణో నామ న హోతి. ధమ్మమచ్ఛరియేన కుక్కుళనిరయే నిబ్బత్తతీతి.

మచ్ఛరాయనవసేన **మచ్ఛేరం**. మచ్ఛరాయనాకారో **మచ్ఛరాయనా**. మచ్ఛరేన అయితస్స మచ్ఛేరసమఙ్గినో భావో **మచ్ఛరాయితత్తం**. ‘మయ్హమేవ హోన్తు మా అఞ్ఞస్సా’తి సబ్బాపి అత్తనో సమ్పత్తియో బ్యాపేతుం న ఇచ్ఛతీతి **వివిచ్చో**. వివిచ్ఛస్స భావో **వేవిచ్ఛం,** ముదుమచ్ఛరియస్సేతం నామం. కదరియో వుచ్చతి అనాదరో. తస్స భావో **కదరియం**. థద్ధమచ్ఛరియస్సేతం నామం. తేన హి సమన్నాగతో పుగ్గలో పరమ్పి పరేసం దదమానం నివారేతి. వుత్తమ్పి చేతం –

> కదరియో పాపసఙ్కప్పో, మిచ్ఛాదిట్ఠి అనాదరో;
>
> దదమానం నివారేతి, యాచమానాన భోజనన్తి. (సం॰ ని॰ ౧.౧౩౨);

యాచకే దిస్వా కటుకభావేన చిత్తం అఞ్చతి సఙ్కోచేతీతి కటుకఞ్చుకో. తస్స భావో **కటుకఞ్చుకతా**. అపరో నయో – **కటుకఞ్చుకతా** వుచ్చతి కటచ్ఛుగ్గాహో. సమతిత్తికపుణ్ణాయ హి ఉక్ఖలియా భత్తం గణ్హన్తో సబ్బతోభాగేన సఙ్కుటితేన అగ్గకటచ్ఛునా గణ్హాతి, పూరేత్వా గహేతుం న సక్కోతి; ఏవం మచ్ఛరిపుగ్గలస్స చిత్తం సఙ్కుచతి. తస్మిం సఙ్కుచితే కాయోపి తథేవ సఙ్కుచతి, పటికుటతి, పటినివత్తతి, న సమ్పసారియతీతి మచ్ఛేరం ‘కటుకఞ్చుకతా’తి వుత్తం.

అగ్గహితత్తం చిత్తస్సాతి పరేసం ఉపకారకరణే దానాదినా ఆకారేన యథా న సమ్పసారియతి, ఏవం ఆవరిత్వా గహితభావో చిత్తస్స. యస్మా పన మచ్ఛరిపుగ్గలో అత్తనో సన్తకం పరేసం అదాతుకామో హోతి పరసన్తకం గణ్హితుకామో, తస్మా ‘ఇదం అచ్ఛరియం మయ్హమేవ హోతు, మా అఞ్ఞస్సా’తి పవత్తివసేనస్స అత్తసమ్పత్తినిగూహనలక్ఖణతా అత్తసమ్పత్తిగ్గహణలక్ఖణతా వా వేదితబ్బా. సేసం ఇమస్మిం గోచ్ఛకే ఉత్తానత్థమేవ.

ఇమాని పన సంయోజనాని కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతి మగ్గపటిపాటియాపి. కిలేసపటిపాటియా కామరాగపటిఘసంయోజనాని అనాగామిమగ్గేన పహీయన్తి, మానసంయోజనం అరహత్తమగ్గేన, దిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసా సోతాపత్తిమగ్గేన, భవరాగసంయోజనం అరహత్తమగ్గేన, ఇస్సామచ్ఛరియాని సోతాపత్తిమగ్గేన, అవిజ్జా అరహత్తమగ్గేన. మగ్గపటిపాటియా దిట్ఠివిచికిచ్ఛాసీలబ్బతపరామాసఇస్సామచ్ఛరియాని సోతాపత్తిమగ్గేన పహీయన్తి, కామరాగపటిఘా అనాగామిమగ్గేన, మానభవరాగఅవిజ్జా అరహత్తమగ్గేనాతి.

౧౧౪౦. గన్థగోచ్ఛకే నామకాయం గన్థేతి, చుతిపటిసన్ధివసేన వట్టస్మిం ఘటేతీతి **కాయగన్థో**. సబ్బఞ్ఞుభాసితమ్పి పటిక్ఖిపిత్వా సస్సతో లోకో ఇదమేవ సచ్చం మోఘమఞ్ఞన్తి ఇమినా ఆకారేన అభినివిసతీతి **ఇదంసచ్చాభినివేసో**. యస్మా పన అభిజ్ఝాకామరాగానం విసేసో అత్థి, తస్మా అభిజ్ఝాకాయగన్థస్స పదభాజనే “యో కామేసు కామచ్ఛన్దో కామరాగో”తి అవత్వా యో రాగో సారాగోతిఆది వుత్తం. ఇమినా యం హేట్ఠా వుత్తం ‘బ్రహ్మానం విమానాదీసు ఛన్దరాగో కామాసవో న హోతి, గన్థగోచ్ఛకం పత్వా అభిజ్ఝాకాయగన్థో హోతీ’తి తం సువుత్తన్తి వేదితబ్బం. పరతో కిలేసగోచ్ఛకేపి ఏసేవ నయో. **ఠపేత్వా సీలబ్బతపరామాసన్తి** ఇదం యస్మా సీలబ్బతపరామాసో ‘ఇదమేవ సచ్చ’న్తిఆదినా ఆకారేన నాభినివిసతి, ‘సీలేన సుద్ధీ’తిఆదినా ఏవ పన అభినివిసతి, తస్మా మిచ్ఛాదిట్ఠిభూతమ్పి తం పటిక్ఖిపన్తో ‘ఠపేత్వా’తి ఆహ.

౧౧౬౨. నీవరణగోచ్ఛకస్స థినమిద్ధనిద్దేసే **చిత్తస్స అకల్లతాతి** చిత్తస్స గిలానభావో. గిలానో హి అకల్లకోతి వుచ్చతి. వినయేపి వుత్తం – “నాహం, భన్తే, అకల్లకో”తి (పారా. ౧౫౧). **అకమ్మఞ్ఞతాతి** చిత్తగేలఞ్ఞసఙ్ఖాతోవ అకమ్మఞ్ఞతాకారో. **ఓలీయనాతి** ఓలీయనాకారో. ఇరియాపథికచిత్తఞ్హి ఇరియాపథం సన్ధారేతుం అసక్కోన్తం, రుక్ఖే వగ్గులి వియ, ఖీలే లగ్గితఫాణితవారకో వియ చ, ఓలీయతి. తస్స తం ఆకారం సన్ధాయ ఓలీయనాతి వుత్తం. దుతియపదం ఉపసగ్గవసేన వడ్ఢితం. **లీనన్తి** అవిప్ఫారికతాయ పటికుటితం. ఇతరే ద్వే ఆకారభావనిద్దేసా. **థినన్తి** సప్పిపిణ్డో వియ అవిప్ఫారికతాయ ఘనభావేన ఠితం. **థియనాతి** ఆకారనిద్దేసో. థియితభావో **థియితత్తం,** అవిప్ఫారవసేనేవ థద్ధతాతి అత్థో.

౧౧౬౩. కాయస్సాతి ఖన్ధత్తయసఙ్ఖాతస్స నామకాయస్స. **అకల్లతా అకమ్మఞ్ఞతాతి** హేట్ఠా వుత్తనయమేవ. మేఘో వియ ఆకాసం కాయం ఓనయ్హతీతి **ఓనాహో**. సబ్బతోభాగేన ఓనాహో **పరియోనాహో**. అబ్భన్తరే సమోరున్ధతీతి **అన్తోసమోరోధో**. యథా హి నగరే రున్ధిత్వా గహితే మనుస్సా బహి నిక్ఖమితుం న లభన్తి, ఏవమ్పి మిద్ధేన సమోరుద్ధా ధమ్మా విప్ఫారవసేన నిక్ఖమితుం న లభన్తి. తస్మా అన్తోసమోరోధోతి వుత్తం. మేధతీతి **మిద్ధం;** అకమ్మఞ్ఞభావేన విహింసతీతి అత్థో. సుపన్తి తేనాతి **సోప్పం**. అక్ఖిదలాదీనం పచలభావం కరోతీతి **పచలాయికా. సుపనా సుపితత్తన్తి** ఆకారభావనిద్దేసా. యం పన తేసం పురతో సోప్పపదం తస్స పునవచనే కారణం వుత్తమేవ. **ఇదం వుచ్చతి థినమిద్ధనీవరణన్తి** ఇదం థినఞ్చ మిద్ధఞ్చ ఏకతో కత్వా ఆవరణట్ఠేన థినమిద్ధనీవరణన్తి వుచ్చతి. యం యేభుయ్యేన సేక్ఖపుథుజ్జనానం నిద్దాయ పుబ్బభాగఅపరభాగేసు ఉప్పజ్జతి తం అరహత్తమగ్గేన సముచ్ఛిజ్జతి. ఖీణాసవానం పన కరజకాయస్స దుబ్బలభావేన భవఙ్గోతరణం హోతి, తస్మిం అసమ్మిస్సే వత్తమానే తే సుపన్తి, సా నేసం నిద్దా నామ హోతి. తేనాహ భగవా – “అభిజానామి ఖో పనాహం, అగ్గివేస్సన, గిమ్హానం పచ్ఛిమే మాసే చతుగ్గుణం సఙ్ఘాటిం పఞ్ఞపేత్వా దక్ఖిణేన పస్సేన సతో సమ్పజానో నిద్దం ఓక్కమితా”తి (మ. ని. ౧.౩౮౭). ఏవరూపో పనాయం కరజకాయస్స దుబ్బలభావో న మగ్గవజ్ఝో, ఉపాదిన్నకేపి అనుపాదిన్నకేపి లబ్భతి. ఉపాదిన్నకే లబ్భమానో యదా ఖీణాసవో దీఘమగ్గం గతో హోతి, అఞ్ఞతరం వా పన కమ్మం కత్వా కిలన్తో, ఏవరూపే కాలే లబ్భతి. అనుపాదిన్నకే లబ్భమానో పణ్ణపుప్ఫేసు లబ్భతి. ఏకచ్చానఞ్హి రుక్ఖానం పణ్ణాని

సూరియాతపేన పసారియన్తి రత్తిం పటికుటన్తి, పదుమపుప్ఫాదీని సూరియాతపేన పుప్ఫన్తి, రత్తిం పున పటికుటన్తి . ఇదం పన మిద్ధం అకుసలత్తా ఖీణాసవానం న హోతీతి.

తత్థ సియా – "న మిద్ధం అకుసలం. కస్మా? రూపత్తా. రూపఞ్హి అబ్యాకతం. ఇదఞ్చ రూపం. తేనేవేత్థ 'కాయస్స అకల్లతా అకమ్మఞ్ఞతా'తి కాయగ్గహణం కత"న్తి. యది 'కాయస్సా'తి వుత్తమత్తేనేవేతం రూపం, కాయపస్సద్ధాదయోపి ధమ్మా రూపమేవ భవేయ్యుం. 'సుఖఞ్చ కాయేన పటిసంవేదేతి' (ధ॰ స॰ ౧౬౩; దీ॰ ని॰ ౧.౨౩౦) 'కాయేన చేవ పరమసచ్చం సచ్ఛికరోతీ'తి (మ॰ ని॰ ౨.౧౮౩; అ॰ ని॰ ౪.౧౧౩) సుఖపటిసంవేదనపరమత్థసచ్చసచ్ఛికరణానిపి రూపకాయేనేవ సియుం. తస్మా న వత్తబ్బమేతం 'రూపం మిద్ధ'న్తి. నామకాయో హేత్థ కాయో నామ. యది నామకాయో, అథ కస్మా 'సోప్పం పచలాయికా'తి వుత్తం? న హి నామకాయో సుపతి, న చ పచలాయతీతి. 'లిఙ్గాదీని వియ ఇన్ద్రియస్స, తస్స ఫలత్తా. యథా హి 'ఇత్థిలిఙ్గం ఇత్థినిమిత్తం ఇత్థికుత్తం ఇత్థాకప్పో'తి ఇమాని లిఙ్గాదీని ఇత్థిన్ద్రియస్స ఫలత్తా వుత్తాని, ఏవం ఇమస్సాపి నామకాయగేలఞ్ఞసఙ్ఖాతస్స మిద్ధస్స ఫలత్తా సోప్పాదీని వుత్తాని. మిద్ధే హి సతి తాని హోన్తీతి. ఫలూపచారేన, మిద్ధం అరూపమ్పి సమానం 'సోప్పం పచలాయికా సుపనా సుపితత్త'న్తి వుత్తం.

'అక్ఖిదలాదీనం పచలభావం కరోతీతి పచలాయికా'తి వచనత్థేనాపి చాయమత్థో సాధితోయేవాతి న రూపం మిద్ధం. ఓనాహాదీహిపి చస్స అరూపభావో దీపితోయేవ. న హి రూపం నామకాయస్స 'ఓనాహో పరియోనాహో అన్తోసమోరోధో' హోతీతి. 'నను చ ఇమినావ కారణేనేతం రూపం? న హి అరూపం కస్సచి ఓనాహో, న పరియోనాహో, న అన్తోసమోరోధో హోతీ'తి. యది ఏవం, ఆవరణమ్పి న భవేయ్య. తస్మా. యథా కామచ్ఛన్దాదయో అరూపధమ్మా ఆవరణట్ఠేన నీవరణా, ఏవం ఇమస్సాపి ఓనాహనాదిఅత్థేన ఓనాహాదితా వేదితబ్బా. అపిచ "పఞ్చ నీవరణే పహాయ చేతసో ఉపక్కిలేసే పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణే"తి (దీ॰ ని॰ ౨.౧౪౬; సం॰ ని॰ ౫.౨౩౩) వచనతోపేతం అరూపం. న హి రూపం చిత్తుపక్కిలేసో, న పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణం హోతీతి.

కస్మా న హోతి? నను వుత్తం –

"సన్తి, భిక్ఖవే, ఏకే సమణబ్రాహ్మణా సురం పివన్తి మేరయం, సురామేరయపానా అప్పటివిరతా, అయం, భిక్ఖవే, పఠమో సమణబ్రాహ్మణానం ఉపక్కిలేసో"తి (అ॰ ని॰ ౪.౫౦).

అపరమ్పి వుత్తం "ఛ ఖోమే, గహపతిపుత్త, ఆదీనవా సురామేరయమజ్జపమాదట్ఠానానుయోగే – సన్దిట్ఠికా ధనజాని, కలహప్పవడ్ఢనీ, రోగానం ఆయతనం, అకిత్తిసఞ్జననీ, కోపీననిదంసనీ, పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణీత్వేవ ఛట్ఠం పదం భవతీ"తి (దీ॰ ని॰ ౩.౨౪౮). పచ్చక్ఖతోపి చేతం సిద్ధమేవ. యథా మజ్జే ఉదరగతే, చిత్తం సంకిలిస్సతి, పఞ్ఞా దుబ్బలా హోతి, తస్మా మజ్జం వియ మిద్ధమ్పి చిత్తసంకిలేసో చేవ పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణఞ్చ సియాతి. న, పచ్చయనిద్దేసతో. యది హి మజ్జం సంకిలేసో భవేయ్య, సో "ఇమే పఞ్చ నీవరణే పహాయ చేతసో ఉపక్కిలేసే"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౯౭) వా, "ఏవమేవ ఖో, భిక్ఖవే, పఞ్చిమే చిత్తస్స ఉపక్కిలేసా, యేహి ఉపక్కిలేసేహి ఉపక్కిలిట్ఠం చిత్తం న చేవ ముదు హోతి, న చ కమ్మనియం, న చ పభస్సరం, పభఙ్గు చ, న చ సమ్మా సమాధియతి ఆసవానం ఖయాయ. కతమే పఞ్చ? కామచ్ఛన్దో, భిక్ఖవే, చిత్తస్స ఉపక్కిలేసో"తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౧౪) వా, "కతమే చ, భిక్ఖవే, చిత్తస్స ఉపక్కిలేసా? అభిజ్ఝా విసమలోభో చిత్తస్స ఉపక్కిలేసో"తి

(మ॰ ని॰ ౧.౭౧) వా – ఏవమాదీసు ఉపక్కిలేసనిద్దేసేసు నిద్దేసం ఆగచ్ఛేయ్య. యస్మా పన తస్మిం పీతే ఉపక్కిలేసా ఉప్పజ్జన్తి యే చిత్తసంకిలేసా చేవ పఞ్ఞాయ చ దుబ్బలీకరణా హోన్తి, తస్మా తం తేసం పచ్చయత్తా పచ్చయనిద్దేసతో ఏవం వుత్తం. మిద్ధం పన సయమేవ చిత్తస్స సంకిలేసో చేవ పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణఞ్చాతి అరూపమేవ మిద్ధం.

కిఞ్చ భియ్యో? సమ్పయోగవచనతో. "థినమిద్ధనీవరణం అవిజ్జానీవరణేన నీవరణఞ్చేవ నీవరణసమ్పయుత్తఞ్చా"తి (ధ॰ స॰ ౧౧౭౬) హి వుత్తం. తస్మా సమ్పయోగవచనతో నయిదం రూపం. న హి రూపం సమ్పయుత్తసఙ్ఖ్యం లభతీతి. అథాపి సియా – 'యథాలాభవసేనేతం వుత్తం. యథా హి "సిప్పిసమ్బుకమ్పి సక్ఖరకథలమ్పి మచ్ఛగుమ్బమ్పి చరన్తమ్పి తిట్ఠన్తమ్పీ"తి (దీ॰ ని॰ ౧.౨౪౯; మ॰ ని॰ ౧.౪౩౩) ఏవం ఏకతో కత్వా యథాలాభవసేన వుత్తం. సక్ఖరకథలఞ్హి తిట్ఠతి యేవ న చరతి, ఇతరద్వయం తిట్ఠతిపి చరతిపి. ఏవమిధాపి మిద్ధం నీవరణమేవ, న సమ్పయుత్తం , థినం నీవరణమ్పి సమ్పయుత్తమ్పీతి సబ్బం ఏకతో కత్వా యథాలాభవసేన "నీవరణఞ్చేవ నీవరణసమ్పయుత్తఞ్చా"తి వుత్తం. మిద్ధం పన యథా సక్ఖరకథలం తిట్ఠతేవ న చరతి, ఏవం నీవరణమేవ, న సమ్పయుత్తం. తస్మా రూపమేవ మిద్ధన్తి. న, రూపభావాసిద్ధితో. సక్ఖరకథలఞ్హి న చరతీతి వినాపి సుత్తేన సిద్ధం. తస్మా తత్థ యథాలాభవసేనత్థో హోతు . మిద్ధం పన రూపన్తి అసిద్ధమేతం. న సక్కా తస్స ఇమినా సుత్తేన రూపభావో సాధేతున్తి మిద్ధస్స రూపభావాసిద్ధితో న ఇదం యథాలాభవసేన వుత్తన్తి అరూపమేవ మిద్ధం.

కిఞ్చ భియ్యో? 'చత్తత్తా'తిఆదివచనతో. విభఙ్గస్మిఞ్హి "విగతథినమిద్ధోతి తస్స థినమిద్ధస్స చత్తత్తా వన్తత్తా ముత్తత్తా పహీనత్తా పటినిస్సట్ఠత్తా, తేన వుచ్చతి విగతథినమిద్ధో"తి (విభ॰ ౫౪౭) చ, "ఇదం చిత్తం ఇమమ్హా థినమిద్ధా సోధేతి విసోధేతి పరిసోధేతి మోచేతి విమోచేతి పరిమోచేతి, తేన వుచ్చతి థినమిద్ధా చిత్తం పరిసోధేతీ" చాతి (విభ॰ ౫౫౧) – ఏవం 'చత్తత్తా'తిఆది వుత్తం. న చ 'రూపం' ఏవం వుచ్చతి, తస్మాపి అరూపమేవ మిద్ధన్తి. న, చిత్తజస్సాసమ్భవవచనతో. తివిధఞ్హి మిద్ధం – చిత్తజం ఉతుజం ఆహారజఞ్చ. తస్మా యం తత్థ చిత్తజం తస్స విభఙ్గే ఝానచిత్తేహి అసమ్భవో వుత్తో, న అరూపభావో సాధితోతి రూపమేవ మిద్ధన్తి. న, రూపభావాసిద్ధితోవ. మిద్ధస్స హి రూపభావే సిద్ధే సక్కా ఏతం లద్ధుం. తత్థ చిత్తజస్సాసమ్భవో వుత్తో. సో ఏవ చ న సిజ్ఝతీతి అరూపమేవ మిద్ధం.

కిఞ్చ భియ్యో? పహానవచనతో. భగవతా హి "ఛ, భిక్ఖవే, ధమ్మే పహాయ భబ్బో పఠమజ్ఝానం ఉపసమ్పజ్జ విహరితుం; కతమే ఛ? కామచ్ఛన్దం, బ్యాపాదం, థినమిద్ధం, ఉద్ధచ్చం, కుక్కుచ్చం, విచికిచ్ఛం; కామేసు ఖో పనస్స ఆదీనవో సమ్మప్పఞ్ఞాయ సుదిట్ఠో హోతీ"తి (అ॰ ని॰ ౬.౭౩) చ, "ఇమే పఞ్చ నీవరణే పహాయ బలవతియా పఞ్ఞాయ అత్తత్థం వా పరత్థం వా ఞస్సతీ"తి (అ॰ ని॰ ౫.౫౧) చ ఆదీసు మిద్ధస్సాపి పహానం వుత్తం. న చ రూపం పహాతబ్బం. యథాహ – "రూపక్ఖన్ధో అభిఞ్ఞేయ్యో, పరిఞ్ఞేయ్యో, న పహాతబ్బో, న భావేతబ్బో న సచ్ఛికాతబ్బో"తి (విభ॰ ౧౦౩౧) ఇమస్సాపి పహానవచనతో అరూపమేవ మిద్ధన్తి. న, రూపస్సాపి పహానవచనతో. "రూపం, భిక్ఖవే, న తుమ్హాకం, తం పజహథా"తి (మ॰ ని॰ ౧.౨౪౭; సం॰ ని॰ ౩.౩౩). ఏత్థ హి రూపస్సాపి పహానం వుత్తమేవ. తస్మా అకారణమేతన్తి. న, అఞ్ఞథా వుత్తత్తా. తస్మిఞ్హి సుత్తే "యో, భిక్ఖవే, రూపే ఛన్దరాగవినయో తం తత్థ పహాన"న్తి (సం॰ ని॰ ౩.౨౫) ఏవం ఛన్దరాగప్పహానవసేన రూపస్స పహానం వుత్తం, న యథా "ఛ ధమ్మే పహాయ పఞ్చ నీవరణే పహాయా"తి ఏవం పహాతబ్బమేవ వుత్తన్తి, అఞ్ఞథా వుత్తత్తా,

న రూపం మిద్ధం. తస్మా యానేతాని "నో ఇమే పఞ్చ నీవరణే పహాయ చేతసో ఉపక్కిలేసే"తిఆదీని సుత్తాని వుత్తాని, ఏతేహి చేవ అఞ్ఞేహి చ సుత్తేహి అరూపమేవ మిద్ధన్తి వేదితబ్బం. తథా హి –

"పఞ్చిమే, భిక్ఖవే, ఆవరణా నీవరణా చేతసో అజ్ఝారుహా పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణా. కతమే పఞ్చ? కామచ్ఛన్దో, భిక్ఖవే, ఆవరణో నీవరణో…పే॰… థినమిద్ధం, భిక్ఖవే, ఆవరణం నీవరణం చేతసో అజ్ఝారుహం పఞ్ఞాయ దుబ్బలీకరణ"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౨౦) చ, "థినమిద్ధనీవరణం, భిక్ఖవే, అన్ధకరణం అచక్ఖుకరణం అఞ్ఞాణకరణం పఞ్ఞానిరోధికం విఘాతపక్ఖికం అనిబ్బానసంవత్తనిక"న్తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౨౧) చ, "ఏవమేవ ఖో, బ్రాహ్మణ, యస్మిం సమయే థినమిద్ధపరియుట్ఠితేన చేతసా విహరతి థినమిద్ధపరేతేనా"తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౩౬) చ, "అయోనిసో, భిక్ఖవే, మనసికరోతో అనుప్పన్నో చేవ కామచ్ఛన్దో ఉప్పజ్జతి…పే॰… అనుప్పన్నఞ్చేవ థినమిద్ధం ఉప్పజ్జతీ"తి (సం॰ ని॰ ౫.౨౧౬) చ, "కేవలోహాయం, భిక్ఖవే, అకుసలరాసి యదిదం పఞ్చ నీవరణా"తి (సం॰ ని॰ ౫.౩౭౧) చ –

ఏవమాదీని చ అనేకాని ఏతస్స అరూపభావజోతకానేవ సుత్తాని వుత్తాని. యస్మా చేతం అరూపం తస్మా ఆరుప్పేపి ఉప్పజ్జతి. వుత్తఞ్హేతం మహాపకరణే **పట్ఠానే** – "నీవరణం ధమ్మం పటిచ్చ నీవరణో ధమ్మో ఉప్పజ్జతి, న పురేజాతపచ్చయా"తి ఏతస్స విభఙ్గే "ఆరుప్పే కామచ్ఛన్దనీవరణం పటిచ్చ థినమిద్ధం… ఉద్ధచ్చం అవిజ్జానీవరణ"న్తి (పట్ఠా॰ ౩.౮.౮) సబ్బం విత్థారేతబ్బం. తస్మా సన్నిట్ఠానమేత్థ గన్తబ్బం అరూపమేవ మిద్ధన్తి.

౧౧౬౬. కుక్కుచ్చనిద్దేసే **అకప్పియే కప్పియసఞ్ఞితా**తిఆదీని మూలతో కుక్కుచ్చదస్సనత్థం వుత్తాని. ఏవంసఞ్ఞితాయ హి కతే వీతిక్కమ్మే, నిట్ఠితే వత్థుజ్ఝాచారే, పున సఞ్జాతసతినోపి 'దుట్ఠు మయా కత'న్తి ఏవం అనుతప్పమానస్స పచ్ఛానుతాపవసేనేతం ఉప్పజ్జతి. తేన తం మూలతో దస్సేతుం 'అకప్పియే కప్పియసఞ్ఞితా'తిఆది వుత్తం. తత్థ అకప్పియభోజనం కప్పియసఞ్ఞీ హుత్వా పరిభుఞ్జతి, అకప్పియమంసం కప్పియమంససఞ్ఞీ హుత్వా, అచ్ఛమంసం సూకరమంసన్తి, దీపిమంసం వా మిగమంసన్తి ఖాదతి; కాలే వీతివత్తే కాలసఞ్ఞాయ, పవారేత్వా అప్పవారితసఞ్ఞాయ, పత్తస్మిం రజే పతితే పటిగ్గహితసఞ్ఞాయ భుఞ్జతి – ఏవం 'అకప్పియే కప్పియసఞ్ఞాయ' వీతిక్కమం కరోతి నామ. సూకరమంసం పన అచ్ఛమంససఞ్ఞాయ ఖాదమానో, కాలే చ వికాలసఞ్ఞాయ భుఞ్జమానో 'కప్పియే అకప్పియసఞ్ఞితాయ' వీతిక్కమం కరోతి నామ. అనవజ్జం పన కిఞ్చిదేవ వజ్జసఞ్ఞితాయ, వజ్జఞ్చ అనవజ్జసఞ్ఞితాయ కరోన్తో 'అనవజ్జే వజ్జసఞ్ఞాయ వజ్జే చ అనవజ్జసఞ్ఞాయ' వీతిక్కమం కరోతి నామ. యస్మా పనేతం "అకతం వత మే కల్యాణం, అకతం కుసలం, అకతం భీరుత్తాణం, కతం పాపం, కతం లుద్దం, కతం కిబ్బిస"న్తి ఏవం అనవజ్జే వజ్జసఞ్ఞితాయపి కతే వీతిక్కమే ఉప్పజ్జతి, తస్మాస్స అఞ్ఞమ్పి వత్థుం అనుజానన్తో **యం ఏవరూప**న్తిఆదిమాహ.

తత్థ కుక్కుచ్చపదం వుత్తత్థమేవ. కుక్కుచ్చాయనాకారో **కుక్కుచ్చాయనా**. కుక్కుచ్చేన అయితస్స భావో **కుక్కుచ్చాయితత్తం. చేతసో విప్పటిసారో**తి ఏత్థ కతాకతస్స సావజ్జానవజ్జస్స వా అభిముఖగమనం 'విప్పటిసారో' నామ. యస్మా పన సో కతం వా పాపం అకతం న కరోతి, అకతం వా కల్యాణం కతం న కరోతి, తస్మా విరూపో కుచ్ఛితో వా పటిసారోతి 'విప్పటిసారో'. సో పన చేతసో, న సత్తస్సాతి ఞాపనత్థం 'చేతసో' విప్పటిసారోతి వుత్తం. అయమస్స సభావనిద్దేసో. ఉప్పజ్జమానం పన కుక్కుచ్చం ఆరగ్గమివ కంసపత్తం మనం విలిఖమానమేవ ఉప్పజ్జతి, తస్మా **మనోవిలేఖో**తి వుత్తం. అయమస్స కిచ్చనిద్దేసో. యం పన వినయే "అథ ఖో ఆయస్మా సారిపుత్తో భగవతా పటిక్ఖిత్తం

అనువసిత్వా అనువసిత్వా ఆవసథపిణ్డం పరిభుఞ్జితు"న్తి కుక్కుచ్చాయన్తో న పటిగ్గహేసీతి (పాచి. ౨౦౪) కుక్కుచ్చం ఆగతం, న తం నీవరణం. న హి అరహతో 'దుట్ఠు మయా ఇదం కత'న్తి ఏవం అనుతాపో అత్థి. నీవరణపతిరూపకం పనేతం 'కప్పతి న కప్పతీ'తి వీమంసనసఙ్ఖాతం వినయకుక్కుచ్చం నామ.

౧౧౭౬. "**కతమే ధమ్మా నీవరణా చేవ నీవరణసమ్పయుత్తా చా**"తి పదస్స నిద్దేసే యస్మా థినమిద్ధం అఞ్ఞమఞ్ఞం న విజహాతి, తస్మా **థినమిద్ధనీవరణం అవిజ్జానీవరణేన నీవరణఞ్చేవ నీవరణసమ్పయుత్తఞ్చా**తి అభిన్దిత్వా వుత్తం. యస్మా పన ఉద్ధచ్చే సతిపి కుక్కుచ్చస్స అభావా కుక్కుచ్చేన వినాపి ఉద్ధచ్చం ఉప్పజ్జతి, తస్మా తం భిన్దిత్వా వుత్తం. యఞ్చ యేన సమ్పయోగం న గచ్ఛతి, తం న యోజితన్తి వేదితబ్బం.

ఇమే పన నీవరణే కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతి మగ్గపటిపాటియాపి. కిలేసపటిపాటియా కామచ్ఛన్దబ్యాపాదా అనాగామిమగ్గేన పహీయన్తి, థినమిద్ధుద్ధచ్చాని అరహత్తమగ్గేన, కుక్కుచ్చవిచికిచ్ఛా సోతాపత్తిమగ్గేన, అవిజ్జా అరహత్తమగ్గేన. మగ్గపటిపాటియా సోతాపత్తిమగ్గేన కుక్కుచ్చవిచికిచ్ఛా పహీయన్తి, అనాగామిమగ్గేన కామచ్ఛన్దబ్యాపాదా, అరహత్తమగ్గేన థినమిద్ధుద్ధచ్చావిజ్జాతి.

౧౧౮౨. పరామాసగోచ్ఛకే **తే ధమ్మే ఠపేత్వా**తి పుచ్ఛాసభాగేన బహువచనం కతం.

౧౨౧౯. ఉపాదాననిద్దేసే వత్థుసఙ్ఖాతం కామం ఉపాదియతీతి **కాముపాదానం** కామో చ సో ఉపాదానఞ్చాతిపి కాముపాదానం. **ఉపాదాన**న్తి దళ్హగ్గహణం. దళ్హత్థో హి ఏత్థ ఉపసద్దో ఉపాయాసఉపకట్ఠాదీసు వియ. తథా దిట్ఠి చ సా ఉపాదానఞ్చాతి **దిట్ఠుపాదానం**. దిట్ఠిం ఉపాదియతీతి దిట్ఠుపాదానం. 'సస్సతో అత్తా చ లోకో చా'తిఆదీసు (దీ. ని. ౧.౩౧) హి పురిమదిట్ఠిం ఉత్తరదిట్ఠి ఉపాదియహి. తథా సీలబ్బతం ఉపాదియతీతి **సీలబ్బతుపాదానం**. సీలబ్బతఞ్చ తం ఉపాదానఞ్చాతిపి సీలబ్బతుపాదానం. గోసీలగోవతాదీని హి 'ఏవం సుద్ధీ'తి అభినివేసతో సయమేవ ఉపాదానాని. తథా, వదన్తి ఏతేనాతి 'వాదో'; ఉపాదియన్తి ఏతేనాతి 'ఉపాదానం'. కిం వదన్తి, ఉపాదియన్తి వా? అత్తానం. అత్తనో వాదుపాదానం **అత్తవాదుపాదానం;** 'అత్తవాదమత్తమేవ వా అత్తా'తి ఉపాదియన్తి ఏతేనాతి అత్తవాదుపాదానం.

౧౨౨౦. యో కామేసు కామచ్ఛన్దోతి ఏత్థాపి వత్థుకామావ అనవసేసతో కామాతి అధిప్పేతా. తస్మా వత్థుకామేసు కామచ్ఛన్దో ఇధ కాముపాదానన్తి అనాగామినోపి తం సిద్ధం హోతి. పఞ్చకామగుణవత్థుకో పనస్స కామరాగోవ నత్థీతి.

౧౨౨౧. దిట్ఠుపాదాననిద్దేసే **నత్థి దిన్న**న్తి. దిన్నం నామ అత్థి, సక్కా కస్సచి కిఞ్చి దాతున్తి జానాతి; దిన్నస్స పన ఫలం విపాకో నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి యిట్ఠ**న్తి. యిట్ఠం వుచ్చతి మహాయాగో. తం యజితుం సక్కాతి జానాతి; యిట్ఠస్స పన ఫలం విపాకో నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి హుత**న్తి ఆహునపాహునమఙ్గలకిరియా. తం కాతుం సక్కాతి జానాతి; తస్స పన ఫలం విపాకో నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి, సుకతదుక్కటాన**న్తి ఏత్థ దస కుసలకమ్మపథా సుకతకమ్మాని నామ. దస అకుసలకమ్మపథా దుక్కటకమ్మాని నామ. తేసం అత్థిభావం జానాతి ఫలం విపాకో పన నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి అయం లోకో**తి పరలోకే ఠితో ఇమం లోకం నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి పరలోకో**తి ఇధ లోకే ఠితో పరలోకం నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి మాతా నత్థి పితా**తి మాతాపితూనం అత్థిభావం జానాతి, తేసు కతపచ్చయేన కోచి ఫలం విపాకో నత్థీతి గణ్హాతి. **నత్థి సత్తా ఓపపాతికా**తి చవనకఉపపజ్జనకా సత్తా నత్థీతి గణ్హాతి. **సమ్మగ్గతా సమ్మా పటిపన్నా**తి అనులోమపటిపదం పటిపన్నా ధమ్మికసమణబ్రాహ్మణా లోకస్మిం నత్థీతి

గణ్హాతి. **యే ఇమఞ్చ లోకం పరఞ్చ లోకం సయం అభిఞ్ఞా సచ్ఛికత్వా పవేదేన్తీ**తి ఇమఞ్చ లోకం పరఞ్చ లోకం అత్తనావ అభివిసిట్ఠేన ఞాణేన ఞత్వా పవేదనసమత్థో సబ్బఞ్ఞూ బుద్ధో నామ నత్థీతి గణ్హాతి.

ఇమాని పన ఉపాదానాని కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతి మగ్గపటిపాటియాపి. కిలేసపటిపాటియా కాముపాదానం చతూహి మగ్గేహి పహీయతి, సేసాని తీణి సోతాపత్తిమగ్గేన. మగ్గపటిపాటియా సోతాపత్తిమగ్గేన దిట్ఠుపాదానాదీని పహీయన్తి, చతూహి మగ్గేహి కాముపాదానన్తి.

౧౨౩౫. కిలేసగోచ్ఛకే కిలేసా ఏవ **కిలేసవత్థూని**. వసన్తి వా ఏత్థ అఖీణాసవా సత్తా లోభాదీసు పతిట్ఠితత్తాతి '**వత్థూని**'. కిలేసా చ తే తప్పతిట్ఠానం సత్తానం వత్థూని చాతి '**కిలేసవత్థూని**'. యస్మా చేత్థ అనన్తరపచ్చయాదిభావేన ఉప్పజ్జమానా కిలేసాపి వసన్తి ఏవ నామ, తస్మా కిలేసానం వత్థూనీతిపి 'కిలేసవత్థూని'.

౧౨౩౬. తత్థ కతమో లోభో? యో రాగో సారాగోతి అయం పన లోభో హేతుగోచ్ఛకే గన్థగోచ్ఛకే ఇమస్మిం కిలేసగోచ్ఛకేతి తీసు ఠానేసు అతిరేకపదసతేన నిద్దిట్ఠో. ఆసవసంయోజనఓఘయోగనీవరణఉపాదానగోచ్ఛకేసు అట్ఠహి అట్ఠహి పదేహి నిద్దిట్ఠో. స్వాయం అతిరేకపదసతేన నిద్దిట్ఠట్ఠానేపి అట్ఠహి అట్ఠహి పదేహి నిద్దిట్ఠట్ఠానేపి నిప్పదేసతోవ గహితోతి వేదితబ్బో. తేసు హేతుగన్థనీవరణఉపాదానకిలేసగోచ్ఛకేసు చతుమగ్గవజ్ఝా తణ్హా ఏకేనేవ కోట్ఠాసేన ఠితా. ఆసవసంయోజనఓఘయోగేసు చతుమగ్గవజ్ఝాపి ద్వే కోట్ఠాసా హుత్వా ఠితా. కథం? ఆసవేసు కామాసవో భవాసవోతి, సంయోజనేసు కామరాగసంయోజనం భవరాగసంయోజనన్తి, ఓఘేసు కామోఘో భవోఘోతి, యోగేసు కామయోగో భవయోగోతి.

ఇమాని పన కిలేసవత్థూని కిలేసపటిపాటియాపి ఆహరితుం వట్టతి మగ్గపటిపాటియాపి. కిలేసపటిపాటియా లోభో చతూహి మగ్గేహి పహీయతి, దోసో అనాగామిమగ్గేన, మోహమానా అరహత్తమగ్గేన, దిట్ఠివిచికిచ్ఛా సోతాపత్తిమగ్గేన, థినాదీని అరహత్తమగ్గేన. మగ్గపటిపాటియా సోతాపత్తిమగ్గేన దిట్ఠివిచికిచ్ఛా పహీయన్తి, అనాగామిమగ్గేన దోసో, అరహత్తమగ్గేన సేసా సత్తాతి.

౧౨౮౭. కామావచరనిద్దేసే **హేట్ఠతో**తి హేట్ఠాభాగేన. **అవీచినిరయ**న్తి వా అగ్గిజాలానం వా సత్తానం వా దుక్ఖవేదనాయ వీచి, అన్తరం, ఛిద్దం ఏత్థ నత్థీతి అవీచి. సుఖసఙ్ఖాతో అయో ఏత్థ నత్థీతి నిరయో. నిరతిఅత్థేనపి నిరస్సాదత్థేనపి నిరయో. **పరియన్తం కరిత్వా**తి తం అవీచిసఙ్ఖాతం నిరయం అన్తం కత్వా. **ఉపరితో**తి ఉపరిభాగేన. **పరనిమ్మితవసవత్తిదేవే**తి పరనిమ్మితేసు కామేసు వసం వత్తనతో ఏవంలద్ధవోహారే దేవే. **అన్తో కరిత్వా**తి అన్తో పక్ఖిపిత్వా. **యం ఏతస్మిం అన్తరే**తి యే ఏతస్మిం ఓకాసే. **ఏత్థావచరా**తి ఇమినా యస్మా ఏతస్మిం అన్తరే అఞ్ఞేపి చరన్తి కదాచి కత్థచి సమ్భవతో, తస్మా తేసం అసఙ్గణ్హనత్థం 'అవచరా'తి వుత్తం. తేన యే ఏతస్మిం అన్తరే ఓగాళ్హా హుత్వా చరన్తి సబ్బత్థ సదా చ సమ్భవతో, అధోభాగే చరన్తి అవీచినిరయస్స హేట్ఠా భూతుపాదాయపవత్తిభావేన, తేసం సఙ్గహో కతో హోతి. తే హి అవగాళ్హావ చరన్తి, అధోభాగేవ చరన్తీతి **అవచరా. ఏత్థ పరియాపన్నా**తి ఇమినా పన యస్మా ఏతే ఏత్థావచరా అఞ్ఞత్థాపి అవచరన్తి, న పన తత్థ పరియాపన్నా హోన్తి, తస్మా తేసం అఞ్ఞత్థాపి అవచరన్తానం పరిగ్గహో కతో హోతి. ఇదాని తే ఏత్థ పరియాపన్నధమ్మే రాసిసుఞ్ఞతపచ్చయభావతో చేవ సభావతో చ దస్సేన్తో **ఖన్ధా**తిఆదిమాహ.

౧౨౮౯. రూపావచరనిద్దేసే **బ్రహ్మలోకన్తి** పఠమజ్ఝానభూమిసఙ్ఖాతం బ్రహ్మట్ఠానం. సేసమేత్థ కామావచరనిద్దేసే వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. **సమాపన్నస్స వాతిఆదీసు** పఠమపదేన కుసలజ్ఝానం వుత్తం, దుతియేన విపాకజ్ఝానం, వుత్తం తతియేన కిరియజ్ఝానం వుత్తన్తి వేదితబ్బం.

౧౨౯౧. అరూపావచరనిద్దేసే **ఆకాసానఞ్చాయతనూపగేతి** ఆకాసానఞ్చాయతనసఙ్ఖాతం భవం ఉపగతే. దుతియపదేపి ఏసేవ నయో. సేసం హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం.

౧౩౦౧. సరణదుకనిద్దేసే య్వాయం తీసు అకుసలమూలేసు మోహో, సో లోభసమ్పయుత్తో చ లోభేన **సరణో**, దోససమ్పయుత్తో చ దోసేన సరణో. విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసమ్పయుత్తో పన మోహో దిట్ఠిసమ్పయుత్తేన చేవ రూపరాగఅరూపరాగసఙ్ఖాతేన చ రాగరణేన పహానేకట్ఠభావతో సరణో సరజోతి వేదితబ్బో.

సుత్తన్తికదుకనిక్ఖేపకథా

౧౩౦౩. సుత్తన్తికదుకేసు మాతికాకథాయం అత్థతో వివేచితత్తా యాని చ సేసం నిద్దేసపదాని తేసమ్పి హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ సువిఞ్ఞేయ్యత్తా యేభుయ్యేన ఉత్తానత్థాని ఏవ. ఇదం పనేత్థ విసేసమత్తం – **విజ్జూపమదుకే** తావ చక్ఖుమా కిర పురిసో మేఘన్ధకారే రత్తిం మగ్గం పటిపజ్జి. తస్స అన్ధకారతాయ మగ్గో న పఞ్ఞాయి. విజ్జు నిచ్ఛరిత్వా అన్ధకారం విద్ధంసేసి. అథస్స అన్ధకారవిగమా మగ్గో పాకటో అహోసి. సో దుతియమ్పి గమనం అభినీహరి. దుతియమ్పి అన్ధకారో ఓత్థరి. మగ్గో న పఞ్ఞాయి. విజ్జు నిచ్ఛరిత్వా తం విద్ధంసేసి. విగతే అన్ధకారే మగ్గో పాకటో అహోసి. తతియమ్పి గమనం అభినీహరి. అన్ధకారో ఓత్థరి. మగ్గో న పఞ్ఞాయి. విజ్జు నిచ్ఛరిత్వా అన్ధకారం విద్ధంసేసి.

తత్థ చక్ఖుమతో పురిసస్స అన్ధకారే మగ్గపటిపజ్జనం వియ అరియసావకస్స సోతాపత్తిమగ్గత్థాయ విపస్సనారమ్భో. అన్ధకారే మగ్గస్స అపఞ్ఞాయనకాలో వియ సచ్చచ్ఛాదకతమం. విజ్జుయా నిచ్ఛరిత్వా అన్ధకారస్స విద్ధంసితకాలో వియ సోతాపత్తిమగ్గోభాసేన ఉప్పజ్జిత్వా సచ్చచ్ఛాదకతమస్స వినోదితకాలో. విగతే అన్ధకారే మగ్గస్స పాకటకాలో వియ సోతాపత్తిమగ్గస్స చతున్నం సచ్చానం పాకటకాలో. మగ్గస్స పాకటం పన మగ్గసమఙ్గిపుగ్గలస్స పాకటమేవ. దుతియగమనాభినీహారో వియ సకదాగామిమగ్గత్థాయ విపస్సనారమ్భో. అన్ధకారే మగ్గస్స అపఞ్ఞాయనకాలో వియ సచ్చచ్ఛాదకతమం. దుతియం విజ్జుయా నిచ్ఛరిత్వా అన్ధకారస్స విద్ధంసితకాలో వియ సకదాగామిమగ్గోభాసేన ఉప్పజ్జిత్వా సచ్చచ్ఛాదకతమస్స వినోదితకాలో. విగతే అన్ధకారే మగ్గస్స పాకటకాలో వియ సకదాగామిమగ్గస్స చతున్నం సచ్చానం పాకటకాలో. మగ్గస్స పాకటం పన మగ్గసమఙ్గిపుగ్గలస్స పాకటమేవ. తతియగమనాభినీహారో వియ అనాగామిమగ్గత్థాయ విపస్సనారమ్భో. అన్ధకారే మగ్గస్స అపఞ్ఞాయనకాలో వియ సచ్చచ్ఛాదకతమం. తతియం విజ్జుయా నిచ్ఛరిత్వా అన్ధకారస్స విద్ధంసితకాలో వియ అనాగామిమగ్గోభాసేన ఉప్పజ్జిత్వా సచ్చచ్ఛాదకతమస్స వినోదితకాలో. విగతే అన్ధకారే మగ్గస్స పాకటకాలో వియ అనాగామిమగ్గస్స చతున్నం సచ్చానం పాకటకాలో. మగ్గస్స పాకటం పన మగ్గసమఙ్గిపుగ్గలస్స పాకటమేవ.

వజిరస్స పన పాసాణో వా మణి వా అభేజ్జో నామ నత్థి. యత్థ పతతి తం వినివిద్ధమేవ హోతి. వజిరం ఖేపేన్తం అసేసేత్వా ఖేపేతి. వజిరేన గతమగ్గో నామ పున పాకతికో న హోతి. ఏవమేవ అరహత్తమగ్గస్స అవజ్ఝకిలేసో నామ నత్థి.

సబ్బకిలేసే వినివిజ్ఝతి వజిరం వియ. అరహత్తమగ్గోపి కిలేసే ఖేపేన్తో అసేసేత్వా ఖేపేతి. వజిరేన గతమగ్గస్స పున పాకతికత్తాభావో వియ అరహత్తమగ్గేన పహీనకిలేసానం పున పచ్చుదావత్తనం నామ నత్థీతి.

౧౩౦౭. **బాలదుక**నిద్దేసే బాలేసు అహిరికానోత్తప్పాని పాకటాని, మూలాని చ సేసానం బాలధమ్మానం. అహిరికో హి అనోత్తప్పీ చ న కిఞ్చి అకుసలం న కరోతి నామాతి. ఏతాని ద్వే పఠమంయేవ విసుం వుత్తాని. సుక్కపక్ఖేపి అయమేవ నయో. తథా కణ్హదుకే.

౧౩౧౧. **తపనీయదుక**నిద్దేసే కతత్తా చ అకతత్తా చ తపనం వేదితబ్బం. **కాయదుచ్చరితాదీని** హి కతత్తా తపన్తి, కాయసుచరితాదీని అకతత్తా. తథా హి పుగ్గలో 'కతం మే కాయదుచ్చరిత'న్తి తప్పతి, 'అకతం మే కాయసుచరిత'న్తి తప్పతి. 'కతం మే వచీదుచ్చరిత'న్తి తప్పతి...పే.... 'అకతం మే మనోసుచరిత'న్తి తప్పతి. అతపనీయేపి ఏసేవ నయో. కల్యాణకారీ హి పుగ్గలో 'కతం మే కాయసుచరిత'న్తి న తప్పతి, 'అకతం మే కాయదుచ్చరిత'న్తి న తప్పతి...పే.... 'అకతం మే మనోదుచ్చరిత'న్తి న తప్పతీతి (అ. ని. ౨.౩).

౧౩౧౩. **అధివచనదుక**నిద్దేసే **యా తేసం తేసం ధమ్మాన**న్తి సబ్బధమ్మగ్గహణం. సఙ్ఖాయతీతి **సఙ్ఖా,** సంకథియతీతి అత్థో. కిన్తి సంకథియతి? అహన్తి మమన్తి పరోతి పరస్సాతి సత్తోతి భావోతి పోసోతి పుగ్గలోతి నరోతి మాణవోతి తిస్సోతి దత్తోతి, 'మఞ్చో పీఠం భిసి బిమ్బోహనం' 'విహారో పరివేణం ద్వారం వాతపాన'న్తి ఏవం అనేకేహి ఆకారేహి సంకథియతీతి **'సఙ్ఖా'**. సమఞ్ఞాయతీతి **సమఞ్ఞా**. కిన్తి సమఞ్ఞాయతి? 'అహన్తి...పే.... వాతపాన'న్తి సమఞ్ఞాయతీతి 'సమఞ్ఞా'. పఞ్ఞాపియతీతి **పఞ్ఞత్తి**. వోహరియతీతి **వోహారో**. కిన్తి వోహరియతి? 'అహ'న్తి...పే.... 'వాతపాన'న్తి వోహరియతీతి వోహారో.

నామన్తి చతుబ్బిధం నామం – సామఞ్ఞనామం గుణనామం కిత్తిమనామం ఓపపాతికనామన్తి. తత్థ పఠమకప్పికేసు మహాజనేన సమ్మన్నిత్వా ఠపితత్తా మహాసమ్మతోతి రఞ్ఞో నామం 'సామఞ్ఞనామం' నామ. యం సన్ధాయ వుత్తం – "మహాజనసమ్మతోతి ఖో, వాసేట్ఠ, మహాసమ్మతో త్వేవ పఠమం అక్ఖరం ఉపనిబ్బత్త"న్తి (దీ. ని. ౩.౧౩౧). ధమ్మకథికో పంసుకూలికో వినయధరో తేపిటకో సద్ధో పసన్నోతి ఏవరూపం గుణతో ఆగతనామం 'గుణనామం' నామ. భగవా అరహం సమ్మాసమ్బుద్ధోతిఆదీనిపి తథాగతస్స అనేకాని నామసతాని గుణనామానేవ. తేన వుత్తం –

"అసఙ్ఖ్యేయ్యాని నామాని, సగుణేన మహేసినో;
గుణేన నామముద్ధేయ్యం, అపి నామసహస్సతో"తి.

యం పన జాతస్స కుమారకస్స నామగ్గహణదివసే దక్ఖిణేయ్యానం సక్కారం కత్వా సమీపే ఠితా ఞాతకా కప్పేత్వా పకప్పేత్వా 'అయం అసుకోనామా'తి నామం కరోన్తి, ఇదం 'కిత్తిమనామ' నామ. యా పన పురిమపఞ్ఞత్తి పచ్ఛిమపఞ్ఞత్తియం పతతి, పురిమవోహారో పచ్ఛిమవోహారే పతతి, సేయ్యథిదం – పురిమకప్పేపి చన్దో చన్దోయేవ నామ, ఏతరహిపి చన్దోవ. అతీతే సూరియో... సముద్దో... పథవీ... పబ్బతో పబ్బతోయేవ, నామ, ఏతరహిపి పబ్బతోయేవాతి ఇదం 'ఓపపాతికనామం' నామ. ఇదం చతుబ్బిధమ్పి నామం ఏత్థ నామమేవ హోతి.

నామకమ్మన్తి నామకరణం. **నామధేయ్యన్తి** నామట్ఠపనం. **నిరుత్తీతి** నామనిరుత్తి. **బ్యఞ్జనన్తి** నామబ్యఞ్జనం. యస్మా పనేతం అత్థం బ్యఞ్జేతి తస్మా ఏవం వుత్తం. **అభిలాపోతి** నామాభిలాపోవ. **సబ్బేవ ధమ్మా అధివచనపథాతి** అధివచనస్స నోపథధమ్మో నామ నత్థి. ఏకధమ్మో సబ్బధమ్మేసు నిపతతి, సబ్బధమ్మా ఏకధమ్మస్మిం నిపతన్తి. కథం? అయఞ్హి నామపణ్ణత్తి ఏకధమ్మో, సో సబ్బేసు చతుభూమకధమ్మేసు నిపతతి. సత్తోపి సఙ్ఖారోపి నామతో ముత్తకో నామ నత్థి.

అటవీపబ్బతాదీసు రుక్ఖోపి జానపదానం భారో. తే హి 'అయం కిం రుక్ఖో నామా'తి పుట్ఠా 'ఖదిరో' 'పలాసో'తి అత్తనా జాననకనామం కథేన్తి. యస్స నామం న జానన్తి తమ్పి 'అనామకో' నామాతి వదన్తి. తమ్పి తస్స నామధేయ్యమేవ హుత్వా తిట్ఠతి. సముద్దే మచ్ఛకచ్ఛపాదీసుపి ఏసేవ నయో. ఇతరే ద్వే దుకా ఇమినా సమానత్థా ఏవ.

౧౩౧౬. **నామరూపదుకే** నామకరణట్ఠేన చ నమనట్ఠేన చ నామనట్ఠేన చ **నామం**. తత్థ చత్తారో ఖన్ధా తావ **నామకరణట్ఠేన** 'నామం'. యథా హి మహాజనసమ్మతత్తా మహాసమ్మతస్స మహాసమ్మతోతి నామం అహోసి, యథా వా మాతాపితరో 'అయం తిస్సో నామ హోతు, ఫుస్సో నామ హోతూ'తి ఏవం పుత్తస్స కిత్తిమనామం కరోన్తి, యథా వా 'ధమ్మకథికో' 'వినయధరో'తి గుణతో నామం ఆగచ్ఛతి, న ఏవం వేదనాదీనం. వేదనాదయో హి మహాపథవీఆదయో వియ అత్తనో నామం కరోన్తావ ఉప్పజ్జన్తి. తేసు ఉప్పన్నేసు తేసం నామం ఉప్పన్నమేవ హోతి. న హి వేదనం ఉప్పన్నం 'త్వం వేదనా నామ హోహీ'తి కోచి భణతి. న చ తస్సా నామగ్గహణకిచ్చం అత్థి. యథా పథవియా ఉప్పన్నాయ 'త్వం పథవీ నామ హోహీ'తి నామగ్గహణకిచ్చం నత్థి, చక్కవాళసినేరుచన్దిమసూరియనక్ఖత్తేసు ఉప్పన్నేసు 'త్వం చక్కవాళం నామ హోహి త్వం నక్ఖత్తం నామ హోహీ'తి నామగ్గహణకిచ్చం నత్థి, నామం ఉప్పన్నమేవ హోతి, ఓపపాతికపణ్ణత్తియం నిపతతి, ఏవం వేదనాయ ఉప్పన్నాయ 'త్వం వేదనా నామ హోహీ'తి నామగ్గహణకిచ్చం నత్థి. తాయ ఉప్పన్నాయ వేదనాతి నామం ఉప్పన్నమేవ హోతి. ఓపపాతికపణ్ణత్తియం నిపతతి. సఞ్ఞాదీసుపి ఏసేవ నయో. అతీతేపి హి వేదనా వేదనాయేవ, సఞ్ఞా... సఙ్ఖారా... విఞ్ఞాణం విఞ్ఞాణమేవ. అనాగతేపి, పచ్చుప్పన్నేపి. నిబ్బానం పన సదాపి నిబ్బానమేవాతి. 'నామకరణట్ఠేన' నామం.

'నమనట్ఠేనా'పి చేత్థ చత్తారో ఖన్ధా నామం. తే హి ఆరమ్మణాభిముఖా నమన్తి. **'నామనట్ఠేన'** సబ్బమ్పి నామం. చత్తారో హి ఖన్ధా ఆరమ్మణే అఞ్ఞమఞ్ఞం నామేన్తి. నిబ్బానం ఆరమ్మణాధిపతిపచ్చయతాయ అత్తని అనవజ్జధమ్మే నామేతి.

౧౩౧౮. అవిజ్జాభవతణ్హా వట్టమూలసముదాచారదస్సనత్థం గహితా.

౧౩౨౦. **భవిస్సతి అత్తా చ లోకో చాతి** ఖన్ధపఞ్చకం అత్తా చ లోకో చాతి గహేత్వా 'తం భవిస్సతీ'తి గహణాకారేన నివిట్ఠా **సస్సతదిట్ఠి**. దుతియా **'న భవిస్సతీ'**తి ఆకారేన నివిట్ఠా ఉచ్ఛేదదిట్ఠి.

౧౩౨౬. **పుబ్బన్తం ఆరబ్భాతి** అతీతకోట్ఠాసం ఆరమ్మణం కరిత్వా. ఇమినా బ్రహ్మజాలే ఆగతా అట్ఠారస పుబ్బన్తానుదిట్ఠియో గహితా. **అపరన్తం ఆరబ్భాతి** అనాగతకోట్ఠాసం ఆరమ్మణం కరిత్వా. ఇమినా తత్థేవ ఆగతా చతుచత్తాలీస అపరన్తానుదిట్ఠియో గహితా.

౧౩౩౨. దోవచస్సతానిద్దేసే **సహధమ్మికే వుచ్చమానేతి** సహధమ్మికం నామ యం భగవతా పఞ్ఞత్తం సిక్ఖాపదం, తస్మిం వత్థుం దస్సేత్వా ఆపత్తిం ఆరోపేత్వా 'ఇదం నామ త్వం ఆపత్తిం ఆపన్నో, ఇఙ్ఘ దేసేహి వుట్ఠాహి పటికరోహీ'తి వుచ్చమానే.

దోవచస్సాయన్తిఆదీసు ఏవం చోదియమానస్స పటిచోదనాయ వా అప్పదక్ఖిణగాహితాయ వా దుబ్బచస్స కమ్మం దోవచస్సాయం. తదేవ దోవచస్సన్తిపి వుచ్చతి. తస్స భావో **దోవచస్సియం**. ఇతరం తస్సేవ వేవచనం. **విప్పటికూలగాహితా**తి విలోమగాహితా. విలోమగహణసఙ్ఖాతేన విపచ్చనీకేన సాతం అస్సాతి విపచ్చనీకసాతో. 'పటాణికగహణం గహేత్వా ఏకపదేనేవ తం నిస్సద్దమకాసి'న్తి సుఖం పటిలభన్తస్సేతం అధివచనం. తస్స భావో **విపచ్చనీకసాతతా**. ఓవాదం అనాదియనవసేన అనాదరస్స భావో **అనాదరియం**. ఇతరం తస్సేవ వేవచనం. అనాదియనాకారో వా **అనాదరతా**. గరువాసం అవసనవసేన ఉప్పన్నో అగారవభావో **అగారవతా**. సజేట్ఠకవాసం అవసనవసేన ఉప్పన్నో అప్పటిస్సవభావో **అప్పటిస్సవతా. అయం వుచ్చతీ**తి అయం ఏవరూపా దోవచస్సతా నామ వుచ్చతి. అత్థతో పనేసా తేనాకారేన పవత్తా చత్తారో ఖన్ధా, సఙ్ఖారక్ఖన్ధోయేవ వాతి. **పాపమిత్తతాదీసు**పి ఏసేవ నయో. దోవచస్సతా పాపమిత్తతాదయో హి విసుం చేతసికధమ్మా నామ నత్థి.

౧౩౩౩. నత్థి ఏతేసం సద్ధాతి **అస్సద్ధా**; బుద్ధాదీని వత్థూని న సద్దహన్తీతి అత్థో. **దుస్సీలా**తి సీలస్స దున్నామం నత్థి, నిస్సీలాతి అత్థో. **అప్పస్సుతా**తి సుతరహితా. పఞ్చ మచ్ఛరియాని ఏతేసం అత్థీతి **మచ్ఛరినో. దుప్పఞ్ఞా**తి నిప్పఞ్ఞా. సేవనకవసేన **సేవనా**. బలవసేవనా **నిసేవనా**. సబ్బతోభాగేన సేవనా **సంసేవనా**. ఉపసగ్గవసేన వా పదం వడ్ఢితం. తీహిపి సేవనావ కథితా. **భజనా**తి ఉపసఙ్కమనా. **సమ్భజనా**తి సబ్బతోభాగేన భజనా. ఉపసగ్గవసేన వా పదం వడ్ఢితం. **భత్తీ**తి దళ్హభత్తి. **సమ్భత్తీ**తి సబ్బతోభాగేన భత్తి. ఉపసగ్గవసేన వా పదం వడ్ఢితం. ద్వీహిపి దళ్హభత్తి ఏవ కథితా. **తంసమ్పవఙ్కతా**తి తేసు పుగ్గలేసు కాయేన చేవ చిత్తేన చ సమ్పవఙ్కభావో; తన్నిన్నతా తప్పోణతా తప్పబ్భారతాతి అత్థో.

౧౩౩౪. సోవచస్సతాదుకనిద్దేసోపి వుత్తపటిపక్ఖనయేన వేదితబ్బో.

౧౩౩౬. **పఞ్చపి ఆపత్తిక్ఖన్ధా**తి మాతికానిద్దేసేన 'పారాజికం సఙ్ఘాదిసేసం పాచిత్తియం పాటిదేసనీయం దుక్కట'న్తి ఇమా పఞ్చ ఆపత్తియో. **సత్తపి ఆపత్తిక్ఖన్ధా**తి వినయనిద్దేసేన 'పారాజికం సఙ్ఘాదిసేసం థుల్లచ్చయం పాచిత్తియం పాటిదేసనీయం దుక్కటం దుబ్భాసిత'న్తి ఇమా సత్త ఆపత్తియో. తత్థ సహ వత్థునా తాసం ఆపత్తీనం పరిచ్ఛేదజాననకపఞ్ఞా **ఆపత్తికుసలతా** నామ. సహ కమ్మవాచాయ ఆపత్తివుట్ఠానపరిచ్ఛేదజాననకపఞ్ఞా పన **ఆపత్తివుట్ఠానకుసలతా** నామ.

౧౩౩౮. సమాపజ్జితబ్బతో సమాపత్తి. సహ పరికమ్మేన అప్పనాపరిచ్ఛేదజాననకపఞ్ఞా పన **సమాపత్తికుసలతా** నామ. 'చన్దే వా సూరియే వా నక్ఖత్తే వా ఏత్తకం ఠానం గతే వుట్ఠహిస్సామీ'తి అవిరజ్ఝిత్వా తస్మింయేవ సమయే వుట్ఠానకపఞ్ఞాయ అత్థితాయ **సమాపత్తివుట్ఠానకుసలతా** నామ.

౧౩౪౦. అట్ఠారసన్నం ధాతూనం ఉగ్గహమనసికారసవనధారణపరిచ్ఛేదజాననకపఞ్ఞా **ధాతుకుసలతా** నామ. తాసంయేవ ఉగ్గహమనసికారజాననకపఞ్ఞా **మనసికారకుసలతా** నామ.

౧౩౪౨. ద్వాదసన్నం ఆయతనానం ఉగ్గహమనసికారసవనధారణపరిచ్ఛేదజాననకపఞ్ఞా లతా నామ. తీసుపి వా ఏతాసు కుసలతాసు ఉగ్గహో మనసికారో సవనం సమ్మసనం పటివేధో పచ్చవేక్ఖణాతి సబ్బం వట్టతి. తత్థ సవనఉగ్గహపచ్చవేక్ఖణా లోకియా, పటివేధో లోకుత్తరో. సమ్మసనమనసికారా లోకియలోకుత్తరమిస్సకా. 'అవిజ్జాపచ్చయా

సఙ్ఖారా’తిఆదీని (విభ॰ అట్ఠ॰ ౨౨౫) పటిచ్చసముప్పాదవిభఙ్గే ఆవిభవిస్సన్తి. ‘ఇమినా పన పచ్చయేన ఇదం హోతీ’తి జాననకపఞ్ఞా **పటిచ్చసముప్పాదకుసలతా** నామ.

౧౩౪౪. ఠానాట్ఠానకుసలతాదుకనిద్దేసే **హేతూ పచ్చయాతి** ఉభయమ్పేతం అఞ్ఞమఞ్ఞవేవచనం. చక్ఖుపసాదో హి రూపం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జనకస్స చక్ఖువిఞ్ఞాణస్స హేతు చేవ పచ్చయో చ. తథా సోతపసాదాదయో సోతవిఞ్ఞాణాదీనం, అమ్బబీజాదీని చ అమ్బఫలాదీనం. దుతియనయే **యే యే ధమ్మాతి** విసభాగపచ్చయధమ్మానం నిదస్సనం. **యేసం యేసన్తి** విసభాగపచ్చయసముప్పన్నధమ్మనిదస్సనం. **న హేతూ న పచ్చయాతి** చక్ఖుపసాదో సద్దం ఆరమ్మణం కత్వా ఉప్పజ్జనకస్స సోతవిఞ్ఞాణస్స న హేతు న పచ్చయో. తథా సోతపసాదాదయో అవసేసవిఞ్ఞాణాదీనం. అమ్బాదయో చ తాలాదీనం ఉప్పత్తియాతి ఏవమత్థో వేదితబ్బో.

౧౩౪౬. అజ్జవమద్దవనిద్దేసే **నీచచిత్తతాతి** పదమత్తమేవ విసేసో. తస్సత్థో – మానాభావేన నీచం చిత్తం అస్సాతి నీచచిత్తో. నీచచిత్తస్స భావో నీచచిత్తతా. సేసం చిత్తుజుకతాచిత్తముదుతానం పదభాజనీయే ఆగతమేవ.

౧౩౪౭. ఖన్తినిద్దేసే ఖమనకవసేన **ఖన్తి**. ఖమనాకారో **ఖమనతా**. అధివాసేన్తి ఏతాయ, అత్తనో ఉపరి ఆరోపేత్వా వాసేన్తి, న పటిబాహన్తి, న పచ్చనీకతాయ తిట్ఠన్తీతి **అధివాసనతా** . అచణ్డికస్స భావో **అచణ్డిక్కం. అనసురోపోతి** అసురోపో వుచ్చతి న సమ్మారోపితత్తా దురుత్తవచనం. తప్పటిపక్ఖతో అనసురోపో సురుత్తవాచాతి అత్థో. ఏవమేత్థ ఫలూపచారేన కారణం నిద్దిట్ఠం. **అత్తమనతా చిత్తస్సాతి** సోమనస్సవసేన చిత్తస్స సకమనతా, అత్తనో చిత్తసభావోయేవ, న బ్యాపన్నచిత్తతాతి అత్థో.

౧౩౪౮. సోరచ్చనిద్దేసే **కాయికో అవీతిక్కమోతి** తివిధం కాయసుచరితం. **వాచసికో అవీతిక్కమోతి** చతుబ్బిధం వచీసుచరితం. కాయికవాచసికోతి ఇమినా కాయవచీద్వారసముట్ఠితం ఆజీవట్ఠమకసీలం పరియాదియతి. **ఇదం వుచ్చతి సోరచ్చన్తి** ఇదం పాపతో సుట్ఠు ఓరతత్తా సోరచ్చం నామ వుచ్చతి. **సబ్బోపి సీలసంవరోతి** ఇదం యస్మా న కేవలం కాయవాచాహేవ అనాచారం ఆచరతి మనసాపి ఆచరతి ఏవ, తస్మా మానసికసీలం పరియాదాయ దస్సేతుం వుత్తం.

౧౩౫౦. సాఖల్యనిద్దేసే **అణ్డకాతి** యథా సదోసే రుక్ఖే అణ్డకాని ఉట్ఠహన్తి, ఏవం సదోసతాయ ఖుంసనవమ్భనాదివచనేహి అణ్డకా జాతా. **కక్కసాతి** పూతికా సా యథా నామ పూతిరుక్ఖో కక్కసో హోతి పగ్ఘరితచుణ్ణో ఏవం కక్కసా హోతి. సోతం ఘంసయమానా వియ పవిసతి. తేన వుత్తం ‘కక్కసా’తి. **పరకటుకాతి** పరేసం కటుకా అమనాపా దోసజననీ. **పరాభిసజ్జనీతి** కుటిలకణ్టకసాఖా వియ చమ్మేసు విజ్ఝిత్వా పరేసం అభిసజ్జనీ, గన్తుకామానమ్పి గన్తుం అదత్వా లగ్గనకారీ. **కోధసామన్తాతి** కోధస్స ఆసన్నా. **అసమాధిసంవత్తనికాతి** అప్పనాసమాధిస్స వా ఉపచారసమాధిస్స వా అసంవత్తనికా. ఇతి సబ్బానేవేతాని సదోసవాచాయ వేవచనాని. **తథారూపిం వాచం పహాయాతి** ఇదం ఫరుసవాచం అప్పజహిత్వా ఠితస్స అన్తరన్తరే పవత్తాపి సణ్హవాచా అసణ్హవాచా ఏవ నామాతి దీపనత్థం వుత్తం.

నేళాతి ఏళం వుచ్చతి దోసో. నాస్సా ఏళన్తి నేళా; నిద్దోసాతి అత్థో. “నేళఙ్గో సేతపచ్ఛాదో”తి (ఉదా॰ ౬౫; సం॰ ని॰ ౪.౩౪౭; పేటకో॰ ౨౫) ఏత్థ వుత్తనేళం వియ. **కణ్ణసుఖాతి** బ్యఞ్జనమధురతాయ కణ్ణానం సుఖా, సూచివిజ్ఝనం వియ కణ్ణసూలం న జనేతి. అత్థమధురతాయ సరీరే కోపం అజనేత్వా పేమం జనేతీతి **పేమనీయా**. హదయం గచ్ఛతి, అప్పటిహఞ్ఞమానా సుఖేన చిత్తం పవిసతీతి **హదయఙ్గమా**. గుణపరిపుణ్ణతాయ పురే భవాతి **పోరీ**. పురే సంవడ్ఢనారీ వియ

సుకుమారాతిపి పోరీ. పురస్స ఏసాతిపి పోరీ; నగరవాసీనం కథాతి అత్థో. నగరవాసినో హి యుత్తకథా హోన్తి. పితిమత్తం పితాతి భాతిమత్తం భాతాతి వదన్తి. ఏవరూపీ కథా బహునో జనస్స కన్తా హోతీతి **బహుజనకన్తా**. కన్తభావేనేవ బహునో జనస్స మనాపా చిత్తవుడ్ఢికరాతి **బహుజనమనాపా. యా తత్థాతి** యా తస్మిం పుగ్గలే. **సణ్హవాచతాతి** మట్ఠవాచతా. **సఖిలవాచతాతి** ముదువాచతా. **అఫరుసవాచతాతి** అకక్ఖళవాచతా.

౧౩౩౧. పటిసన్థారనిద్దేసే **ఆమిసపటిసన్థారోతి** ఆమిసఅలాభేన అత్తనా సహ పరేసం ఛిద్దం యథా పిహితం హోతి పటిచ్ఛన్నం ఏవం ఆమిసేన పటిసన్థరణం. **ధమ్మపటిసన్థారోతి** ధమ్మస్స అప్పటిలాభేన అత్తనా సహ పరేసం ఛిద్దం యథా పిహితం హోతి పటిచ్ఛన్నం, ఏవం ధమ్మేన పటిసన్థరణం. **పటిసన్థారకో హోతీతి** ద్వేయేవ హి లోకసన్నివాసస్స ఛిద్దాని, తేసం పటిసన్థారకో హోతి. ఆమిసపటిసన్థారేన వా ధమ్మపటిసన్థారేన వాతి ఇమినా దువిధేన పటిసన్థారేన పటిసన్థారకో హోతి, పటిసన్థరతి, నిరన్తరం కరోతి.

తత్రాయం ఆదితో పట్ఠాయ కథా – పటిసన్థారకేన హి భిక్ఖునా ఆగన్తుకం ఆగచ్ఛన్తం దిస్వావ పచ్చుగ్గన్త్వా పత్తచీవరం గహేతబ్బం, ఆసనం దాతబ్బం, తాలవణ్టేన బీజితబ్బం, పాదా ధోవిత్వా మక్ఖేతబ్బా, సప్పిఫాణితే సతి భేసజ్జం దాతబ్బం, పానీయేన పుచ్ఛితబ్బో, ఆవాసో పటిజగ్గితబ్బో. ఏవం ఏకదేసేన ఆమిసపటిసన్థారో కతో నామ హోతి.

సాయం పన నవకతరేపి అత్తనో ఉపట్ఠానం అనాగతేయేవ, తస్స సన్తికం గన్త్వా నిసీదిత్వా అవిసయే అపుచ్ఛిత్వా తస్స విసయే పఞ్హో పుచ్ఛితబ్బో. 'తుమ్హే కతరభాణకా'తి అపుచ్ఛిత్వా తుమ్హాకం 'ఆచరియుపజ్ఝాయా కతరం గన్థం వళఞ్జేన్తీ'తి పుచ్ఛిత్వా పహోనకట్ఠానే పఞ్హో పుచ్ఛితబ్బో. సచే కథేతుం సక్కోతి ఇచ్చేతం కుసలం. నో చే సక్కోతి సయం కథేత్వా దాతబ్బం. ఏవం ఏకదేసేన ధమ్మపటిసన్థారో కతో నామ హోతి.

సచే అత్తనో సన్తికే వసతి తం ఆదాయ నిబద్ధం పిణ్డాయ చరితబ్బం. సచే గన్తుకామో హోతి పునదివసే గమనసభాగేన తం ఆదాయ ఏకస్మిం గామే పిణ్డాయ చరిత్వా ఉయ్యోజేతబ్బో. సచే అఞ్ఞస్మిం దిసాభాగే భిక్ఖూ నిమన్తితా హోన్తి తం భిక్ఖుం ఇచ్ఛమానం ఆదాయ గన్తబ్బం. 'న మయ్హం ఏసా దిసా సభాగా'తి గన్తుం అనిచ్ఛన్తే సేసభిక్ఖూ పేసేత్వా తం ఆదాయ పిణ్డాయ చరితబ్బం. అత్తనా లద్ధామిసం తస్స దాతబ్బం. ఏవం 'ఆమిసపటిసన్థారో' కతో నామ హోతి.

ఆమిసపటిసన్థారకేన పన అత్తనా లద్ధం కస్స దాతబ్బన్తి? ఆగన్తుకస్స తావ దాతబ్బం. సచే గిలానో వా అవస్సికో వా అత్థి, తేసమ్పి దాతబ్బం. ఆచరియుపజ్ఝాయానం దాతబ్బం. భణ్డగాహకస్స దాతబ్బం. సారాణీయధమ్మపూరకేన పన సతవారమ్పి సహస్సవారమ్పి ఆగతాగతానం థేరాసనతో పట్ఠాయ దాతబ్బం. పటిసన్థారకేన పన యేన యేన న లద్ధం, తస్స తస్స దాతబ్బం. బహిగామం నిక్ఖమిత్వా జిణ్ణకం వా అనాథం భిక్ఖుం వా భిక్ఖునిం వా దిస్వా తేసమ్పి దాతబ్బం.

తత్రిదం వత్థు – చోరేహి కిర గుత్తసాలగామే పహతే తఙ్ఖణఞ్ఞేవ ఏకా నిరోధతో వుట్ఠితా ఖీణాసవత్థేరీ దహరభిక్ఖునియా భణ్డకం గాహాపేత్వా మహాజనేన సద్ధిం మగ్గం పటిపజ్జిత్వా ఠితమజ్ఝన్హికే నకులనగరగామద్వారం పత్వా రుక్ఖమూలే నిసీది. తస్మిం సమయే కాళవల్లిమణ్డపవాసీ మహానాగత్థేరో నకులనగరగామే పిణ్డాయ చరిత్వా నిక్ఖన్తో థేరిం దిస్వా భత్తేన ఆపుచ్ఛి. సా 'పత్తో మే నత్థీ'తి ఆహ. థేరో 'ఇమినావ భుఞ్జథా'తి సహ పత్తేన అదాసి. థేరీ భత్తకిచ్చం కత్వా పత్తం ధోవిత్వా థేరస్స దత్వా ఆహ – 'అజ్జ తావ భిక్ఖాచారేన కిలమిస్సథ, ఇతో పట్ఠాయ పన వో భిక్ఖాచారపరిత్తాసో నామ న భవిస్సతి, తాతా'తి. తతో పట్ఠాయ థేరస్స ఊనకహాపణగ్ఘనకో పిణ్డపాతో నామ న ఉప్పన్నపుబ్బో. అయం 'ఆమిసపటిసన్థారో' నామ.

ఇమం పటిసన్థారం కత్వా భిక్ఖునా సఙ్గహపక్ఖే ఠత్వా తస్స భిక్ఖునో కమ్మట్ఠానం కథేతబ్బం, ధమ్మో వాచేతబ్బో, కుక్కుచ్చం వినోదేతబ్బం, ఉప్పన్నం కిచ్చం కరణీయం కాతబ్బం, అబ్భానవుట్ఠానమానత్తపరివాసా దాతబ్బా. పబ్బజ్జారహో పబ్బాజేతబ్బో ఉపసమ్పదారహో ఉపసమ్పాదేతబ్బో. భిక్ఖునియాపి అత్తనో సన్తికే ఉపసమ్పదం ఆకఙ్ఖమానాయ కమ్మవాచం కాతుం వట్టతి. అయం 'ధమ్మపటిసన్థారో' నామ.

ఇమేహి ద్వీహి పటిసన్థారేహి పటిసన్థారకో భిక్ఖు అనుప్పన్నం లాభం ఉప్పాదేతి, ఉప్పన్నం థావరం కరోతి, సభయట్ఠానే అత్తనో జీవితం రక్ఖతి చోరనాగరఞ్ఞో పత్తగ్గహణహత్థేనేవ అగ్గం గహేత్వా పత్తేనేవ భత్తం ఆకిరన్తో థేరో వియ. అలద్ధలాభుప్పాదనే పన ఇతో పలాయిత్వా పరతీరం గతేన మహానాగరఞ్ఞా ఏకస్స థేరస్స సన్తికే సఙ్గహం లభిత్వా పున ఆగన్త్వా రజ్జే పతిట్ఠితేన సేతమ్బఙ్గణే యావజీవం పవత్తితం మహాభేసజ్జదానవత్థు కథేతబ్బం. ఉప్పన్నలాభథావరకరణే దీఘభాణకఅభయత్థేరస్స హత్థతో పటిసన్థారం లభిత్వా చేతియపబ్బతే చోరేహి భణ్డకస్స అవిలుత్తభావే వత్థు కథేతబ్బం.

౧౩౫౨. ఇన్ద్రియేసు అగుత్తద్వారతానిద్దేసే **చక్ఖునా రూపం దిస్వా**తి కారణవసేన చక్ఖూతి లద్ధవోహారేన రూపదస్సనసమత్థేన చక్ఖువిఞ్ఞాణేన రూపం దిస్వా. పోరాణా పనాహు – "చక్ఖు రూపం న పస్సతి, అచిత్తకత్తా; చిత్తం న పస్సతి, అచక్ఖుకత్తా; ద్వారారమ్మణసఙ్ఘట్టనేన పన పసాదవత్థుకేన చిత్తేన పస్సతి. ఈదిసీ పనేసా 'ధనునా విజ్ఝతీ'తిఆదీసు వియ ససమ్భారకథా నామ హోతి. తస్మా చక్ఖువిఞ్ఞాణేన రూపం దిస్వా"తి అయమేవేత్థ అత్థోతి. **నిమిత్తగ్గాహీ**తి ఇత్థిపురిసనిమిత్తం వా సుభనిమిత్తాదికం వా కిలేసవత్థుభూతం నిమిత్తం ఛన్దరాగవసేన గణ్హాతి, దిట్ఠమత్తేయేవ న సణ్ఠాతి. **అనుబ్యఞ్జనగ్గాహీ**తి కిలేసానం అనుబ్యఞ్జనతో పాకటభావకరణతో అనుబ్యఞ్జనన్తి లద్ధవోహారం హత్థపాదసితహసితకథితఆలోకితవిలోకితాదిభేదం ఆకారం గణ్హాతి. **యత్వాధికరణమేనన్తి**ఆదిమ్హి యంకారణా యస్స చక్ఖున్ద్రియాసంవరస్స హేతు, ఏతం పుగ్గలం సతికవాటేన చక్ఖున్ద్రియం అసంవుతం అపిహితచక్ఖుద్వారం హుత్వా విహరన్తం ఏతే అభిజ్ఝాదయో ధమ్మా అన్వాస్సవేయ్యుం అనుబన్ధేయ్యుం అజ్ఝోత్థరేయ్యుం. **తస్స సంవరాయ న పటిపజ్జతీ**తి తస్స చక్ఖున్ద్రియస్స సతికవాటేన పిదహనత్థాయ న పటిపజ్జతి. ఏవంభూతోయేవ చ న రక్ఖతి చక్ఖున్ద్రియం, న చక్ఖున్ద్రియే సంవరం ఆపజ్జతీతి వుచ్చతి.

తత్థ కిఞ్చాపి చక్ఖున్ద్రియే సంవరో వా అసంవరో వా నత్థి, న హి చక్ఖుపసాదం నిస్సాయ సతి వా ముట్ఠస్సచ్చం వా ఉప్పజ్జతి. అపిచ యదా రూపారమ్మణం చక్ఖుస్స ఆపాథమాగచ్ఛతి తదా భవఙ్గే ద్విక్ఖత్తుం ఉప్పజ్జిత్వా నిరుద్ధే కిరియమనోధాతు ఆవజ్జనకిచ్చం సాధయమానా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి. తతో చక్ఖువిఞ్ఞాణం దస్సనకిచ్చం, తతో విపాకమనోధాతు సమ్పటిచ్ఛనకిచ్చం, తతో విపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు సన్తీరణకిచ్చం, తతో కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు వోట్ఠబ్బనకిచ్చం సాధయమానా ఉప్పజ్జిత్వా నిరుజ్ఝతి. తదనన్తరం జవనం జవతి. తత్రాపి నేవ భవఙ్గసమయే న ఆవజ్జనాదీనం అఞ్ఞతరసమయే సంవరో వా అసంవరో వా అత్థి. జవనక్ఖణే పన దుస్సీల్యం వా ముట్ఠస్సచ్చం వా అఞ్ఞాణం వా అక్ఖన్తి వా కోసజ్జం వా ఉప్పజ్జతి, అసంవరో హోతి.

ఏవం హోన్తో పన సో 'చక్ఖున్ద్రియే అసంవరో'తి వుచ్చతి. కస్మా? యస్మా తస్మిం అసంవరే సతి ద్వారమ్పి అగుత్తం హోతి, భవఙ్గమ్పి, ఆవజ్జనాదీనిపి వీథిచిత్తాని. యథా కిం? యథా నగరే చతూసు ద్వారేసు అసంవుతేసు కిఞ్చాపి అన్తోఘరద్వారకోట్ఠకగబ్భాదయో సుసంవుతా, తథాపి అన్తోనగరే సబ్బం భణ్డం అరక్ఖితం అగోపితమేవ హోతి. నగరద్వారేన హి

పవిసిత్వా చోరా యదిచ్ఛకం కరేయ్యుం. ఏవమేవ జవనే దుస్సీల్యాదీసు ఉప్పన్నేసు తస్మిం అసంవరే సతి ద్వారమ్పి అగుత్తం హోతి, భవఙ్గమ్పి, ఆవజ్జనాదీనిపి వీథిచిత్తానీతి.

సోతేన సద్దం సుత్వాతిఆదీసుపి ఏసేవ నయో. **యా ఇమేస**న్తి ఏవం సంవరం అనాపజ్జన్తస్స ఇమేసం ఛన్నం ఇన్ద్రియానం యా అగుత్తి యా అగోపనా యో అనారక్ఖో యో అసంవరో, అథకనం, అపిదహనన్తి అత్థో.

౧౩౫౩. భోజనే అమత్తఞ్ఞుతానిద్దేసే **ఇధేకచ్చో**తి ఇమస్మిం సత్తలోకే ఏకచ్చో. **అప్పటిసఙ్ఖా**తి పటిసఙ్ఖానపఞ్ఞాయ అజానిత్వా అనుపధారేత్వా. **అయోనిసో**తి అనుపాయేన. **ఆహార**న్తి అసితపీతాదిఅజ్ఝోహరణీయం. **ఆహారేతీ**తి పరిభుఞ్జతి అజ్ఝోహరతి. **దవాయా**తిఆది అనుపాయదస్సనత్థం వుత్తం. అనుపాయేన హి ఆహారేన్తో దవత్థాయ మదత్థాయ మణ్డనత్థాయ విభూసనత్థాయ వా ఆహారేతి, నో ఇదమత్థితం పటిచ్చ. యా తత్థ **అసన్తుట్ఠితా**తి యా తస్మిం అయోనిసో ఆహారపరిభోగే అసన్తుస్సనా అసన్తుట్ఠిభావో. **అమత్తఞ్ఞుతా**తి అమత్తఞ్ఞుభావో, పమాణసఙ్ఖాతాయ మత్తాయ అజాననం. **అయం వుచ్చతీ**తి అయం అపచ్చవేక్ఖితపరిభోగవసేన పవత్తా భోజనే అమత్తఞ్ఞుతా నామ వుచ్చతి.

౧౩౫౪. ఇన్ద్రియేసు గుత్తద్వారతానిద్దేసే **చక్ఖునా**తిఆది వుత్తనయేనేవ వేదితబ్బం. **న నిమిత్తగ్గాహీ హోతీ**తి ఛన్దరాగవసేన వుత్తప్పకారం నిమిత్తం న గణ్హాతి. ఏవం సేసపదానిపి వుత్తపటిపక్ఖనయేనేవ వేదితబ్బాని. యథా చ హేట్ఠా 'జవనే దుస్సీల్యాదీసు ఉప్పన్నేసు తస్మిం అసంవరే సతి, ద్వారమ్పి అగుత్తం హోతి, భవఙ్గమ్పి, ఆవజ్జనాదీనిపి వీథిచిత్తానీ'తి వుత్తం, ఏవమిధ తస్మిం సీలాదీసు ఉప్పన్నేసు ద్వారమ్పి గుత్తం హోతి, భవఙ్గమ్పి, ఆవజ్జనాదీనిపి వీథిచిత్తాని. యథా కిం? యథా నగరద్వారేసు సుసంవుతేసు, కిఞ్చాపి అన్తోఘరాదయో అసంవుతా హోన్తి, తథాపి అన్తోనగరే సబ్బం భణ్డం సురక్ఖితం సుగోపితమేవ హోతి – నగరద్వారేసు పిహితేసు చోరానం పవేసో నత్థి – ఏవమేవ జవనే సీలాదీసు ఉప్పన్నేసు ద్వారమ్పి గుత్తం హోతి, భవఙ్గమ్పి, ఆవజ్జనాదీనిపి వీథిచిత్తాని. తస్మా జవనక్ఖణే ఉప్పజ్జమానోపి 'చక్ఖున్ద్రియే సంవరో'తి వుత్తో. **సోతేన సద్దం సుత్వా**తిఆదీసుపి ఏసేవ నయో.

౧౩౫౫. భోజనే మత్తఞ్ఞుతానిద్దేసే **పటిసఙ్ఖా యోనిసో ఆహారం ఆహారేతీ**తి పటిసఙ్ఖానపఞ్ఞాయ జానిత్వా ఉపాయేన ఆహారం పరిభుఞ్జతి. ఇదాని తం ఉపాయం దస్సేతుం **నేవ దవాయా**తిఆది వుత్తం.

తత్థ '**నేవ దవాయా**'తి దవత్థాయ న ఆహారేతి. తత్థ నటలఙ్ఘకాదయో దవత్థాయ ఆహారేన్తి నామ. యఞ్హి భోజనం భుత్తస్స నచ్చగీతకబ్యసిలోకసఙ్ఖాతో దవో అతిరేకతరేన పటిభాతి, తం భోజనం అధమ్మేన విసమేన పరియేసిత్వా తే ఆహారేన్తి. అయం పన భిక్ఖు ఏవం న ఆహారేతి.

న మదాయాతి మానమదపురిసమదానం వడ్ఢనత్థాయ న ఆహారేతి. తత్థ రాజరాజమహామత్తా మదత్థాయ ఆహారేన్తి నామ. తే హి అత్తనో మానమదపురిసమదానం వడ్ఢనత్థాయ పిణ్డరసభోజనాదీని పణీతభోజనాని భుఞ్జన్తి. అయం పన భిక్ఖు ఏవం న ఆహారేతి.

న మణ్డనాయాతి సరీరమణ్డనత్థాయ న ఆహారేతి. తత్థ రూపూపజీవినియో మాతుగామా అన్తేపురికాదయో చ సప్పిఫాణితం నామ పివన్తి, తే హి సినిద్ధం ముదుం మన్దం భోజనం ఆహారేన్తి 'ఏవం నో అఙ్గలట్ఠి సుసణ్ఠితా భవిస్సతి, సరీరే ఛవివణ్ణో పసన్నో భవిస్సతీ'తి. అయం పన భిక్ఖు ఏవం న ఆహారేతి.

న విభూసనాయాతి సరీరే మంసవిభూసనత్థాయ న ఆహారేతి. తత్థ నిబ్బుద్ధమల్లముట్ఠికమల్లాదయో సుసినిద్ధేహి మచ్ఛమంసాదీహి సరీరమంసం పీణేన్తి 'ఏవం నో మంసం ఉస్సదం భవిస్సతి పహారసహనత్థాయా'తి. అయం పన భిక్ఖు ఏవం సరీరే మంసవిభూసనత్థాయ న ఆహారేతి.

యావదేవాతి ఆహారాహరణే పయోజనస్స పరిచ్ఛేదనియమదస్సనం. **ఇమస్స కాయస్స ఠితియా**తి ఇమస్స చతుమహాభూతికకరజకాయస్స ఠపనత్థాయ ఆహారేతి. ఇదమస్స ఆహారాహరణే పయోజనన్తి అత్థో. **యాపనాయా**తి జీవితిన్ద్రియయాపనత్థాయ ఆహారేతి. **విహింసూపరతియా**తి విహింసా నామ అభుత్తపచ్చయా ఉప్పజ్జనకా ఖుద్దా. తస్సా ఉపరతియా వూపసమనత్థాయ ఆహారేతి. **బ్రహ్మచరియానుగ్గహాయా**తి బ్రహ్మచరియం నామ తిస్సో సిక్ఖా, సకలం సాసనం, తస్స అనుగ్గణ్హనత్థాయ ఆహారేతి.

ఇతీతి ఉపాయనిదస్సనం; ఇమినా ఉపాయేనాతి అత్థో. **పురాణఞ్చ వేదనం పటిహఙ్ఖామీ**తి పురాణవేదనా నామ అభుత్తప్పచ్చయా ఉప్పజ్జనకవేదనా. తం పటిహనిస్సామీతి ఆహారేతి. **నవఞ్చ వేదనం న ఉప్పాదేస్సామీ**తి నవవేదనా నామ అతిభుత్తప్పచ్చయేన ఉప్పజ్జనకవేదనా. తం న ఉప్పాదేస్సామీతి ఆహారేతి. అథ వా, 'నవవేదనా' నామ భుత్తప్పచ్చయా నఉప్పజ్జనకవేదనా. తస్సా అనుప్పన్నాయ అనుప్పజ్జనత్థమేవ ఆహారేతి. **యాత్రా చ మే భవిస్సతీ**తి యాపనా చ మే భవిస్సతి. **అనవజ్జతా చా**తి ఏత్థ అత్థి సావజ్జం అత్థి అనవజ్జం. తత్థ అధమ్మికపరియేసనా అధమ్మికపటిగ్గహణం అధమ్మేన పరిభోగోతి ఇదం 'సావజ్జం' నామ. ధమ్మేన పరియేసిత్వా ధమ్మేన పటిగ్గహేత్వా పచ్చవేక్ఖిత్వా పరిభుఞ్జనం 'అనవజ్జం' నామ. ఏకచ్చో అనవజ్జేయేవ సావజ్జం కరోతి, 'లద్ధం మే'తి కత్వా పమాణాతిక్కన్తం భుఞ్జతి. తం జీరాపేతుం అసక్కోన్తో ఉద్ధంవిరేచనఅధోవిరేచనాదీహి కిలమతి. సకలవిహారే భిక్ఖూ తస్స సరీరపటిజగ్గనభేసజ్జపరియేసనాదీసు ఉస్సుక్కం ఆపజ్జన్తి. 'కిం ఇద'న్తి వుత్తే 'అసుకస్స నామ ఉదరం ఉద్ధుమాత'న్తిఆదీని వదన్తి. 'ఏస నిచ్చకాలమ్పి ఏవంపకతికోయేవ, అత్తనో కుచ్ఛిపమాణం నామ న జానాతీ'తి నిన్దన్తి గరహన్తి. అయం అనవజ్జేయేవ సావజ్జం కరోతి నామ. ఏవం అకత్వా 'అనవజ్జతా చ భవిస్సతీ'తి ఆహారేతి.

ఫాసువిహారో చాతి ఏత్థాపి అత్థి ఫాసువిహారో అత్థి న ఫాసువిహారో. తత్థ 'ఆహరహత్థకో అలంసాటకో తత్థవట్టకో కాకమాసకో భుత్తవమితకో'తి ఇమేసం పఞ్చన్నం బ్రాహ్మణానం భోజనం న ఫాసువిహారో నామ. ఏతేసు హి **'ఆహరహత్థకో'** నామ బహుం భుఞ్జిత్వా అత్తనో ధమ్మతాయ ఉట్ఠాతుం అసక్కోన్తో 'ఆహర హత్థ'న్తి వదతి. **'అలంసాటకో'** నామ అచ్చుద్ధుమాతకుచ్ఛితాయ ఉట్ఠితోపి సాటకం నివాసేతుం న సక్కోతి. **'తత్థవట్టకో'** నామ ఉట్ఠాతుం అసక్కోన్తో తత్థేవ పరివట్టతి. **'కాకమాసకో'** నామ యథా కాకేహి ఆమసితుం సక్కా హోతి, ఏవం యావ ముఖద్వారా ఆహారేతి. **'భుత్తవమితకో'** నామ ముఖేన సన్ధారేతుం అసక్కోన్తో తత్థేవ వమతి. ఏవం అకత్వా 'ఫాసువిహారో చ మే భవిస్సతీ'తి ఆహారేతి. ఫాసువిహారో నామ చతూహి పఞ్చహి ఆలోపేహి ఊనూదరతా. ఏత్తకఞ్హి భుఞ్జిత్వా పానీయం పివతో చత్తారో ఇరియాపథా సుఖేన పవత్తన్తి. తస్మా ధమ్మసేనాపతి ఏవమాహ –

"చత్తారో పఞ్చ ఆలోపే, అభుత్వా ఉదకం పివే;

అలం ఫాసువిహారాయ, పహితత్తస్స భిక్ఖునో"తి. (థేరగా॰ ౯౮౩);

ఇమస్మిం పన ఠానే అఙ్గాని సమోధానేతబ్బాని. ‘నేవ దవాయా’తిపి ఏకం అఙ్గం, ‘న మదాయా’తి ఏకం, ‘న మణ్డనాయా’తి ఏకం, ‘న విభూసనాయా’తి ఏకం, ‘యావదేవ ఇమస్స కాయస్స ఠితియా యాపనాయా’తి ఏకం, ‘విహింసూపరతియా బ్రహ్మచరియానుగ్గహాయా’తి ఏకం, ‘ఇతి పురాణఞ్చ వేదనం పటిహఙ్ఖామి నవఞ్చ వేదనం న ఉప్పాదేస్సామీ’తి ఏకం, ‘యాత్రా చ మే భవిస్సతీ’తి ఏకం అఙ్గం. అనవజ్జతా చ ఫాసువిహారో చాతి అయమేత్థ భోజనానిసంసో. మహాసీవత్థేరో పనాహ – హేట్ఠా చత్తారి అఙ్గాని పటిక్ఖేపో నామ. ఉపరి పన అట్ఠఙ్గాని సమోధానేతబ్బానీతి – తత్థ ‘యావదేవ ఇమస్స కాయస్స ఠితియా’తి ఏకం అఙ్గం, ‘యాపనాయా’తి ఏకం, ‘విహింసూపరతియాతి’ ఏకం, ‘బ్రహ్మచరియానుగ్గహాయా’తి ఏకం, ‘ఇతి పురాణఞ్చ వేదనం పటిహఙ్ఖామీ’తి ఏకం, ‘నవఞ్చ వేదనం న ఉప్పాదేస్సామీ’తి ఏకం, ‘యాత్రా చ మే భవిస్సతీ’తి ఏకం, ‘అనవజ్జతా’ చాతి ఏకం. ఫాసువిహారో పన భోజనానిసంసోతి. ఏవం అట్ఠఙ్గసమన్నాగతం ఆహారం ఆహారేన్తో భోజనే మత్తఞ్ఞూ నామ హోతి. **అయం వుచ్చతీ**తి అయం పరియేసనపటిగ్గహణపరిభోగేసు యుత్తప్పమాణజాననవసేన పవత్తో పచ్చవేక్ఖితపరిభోగో భోజనే మత్తఞ్ఞుతా నామ వుచ్చతి.

౧౩౫౬. ముట్ఠస్సచ్చనిద్దేసే **అసతీ**తి సతివిరహితా చత్తారో ఖన్ధా. **అననుస్సతి అప్పటిస్సతీ**తి ఉపసగ్గవసేన పదం వడ్ఢితం. **అసరణతా**తి అసరణాకారో. **అధారణతా**తి ధారేతుం అసమత్థతా. తాయ హి సమన్నాగతో పుగ్గలో ఆధానప్పత్తో నిధానక్ఖమో న హోతి. ఉదకే అలాబుకటాహం వియ ఆరమ్మణే పిలవతీతి **పిలాపనతా. సంముసనతా**తి నట్ఠముట్ఠస్సతితా. తాయ హి సమన్నాగతో పుగ్గలో నిక్ఖిత్తభత్తో వియ కాకో, నిక్ఖిత్తమంసో వియ చ సిఙ్గాలో హోతి.

౧౩౬౧. భావనాబలనిద్దేసే **కుసలానం ధమ్మాన**న్తి బోధిపక్ఖియధమ్మానం **ఆసేవనా**తి ఆదిసేవనా. **భావనా**తి వడ్ఢనా. **బహులీకమ్మ**న్తి పునప్పునం కరణం.

౧౩౬౭. సీలవిపత్తినిద్దేసో సీలసమ్పదానిద్దేసపటిపక్ఖతో వేదితబ్బో. దిట్ఠివిపత్తినిద్దేసో చ దిట్ఠిసమ్పదానిద్దేసపటిపక్ఖతో దిట్ఠిసమ్పదానిద్దేసో చ దిట్ఠుపాదాననిద్దేసపటిపక్ఖతో. సీలవిసుద్ధినిద్దేసో కిఞ్చాపి సీలసమ్పదానిద్దేసేన సమానో, తత్థ పన విసుద్ధిసమ్పాపకం పాతిమోక్ఖసంవరసీలం కథితం, ఇధ విసుద్ధిప్పత్తం సీలం. సతి చ సమ్పజఞ్ఞఞ్చ, పటిసఙ్ఖానబలఞ్చ భావనాబలఞ్చ, సమథో చ విపస్సనా చ, సమథనిమిత్తఞ్చ పగ్గహనిమిత్తఞ్చ, పగ్గాహో చ అవిక్ఖేపో చ, సీలసమ్పదా చ దిట్ఠిసమ్పదా చాతి ఇమేహి పన ఛహి దుకేహి చతుభూమకాపి లోకియలోకుత్తరధమ్మావ కథితా.

౧౩౭౩. దిట్ఠివిసుద్ధినిద్దేసే **కమ్మస్సకతఞ్ఞాణ**న్తి ‘ఇదం కమ్మం సకం, ఇదం నో సక’న్తి జాననపఞ్ఞా. తత్థ అత్తనా వా కతం హోతు పరేన వా సబ్బమ్పి అకుసలకమ్మం నో సకం. కస్మా? అత్థభఞ్జనతో అనత్థజననతో చ. కుసలకమ్మం పన అనత్థభఞ్జనతో అత్థజననతో చ ‘సకం’ నామ. తత్థ యథా నామ సధనో సభోగో పురిసో అద్ధానమగ్గం పటిపజ్జిత్వా అన్తరామగ్గే గామనిగమాదీసు నక్ఖత్తే సఙ్ఘుట్ఠే ‘అహం ఆగన్తుకో, కం ను ఖో నిస్సాయ నక్ఖత్తం కీళేయ్య’న్తి అచిన్తేత్వా యథా యథా ఇచ్ఛతి తేన తేన నీహారేన నక్ఖత్తం కీళన్తో సుఖేన కన్తారం అతిక్కమతి, ఏవమేవ ఇమస్మిం కమ్మస్సకతఞ్ఞాణే ఠత్వా ఇమే సత్తా బహుం వట్టగామికమ్మం ఆయూహిత్వా సుఖేన సుఖం అనుభవన్తా అరహత్తం పత్తా గణనపథం వీతివత్తా. **సచ్చానులోమికఞాణ**న్తి చతున్నం సచ్చానం అనులోమం విపస్సనాఞాణం. **మగ్గసమఙ్గిస్స ఞాణం ఫలసమఙ్గిస్స ఞాణ**న్తి మగ్గఞాణఫలఞాణానియేవ.

౧౩౭౪. 'దిట్ఠివిసుద్ధి ఖో పనా'తిపదస్స నిద్దేసే **యా పఞ్ఞా పజాననా**తిఆదీహి పదేహి హేట్ఠా వుత్తాని కమ్మస్సకతఞ్ఞాణాదీనేవ చత్తారి ఞాణాని విభత్తాని.

౧౩౭౫. **'యథాదిట్ఠిస్స చ పధాన'**న్తి పదస్స నిద్దేసే **యో చేతసికో వీరియారమ్భో**తిఆదీహి పదేహి నిద్దిట్ఠం వీరియం పఞ్ఞాగతికమేవ; పఞ్ఞాయ హి లోకియట్ఠానే లోకియం లోకుత్తరట్ఠానే లోకుత్తరన్తి వేదితబ్బం.

౧౩౭౬. సంవేగదుకనిద్దేసే **జాతిభయ**న్తి జాతిం భయతో దిస్వా ఠితఞాణం. జరామరణభయాదీసుపి ఏసేవ నయో.

౧౩౭౭. **అనుప్పన్నానం పాపకాన**న్తిఆదీహి జాతిఆదీని భయతో దిస్వా జాతిజరాబ్యాధిమరణేహి ముచ్చితుకామస్స ఉపాయపధానం కథితం. పదభాజనీయస్స పనత్థో **విభఙ్గట్ఠకథాయం** (విభ॰ అట్ఠ॰ ౩౯౦ బోజ్ఝఙ్గపబ్బవణ్ణనా) ఆవి భవిస్సతి.

౧౩౭౮. **'అసన్తుట్ఠితా చ కుసలేసు ధమ్మేసూ'**తి పదనిద్దేసే **భియ్యోకమ్యతా**తి విసేసకామతా. ఇధేకచ్చో హి ఆదితోవ పక్ఖికభత్తం వా సలాకభత్తం వా ఉపోసథికం వా పాటిపదికం వా దేతి, సో తేన అసన్తుట్ఠో హుత్వా పున ధురభత్తం సఙ్ఘభత్తం వస్సావాసికం దేతి, ఆవాసం కారేతి, చత్తారోపి పచ్చయే దేతి. తత్రాపి అసన్తుట్ఠో హుత్వా సరణాని గణ్హాతి, పఞ్చ సీలాని సమాదియతి. తత్రాపి అసన్తుట్ఠో హుత్వా పబ్బజతి. పబ్బజిత్వా ఏకం నికాయం ద్వే నికాయేతి తేపిటకం బుద్ధవచనం గణ్హాతి, అట్ఠ సమాపత్తియో భావేతి, విపస్సనం వడ్ఢేత్వా అరహత్తం గణ్హాతి . అరహత్తప్పత్తితో పట్ఠాయ మహాసన్తుట్ఠో నామ హోతి. ఏవం యావ అరహత్తా విసేసకామతా 'భియ్యోకమ్యతా' నామ.

౧౩౭౯. **'అప్పటివానితా చ పధానస్మి'**న్తి పదస్స నిద్దేసే యస్మా పన్తసేనాసనేసు అధికుసలానం ధమ్మానం భావనాయ ఉక్కణ్ఠమానో పధానం పటివాసేతి నామ , అనుక్కణ్ఠమానో నో పటివాసేతి నామ, తస్మా తం నయం దస్సేతుం **యా కుసలానం ధమ్మాన**న్తిఆది వుత్తం. తత్థ **సక్కచ్చకిరియతా**తి కుసలానం కరణే సక్కచ్చకారితా. **సాతచ్చకిరియతా**తి సతతమేవ కరణం. **అట్ఠితకిరియతా**తి ఖణ్డం అకత్వా అట్ఠపేత్వా కరణం. **అనోలీనవుత్తితా**తి అలీనజీవితా, అలీనపవత్తితా వా. **అనిక్ఖిత్తఛన్దతా**తి కుసలచ్ఛన్దస్స అనిక్ఖిపనం. **అనిక్ఖిత్తధురతా**తి కుసలకరణే వీరియధురస్స అనిక్ఖిపనం.

౧౩౮౦. **'పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణం విజ్జా'**తి ఏత్థ **పుబ్బేనివాసో**తి పుబ్బే నివుత్థక్ఖన్ధా చ ఖన్ధపటిబద్ధఞ్చ. పుబ్బేనివాసస్స అనుస్సతి పుబ్బేనివాసానుస్సతి. తాయ సమ్పయుత్తం ఞాణం **పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణం**. తయిదం పుబ్బే నివుత్థక్ఖన్ధపటిచ్ఛాదకం తమం విజ్ఝతీతి **విజ్జా**. తం తమం విజ్ఝిత్వా తే ఖన్ధే విదితే పాకటే కరోతీతి విదితకరణట్ఠేనాపి **విజ్జా**.

చుతూపపాతే ఞాణన్తి చుతియఞ్చ ఉపపాతే చ ఞాణం. ఇదమ్పి సత్తానం చుతిపటిసన్ధిచ్ఛాదకం తమం విజ్ఝతీతి విజ్జా. తం తమం విజ్ఝిత్వా సత్తానం చుతిపటిసన్ధియో విదితా పాకటా కరోతీతి విదితకరణట్ఠేనాపి విజ్జా. **ఆసవానం ఖయే ఞాణ**న్తి సబ్బకిలేసానం ఖయసమయే ఞాణం. తయిదం చతుసచ్చచ్ఛాదకతమం విజ్ఝతీతి **విజ్జా**. తం తమం విజ్ఝిత్వా చత్తారి సచ్చాని విదితాని పాకటాని కరోతీతి విదితకరణట్ఠేనాపి **విజ్జా**.

౧౩౮౧. **'చిత్తస్స చ అధిముత్తి నిబ్బానఞ్చా'**తి ఏత్థ ఆరమ్మణే అధిముచ్చనట్ఠేన, పచ్చనీకధమ్మేహి చ సుట్ఠుముత్తట్ఠేన అట్ఠ సమాపత్తియో **చిత్తస్స అధిముత్తి** నామ. ఇతరం పన 'నత్థి ఏత్థ తణ్హాసఙ్ఖాతం వానం', 'నిగ్గతం వా తస్మా వానా'తి

నిబ్బానం. తత్థ అట్ఠ సమాపత్తియో సయం విక్ఖమ్భితకిలేసేహి విముత్తత్తా విముత్తీతి వుత్తా, నిబ్బానం పన సబ్బకిలేసేహి అచ్చన్తం విముత్తత్తా విముత్తీతి.

౧౩౮౨. **మగ్గసమఙ్గిస్స ఞాణన్తి** చత్తారి మగ్గఞాణాని. **ఫలసమఙ్గిస్స ఞాణన్తి** చత్తారి ఫలఞాణాని. తత్థ పఠమమగ్గఞాణం పఞ్చ కిలేసే ఖేపేన్తం నిరోధేన్తం వూపసమేన్తం పటిప్పస్సమ్భేన్తం ఉప్పజ్జతీతి ఖయే ఞాణం నామ జాతం. దుతియమగ్గఞాణం చత్తారో కిలేసే. తథా తతియమగ్గఞాణం. చతుత్థమగ్గఞాణం పన అట్ఠ కిలేసే ఖేపేన్తం నిరోధేన్తం వూపసమేన్తం పటిప్పస్సమ్భేన్తం ఉప్పజ్జతీతి 'ఖయే ఞాణం' నామ జాతం. తం తం మగ్గఫలఞాణం పన తేసం తేసం కిలేసానం ఖీణన్తే నిరుద్ధన్తే వూపసమన్తే పటిప్పస్సమ్భన్తే అనుప్పాదన్తే అప్పవత్తన్తే ఉప్పన్నన్తి అనుప్పాదే ఞాణం నామ జాతన్తి.

అట్ఠసాలినియా ధమ్మసఙ్గహఅట్ఠకథాయ

నిక్ఖేపకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

౪. అట్ఠకథాకణ్డో

తికఅత్థుద్ధారవణ్ణనా

౧౩౮౪. ఇదాని నిక్ఖేపకణ్డానన్తరం ఠపితస్స అట్ఠకథాకణ్డస్స వణ్ణనాక్కమో అనుప్పత్తో. కస్మా పనేతం అట్ఠకథాకణ్డం నామ జాతన్తి? తేపిటకస్స బుద్ధవచనస్స అత్థం ఉద్ధరిత్వా ఠపితత్తా. తీసుపి హి పిటకేసు ధమ్మన్తరం ఆగతం అట్ఠకథాకణ్డేనేవ పరిచ్ఛిన్దిత్వా వినిచ్ఛితం సువినిచ్ఛితం నామ హోతి. సకలే అభిధమ్మపిటకే నయమగ్గం మహాపకరణే పఞ్హుద్ధారం గణనచారం అసల్లక్ఖేన్తేనాపి అట్ఠకథాకణ్డతోయేవ సమానేతుం వట్టతి.

కుతో పభవం పన ఏతన్తి? సారిపుత్తత్థేరప్పభవం. సారిపుత్తత్థేరో హి ఏకస్స అత్తనో సద్ధివిహారికస్స నిక్ఖేపకణ్డే అత్థుద్ధారం సల్లక్ఖేతుం అసక్కోన్తస్స అట్ఠకథాకణ్డం కథేత్వా అదాసి. ఇదం పన మహాఅట్ఠకథాయం పటిక్ఖిపిత్వా ఇదం వుత్తం – అభిధమ్మో నామ న సావకవిసయో, న సావకగోచరో; బుద్ధవిసయో ఏస, బుద్ధగోచరో. ధమ్మసేనాపతి పన సద్ధివిహారికేన పుచ్ఛితో తం ఆదాయ సత్థు సన్తికం గన్త్వా సమ్మాసమ్బుద్ధస్స కథేసి. సమ్మాసమ్బుద్ధో తస్స భిక్ఖునో అట్ఠకథాకణ్డం కథేత్వా అదాసి. కథం? భగవా హి ‘కతమే ధమ్మా కుసలా’తి పుచ్ఛి. ‘కుసలా ధమ్మా నామ కతమే’తి సల్లక్ఖేసీతి అత్థో. అథస్స తుణ్హీభూతస్స ‘నను యం మయా కతమే ధమ్మా కుసలా? యస్మిం సమయే కామావచరం కుసలం చిత్తం ఉప్పన్నం హోతీతిఆదినా నయేన భూమిభేదతో కుసలం దస్సితం, సబ్బమ్పి తం చతూసు భూమీసు కుసలం, ఇమే ధమ్మా కుసలా’తి ఇమినా నయేన కణ్ణికం కణ్ణికం ఘటం ఘటం గోచ్ఛకం గోచ్ఛకం కత్వా అత్థుద్ధారవసేన కుసలాదిధమ్మే దస్సేన్తో కథేత్వా అదాసి.

తత్థ **చతూసూతి** కామావచరరూపావచరారూపావచరఅపరియాపన్నాసు. **కుసలన్తి** ఫస్సాదిభేదం కుసలం. **ఇమే ధమ్మా కుసలాతి** ఇమే సబ్బేపి తాసు తాసు భూమీసు వుత్తా ఫస్సాదయో ధమ్మా కుసలా నామ.

౧౩౮౫. అకుసలానం పన భూమివసేన భేదాభావతో **ద్వాదస అకుసలచిత్తుప్పాదాతి** ఆహ. తత్థ ఉప్పజ్జతీతి ఉప్పాదో. చిత్తమేవ ఉప్పాదో **చిత్తుప్పాదో**. దేసనాసీసమేవ చేతం. యథా పన ‘రాజా ఆగతో’తి వుత్తే అమచ్చాదీనమ్పి ఆగమనం వుత్తమేవ హోతి, ఏవం ‘చిత్తుప్పాదా’తి వుత్తే తేహి సమ్పయుత్తధమ్మాపి వుత్తావ హోన్తీతి. సబ్బత్థ చిత్తుప్పాదగ్గహణేన ససమ్పయుత్తధమ్మం చిత్తం గహితన్తి వేదితబ్బం. ఇతో పరం **చతూసు భూమీసు విపాకోతిఆదీనం** సబ్బేసమ్పి తికదుకభాజనీయపదానం అత్థో, వేదనాత్తికాదీసు చ సుఖాదీనం నవత్తబ్బతా హేట్ఠా వుత్తనయేనేవ పాళియత్థం వీమంసిత్వా వేదితబ్బా. విసేసమత్తమేవ పన వక్ఖామ.

౧౪౨౦. తత్థ పరిత్తారమ్మణత్తికే తావ **సబ్బో కామావచరస్స విపాకోతి** ఏత్థ ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని చక్ఖుపసాదాదయో నిస్సాయ నియమేనేవ ఇట్ఠానిట్ఠాదిభేదే రూపసద్దగన్ధరసఫోట్ఠబ్బధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తన్తీతి పరిత్తారమ్మణాని. కుసలాకుసలవిపాకా పన ద్వే మనోధాతుయో హదయవత్థుం నిస్సాయ చక్ఖువిఞ్ఞాణాదీనం అనన్తరా నియమతో రూపాదీనేవ ఆరబ్భ పవత్తన్తీతి పరిత్తారమ్మణా. కుసలవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు సోమనస్ససహగతా పఞ్చద్వారే సన్తీరణవసేన ఛసు ద్వారేసు తదారమ్మణవసేనాతి నియమతో రూపాదీని ఛ పరిత్తారమ్మణానేవ ఆరబ్భ పవత్తతీతి పరిత్తారమ్మణా. కుసలాకుసలవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయం పఞ్చద్వారే సన్తీరణవసేన ఛసు ద్వారేసు

తదారమ్మణవసేన నియమతో రూపాదీని ఛ పరిత్తారమ్మణానేవ ఆరబ్భ పవత్తతి. పటిసన్ధివసేన పవత్తమానమ్పి పరిత్తం కమ్మం కమ్మనిమిత్తం గతినిమిత్తం వా ఆరమ్మణం కరోతి, పవత్తియం భవఙ్గవసేన, పరియోసానే చుతివసేన పవత్తమానమ్పి తదేవ ఆరమ్మణం కరోతీతి పరిత్తారమ్మణం. అట్ఠ పన సహేతుకవిపాకచిత్తుప్పాదా ఏత్థ వుత్తనయేనేవ తదారమ్మణవసేన పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన చ పరిత్తధమ్మేయేవ ఆరబ్భ పవత్తన్తి. కిరియమనోధాతు పఞ్చద్వారే రూపాదీని ఆరబ్భ పవత్తతి. సోమనస్ససహగతాహేతుకకిరియమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఛసు ద్వారేసు పచ్చుప్పన్నే మనోద్వారే అతీతానాగతేపి పరిత్తే రూపాదిధమ్మేయేవ ఆరబ్భ ఖీణాసవానం పహట్ఠాకారం కురుమానా పవత్తతీతి పరిత్తారమ్మణా. ఏవమిమే పఞ్చవీసతి చిత్తుప్పాదా ఏకన్తేనేవ **పరిత్తారమ్మణా**తి వేదితబ్బా.

౧౪౨౧. విఞ్ఞాణఞ్చాయతననేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనధమ్మా అత్తనో అత్తనో హేట్ఠిమం సమాపత్తిం ఆరబ్భ పవత్తనతో **మహగ్గతారమ్మణా**. ఏవ మగ్గఫలధమ్మా నిబ్బానారమ్మణత్తా **అప్పమాణారమ్మణా**.

కుసలతో చత్తారో కిరియతో చత్తారోతి అట్ఠ ఞాణవిప్పయుత్తచిత్తుప్పాదా సేక్ఖపుథుజ్జనఖీణాసవానం అసక్కచ్చదానపచ్చవేక్ఖణధమ్మసవనాదీసు కామావచరధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తికాలే పరిత్తారమ్మణా. అతిపగుణానం పఠమజ్ఝానాదీనం పచ్చవేక్ఖణకాలే మహగ్గతారమ్మణా. కసిణనిమిత్తాదిపణ్ణత్తిపచ్చవేక్ఖణకాలే నవత్తబ్బారమ్మణా. అకుసలతో చత్తారో దిట్ఠిగతసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా పఞ్చపణ్ణాసాయ కామావచరధమ్మానం 'సత్తో సత్తో'తి పరామసనఅస్సాదనాభినన్దనకాలే పరిత్తారమ్మణా. తేనేవాకారేన సత్తవీసతి మహగ్గతధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తికాలే మహగ్గతారమ్మణా. పణ్ణత్తిధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తనకాలే సియా నవత్తబ్బారమ్మణా. దిట్ఠివిప్పయుత్తానం తేయేవ ధమ్మే ఆరబ్భ కేవలం అస్సాదనాభినన్దనవసేన, పవత్తియం పటిఘసమ్పయుత్తానం దోమనస్సవసేన, విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదస్స అనిట్ఠఙ్గతవసేన, ఉద్ధచ్చసహగతస్స విక్ఖేపవసేన అవూపసమవసేన చ పవత్తియం పరిత్తమహగ్గతనవత్తబ్బారమ్మణతా వేదితబ్బా. ఏతేసు పన ఏకధమ్మోపి అప్పమాణే ఆరబ్భ పవత్తితుం న సక్కోతి, తస్మా న అప్పమాణారమ్మణా.

కుసలతో చత్తారో కిరియతో చత్తారోతి అట్ఠ ఞాణసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా సేక్ఖపుథుజ్జనఖీణాసవానం సక్కచ్చదానపచ్చవేక్ఖణధమ్మసవనాదీసు యథావుత్తప్పకారే ధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తికాలే పరిత్తమహగ్గతనవత్తబ్బారమ్మణా హోన్తి. గోత్రభుకాలే లోకుత్తరధమ్మే పచ్చవేక్ఖణకాలే చ నేసం **అప్పమాణారమ్మణతా** వేదితబ్బా.

యం పనేతం రూపావచరచతుత్థజ్ఝానం తం సబ్బత్థపాదకచతుత్థం ఆకాసకసిణచతుత్థం ఆలోకకసిణచతుత్థం బ్రహ్మవిహారచతుత్థం ఆనాపానచతుత్థం ఇద్ధివిధచతుత్థం దిబ్బసోతచతుత్థం చేతోపరియఞాణచతుత్థం యథాకమ్ముపగఞాణచతుత్థం దిబ్బచక్ఖుఞాణచతుత్థం పుబ్బేనివాసఞాణచతుత్థం అనాగతంసఞాణచతుత్థన్తి కుసలతోపి కిరియతోపి ద్వాదసవిధం హోతి.

తత్థ 'సబ్బత్థపాదకచతుత్థం' నామ అట్ఠసు కసిణేసు చతుత్థజ్ఝానం. తఞ్హి విపస్సనాయపి పాదకం హోతి, అభిఞ్ఞానమ్పి, నిరోధస్సాపి, వట్టస్సాపి పాదకం హోతియేవాతి సబ్బత్థపాదకన్తి వుత్తం. 'ఆకాసకసిణఆలోకకసిణచతుత్థాని' పన విపస్సనాయపి అభిఞ్ఞానమ్పి వట్టస్సాపి పాదకాని హోన్తి, నిరోధపాదకానేవ న హోన్తి. 'బ్రహ్మవిహారఆనాపానచతుత్థాని' విపస్సనాయ చేవ వట్టస్స చ పాదకాని హోన్తి, అభిఞ్ఞానం పన నిరోధస్స చ పాదకాని న హోన్తి. తత్థ దసవిధమ్పి

కసిణజ్ఝానం కసిణపణ్ణత్తిం ఆరబ్భ పవత్తత్తా, బ్రహ్మవిహారచతుత్థం సత్తపణ్ణత్తిం ఆరబ్భ పవత్తత్తా, ఆనాపానచతుత్థం నిమిత్తం ఆరబ్భ పవత్తత్తా పరిత్తాదివసేన నవత్తబ్బధమ్మారమ్మణతో **నవత్తబ్బారమ్మణం** నామ హోతి.

'ఇద్ధివిధచతుత్థం' పరిత్తమహగ్గతారమ్మణం హోతి. కథం? తఞ్హి యదా కాయం చిత్తసన్నిస్సితం కత్వా అదిస్సమానేన కాయేన గన్తుకామో చిత్తవసేన కాయం పరిణామేతి, మహగ్గతచిత్తే సమోదహతి, సమారోపేతి, తదా ఉపయోగలద్ధం ఆరమ్మణం హోతీతి కత్వా రూపకాయారమ్మణతో పరిత్తారమ్మణం హోతి. యదా చిత్తం కాయసన్నిస్సితం కత్వా దిస్సమానేన కాయేన గన్తుకామో కాయవసేన చిత్తం పరిణామేతి, పాదకజ్ఝానచిత్తం రూపకాయే సమోదహతి, సమారోపేతి, తదా ఉపయోగలద్ధం ఆరమ్మణం హోతీతి కత్వా మహగ్గతచిత్తారమ్మణతో మహగ్గతారమ్మణం హోతి.

'దిబ్బసోతచతుత్థం' సద్దం ఆరబ్భ పవత్తత్తా ఏకన్తపరిత్తారమ్మణమేవ. 'చేతోపరియఞాణచతుత్థం' పరిత్తమహగ్గతఅప్పమాణారమ్మణం హోతి. కథం? తఞ్హి పరేసం కామావచరచిత్తజాననకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి, రూపావచరారూపావచరచిత్తజాననకాలే మహగ్గతారమ్మణం, మగ్గఫలజాననకాలే అప్పమాణారమ్మణం హోతి. ఏత్థ చ పుథుజ్జనో సోతాపన్నస్స చిత్తం న జానాతి, సోతాపన్నో వా సకదాగామిస్సాతి ఏవం యావ అరహతో నేతబ్బం. అరహా పన సబ్బేసం చిత్తం జానాతి. అఞ్ఞోపి చ ఉపరిమో హేట్ఠిమస్సాతి అయం విసేసో వేదితబ్బో. 'యథాకమ్మూపగఞాణచతుత్థం' కామావచరకమ్మజాననకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి, రూపావచరారూపావచరకమ్మజాననకాలే మహగ్గతారమ్మణం.

'దిబ్బచక్ఖుఞాణచతుత్థం' రూపారమ్మణత్తా ఏకన్తపరిత్తారమ్మణమేవ. 'పుబ్బేనివాసఞాణచతుత్థం' పరిత్తమహగ్గతఅప్పమాణనవత్తబ్బారమ్మణం హోతి. కథం? తఞ్హి కామావచరక్ఖన్ధానుస్సరణకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి. రూపావచరారూపావచరక్ఖన్ధానుస్సరణకాలే మహగ్గతారమ్మణం. అతీతే అత్తనా వా పరేహి వా భావితమగ్గం సచ్ఛికతఫలఞ్చ అనుస్సరణకాలే అప్పమాణారమ్మణం. అతీతే బుద్ధా మగ్గం భావయింసు, ఫలం సచ్ఛాకంసు, నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయింసూతి ఛిన్నవటుమకానుస్సరణవసేన మగ్గఫలనిబ్బానపచ్చవేక్ఖణతోపి అప్పమాణారమ్మణం. అతీతే 'విపస్సీ నామ భగవా' అహోసి . తస్స 'బన్ధుమతీ నామ నగరం అహోసి, బన్ధుమా నామ రాజా పితా, బన్ధుమతీ నామ మాతా'తిఆదినా నయేన నామగోత్తపథవీనిమిత్తాదిఅనుస్సరణకాలే నవత్తబ్బారమ్మణం హోతి.

'అనాగతంసఞాణచతుత్థే'పి ఏసేవ నయో. తమ్పి అయం అనాగతే 'కామావచరే నిబ్బత్తిస్సతీ'తి జాననకాలే పరిత్తారమ్మణం హోతి. 'రూపావచరే వా అరూపావచరే వా నిబ్బత్తిస్సతీ'తి జాననకాలే మహగ్గతారమ్మణం. 'మగ్గం భావేస్సతి ఫలం సచ్ఛికరిస్సతి' 'నిబ్బానధాతుయా పరినిబ్బాయిస్సతీ'తి జాననకాలే అప్పమాణారమ్మణం. అనాగతే "మేత్తేయ్యో నామ భగవా ఉప్పజ్జిస్సతి, సుబ్రహ్మా నామస్స బ్రాహ్మణో పితా భవిస్సతి, బ్రహ్మవతీ నామ బ్రాహ్మణీ మాతా భవిస్సతీ"తిఆదినా నయేన నామగోత్తజాననకాలే నవత్తబ్బారమ్మణం హోతి.

అరూపావచరచతుత్థం పన ఆసవానం ఖయచతుత్థఞ్చ పాళియం ఆగతట్ఠానేయేవ కథేస్సామి. కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉపేక్ఖాసహగతా సబ్బేసమ్పి ఏతేసం కుసలాకుసలకిరియచిత్తానం పురేచారికా. తస్సా తేసు వుత్తనయేనేవ ఆరమ్మణభేదో వేదితబ్బో. పఞ్చద్వారే పన వోట్ఠబ్బనవసేన పవత్తియం ఏకన్తపరిత్తారమ్మణావ హోతి. రూపావచరతికచతుక్కజ్ఝానాదీని పరిత్తాదిభావేన నవత్తబ్బధమ్మం ఆరబ్భ పవత్తితో నవత్తబ్బారమ్మణాని. ఏత్థ హి రూపావచరాని పథవీకసిణాదీసు పవత్తన్తి, ఆకాసానఞ్చాయతనం ఉగ్ఘాటిమాకాసే, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం విఞ్ఞాణాపగమేతి.

౧౪౨౯. మగ్గారమ్మణత్తికే ఆదిమ్హి వుత్తా అట్ఠ ఞాణసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా సేక్ఖాసేక్ఖానం అత్తనా పటివిద్ధమగ్గానం పచ్చవేక్ఖణకాలే మగ్గారమ్మణా, మగ్గేన పన అసహజాతత్తా న మగ్గహేతుకా, అత్తనా పటివిద్ధమగ్గం గరుం కత్వా పచ్చవేక్ఖణకాలే ఆరమ్మణాధిపతివసేన మగ్గాధిపతినో, అఞ్ఞధమ్మారమ్మణకాలే న వత్తబ్బా మగ్గారమ్మణాతిపి మగ్గాధిపతినోతిపి. చత్తారో అరియమగ్గా మగ్గసఙ్ఖాతస్స మగ్గసమ్పయుత్తస్స వా హేతునో అత్థితాయ ఏకన్తతో మగ్గహేతుకావ. వీరియం పన వీమంసం వా జేట్ఠకం కత్వా మగ్గభావనాకాలే సహజాతాధిపతినా సియా మగ్గాధిపతినో, ఛన్దచిత్తానం అఞ్ఞతరజేట్ఠకకాలే సియా న వత్తబ్బా మగ్గాధిపతినోతి.

ద్వాదసవిధే రూపావచరచతుత్థజ్ఝానే సబ్బత్థపాదకచతుత్థాదీని నవ ఝానాని నేవ మగ్గారమ్మణాని న మగ్గహేతుకాని న మగ్గాధిపతీని. చేతోపరియఞాణపుబ్బేనివాసఞాణఅనాగతంసఞాణచతుత్థాని పన అరియానం మగ్గచిత్తజాననకాలే మగ్గారమ్మణాని హోన్తి, మగ్గేన పన అసహజాతత్తా న మగ్గహేతుకాని, మగ్గం గరుం కత్వా అప్పవత్తితో న మగ్గాధిపతీని. కస్మా పనేతాని న మగ్గం గరుం కరోన్తీతి? అత్తనో మహగ్గతతాయ. యథా హి రాజానం సబ్బో లోకో గరుం కరోతి, మాతాపితరో పన న కరోన్తి. న హి తే రాజానం దిస్వా ఆసనా వుట్ఠహన్తి, న అఞ్జలికమ్మాదీని కరోన్తి, దహరకాలే వోహరితనయేనేవ వోహరన్తి. ఏవమేతానిపి అత్తనో మహగ్గతతాయ న మగ్గం గరుం కరోన్తి.

కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుపి అరియానం మగ్గపచ్చవేక్ఖణకాలే పచ్చవేక్ఖణపురేచారికత్తా మగ్గారమ్మణా హోతి, మగ్గేన అసహజాతత్తా పన న మగ్గహేతుకా, మగ్గం గరుం కత్వా అప్పవత్తితో న మగ్గాధిపతి. కస్మా గరుం న కరోతీతి? అత్తనో అహేతుకతాయ హీనతాయ జళతాయ. యథా హి రాజానం సబ్బో లోకో గరుం కరోతి, అత్తనో పరిజనా పన ఖుజ్జవామనకచేటకాదయో అత్తనో అఞ్ఞాణతాయ పణ్డితమనుస్సా వియ నాతిగరుం కరోన్తి, ఏవమేవ ఇదమ్పి చిత్తం అత్తనో అహేతుకతాయ హీనతాయ జళతాయ మగ్గం గరుం న కరోతి.

ఞాణవిప్పయుత్తకుసలాదీని ఞాణాభావేన చేవ లోకియధమ్మారమ్మణతాయ చ మగ్గారమ్మణాదిభావం న లభన్తి, నవత్తబ్బారమ్మణానేవ హోన్తీతి వేదితబ్బానీతి.

౧౪౩౨. అతీతారమ్మణత్తికే విఞ్ఞాణఞ్చాయతననేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనధమ్మా హేట్ఠా అతీతసమాపత్తిం ఆరబ్భ పవత్తితా ఏకన్తేన **అతీతారమ్మణావ.**

౧౪౩౩. నియోగా అనాగతారమ్మణా నత్థీతి నియమేన పాటియేక్కం చిత్తం అనాగతారమ్మణం నామ నత్థి. నను చ అనాగతంసఞాణం ఏకన్తేన అనాగతారమ్మణం, చేతోపరియఞాణమ్పి అనాగతం ఆరబ్భ పవత్తతీతి? నో న పవత్తతి. పాటియేక్కం పన ఏతం ఏకం చిత్తం నామ నత్థి. రూపావచరచతుత్థజ్ఝానేన సఙ్గహితత్తా అఞ్ఞేహి మహగ్గతచిత్తేహి మిస్సకం హోతి. తేన వుత్తం 'నియోగా అనాగతారమ్మణా నత్థీ'తి.

౧౪౩౪. ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని , తిస్సో మనోధాతుయో చ పచ్చుప్పన్నేసు రూపాదీసు పవత్తితో **పచ్చుప్పన్నారమ్మణా** నామ. **దస చిత్తుప్పాదా**తి ఏత్థ అట్ఠ తావ సహేతుకా దేవమనుస్సానం పటిసన్ధిగ్గహణకాలే కమ్మం వా కమ్మనిమిత్తం వా ఆరబ్భ పవత్తియం అతీతారమ్మణా. భవఙ్గచుతికాలేసుపి ఏసేవ నయో. గతినిమిత్తం పన ఆరబ్భ పటిసన్ధిగ్గహణకాలే తతో పరం భవఙ్గకాలే చ పచ్చుప్పన్నారమ్మణా. తథా పఞ్చద్వారే తదారమ్మణవసేన పవత్తియం. మనోద్వారే పన అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణానం జవనానం ఆరమ్మణం గహేత్వా పవత్తితో అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా.

‘కుసలవిపాకాహేతుకఉపేక్ఖాసహగతమనోవిఞ్ఞాణధాతుయ’మ్పి ఏసేవ నయో. కేవలఞ్హి సా మనుస్సేసు జచ్చన్ధాదీనం పటిసన్ధి హోతి. పఞ్చద్వారే చ సన్తీరణవసేనాపి పచ్చుప్పన్నారమ్మణా హోతీతి అయమేత్థ విసేసో. ‘సోమనస్ససహగతా’ పన పఞ్చద్వారే సన్తీరణవసేన తదారమ్మణవసేన చ పచ్చుప్పన్నారమ్మణా హోతి. మనోద్వారే తదారమ్మణవసేన సహేతుకవిపాకా వియ అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణాతి వేదితబ్బా.

‘అకుసలవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు’ పన కుసలవిపాకాయ ఉపేక్ఖాసహగతాహేతుకాయ సమానగతికా ఏవ. కేవలఞ్హి సా ఆపాయికానం పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేన పవత్తతీతి అయమేత్థ విసేసో. ‘కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు’ సోమనస్ససహగతా ఖీణాసవానం పఞ్చద్వారే పహట్ఠాకారం కురుమానా పచ్చుప్పన్నారమ్మణా హోతి. మనోద్వారే అతీతాదిభేదే ధమ్మే ఆరబ్భ హసితుప్పాదవసేన పవత్తియం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా హోతి.

కామావచరకుసలన్తిఆదీసు కుసలతో తావ చత్తారో ఞాణసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా. సేక్ఖపుథుజ్జనానం అతీతాదిభేదాని ఖన్ధధాతుఆయతనాని సమ్మసన్తానం పచ్చవేక్ఖన్తానం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణా హోన్తి. పణ్ణత్తినిబ్బానపచ్చవేక్ఖణే నవత్తబ్బారమ్మణా. ఞాణవిప్పయుత్తేసుపి ఏసేవ నయో . కేవలఞ్హి తేహి మగ్గఫలనిబ్బానపచ్చవేక్ఖణా నత్థి. అయమేవేత్థ విసేసో.

అకుసలతో చత్తారో దిట్ఠిసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా అతీతాదిభేదానం ఖన్ధధాతుఆయతనానం అస్సాదనాభినన్దనపరామాసకాలే అతీతాదిఆరమ్మణా హోన్తి. పణ్ణత్తిం ఆరబ్భ అస్సాదేన్తస్స అభినన్దన్తస్స ‘సత్తో సత్తో’తి పరామసిత్వా గణ్హన్తస్స నవత్తబ్బారమ్మణా హోన్తి. దిట్ఠివిప్పయుత్తేసుపి ఏసేవ నయో. కేవలఞ్హి తేహి పరామాసగ్గహణం నత్థి. ద్వే పటిఘసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా అతీతాదిభేదే ధమ్మే ఆరబ్భ దోమనస్సితానం అతీతాదిఆరమ్మణా, పణ్ణత్తిం ఆరబ్భ దోమనస్సితానం నవత్తబ్బారమ్మణా. విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసమ్పయుత్తా తేసు ఏవ ధమ్మేసు అనిట్ఠఙ్గతభావేన చేవ ఉద్ధతభావేన చ పవత్తియం అతీతానాగతపచ్చుప్పన్ననవత్తబ్బారమ్మణా. కిరియతో అట్ఠ సహేతుకచిత్తుప్పాదా కుసలచిత్తుప్పాదగతికా ఏవ. కిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు ఉపేక్ఖాసహగతా పఞ్చద్వారే వోట్ఠబ్బనవసేన పవత్తియం పచ్చుప్పన్నారమ్మణావ . మనోద్వారే అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నారమ్మణానఞ్చేవ పణ్ణత్తినిబ్బానారమ్మణానఞ్చ జవనానం పురేచారికకాలే అతీతానాగతపచ్చుప్పన్ననవత్తబ్బారమ్మణా.

యథావుత్తప్పభేదే రూపావచరజ్ఝానే సబ్బత్థపాదకచతుత్థం ఆకాసకసిణచతుత్థం ఆలోకకసిణచతుత్థం బ్రహ్మవిహారచతుత్థం ఆనాపానచతుత్థన్తి ఇమాని పఞ్చ నవత్తబ్బారమ్మణానేవ. ‘ఇద్ధివిధచతుత్థం’ కాయవసేన చిత్తం పరిణామేన్తస్స అతీతపాదకజ్ఝానచిత్తం ఆరబ్భ పవత్తనతో అతీతారమ్మణం. మహాధాతునిధానే మహాకస్సపత్థేరాదీనం వియ అనాగతం అధిట్ఠహన్తానం అనాగతారమ్మణం హోతి. **మహాకస్సపత్థేరో** కిర మహాధాతునిధానం కరోన్తో అనాగతే అట్ఠారసవస్సాధికాని ద్వే వస్ససతాని ఇమే గన్ధా మా సుస్సింసు, పుప్ఫాని మా మిలాయింసు, దీపా మా నిబ్బాయింసూతి అధిట్ఠహి. సబ్బం తథేవ అహోసి. **అస్సగుత్తత్థేరో** వత్తనియసేనాసనే భిక్ఖుసఙ్ఘం సుక్ఖభత్తం భుఞ్జమానం దిస్వా ‘ఉదకసోణ్డి దివసే దివసే, పురేభత్తం దధిరసా హోతూ’తి అధిట్ఠహి. పురేభత్తం గహితం దధిరసం హోతి పచ్ఛాభత్తే పాకతికమేవ. కాయం పన చిత్తసన్నిస్సితం కత్వా అదిస్సమానేన కాయేన గమనకాలే, అఞ్ఞస్స వా పాటిహారియస్స కరణకాలే, కాయం ఆరబ్భ పవత్తత్తా పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి.

‘దిబ్బసోతచతుత్థం’ విజ్జమానసద్దమేవ ఆరబ్భ పవత్తితో పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి. చేతోపరియఞాణచతుత్థం అతీతే సత్తదివసబ్భన్తరే అనాగతే సత్తదివసబ్భన్తరే పరేసం చిత్తం జానన్తస్స అతీతారమ్మణం అనాగతారమ్మణఞ్చ హోతి. సత్తదివసాతిక్కమే పన తం జానితుం న సక్కోతి. అతీతానాగతంసఞాణానఞ్హి ఏస విసయో. న ఏతస్స పచ్చుప్పన్నజాననకాలే పన పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి.

పచ్చుప్పన్నఞ్చ నామేతం తివిధం – ఖణపచ్చుప్పన్నం సన్తతిపచ్చుప్పన్నం అద్ధాపచ్చుప్పన్నఞ్చ. తత్థ ఉప్పాదట్ఠితిభఙ్గప్పత్తం **‘ఖణపచ్చుప్పన్నం’**. ఏకద్విసన్తతివారపరియాపన్నం **‘సన్తతిపచ్చుప్పన్నం’**. తత్థ అన్ధకారే నిసీదిత్వా ఆలోకట్ఠానం గతస్స న తావ ఆరమ్మణం పాకటం హోతి; యావ పన తం పాకటం హోతి, ఏత్థన్తరే ఏకద్విసన్తతివారా వేదితబ్బా. ఆలోకట్ఠానే విచరిత్వా ఓవరకం పవిట్ఠస్సాపి న తావ సహసా రూపం పాకటం హోతి; యావ తం పాకటం హోతి, ఏత్థన్తరే ఏకద్విసన్తతివారా వేదితబ్బా. దూరే ఠత్వా పన రజకానం హత్థవికారం ఘణ్డిభేరీఆదిఆకోటనవికారఞ్చ దిస్వాపి న తావ సద్దం సుణాతి; యావ పన తం సుణాతి, ఏతస్మిమ్పి అన్తరే ఏకద్విసన్తతివారా వేదితబ్బా. ఏవం తావ మజ్ఝిమభాణకా. సంయుత్తభాణకా పన ‘రూపసన్తతి అరూపసన్తతీ’తి ద్వే సన్తతియో వత్వా, ‘ఉదకం అక్కమిత్వా గతస్స యావ తీరే అక్కన్తఉదకలేఖా న విప్పసీదతి, అద్ధానతో ఆగతస్స యావ కాయే ఉసుమభావో న వూపసమ్మతి, ఆతపా ఆగన్త్వా గబ్భం పవిట్ఠస్స యావ అన్ధకారభావో న విగచ్ఛతి, అన్తోగబ్భే కమ్మట్ఠానం మనసికరిత్వా దివా వాతపానం వివరిత్వా ఓలోకేన్తస్స యావ అక్ఖీనం ఫన్దనభావో న వూపసమ్మతి, అయం రూపసన్తతి నామ; ద్వే తయో జవనవారా అరూపసన్తతి నామా’తి వత్వా ‘తదుభయమ్పి సన్తతిపచ్చుప్పన్నం నామా’తి వదన్తి.

ఏకభవపరిచ్ఛిన్నం పన **అద్ధాపచ్చుప్పన్నం** నామ. యం సన్ధాయ **భద్దేకరత్తసుత్తే** “యో చావుసో, మనో యే చ ధమ్మా ఉభయమేతం పచ్చుప్పన్నం. తస్మిం చే పచ్చుప్పన్నే ఛన్దరాగపటిబద్ధం హోతి విఞ్ఞాణం, ఛన్దరాగపటిబద్ధత్తా విఞ్ఞాణస్స తదభినన్దతి, తదభినన్దన్తో పచ్చుప్పన్నేసు ధమ్మేసు సంహీరతీ”తి (మ॰ ని॰ ౩.౨౮౪) వుత్తం. సన్తతిపచ్చుప్పన్నఞ్చేత్థ అట్ఠకథాసు ఆగతం. అద్ధాపచ్చుప్పన్నం సుత్తే.

తత్థ కేచి ‘ఖణపచ్చుప్పన్నం చిత్తం చేతోపరియఞాణస్స ఆరమ్మణం హోతీ’తి వదన్తి. కింకారణా? యస్మా ఇద్ధిమస్స చ పరస్స చ ఏకక్ఖణే చిత్తం ఉప్పజ్జతీతి. ఇదఞ్చ నేసం ఓపమ్మం – యథా ఆకాసే ఖిత్తే పుప్ఫముట్ఠిమ్హి అవస్సం ఏకం పుప్ఫం ఏకస్స వణ్టం పటివిజ్ఝతి వణ్టేన వణ్టం పటివిజ్ఝతి, ఏవం పరస్స చిత్తం జానిస్సామీతి రాసివసేన మహాజనస్స చిత్తే ఆవజ్జితే అవస్సం ఏకస్స చిత్తం ఏకేన చిత్తేన ఉప్పాదక్ఖణే వా ఠితిక్ఖణే వా భఙ్గక్ఖణే వా పటివిజ్ఝతీతి. తం పన వస్ససతమ్పి వస్ససహస్సమ్పి ఆవజ్జన్తో యేన చిత్తేన ఆవజ్జేతి, యేన చ జానాతి తేసం ద్విన్నం సహట్ఠానాభావతో ఆవజ్జనజవనానఞ్చ అనిట్ఠే ఠానే నానారమ్మణభావప్పత్తిదోసతో అయుత్తన్తి అట్ఠకథాసు పటిక్ఖిత్తం. సన్తతిపచ్చుప్పన్నం పన అద్ధాపచ్చుప్పన్నఞ్చ ఆరమ్మణం హోతీతి వేదితబ్బం.

తత్థ యం వత్తమానజవనవీథితో అతీతానాగతవసేన ద్వితిజవనవీథిపరిమాణకాలే పరస్స చిత్తం, తం సబ్బమ్పి సన్తతిపచ్చుప్పన్నం నామ. అద్ధాపచ్చుప్పన్నం పన జవనవారేన దీపేతబ్బన్తి యం అట్ఠకథాయం వుత్తం తం సువుత్తం. తత్రాయం దీపనా – ఇద్ధిమా పరస్స చిత్తం జానితుకామో ఆవజ్జేతి. ఆవజ్జనం ఖణపచ్చుప్పన్నం ఆరమ్మణం కత్వా తేనేవ సహ నిరుజ్ఝతి. తతో చత్తారి పఞ్చ జవనాని యేసం పచ్ఛిమం ఇద్ధిచిత్తం, సేసాని కామావచరాని. తేసం సబ్బేసమ్పి తదేవ నిరుద్ధం చిత్తమారమ్మణం హోతి. న చ తాని నానారమ్మణాని హోన్తి. అద్ధాపచ్చుప్పన్నవసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణత్తా

ఏకారమ్మణాని. ఏకారమ్మణత్తేపి చ ఇద్ధిచిత్తమేవ పరస్స చిత్తం పజానాతి, న ఇతరాని; యథా చక్ఖుద్వారే చక్ఖువిఞ్ఞాణమేవ రూపం పస్సతి, న ఇతరానీతి. ఇతి ఇదం సన్తతిపచ్చుప్పన్నస్స చేవ అద్ధాపచ్చుప్పన్నస్స చ వసేన పచ్చుప్పన్నారమ్మణం హోతి. యస్మా వా సన్తతిపచ్చుప్పన్నమ్పి అద్ధాపచ్చుప్పన్నేయేవ పతతి, తస్మా అద్ధాపచ్చుప్పన్నవసేనేతం పచ్చుప్పన్నారమ్మణన్తి వేదితబ్బం.

'పుబ్బేనివాసఞాణచతుత్థం' నామగోత్తానుస్సరణే నిబ్బాననిమిత్తపచ్చవేక్ఖణే చ నవత్తబ్బారమ్మణం, సేసకాలే అతీతారమ్మణమేవ. యథాకమ్మూపగఞాణచతుత్థమ్పి అతీతారమ్మణమేవ. తత్థ కిఞ్చాపి పుబ్బేనివాసచేతోపరియఞాణానిపి అతీతారమ్మణాని హోన్తి, అథ ఖో తేసం పుబ్బేనివాసఞాణస్స అతీతక్ఖన్ధా ఖన్ధపటిబద్ధఞ్చ కిఞ్చి అనారమ్మణం నామ నత్థి. తఞ్హి అతీతక్ఖన్ధఖన్ధపటిబద్ధేసు ధమ్మేసు సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణసమగతికం హోతి. చేతోపరియఞాణస్స చ సత్తదివసబ్భన్తరాతీతం చిత్తమేవ ఆరమ్మణం. తఞ్హి అఞ్ఞం ఖన్ధం వా ఖన్ధపటిబద్ధం వా న జానాతి, మగ్గసమ్పయుత్తచిత్తారమ్మణత్తా పన పరియాయతో మగ్గారమ్మణన్తి వుత్తం. యథాకమ్మూపగఞాణస్స చ అతీతచేతనామత్తమేవారమ్మణన్తి. అయం విసేసో వేదితబ్బో. అయమేత్థ అట్ఠకథానయో. యస్మా పన "కుసలా ఖన్ధా ఇద్ధివిధఞాణస్స చేతోపరియఞాణస్స పుబ్బేనివాసానుస్సతిఞాణస్స యథాకమ్మూపగఞాణస్స అనాగతంసఞాణస్స ఆరమ్మణపచ్చయేన పచ్చయో"తి (పట్ఠా. ౧.౧.౪౦౪) **పట్ఠానే** వుత్తం, తస్మా చత్తారోపి ఖన్ధా చేతోపరియఞాణయథాకమ్మూపగఞాణానం ఆరమ్మణం హోన్తి. తత్రాపి యథాకమ్మూపగఞాణస్స కుసలాకుసలా ఏవాతి.

'దిబ్బచక్ఖుఞాణచతుత్థం' విజ్జమానవణ్ణారమ్మణత్తా పచ్చుప్పన్నారమ్మణమేవ. అనాగతంసఞాణచతుత్థం అనాగతారమ్మణమేవ. తఞ్హి అనాగతక్ఖన్ధఖన్ధపటిబద్ధేసు ధమ్మేసు పుబ్బేనివాసఞాణం వియ సబ్బఞ్ఞుతఞ్ఞాణసమగతికం హోతి. తత్థ కిఞ్చాపి చేతోపరియఞాణమ్పి అనాగతారమ్మణం హోతి, తం పన సత్తదివసబ్భన్తరే ఉప్పజ్జనకచిత్తమేవ ఆరమ్మణం కరోతి. ఇదం అనాగతే కప్పసతసహస్సే ఉప్పజ్జనకచిత్తమ్పి ఖన్ధేపి ఖన్ధపటిబద్ధమ్పి. రూపావచరతికచతుక్కజ్ఝానాదీని అతీతానాగతపచ్చుప్పన్నేసు ఏకధమ్మమ్పి ఆరబ్భ అప్పవత్తితో ఏకన్తనవత్తబ్బారమ్మణానేవాతి వేదితబ్బాని.

౧౪౩౩. అజ్ఝత్తత్తికే **అనిన్ద్రియబద్ధరూపఞ్చ నిబ్బానఞ్చ బహిద్ధాతి** ఇదం యథా ఇన్ద్రియబద్ధం పరపుగ్గలసన్తానే బహిద్ధాతి వుచ్చమానమ్పి తస్స అత్తనో సన్తానపరియాపన్నత్తా నియకజ్ఝత్తం హోతి, ఏవం న కేనచి పరియాయేన అజ్ఝత్తం హోతీతి నియకజ్ఝత్తపరియాయస్స అభావేన బహిద్ధాతి వుత్తం, న నియకజ్ఝత్తమత్తస్స అసమ్భవతో. నియకజ్ఝత్తమత్తస్స పన అసమ్భవమత్తం సన్ధాయ అజ్ఝత్తారమ్మణత్తికే బహిద్ధారమ్మణతా వుత్తా. అజ్ఝత్తధమ్మాపగమమత్తతోవ ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనారమ్మణస్స అజ్ఝత్తభావమ్పి బహిద్ధాభావమ్పి అజ్ఝత్తబహిద్ధాభావమ్పి అననుజానిత్వా **ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం న వత్తబ్బం అజ్ఝత్తారమ్మణన్తిపీతి**ఆది వుత్తం.

తత్థ న కేవలం తదేవ నవత్తబ్బారమ్మణం, తస్స పన ఆవజ్జనమ్పి, ఉపచారచిత్తానిపి, తస్సారమ్మణస్స పచ్చవేక్ఖణచిత్తానిపి, తస్సేవ అస్సాదనాదివసేన పవత్తాని అకుసలచిత్తానిపి నవత్తబ్బారమ్మణానేవాతి. తాని పన తస్మిం వుత్తే వుత్తానేవ హోన్తీతి విసుం న వుత్తాని. కథం వుత్తానేవ హోన్తీతి? ఏతఞ్హి ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం, యఞ్చ తస్స పురేచారికం ఆవజ్జనఉపచారాదివసేన పవత్తం, తేన సహ ఏకారమ్మణం భవేయ్య. తం సబ్బం అతీతారమ్మణత్తికే 'కామావచరకుసలం, అకుసలం, కిరియతో నవ చిత్తుప్పాదా, రూపావచరచతుత్థజ్ఝాన'న్తి ఏవం వుత్తానం ఏతేసం

చిత్తుప్పాదానం ‘సియా న వత్తబ్బా అతీతారమ్మణాతిపీ’తిఆదినా నయేన నవత్తబ్బారమ్మణభావస్స అనుఞ్ఞాతత్తా, ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనస్స చ ‘ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనం, చత్తారో మగ్గా అపరియాపన్నా, చత్తారి చ సామఞ్ఞఫలాని, ఇమే ధమ్మా న వత్తబ్బా అతీతారమ్మణాతిపీ’తి ఏవం ఏకన్తేన నవత్తబ్బారమ్మణత్తవచనతో నవత్తబ్బారమ్మణన్తి వుత్తం. ఇదాని తం అజ్ఝత్తారమ్మణత్తికే ఏకమ్పి వుచ్చమానం యస్మా హేట్ఠా తేన సహ ఏకారమ్మణభావమ్పి సన్ధాయ కామావచరకుసలాదీనం నవత్తబ్బారమ్మణతా వుత్తా, తస్మా ఇధాపి తేసం నవత్తబ్బారమ్మణభావం దీపేతి. కో హి తేన సహ ఏకారమ్మణానం నవత్తబ్బారమ్మణభావే అన్తరాయోతి ? ఏవం తస్మిం వుత్తే ‘వుత్తానేవ హోన్తీ’తి వేదితబ్బాని. సేసమేత్థ అజ్ఝత్తారమ్మణత్తికే పాళితో ఉత్తానమేవ.

ఆరమ్మణవిభాగే పన విఞ్ఞాణఞ్చాయతనం నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనన్తి ఇమేసం తావ కుసలవిపాకకిరియవసేన ఛన్నం చిత్తుప్పాదానం అత్తనో సన్తానసమ్బన్ధం హేట్ఠిమసమాపత్తిం ఆరబ్భ పవత్తితో అజ్ఝత్తారమ్మణతా వేదితబ్బా. ఏత్థ చ కిరియఆకాసానఞ్చాయతనం కిరియవిఞ్ఞాణఞ్చాయతనస్సేవ ఆరమ్మణం హోతి, న ఇతరస్స. కస్మా? ఆకాసానఞ్చాయతనకిరియసమఙ్గినో కుసలస్స వా విపాకస్స వా విఞ్ఞాణఞ్చాయతనస్స అభావతో. కుసలం పన కుసలవిపాకకిరియానం తిణ్ణమ్పి ఆరమ్మణం హోతి. కస్మా? ఆకాసానఞ్చాయతనకుసలం నిబ్బత్తేత్వా ఠితస్స తతో ఉద్ధం తివిధస్సపి విఞ్ఞాణఞ్చాయతనస్స ఉప్పత్తిసమ్భవతో. విపాకం పన న కస్సచి ఆరమ్మణం హోతి. కస్మా? విపాకతో వుట్ఠహిత్వా చిత్తస్స అభినీహారాసమ్భవతో. నేవసఞ్ఞానాసఞ్ఞాయతనస్స ఆరమ్మణకరణేపి ఏసేవ నయో. రూపావచరత్తికచతుక్కజ్ఝానాదీనం సబ్బేసమ్పి నియకజ్ఝత్తతో బహిద్ధాభావేన బహిద్ధాభూతాని పథవీకసిణాదీని ఆరబ్భ పవత్తితో బహిద్ధారమ్మణతా వేదితబ్బా.

సబ్బేవ కామావచరా కుసలాకుసలాబ్యాకతా ధమ్మా, రూపావచరం చతుత్థం ఝానన్తి ఏత్థ కుసలతో తావ చత్తారో ఞాణసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా అత్తనో ఖన్ధాదీని పచ్చవేక్ఖన్తస్స అజ్ఝత్తారమ్మణా. పరేసం ఖన్ధాదిపచ్చవేక్ఖణే పణ్ణత్తినిబ్బానపచ్చవేక్ఖణే చ బహిద్ధారమ్మణా. తదుభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా. ఞాణవిప్పయుత్తేసుపి ఏసేవ నయో. కేవలఞ్హి తేసం నిబ్బానపచ్చవేక్ఖణం నత్థి. అకుసలతో చత్తారో దిట్ఠిసమ్పయుత్తచిత్తుప్పాదా అత్తనో ఖన్ధాదీనం అస్సాదనాభినన్దనపరామాసగహణకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణా, పరస్స ఖన్ధాదీసు చేవ అనిన్ద్రియబద్ధరూపకసిణాదీసు చ తథేవ పవత్తికాలే బహిద్ధారమ్మణా, తదుభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా. దిట్ఠివిప్పయుత్తేసుపి ఏసేవ నయో. కేవలఞ్హి తేసం పరామాసగహణం నత్థి. ద్వేపి పటిఘసమ్పయుత్తా అత్తనో ఖన్ధాదీసు దోమనస్సితస్స అజ్ఝత్తారమ్మణా, పరస్స ఖన్ధాదీసు చేవ అనిన్ద్రియబద్ధరూపపణ్ణత్తీసు చ బహిద్ధారమ్మణా, తదుభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా. విచికిచ్ఛుద్ధచ్చసమ్పయుత్తానమ్పి వుత్తపకారేసు ధమ్మేసు విచికిచ్ఛనఫన్దనభావవసేన పవత్తియం అజ్ఝత్తాదిఆరమ్మణతా వేదితబ్బా.

ద్విపఞ్చవిఞ్ఞాణాని , తిస్సో చ మనోధాతుయోతి, ఇమే తేరస చిత్తుప్పాదా అత్తనో రూపాదీని ఆరబ్భ పవత్తియం అజ్ఝత్తారమ్మణా, పరస్స రూపాదీసు పవత్తా బహిద్ధారమ్మణా, తదుభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా. సోమనస్ససహగతఅహేతుకవిపాకమనోవిఞ్ఞాణధాతు పఞ్చద్వారే సన్తీరణతదారమ్మణవసేన అత్తనో పఞ్చ రూపాదిధమ్మే, మనోద్వారే తదారమ్మణవసేనేవ అఞ్ఞేపి అజ్ఝత్తికే కామావచరధమ్మే ఆరబ్భ పవత్తియం అజ్ఝత్తారమ్మణా, పరేసం ధమ్మేసు పవత్తమానా బహిద్ధారమ్మణా, ఉభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా.

ఉపేక్ఖాసహగతవిపాకాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతుద్వయేపి ఏసేవ నయో. కేవలం పనేతా సుగతియం దుగ్గతియఞ్చ పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేనాపి అజ్ఝత్తాదిభేదేసు కమ్మాదీసు పవత్తన్తి.

అట్ఠ మహావిపాకచిత్తానిపి తాసంయేవ ద్విన్నం సమానగతికాని. కేవలం పనేతాని సన్తీరణవసేన న పవత్తన్తి. పటిసన్ధిభవఙ్గచుతివసేనేవ ఏతాని సుగతియంయేవ పవత్తన్తి. సోమనస్ససహగతాహేతుకకిరియా పఞ్చద్వారే అత్తనో రూపాదీని ఆరబ్భ పహట్ఠాకారకరణవసేన పవత్తియం అజ్ఝత్తారమ్మణా, పరస్స రూపాదీసు పవత్తా బహిద్ధారమ్మణా. మనోద్వారే తథాగతస్స జోతిపాలమాణవమఘదేవరాజకణ్హతాపసాదికాలేసు అత్తనా కతకిరియం పచ్చవేక్ఖన్తస్స హసితుప్పాదవసేన పవత్తా అజ్ఝత్తారమ్మణా .

మల్లికాయ దేవియా సన్తతిమహామత్తస్స సుమనమాలాకారస్సాతి ఏవమాదీనం కిరియాకరణం ఆరబ్భ పవత్తికాలే బహిద్ధారమ్మణా. ఉభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణా. ఉపేక్ఖాసహగతకిరియాహేతుకమనోవిఞ్ఞాణధాతు పఞ్చద్వారే వోట్ఠబ్బనవసేన మనోద్వారే చ ఆవజ్జనవసేన పవత్తియం అజ్ఝత్తాదిఆరమ్మణా. అట్ఠ మహాకిరియా కుసలచిత్తగతికా ఏవ. కేవలఞ్హి తా ఖీణాసవానం ఉప్పజ్జన్తి, కుసలాని సేక్ఖపుథుజ్జనానన్తి ఏత్తకమేవేత్థ నానాకరణం.

వుత్తప్పకారే రూపావచరచతుత్థజ్ఝానే సబ్బత్థపాదకచతుత్థాదీని పఞ్చ ఝానాని ఇమస్మిం తికే ఓకాసం లభన్తి. ఏతాని హి కసిణపణ్ణత్తినిమిత్తారమ్మణత్తా బహిద్ధారమ్మణాని.

‘ఇద్ధివిధచతుత్థం’ కాయవసేన చిత్తం, చిత్తవసేన వా కాయం పరిణామనకాలే అత్తనో కుమారకవణ్ణాదినిమ్మానకాలే చ సకాయచిత్తానం ఆరమ్మణకరణతో అజ్ఝత్తారమ్మణం, బహిద్ధా హత్థిఅస్సాదిదస్సనకాలే బహిద్ధారమ్మణం, కాలేన అజ్ఝత్తం కాలేన బహిద్ధా, పవత్తియం అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణం.

‘దిబ్బసోతచతుత్థం’ అత్తనో కుచ్ఛిసద్దసవనకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం, పరేసం సద్దసవనకాలే బహిద్ధారమ్మణం, ఉభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణం. ‘చేతోపరియఞాణచతుత్థం’ పరేసం చిత్తారమ్మణతో బహిద్ధారమ్మణమేవ. అత్తనో చిత్తజాననే పన తేన పయోజనం నత్థి. ‘పుబ్బేనివాసచతుత్థం’ అత్తనో ఖన్ధానుస్సరణకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం, పరస్స ఖన్ధే, అనిన్ద్రియబద్ధరూపం, తిస్సో చ పణ్ణత్తియో అనుస్సరణతో బహిద్ధారమ్మణం, ఉభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణం.

‘దిబ్బచక్ఖుచతుత్థం’ అత్తనో కుచ్ఛిగతాదిరూపదస్సనకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం, అవసేసరూపదస్సనకాలే బహిద్ధారమ్మణం, ఉభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణం. ‘అనాగతంసఞాణచతుత్థం’ అత్తనో అనాగతక్ఖన్ధానుస్సరణకాలే అజ్ఝత్తారమ్మణం, పరస్స అనాగతక్ఖన్ధానం వా అనిన్ద్రియబద్ధస్స వా రూపస్స అనుస్సరణకాలే బహిద్ధారమ్మణం, ఉభయవసేన అజ్ఝత్తబహిద్ధారమ్మణం. ఆకిఞ్చఞ్ఞాయతనస్స నవత్తబ్బారమ్మణతాయ కారణం హేట్ఠా వుత్తమేవ.

దుకఅత్థుద్ధారవణ్ణనా

౧౪౪౧. హేతుగోచ్ఛకనిద్దేసే **తయో కుసలహేతూ**తిఆదినా నయేన హేతూ దస్సేత్వా పున తేయేవ ఉప్పత్తిట్ఠానతో దస్సేతుం **చతూసు భూమీసు కుసలేసు ఉప్పజ్జన్తీ**తిఆది వుత్తం. ఇమినా ఉపాయేన సేసగోచ్ఛకేసుపి దేసనానయో వేదితబ్బో.

౧౪౨౩. యత్థ ద్వే తయో ఆసవా ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీతి ఏత్థ తివిధేన ఆసవానం ఏకతో ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. తత్థ చతూసు దిట్ఠివిప్పయుత్తేసు అవిజ్జాసవేన, దిట్ఠిసమ్పయుత్తేసు దిట్ఠాసవఅవిజ్జాసవేహి సద్ధిన్తి కామాసవో దువిధేన ఏకతో ఉప్పజ్జతి. భవాసవో చతూసు దిట్ఠివిప్పయుత్తేసు అవిజ్జాసవేన సద్ధిన్తి ఏకధావ ఏకతో ఉప్పజ్జతి. యథా చేత్థ ఏవం యత్థ ద్వే తీణి సంయోజనాని ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీతి ఏత్థాపి సంయోజనానం ఉప్పత్తి ఏకతో దసధా భవే. తత్థ కామరాగో చతుధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి, పటిఘో తిధా, మానో ఏకధా. తథా విచికిచ్ఛా చేవ భవరాగో చ. కథం? కామరాగో తావ మానసంయోజనఅవిజ్జాసంయోజనేహి చేవ, దిట్ఠిసంయోజనఅవిజ్జాసంయోజనేహి చ, సీలబ్బతపరామాసఅవిజ్జాసంయోజనేహి చ, అవిజ్జాసంయోజనమత్తేనేవ చ సద్ధిన్తి ఏవం చతుధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. పటిఘో పన ఇస్సాసంయోజనఅవిజ్జాసంయోజనేహి చేవ, మచ్ఛరియసంయోజనఅవిజ్జాసంయోజనేహి చ, అవిజ్జాసంయోజనమత్తేనేవ చ సద్ధిన్తి ఏవం తిధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. మానో భవరాగావిజ్జాసంయోజనేహి సద్ధిం ఏకధావ ఏకతో ఉప్పజ్జతి . తథా విచికిచ్ఛా. సా హి అవిజ్జాసంయోజనేన సద్ధిం ఏకధా ఉప్పజ్జతి. భవరాగేపి ఏసేవ నయోతి. ఏవమేత్థ ద్వే తీణి సంయోజనాని ఏకతో ఉప్పజ్జన్తి.

౧౩౧౧. యం పనేతం నీవరణగోచ్ఛకే యత్థ ద్వే తీణి నీవరణాని ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీతి వుత్తం, తత్థాపి అట్ఠధా నీవరణానం ఏకతో ఉప్పత్తి వేదితబ్బా. ఏతేసు హి కామచ్ఛన్దో దువిధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి, బ్యాపాదో చతుధా, ఉద్ధచ్చం ఏకధా. తథా విచికిచ్ఛా. కథం? కామచ్ఛన్దో తావ అసఙ్ఖారికచిత్తేసు ఉద్ధచ్చనీవరణఅవిజ్జానీవరణేహి, ససఙ్ఖారికేసు థినమిద్ధఉద్ధచ్చఅవిజ్జానీవరణేహి సద్ధిం దువిధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. యం పనేతం ద్వే తీణీతి వుత్తం, తం హేట్ఠిమపరిచ్ఛేదవసేన వుత్తం. తస్మా చతున్నమ్పి ఏకతో ఉప్పజ్జతీతి వచనం యుజ్జతి ఏవ. బ్యాపాదో పన అసఙ్ఖారికచిత్తే ఉద్ధచ్చఅవిజ్జానీవరణేహి, ససఙ్ఖారికే థినమిద్ధఉద్ధచ్చఅవిజ్జానీవరణేహి, అసఙ్ఖారికేయేవ ఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చఅవిజ్జానీవరణేహి, ససఙ్ఖారికేయేవ థినమిద్ధఉద్ధచ్చకుక్కుచ్చఅవిజ్జానీవరణేహి సద్ధిన్తి చతుధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. ఉద్ధచ్చం పన అవిజ్జానీవరణమత్తేన సద్ధిం ఏకధావ ఏకతో ఉప్పజ్జతి. విచికిచ్ఛుద్ధచ్చఅవిజ్జానీవరణేహి సద్ధిం ఏకధావ ఏకతో ఉప్పజ్జతి.

౧౩౭౭. యమ్పిదం కిలేసగోచ్ఛకే యత్థ ద్వే తయో కిలేసా ఏకతో ఉప్పజ్జన్తీతి వుత్తం, తత్థ 'ద్వే కిలేసా అఞ్ఞేహి, తయో వా కిలేసా అఞ్ఞేహి కిలేసేహి సద్ధిం ఉప్పజ్జన్తీ'తి ఏవమత్థో వేదితబ్బో. కస్మా? ద్విన్నం తిణ్ణంయేవ వా ఏకతో ఉప్పత్తియా అసమ్భవతో.

తత్థ దసధా కిలేసానం ఏకతో ఉప్పత్తి హోతి. ఏత్థ హి లోభో ఛధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. పటిఘో ద్విధా. తథా మోహోతి వేదితబ్బో. కథం? లోభో తావ అసఙ్ఖారికే దిట్ఠివిప్పయుత్తే మోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, ససఙ్ఖారికే మోహథినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, అసఙ్ఖారికేయేవ మోహమానుద్ధచ్చాహిరికానోత్తప్పేహి , ససఙ్ఖారికేయేవ మోహమానథినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, దిట్ఠిసమ్పయుత్తే పన అసఙ్ఖారికే మోహఉద్ధచ్చదిట్ఠిఅహిరికానోత్తప్పేహి, ససఙ్ఖారికే మోహదిట్ఠిథినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి సద్ధిన్తి ఛధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి.

పటిఘో పన అసఙ్ఖారికే మోహఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, ససఙ్ఖారికే మోహథినఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి సద్ధిన్తి ఏవం ద్విధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. మోహో పన విచికిచ్ఛాసమ్పయుత్తే విచికిచ్ఛుద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి, ఉద్ధచ్చసమ్పయుత్తే ఉద్ధచ్చఅహిరికానోత్తప్పేహి సద్ధిన్తి ఏవం ద్విధా ఏకతో ఉప్పజ్జతి. సేసం సబ్బత్థ ఉత్తానత్థమేవాతి.

అట్ఠసాలినియా ధమ్మసఙ్గహఅట్ఠకథాయ

అట్ఠకథాకణ్డవణ్ణనా నిట్ఠితా.

నిగమనకథా

ఏత్తావతా చ –

చిత్తం రూపఞ్చ నిక్ఖేపం, అత్థుద్ధారం మనోరమం;
యం లోకనాథో భాజేన్తో, దేసేసి ధమ్మసఙ్గణిం.

అభిధమ్మస్స సఙ్గయ్హ, ధమ్మే అనవసేసతో;
ఠితాయ తస్సా ఆరద్ధా, యా మయా అత్థవణ్ణనా.

అనాకులానమత్థానం, సమ్భవా అట్ఠసాలినీ;
ఇతి నామేన సా ఏసా, సన్నిట్ఠానముపాగతా.

ఏకూనచత్తాలీసాయ, పాళియా భాణవారతో;
చిరట్ఠితత్థం ధమ్మస్స, నిట్ఠాపేన్తేన తం మయా.

యం పత్తం కుసలం తస్స, ఆనుభావేన పాణినో;
సబ్బే సద్ధమ్మరాజస్స, ఞత్వా ధమ్మం సుఖావహం.

పాపుణన్తు విసుద్ధాయ, సుఖాయ పటిపత్తియా;
అసోకమనుపాయాసం, నిబ్బానసుఖముత్తమం.

చిరం తిట్ఠతు సద్ధమ్మో, ధమ్మే హోన్తు సగారవా;
సబ్బేపి సత్తా కాలేన, సమ్మా దేవో పవస్సతు.

యథా రక్ఖింసు పోరాణా, సురాజానో తథేవిమం;
రాజా రక్ఖతు ధమ్మేన, అత్తనోవ పజం పజన్తి.

పరమవిసుద్ధసద్ధాబుద్ధివీరియపటిమణ్డితేన సీలాచారజ్జవమద్దవాదిగుణసముదయసముదితేన సకసమయసమయన్తరగహనజ్ఝోగాహణసమత్థేన పఞ్ఞావేయ్యత్తియసమన్నాగతేన తిపిటకపరియత్తిప్పభేదే సాట్ఠకథే సత్థుసాసనే అప్పటిహతఞాణప్పభావేన మహావేయ్యాకరణేన కరణసమ్పత్తిజనితసుఖవినిగ్గతమధురోదారవచనలావణ్ణయుత్తేన యుత్తముత్తవాదినా వాదీవరేన మహాకవినా పభిన్నపటిసమ్భిదాపరివారే ఛళభిఞ్ఞాదిప్పభేదగుణపటిమణ్డితే ఉత్తరిమనుస్సధమ్మే సుప్పతిట్ఠితబుద్ధీనం

థేరవంసప్పదీపానం థేరానం మహావిహారవాసీనం వంసాలఙ్కారభూతేన విపులవిసుద్ధబుద్ధినా బుద్ధఘోసోతి గరూహి గహితనామధేయ్యేన థేరేన కతా అయం అట్ఠసాలినీ నామ ధమ్మసఙ్గహట్ఠకథా.

తావ తిట్ఠతు లోకస్మిం, లోకనిత్థరణేసినం;
దస్సేన్తీ కులపుత్తానం, నయం పఞ్ఞావిసుద్ధియా.

యావ ‘బుద్ధో’తి నామమ్పి, సుద్ధచిత్తస్స తాదినో;
లోకమ్హి లోకజేట్ఠస్స, పవత్తతి మహేసినోతి.

అట్ఠసాలినీ నామ

ధమ్మసఙ్గహ-అట్ఠకథా నిట్ఠితా.